

Toomas Kotkas

”SUOSIOSTA JA ARMOSTA”

Tutkimus armahdusoikeuden historiasta
autonomian ajan Suomessa

”SUOSIOSTA JA ARMOSTA”

SUOMALAISEN LAKIMIESYHDISTYKSEN JULKAISUJA
A-sarja N:o 245

Toomas Kotkas

”Suosiosta ja armosta”

Tutkimus armahdusoikeuden historiasta
autonomian ajan Suomessa

Yliopistollinen väitöskirja, joka Helsingin yliopiston
oikeustieteellisen tiedekunnan suostumuksella esitetään
julkisesti tarkastettavaksi Porthanian luentosalissa III
lauantaina 22.11.2003 kello 10.

WITH AN ENGLISH ABSTRACT

Julkaisuvaliokunta

Raimo Lahti, puheenjohtaja

Markku Helin

Mika Hemmo

Risto Nuolimaa

Lea Purhonen, sihteeri

Tilausosoite

Suomalainen Lakimiesyhdistys

Kasarmikatu 23 A 17

00130 Helsinki

p. (09) 603 567

f. (09) 604 668

sly@lakimies.org

www.lakimies.org

Verkkokirjan ISBN 978-951-855-550-9

© 2003 Suomalainen Lakimiesyhdistys ja Toomas Kotkas

ISSN 0356-7206

ISBN 951-855-216-9

Gummerus Kirjapaino Oy, Jyväskylä 2003

Sonjalle

Alkusanat

Haluan kiittää työnohjaajaani professori Jukka Kekkosta mielenkiintoisen tutkimusaiheen antamisesta. Miettiessäni aikanaan jatkotutkimukseni aihetta hän ehdotti 1900-luvun armahduskäytännön tarkastelua. Ajatuksena oli, että vertailisin eri presidenttien armahduskäytäntöjä. Tiedetyt tutkimusaineiston kattavuuteen liittyneet ongelmat sekä pian tutkimusprosessin alussa armahdusoikeuden pidemmälle menneisyyteen ulottuvia kysymyksiä kohtaan herännyt mielenkiinto saivat minut kuitenkin suuntaamaan katseeni 1800-luvulle. Tutkimusteeman muuttumisesta huolimatta Jukka Kekkonen on monin tavoin kannustanut minua tutkimukseni edetessä. Hän on muun muassa kehottanut hakemaan vaikutteita ja ajatuksia useilta eri suunnilta, vaikka se on joissakin asioissa merkinnyt hänen omille käsityksilleen vastakkaisten näkemysten omaksumista. Jukka Kekkonen on hyvän työnohjaajan tavoin sallinut minun olla hänen kanssaan eri mieltä.

Haluan myös kiittää esitarkastajaani akatemiaturkija Heikki Pihlajamäkeä hänen tutkimustani kohtaan heti alusta alkaen osoittamastaan mielenkiinnosta. Heikki Pihlajamäen kiinnostus keski- ja uuden ajan rikosoikeushistoriaan takasi sen, että saatoinkin keskustella hänen kanssaan etenkin monista tutkimusteemani varhaisempiin aikakausiin liittyneistä kysymyksistä. Hän myös ehdotti esitarkastusvaiheessa, että jättäisin tutkimuksestani pois armahdusoikeuden filosofisen tarkasteluosuuden. Jälkikäteen arvioiden ehdotus osoittautui varsin onnistuneeksi, koska se teki tutkimuksestani johdonmukaisemman kokonaisuuden, vaikka sillä hetkellä tuntui vaikealta jättää paljon työtä teettänyt jakso tutkimuksen ulkopuolelle.

Kiitokset kuuluvat myös työni toiselle esitarkastajalle professori Kevät Nousiaiselle, jonka kanssa kävin erittäin hyödyllisen keskustelun tutkimukseni teoreettisen taustahahmon, Michel Foucault'n keskeisistä tulkinnoista. Vaikka en pystynytkään enää ottamaan Kevät Nousiaisen kommentteja työssäni huomioon, koska empiirinen aineisto oli jo kertaalleen käyty läpi, olen varma että tuon keskustelun anti tulee vaikuttamaan tutkimuksiini jatkossa.

Kiitoksen sananen kuuluu epäilyksittä myös johtaja Pia Letto-Vanamolle, joka auttoi minua ymmärtämään erityisesti sukyhteisöllisen oikeuden luonteesta, mikä toivottavasti näkyy armahdusoikeuden varhaishistoriaa koskevista tulkinnoistani. Hän myös painotti jo tutkimukseni varhaisessa vaiheessa saksalaisen tutkimuskirjallisuuden merkitystä oikeushistoriantutkimukselle.

Assistentti Mia Korpiola on jaksanut olla kiinnostunut tutkimuksestani sen edetessä muun muassa toimittamalla minulle armahdusoikeuden historiaa

koskevia artikkeleita ja kirjallisuusviitteitä. Hän myös haastoi minut monta kertaa pohtimaan omien tutkimuksellisten valintojeni mielekkyyttä, mistä lausun kiitokseni.

Kiitän myös tutkija Hannu Siveniusta niistä keskusteluista, joita kävimme anteeksiannon ja armahdusoikeuden filosofisista ulottuvuuksista.

Yliopistonlehtori Ari Hirvosta sekä kollegiumtutkija Panu Minkkistä haluan kiittää siitä kärsivällisyydestä, jota he ovat minua kohtaan esittäneet yrittäessäni rakentaa omaa tieteenfilosofista käsitystäni vaivaamalla heitä Porthanian kahvilassa enemmän kuin kerran milloin mitään teemaa koskeneilla kysymyksilläni.

Lisäksi joukko kollegoita on lukenut ja kommentoinut väitöskirjakäsikirjoitustani sen viime vaiheissa. Kiitän professori Kaarlo Tuoria niistä kommenteista, joita hän esitti kirjan neljännessä luvusta. Ne saivat minut täsmentämään Foucault-tulkintojani. Tahdon kiittää myös tutkija Kaius Tuoria tutkimukseni toisesta luvusta esittämistään huomioista, joiden ansiosta saatoinkin karsia antiikin armahdusoikeutta koskevat virheellisydet. Kiitos kuuluu myös assistentti Juha Mäkelälle, joka esitti hyödyllisiä sisällöllisiä huomautuksia ja malttoi lukea käsikirjoitukseni läpi erityisesti kielenhuollollisesta näkökulmasta. Lopulta kiitoksen ansaitsee tutkija Samuli Hurri, joka niin ikään luki koko käsikirjoituksen. Erityisen arvokkaaksi koin hänen kommenttinsa kirjan ensimmäisestä luvusta. Hänen ansiostaan historianfilosofiset näkemykseni tulivat selkeämmin ilmaistuksi.

Tutkimustani ovat taloudellisesti tukeneet Koneen Säätiö, K. J. Ståhlbergin säätiö, Suomen Kulttuurirahasto, Helsingin yliopisto (väitöskirjatyön loppuunsaattamisapuraha) sekä Emil Aaltosen säätiön rahoittama Laki ja paha -projekti. Lämpimät kiitokset kaikille.

Kiitos myös Kansallisarkiston avuliaalle ja ystävälliselle tutkija Aarno Nirkolle.

Laajalahden maalaiskylässä, 27.9.2003

Toomas Kotkas

Sisällysluettelo

ALKUSANAT	VII
SISÄLLYS	IX
LÄHTEET JA KIRJALLISUUS	XIII
I JOHDANTO	1
1 AIHEENVALINNASTA JA AIKAISEMMASTA TUTKIMUKSESTA	3
2 OIKEUSHISTORIANKIRJOITUKSESTA	7
2.1 Oikeushistoriantutkimuksen rakenneselittävä koulukunta	8
2.2 Oikeushistoriantutkimuksen aate- ja oppihistoriallinen koulukunta	15
2.3 Jacques Derridan dekonstruktioivinen ajattelu modernin historiankirjoituksen kritiikkinä	21
2.4 Kotimaisten oikeushistorian koulukuntien kritiikki	29
2.5 Historiankirjoitus narratiivina	33
2.6 Dekonstruktioivinen oikeushistoriankirjoitus	35
3 TUTKIMUKSEN KYSYMYKSENASETTELU JA RAKENNE	39
II ARMAHDUSINSTITUUTION HISTORIAA ANTIIKISTA 1800-LUVULLE	43
1 KEHITYS ANTIIKISSA	47
1.1 Kreikka ja hellenismin aika	47
1.2 Armahdus Rooman valtakunnassa	49
2 ARMAHDUSOIKEUDEN KEHITYS SAKSASSA JA RANSKASSA KESKIAJALTA 1800-LUVULLE	57
2.1 Germaaninen sukuyhteisö ei tuntenut armahdusoikeutta	57
2.2 Armahdusoikeuden muotoutuminen frankkien aikakaudella	59
2.3 Sydän- ja myöhäiskeskiajan pirstaloitunut armahdusoikeus	64

2.4	Armahdusoikeus vakiintuu hallitsijoiden yksinoikeudeksi uudella ajalla	75
2.5	Valistusajattelu ja armahdusoikeuden kritiikki	87
3	ARMAHDUSINSTITUUTION HISTORIA	
	RUOTSI-SUOMESSA	102
3.1	Keskiaika ja armahdusoikeuden juuret	102
3.2	Varhainen uusi aika – armahdusoikeus saavuttaa majesteettioikeuden aseman	107
3.3	Leuteraatio merkittävänä lainlievennyskeinona	115
3.4	Armahdusoikeus erkaneeko oikeudenkäytöstä 1700-luvulla	118
4	YHTEENVETO	125
III	ARMAHDUSOIKEUS MODERNIN RIKOSOIKEUDEN MURROKSESSA AUTONOMIAN AJAN SUOMESSA	129
1	TARKASTELUKONTEKSTISTA JA EMPIIRISESTÄ AINEISTOSTA	131
2	VUOSIEN 1809 JA 1825 VÄLINEN AIKA – RUOTSIN VALLAN AIKAISET SÄÄDÖKSET RIKOSOIKEUDEN PERUSTANA	136
2.1	Kuolemanrangaistus yhä käytössä	136
2.2	Armonanomusten alhainen lukumäärä vuonna 1821	138
2.3	Yhteenveto vuoden 1821 aineistosta	148
3	ARMAHDUSOIKEUDEN OSITTAINEN LEGALISOITUMINEN VUODEN 1826 ASETUKSEN MYÖTÄ	150
3.1	Vuoden 1826 armahdusjulistuksesta ja sen syntytaustasta	150
3.2	Armonanomusten kasvanut määrä – vuosi 1841	157
3.3	Yhteenveto vuoden 1841 aineistosta	170
3.4	Vuoden 1861 armonanomukset – irtolaisanojen määrä laskee ...	172
3.5	Yhteenveto vuoden 1861 aineistosta	183
4	VUOSIEN 1870 JA 1893 VÄLINEN AJANJAKSO – RIKOSOIKEUS UUDISTUU OSITTAIN	186
4.1	K. G. Ehrström rikoslain osittaisuudistuksen isähahmona	186
4.2	Vuoden 1866 rikoslain osittaisuudistus	197
4.3	Siperiaan karkotuksista luovutaan	200
4.4	Vuoden 1881 armonanomukset – varkausanojen suuri lukumäärä	202

4.5 Yhteenveto vuoden 1881 aineistosta	212
5 RIKOSOIKEUDEN MODERNISAATIO SAATETAAN LOPPUUN –VUODEN 1894 JÄLKEINEN AIKA	214
5.1 Jaakko Forsman klassisen rikosoikeusajattelun edustajana	214
5.2 Klassisen rikosoikeusajattelun läpimurto vuoden 1889 rikoslaissa	219
5.3 Ehdonalaiseen vapauteen anovat vuoden 1901 aineiston enemmistöinä	220
5.4 Yhteenveto vuoden 1901 aineistosta	231
6 YHTEENVETO AUTONOMIAN AJAN KESKEISISTÄ KEHITYSLINJOISTA	233
IV ARMAHDUSOIKEUDEN HISTORIAN TEOREETTINEN TARKASTELU: MICHEL FOUCAULT	239
1 ARMAHDUSOIKEUS JURIDIS-DISKURSIIVISEN VALLAN ILMENTYMÄNÄ	243
2 FOUCAULT’N GENEALOGISTA PROJEKTIA KOHTAAN ESITETYSTÄ KRITIIKISTÄ	247
2.1 Historiantutkimuksellinen kritiikki: ongelmat Foucault’n jatkuvuusteesissä	247
2.2 Yhteiskuntakäsityksen kritiikki	252
3 ARMAHDUSOIKEUDEN JURIDIS-MORAALINEN ULOTTUVUUS	257
4 ARMAHDUSOIKEUS JA BIOVALTA	267
4.1 Biovallan käsite	267
4.2 Autonomian ajan armahduskäytännön biovaltaulottuvuus 1: irtolaiset	271
4.3 Irtolaiskontrollin myöhempi kehitys	277
4.4 Autonomian ajan armahduskäytännön biovaltaulottuvuus 2: ehdonalaiseen anoneet	281
5 YHTEENVETO	283
V LOPUKSI	287

LIITTEET	296
Taulukko 1. Vuoden 1841 armahdetut irtolaisanojat	296
Taulukko 2. Vuoden 1841 hylätyt irtolaisanojat	298
ABSTRACT	301
ASIA- JA HENKILÖHAKEMISTO	303

Lähteet ja kirjallisuus

1. PAINAMATTOMAT LÄHTEET

Senaatin oikeusosaston arkisto (Kansallisarkisto)

Anomus- ja valitusdiaari vuodelta 1821

Anomus- ja valitusdiaari vuodelta 1841

Anomus- ja valitusdiaari vuodelta 1861

Anomus- ja valitusdiaari vuodelta 1881

Anomus- ja valitusdiaari vuodelta 1901

Anomus- ja valitusaktit vuodelta 1821

Anomus- ja valitusaktit vuodelta 1841

Anomus- ja valitusaktit vuodelta 1861

Anomus- ja valitusaktit vuodelta 1881

Anomus- ja valitusaktit vuodelta 1901

Puhtaaksi kirjoitetut pöytäkirjat vuodelta 1821

Puhtaaksi kirjoitetut pöytäkirjat vuodelta 1841

Puhtaaksi kirjoitetut pöytäkirjat vuodelta 1861

Puhtaaksi kirjoitetut pöytäkirjat vuodelta 1881

Puhtaaksi kirjoitetut pöytäkirjat vuodelta 1901

2. PAINETUT LÄHTEET

Säädökset

Allgemeines Landrecht für die Preußischen Staaten von 1794; Textbuch zur Strafrechtsgeschichte der Neuzeit. Die klassischen Gesetze (herausg. Arno Buschmann). C. H. Beck'sche Verlagsbuchhandlung, München 1998.

Hans Keiserl. Maj:ts Nädiga Reglemente för Dess tillförordnade Regerings-Conseil i Storfurstendömet Finland (6 (18)/8 1809).

Keisarillisen majesteetin Armollinen Asetus lisäyksistä siihen, mitä tätä ennen [2.6.1826] on säännetty asiain käyttämisestä Keisarillisessa Suomen Senaatissa (28.11.1859).

Keisarillisen Majesteetin Armollinen Julistus ja Pardooni-plakaatti Suomen Isoruhtinaanmaalle Hänen Keisarillisen Majesteettinsa ja Hänen Puolionsa, Hänen Majesteettinsa Keisarinna Kruunauksen johduksesta (26.8./7.9.1856).

Keisarillisen Majesteetin Armollinen Julistus, koskewa sellaisten waimoisten pahantekiäin lähettämistä Siperiaan, jotka karkeiten rikosten tähden owat kuolemaan tuomitut, waan Armon kautta kuoleman rangaistuksesta wapautetut (24.2.1848).

Keisarillisen Majesteetin Armollinen Julistus- ja Armahduskirja Suomen Suuriruhtinaanmaalle Hänen Majesteettinsa vihkijäisten johdosta (14/26.11.1894).

Keisarillisen Majesteetin Armollinen Pardooni-Plakaatti Suomenmaan Isoruhtinakunnalle (17/29.4.1855).

- Keisarillisen Majesteetin Pardooni-Plakaatti Suomen Isoruhtinaanmaalle* (26.6./8.7.1841).
- Keisarillisen Majestätin Armollinen Julistus, Kuolemaan tuomittuin, waan Suosiosta ja Armosta hengen rangaistuksesta pelastettuina pahantekijäin lähettämisestä yhteiseen työhön Siperian kaukembana olewaisiin Gouvernemiin* (21.4.1826).
- Keisarillisen Majestätin Armollinen Asetus ja Julistus Siitä, mitä niiden Hänen Keisarillisen Majestätin eteen alamaisuudessa työ-lähetettäwiin anomuxiin suhteen, niinkuin myös rangaistuxiin ja edeswastauxiin huojennuxeen, [Leuteraatio] ja moniaissa asioissa wapauttamiiseen [Dispence] suhteen, tästäläihin tulee waarinotettawaxi* (2.6.1826).
- Keisarillisen Majestätin Pardooni Plakaatti eli Armon Julistus Suuri-Ruhtinaanmaalle Suomelle, ulosannettu Heidän Keisarillisitten Majestätein kruunattaissa Moskowan-kaupungissa sinä 3 p. Syys-kuussa 1826.*
- Kgl. Rättegångs-Ordinantie 1614. Kongl. Stadgar/Förordningar/Bref och Resolutioner, Ifrån Åhr 1528. in til 1701. Angående Justitiae och Executions-Ährenden/ Med een Förteckning på Stadgarne främst/ och ett fulkommeligit Orda-Register efterst wid Werket öfver thes innehåld; Uppå Hans Kongl. Maj:ts allernädigste befallning och Privilegier, Til thet almänne bästas tjenst/ och hwars och ens särskilte nytto/ sålund med slijt samlade/ och genom Trycket I dagtliuset befordrade. Johann Henrich Wed[Ö], Upsala 1706.*
- K. Maj:n armollinen Asetus rangaistusten täytäntöönpanosta* (19.12.1889).
- Kongl. Bref till R. Hof-Rätt, angående pröfning af ansökningar om förwandling af kroppsplut, sedan Under-Rätts Utslag wunnit laga kraft; den 9 Augusti 1781.*
- Kongl. Maj:ts och Riksens Ständers faststälte Förenings- och Säkerhets-Act* (21.2./3.4. 1789).
- Kongl. Maj:ts och Riksens Ständers faststälte Regerings-Form,* (21.8.1772).
- Kuningas Kristoferin maanlaki 1442* (Muinaisruotsista suom. Martti Ulkuniemi). Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 340, Helsinki 1978 (tekstissä KrML).
- Magnus Eriksson Landslag. I nusvensk tolkning av Åke Holmberg och Elias Wessén. Institutet för rättshistorisk forskning grundat av Gustav och Carin Olin, Lund 1962 (tekstissä MEL).*
- Patent om Högmåls Saker 1.5.1563. Kongl. Stadgar/Förordningar/Bref och Resolutioner, Ifrån Åhr 1528. in til 1701. Angående Justitiae och Executions-Ährenden/ Med een Förteckning på Stadgarne främst/ och ett fulkommeligit Orda-Register efterst wid Werket öfver thes innehåld; Uppå Hans Kongl. Maj:ts allernädigste befallning och Privilegier, Til thet almänne bästas tjenst/ och hwars och ens särskilte nytto/ sålund med slijt samlade/ och genom Trycket I dagtliuset befordrade. Johann Henrich Wed[Ö], Upsala 1706.*
- Ruotzin Waldacunnan Laki 1734, Pahanteon Caari.*
- Rättegångs-Process 23.6.1615. Kongl. Stadgar/Förordningar/Bref och Resolutioner, Ifrån Åhr 1528. in til 1701. Angående Justitiae och Executions-Ährenden/ Med een Förteckning på Stadgarne främst/ och ett fulkommeligit Orda-Register efterst wid Werket öfver thes innehåld; Uppå Hans Kongl. Maj:ts allernädigste befallning och Privilegier, Til thet almänne bästas tjenst/ och hwars och ens särskilte nytto/ sålund med slijt samlade/ och genom Trycket I dagtliuset befordrade. Johann Henrich Wed[Ö], Upsala 1706.*
- Suomen perustuslaki 731/1999.*
- Södermannalagen. Svenska landskapslagar III. Tolkade och förklarade för nutidens svenskar av Åke Holmberg och Elias Wessén. Hugo Gebers Förlag, Stockholm 1940 (tekstissä SmL).*
- Västmannalagen. Svenska landskapslagar II. Tolkade och förklarade för nutidens svenskar av Åke Holmberg och Elias Wessén. Hugo Gebers Förlag, Stockholm 1936 (tekstissä VmL).*
- Yngre Västgötalagen. Svenska landskapslagar V. Tolkade och förklarade för nutidens svenskar av Åke Holmberg och Elias Wessén. Hugo Gebers Förlag, Stockholm 1946 (tekstissä VgL I).*
- Äldre Västgötalagen. Svenska landskapslagar V. Tolkade och förklarade för nutidens svenskar av Åke Holmberg och Elias Wessén. Hugo Gebers Förlag, Stockholm 1946 (tekstissä VgL II).*
- Östgötalagen. Svenska landskapslagar I. Tolkade och förklarade för nutidens svenskar av Åke Holmberg och Elias Wessén. Hugo Gebers Förlag, Stockholm 1933 (tekstissä ÖgL).*

Mietinnöt, muistiot ja kertomukset

- Irtolaislain kumoamisen vaikutuksia selvittävän toimikunnan mietintö*, Komiteanmietintö 1986:46. Helsinki.
- Keisarikillisen Suomen Senaatissa olewan Prokuraattorin Kertomus maassa tekemän virkamatkansa johdosta kesällä vuonna 1865*. Helsinki.
- Keisarikillisen Suomen Senaatin Prokuraattorin Kertomus lainkäytännöstä ja lakien hoitamisesta maassa annettu Suomenmaan Valtiosäädylle 1885 vuoden valtiopäivillä*. Helsinki.
- Keisarikillisen Suomen Senaatin Prokuraattorin Kertomus lainkäytännöstä ja lakien hoitamisesta maassa annettu, Suomenmaan Valtiosäädylle 1894 vuoden valtiopäivillä*. Helsinki.
- Keisarikillisen Suomen Senaatin Prokuraattorin Kertomus lainkäytännöstä ja lakien voimassa pitämisestä maassa, annettu Suomen Kansaneduskunnalle vuonna 1907*. Helsinki.
- Tasavallan Presidentin armahdusoikeutta koskevien säännösten uudistamistarvetta koskeva arviomuistio*. Oikeusministeriö, Helsinki 1990.
- Vankeusrangaistuskomitean mietintö 2001:6*. Oikeusministeriö, Helsinki.

Sanomalehdet

- Helsingin Sanomat* 1.7.1990.
- Helsingin Sanomat* 23.2.2001.
- Helsingin Sanomat* 24.2.2001.
- Helsingin Sanomat* 3.3.2001.
- Helsingin Sanomat* 20.3.2001.
- Hufvudstadsbladet* 27.1.1990.
- Iltalehti* 22.1.1990.
- Iltasanomat* 16.1.1990.
- Uusi Suomi* 19.2.1990.
- Uusi Suomi* 25.2.1990.

3. KIRJALLISUUS

- Aalto, Seppo: *Kirkko ja kruunu siveellisyyden vartijoina. Seksuaalirikollisuus, esivalta ja yhteisö Porvoon kihlakunnassa 1621–1700*. Suomen Historiallinen Seura, Helsinki 1996.
- Almquist, Jan Erik: ”Karl IX och den mosaiska lagen” *Lychnos*, s. 1–32, 1942.
- Anners, Erik: *Humanitet och rationalism. Studier i upplysningstidens strafflagsreformer – särskilt med hänsyn till Gustav III:s reformlagstiftning*. Institutet för rätthistorisk forskning grundat av Gustav och Carin Olin, Lund 1965.
- Aristoteles: *The Athenian Constitution* (transl. P. J. Rhodes). Penguin Books, London 1984.
- Aristoteles: *Nikomakhoksen etiikka* (suom. Simo Knuuttila). Gaudeamus, Helsinki 1989.
- Augustinus: *Jumalan valtio*, osa 1 (kirjat 1–10) (suom. Heikki Koskenniemi). WSOY, Helsinki 2003.
- Backman, Eero: *Rikoslaki ja yhteiskunta I*. Suomalainen Lakimiesyhdistys, Helsinki 1976.
- von Bar, Carl Ludwig et al.: *A History of Continental Criminal Law* (transl. Thomas S. Bell et al.). Augustus M. Kelley Publishers, New York 1968.
- Bauman, Richard A.: *Crime and Punishment in Ancient Rome*. Routledge, London and New York 1996.
- Beccaria, Cesare: *Rikoksesta ja rangaistuksesta*. Edita, Helsinki 1998.
- Bellomo, Manlio: *The Common Legal Past of Europe 1000–1800*. The Catholic University of America Press, Washington D. C. 1995.

- Berman, Harold: *Law and Revolution. The Formation of the Western Legal Tradition*. Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts and London, England 1983.
- Berner, Albert Friedrich: *Lehrbuch des Deutschen Strafrechtes*. Verlag von Bernhard Tauchnitz, Leipzig 1879.
- Björne, Lars: *Patrioter och institutionalister. Den nordiska rättsvetenskapens historia. Del I. Tiden före år 1815*. Institutet för rätthistorisk forskning grundat av Gustav och Carin Olin, Lund 1995.
- Björne, Lars: *Brytningstiden. Den nordiska rättsvetenskapens historia. Del II. 1815–1870*. Institutet för rätthistorisk forskning grundat av Gustav och Carin Olin, Lund 1998.
- Björne, Lars: *Den konstruktiva riktningen. Den nordiska rättsvetenskapens historia. Del III. 1871–1910*. Institutet för rätthistorisk forskning grundat av Gustav och Carin Olin, Lund 2002.
- Bleicher, Joseph: *Contemporary Hermeneutics. Hermeneutics as Method, Philosophy and Critique*. Routledge, New York 1990.
- Blomstedt, Yrjö: ”Rikoslakireformin ensimmäiset vaiheet vuoden 1866 osittaisuudistuksiin saakka” *Hist. Ark.* 59, s. 421–517. Turku 1964.
- Brunner, Heinrich: *Deutsche Rechtsgeschichte I*. Verlag von Duncker & Humblot, Leipzig 1906.
- Brückner, Thomas: ”Das ’Ius Aggratiandi’: Gnade und Recht und ihre Interaktion in der Rechtswissenschaftlichen Literatur der frühen Neuzeit”, *Tijdschrift voor Rechtsgeschiedenis*, Vol. LXIX, s. 57–79. Kluwer Law International, The Hague 2001.
- Carbasse, Jean-Marie: *Introduction historique au droit penal*. Presses Universitaires de France, Paris 1990.
- Carlsson, Sten & Rosén, Jerker: *Svensk historia 1. Tiden före 1718*. Esselte studium, Stockholm 1978.
- Carlsson, Sten & Rosén, Jerker: *Svensk historia 2. Tiden efter 1718*. Esselte studium, Stockholm 1980.
- Cicero: *Velvollisuusista*. WSOY, Helsinki 2002.
- Cohen, Stanley: *Visions of Social Control: Crime Punishment and Classification*. Polity Press, Cambridge 1985.
- Cooper, John M. & Procopé, J. F.: ”Introduction”, *Seneca: Moral and Political Essays* (eds. Cooper, John M. & Procopé, J. F.), s. 119–127. Cambridge University Press, Cambridge 1995.
- Davis, Natalie Zemon: *Fiction in the Archives. Pardon Tales and Their Tellers in Sixteenth-Century France*. Polity Press, Cambridge 1987.
- Demosthenes: *On Organization*. Demosthenes I (transl. J. H. Vince). William Heinemann Ltd., London 1962.
- Derrida, Jacques: *De la grammatologie*. Les Éditions de Minuit, Paris 1967.
- Derrida, Jacques: *Spectres de Marx. L’État de la dette, le travail du deuil et la nouvelle Internationale*. Galilée, Paris 1993.
- Derrida, Jacques: ”Le siècle et le pardon”, haastattelu julkaistu aikakausjulkaisussa *Le Monde des Débats*, décembre 1999.
- Derrida, Jacques: ”Lain voima. I Oikeudesta oikeudenmukaisuuteen” (käänt. Susanna Lindberg), *Nuori Voima* 3/2000, s. 11–26. Helsinki.
- Dreyfus, Hubert L. & Rabinow, Paul: *Michel Foucault: Beyond Structuralism and Hermeneutics. With an Afterword by Michel Foucault*. The University of Chicago Press, Chicago 1982.
- Dyzenhaus, David: ”’With the Benefit of Hindsight’: Dilemmas of Legality in the Face of Injustice”, *Lette’s Law. Justice, Law and Ethics in Reconciliation* (eds. Emiliios Christodoulidis & Scott Veitch), s. 65–89. Hart Publishing, Oxford and Portland Oregon 2001.
- Ehrström, K. G.: *Föreläsningar över straffrättens allmänna läror* (red. Wahlberg, Markus). Publikationer från institutionen för straff- och processrätt vid Helsingfors universitet A:7, Helsingfors 1994.

- Ehrström, K. G.: *Föreläsningar över straffrättens allmänna läror 1863/64 enligt Köstlin* (red. Wahlberg, Markus). Publikationer från Juridiska fakulteten vid Helsingfors universitet, Helsingfors 2003.
- Ellilä, Reino: "Armahduksesta uusimissäännöstössä". *Defensor Legis* 1941, Helsinki.
- Ericsson, Georg J. V.: *Den kanoniska rätten och alder västgötagens kyrkobalk. En jämförande studie*. Institutet för rättshistorisk forskning grundat av Gustav och Carin Olin, Lund 1967.
- Esmein, Adhemar: *A History of Continental Criminal Procedure with Special Reference to France* (transl. John Simpson). Augustus M. Kelley Publishers, New York 1968.
- Evans, Richard J.: *Rituals of Retribution. Capital Punishment in Germany 1600–1987*. Oxford University Press, Oxford 1996.
- Farge, Arlette & Foucault, Michel: *Le Désordre des Familles. Lettres de cachet des Archives de la Bastille*. Éditions Gallimard, Paris 1982.
- Feuerbach, P. J. A.: *Lehrbuch des gemeinen in Deutschland gültigen peinlichen Rechts*. Verlag von Georg Friedrich Heyer, Gießen 1823.
- Findlay, J. N.: "Foreword" teoksessa Hegel, G. W. F.: *Phenomenology of Spirit*, s. v–xxx. Oxford University Press, Oxford 1977.
- Fisher, William W. III: "The Application to Legal History of the Methodologies of Intellectual History", *History an European Private Law. Development of Common Methods and Principles*, s. 29–66. Institutet för rättshistorisk forskning grundat av Gustav och Carin Olin, Lund 1997.
- Forell, Georg Wolfgang: *History of Christian Ethics, Vol. 1. From the New Testament to Augustine*. Augsburg Publishing House, Minneapolis 1979.
- Forsman, Jaakko: *Nyky-ajan erisuuntaiset käsitykset rangaistuksen tarkoituksesta*. Helsinki 1883.
- Forsman, Jaakko: *Suomen lainsäädännön historia. Sen pääpiirteet, 1. osa*. Söderström ja kumpp. Helsinki 1896.
- Forsman, Jaakko: *Anteckningar enligt professor Jaakko Forsmans föreläsningar öfver straffrättens allmänna läror med särskild hänsyn till strafflagen af den 19 December 1889*. Juridiska studentfakultetens förlagsrörelse, Helsingfors 1914.
- Foucault, Michel: *Histoire de la Sexualité 1. La Volonté de Savoir*. Gallimard, Paris 1976.
- Foucault, Michel: *Tarkkailla ja rangaista* (suom. Eevi Nivanka). Otava, Helsinki 1980.
- Foucault, Michel: *Dites et Écrits III 1976–1979*. Gallimard, Paris 1994.
- Foucault, Michel: *Seksuaalisuuden historia* (suom. Kaisa Sivenius). Gaudeamus, Helsinki 1998 (Foucault 1998a).
- Foucault, Michel: "Nietzsche, genealogia, historia", *Foucault/Nietzsche*, s. 63–107. Tutkijaliitto, Helsinki 1998 (Foucault 1998b).
- Foviaux, Jacques: *La Rémission des Peines et des Condamnations. Droit monarchique et droit moderne*. Presses Universitaires de France, Paris 1970.
- Fukuyama, Francis: *Historian loppu ja viimeinen ihminen* (suom. Heikki Eskelinen). WSOY, Porvoo 1992.
- Gadamer, Hans-Georg: "Und dennoch: Macht des guten Willens", *Text und Interpretation* (Hrsg. Philippe Forget), s. 59–61. Wilhelm Fink Verlag, München 1984.
- Gadamer, Hans-Georg: "Die Universalität des hermeneutischen Problems", *Warheit und Methode. Ergänzungen. Register, Gesamte Werke, Hermeneutik II, Band 2*, s. 219–231. J. C. B. Mohr (Paul Siebeck), Tübingen 1986 (Gadamer 1986a).
- Gadamer, Hans-Georg: "Text und Interpretation", *Warheit und Methode. Ergänzungen. Register, Gesamte Werke, Hermeneutik II, Band 2*, s. 330–360. J. C. B. Mohr (Paul Siebeck), Tübingen 1986 (Gadamer 1986b).
- Gadamer, Hans-Georg: *Warheit und Methode. Grundzüge einer philosophischen Hermeneutik* (6. Aufl.), Gesamte Werke, Hermeneutik I, Band 1. J. C. B. Mohr (Paul Siebeck), Tübingen 1990.

- Garland, David: *Punishment and Modern Society. A Study in Social Theory*. Clarendon Press, Oxford 1991.
- Garnot, Benoit: *Justice et société en France aux XVIe, XVIIe et XVIIIe siècles*. Ophrys, Paris 2000.
- Gauvard, Claude: "Fear of Crime in Late Medieval France", *Medieval Crime and Social Control* (eds. Barbara A. Hanawalt & David Wallace), s. 1–48. University of Minnesota Press, Minneapolis 1999.
- Gregor, Mary: Kant, Immanuel *The Metaphysics of Morals* (transl. Gregor, Mary) Cambridge University Press, Cambridge 1996.
- Grewe, Wilhelm: *Gnade und Recht*. Hanseatische Verlagsanstalt, Hamburg 1936.
- Haatanen, Pekka: *Suomen maalausköyhälistö tutkimusten ja kaunokirjallisuuden valossa*. WSOY, Porvoo 1968.
- Habermas, Jürgen: *Der philosophische Diskurs der Moderne. Zwölf Vorlesungen* (4. Aufl.). Suhrkamp Verlag, Frankfurt am Main 1988.
- Hattenhauer, Hans: "Die Begnadigung im Spiegel der Legende", *Zeitschrift für die gesamte Strafrechtswissenschaft*, 78. Band, s. 184–213, 1966.
- Hattenhauer, Hans: *Europäische Rechtsgeschichte*. C. F. Müller Juristischer Verlag, Heidelberg 1992.
- Hegel, G. W. F.: *Phänomenologie des Geistes* (3. Aufl.), Sämtliche Werke 2. Fr. Frommanns Verlag, Stuttgart 1951.
- Hegel, G. W. F.: *Grundlinien der Philosophie des Rechts oder Naturrecht und Staatswissenschaft im Grundrisse*. Akademie-Verlag, Berlin 1981.
- Hegel, G. W. F.: *Oikeusfilosofian pääpiirteet eli luonnonoikeuden ja valtiotieteen perusteet* (suom. Markus Wahlberg). Kustannus Pohjoinen, Oulu 1994.
- Heikkinen, Antero: *Menneisyyttä rakentamassa*. Yliopistopaino 1996, Helsinki.
- Heikki, Antero & Ylikangas, Heikki: "Kaksi historiaa", *Haik* 1971, s. 51–59. Helsinki.
- Hietaniemi, Tuija: *Lain vartiossa. Poliisi Suomen politiikassa 1917–1948*. Suomen Historiallinen Seura. Historiallisia Tutkimuksia 166, Helsinki 1992.
- Holmbäck, Åke & Wessén, Elias: "Inledning", *Svenska landskapslagar tolkade och förkortade för nutidens svenskar; Andra serien: Dalalagen och Västmannalagen*, s. XIII–L. Hugo Gebers förlag, Stockholm 1936.
- Holmbäck, Åke & Wessén, Elias: "Förklaringar till urbotamål", *Svenska landskapslagar tolkade och förkortade för nutidens svenskar; Femte serien: Äldre Västgötalagen, Yngre Västgötalagen, Smålandslagens och Bjärkörätten*, s. 249–253. Hugo Gebers förlag, Stockholm 1946.
- Horwitz, Morton J.: *The Transformation of American Law 1780–1860*. Harvard University Press, Cambridge – Massachusetts 1977.
- Häkkinen, Antti: *Rahasta – vaan ei rakkaudesta; Prostituutio Helsingissä 1867–1939*. Otava, Helsinki 1995.
- Hälschner, Hugo: *Das gemeine deutsche Strafrecht. Erster Band. Die allgemeinen strafrechtlichen Lehren*. Verlag von Adolph Marcus, Bonn 1881.
- Iggers, Georg G.: *Historiography in the Twentieth Century. From Scientific Objectivity to the Postmodern Challenge*. Wesleyan University Press, Hanover and London 1997.
- Ignatius, Kaarlo: "Om benådningsrätten", *Festskrift för Presidenten, Jur. Utr. Dr. Berndt Julius Grotenfelt*, s. 309–314. Juridiska Föreningen i Finland 1929, Helsingfors.
- von Ihering, Rudolf: *Der Zweck im Recht I*. Druck und Verlag von Breitkopf und Härtel, Leipzig 1904.
- Inger, Göran: *Institutet "insättande på bekännelse" i svensk processrättshistoria*. Institutet för rätthistorisk forskning grundat av Gustav och Carin Olin, Lund 1976.
- Inger, Göran: *Svensk rättshistoria* (3. uppl.). Liber Förlag, Malmö 1986.
- Isocrates, *To Philip*. Isocrates in Three Volumes, vol. I (transl. George Norlin). William Heinemann Ltd., London 1961.

- Jenkins, Keith: *Why History? Ethics and postmodernity*. Routledge, London and New York 1999.
- Johnson, Christopher: *Derrida. Kirjoituksen näyttämö* (suom. Outi Pasanen). Otava, Helsinki 2000.
- Juntunen, Alpo: *Suomalaisten karkottaminen Siperiaan autonomian aikana ja karkotetut Siperiassa. Suomen vankeinhoidon historiaa, osa 3*. Oikeusministeriön vankeinhoito-osasto, Helsinki 1983.
- Juridiska Föreningens I Finland Tidskrift, Första årgången*. Helsingfors 1865.
- Jussila, Osmo: *Suomen perustuslait venäläisten ja suomalaisten tulkintojen mukaan 1808–1863*. Suomen Historiallinen Seura, Helsinki 1969.
- Jääskeläinen, Mauno: *Suomen kansanedustuslaitoksen historia VII. Itsenäisyyden ajan eduskunta 1919–1938*. Eduskunnan historiakomitea, Helsinki 1973.
- Kalela, Jorma: *Historiantutkimus ja historia*. Gaudeamus, Helsinki 2000.
- Kant, Immanuel: *Tapojen metafysiikan perustus*, julkaisussa *Siveysopilliset pääteokset* (suom. J. E. Salomaa), s. 67–181. WSOY, Helsinki 1990.
- Kant, Immanuel: *Die Metaphysik der Sitten*. Werkausgabe Band VIII (hrsg. Wilhelm Weischedel). Suhrkamp, Frankfurt am Main 1991.
- Kantorowicz, Ernst H.: *The King's Two Bodies. A Study in Medieval Political Theology*. Princeton University Press, New Jersey 1997.
- Karonen, Petri: "In Search of Peace and Harmony. Capital Crimes in Late Medieval and early Modern Swedish Realm (ca. 1450–1700)", *Crime and Control in Europe from the Past to the Present* (Lappalainen, Mirkka & Hirvonen, Pekka; eds.), s. 208–244. Publications of the History of Criminality Research Project, Helsinki 1999.
- Kekkonen, Jukka: *Merkantilismista liberalismiin. Oikeushistoriallinen tutkimus elinkeinovapauden syntytaustasta Suomessa vuosina 1855–1879*. Suomalainen Lakimiesyhdistys, Helsinki 1987.
- Kekkonen, Jukka: *Laillisuuden haaksirikko. Rikosoikeudenkäyttö Suomessa vuonna 1918*. Suomen Lakimiesliiton Kustannus Oy, Helsinki 1991 (Kekkonen 1991a).
- Kekkonen, Jukka: "Autonomian ajan rikosoikeus" teoksessa *Suomen oikeushistorian pääpiirteet. Sukuvallasta moderniin oikeuteen* (toim. Letto-Vanamo, Pia), s. 258–269. Gaudeamus, Helsinki 1991 (Kekkonen 1991b).
- Kekkonen, Jukka: "Oikeudellisen muutoksen tutkimisesta – minun metodini"; teoksessa *Minun metodini* (toim. Juha Häyhä), s. 131–150. WSLT, Helsinki 1997.
- Kekkonen, Jukka: *Suomen oikeuskulttuurin suuri linja 1898–1998*. Suomalainen Lakimiesyhdistys, Helsinki 1998.
- Kekkonen, Jukka & Ylikangas, Heikki: *Vapausrangaistuksen valtakausi. Nykyisen seuraamusjärjestelmän historiallinen tausta*. Helsingin yliopiston oikeuden yleistieteiden laitos, Helsinki 1982.
- Kirchheimer, Otto: *Political Justice. The Use of Legal Procedure for Political Ends*. Princeton University Press, Princeton 1961.
- Kirn, Paul: "Über die angebliche Billigkeitsjustiz des fränkischen Königs", *Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte. Germanistische Abteilung*, 47. Band, s. 115–129, 1927.
- Kivivuori, Antti: *Suomen vahingonkorvauslainsäädännön kehitys I. Rikoslainsäädäntö 1809–1875*. Helsingin yliopiston yksityisoikeuden laitoksen julkaisuja A1. Helsinki 1969.
- Klami, Hannu Tapani: *Oikeustaistelijat. Suomen oikeustiede Venäjän vallan aikana*. WSOY, Porvoo 1977.
- Kloot, Claudius: *Then Swenska Lagfarenheetz Spegel*. Göteborg 1676.
- Koivisto, Mauno: *Kaksi kautta I. Muistikuvia ja merkintöjä 1982–1994*. Kirjayhtymä Oy, Helsinki 1994.
- Kotkas, Toomas: "Ohjesääntöinen prostituutio – foucault'laista biovaltaa? Prostituution viralliskontrollin murroskausi 1800- ja 1900-luvun vaihteessa", *Oikeus* 2/1998, s. 82–92. Helsinki.

- Kotkas, Toomas: ”Kolme näkökulmaa oikeushistorian tutkimukseen – rakenteita, aatteita vai molempia?”, *Oikeus* 4/1999, s. 337–352. Helsinki.
- Kotkas, Toomas: ”Armahdusinstituutio – oikeuden, moraalin ja politiikan leikkauspisteessä”, *Lakimies* 4/2000, s. 566–588. Helsinki.
- Kotkavirta, Jussi: ”Immanuel Kant”, *Platonista Bakuniniin. Poliitiikan teorian klassikoita*, s. 136–159. Yliopistopaino, Helsinki 1992.
- Kotkavirta, Jussi: ”Immanuel Kant ja oikeuden moraaliset perusteet”, *Filosofien oikeus 1* (toim. Tontti & Mäkelä & Gylling), s. 169–186. Suomalainen Lakimiesyhdistys, Helsinki 2001.
- Krause, H.: ”Gnade”, teoksessa *Handwörterbuch zur Deutschen Rechtsgeschichte*, 1. Band, Erich Schmidt Verlag, Berlin 1971.
- Kusch, Martin: ”Filosofian historian tutkimus: historiatiedettä vai filosofiaa?”, *Tiede & Edistys* 4/1989, s. 277–282. Helsinki.
- Köstlin, Reinhold: *System des deutschen Strafrechts. Allgemeiner Theil*. Verlag der H. Laupp’schen Buchhandlung, Tübingen 1855.
- Lahti, Raimo: *Suomen rikosoikeudellisen seuraamusjärjestelmän kehitysvaiheista*. Turun yliopiston julkisoikeudenlaitos, Turku 1977.
- Lappi-Seppälä, Tapio: *Teilipyyröstä terapiaan. Piirteitä rangaistusjärjestelmän historiasta*. Vankeinhoidon historiaprojektin julkaisu 9/1982. Oikeusministeriön vankeinhoito-osasto, Helsinki 1982.
- Lappi-Seppälä, Tapio: *Rikosten seuraamukset*. Werner Söderström Lakitieto Oy, Helsinki 2000.
- Legoux, J.: *Du Droit de Grace en France*. Cotillion, Éditeur, Libraire du Conseil d’État, Paris 1865.
- Le Roy Ladurie, Emmanuel: *Montaillou. Pieni ranskalainen kylä 1294–1324* (suom. Marja Itkonen-Kaila). Otava, Helsinki 1985.
- Letto-Vanamo, Pia: *Käräjäyhteisön oikeus. Oikeudenkäyttö Ruotsi-Suomessa ennen valtiollisen riidanratkaisun vakiintumista*. Helsingin yliopiston rikos- ja prosessioikeuden sekä oikeuden yleistieteiden laitos, Helsinki 1995.
- Lieberwirth, R.: ”Crimen laesae maiestatis [Majestätsverbrechen]”, *Handwörterbuch zur Deutschen Rechtsgeschichte*, 1. Band, Erich Schmidt Verlag, Berlin 1971.
- Lindberg, Bo H.: *Praemia et Poenae. Etik och straffrätt i Sverige i tidig ny tid. Band I. Rättsordningen. Vol. I*. Uppsala Universitet, Uppsala 1992.
- von Liszt, Franz: *Rikosoikeuden yleiset opit* (suom. Arvo Haveri). Lainopillinen ylioppilastiedekunta, Helsinki 1929.
- Melander, K. R.: *Drag ur Åbo hovrätts alder historia och ur rättslivet i Finland under förra hälften av 1600-talet*. Juridiska Föreningens i Finland Publikationsserie N:o 3, Helsingfors 1936.
- Merikoski, Veli: *Erivapauden käsite*. Suomalaisen lakimiesten yhdistyksen julkaisuja n:o 7. Otava 1936, Helsinki.
- Mitteis, Heinrich & Lieberich, Heinz: *Deutsche Rechtsgeschichte*. Verlag C. H. Beck, München 1988.
- Modéer, Kjell Åke: ”Rättshistorieämnets uppgifter. Reflektioner inför ett rätts- och forskningspolitisk paradigmskifte”, *SvJT*, s. 524–548. Stockholm 1996.
- Mommensen, Theodor: *Römisches Strafrecht*. Verlag von Duncker & Humblot, Leipzig 1899.
- Montesquieu, Charles de Secondat: *De l’esprit des lois*. Garnier Frères, Libraires-Éditeurs, Paris 1869[?].
- Moore, Kathleen Dean: *Pardon. Justice, Mercy, and the Public Interest*. Oxford University Press, New York and Oxford 1989.
- Munslow, Alun: *Deconstructing History*. Routledge, London and New York 1997.
- Myhrberg, Pertti: ”Hovioikeudet lain lieventäjinä 1600-luvulla”, *Lakimies*, s. 850–864. Helsinki 1977.

- Myhrberg, Pertti: *Rikos- ja prosessioikeuden kehitys Suomessa*. Suomen Lakimiesliiton Kustannus Oy, Helsinki 1978.
- Nehrman, David: *Inledning til Then Swenska Processum Criminales efter Sweriges Rikes Lag och Stadgar*. Gottfried Kiesewetter, Stockholm och Upsala 1759.
- Nelson, Alvar: *Brott och nåd. Studier i svensk statsrätt och straffrätt*. Almqvist & Wiksell, Stockholm 1953.
- Nikander, Ismo: ”Dialogin mahdollisuus ja mahdottomuus. ’Epätodennäköinen debatti’ Derridan ja Gadamerin välillä”, *Niin & Näin* 3/95, s. 24–31. Tampere.
- Nygård, Toivo: *Irtolaisuus ja sen kontrolli 1800-luvun alun Suomessa*. Jyväskylän yliopisto, Jyväskylä 1985.
- Olábarri, Ignacio: ”’New’ New History: A Longue Durée Structure”, *History and Theory* 34, No. 1/1995, s. 1–29. Middletown.
- Olin, Gustav: ”Några blad ur det svenska straffsystemets historia”, teoksessa *Minnesskrift ägnad års 1734 lag II*, s. 807–863. Stockholm 1934.
- Olivecrona, K.: *Om dödsstraffet*. W. Schultz, Upsala 1891.
- O’Shea, Andreas: *Amnesty for Crime in International Law and Practice*. Kluwer Law International. The Hague/ London/ New York 2002.
- Otonkoski, Pirkko-Leena: ”Henkirikoksista kuolemaantuomittujen kohtaloita vuosina 1824–1825 Suomessa”, *Genos* 2/1997, s. 55–69. Helsinki 1997.
- Paasto, Päivi: *Omistuskäsitteistön rakenteesta. Tutkimus jaetun omistusoikeusopin mahdollisuudesta ja merkityksestä omistuskäsitteistössä 1700-luvun lopulle tultaessa*. Turun yliopisto, Turku 1994.
- Paasto, Päivi: ”Oikeustieteen ajallisuudesta”. *Lakimies* 3/1997, s. 378–392, Helsinki.
- Pajuoja, Jussi: ”Varhaiset rikokset ja niiden rankaiseminen”, *Suomen oikeushistorian pääpiirteet. Sukuvallasta moderniin oikeuteen* (toim. Letto-Vanamo, Pia), s. 7–27. Gaudeamus, Helsinki 1991.
- Peltonen, Matti: ”Carlo Ginzburg ja mikrohistorian ajatus”, *Johtolankoja. Kirjoituksia mikrohistoriasta ja historiallisesta metodista*, s. 7–34. Gaudeamus, Helsinki 1996.
- Pihlajamäki, Heikki: *Evidence, Crime, and the Legal Profession. The Emergence of Free Evaluation of Evidence in the Finnish Nineteenth-Century Criminal Procedure*. Institutet för rättshistorisk forskning grundat av Gustav och Carin Olin, Lund 1997.
- Pihlajamäki, Heikki: ”Ius politiae – havaintoja politiaoikeuden pirstaloitumisesta ja rikosoikeuden kehityksestä 1800-luvulla”, *Lakimies* 4/1999, s. 511–529, Helsinki.
- Pihlajamäki, Heikki: ”On the Verge of Modern Law? Mitigation of Sentence in Nineteenth-Century Finland”. *Ius Commune. Zeitschrift für Europäische Rechtsgeschichte*, XXVIII, s. 269–294, 2001.
- Pitkänen, Kari: ”Väestörakenteen muuttuminen ja väestönkehitys”, *Suomen taloushistoria I. Agraarinen Suomi*. (toim. Jutikkala, Eino ym.), s. 367–385. Kustannusosakeyhtiö Tammi, Helsinki 1980.
- Pufendorf, Samuel: *On the Duty of Man and Citizen According to Natural Law* (ed. James Tully). Cambridge University Press, Cambridge 1991.
- Pulkkinen, Tuija: ”Hegelin Oikeusfilosofia”, *Yhteiskuntasopimuksesta yhteisöön* (toim. Tuori, Kaarlo & Matikainen, Jaana), s. 165–199. Helsingin yliopiston julkisoikeuden laitoksen julkaisuja D: 10, Helsinki 1990.
- Pulma, Panu: ”Autonominen suuriruhtinaskunta”, *Suomen historian pikkujättiläinen*, s. 373–471. WSOY, Porvoo 1987.
- Pulma, Panu: ”Köyhästäkö kansalainen? Köyhyys 1800-luvun poliittisena ongelmana”, *Talous, valta ja valtio. Tutkimuksia 1800-luvun Suomesta* (toim. Haapala, Pertti), s. 187–208. Vastapaino, Tampere 1992.
- Pätiälä, Risto & Mäkilä, Helena: ”Sukupuolitaudit, tuberkuloosi- ja mielisairaudet Helsingin irtolaisaineiksessa vuosina 1937–46”, *Huoltaja* 1948, s. 372–378, Helsinki.

- Rasila, Viljo: "Väestönkehitys ja sosiaaliset ongelmat", *Suomen taloushistoria 2. Teollistuva Suomi.* (toim. Ahvenainen, Jorma ym.), s. 132–153. Kustannusosakeyhtiö Tammi, Helsinki 1982.
- Royer, Jean-Pierre: *Histoire de la justice en France de la monarchie absolue à la République.* Presses Universitaires de France, Paris 1995.
- Rydin, H. L.: "Några anmärkningar om Konungens rätt att göra nåd samt dess förhållande till dispensations- och restitutions-rätten", *Uppsala Universitets Årsskrift 1861*, s. 1–34, Uppsala 1861.
- Rüping, Hinrich: *Grundriss der Strafrechtsgeschichte.* Verlag C. H. Beck, München 1991.
- Salervo, Olavi: "Havaintoja viimeaikaisesta käytännöstä armahdusasioissa". *Defensor Legis* 1948, Helsinki.
- de Schepper, Hugo: "Privileg und Gratia in den Burgundisch-Habsburgischen Niederlanden, 1400–1621. Eine historisch-theoretische Betrachtung", *Das Privileg im europäischen Vergleich*, Band 2, s. 225–252. Vittorio Klostermann, Frankfurt am Main 1999.
- Schmidt, Eberhard: *Einführung die Geschichte der Deutschen Strafrechtspflege* (3. Aufl.) Vandenhoeck & Ruprecht, Göttingen 1983.
- Schück, Henrik: *Svenska folkets historia I. Fortiden och medeltiden I.* C. W. Gleerups förlag, Lund 1914.
- Seneca: *On Mercy* teoksessa *Moral and Political Essays* (eds. Cooper, John M. & Procopé, J. F.), s. 128–164. Cambridge University Press, Cambridge 1995.
- Simonen, A. E.: "Irtolaistyölaitys", *Huoltaja* 1937, s. 567–573, Helsinki.
- Skinner, Quentin: "Modernin valtiokäsityksen synty", *Politiikka* 1/1987, s. 83–106. Helsinki.
- Spierenburg, Pieter: *The Spectacle of Suffering. Executions and the evolution of repression: from a preindustrial metropolis to the European experience.* Cambridge University Press, Cambridge 1984.
- Stolleis, Michael: *Geschichte des öffentlichen Rechts in Deutschland. Erster Band. Reichspublizistik und Polizeywissenschaft 1600–1800.* Verlag C. H. Beck, München 1988.
- Ståhlberg K. J.: *Irtolaisuus Suomen lain mukaan.* Helsinki 1893.
- Sullivan, Roger J.: "Introduction", Kant, Immanuel *The Metaphysics of Morals* (transl. Mary Gregor), s. vii–xxvi. Cambridge University Press, Cambridge 1996.
- Suomen väestö* (toim. Koskinen ym.). Gaudeamus, Helsinki 1994.
- Tarkiainen, Tuttu: *Demokratia. Antikin Ateenan kansanvalta.* Werner Söderström Osakeyhtiö, Helsinki 1959.
- Tellegen-Couperus, Olga: *A Short History of Roman Law.* Routledge, London and New York 1993.
- Tenkku, Jussi: *Vanhan- ja keskiajan moraalifilosofian historia.* Gaudeamus, Helsinki 1981.
- Text and Interpretation. Deutsch-französische Debatte mit Beiträgen von J. Derrida, Ph. Forget, M. Frank, H.-G. Gadamer, J. Greisch und F. Laruelle* (Hrsg. Philippe Forget). Wilhelm Fink Verlag, München 1984.
- Thomas ab Aquino: *Summa Theologiae.* Volume 34 : Charity (2a2ae. 23–33), (transl. R. J. Batten). Blackfriars, London 1975.
- Thomas ab Aquino: *Summa Theologiae.* Volume 38 : Injustice (2a2ae. 63–79), (transl. Marcus Lefébure). Blackfriars, London 1975.
- Thunander, Rudolf: *Hovrätt I function. Göta hovrätt och brottmålen 1635–1699.* Institutet för rätthistorisk forskning grundat av Gustav och Carin Olin, Lund 1993.
- Tiihonen, Seppo: *Herruus 2. Ruotsi ja Venäjä.* Hallintohistoriakomitea, Helsinki 1994.
- Toivola, Osmo: *Alkoholisti- ja irtolaishuolto. Lainsäädäntö ja käytännöllinen hoitotyö.* WSOY, Porvoo 1943.
- Tolonen, Hannu: "Menneet ja nykyiset käsitteet oikeuden ja yhteiskunnan aatehistoriassa", *Oikeus* 2/1992, s. 126–144. Helsinki.

- Tuomikoski, Maija: ”Kirjasta ja sen tekijästä”, Beccaria, Cesare *Rikoksesta ja rangaistuksesta*, s. 11–24. Edita, Helsinki 1998.
- Tuori, Kaarlo: *Foucault’n oikeus. Kirjoituksia oikeudesta ja sen tutkimisesta*. WSOY lakitieto, Helsinki 2002.
- Tuori, Santeri: *Vallan kuva. Valokuva kontrollipolitiikan välineenä*. Musta Taide, Helsinki 2001.
- Tyynilä, Markku: ”Rikoslaki Suomen Venäjän-suhteiden kompastuskivenä”, *Rikosoikeudellisia kirjoitelmia VI. Rikosoikeuden juhluvuonna 1989*, s. 461–477. Suomalainen Lakimiesyhdistys, Helsinki 1989.
- Van Aerschot, Paul: *Köyhät ja laki. Toimeentulotukilainsäädännön kehitys oikeudellistumisprosessien valossa*. Suomalainen Lakimiesyhdistys, Helsinki 1996.
- Van Caenegem, R. C.: *An Historical Introduction to Western Constitutional Law*. Cambridge University Press, Cambridge 1995.
- Veitch, Scott: ”The Legal Politics of Amnesty”, *Lethe’s Law. Justice, Law and Ethics in Reconciliation* (eds. Emilius Christodoulidis & Scott Veitch), s. 33–45. Hart Publishing, Oxford and Portland Oregon 2001.
- Veyne, Paul: *Comment on écrit l’histoire. Essai d’épistémologie*. Éditions du Seuil, Paris 1971.
- Virtanen, Veikko: ”Työ- ja ojennuslaitokset irtolaislainsäädännön ja vankeinhoitotoimen kehityksen valossa 1800-luvun puolivälissä”, *Hist. Ark. XLIX*, s. 76–141. Helsinki 1943.
- Virtanen, Veikko: *Suomen vankeinhoito I. 1808–1831*. Suomen Historiallinen Seura, Helsinki 1944.
- Virtanen, Veikko: ”Suomen vankeinhoitolaitos Venäjän vallan loppuajana”, *Vankeinhoito*, N:o 11–12, s. 163–170. Vankeinhoitomiesten yhdistys, Helsinki 1956.
- Wahlberg, Markus: ”G. W. F. Hegelin ja K. G. Ehrströmin rangaistusteorian ykseydestä eroavuudessaan”, *Rikosoikeudellisia kirjoitelmia VI. Rikosoikeuden juhluvuonna 1989*, s. 493–522. Suomalainen Lakimiesyhdistys, Helsinki 1989.
- Wahlberg, Markus: ”Redaktörens förord”, Ehrström, K. G.: *Föreläsningar över straffrättens allmänna läror* (red. Wahlberg, Markus), s. VII–IX. Publikationer från institutionen för straff- och processrätt vid Helsingfors universitet A:7, Helsingfors 1994.
- Wahlberg, Markus: *Den finska straffrättsvetenskapens födelse I. Calenius, Ehrström och den finska straffrättsvetenskapens födelse*. Publikationer från Juridiska fakulteten vid Helsingfors universitet, Helsingfors 2003.
- Waldstein, Wolfgang: *Untersuchungen zum Römischen Begnadigungsrecht*. Universitätsverlag Wagner, Innsbruck 1964.
- Weber, Max: *Wirtschaft und Gesellschaft. Grundriss der verstehenden Soziologie* (5. Aufl.). J. C. B. Mohr (Paul Siebeck), Tübingen 1980.
- Wedberg, Birger: *Om nåd och lejd under konungens högsta domstols gustavianska skede*. Aktiebolaget C. E. Fritzes K. Hofbokhandels Förlag, Stockholm 1922.
- Weitzel, Jürgen: ”Gewohnheitsrecht und fränkisch-deutsches Gerichtsverfahren”, *Gewohnheitsrecht und Rechtsgewohnheiten im Mittelalter* (hrsg. Reiner Schulze, Elmar Wadle & Reinhard Zimmermann), s. 67–86. Duncker & Humblot, Berlin 1992.
- Wieacker, Franz: *Privatrechtsgeschichte der Neuzeit unter besonderer Berücksichtigung der deutschen Entwicklung*. Vandenhoeck & Ruprecht, Göttingen 1967.
- Winroth, A.: *Anteckningar efter professor Winroths rätthistoriska föreläsningar i straffrätt*. Lund 1889.
- Withman, James Q.: *Harsh Justice. Criminal Punishment and the Widening Divide between America and Europe*. Oxford University Press, New York 2003.
- Xenophon, *Cyropaedia*, vol. II (transl. Walter Miller). William Heinemann Ltd., London 1961.
- Ylikangas, Heikki: *Puukkojunkkarieitten esiinmarssi. Väkivaltariikollisuus Etelä-Pohjanmaalla 1790–1825*. Otava, Helsinki 1976.
- Ylikangas, Heikki: *Näkökulmia historian tutkimukseen*. Helsingin yliopisto, Helsinki 1979.

- Ylikangas Heikki: *Käännekohtat Suomen historiassa. Pohdiskeluja kehityslinjoista ja niiden muutoksista uudella ajalla*. WSOY, Porvoo 1986.
- Ylikangas Heikki: *Valta- ja väkivalta keski- ja uudenajan taitteen Suomessa*. WSOY, Porvoo 1988.
- Ylikangas, Heikki: ”Jaakko Forsman – lainlaatija ja poliitikko” teoksessa *Rikosoikeudellisia kirjoitelmia VI. Rikosoikeuden juhlavuonna 1989*, s. 3–37. Suomalainen Lakimiesyhdistys, Helsinki 1989.
- Åqvist, Gösta: *Kungen och rätten. Studier till uppkomsten och den tidigare utvecklingen av kungens lagstiftningsmakt och domsrätt under medeltiden*. Institutet för rättshistorisk forskning grundat av Gustav och Carin Olin, Lund 1989.
- Ödberg, F.: ”Om svenske konungens domsrätt I”. *Hist. Bibliotek*. 1877, s. 189–226, Stockholm 1877.
- Österberg, Eva: ”Crime and Punishment in the Provincial Towns of Sweden: Swedish Criminality in a Comparative European Perspective”, *Crime and Social Control in Medieval and Early Modern Swedish Towns*, s. 33–66. Historiska Institutionen vid Uppsala Universitet, Uppsala 1988.

I JOHDANTO

1 Aiheenvalinnasta ja aikaisemmasta tutkimuksesta

Armahdus ja anteeksianto ovat jo jonkin aikaa olleet kansainvälisessä politiikassa varsin ajankohtaisia ilmiöitä. Useissa valtioissa postkoloniaaliselle tai postdiktatoriselle aikakaudelle siirtyminen on merkinnyt myös armahdusta ja anteeksiantoa koskevien kysymysten pohtimista. Jacques Derridan mukaan toisen maailmansodan jälkeinen geopolittinen muutos sekä siihen liittyneet tapahtumat ja toimet antavat aiheen puhua ”anteeksiannon globalisoitumisesta” (*mondialisation du pardon*). Kehityksestä todistaa muun muassa se, että anteeksipyynnöt ja -annot ovat aktualisoituneet myös ei-eurooppalaisissa ja ei-kristillisissä kulttuureissa. Derrida viittaa esimerkkinä Japanin pääministerin Etelä-Korealle ja Kiinalle esittämään anteeksipyyntöön toisen maailmansodan aikaisista väkivaltaisuuksista.¹

Sanottu vaatii kuitenkin täsmennystä. Kansainvälisessä kontekstissa kysymys on usein ollut tietystä armahduksen ja/tai anteeksiannon muodosta – nimittäin *amnestiasta*. Amnestialla tarkoitetaan tavallisesti lainsäädäntöteitse toteutettua yleistä armahdusta, joka koskee yksilöimättä useampaa henkilöä kerrallaan ja joka voidaan antaa joko ennakollisesti niin, ettei armahdettuja koskaan tuomita rikoksista tai jälkikäteen henkilöiden tultua jo tuomituiksi.² Amnestialla on yleensä selkeä poliittinen ulottuvuus, sillä sitä on käytetty nimenomaan erilaisten yhteiskunnallisten siirtymä- ja murrosvaiheiden yhteydessä kuten esimerkiksi kansainvälisten sotien, sisällissotien tai vallanvaihdosten jälkeen. Tavoitteena on yleensä ollut yhteiskunnan poliittinen, sosiaalinen ja mentaalinen eheyttäminen.³

Kansainvälinen kehitys on poikanut myös aihetta koskevaa tutkimuskirjallisuutta. On esimerkiksi pohdittu kansallisten amnestialakien suhdetta muutuneeseen kansainvälisoikeudelliseen tilanteeseen. Miten kansallisiin lainsäädäntöteitse toteutettuihin yleisiin armahduksiin tulisi suhtautua kansainvälisen rikostuomioistuimen perustamisen jälkeen? Minkälaisia normatiivisia vaatimuksia kehitys kansainvälisen rikosoikeuden alueella asettaa kansallisille amnestialaeille ja ylipäänsä niiden säätämiseksi?⁴ Niin ikään on tarkasteltu amnestialainsäädännön avulla toteutettujen kansallisten sovitteluprojektien oikeudellista luonnetta oikeusteoreettisesta tai -filosofisesta näkökulmasta käsin. Yksi

¹ Derrida 1999, s. 11.

² Perustuslakimme 105.2 §:ssä säädetään, että ”yleisestä armahduksesta on säädettävä lailla”.

³ O’Shea 2002, s. 1–4.

⁴ Ks. O’Shea 2002.

tarkastelluimmista kohteista lieene Etelä-Afrikan Totuus- ja sovittelukomissio (*Truth and Reconciliation Commission*) ja sen toiminta. Komissioon liittyen on kysytty sen tarkoituksen ja toiminnan suhdetta lainmukaisuuden käsitteeseen (*concept of legality*),⁵ miten oikeuden ja politiikan sfäärit kytkeytyvät sen toiminnassa toisiinsa taikka miten oikeuden temporaaliset ulottuvuudet näyttäytyvät tai muuntautuvat ”normaaliin” oikeudenkäyttöön verrattuna.⁶

Amnestian ja yhteiskunnallisen sovittelun teema on ollut relevantti myös Suomessa, vaikkakin siitä on kulunut jo useita vuosikymmeniä. Yleisellä lailla toteutettujen armahdusten merkitys oli suuri kansalaissodan jälkeisen kansallisen eheyttämisen kannalta. Punavankien armahtaminen nousi merkittäväksi sisäpoliittiseksi kysymykseksi ja keskustelua käytiin aina 1920-luvun lopulle saakka. Vuosien 1918 ja 1927 välisenä aikana säädettiinkin useita armahduslakeja – ennen vuoden 1919 hallitusmuodon voimaantuloa armahdukset toteutettiin valtionhoitajien antamien armahduspäätösten muodossa. Armahduspäätöksillä/laeilla oli konkreettinen vaikutus kymmenientuhansien kapinasta tuomittujen elämään.⁷

Väitöskirjatutkimukseni aiheena ei ole kuitenkaan yleiset armahdukset vaan valtion päämiehen toimesta myönnetty *yksittäiset armahdukset*. Yksittäisellä armahduksella tarkoitetaan valtionpäämiehen yksittäiselle henkilölle tuomitsemisen jälkeen anomuksesta myöntämää armahdusta, jolla anoja vapautetaan kokonaan tai osittain hänelle tuomitusta rangaistuksesta.⁸ Aihe on noussut tiedotusvälineiden otsikoihin tavallisesti silloin, kun jonkin valtion valtionpäämies on myöntänyt poikkeukselliseksi katsotun armahduksen. Suurta kansainvälistäkin kohua herättivät Yhdysvaltain presidentti Bill Clintonin virkakautensa viimeisten kuukausien aikana myöntämät armahdukset. Hänen väitettiin armahtaneen tuomittuja henkilöitä erityyppisiä vastapalveluksia ja taloudellisia etuja vastaan. Olipa armahdettujen joukossa hänen velipuolensakin. Kaiken kaikkiaan hänen virkakautensa päätteeksi myöntämiensä armahdusten kirjoitettiin poikenneen sekä viranomaislausunnoista että normaalista armahduskäytännöstä.⁹

Myös Suomessa presidenttien myöntämät yksittäiset armahdukset tai heidän harjoittamansa armahduskäytäntö ovat ajoittain nousseet julkisen keskustelun aiheeksi. Merkittävin episodi sattui presidentti Mauno Koiviston virkakaudella, kun hän armahti muutamaa otteeseen talousrikoksista tuomittuja korkean-

⁵ Ks. Dyzenhaus 2001.

⁶ Ks. Veitch 2001.

⁷ Kekkonen 1991a, s. 101–105.

⁸ Perustuslain 105.1 §:ssä säädetään, että ”[t]asavallan presidentti voi yksittäisessä tapauksessa saatuaan lausunnon korkeimmalta oikeudelta armahtaa tuomioistuimen määräämästä rangaistuksesta tai muusta rikosoikeudellisesta seuraamuksesta joko kokonaan tai osittain.”

⁹ Helsingin Sanomat 23.2.2001, 24.2.2001, 3.3.2001 ja 20.3.2001.

profiilin henkilöitä. Keskustelu kävi kovimmillaan vuonna 1990 Koiviston armahdettua erään toimitusjohtajan, joka oli tuomittu muun muassa petoksesta. Lehdistössä esitettiin varsin suorasukaisia syytöksiä Koiviston talousrikollisia suosivasta armahduspolitiikasta.¹⁰ Keskustelun seurauksena oikeusministeriö järjesti 7.5.1990 aiheen tiimoilta keskustelutilaisuuden sekä asetti työryhmän pohtimaan presidentin armahdusoikeutta koskeneiden säännösten uudistamistarvetta.¹¹

Työryhmä ei päätenyt 31.8.1990 jättämässään arviomuistiossa esittämään suurusuuntaisia muutosehdotuksia presidentin armahdusoikeuden sisältöön eikä itse armahdusmenettelyyn. Se pyrki pikemminkin listaamaan erilaisten vaihtoehtojen toimintamallien etuja ja haittoja. Työryhmä ei myöskään poikennut armahdusoikeutta koskevista vakiintuneista teoreettisista käsityksistä. Armahdusoikeus tulisi sen mukaan vastaisuudessaakin ymmärtää yhtäältä oikeudenmukaisuuteen ja kohtuuteen tähtäävänä täydentämismekanismena. Keskeinen ajatus on, että koska oikeusjärjestys toimii abstraktien säännösten ja kriteereiden varassa, saattaa syntyä tilanteita, joissa lainsoveltaminen johtaisi sisällöllisesti kohtuuttomaan lopputulokseen. Tällöin armahdusoikeudella voidaan korjata kyseinen epäoikeudenmukaisuus. Työryhmän lausui kuitenkin, että armahdus toisaalta poikkeaa oikeudenmukaisuudesta siinä, että kenelläkään ei voida sanoa olevan oikeutta armahdukseen. Muun muassa tästä syystä armahduspäätöksiä ei tarvitse perustella. Muutoin armahdusoikeus liukuisi oikeudenkäytön suuntaan, mikä olisi puolestaan ongelmallista oikeusvaltion valanjakoa koskevien perusperiaatteiden kanssa. Armahdusoikeudella voi sen sijaan olla hyödyllinen vaikutus lainsäädännön suuntaan sitä kautta, että armahdusoikeudella toteutetut toistuvat poikkeukset saattavat antaa aiheen lainsäädännöllisiin uudistustoimiin.¹²

Työryhmän muistiossa ilmi tuotu jännite yhtäältä presidentin armahdusoikeuden ja lainsäädäntötoiminnan sekä toisaalta armahdusoikeuden ja oikeudenkäytön välillä on tämänkin oikeushistoriallisen tutkimuksen taustalla. Kyseinen jännite ei muodosta tutkimuskysymystä, vaan se vaikuttaa tutkimuksen taustalla pikemminkin eräänlaisena esikysymyksenä. Siihen, missä määrin armahdusoikeuden historiallinen tarkastelu auttaa ymmärtämään kyseistä jännitettä, palataan tutkimuksen viimeisessä luvussa.

¹⁰ Ilta-Sanomat 16.1.1990, Iltalehti 22.1.1990, Hufvudstadsbladet 27.1.1990, Uusi Suomi 19.2.1990 ja 25.2.1990 sekä Helsingin Sanomat 1.7.1990. Presidentti Koivisto on myöhemmin muistelmissaan analysoinut julkisuuteen nousseita armahduspäätöksiään ja niiden taustoja (Koivisto 1994, s. 159–172).

¹¹ Tasavallan Presidentin armahdusoikeutta koskevien säännösten uudistamistarvetta koskeva arviomuistio 1990.

¹² Tasavallan Presidentin armahdusoikeutta koskevien säännösten uudistamistarvetta koskeva arviomuistio 1990, s. 5–8, 38–41.

Vielä on mainittava lyhyesti varhaisemmasta armahdusoikeutta koskevasta kotimaisesta tutkimuskirjallisuudesta. Tiedotusvälineiden osoittamasta laajahkosta kiinnostuksesta huolimatta armahdus on jäänyt oikeustieteellisen tutkimuksen marginaaliin. Armahduksesta ei ole kansallisessa oikeustieteellisessä tutkimuksessa kirjoitettu ainuttakaan monografiaa. Aiheesta on kirjoitettu lähinnä yksittäisiä artikkeleita tai oppikirjakatkelmia. Yhteistä näille kirjoituksille on niissä osoitettu kiinnostus etupäässä lainopillisia kysymyksiä kohtaan. On pohdittu, minkälaista seuraamusta voidaan ylipäänsä pitää armahduksen kohteena olevana rangaistuksena, kuinka armahdus vaikuttaa uusimista koskeviin säännöksiin, mikä on armahduksen suhde erivapauden käsitteeseen jne. Teoreettiset ja laajempia yhteiskunnallisia ulottuvuuksia käsittelevät pohdinnat on pitkälti sivuutettu. Poikkeuksena voidaan mainita Tapio Lappi-Seppälän kirjoitus, jossa on esitetty myös viime vuosien armahduskäytäntöä koskevaa tilastollista tietoa.¹³ Olen lisäksi itse julkaissut lisensiaatintyöhöni perustuvan artikkelin, jossa on tarkasteltu armahdusoikeuden historiallista ja osin filosofistakin ulottuvuutta.¹⁴ Tuo esitys kaipaakin kuitenkin nyt täsmennystä, täydennystä (erityisesti armahduskäytännön selvittämisen osalta) ja uudelleen tulkintaa.

¹³ Ks. esim. Ignatius 1929, Merikoski 1936, Ellilä 1941, Salervo 1948 ja Lappi-Seppälä 2000.

¹⁴ Ks. Kotkas 2000.

2 Oikeushistoriankirjoituksesta

Ennen kuin edetään tutkimuksen kysymyksenasetteluun ja varsinaiseen tutkimukseen, olen katsonut tarpeelliseksi esitellä käsityksiäni oikeushistorian tutkimuksesta. Voidaan tietenkin heti kysyä, onko ”metodin esitys” lainkaan tarpeellisuudenmukaista. Eikö jokaisen yksittäisen tutkimuksen metodin pitäisi käydä riittävällä tavalla ilmi itse tutkimuksesta ja erityisesti sen rakenteesta – ainakin silloin, kun tutkimus on hyvin ja johdonmukaisesti jäsennelty? Näin varmaankin on ja siihen olen itsekin tutkimuksessani pyrkinyt. Olen kuitenkin halunnut esittää nimenomaisesti omat metodiset näkemykseni siitä pääasiassa syystä, että ne poikkeavat tietyissä kohdin kotimaisten oikeushistorian tutkijoiden piirissä aiemmin esitetyistä ja eksplikoiduista käsityksistä. Pyrkimyksenäni onkin nostaa esiin näiden käsitysten epäjohdonmukaisuuksina pitämiäni kohtia ja kehittää vaihtoehtoisia tapoja ajatella oikeushistoriantutkimuksen tiettyjä keskeisiä teemoja. Väitöskirja tarjoaa tähän mitä oivallisuuden tilaisuuden.¹⁵

Kotimainen oikeushistoriallinen tutkimus voidaan jakaa kolmeen ryhmään, joista kahden voidaan katsoa muodostavan väljässä mielessä koulukunnan. Yksittäisten tutkijoiden sijoittaminen kyseisiin ryhmiin tai koulukuntiin ei välttämättä ole itsestäänselvyys, sillä samaan ryhmään taikka koulukuntaan lähtökohtaisesti kuuluvien tutkijoiden välillä voi olla suuriakin näkemyseroja oikeushistoriallisen tutkimuksen luonteesta ja tehtävistä. Lisävaikeuksia aiheuttaa se, että läheskään kaikki tutkijat eivät ole eksplikoineet oikeushistoriantutkimuksen metodologisia tai filosofisia näkemyksiään. Eräänlainen koulukunnallinen jako kahden ryhmän välillä on kuitenkin muodostunut, joten seuraavassa noudatetaan sitä.

Ensimmäistä ryhmää on kutsuttu rakenneselittäväksi koulukunnaksi. Tämän koulukunnan edustajiksi voidaan laskea ainakin Heikki Ylikangas ja Jukka Kekkonen. Toinen koulukunta on puolestaan oikeuden aate- ja oppihistoriallinen koulukunta, johon sijoitan Päivi Paaston ja Hannu Tolosen. Viimeistä, kolmatta ryhmää ei voi siis kutsua koulukunnaksi, sillä lasken siihen kuuluvan kaikki ne tutkijat, jotka eivät ole eksplikoineet (oikeus)historianfilosofisia tai -metodologisia käsityksiään. Juuri tästä syystä olisi epäoikeudenmukaista

¹⁵ Olen tarkastellut aiemmin julkaistussa artikkelissani kotimaisten oikeushistorian tutkimuksen koulukuntia ja niiden kansainvälisiä taustakonteksteja (ks. Kotkas 1999). Kyseisessä artikkelissa hahmottelemani oma metodinen näkemykseni jäi sen sijaan monilta osin keskeneräiseksi, mistä syystä olen tässä halunnut jatkaa näkemykseni kehittelyä ja tarjota sille selkeän teoreettisen viitekehyksen.

nimittää tätä ryhmää koulukunnaksi, varsinkin kun tämän ryhmän yksittäisten tutkijoiden tavat tehdä tutkimusta saattavat poiketa huomattavastikin toisistaan. En siten käsittele mainittua ryhmää tämän enempää, vaan keskityn kahteen ensin mainittuun.

Tämän alaluvun käsikirjoitus on seuraava. Esittelen aluksi lyhyesti kahden mainitun koulukunnan peruskäsityksiä oikeushistoriantutkimuksesta. Kohdistan tarkasteluni kahteen teemaan: 1) historianfilosofinen käsitys nykyisyyden ja menneisyyden välisestä epistemologisesta suhteesta sekä 2) käsitys oikeushistoriallisen tutkimuksen tehtävästä. Ensin mainittu kysymys on historianfilosofiselta kannalta keskeinen ja siihen otettu näkökanta heijastaa laajemminkin kunkin tutkijan paradigmaattista positiota historiantutkimuksen sisällä. Toinen kysymys on puolestaan relevantti nimenomaan oikeushistorian tutkimuksen kannalta. Kysymykset kytkeytyvät myös toisiinsa, kuten jäljempänä käy ilmi.

Koulukuntien perusnäkemysten lyhyen esittelyn jälkeen kritisoin niitä tietysti ajattelutraditiosta käsin. Keskeinen hahmo tältä osin on Jacques Derrida ja hänen dekonstruktioksi kutsuttu filosofinen ajattelunsa. Tarkoitukseni on Derridan tarjoamaa ajattelutaustaa vasten osoittaa, että niin rakenneselittävän kuin aate- ja oppihistoriallisenkin oikeushistorian tutkimuksen edustajien historianfilosofiset peruskäsitykset ovat ongelmallisia. Lopulta vastaan asettamiini kysymyksiin itse ja tuon siten esille oman historianfilosofisen käsitykseni menneisyyden ja nykyisyyden välisestä suhteesta sekä oikeushistoriallisen tutkimuksen tehtävästä.

Asettamani tehtävä on siinä mielessä vaikea ja jopa mahdoton toteuttaa, että esimerkiksi aate- ja oppihistoriallisen koulukunnan sisällä mainittuja kysymyksiä koskevat näkemykset poikkeavat toisistaan varsin paljon eikä niitä ole välttämättä eksplikoitu kovinkaan laajasti. Tästä syystä vastaan tämän ryhmän osalta esittämiini kysymyksiin kunkin tutkijan kohdalla erikseen, jotta en syylistyisi epäoikeudenmukaisiin. Voidaan myös huomauttaa, että miksi en ole laskenut esimerkiksi Lars Björnen kuuluvan aate- ja oppihistorialliseen koulukuntaan. Ovathan hänen kattavat tutkimuksensa keskittyneet nimenomaan oikeustieteen historiaan. Perustelu on kuitenkin sama, jonka jo esitin: hän ei ole kirjoittanut oikeushistoriantutkimuksen filosofisista tai metodologisista käsityksistään. Olisi väärin väittää hänen jakavan Päivi Paaston käsityksen oikeushistoriantutkimuksen tehtävästä tai suhtautuvan kriittisesti rakenneselittävään koulukuntaan.

2.1 OIKEUSHISTORIAN KIRJOITUKSEN RAKENNESELITTÄVÄ KOULUKUNTA

Modernin historiankirjoituksen ja samalla myös historiatieteen isänä pidetään vakiintuneen käsityksen mukaan saksalaista Leopold Rankea (1795–1886).

Ranke vei siihenastisen käsityksen menneisyydestä ja historiankirjoituksesta kokonaan uudelle tasolle. Ranken mukaan historiankirjoitusta ei tullut enää käsittää pragmaattiseksi oppiaineeksi, jonka puitteissa historioitsija valistaisi aikalaisiaan vaikkapa moraalisissa kysymyksissä menneisyydestä poimituin esimerkein. Ranken vaikutuksesta historiantutkimus keskittyi sen sijaan selvittämään, miten asiat olivat menneessä ajassa ”todellisuudessa” olleet (*”wie es eigentlich gewesen”*). Myös suhtautuminen lähdeaineistoon muuttui kriittisemmäksi. Ranken edustamaa käsitystä ryhdyttiin myöhemmin kutsumaan *historismiksi*.¹⁶

Jo 1800-luvun kuluessa Ranken edustaman, etupäässä poliittisiin tapahtumiin keskittyneen historiantutkimuksen rinnalle muodostui uusia virtauksia, jotka tulivat muuttamaan historiantutkimuksen suuntaa. Yhtäältä August Comten (1798–1857) kehittänyt (klassinen) positivistinen tieteenihanne vaikutti varsinkin 1900-luvun alkupuoliskolla historiantutkimukseen siten, ettei menneisyyden tapahtumia koettu enää Ranken tavoin ainutkertaisiksi tapahtumiksi. Historian nähtiin nyt toistavan itseään, mikä puolestaan mahdollisti yleisten lainalaisuuksien luomisen.¹⁷ Toisaalta saksalainen Karl Lamprecht (1856–1915) pyrki puolestaan haastamaan rankelaisen historiakäsityksen historiantutkimuksen sisältä käsin. Lamprechtin edustama kulttuurihistoriallinen suuntaus otti tarkastelunsa kohteeksi menneisyyden kollektiiviset kulttuuriset ilmiöt yksittäisten poliittisten tapahtumien sijasta.¹⁸

Seuraava suurempi yleisen historiantutkimuksen muutos (modernin) historiantutkimuksen sisällä sijoittui karkeasti arvioiden 1920- ja 1970-lukujen väliseen aikaan. Ignacio Olábarri kirjoittaa, että tuona ajanjaksona saivat muotonsa nk. ”uudet historiat” (*the new histories, les nouvelles histoires*), joiden varsinainen läpimurto tapahtui heti toisen maailmansodan jälkeen – Saksan osalta tosin vasta 1960-luvulle. Olábarrin mukaan sellaiset historiantutkimuksen suuntaukset kuten ranskalainen annalistinen koulu, marxilainen historiankirjoitus, englantilainen *Past and Present* -ryhmä, amerikkalainen yhteiskuntatieteellinen historiankirjoitus ja saksalainen nk. *Bielefeldin* koulu muodostivat uusiksi historioiksi kutsuttujen tutkimussuuntausten rungon.¹⁹

Olábarrin mukaan näiden suuntausten yhteisenä nimittäjänä on verrattain vakiintuneesti pidetty historiallisen tarkastelun kohdistamisen siirtämistä tarkoituksellisesta inhimillisestä toiminnasta yhteiskunnallisiin rakenteisiin, jotka ylipäänsä luovat ehdot ja mahdollisuudet ihmisen toiminnalle yhteiskunnassa. Lisäksi kaikkien suuntausten katsotaan peräänkuuluttaneen teorianmuodostuksen tärkeyttä historiallisen tulkinnan apuvälineenä. Olábarri on valmis lisää-

¹⁶ Heikkinen 1996, s. 18–23.

¹⁷ Heikkinen 1996, s. 23–27.

¹⁸ Heikkinen 1996, s. 34–38.

¹⁹ Olábarri 1995, s. 4–6.

mään yhteisten tekijöiden luetteloon muun muassa: 1) vakaumuksen historian-tutkimuksen tieteellisyydestä, 2) yhteiskuntatieteiden välisen yhteistyön hyödyntämisen, 3) pyrkimyksen kokonaisvaltaisiin ja yleistettäviin selityksiin, 4) kiinnostuksen kollektiivisia ilmiöitä kohtaan, 5) näkemyksen vertailevan tutkimuksen mielekkyydestä, 6) kulttuurisen ja moraalisen relativismin hyväksymisen, 7) näkemyksen historian tutkimuksen emansipatorisesta luonteesta sekä 8) uskon siihen, että tieto konstituoii tutkimuksen kohteena olevan todellisuuden. Olábarri mukaan uusien historioiden tieteenteoreettiset lähtökohdat olivatkin monilta osin samat. Hänen mukaansa ne lepäsivät muun muassa comtelaisen positivismin ja marxilaisen yhteiskuntateorian varassa.²⁰

Uusien historioiden luoma historiatieteellinen käsitys saavutti kotimaisen historian tutkimuksen 1970-luvun kuluessa. Aikakauden nuori tutkijasukupolvi, johon esimerkiksi Antero Heikkinen ja Heikki Ylikangas lukeutuivat, ryhtyi kritisoimaan tuolloin vallalla ollutta käsitystä historian tutkimuksesta. Uuden sukupolven piirissä koettiin epätydyttäväksi silloisen historiankirjoituksen keskittymistä uniikeiksi ymmärrettyihin ilmiöihin. Heidän mielestään historian tutkimus oli liiaksi painottunut historian merkkihenkilöiden toimintaan ja ajatteluun. Vaadittiin kokonaisuun lähdesarjoihin kohdistuvan kvantitatiivisen analyysin tuottamaa tietoa yhteiskunnasta ja ihmisen asemasta siinä.²¹ Kansainväliseen tapaan historiatieteen ja muiden yhteiskuntatieteiden – etupäässä sosiologian – väliset raja-aidat haluttiin kaataa. Kun Ylikangas vuonna 1977 nimitettiin oikeushistorian professoriksi, rakenneselityksiin perustuva tutkimusote saavutti myös kotimaisen oikeushistoriallisen tutkimuksen.

Rakenneselittävä oikeushistoriantutkimus – kuten historiantutkimus ylipäänsä – heijasti 1960- ja 1970-luvun kuluessa koettua suurta yhteiskunnallista rakennemuutosta. Viimeistään 1980-luvulle tultaessa oli Suomi kehittynyt hyvinvointivaltioksi. Yhteiskunnalliset muutokset oli toteutettu pitkälti lainsäädännöllisin keinoin. Tuolloin vallitsi syvä usko oikeudellisen sääntelyn tehokkuuteen. Myös oikeustiede joutui siten vastaamaan ajan asettamiin haasteisiin. Oikeustieteellinen tutkimus ja opetus laajensivat näkökulmaansa yhteiskuntatieteellisempään suuntaan. Syntyi kokonaan uusia oppiaineita kuten oikeus-sosiologia.²² Rakenneselittävä paradigma oikeushistoriantutkimuksessa asettui luontevalla tavalla osaksi kuvailtua kehitystä.

²⁰ Olábarri 1995, s. 4–11.

²¹ Heikkinen & Ylikangas 1971.

²² Kekkonen 1998, s. 100–126. Kjell Åke Modéer kirjoittaa toisaalta, että sosiaalivaltioon päätynyt kehitys johti esimerkiksi Ruotsissa ja Saksassa oikeushistorian – oppiaineena ja tieteenalana – kriisiin. Oikeushistorian tarpeellisuus kyseenalaistettiin. Oikeushistoria oli ajautunut kauemmaksi oikeustieteen ydinosasta eli lainopista, eikä ollut enää niin selvää, mistä oppiaineen legitimaatio haettiin. Epäselväksi kävi, oliko oikeushistoria käsitettävä vastedes osaksi oikeustiedettä vai historiatieteitä (Modéer 1996, s. 534–540).

Mitä rakenneselittämällä oikeushistoriallisen tutkimuksen yhteydessä siten oikein tarkoitetaan? Miten rakenneselittävän koulukunnan edustajat hahmottavat tämän alaluvun ensimmäisen tarkasteluteeman eli historianfilosofisen kysymyksen menneisyyden ja nykyiseen välisestä suhteesta? Kantaa voidaan luonnehtia modernille historian tutkimukselle tyypilliseksi: historian tutkijalla on tietyin metodein mahdollisuus saavuttaa menneisyyttä koskevaa *objektiivista* tietoa. Esimerkiksi Heikki Ylikangas on kirjoittanut, että vaikka hän tunnustaa koulukuntien olemassaolon, hän ei ”voi ymmärtää käsitystä, jonka mukaan totuuksia menneisyydestä voisi olla useita”. Hänen mukaansa historiallinen selitys, joka kattaa parhaiten kaikki lähteet, on pätevin ja objektiivisin selitys.²³

Myös Jukka Kekkonen on korostanut lähdekritiikin merkitystä historian tutkimuksessa. Perinteisen lähdekritiikin tapaan Kekkonen peräänkuuluttaa kriittistä asennetta, jonka mukaan lähteitä tutkittaessa ei saa tyytyä lähdepositivismiin, jossa hyväksytään ensi näkemältä lähteen sisältämä ekplisiittinen tieto. Sen sijaan lähteille on lakkaamatta esitettävä uusia kysymyksiä, joihin ne eivät näyttäisi ensi silmäyksellä vastaavan laisinkaan. Kekkonen ei omien sanojensa mukaan pyri siten historialliseen rekonstruktioon vaan rationaaliseen rekonstruktioon. Historiallisella rekonstruktioilla hän viittaa aatehistorialliselle tutkimukselle tyypilliseen pyrkimykseen yrittää rekonstruoida esimerkiksi jokin tietty menneisyydessä esitetty oikeudellinen doktriini sellaisena kuin tuon doktriinin esittäjä sen ymmärsi. Rationaalisessa rekonstruktiossa on Kekkonen mukaan puolestaan kyse siitä, että siinä ylitetään ”*aikalaistasoiset argumentit*”. Oikeushistorioitsija on ikään kuin ”ulkopuolisen tarkkailijan” asemassa; hän tarkastelee menneisyyttä omista lähtökohdistaan, omista ongelmistaan ja omista tiedonintresseistään käsin, mikä ei kuitenkaan saa merkitä ”tutkimuskohteen historiallisen erityislaadun vähättelyä tai sivuuttamista”. Kekkonen ilmoittaa noudattavansa rationaalisen rekonstruktion periaatetta oman rakenteellisen paradigmansa puitteissa.²⁴

Menneisyyden ja nykyisyyden väliseen suhteeseen liittyy myös eräs Kekkonen väittämä, joka ikään kuin asettaa rajoja rationaaliselle rekonstruktiolle. Kekkonen mukaan historian tutkimuksen tulee nimittäin olla arvovapaata toimintaa. ”On syytä tuoda esille se, että oikeudellisen muutoksen selittämisessä *ei* todellakaan oteta kantaa siihen, oliko tutkittava muutos mahdollisesti hyvä, tarkoituksenmukainen, paha tai epätarkoituksenmukainen. Tällaiset kannanotot jäävät historian tutkimuksen ulkopuolelle, kansalaiskeskusteluun.”²⁵

²³ Ylikangas 1979, s. 130–131.

²⁴ Kekkonen 1997, s. 144–145.

²⁵ Kekkonen 1997, s. 150, loppuviite 28.

Toinen menneisyyden ja nykyisyyden väliseen suhteeseen liittyvä seikka, joka niin ikään heijastaa modernia historian tutkimuksen paradigmaa, on rakenneselittävän koulukunnan edustajien käsitys ajallisuudesta ja historiallisten tapahtumien luonteesta. Rakenneselittävä koulukunta korostaa vertailevan tutkimusotteen merkitystä oikeushistoriantutkimuksessa. Vertailujen kautta päästään yleistyksiin, jotka puolestaan luovat pohjaa mahdolliselle teorianmuodostukselle.²⁶ Hyvänä tutkimuksellisenä esimerkkinä tästä voidaan mainita Ylikankaan tutkimus *Puukkojunkkarieitten esiinmarssi*, jonka lopussa hän pyrkii vertailun kautta kehittämään yleistä rikollisuuden kasvua selittävää kriminologista teoriaa.²⁷ Sama tarkoitus on myös Kekkosen ja Ylikankaan yhteisessä teoksessa *Vapausrangaistuksen valtakausi*.²⁸ Kyseisenlainen teorianmuodostus pitää klassiselle positivismille ominaiseen tapaan sisällään ajatuksen historiallisen kehityksen lainalaisuudesta ja historiallisten tapahtumien *nomoteettisesta* luonteesta. Historian nähdään toistavan itseään.

Sekä Ylikangas että Kekkonen korostavat, että historiallista muutosta selittävät teoriat eivät saa kuitenkaan toimia rajoituksena tai virheellisinä ennakkoolettamina empiiristä aineistoa tutkittaessa. Tutkimuksen tulee edetä empiirisestä aineistosta yleistysten ja teorianmuodostuksen suuntaan – ei toisinpäin. Kekkonen sanoutuukin irti esimerkiksi marxilaistyyppisestä historiankirjoituksesta.²⁹

Entäpä sitten toinen tarkasteluteema? Mikä on rakenneselittävän koulukunnan käsitys oikeushistoriantutkimuksen tehtävistä? Koulukunnan edustajien mukaan oikeushistoriallisen tutkimuksen tehtävänä on oikeuden historiallisen muutoksen kuvaaminen ja selittäminen. Kekkosen mukaan oikeus oikeushistoriallisen tutkimuksen tutkimuskohteena tulee ymmärtää varsin laajasti, sillä siihen sisältyvät ”erilaiset oikeusnormit, oikeudelliset instituutiot, oikeudelliset käytännöt, oikeudellinen ajattelu (erityisesti oikeustiede) sekä oikeudelliset professiot”.³⁰

Ylikangas ja Kekkonen molemmat kirjoittavat, että menneen ajan oikeudellisia ilmiöitä selitettäessä ei kuitenkaan saa pysähtyä aatteiden ja ideologioiden tasolle. Heidän mukaansa aatteet toimivat lähinnä oikeudellisten muutosvaatimusten justifikaatiotasona. On edettävä tutkimaan, mitkä intressiryhmät käyttivät jotakin nimenomaista ideologiaa argumentoidessaan tietyn muutoksen puolesta. Tämäkään ei kuitenkaan vielä riitä, sillä on lopulta tarkasteltava niitä yhteiskunnan rakenteellisia (talous, politiikka, sosiaaliset suhteet jne.) olosuhteita, jotka toimivat pontimina muutosvaatimuksille. Kumpikin kuitenkin

²⁶ Kekkonen 1997, s. 143.

²⁷ Ylikangas 1976, s. 295–326.

²⁸ Kekkonen & Ylikangas 1982.

²⁹ Ylikangas 1979, s. 61 ja Kekkonen 1997, s. 139.

³⁰ Kekkonen 1997, s. 131–132.

täsmentää, ettei tiettyä oikeudellisen ilmiön muutosta voi suoraan selittää esimerkiksi talouden kehityksellä. Se edellyttää tietyn intressiryhmän asettamista välittävään rooliin. Tässä kohdin rakenneselittävä koulukunta tekee tietoisien eron oikeuden aate- ja oppihistorialliseen koulukuntaan, joka Ylikankaan ja Kekkosen mukaan selittää oikeudellista muutosta etupäässä oikeudellisessa ajattelussa tapahtuneella kehityksellä.³¹

Kekkonen on noudattanut johdonmukaisesti eksplikoimaansa metodista käytöstä vastatessaan väitöskirjansa varsinaiseen tutkimuskysymykseen – miksi elinkeinolainsäädäntö liberalisoitiin? Kekkosen mukaan

”[s]uurteollisuus ja sen liittolaiset pystyivät tutkittuna ajanjaksona paitsi *sanelemaan* oikeuspolitiikan keskeiset suuntalinjat, niin myös kanavoimaan itselleen valtion kautta resursseja luototuksen ja suoran taloudellisen tuen muodossa. Nämä toimenpiteet *justifioitiin* (varsinkin valtiopäiväkeskusteluissa) vetoamalla liberalistisiin periaatteisiin, kokonaisyhteiskunnalliseen hyötyyn ja osin jopa alempien yhteiskuntakerrosten tarpeisiin.”³²

Ylikankaan ja Kekkosen edustamalla rakenneselittävällä paradigmatella on vastineensa myös esimerkiksi amerikkalaisessa oikeushistoriallisessa tutkimuksessa. Vuonna 1977 ilmestyi Harvardin yliopiston oikeustieteellisessä tiedekunnassa professorina toimineen Morton Horwitzin kirja *The Transformation of American Law 1780–1860*. Horwitzin kirjan perusteena on ajatus siitä, että 1700- ja 1800-luvun amerikkalaisessa oikeustieteessä tapahtuneet doktriinääriset muutokset olivat pitkälti seurausta samanaikaisesta koko yhteiskuntaa ravittaneesta taloudellisesta uudistusvyörystä. Siinä missä perinteinen amerikkalainen oikeushistoriallinen tutkimus oli nähnyt oikeuden verrattain autonomisena alueena ja keskittynyt tarkastelemaan oikeuden alalla tapahtunutta valtio-interventiota, Horwitz asetti tehtäväkseen selvittää kenen intressejä 1700-lopulta sisällissotaan kestänyt oikeudellinen ohjailukausi palveli.³³

Horwitzin mukaan oikeuden ja oikeustieteen avulla toteutetut uudistukset palvelivat etupäässä jo verrattain varakkaan väestönsosan etua. Oikeudellisten reformien mahdollistamien taloudellisten hankkeiden kustannukset jäivätkin lopulta köyhän väestönsosan kannettaviksi. Jos taloudelliset uudistukset olisi toteutettu esimerkiksi verotuksen avulla, olisi rasitus kohdistunut kohtuuttomalla tavalla yhteiskunnan parempiosaisiin, mikä olisi puolestaan ollut poliittisesti varsin riskialtista. Uudistusten toteuttaminen oikeudenkäytön ja oikeustieteen kautta antoivat hankkeille neutraalimman leiman. Taloudellisen tuen kanavoiminen suuryrittäjille tapahtui naamioidusti oikeuden avulla.³⁴

³¹ Ylikangas 1979, s. 59–60, Kekkonen 1987, s. 311–341 ja Kekkonen 1997, s. 142–144.

³² Kekkonen 1987, s. 341.

³³ Horwitz 1977, s. xi–xvii.

³⁴ Horwitz 1977, s. 99–101.

Oikeushistoriantutkimuksella on siten rakenneselittävän koulukunnan mukaan myös *empansipatorinen* funktio. Oikeushistoriantutkimus kuten esimerkiksi oikeussosiologinenkin tutkimus osoittaa parhaassa tapauksessa oikeudellisen muutoksen todelliset syyt. Oikeudellinen ajattelu nähdään vain näennäisjustifikaationa tiettyjen poliittisten ja/tai taloudellisten intressien saavuttamiseksi. Tätä kautta oikeushistoria myös pystyy osallistumaan oikeudesta käytävään yhteiskunnalliseen keskusteluun. Eritellessään 1900-luvun suomalaisen oikeushistoriallisen tutkimuksen vaiheita Kekkonen kirjoittaa, että "[m]ielestäni voidaan kiistattomasti sanoa, että uusimmassa vaiheessa [johon rakenneselittävä tutkimusote kuuluu] oikeushistoriallisen tutkimuksen yhteiskunnallinen vaikuttavuus on lisääntynyt – ainakin, jos sitä mitataan oikeushistoriallisen tutkimuksen ympärillä käydyn julkisen keskustelun määrällä. Oikeushistoriallinen tutkimus on saanut 1970-luvulta lähtien varsin paljon julkisuutta ja sitä kautta yleisempää näkyvyyttä".³⁵

Kun nyt pysähdytään vertaamaan rakenneselittävän koulukunnan käsityksiä menneisyyden ja nykyisyyden suhteesta sekä oikeushistoriallisen tutkimuksen tehtävistä niihin modernin historiantutkimuksen tunnusmerkkeihin, joita Olábarri luetteli, ovat yhtäläisyydet selvät. Voidaan ensinnäkin väittää, että oikeuden näkeminen yhteiskunnallisten muutosvaatimusten jusefikaatio-/toteuttamiskeinona muistuttaa pitkälti marxilaista yhteiskuntateoriaa, jossa oikeuden käsitetään muodostavan yhteiskunnan niin kutsutun ylärakenteen. Rakenneselittävän koulukunnan näkemys heijastaa niin ikään materialistis-dialektista käsitystä yhteiskunnallisen kehityksen luonteesta. Yhteiskuntaa muuttavina voimina toimivat ensisijaisesti taloudellisista, poliittisista ja sosiaalisista olosuhteista kumpuavat inhimilliset pyrkimykset. Tässä valossa Kekkonen irtisanoutuminen marxilaisesta historiantutkimuksen traditiosta on outoa, sillä rakenneselittävä oikeushistorian tutkimus – kuten useimmat muutkin samana aikakautena syntyneet historiantutkimukselliset suuntaukset – on nimenomaan marxilaisen tradition perillinen.

Yhteistä marxilaiselle yhteiskuntateorialle/marxilaiselle historiantutkimukselle sekä rakenneselittävälle oikeushistoriantutkimukselle ovat lisäksi käsitykset historiallisen kehityksen tietyistä säännönmukaisuudesta/lainalaisuudesta, historiantutkimuksen objektiivis-tieteellisestä luonteesta sekä historiallisen muutoksen konfliktiperustaisuudesta. Samalla on kuitenkin täsmennettävä, että siinä missä Marx asetti taloudellisen epätasa-arvon historiallisen kehityksen moottoriksi, niin esimerkiksi Kekkonella se on ensisijaisesti kamppailu yhteiskunnallisesta vallasta. Kekkonen ei tietenkään myöskään nimeä kehityksen *telokseksi* kommunistista ihanneyhteiskuntaa. Marxismi voidaankin ymmärtää joko "suljettuna teologiana/skolastiikkana" tai "avoimena kritiikkinä".³⁶ Koti-

³⁵ Kekkonen 1997, s. 137–139.

³⁶ Marxilaisesta historiantutkimuksesta ja sen 1900-luvun ilmenemismuodoista ks. Iggers 1997, s. 78–94.

mainen rakenneselittävä oikeushistorian tutkimuksen paradigma sijoittuu ilman muuta jälkimmäiseen kategoriaan.

Yhteenvetona todettakoon lopuksi, että rakenneselittävällä koulukunnalla on paljon yhtymäkohtia muidenkin Olábarrin luettelemien ”uusien historioiden” yleisten ja yhteisten piirteiden kanssa. Näitä ovat muun muassa vertailevan tutkimusotteen merkityksen korostaminen, yleistysten/teorianmuodostuksen kokeminen mielekkääksi, yhteiskuntatieteiden välisten raja-aitojen kumoaminen sekä keskittyminen detaljitason ilmiöiden sijasta suuren luokan ilmiöihin. Seuraavaksi jätetään rakenneselittävä näkökulma ja siirrytään tarkastelemaan, mitä oikeuden aatehistoriallisella tutkimusotteella ymmärretään, ja minkälaiseen kansainväliseen historian tutkimukselliseen kehitykseen se liittyy.

2.2 OIKEUSHISTORIAN TUTKIMUKSEN AATE- JA OPPIHISTORIAALLINEN KOULUKUNTA

Kotimaisen aate- ja oppihistoriallisen oikeushistorian tutkimuksen koulukunnan tieteenfilosofiset juuret ovat laajasti ottaen 1960- ja 1970-lukujen kielellisen käänteän jälkeisessä filosofisessa ja tieteellisessä ajattelussa. Kielellisen käänteän myötä filosofiassa ja monissa erityistieteissä huomio suunnattiin tiedostavan subjektin ja häntä ympäröivän objektivoidun maailman välisen suhteen tarkastelusta kieleen ymmärtämisen ja merkitysten luomisen ehtona. Kieltä ei enää ymmärretty pelkästään tai edes ensisijaisesti välineenä todellisuuden kuvaamiseen, vaan jonakin jonka myötä todellisuus rakentui ja rakennettiin. Kielellinen käänne heijastui monilla tieteenaloilla kuten esimerkiksi kirjallisuudentutkimuksessa Derridan dekonstruktiona, antropologiassa Clifford Geertzin hermeneuttisena antropologiana ja filosofiassa Hans-Georg Gadamerin historiallisena hermeneutiikkana.

Kielellisellä käänteellä oli vaikutuksensa myös historiatieteisiin. 1980-luvun kuluessa eurooppalaisten ja amerikkalaisten historioitsijoiden historianfilosofiasta käytyyn keskusteluun ilmaantui käsite ”uusi uusi historia” (*new new history, nouvelle nouvelle histoire*). Käsitteellä viitattiin postmoderniin historiankirjoitukseen. Historiantutkijoiden piirissä oli alettu esittää näkemyksiä, jotka heijastivat modernin historian tutkimuksen kriisiä sekä disiplinaarisessa että kognitiivisessa merkityksessä. Ensin mainitulla viitattiin muun muassa historian tutkimuksen kohteen pirstaloitumiseen; hyvänä esimerkkinä tästä oli uusi mikrohistoriaksi³⁷ kutsuttu tutkimussuuntaus. Modernin historiankirjoituksen

³⁷ Matti Peltonen on hahmotellut mikrohistoriallisen tutkimusotteen määritelmää sitä kohtaan esitetyn kritiikin kautta. Peltonen mukaan mikrohistoriassa tarkastellaan yleensä ”merkityksettömänä pidettyjä” arkipäivän (mikrotason) toimijoita ja ilmiöitä. Toisekseen mikrohistorioitsija yrittää löytää näistä toimijoista ja ilmiöistä ”oman rationaliteetin”, jonka perinteinen historian-

piirissä tavoitellun ”suuren kertomuksen” (*master story*) mielekkyys ja mahdollisuus asetettiin kyseenalaiseksi. Kognitiivisella kriisillä viitattiin puolestaan uusiin kieliteorioihin, jotka saattoivat perinteiset käsitykset ihmisymmärryksestä uuteen valoon. Äärimmilleen vietyinä nuo teoriat kyseenalaistivat fiktion ja ei-fiktion välisen rajan olemassaolon.³⁸

Olábarrin mukaan kielellisen käänteen jälkeen nimenomaan hermeneutiikalla on ollut suurin vaikutus postmodernin historiankirjoituksen muotoutumiseen. Siinä missä uudet tarinat jättivät hermeneuttisen tradition ”unholaan”, niin postmodernissa se näyttelee jälleen merkittävää roolia. Hän kirjoittaa lisäksi, että kielellisen käänteen vaikutukset näkyivät ensimmäisinä nimenomaan historian teorian ja aatehistorian alueilla.³⁹

Tätä taustaa vasten ei siten ole yllättävää, että oikeuden aate- ja oppihistorioitsijoiksi tunnustautuvien Päivi Paaston ja Hannu Tolosen historianfilosofiset peruskäsitykset kiinnittyvät hermeneuttiseen traditioon – tosin hieman eri tavoin. Käyn ensin lyhyesti läpi Tolosen artikkelia *Menneet ja nykyiset käsitteet oikeuden ja yhteiskunnan aatehistoriassa*, jossa hän on tuonut esille historianfilosofisia käsityksiään menneisyyden ja nykyisyyden välisestä suhteesta. Varsinaisesti keskityn kuitenkin Päivin Paaston käsityksiin, sillä hän on historianfilosofisen perusnäkömystensä ohella esittänyt selkeän näkömystensä oikeushistoriallisen tutkimuksen tehtävästä.

Tolonen asettaa artikkelissaan kaksi kysymystä: 1) ”missä määrin menneen ajan käsitteiden tulkinnessa voidaan käyttää sen oman itseymmärryksen ylittäviä, nykyisiä merkityssisältöjä?” ja 2) missä määrin ”aatehistoriallisen tutkimuskohteen ulottuvuutta [voidaan laajentaa] talous- ja sosiaalhistorian suuntaan?” Ensimmäinen kysymys liittyy muun muassa historiallinen/rationaalinen rekonstruktio -jaotteluun, johon Kekkonenkin omassa metodiartikkelissaan viittasi. Kun Kekkonen sanoi asettuvansa rationaalisen rekonstruktion kannalle, niin Tolonen valitsee puolestaan historialliselle rekonstruktiolle ominaisen lähestymistavan tutkimuskohteeseen. Tolonen ei (kuten ei myöskään Kekkonen) suinkaan koe mainittuja käsitteitä toistensa ehdottomina vastakohtina. Silti painotusero Tolosen ja Kekkonen välillä on selvä.⁴⁰

kirjoitus on kieltänyt tai ainakin asettanut epäilyksenalaiseksi. Kolmanneksi mikrotason tarkastelu ei johda niinkään ajallisesti rajoittuneeseen tarkasteluun, vaan pyrkii usein päinvastoin paljastamaan ”pitkän keston” rakenteita. Mikrohistoriaa on myös katsottu merkitsevän ”kertomuksen paluuta”. Lisäksi mikrohistoriallisessa tutkimuksessa hyödynnetään kokonaan uudentyyppisiä lähdeaineistoja taikka sitten vanhoja lähdeaineistoja – kuten tuomioistuinasiakirjoja – käytetään uudella tavalla (Ks. Peltonen 1996, s. 7–25).

Esimerkkinä mikrohistoriallisesta tutkimusotteesta mainitaan yleensä Emmanuel Le Roy Ladurien *Montaillou* (ks. Ladurie 1985).

³⁸ Olábbarri 1995, s. 13–17.

³⁹ Olábbarri 1995, s. 11 ja 23.

⁴⁰ Tolonen 1992, s. 127–129 ja Kekkonen 1997, s. 144.

Sen sijaan että Tolonen puhuisi historiallisesta rekonstruktiosta, hän käyttää termiä tekstihermeneuttinen rekonstruktio. Termillä hän tarkoittaa sitä, että kun aatehistorioitsija tulkitsee menneisyyden tekstiä, tulee hänen ottaa lähtökohdakseen tekstin ”aikalaishistoriallisesta kontekstista, historiallisesta subjektista ja toimijasta sekä tekstin omasta itseymmärryksestä lähtevä tutkimusote”. Tolonen kutsuu tätä ”Skinnerin ensimmäiseksi säännöksi” englantilaisen aatehistorioitsijan Quentin Skinnerin ajatusten mukaisesti. Tolonen sanoutuukin selkeästi irti Gadamerin historiallisesta hermeneutiikasta, jossa Tolosen mukaan historiallisen tekstin tulkinnan lähtökohtana on nykyisyys eli tulkitsijan oma horisontti.⁴¹ Gadamerin historiallista hermeneutiikkaa käsitellään lyhyesti jäljempänä Paaston yhteydessä.

Vastatessaan toiseen asettamaansa kysymykseen Tolonen käyttää termiä funktionaalinen rekonstruktio. Tällä Tolonen tarkoittaa sitä, että aatehistoriassa voidaan tarkastelukontekstia laajentaa esimerkiksi talous- ja sosiaalishistorian suuntaan, jos tulkinnan kohteena oleva ”teksti itse viittaa tähän toimintaympäristöön, edellyttää tai pyrkii säätelemään sitä”. Tätä periaatetta Tolonen kutsuu ”Skinnerin toiseksi säännöksi”. Tässäkin kohdin itse teksti toimii tulkintakontekstin laajuuden määrittelevänä tekijänä. Tolosen mukaan tekstihermeneuttisen ja funktionaalisen rekonstruktion välillä tulisi jokaisessa yksittäisessä tutkimuksessa löytää tasapainotila. Yhdessä näitä rekonstruktion muotoja Tolonen kutsuu kontekstuaaliseksi tarkasteluksi.⁴²

Tolosen historianfilosofista käsitystä menneisyyden ja nykyisyyden välisestä suhteesta leimaa tietty ambivalenssi. Yhtäältä Tolosen voidaan selkeästi katsoa saaneen vaikutteita kielellisen käänteen jälkeiseltä aatehistorialta, jossa kiinnostuksen kohteina ovat pikemminkin käsitteet ja käsitejärjestelmät kuin yksittäiset ajattelijat tietoisina toimijoina. Toisaalta Tolosen konstruoimat metodisäännöt viittaavat vahvasti edellä kuvailtuun modernin historiankirjoituksen traditioon. Tolonen kirjoittaakin sitoutuvansa Ranken esittämään tutkimusohjeeseen, jonka mukaan historioitsijan tehtävänä on selvittää, ”miten asiat todellisuudessa olivat”.⁴³ Tällä perusteella voitaisiin väittää, että Tolonen ammentaa ainakin osaksi klassisen hermeneutiikan traditiosta, jolle on ominaista erilaisen tulkintasääntöjen luominen.⁴⁴

Päivi Paaston osalta tilanne on toinen. Vaikka Paasto onkin Tolosen lailla kiinnostunut oikeudellisten käsitteiden ja käsitejärjestelmien historiasta, poikkeavat hänen historianfilosofiset peruskäsityksensä Tolosen vastaavista. Paasto nimittäin sitoutuu Gadamerin historialliseen hermeneutiikkaan.

⁴¹ Tolonen 1992, s. 127–129 ja 135–136.

⁴² Tolonen 1992, s. 137–144.

⁴³ Tolonen 1992, s. 144.

⁴⁴ Ks. Bleicher 1990, s. 7–50.

Gadamerin mukaan 1800-luvun historiatiedettä voidaan pitää valistuksen perillisenä. Valistuksen projektia leimasi usko järjen voimaan vapauttaa ihmis-mieli sitä kahlinneista traditioista, dogmeista ja ennakkoluuloista. Valistuksen tavoin 1800-luvun historismi lähti ajatuksesta, jonka mukaan historioitsijan tuli vapauttaa itsensä oman aikansa arvoista, käsityksistä, maailmakuvasta jne. ja sitä kautta saavuttaa totuus menneisyydestä. Gadamerin mukaan modernin historiatieteen syntyyn vaikutti paradoksaalisella tavalla romantismi alkuperäisen ja myyttisen ihannoinnillaan. Paradoksaalisella tavalla siinä mielessä, että vaikka romantismia on pidetty reaktionä valistuksen rationalismia vastaan, niin Gadamer näkee sen itse asiassa palautuvan valistukseen. Romantississakin myyttinen pyrittiin ottamaan haltuun järjen avulla.⁴⁵

Historismin sijaan Gadamer tarjoaa historiallista hermeneutiikkaa tapana ymmärtää, mistä historiankirjoituksessa (ja ymmärryksessä ylipäänsä) on kyse. Toisin kuin valistus historiallinen hermeneutiikka ei yritä sanoutua irti traditiosta. Gadamer väittää päinvastoin, että traditio on ehto kaikelle inhimilliselle ymmärrykselle. Gadamer kirjoittaa, että ”ymmärtämistä ei tule käsittää niinkään itsen subjektiivisuuden toimintana, vaan itsensä asettamisena tradition prosessiin, jossa menneisyys ja nykyisyys jatkuvasti sekoittuvat”. Gadamerin mukaan aika ei ole kuilu, joka tulisi ylittää, vaan se on nähtävä pikemminkin kantavana perustana, johon nykyisyys palautuu ja jonka traditio täyttää.⁴⁶ Historiantutkimuksen osalta tämä merkitsee muun muassa sitä, että se luo oman tutkimuskohteensa.⁴⁷

Martin Kuschin mukaan Gadamerin voidaan katsoa sanoutuvan tässä kohdin irti seuraajansa Richard Rortyn tekemästä erottelusta historiallisen ja rationaalisen rekonstruktion välillä. Rortyn ajatuksena oli, että siinä missä filosofi pyrkii rationaaliseen rekonstruktioon, siinä aatehistorioitsija pyrkii historialliseen rekonstruktioon. Kusch kirjoittaa, että Rortyn jaottelu on kuitenkin monella tapaa ongelmallinen. Ensinnäkin jokainen historiallinen rekonstruktio on välttämättä samalla myös rationaalinen rekonstruktio. Historioitsija jäsentää välttämättä tutkimuksensa keinoin, jotka tavalla tai toisella ylittävät menneisyyden. Menneisyyttä tulkitaan nykyisyyden käsitteiden ja teorioiden avulla. Tässä mielessä historiantutkimus on aina anakronistista. Puhtaasta historiallisesta rekonstruktioista olisi kyse lähinnä silloin, kun jokin menneen ajan teos pelkästään kopioitaisiin sanasta sanaan. Toiseksi rationaalinen rekonstruktio tähtää usein modernien käsitysten oikeuttamiseen, vaikkakin se kohtaa rajansa viimeistään silloin, kun samasta kohteesta esitetyt rationaaliset rekonstruktiot poikkeavat toisistaan.⁴⁸

⁴⁵ Gadamer 1990, s. 274–280.

⁴⁶ Gadamer 1990, s. 295 ja 302.

⁴⁷ Gadamer 1990, s. 287–290.

⁴⁸ Kusch 1989, s. 277 ja 280.

Paaston käsitys menneisyyden ja nykyisyyden välisestä suhteesta on omaksettua Gadamerilta. Artikkelissaan *Oikeustieteen ajallisuudesta* vuodelta 1997 Paasto kirjoittaa, että "[o]ikeushistorian tehtävä oikeustieteenä ei suinkaan ole vain tuottaa 'menneisyyttä', eli jonkinlaista irralliseksi jäävää taustatietoa, vaan nykyisyyteen asti kantavaa tiedon kenttää. *Hans-Georg Gadamer*in mukaillen sanon, että *ajallinen etäisyys* ei ole (tyhjä) kuilu, joka pitäisi (vain) ylittää (siksi, se pitää etäällä ja erottaa), vaan se on *jänneväli, joka on täyttynyt nykyisyyden jatkuvuudesta ja sisällöllisestä traditiosta*".⁴⁹ Toisin sanoen ero nykyisyyden ja menneisyyden välillä tavallaan katoaa, sillä menneisyys on läsnä nykyisyydessä juuri käsitteistönsä (kielen) kautta. Kielen kannattama traditio asettaa samalla ehdot menneisyyden tulkinnalle. Paaston näkemykseen sisältyy tulkintani mukaan implisiittisesti ajatus siitä, että oikeuden oppihistoriallinen tutkimus tavallaan edellyttää juristikoulutusta.⁵⁰

Paaston käsitys oikeushistoriallisen tutkimuksen tehtävästä on puolestaan seurausta hänen historianfilosofisista perusnäkemyksistään. Tältä osin hänen keskeinen väittämänsä on, että "*oikeushistorialla on sanottavaa oikeustieteenä nimenomaan oppihistoriana*." Tämä johtuu Paaston mukaan etupäässä siitä, että "*voimassa oleva oikeus ja sen selvittelyyn keskittyvä lainoppi nojaavat omaan käsitteelliseen traditioonsa*".⁵¹

Paasto kirjoittaa edelleen, että

"[o]ikeudellisesti kiinnostavaa ei ole vain normien tai oppienkaan historiallisen syntytaustan selvittäminen, haetaanpa tuo tausta sitten taloudellisista järjestelyistä tai yleisempinä ryhmäintressien ja valtakamppailun välittäminä lainalaisuuksina; enkä tässä yhteydessä ota kantaa lainkaan näiden selitysten kelvollisuuteen sinänsä. Tyydyn vain väittämään, että oikeudellisen käsitteistön muotoutumisen ja merkityksen kannalta on usein kiinnostavampaa se, miten tietty muutos asettuu muuhun käsitteistöön, miten se vaikuttaa käsitteiden suhteisiin, minkälaisia konstruktioita se tuottaa, miten käsitteistö muuntuu ja edelleen – ja tämä on olennaista, sillä eivät myöskään erilliset 'oppihistoriat' ole riittäviä –, mikä merkitys tällä käsitteistöllä, kategorioilla, konstruktioilla on myös niiden järjestelyjen muuntumisessa, joita sääntely ja sen tulkinnat viime kädessä koskevat.

Tämäntyyppisten kysymysten selvittäminen on mielestäni erityinen oppihistoriallinen tehtävä ja kysymysryhmä, joka edellyttää oikeudellisen käsitteistön ja keskustelin tuntemusta ja tietynlaista sitoutumista siihen tavalla, joka ei olennaisesti eroa lainopin kysymyksistä, vaan pikemminkin merkitsee vain perusteellisempaa eri lohkojen tradition hallitsemista ja esiinkaivamista, mihin taas lainopilla sinällään – voimassa olevan oikeuden tulkintaan kiinnittyvänä – ei useinkaan ole mahdollisuutta."⁵²

⁴⁹ Paasto 1997, s. 387.

⁵⁰ Paasto 1997, s. 381.

⁵¹ Paasto 1997, s. 378.

⁵² Paasto 1997, s. 386–387.

Paaston käsitys oikeushistoriallisen tutkimuksen tehtävästä ja luonteesta osoittautuu siten varsin erilaiseksi verrattuna rakenneselittävään paradigmaan. Paasto liittää oikeushistorian tutkimuksen kiinteästi lainopillisen tutkimuksen kylkeen. Oikeudellisten käsitteiden ja oikeudellisen käsitteistön ajallisuuden ymmärtäminen on lainopille siinä mielessä välttämätöntä, että sen toiminta perustuu nimenomaan samaiselle käsitteelliselle traditiolle. Mutta koska lainopillisella tutkimuksella ei ”useinkaan ole mahdollisuutta” tuon tradition selvittämiseksi, se jää oikeushistorian tehtäväksi. Paasto täsmentää oikeushistoriallisen tutkimuksen osalta, että ”tämä ei tarkoita niinkään normitulkintaan asti suoraanaisesti kantavaa puheenvuoroa, vaan *osallistumista sen käsitteistön muotoutumista ja piirteitä koskevaan keskusteluun, jonka avulla normiaineistoa tulkitaan*”. Muunlainen oikeushistoria (esimerkiksi rakenneselittävä paradigma) ei samalla tavoin kykene osallistumaan oikeustieteelliseen keskusteluun. Sen keskustelut liittyvät enemmän historiatieteen keskusteluihin.⁵³

Lainopin ja oikeushistoriallisen tutkimuksen välisen eron kyseenalaistaminen saa myös eksplisiittistä tukea Gadamerilta, joka on esittänyt kysymyksen oikeushistorian ja lainopin välisestä erosta. Toisin kuin esimerkiksi italialainen oikeushistorioitsija ja hermeneutikko Emilio Betti on väittänyt, Gadamer ei näe perustavaa laatua olevaa eroa oikeushistorioitsijan ja lainoppineen (tulkinallisen) toiminnan välillä. Yhtä vähän kuin lainoppinut voi välttää tulkitsemansa voimassa olevan säännöksen tai doktriinin historiallisuutta, yhtä vähän oikeushistorioitsija voi niitä tutkiessaan välttää niiden nykypäivään asti ulottuvaa vaikutusta. Gadamer puhuu tässä erityistapauksesta, jossa oikeushistorioitsija tutkii voimassa olevan säännöksen tai doktriinin historiaa, mutta toteaa samalla, että esimerkkinä se osoittaa kuitenkin myös sen, mikä määrittelee suhteemme mihin tahansa historialliseen traditioon – nimittäin nykyhetki.⁵⁴

Niin Tolosen kuin Paastonkin yllä esitetyillä käsityksillä on myös kansainväliset vastineensa aivan kuten kotimaisella rakenneselittävällä oikeushistorian koulukunnallakin. Esimerkiksi yhdysvaltalainen oikeushistorioitsija William W. Fisher III on esitellyt eräässä artikkelissaan uusimpia (postmoderniin historian tutkimukseen lukeutuvia) aatehistoriallisia virtauksia sekä pohtinut niiden mahdollisuutta oikeushistoriassa. Fisher kirjoittaa, että yhdysvaltalainen aatehistoriallinen tutkimus elävöityi 1970-luvun jälkimmäisellä puoliskolla kielellisen käänteiden ansiosta. Sen sijaan, että olisi pohdittu kielen vastaavuutta ulkoisen todellisuuden kanssa, ryhdyttiin tutkimaan kielellisten ilmaisujen merkitystä suhteessa toisiinsa.⁵⁵

Fisher jakaa 1970-luvun jälkeisen yhdysvaltalaisen aatehistoriallisen tutkimuksen karkeasti neljään eri kategoriaan: strukturalistiseen, kontekstualis-

⁵³ Paasto 1997, s. 391–392.

⁵⁴ Gadamer 1990, s. 330–334.

⁵⁵ Fisher 1997, s. 30–31.

tiseen, tekstualistiseen ja uus-historistiseen. Vastaavasti yhdysvaltalaisessa oikeushistoriallisesta tutkimuksesta on erotettavissa tutkijoita, jotka voidaan sijoittaa johonkin mainituista ryhmistä. Näkemykseni mukaan Tolosen voisi sijoittaa kontekstualistien ryhmään, jolle on Fisherin mukaan tyypillistä rekonstruoida se diskursiivinen konteksti, johon jokin tietty teksti kuului ja tulkitta tekstiä muodostuneen kontekstin tarjoamaa taustaa vasten. Fisher mainitsee tässä yhteydessä Quentin Skinnerin esimerkkinä kontekstualistisesta aatehistorioitsijasta.⁵⁶

Fisherin jaottelua noudattaen olisin valmis sijoittamaan Päivi Paaston – vastoin aikaisempaa kantaani⁵⁷ – tekstualistien ryhmään, vaikka hänen käsityksessään on myös piirteitä kontekstualistisesta tutkimusotteesta. Fisherin mukaan tekstualistit ovat tavallisesti kokeneet juuri kontekstualistit ”päävastustajikseen”. Tekstualistien mielestä on turhaa yrittää rekonstruoida jonkun tietyn tekstin kontekstia, sillä tulkinta määrittyy tulkitsijan omasta näkökulmasta ja aikaisemmista tulkinnoista käsin. Kontekstikin on jälkikäteiskonstruktio. Historioitsijoiden tulisi sen sijaan avoimesti myöntää oma perspektiivisyytensä ja se, että tulkintojen määrä on loputon. Fisher kirjoittaa, että tekstualistit korostavat joskus liiaksikin nykyhetken merkitystä teksteille, jotta ne voisivat paremmin ottaa osaa sen hetken keskusteluun. Fisherin mukaan riskinä kuitenkin on, että tulkintojen ”kausaalis-selittävä” uskottavuus kärsii tästä.⁵⁸

Yhteenvedona voidaan todeta, että Hannu Tolosen ja Päivi Paaston käsitykset menneisyyden ja nykyisyyden välisestä suhteesta sekä oikeushistoriallisen tutkimuksen tehtävästä kiinnittyvät molemmat kielellisen käänteen jälkeiseen historian tutkimukselliseen traditioon vaikkakin eri tavalla.

2.3 JACQUES DERRIDAN DEKONSTRUKTIIVINEN AJATTELU MODERNIN HISTORIANKIRJOITUKSEN KRITIIKKINÄ

Kuten tunnettua, Jacques Derrida on dekonstruktion nimeä kantavan ajattelunsa puitteissa asettunut kritisoimaan länsimaisen filosofian metafyyisistä traditiota. Filosofian ohella hänen vaikutuksensa on ollut suuri muissakin humanistisissa ja niitä lähellä olevissa tieteissä kuten kirjallisuudentutkimuksessa, kulttuuri-antropologiassa, historian tutkimuksessa ja oikeustieteessä.⁵⁹ Historianfilosofiaa käsittelevien teosten joukosta voidaan esimerkiksi mainita Alun Munslowin kirja *Deconstructing history*⁶⁰ sekä Keith Jenkinsin teos *Why History? Ethics*

⁵⁶ Fisher 1997, s. 32–33 ja 40–43.

⁵⁷ Kotkas 1999, s. 343.

⁵⁸ Fisher 1997, s. 33–34, 43–48 ja 55.

⁵⁹ Johnson 2000, s. 7.

⁶⁰ Munslow 1997.

*and postmodernity*⁶¹, joissa molemmissa Derridan vaikutus on enemmän tai vähemmän näkyvä.

Miksi olen valinnut juuri Derridan moderniin historian tutkimukseen kohdistamani kritiikin lähtökohdaksi? Eikö esimerkiksi Gadamerin historiallinen hermeneutiikka sellaisenaan olisi ollut riittävä? Asettuuhan Gadamer historiallisella hermeneutiikallaan perinteistä subjektikeskeistä metafysiikkaa, modernia tiedekäsitystä ja sen myötä myös rankelaista historismia vastaan. Gadamer katsoo, että historian tutkimuksella ei ole metodia eikä historioitsija voi säilyttää kriittistä etäisyyttä menneisyyteen. Gadamerin mukaan tämänkaltaisen historiallinen tietoisuus ainoastaan vieraannuttaa meidät traditiosta, johon me aina jo kuulumme.⁶² Mikä on Derridan tuoma lisäarvo Gadameriin nähden?

Vaikka Gadamer ja Derrida kiistatta kuuluvatkin samaan kielellisen käänteen jälkeiseen mannereurooppalaiseen filosofiseen traditioon ja ovat kumpikin ”esittäneet klassisen kommunikaatiomallin vastaisen teesin merkityksen alituisesta muuttumisesta tulkintatapahtumassa ja korostaneet tulkintojen ja merkityksenannon loputtomuutta”⁶³, katson Derridan dekonstruktion eroavan Gadamerin historiallisesta hermeneutiikasta kahdessa tärkeässä suhteessa.

Ensinnäkin kun Gadamer nimeää *tradition* luoman jatkumon ymmärtämisen edellytykseksi, niin Derrida sitä vastoin korostaa *eron* (*différance*) ensisijaisuutta ymmärtämisen ehtona. Gadamerilla toisin sanoen ymmärtäminen ilmenee yhteisymmärryksenä tai tulkitsijan nykyhetken horisontin ja toisen (tekstin) historiallisen horisontin yhteensulautumisena (*Horizontverschmelzung*). Ymmärtäminen horisonttien sulautumisena tarkoittaa sitä, että samanaikaisesti kun nykyhorisontti projisoi historiallisen horisontin, ensin mainittu myös kumoo jälkimmäisen.⁶⁴

Gadamerin käsitystä kohtaan voidaan kuitenkin esittää kritiikkiä. Ismo Nikander kirjoittaa, että ”on kuitenkin selvää, että se mikä on yhteistä tekstintulkinnan tapauksessa, ei voi olla neutraalista tarkastelupisteestä nähtynä yhteistä, vaan kyse on siitä, mikä on yhteistä tulkitsijan näkökulmasta katsoen”.⁶⁵ Vaarana on toisin sanoen, että Gadamerin käsitys tulkinnasta ei pysty riittävällä tavalla irtaantumaan kritisoihasta subjektikeskeisestä metafyyysisestä traditiosta, vaan että ymmärtäminen jäsentyy yhä edelleen yksinomaan tiedostavan subjektin ja läsnäolon kautta.

Tässä suhteessa Derridan *eron* käsite näyttää onnistuvan paremmin. Derrida etenee ikään kuin pidemmälle kuin Gadamer, sillä hän kysyy, mikä mahdollis-

⁶¹ Jenkins 1999.

⁶² Gadamer 1986a, s. 221–222.

⁶³ Nikander 1995, s. 24. Gadamerin ja Derridan välisestä keskustelusta ks. *Text und Interpretation* (Hrsg. Philippe Forget) 1984.

⁶⁴ Gadamer 1990, s. 311–312.

⁶⁵ Nikander 1995, s. 28.

taa (yhteis)ymmärryksen – tai ylipäänsä tulkinnan – ennen kuin se edes syntyy. Sen sijaan että kysymys olisi traditiosta, Derridan mukaan kysymys on *eron* liikkeestä. Tulkitsijan ja tulkittavan välillä tulee vallita perustavaa laatua oleva etäisyys tai ero, jotta tulkinta olisi ensinkään mahdollista. Mikäli mitään eroa ei olisi – mikäli teksti tulkinnan kohteena ei olisi aina vieras, tulkinta ei olisi lainkaan mahdollista. Tekstin vieraus mahdollistaa sen tulkinnan. Tulkinta ei koskaan voi tavoittaa tekstiä, sillä silloin se merkitsisi tulkinnan loppua. Derridan mukaan teksti jää sen sijaan aina vieraaksi.

Nikanderin mukaan myös Derridan käsitykseen voidaan kohdistaa kritiikkiä, sillä jos se otetaan vakavasti ja viedään äärimmilleen, niin tulkinnan välittävä funktio kielletään täysin päätyen siihen absurdiin väitteeseen, ettei ymmärtäminen ole lainkaan mahdollista. Nikander kirjoittaa, että Derrida ymmärtää jatkumon käsitteen liian suppeasti.⁶⁶

Nähdäkseni Derrida ei ollut kuitenkaan kiinnostunut niinkään ymmärtämisen tapahtumasta ja sen ennakkoehtoista vaan pikemminkin sen (vielä) *perustavampaa* laatua olevista edellytyksistä. Hän haluaa edetä tradition käsitettä pidemmälle. Tässä mielessä Nikanderin kritiikki ei ehkä ole oikeutettua. En aio kuitenkaan pysähtyä tarkastelemaan Gadamerin tradition ja Derridan dekonstruktion käsitteiden välistä ongelmallista suhdetta, sillä se ylittää tutkimuskysymyksenä tämän tutkimuksen ambitiot.

Toinen seikka, jonka vuoksi koen dekonstruktion mielekkäämmäksi lähestymistavaksi kuin historiallisen hermeneutiikan, on siihen sisältyvä vahva eettinen ulottuvuus. Onhan Derrida kirjoittanut, että ”dekonstruktio on oikeudenmukaisuus”⁶⁷. Käsittelen tätä toteamusta hieman jäljempänä. En suinkaan väitä, että Gadamerin ontologispainotteisessa hermeneutiikassa ei olisi eettistä ulottuvuutta – puhuahan hän ”tulkitsijan avoimuuden vaatimuksesta”⁶⁸ ja ”hyvästä tahdosta”⁶⁹ tekstin tulkinnan yhteydessä, jotka molemmat ilmaiset voidaan tulkita eettisiksi vaatimuksiksi. Ainakin jälkimmäisen termin osalta Gadamer kuitenkin itse kiistää sen eettisen ulottuvuuden ja kirjoittaa ymmärtävänsä kyseisen ilmaisun yksinomaan ontologisesta näkökulmasta käsin. Hyvä tahto on yksinkertaisesti ymmärtämisen ehto eikä muuta.⁷⁰

Kuten sanottu, Derrida asettuu filosofisessa ajattelussaan länsimaisen metafyyssisen tradition subjektikeskeisyyttä vastaan. Derridan esittämän kritiikin keskeisenä sisältönä on, että metafyyssinen ajattelu on aina ottanut lähtökohdakseen järjen ja puheen (*logos*) käsitteen. Derrida kutsuukin metafysiikan traditiota logosentrismiksi (*logocentrisme*). Järjen käsite on muodostanut sen

⁶⁶ Nikander 1995, s. 27–28.

⁶⁷ Derrida 2000, s. 17.

⁶⁸ Gadamer 1990, s. 304.

⁶⁹ Gadamer 1986b, s. 343.

⁷⁰ Gadamer 1984, s. 59.

keskustan, jonka ympärille lähes kaikki metafysiset ajatusrakennelmat on viimeisen 3000 vuoden aikana pystytetty. Logosentrismin seurauksena ihmisen aisteihin perustuva toiminta on saanut toissijaisen toiminnan luonteen. Järjellinen ja aistillinen on asetettu vastakkain siten, että viimeksi mainittu on jätetty ensin mainitun eli keskustan ulkopuolelle. Itse asiassa koko historiallis-metafyysisen aikakausi (*époque*) on täynnä vastaavankaltaisia binäärioppositioita kuten sisäpuoli/ulkopuoli, taivaallinen/maailmallinen, luonto/kulttuuri, ideaalinen/reaalinen, universaali/partikulaari, transsendentaalinen/empiirinen, jne.⁷¹

Länsimaisen metafysiikan historia on ollut myös läsnäolon (*présence*) historiaa. Olemisen (*être*) merkitys on aina jäsentynyt läsnäolon kautta. Filosofiset ajattelijat aina esisokraatikoista Heideggeriin saakka ovat ajatelleet olemista nimenomaan läsnäolona. Jonkin asian tai ilmiön ymmärrettäväksi tuleminen on aina edellyttänyt se palauttamista johonkin keskukseen. Reduktion myötä asia tai ilmiö on tullut läsnäolevaksi. Logosentrismin historiasta voidaan erottaa vaiheita, joissa läsnäolon teema on varioinut. Kun Platonilla läsnäolo jäsentyi idean (*eidos*) käsitteen kautta, Descartesilla idean paikan oli ottanut itsestään tietoinen minäsubjekti (*cogito*). Hegelillä läsnäolo toteutui puolestaan absoluuttisessa hengessä (*absolute Geist*) ja Heideggerin täälläolo (*Dasein*) oli läsnäoloa.⁷²

Derridan keskeisen väitteen mukaan metafysiikan perinteen logosentrisyys ja läsnäolon korostus ovat vaikuttaneet myös käsityksiimme puheen ja kirjoituksen välisestä suhteesta. Puhe on perinteisesti liitetty järkeen ja läsnäoloon. Puhe on merkinnyt järjen läsnäoloa ja totuutta. Puheen on ajateltu olevan välittömässä suhteessa ajatteluun. Kirjoitusta on sen sijaan pidetty toisarvoisena ja lähinnä teknisenä jäljentämisenä tai representaationa. Kun totuuden on ajateltu olevan välittömästi läsnä puheessa, kirjoituksen on puolestaan nähty altistavan ajattelun kaikenlaiselle vääristelylle nimenomaan jäljittelevän luonteensa kautta. Kirjoitusta on kyllä käytetty metaforana esimerkiksi puhuttaessa ”Jumalan kirjoitetusta sanasta” tai ”luonnon suuresta kirjasta” – mutta vain metaforana.⁷³

Derridan pyrkimyksenä on oman dekonstruktiivisen kysymyksenasettelunsa puitteissa osoittaa kuvaamansa länsimaisen metafysisen ajattelutradition sisäisiä ristiriitoja, historiallisia kehityskulkuja ja ylipäänsä sen mahdollisuuden tai mahdottomuuden rajat ja ennako-olettamat. Derrida haluaa samalla painottaa, ettei metafysiikan dekonstruktio onnistu ilman metafysiikan perinteisiä käsitteitä. Ne ovat välttämättömiä dekonstruktiolle, sillä metafysiikan kritiikkiä ei voitaisi alkuunkaan ymmärtää ilman noita käsitteitä. Dekonstruktiossa on kysy-

⁷¹ Derrida 1967, s. 11–24.

⁷² Derrida 1967, s. 23–24 ja 145–148.

⁷³ Derrida 1967, s. 21–31.

mys traditionaalisten käsitteiden ”systemaattisen ja historiallisen solidaarisuuden osoittamisesta”.⁷⁴

Derridan vuonna 1967 ilmestynyt teos *De la Grammatologie* ja siinä esitetty logosentrismin kritiikki tulee ymmärtää myös omassa historiallisessa kontekstissaan. Sitä on pidettävä puheenvuorona Ranskassa 1960-luvulla strukturalismin teeman ympärillä käytyyn keskusteluun. Claude Lévi-Straussin strukturalistisen antropologian innoittamana strukturalismi alkoi saada jalansijaa useilla muillakin tieteenaloilla kuten filosofian, historian, kirjallisuudentutkimuksen ja psykoanalyysin piirissä. Nämä tieteenalat julistautuivat ihmistieteiksi. Yhteistä strukturalistiselle suuntaukselle näiden tieteenalojen sisällä oli sanoutuminen irti perinteisen filosofian metafyyysisistä kysymyksenasetteluista. Strukturalismin nimissä filosofia haluttiin syrjäyttää siltä keskeiseltä sijalta, jota se oli pitänyt hallussaan humanistisessa tutkimuksessa.⁷⁵

Derridan käyttämän keskustelupuheenvuoron tarkoituksena oli kuitenkin osoittaa, etteivät uusiksi ihmistieteiksi julistautuneet tutkimusalat sittenkään kyenneet irtaantumaan logosentrisestä traditiosta. Derridan dekonstruktioivinen lähiluenta esimerkiksi Lévi-Straussin teoksesta *Tropiikin kasvot* osoittaa, kuinka eräs keskeisimmistä uusista ihmistieteistä oli edelleen logosentrisen ajattelun vanki. Derridan mukaan kirjoituksen teoriaa koskeneessa kirjansa luvussa Lévi-Strauss tulee itse asiassa pelkästään uusintaneeksi logosentrisen perinteen perusteeksi puheen ensisijaisuudesta suhteessa kirjoitukseen. Kirjoitus oli myös Lévi-Straussille toissijaista, ulkopuolista ja väkivaltaista. Kirjoitus oli alistamisen väline.⁷⁶

Derrida halusi siis eräässä mielessä sanoutua irti myös strukturalismista logosentrisen perinteen uusimpana haastajana. Derridan mukaan ainoa keino ylittää läsnäoloa korostava ja puheen kirjoituksen edelle sijoittava metafyyminen ajattelutraditio on määritellä uudelleen kirjoituksen (*écriture*) käsite. Derrida kirjoittaa, että ”tämän tradition dekonstruoiminen ei merkitse sen ylösalaisin kääntämistä; [arkimerkityksisen] kirjoituksen tekemistä syyttömäksi. Pikemminkin kyse on sen osoittamisesta, että kirjoitus ei suinkaan kohtaa viatonta kieltä. On olemassa alkuperäistä kirjoituksen väkivaltaa [*violence originaire de l'écriture*] siitä syystä, että kieli on ensin kirjoitusta, kuten vähitellen tulen paljastamaan”.⁷⁷ Kirjoitus Derridan määrittelemässä merkityksessä tulee siten ennen kieltä, puhetta ja kirjoitusta arkimerkityksessä. Kirjoitus ylittää kielen ollen samalla sen ehto. Kirjoituksella Derrida viittaa kaikenlaiseen kirjoittautumiseen. Esimerkiksi nykybiologiassa puhutaan solussa tapahtuvasta kirjoittautumisesta tai solujen ohjelmoinnista (*pro-gramme*).⁷⁸

⁷⁴ Derrida 1967, s. 25–26.

⁷⁵ Johnson 2000, s. 10–11.

⁷⁶ Derrida 1967, s. 157–202.

⁷⁷ Derrida 1967, s. 55.

⁷⁸ Derrida 1967, s. 15–19.

Derridan käsitys kirjoittamisesta avautuu kenties paremmin hänen käyttämänsä jäljen (*trace*) käsitteen kautta. Jäljen käsite sopii hyvin tarkasteltaessa erityisesti historianfilosofista kysymystä menneisyyden ja nykyisyyden välisestä suhteesta, vaikka sitä ei pidä rinnastaa historian tutkimuksen kohteena oleviin kirjallisiin dokumentteihin tai muihin todisteisiin. Siinä missä arkimerkityksinen kirjoitus jättää jälkeensä jäljen, Derridan mukaan myös arkkikirjoitukseen eli kirjoitukseen Derridan määrittelemässä mielessä liittyy jälki. Tämä jäljen käsite ei kuitenkaan viittaa niinkään substanssiin vaan liikkeeseen. Jäljen ajallisuus viittaa yhtälailla menneeseen kuin tulevaankin. Jälki ei määrity siten läsnäolon (substanssin) kautta, vaan poissaolon (ajallisuus) kautta. Jälki viittaa toiseen (*autre*), joka ei ole koskaan läsnä. Derrida päättyy lopulta toteamaan, ettei jälkeä itse asiassa ole olemassa. Jälki on *différance*, joka mahdollistaa perinteiselle metafysiikalle ominaiset vastakkainasettelut (binäärioppositiot).⁷⁹

Mikä merkitys Derridan käsityksillä on sitten modernin historian tutkimuksen ja ylipäänsä historianfilosofian kannalta? Derridan mukaan historia on aina määriteltä kiertotieksi läsnäolon uudelleen haltuun ottamiseksi. Metafysiikan historiaa on perinteisesti määrittänyt pyrkimys redusoida jälki läsnäoloon. Reduktion seurauksena on syntynyt ”vulgaari käsitys ajan lineaarisuudesta”. Lineaariseen aikakäsitykseen sisältyvä ”lineaarinen normi” (*norme linéaire*) tai ”salaperäinen viivan malli” (*modèle énigmatique de la ligne*) ovat määritelleet menneisyyden ja nykyisyyden suhteen. Viiva kytkee yhteen lopullisen ja alkuperäisen läsnäolon. Menneisyys, nykyisyys ja tulevaisuus muodostavat yksilotteisen ajan suoran jatkumon.⁸⁰

Radikaalin eron ja/tai jäljen ajatteluun sisältyy kuitenkin toisenlainen käsitys ajasta ja ajallisuudesta – menneisyyden ja nykyisyyden (ja tulevaisuuden) välisestä suhteesta. Derridan mukaan lineaariselle aikakäsitykselle ominaiset ajalliset käsitteet menneisyys, nykyisyys ja tulevaisuus eivät kykene riittävällä tavalla kuvaamaan jäljen rakennetta.⁸¹

Derrida on myöhemmin käsitellyt ajallisuuden ja historian teemaa kirjassaan *Spectres de Marx*, joka julkaistiin vuonna 1993.⁸² Kyseinen teos sisältää muun muassa vastauksen yhdysvaltalaisen poliittisen teorian tutkijan Francis Fukuyaman tunnetuksi tulleeseen väitteeseen ”historian lopusta”. Fukuyaman väitteen keskeinen sisältö on, että Neuvostoliiton hajoamisen myötä ideologinen konflikti yhtäältä kommunismin ja/tai marxismin sekä toisaalta liberaalin demokratian välillä siirtyi historiaan. Tulevaisuus oli varattu yksin liberaalin demokratian ja vapaan markkinatalouden voittokululle.⁸³ Derrida dekonstruoi

⁷⁹ Derrida 1967, s. 65–95.

⁸⁰ Derrida 1967, s. 20, 103–108 ja 127–131.

⁸¹ Derrida 1967, s. 97.

⁸² Derrida 1993.

⁸³ Ks. Fukuyama 1992.

kirjassaan Fukuyaman tekstiä osoittaen hänen argumentaationsa ristiriitaisuuden ja hänen ajattelutapansa sidonnaisuuden länsimaisen metafysiikan perinteeseen.⁸⁴ Tässä ei ole kuitenkaan tarkoitus tarkastella Derridan Fukuyamakritiikkiä, vaan tuoda esiin Derridan keskeiset ajallisuutta koskevat edelleenkehittyneet tai uudelleenmuotoillut.

Derrida kuvaa ajallisuutta koskevaa käsitystään William Shakespearen *Hamletista* poimitulla lainauksella: ”aika on sijoiltaan” (*the time is out of joint*). Lainauksella Derrida asettuu lineaarista aikakäsitystä vastaan. Aika on pysyvästi sijoiltaan, sillä nykyisyydestä ei ole suoraa pääsyä taikka yhteyttä menneisyyteen tai tulevaisuuteen. Eron käsite pitää siten sisällään ajatuksen aina jo sijoiltaan menneestä ajasta. Jälki välittää jotakin menneisyydestä, mutta samalla se aina myös kätkee osan menneisyydestä viitaten siten poissaolevaan ja toiseen. Derrida puhuu menneisyyden perinnöstä (*héritage*), joka on aina vain osittainen. Hän kirjoittaa, että

”[p]erintöä ei voi koskaan koota kasaan, se ei ole koskaan yhtä itsensä kanssa. Sen oletettu yhtenäisyys, jos sellaista on, voi sisältää vain *käskyn vakuuttua valinnan kautta*. ’Täytyy’ tarkoittaa *täytyy* suodattaa, seuloa, kritisoida, täytyy lajitella useita erilaisia mahdollisuuksia, jotka asuvat samassa käskyssä. Ja asuttavat sitä ristiriitaisella tavalla salaisuuden ympärillä. Jos perinnön luettavuus olisi annettu, luonnollinen, läpinäkyvä, yksimerkityksellinen, jos se ei samaan aikaan vaatisi tulkintaa ja uhmaisi sitä, meillä ei olisi koskaan mitään perittävää siltä. Se vaikuttaisi meihin syynä – luonnollisena tai geneettisenä. Perintö tulee aina salaisuudesta – joka sanoo ’lue minua, lykenetkö siihen koskaan?’”⁸⁵ [suom. TK]

Menneisyys ei toisin sanoen koskaan avaudu meille sellaisenaan, vaan se vaatii tulkintaa. Ja vaikka kuinka tulkitsisimme sitä, se ei siltikään avaudu meille. Aina jää jotakin sanomatta, jotakin tulkitseematta. Aika ja historia, jotka Derrida rinnastaa ne tässä yhteydessä,⁸⁶ ovat sijoiltaan. Vasta ajan sijoiltaanolo mahdollistaa erilaiset tulkinnat menneisyydestä. Jos aika ei olisi sijoiltaan, historiankirjoituksessa ei olisi lainkaan mieltä. Menneisyys olisi silloin todellakin läsnä nykyisyydessä ja historiankirjoitus olisi pelkkää kopioimista. Ajan sijoiltaanolo ei merkitse historian tai historiankirjoituksen loppua taikka uutta historianfilosofiaa, vaan se merkitsee historiallisuuden (*historicité*) ehtoa ja historiankirjoituksen mahdollisuutta. Sen sijaan moderni historiankirjoitus on pitäessään kiinni objektiivisuudesta ja ajan lineaarisuudesta itse asiassa vaarantanut historiallisuuden olemassaolon ja mahdollisuuden. Palauttaessaan menneisyyden nykyhetkeen moderni historiankirjoituksen traditio on samalla tullut mitätöineeksi

⁸⁴ Derrida 1993, s. 87–127.

⁸⁵ Derrida 1993, s. 40.

⁸⁶ Derrida 1993, s. 42.

historiallisuuden. Juuri ajan pysyvä sijoiltaanolo tai jatkuva anakronismi (epäaikaisuus) kuitenkin mahdollistavat menneisyyden tulkinna.⁸⁷

Lineaarisen aikakäsityksen, redusoivan historian kirjoituksen ja ylipäänsä modernin historian kirjoituksen paradigman dekonstruktio ei kuitenkaan johda epäoikeudenmukaisuuteen tai mielivaltaan. Derrida kirjoittaa vuonna 1989 pitämässään dekonstruktion ja oikeudenmukaisuuden suhdetta käsitelleessä esitelmässään, joka myöhemmin julkaistiin suomeksi *Lain voima* -nimisenä, että itse asiassa dekonstruktiviset tutkimukset johtavat luontevasti oikeudenmukaisuuden problematiikkaan. Dekonstruktivinen lukutapa ja kysymyksenasettelu ovat ”läpikotaisin kysymistä oikeuden ja oikeudenmukaisuuden perään”.⁸⁸ Dekonstruktioilla on siten vahva eettinen ulottuvuus.

”Mieli, joka on rajattomalla ja siten välttämättä ylenpalttisella ja laskemattomalla vastuulla muistin edessä; tehtävänä on siis muistaa historia, alkuperä ja mieli; siis muistaa oikeudenmukaisuuden, lain ja oikeuden käsitteiden käsitteiden rajat sekä niiden arvojen, normien ja käskyjen rajat, jotka liittyvät ja kerrostuvat väkisinkin noihin käsitteisiin ja ovat tästä lähtien enemmän tai vähemmän luettavissa tai oletettavissa. Mitä tulee siihen, mitä monissa kielissä perimme sanan oikeudenmukaisuus myötä, historiallisen ja tulkitsevan muistin *tehtävä* pysyy dekonstruktion keskiössä. Tämä tehtävä ei ole vain filologis-etymologinen tai historiallinen vaan se on vastuuta perinnöstä, jonka myötä peritään myös imperatiivi tai nippu määräyksiä. Dekonstruktio on jo *sidottu* ja *sitoutunut* äärettömän oikeudenmukaisuuden vaatimukseen, joka voi ilmetä myös äsken mainitsemani ’mystisenä’.”⁸⁹

Derridan mukaan meidän on väsymättä kysyttävä, mikä on oikeudenmukaisuuden alkuperä. Emme kuitenkaan voi koskaan saada vastausta kysymykseemme, sillä oikeudenmukaisuus on mahdottoman kokemus (*aporia*). Menneisyys ei koskaan paljasta oikeudenmukaisuuden alkuperää. Oikeudenmukaisuus jää aina tulematta; oikeudenmukaisuus lykkää tuloaan loputtomasti. Silti juuri oikeudenmukaisuuden peräänantamaton kysyminen on ”oikeudenmukaisuuden vaatimuksen hyperbolista kasvattamista”. Oikeudenmukaisuuden kysyminen sisältääkin lupauksen tulevasta (*avenir*). Kyse ei ole tulevaisuudesta (*futur*), joka ymmärrettäisiin pelkästään tulevana nykyisyytenä. Kyse on oikeudenmukaisuudesta ”tulevan tapahtuman mahdollisuutena ja historian ehtona”.⁹⁰

Historioitsijan on yhtä lailla lakkaamatta asetettava kysymyksiä ja uudelleen tulkittava menneisyyttä, sillä se käskää meitä tekemään niin ja asettaa meidät vastuuseen. Ajan sijoiltaanolon vuoksi menneisyys ei kuitenkaan koskaan paljasta meille itseään sellaisena kuin se oli. ”Totuus” menneisyydestä jää aina

⁸⁷ Derrida 1993, s. 125–127.

⁸⁸ Derrida 2000, s. 13–14.

⁸⁹ Derrida 2000, s. 20.

⁹⁰ Derrida 2000, s. 18, 20 ja 24–25.

vieraaksi. Perimme menneisyydeltä käskyn muistaa jotakin sellaista, jota emme koskaan voi muistaa. Vastuumme menneisyyden edessä on siten ääretön. Historioitsijan on tästä huolimatta yritettävä toteuttaa saamaansa käskyä, sillä se on ennen kaikkea eettinen käsky. Käsky sisältää lupauksen uudesta tulevaisuudesta. Derridan mukaan kyse on messiaanisuudesta ilman messiaista tai messianismia.⁹¹ Tämä on historiankirjoituksen eettinen hetki.

Derridan käsitykset menneisyyden ja nykyisyyden välisestä suhteesta sekä menneisyyttä koskevasta tulkinnasta ovat siten varsin erisuuntaisia kuin modernissa historiankirjoituksessa. Tarkastellaan seuraavaksi, missä valossa kotimaisen oikeushistoriantutkimuksen koulukunnat näyttäytyvät dekonstruktion tarjoamaa taustaa vasten.

2.4 KOTIMAISTEN OIKEUSHISTORIAN KOULUKUNTIEN KRITIIKKI

Jos hyväksymme Derridan käsityksen menneisyyden ja nykyisyyden välisestä kiinnikuromattomasta etäisyydestä, niin rakenneselittävän koulukunnan käsitys ajallisuudesta käy ongelmalliseksi. Rakenneselittävän oikeushistoriantutkimuksen paradigman mukaanhan on mahdollista saavuttaa menneisyyttä koskevaa objektiivista tietoa. Tämän käsityksen taustalla vaikuttaa vankkumaton usko perinteiseen lähdekritiikkiin. Kunhan historioitsija vain suhtautuu riittäväällä varovaisuudella käsillä olevaan lähdemateriaaliin ja onnistuu luomaan selityksen, joka kattaa mahdollisimman suuren osan lähteistä, hän kykenee tuottamaan objektiivista tietoa menneisyydestä. Käsitys heijastaa modernille historiantutkimukselle ominaista empirististä epistemologista käsitystä. Munslowin mukaan historiantutkimuksellisen empirismin perusteeseihin kuuluu usko siihen, että menneisyyden todellisuus voidaan muun muassa lähdekritiikin avulla löytää todisteiden eli lähteiden sisältämistä tosiasioista. Empiristien mukaan historiankirjoitus on erotettava fiktiosta, tulkitsijan sekä tulkittavan välillä on tehtävä selkeä ero ja totuus ei ole koskaan kiinni valitusta perspektiivistä.⁹²

Samaa empirististä käsitystä heijastaa Jukka Kekkosen tekemä erottelu rationaalisen ja historiallisen rekonstruktion välillä. Erotteluun ja rationaaliseen rekonstruktion sitoutuminen viestii siitä länsimaiselle tieteelliselle traditiolle ominaisesta uskosta, jonka mukaan merkitys on palautettavissa tiedostavaan (rationaaliseen) subjektiin. Menneisyyden objektiivinen merkitys tulee läsnä-olevaksi historioitsijan kriittisessä tulkinnassa. Tämä on juuri senkaltaisen näkemys, joka dekonstruktiivisessa historiankirjoituksessa kuitenkin hylätään.

⁹¹ Derrida 1993, s. 124.

⁹² Munslow 1997, s. 36–41.

Historia ei ole sama kuin menneisyys. Historiankirjoitus ei pysty tuottamaan menneisyyttä koskevaa tosietoa, vaan parhaimmillaankin vain ”totuusefektejä”. Tämä on Munslowin mukaan yksi tärkeimmistä seikoista, jonka tiedostaminen erottaa hyvän historioitsijan huonosta.⁹³

Keith Jenkins on puolestaan kirjoittanut dekonstruktion merkityksen moderille historian tutkimukselle olevan juuri siinä, että sen puitteissa kyseenalaistetaan erityyppisten metanarratiivien kuten esimerkiksi marxilaisen historian tutkimuksen mielekkyys ja paljastetaan historian tutkimuksen binäärioppositioita. Jenkinsin esiin nostama oppositiopari on metanarratiivinen historian tutkimus yhtäältä ja akateemis-ammattillinen historian tutkimus toisaalta. Ensin mainitulla hän viittaa historiankirjoituksen traditioon, jossa yleensä sitoudutaan tiettyyn yhteiskuntateoriaan ja menneisyyden kontingenteja ilmiöitä selitetään tämän teorian puitteissa. Jälkimmäisellä Jenkins puolestaan tarkoittaa sellaista akateemisen historiankirjoituksen perinnettä, jossa sanoudutaan irti (nykyisistä) teorioista ja pyritään tutkimaan menneisyyttä mahdollisimman objektiivisesti ja puolueettomasti.⁹⁴

Sama vastakkainasettelu sisältyy paradoksaalisella tavalla myös rakenneselittävään koulukuntaan. Yhtäältä siinä pyritään sanoutumaan irti teorianmuodostuksesta ja eritoten marxilaisesta historiankirjoituksesta vaatimalla, että tutkimuksen tulee edetä empiirisestä aineistosta yleistysten ja teorianmuodostuksen suuntaan eikä toisinpäin (akateemis-ammattillinen historian tutkimus). Toisaalta sitoudutaan vahvasti yhdenlaiseen yhteiskuntateoreettiseen käsitykseen, jonka itse asiassa voidaan katsoa kuuluvan osittain marxilaiseen traditioon (metanarratiivinen historian tutkimus).

Rakenneselittävän koulukunnan käsitystä oikeushistoriallisen tutkimuksen tehtävästä on niin ikään pidettävä ongelmallisena. Koulukunnan edustajien mukaanhan oikeushistorian tehtävänä on oikeudellisen muutoksen kuvaaminen ja selittäminen. Muutosta selitettäessä ei kuitenkaan saa pysähtyä aatteiden ja oppien tasolle, vaan on edettävä kysymään, mitkä olivat ideologioihin turvautuneiden toimijoiden todelliset intressit. Käsityksen taustalla vaikuttaa vahvasti yhteiskuntateoreettinen näkemys, jonka juuret ovat nähdäkseni palautettavissa osittain marxilaiseen yhteiskuntateoriaan.

Mainittuun käsitykseen sisältyy kuitenkin riskinsä. Jos oikeudellinen muutos tulee kytkeä samanaikaisesti yhteiskunnan rakenteellisella tasolla tapahtuneisiin muutoksiin ja oikeusnormit sekä oikeudellinen ajattelu muodostavat ainoastaan justifikaatiotason, eikä silloin seurauksena ole helposti se, että lopulta juuri *oikeus* tutkimuksen kohteena jää vähemmälle huomiolle. Kekkosen mukaanhan oikeushistoriallisen tutkimuksen kohteena pitäisi olla erilaiset oikeusnormit,

⁹³ Munslow 1997, s. 61 ja 70.

⁹⁴ Jenkins 1999, s. 1, 41 ja 45.

oikeudelliset instituutiot, oikeudelliset käytännöt, oikeustiede, oikeudellinen ajattelu sekä oikeudelliset professiot. Rakenneselittävässä paradigmassa tärkeämmäksi nousee kuitenkin toimijoiden sosiaalisten, poliittisten ja/tai taloudellisten intressien selvittäminen. Vaarana on, että oikeushistoriasta tulee helposti esimerkiksi poliittista historiaa. Päivi Paasto onkin mitä ilmeisimmin Kekkosen väitöskirjaan viitaten todennut, että ”säätiedustajien erilaisten taustojen hienojakoisempi selvittelyminen ei tuo nyt tarkasteltavaan ulottuvuuteen [kiinteistökaupan purkavia ehtoja koskevan kiellon ymmärtäminen] erityisempää lisäinformaatiota”.⁹⁵

Näyttää lisäksi siltä, että rakenneselittävän koulukunnan aatehistoriallista koulukuntaa kohtaan esittämä kritiikki ei osu maaliinsa. Kielellisen käänteen jälkeisessä oikeuden aatehistoriallisessa tutkimuksessa ei käsitykseni mukaan pyritä selittämään oikeudellisia muutoksia aatteilla, vaan siinä keskitytään pikemminkin analysoimaan käsitteiden, käsitejärjestelmien, doktriinien ja aatteiden välisiä suhteita.

Entäpä sitten oikeuden aate- ja oppihistoriallisen koulukunnan käsitys menneisyyden ja nykyisyyden välisestä suhteesta? Voidaanko siihen kohdistaa kritiikkiä dekonstruktivisesta historiankirjoituksen paradigmat käsin? Kuten jo edellä on käynyt ilmi, näkemykset menneisyyden ja nykyisyyden välisestä suhteesta jakaantuvat aatehistoriallisen koulukunnan sisällä. Hannu Tolosen ja Päivi Paaston historianfilosofiset käsitykset poikkeavat toisistaan ja ovat tietysti mielessä jopa vastakkaisia. Tästä syystä heihin kohdistuva arvostelukin on erityyppistä.

Vaikka Tolonen esimerkiksi myöntääkin, että ”[h]istoriallinenkin rekonstruktio kirjoitetaan nykyhetkessä”, hän asettaa kuitenkin Quentin Skinnerin innoittamana tehtäväkseen yrittää rekonstruoida menneen ajan teksti sen omasta historiallisesta kontekstista käsin. Tarkoituksena on välttää anakronismi, joka syntyy nykykäsitteiden käyttämisestä menneen ajan tekstien tulkinnassa. Tolonen nimitti periaatetta ”Skinnerin ensimmäiseksi säännöksi”. Tolonen muotoili myös toisen, ”Skinnerin toiseksi säännöksi” kutsumansa periaatteen, jonka mukaan aatehistoriassa tarkastelukontekstia voidaan laajentaa esimerkiksi talous- ja sosiaalihistorian suuntaan, jos tulkinnan kohteena oleva ”teksti itse viittaa tähän toimintaympäristöön, edellyttää tai pyrkii säätelemään sitä”.⁹⁶

Dekonstruktionistisesta historiankirjoituksen näkökulmasta, joka hylkää metodiset säännöt, Tolosen muotoilemat tulkintasäännöt näyttävät kyseenalaisilta, jos ne ymmärretään tiukkoina metodisääntöinä. Niiden voidaan tällöin katsoa heijastavan liiaksi modernin historiankirjoituksen käsitystä, jonka mukaan metodinen kurinalaisuus takaa objektiivisen menneisyyttä koskevan tiedon. Sen

⁹⁵ Paasto 1997, s. 389 alaviite 24. Ks. myös s. 384–385.

⁹⁶ Tolonen 1992, s. 128–129 ja 141.

sijaan, että meidän tulisi Skinnerin ja Tolosen tavoin yrittää välttää anakronismia, meidän tulee päinvastoin hyväksyä, että kaikki historiallinen tulkinta itse asiassa edellyttää anakronismia, kuten Derrida toteaa.

Lisäksi jälkimmäinen Tolosen muotoilemista säännöistä vaikuttaa oudolta. Eivätkö kaikki aatehistoriallisen tutkimuksen kohteena olevat tekstit *viittaa* tavalla tai toisella oman aikansa taloudelliseen, sosiaaliseen tai poliittiseen toimintaympäristöön? Samalla tavoin jokainen teksti *edellyttää* syntyäkseen tietyn toimintaympäristön. On vaikea kuvitella esimerkiksi korkokieltoa käsittelevää historiallista tekstiä, joka ei jollakin tavoin viittaisi oman aikansa taloudellis-sosiaalis-poliittiseen todellisuuteen ja edellyttäisi sitä.

Toisaalta Tolosen muotoilemat kaksi sääntöä voidaan ymmärtää metodisten sääntöjen sijasta eräänlaisiksi tutkimusta ohjaaviksi toiminnallisiksi periaatteiksi, jolloin ne näyttäytyvät kokonaan uudessa valossa. Tällöin ne eivät toisin sanoen viittaisi historian tutkimuksen epistemologiaan vaan ennemminkin etiikkaan: ne ainoastaan viitoittaisivat historian tutkijan tietä eivät määräisi sitä. Samalla niiden ristiriitaisuus gadamerilaisen historialliseen hermeneutiikkaan tai dekonstruktiviseen historian kirjoitukseen nähden ei näyttäytyisi niin suurelta. Tämä tulkinta lieene ollut Tolosen itsensä mielessä.

Päivi Paasto pitää puolestaan selkeästi kiinni gadamerilaisesta historiallisesta hermeneutiikasta ymmärtäessään oikeuden ajallisuuden ”*käsitteellisenä mattona kuilun sijaan*”.⁹⁷ Kuten yllä jo todettiin, Gadamerin historiallisen hermeneutiikan ja Derridan dekonstruktion välillä ei tarvitse nähdä vallitsevan jyrkkää vastakkainasettelua, vaan ne voidaan myös ymmärtää näkökulmallisina ja painotuksellisina eroina. Tässä suhteessa en näe Paaston historianfilosofista käsitystä yhtä ongelmallisena kuin esimerkiksi Ylikankaan ja Kekkosen käsityksiä. Paaston käsitykseen pätee kuitenkin sama kritiikki, jota esiteltiin Gadamerin yhteydessä: nykyhetki (lainoppi) on vaarassa mitätöidä menneisyyden (oikeushistorian).

Sen sijaan Paaston käsitys oikeushistoriallisen tutkimuksen tehtävästä antaa mielestäni aihetta painavampaan kritiikkiin. Paaston mukaan oikeushistoriallisen tutkimuksen tehtävänä on ”*osallistuminen sen käsitteistön muotoutumista ja piirteitä koskevaan keskusteluun, jonka avulla normiaineistoa tulkitaan*”.⁹⁸ Oikeushistorian on siten palveltava ensi sijassa lainoppia. Vaikka Paaston oppihistoriallinen paradigma on sinänsä selkeä ja johdonmukaisesti perusteltu, se johtaa kuitenkin varsin kapeaan oikeushistoriallisen tutkimuksen määritelmään, jota en voi hyväksyä. Paaston oikeushistoria on lopulta vain oppineiden oikeusajattelijoiden historiaa. Oikeushistoriallisen tutkimuksen mielenkiinnon ulkopuolelle jäävät automaattisesti ensinnäkin kaikki sellaiset aikakaudet, jolloin oikeudellisten doktriinien merkitys oli vähäinen tai niitä ei

⁹⁷ Paasto 1997, s. 387.

⁹⁸ Paasto 1997, s. 391–392.

ollut lainkaan. Esimerkkinä voidaan mainita arkaaiset oikeuskulttuurit. Paasto kirjoittaa sinällään oireellisesti, että ”[j]uuri tältä lohkolta [oppihistoria] löytyy oikeushistorian omimman vuoropuhelun alue oikeustieteenä, varsinkin kun tullaan modernia oikeutta kohti, siis 1700- ja 1800-luvun kehitelmiin, jotka kerta kaikkiaan antavat perusstruktuurin nykyisellekin oikeudelle”.⁹⁹ Paaston oikeushistoria ei tunnu ulottuvan varhaismodernia pidemmälle.

Toisekseen oikeushistoriallisen tutkimuksen ulkopuolelle jäävät useat sellaiset ilmiöt, jotka tavallisesti kuitenkin liitetään oikeuteen ja joita oikeushistoriassa on perinteisesti tutkittu: ei-oppineiden ihmisten käsitykset oikeudesta, oikeudelliset ammatit, tuomioistuinlaitos, jne. Tästä syystä pidän Kekkosen laajempaa määritelmää oikeushistoriallisen tutkimuksen kohteista mielekkäämpänä, vaikkei hän itse näytäkään pitäytyvän siinä. Paasto sen sijaan sijoittaisi mainitunlaiset kysymyksenasettelut enemmänkin ”historiatieteen tai sosiologian keskusteluun” ja joka tapahtuu ”niiden pelisäännöillä (selittämisen tai ymmärtämisen säännöillä)”.¹⁰⁰

Olen yllä pyrkinyt esittelemään Derridan käsityksiä menneisyyden ja nykyisyyden välisestä suhteesta ja ylipäänsä dekonstruktion historianfilosofisesta relevanssista. Olen myös esittänyt kritiikkiä sekä rakenneselittävää että aate- ja oppihistoriallista oikeushistoriantutkimuksellista koulukuntaa kohtaan dekonstrukttiivisen historiankirjoituksen näkökulmasta käsin. Ennen kuin siirryn esittämään omat käsitykseni *oikeushistoriallisen* tutkimuksen luonteesta ja tehtävistä, on syytä vielä lyhyesti tarkastella erästä keskeistä myöhäismodernia historian tutkimuksellista teemaa, joka on ammentanut muun muassa Derridan ajattelusta ja jälkistrukturalistisesta ajattelusta ylipäänsä.

2.5 HISTORIANKIRJOITUS NARRATIIVINA

Jos otamme tosissamme Derridan väitteet menneisyyden ja nykyisyyden välisestä suhteesta, niin minkälaiseksi historiankirjoituksen itseymmärrys silloin muodostuu? Miten kirjoittaa historiaa metafysiikan traditioon sitoutuneen historiankirjoituksen dekonstruktion jälkeen? Kuten Derrida useaan otteeseen korostaa, dekonstruktion tarkoituksena ei suinkaan ole syrjäyttää kohdettaan, vaan muuttaa sitä. Mikä on tai voisi olla tuo muutos historiankirjoituksen osalta? Derrida antaa siitä vihjeen *Spectres de Marx* -kirjassaan, kun hän puhuu perinteisestä oppineesta tai tiedemiehestä (*scholar*):

”Koskaan ei ole ollut tiedemiestä, joka sellaisenaan ei olisi uskonut selkeään rajanvetoon todellisen ja epätodellisen, aktuaalisen ja epäaktuaalisen, elävän

⁹⁹ Paasto 1997, s. 387.

¹⁰⁰ Paasto 1997, s. 392.

ja ei-elävän, olemisen ja ei-olemisen ('ollako vai eikö olla' tavanomaisesti luettuna) välillä, vastakkaisasetteluun sen välillä, joka on läsnä ja sen, joka ei ole, esimerkiksi objektiivisuuden muodossa. Tämän opposition tuolla puolen, on, oppineelle, vain hypoteesi koulukunnasta, näytelmällisestä fiktiosta, kirjallisuudesta ja spekulatiosta.”¹⁰¹ [suom. TK]

Länsimaiselle objektiivista totuutta tavoitelleelle tieteelle on ollut tyypillistä kaiken fiktiivisen sulkeminen tieteellisen toiminnan ulkopuolelle. Esimerkiksi historiatieteiden osalta se on merkinnyt tiukkaa rajanvetoa kirjallisuuteen nähden. Juuri tässä on kuitenkin tapahtunut muutos historiankirjoituksen *genren* sisällä 1970-luvulta lähtien. Alun Munslow kirjoittaa, että tuolloin kehittyi ”Uuden kulttuurihistorian” nimellä tunnetuksi tullut historiankirjoituksen koulukunta, joka ammensi vaikutteita saman aikakauden sosiologisesta ja antropologisesta kontruktioismista sekä kirjallisuuskritiikin teoriaan pohjautuneesta poststrukturalismista. Munslow nimittää muodostunutta historiankirjoituksen suuntausta yleisesti dekonstruktionistiseksi historiankirjoitukseksi. Sille oli – ja yhä on – ominaista menneisyyden hahmottaminen *narratiivin* muodossa ilman, että kertomukset menneisyydestä ymmärrettäisiin jollakin tavoin tosiksi kertomuksiksi. Dekonstruktionistinen historiankirjoitus nousi haastamaan ennen kaikkea modernin empiristisen historiankirjoituksen tradition.¹⁰²

Munslowin määrittelemään dekonstruktionistiseen historiankirjoituksen suuntaukseen on luettavissa epäilyksettä ranskalainen historianfilosofi ja historioitsija Paul Veyne, jonka historianfilosofiaa käsittelevä pääteos *Comment on écrit l'histoire: essai d'épistémologie* ilmestyi vuonna 1971. Veynen kirjan keskeinen väite on, että historia ei ole tiedettä. Historia ei ole tiedettä siksi, että menneisyyden tapahtumat eivät ole kausaalisessa suhteessa toisiinsa. Jonkin tietyn menneisyyden tapahtuman syyt jatkuvat äärettömyyteen. Jokaista historiallista ”faktaa” ympäröi implisiittisesti ei-merkityksellisten tapahtumien liikumavara (*marge de non-événementiel implicite*), joka mahdollistaa faktan loputtomat uudelleentulkinnat. Historia ei ole tiedettä myöskään siksi, että se ei toista itseään. Historia ei toista itseään, koska jokainen tapahtuma tapahtuu tietyssä hetkenä ajassa. Tapahtumat eivät siten voi uusiutua täsmälleen samanaikaisina. Historia on ideografista, ei nomologista – ”eilen ei ole tänään”.¹⁰³ Veynen käsitys menneisyydestä tulee rakenteellisesti varsin lähelle Derridan jäljen käsitettä. Jälki kertoo menneisyydestä jotakin jättäen samanaikaisesti aina kuitenkin kertomatta kaikkea.

Koska historialliset faktat eivät liity toisiinsa minkään luonnontieteellisen lain nojalla, historioitsijan tehtäväksi jää niiden asettaminen ymmärrettävään muotoon. Historiallinen selittäminen onkin Veynen mukaan juonen (*intrigue*)

¹⁰¹ Derrida 1993, s. 33.

¹⁰² Munslow 1997, s. 8–9.

¹⁰³ Veyne 1971, s. 20, 62 ja 205–207.

rakentamista faktojen välille. Yksittäiset faktat eivät ole mitään ilman juonta. Tässä tehtävässään historioitsijalla on varsin vapaat kädet. Juonta ei välttämättä tarvitse järjestää kronologiseen muotoon, vaan se voi esimerkiksi olla poikkeileikkaus erilaisista temporaalisista rytmeistä – ”aavemainen analyysi”. Se on silti aina juoni, koska se on inhimillinen rakennelma eikä deterministinen lainmukaisuus. Kaikki historiankulkua selittävät teoriat ovat pelkästään ja korkeintaan heuristisia apuvälineitä tai yhteenvetoja tarinoiden juonista.¹⁰⁴ Juoni on historiankirjoituksen fiktiivinen hetki.

Historiankirjoitus *genrenä* tulee siten lähelle kirjallisuutta ja kirjallisuuskritiikkiä. Historiankirjoitus poikkeaa niistä kuitenkin yhdessä merkittävässä kohdassa; nimittäin siinä, että historian kirjoituksen tulee aina perustua todellisiin tapahtumiin. Toisin sanoen historiankirjoituksen tulee perustua todellisiin lähteisiin ja dokumentteihin. Historioitsijan tehtäväksi jää arvioida, mitä kukin lähde kertoo, minkälaisiin kysymyksiin se antaa vastauksen. Tämän arvioimiseksi ei ole mitään metodia. Historioitsijan toimintaa ohjaa pyrkimys *totuuteen* toisin kuin luonnontieteilijää, jota ohjaa pyrkimys täsmällisyyteen.¹⁰⁵

Modernin historiankirjoituksen metodologisten peruseräkkeiden ja tulkintäsääntöjen hylkäämisen jälkeen huomio on kiinnitettävä juuri tulkinnan eettiseen ulottuvuuteen. Kyse ei ole metodiopin korvaamisesta eettisillä toimintaperiaatteilla tai -säännöillä vaan siitä, että historiantutkija ymmärtää reflektiivisellä tasolla, mistä hänen toiminnassaan on lopulta kyse. Ajatusta voidaan valaista konkreettisella esimerkillä. Sen sijaan että ymmärrettäisiin lähdekritiikin tarjoavan keinon erottaa luotettavat lähteet epäluotettavista, huomio tulee kiinnittää historioitsijaan eli tulkitsijaan itseensä. Kyse ei ole lähteiden arvosta, sillä ne ovat arvoneutraaleja tai ”mykkiä”. Kyse on pikemminkin siitä, minkälaisiin kysymyksiin jokin yksittäinen lähde voi ylipäänsä vastata. Historiantutkijan tulee kysyä itseltään, voiko tämän kysymyksen asettaa lähteelle vai ei. Vastuu on tulkitsijalla.¹⁰⁶

2.6 DEKONSTRUKTIIVINEN OIKEUSHISTORIANKIRJOITUS

Mitä kaikki edellä historiantutkimuksen tradition dekonstruktiosta ja historiankirjoituksen narratiivisuudesta sanottu lopulta merkitsee oikeushistoriantutkimuksen ja siten myös oman armahdusoikeuden historiaa käsittelevän tutkimukseni kannalta? On tullut aika vihdoin ilmaista omat käsitykseni oikeushistoriankirjoituksen filosofiasta ja tehtävästä.

¹⁰⁴ Veyne 1971, s. 46–48, 111–114 ja 147–148.

¹⁰⁵ Veyne 1971, s. 22–24.

¹⁰⁶ Kalela 2000, s. 88–97.

Tapaa, jolla olen yllä käsitellyt kotimaisen oikeushistoriantutkimuksen koulukuntia, saatettaisiin syyttää kärjistäväksi. Joku voisi kysyä, eikö oikeushistoriassa kuitenkin lopulta ole kysymys oikeudellisen muutoksen kuvaamisesta ja selittämisestä – eivätkö ne juuri ole oikeushistoriallisen tutkimuksen tehtäviä (Ylikangas ja Kekkonen)? Tai eikö oikeushistorioitsija sittenkin pyri selvittämään menneisyyden oikeutta sellaisena kuin se oli (Tolonen)? Vastaan näihin kysymyksiin myöntävästi. Totta kai oikeushistoriassa kuvataan ja yritetään ymmärtää menneen ajan oikeutta (laajasti ymmärrettynä) sellaisena kuin se kerran esiintyi. Sen sijaan en hyväksy ajatusta siitä, että oikeushistorioitsija voisi tehtävässään koskaan täysin onnistua, toisin kuin esimerkiksi rakennesellittävän koulukunnan edustajat väittävät. Heidän mukaansa jokainen uusi, lähteet paremmin kattava selitys on lähempänä historiallista totuutta. En siten myöskään hyväksy ajatusta, että tietyt metodiset säännöt auttaisivat oikeushistorioitsijaa hänen tehtävässään. Esimerkiksi Tolosen muotoilemat historiantutkimukselliset säännöt on hyväksyttävissä korkeintaan toiminnallisina periaatteina, ei tulkintaa koskevinä metodisääntöinä.

Käsitykseni mukaan oikeushistorioitsija luo tulkintansa kautta kuvan menneisyydestä, mutta hän ei voi koskaan varmistua siitä, vastaako hänen luomansa historiallinen kuvaus sitä. Tämä johtuu nykyisyyden ja menneisyyden välillä vallitsevasta etäisyydestä, jota ei voida kuroa umpeen. Anakronia on pysyvä. Toisaalta juuri tämä etäisyys, epätäydellinen jälki tai *différance* synnyttää historiallisuuden sekä mahdollistaa menneisyyttä koskevat tulkinnat ja historiankirjoituksen. Kyse on todellakin ainoastaan tulkinnasta, ei historiatieteellisen metodin soveltamisesta menneisyyden jälkiin.

Jaan siten Derridan ja Veynen historianfilosofiset käsitykset, jotka näkemykseni mukaan tulevat hyvin lähelle toisiaan. Dekonstruktion anti historianfilosofialle on nimenomaan tulkinnan *eettisyyden* esille tuomisessa. Eettisyydellä en tässä viittaa modernin historiankirjoituksen tavoin historiantutkimuksen iteraatioon, jonka avulla olisi mahdollista lähestyä totuuden raja-arvoa, vaan sen hyväksymiseen, ettei tuota totuutta voi koskaan saavuttaa. Käsitykseni mukaan tätä Derridan ilmaisu ”messiaanisuus ilman messiasta” historiankirjoituksen kohdalla tarkoittaa.

Termi *narratiivi* viittaa samalla tavoin historiankirjoituksen eettis-epistemologiseen ulottuvuuteen. Narratiivisuutta ei tule ymmärtää historiankirjoituksen tyylillisenä elementtinä, vaikka historiankirjoitus lähestyykin kirjallisuutta ja kirjallisuuskritiikkiä. Narratiivisuudessa on yhtä lailla kyse eettisestä asenteesta. Tiedostan ja tunnustan itselleni kirjoittavani tarinaa, enkä tekeväni tiedettä jonkin ennalta määrätyn metodin puitteissa. Alun Munslowin mukaan hyvän historiankirjoituksen erottaa huonosta se, että se on refleksiivistä ja tunnustaa omat rajansa.¹⁰⁷

¹⁰⁷ Munslow 1997, s. 70.

Poikkeaaako tutkimukseni jollakin *olennaisella* tavalla aikaisemmista kotimaisista oikeushistoriallisista tutkimuksista sitoutuessani mainitunkaltaiseen historianfilosofiseen käsitykseen? Esittämäni kysymykseen on vastattava: eipä juuri. Kuten edellä on mainittu, dekonstruktiivisen kysymyksenasettelun tarkoituksena ei ole kumota vallitsevaa (metafyysistä) traditiota tai kääntää asetelmaa pääläelleen. Dekonstruktion pyrkimys on vain purkaa olemassa olevan keskustelun epäjohdonmukaisuuksia ja ristiriitaisuuksia. Dekonstruktio voi korkeintaan muuttaa vallitsevaa ajattelutapaa. Dekonstruktioakaan ei voi sanoutua irti niistä käsitteistä, joilla aina on operoitu ja toistaiseksi operoidaan. Tästä syystä dekonstruktio ei ole vanhan ajattelujärjestelmän korvaamista uudella vaan sen muuttamista.

En ole siten hahmottelemassa uutta mullistavaa tapaa kirjoittaa oikeushistoriaa, vaan olen pyrkinyt ainoastaan osoittamaan, mikä vallitsevissa lähestymistavoissa on mielestäni ongelmallista. Olen yrittänyt ottaa opiksi. Se seuraus historianfilosofisilla käsityksillä kuitenkin on, etten aio omassa tutkimuksessa ni redusoida armahdusoikeuden historiallisia muutoksia yksinomaan rakenteellisiin seikkoihin tai rajoittua tarkastelemaan armahdusoikeutta pelkästään oppihistoriallisesta näkökulmasta. Sen sijaan aion noudattaa molempia lähestymistapoja enkä kumpaakaan. Kytken tutkimuksessani armahdusoikeudessa tapahtuneet muutokset yhtä hyvin yhteiskunnan rakenteellisiin kuin aatteellisiin ja doktrinäärisiin muutoksiinkin. Nämä lähestymistavat eivät poissulje toisiaan saman tutkimuksen sisällä, toisin kuin esimerkiksi Kekkonen ja Paasto antavat ymmärtää. Vaikka jossakin kohdin saatan kirjoittaa, että hallitsijoiden armahdusvallan ulottuvuus kasvoi heidän yhteiskunnallisen valta-aseman voimistuttua, se ei tarkoita, että kyseinen seikka olisi muutoksen ainoa ja viimekätinen selitystekijä. Saatan nimittäin jo seuraavassa lauseessa väittää, että hallitsijoiden armahdusvallan ulottuvuus laajeni poliittisessa teoriassa tapahtuneen oppihistoriallisen kehityksen seurauksena. Kyse on saman ilmiön eri ulottuvuuksista.

Ollakseen *oikeushistoriantutkimusta* tutkimuksen tulee kuitenkin kytkeytyä ensisijassa oikeudellisiin ilmiöihin tai ilmiöiden oikeudellisiin ulottuvuuksiin. Sitoutuessaan rakenneselittävään paradigmaan oikeushistorioitsija on vaarassa sivuuttaa tuon oikeudellisen ilmiökentän. Tässä mielessä Päivi Paasto on oikeassa todetessaan, että ”oikeushistoria koskee ilmiöiden oikeudellista ulottuvuutta, joka on aina sellaista, jossa on kysymys ajattelun tasosta ja ajatusrakenteista”.¹⁰⁸

Paaston käsitys on kuitenkin siinä mielessä ongelmallinen, sillä hän rajaa oikeudellisen ajattelun oikeustieteilijöiden luomaan käsitejärjestelmään. Oikeudellinen ajattelu on hänelle ennen muuta oppineiden ajattelua. Eikö kuitenkin ole niin, että muut oikeudellisen sfäärin ammatillaiset (tuomarit, lain-

¹⁰⁸ Paasto 1994, s. 19.

sääätäjä, jne.) sekä maallikot kykenevät yhtä lailla ajattelemaan oikeudellisia ilmiöitä ja esittämään niistä mielipiteensä? Mielipiteenilmaisut eivät tietenkään ilmene oppineina kirjoituksina, vaan ne löytyvät esimerkiksi kuulustelupöytäkirjoista, syytekirjelmistä, todistajalausunnoista, tuomiolauselmista tai vaikkapa armonanomuksista ja niihin annetuista ratkaisuksista kuten tämän tutkimuksen kohdalla. Mielipiteenilmaisut eivät välttämättä ilmene edes kirjoituksena, vaan käyttäytymisenä, josta esimerkiksi sakkoluettelot ja rikosrekisterit kertovat. Oikeushistoria on todellakin oikeudellisen ajattelun historiaa mutta laajasti ymmärrettyinä.

Entä sitten käsitykseni oikeushistoriankirjoituksen tehtävästä? Sen sijaan, että oikeushistorioitsijan tulisi osallistua ensisijaisesti nykypäivän yhteiskunnalliseen keskusteluun tai auttaa lainoppinutta ymmärtämään käyttämiensä käsitteiden historiallisia juuria, katson ettei oikeushistorialla ole mitään *erityistä* tehtävää. Derridaan viitaten voidaan väittää, että oikeushistoriantutkimuksen yleinen tehtävä on (ainoastaan) toteuttaa käskyä tulkita menneisyyttä. Tuo käsky sisältää lupauksen toisenlaisesta tulevaisuudesta. Käytännössä tämä viittaa muun muassa uusiin, toinen toistaan seuraaviin tulkintoihin menneen ajan oikeudellisista ilmiöistä. Oikeushistoriaa harrastetaan siitä yksinkertaisesta syystä, että menneisyyden oikeudelliset ilmiöt koetaan kiehtoviksi ja että yksittäinen tutkija haluaa selvittää itselleen, miten asiat ”todellisuudessa” olivat, vaikkei tähän koskaan kykenekään. Sanottu ei tarkoita sitä, etteikö oikeushistorioitsija saisi osallistua oman aikansa yleiseen yhteiskunnalliseen tai lainopilliseen keskusteluun, mutta jos ne asetetaan oikeushistorian ensisijaisiksi tehtäviksi, niin oikeushistoriantutkimus on vaarassa rajoittaa itsensä liian kapealaiseksi.

Vaikka narratiivisuus viittaakin ensi sijassa oikeushistoriankirjoituksen eettis-epistemologiseen ulottuvuuteen, toivon kuitenkin samalla, että käsitykseni oikeushistoriankirjoituksen narratiivisuudesta myös heijastuisi jollakin tavalla kertomastani tarinasta. Toivon, että se heijastuisi ennen kaikkea luettavuutena; että tarina olisi hyvin kerrottu ja rakennettu. Siksi olenkin pyrkinyt käyttämään tarpeen tullen kertomuksellisia siltoja. Olen niin ikään halunnut pitää alaviitteet puhtaina sisällöllisistä asioista, väitteistä, argumenteista ja teemoista. Sitä, mikä ei ole ollut *corpus*-tekstin arvoista, ei ole silloin ollut myöskään tarpeen sisällyttää alaviitteeseen. Muutaman poikkeuksen olen kuitenkin joutunut tekemään. Tarkoituksena ei ole ollut tinkiä ”totuudellisuudesta” – olen kirjoittanut tutkimukseni vilpittömässä mielessä.

3 Tutkimuksen kysymyksenasettelu ja rakenne

Kuten alussa mainitsin, armahdusoikeuden olemusta koskevaan nykykeskusteluun sisältyy jännite. Armahdusoikeus ymmärretään yhtäältä oikeudenmukaisuuden toteuttamisvälineenä ja toisaalta oikeudenmukaisuuteen kuulumattomana ilmiönä. Oikeushistoriallisen näkökulman kannalta kyseinen jännite on käännettävissä kysymykseksi siitä, missä määrin armahdusoikeutta on käytetty yhtäältä osana rikosoikeudellista rangaistusjärjestelmää ja missä määrin se on ollut toisaalta hallitsijoiden armeliaisuuden tai henkilökohtaisten pyrkimysten toteuttamisväline? Oikeushistoriallisissa oppikirjoissa mainitaan tavallisesti, että armahdusoikeus oli modernia edeltävässä oikeudessa tärkeä lainlievennyskeino. Sillä lievennettiin laissa ilmoitettuja ankaria rangaistuksia. Tämä antaisi ymmärtää, että armahdusoikeus oli tiukasti kytköksissä rangaistuksen mittaamiseen. Usein kuitenkin myös kirjoitetaan, että armahdusoikeus on perinteisesti ollut yksi keskeisimmistä hallitsijoiden valtaoikeuksista, jonka käyttö on ollut täysin riippuvainen hallitsijan armeliaisuudesta ja jonka avulla hallitsijat ovat ajaneet poliittisia tai taloudellisia etujaan. Historiankirjoista löytyykin esimerkkejä tarinoista, joissa hallitsijat ovat armahtaneet poliittisia suojattejaan tai muita alamaisiaan rahasta.

Tutkimuksen varsinainen tarkasteluajanjakso on autonomian aika. Autonomian aikaa – varsinkin sen jälkimmäistä puoliskoa – on kotimaisessa oikeushistoriallisessa kirjallisuudessa tutkittu aikaisemmin, sillä tuolloin katsotaan siirtyneen modernin oikeuden aikakauteen. Esimerkiksi Jukka Kekkonen on väitöskirjatutkimuksessaan tutkinut taloudellisen lainsäädännön liberalisointiprosessia 1800-luvun jälkipuoliskolla¹⁰⁹ ja Heikki Pihlajamäki on puolestaan osoittanut, että prosessioikeuden osittainen modernisaatio tapahtui oikeuskäytännössä 1850- ja 1860-lukujen kuluessa siirryttäessä legaalisesta todistus teoriasta vapaaseen todisteiden harkintaan¹¹⁰.

Autonomian ajalla sanotaan tavallisesti tapahtuneen myös rikosoikeuden modernisoitumisen. Sen keskeisiä ilmenemismuotoja olivat klassisen rikosoikeusajattelun juurtuminen Suomeen sekä vuoden 1889 rikoslain voimaantulo. Menemättä tarkemmin klassiseen rikosoikeusajatteluun tai vuoden 1889 rikoslakiin – niitä käsitellään kolmannessa pääluvussa – on lyhyesti määriteltävä, mitä rikosoikeuden modernisaatiolla ymmärrän. Nostan esille kolme keskeistä ilmiötä, jotka toimivat modernin rikosoikeuden tunnusmerkkeinä ja jotka sautuivat Suomessa juuri 1800-luvulle. Käyttämieni tunnusmerkkien taustalla

¹⁰⁹ Ks. Kekkonen 1987.

¹¹⁰ Ks. Pihlajamäki 1997.

vaikuttaa Max Weberin luonnehdinta modernista oikeudesta. Weberin erityisenä kiinnostuksen kohteena hänen *Oikeussosiologiassaan* oli yksityisoikeus, sillä hän katsoi sen olleen taloudellisen elämän kannalta kaikkein relevantein oikeudenalue.¹¹¹ Vaikka Weber ei siten juurikaan käsitellyt oikeuden modernisaatiota rikosoikeuden näkökulmasta, niin katson hänen yleisen tason luonnehdintansa länsimaisen oikeuden modernisaatiosta tarjoavan hyvän lähtökohdan myös rikosoikeuden modernisaation tarkastelulle, kuten pyrin seuraavaksi osoittamaan.

Rikosoikeuden modernisaatiolla ymmärrän ensinnäkin rangaistusten justifiikaatioperustan muuttumista. Vielä varhaismodernissa rikosoikeudessa rangaistuksia perusteltiin pääasiallisesti ja viime kädessä teologisin argumentein, kun taas modernissa rikosoikeudessa rangaistukset saivat oikeutuksensa maallisissa moraali-/yhteiskuntateorioissa esitetyistä erilaisista utilitaristisista tai velvollisuuseettisistä periaatteista käsin. Weber kirjoittaa aiheeseen liittyen, että oikeudellisen rationalisoitumisen myötä rangaistusten tarkoituksen eettinen tai utilitaristinen luonne on korvannut koston liittyneen sovituksellisen päämäärän. Weberin mukaan kehitys on kuitenkin samalla merkinnyt ei-muodollisten elementtien lisääntymistä oikeudellisissa käytännöissä.¹¹²

Toinen rikosoikeuden modernisaatiota määrittävä seikka on rikosoikeudellisen legaliteettiperiaatteen läpimurto. Periaatteen mukaan vain sellaisista teoista, jotka on rikoslaissa määritelty rikoksiksi, on mahdollista tuomita rangaistukseen (*nullum crimen sine lege*). Niin ikään syylliseksi todettu saadaan tuomita vain laissa määriteltyihin rangaistuksiin (*nulla poena sine lege*). Legaliteettiperiaate oli eräs keskeisistä valistuksen ajan rikosoikeusajattelijoiden uudistusvaatimuksista. Muun muassa Cesare Beccaria sisällytti kyseisen periaatteen rikosoikeudellisen ajattelunsa keskeisten periaatteiden joukkoon.¹¹³

Weber ei kirjoita suoraan rikosoikeudellisesta legaliteettiperiaatteesta, mutta sen voidaan katsoa sisältyvän hänen modernia oikeustiedettä (ja ratkaisutoimintaa) koskeneeseen yleiseen määritelmäänsä. Weberin mukaanhan jokainen oikeudellinen ratkaisu on abstraktin oikeudellisen väitelauseen soveltamista konkreettiseen tosiseikastoon; soveltaminen noudattaa oikeudellista logiikkaa; oikeusjärjestys ymmärretään aukottomaksi systeemiksi; kaikki mitä ei voi konstruoida oikeudellisin termein on irrelevanttia ja lopuksi; kaikki sosiaalinen toiminta on nähtävissä oikeudellisten väitelauseiden soveltamisena, täytäntöön panemisena tai loukkaamisena.¹¹⁴

Kolmanneksi ymmärrän rikosoikeuden modernisaatiolla kuoleman-, ruumiin- ja häpeärangaistusten korvautumista vapausrangaistuksella. Weber ei

¹¹¹ Weber 1980, s. 395.

¹¹² Weber 1980, s. 390–392 ja 506.

¹¹³ Beccaria 1998, s. 35.

¹¹⁴ Weber 1980, s. 395–397.

käsittele tätäkään teemaa, mutta vapausrangaistusten ja rikosoikeuden modernisaatio voidaan kuitenkin liittää rangaistusten justifikaatioajattelussa tapahtuneeseen muutokseen. Kuten sanottu, Weberin mukaan modernissa rikosoikeudessa oikeutus rangaistusten langettamiselle johdetaan erilaisista utilitaristisista tai (maallisista) eettisistä näkökohdista. Tätä taustaa vasten on mahdollista ajatella, että Weber olisi hyväksynyt tulkinnan, jonka mukaan vapausrangaistus yleistyi *talio*-periaatteen väistymisen myötä. Koska rikoksesta ei tullut enää rangaista sitä vastaavalla tavalla (silmä silmästä jne.), avasi se mahdollisuuden muun tyyppisille rangaistuksille.

Kun kirjan kolmannessa luvussa puhutaan rikosoikeuden modernisaatiosta, niin jäsennän sitä mainitun kolmen ilmiön kautta: justifikaatiooperustan maallistuminen, rikosoikeudellisen legaliteettiperiaatteen läpimurto ja vapausrangaistusten nousu pääasialliseksi rangaistuslajiksi. Tutkimuksen teeman kannalta nouseekin mielenkiintoiseksi kysymys siitä, minkälaista roolia armahdusoikeus näytteli rikosoikeuden modernisaatiossa ja miten tuo modernisaatio puolestaan vaikutti armahdusoikeuteen yhtäältä käytännön ja toisaalta doktriinin tasolla?

Väitöskirjatutkimukseni varsinaiset tutkimuskysymykset ovat siten seuraavat:

- 1) Minkälaista keisareiden armahdusoikeuden käyttö oli luonteeltaan autonomian ajan Suomessa, ja kuinka sitä perusteltiin doktriinäärisellä tasolla? Täsmentäen: mikä oli armahdusoikeuden asema rikosoikeuteen nähden (käytännössä ja doktriinitasolla) ja missä määrin sitä käytettiin poliittisista tai taloudellisista vaikuttimista? Tarkoituksena on myös ymmärtää armahdusoikeuden asema esimodernissa rikosoikeudellisessa kontekstissa.
- 2) Mikä oli armahdusoikeuden rooli suhteessa rikosoikeuden modernisaatioon? Täsmentäen: turvauduttiinko rikosoikeuden modernisoimisessa armahdusoikeuteen ja miten itse modernisaatio vaikutti armahdusoikeuteen niin käytännön kuin doktriininkin tasolla? Tarkoituksena on hahmottaa armahdusoikeuden asema modernissa rikosoikeudellisessa kontekstissa.

Vastausta esitettyihin kysymyksiin lähdetään hakemaan seuraavan rakenteen kautta. Kirjan toisessa luvussa tarkastellaan armahdusoikeuden historiaa aina antiikista 1800-luvulle saakka. Luku toimii ikään kuin johdatuksena kirjan kolmanteen lukuun, joka muodostaa kirjan varsinaisen tutkimuksellisen pääjakson. Kirjan toisen luvun ei ole kuitenkaan tarkoitus jäädä pelkäksi irralliseksi historialliseksi johdannoksi aiheeseen, vaan siinä esille tulevia kehityslinjoja ja seikkoja käytetään argumentaatioissa hyväksi, kun pyritään kartoittamaan autonomian ajan armahdusoikeuden esimoderneja piirteitä.

Kuten sanottu, kolmas luku muodostaa kirjan keskeisen tutkimuksellisen jakson. Siinä käydään läpi tutkimuksen pohjana ollut empiirinen tutkimusmateriaali, joka käsittelee yhteensä 1254 vuosien 1821–1901 välisenä ajanjaksona tehtyä armonanomusta sekä niihin annettua päätöstä. Tästä aineistosta

tehtyjen havaintojen ja johtopäätösten avulla vastataan yllä esitettyihin kysymyksiin.

Väitöskirjan neljäs luku sisältää puolestaan tutkimuksen teoreettisen osuuden. Siinä toisen luvun myötä esille nostetut keskeiset kehityslinjat sekä kolmannen luvun havainnot ja johtopäätökset pyritään nivomaan yhteen. Tulkinallisen/heuristisen apuvälineenä olen käyttänyt Michel Foucault’n länsimaisen rangaistusjärjestelmän – ja ylipäänsä kontrollikoneiston – murrosta analysoivia teoksia ja artikkeleita. Katson, että Foucault’n kirjoitukset juridisdiskursiivisen vallankäytön modaliteetin ja biovallan välisestä siirtymästä ja vastakkainasettelusta tarjoavat hedelmällisen lähtökohdan aineistosta tekemieni keskeisten havaintojen ymmärtämiseksi. Foucault’n käsitysten hyödyntämisen heuristisesta luonteesta toimii osoituksena muun muassa se, että esitän myös kritiikkiä hänen perusnäkemystään kohtaan.

Viimein viidennessä, kirjan päättävässä luvussa palaan tutkimuksen alussa esittämäni jännitteeseen, joka leimaa armahdusoikeudesta käytävää nykykeskustelua. Esitän kootusti niitä historiallisia tekijöitä, jotka ovat osaltaan vaikuttaneet tuon jännitteen olemassaoloon. En aio käsitellä laajasti niitä filosofisia ratkaisuvaihtoehtoja, joiden avulla kyseistä jännitettä on yritetty purkaa. Tyydyn lyhyesti esittelemään erään vaihtoehtoisen tavan ymmärtää armahdusoikeuden olemus siihen sisältyvine jännitteineen.

II
ARMAHDUSINSTITUUTION HISTORIAA
ANTIIKISTA 1800-LUVULLE

.....

Nyt alkava väitöskirjan toinen luku toimii eräänlaisena johdattellevana tarinana kirjan muihin päälukuihin nähden. Se on prologi sekä kolmannen luvun empiirisen aineistoon että neljännen luvun teoreettiseen tarkasteluun. Autonomian ajan armahduskäytännön syvälinen ymmärtäminen edellyttää tietoa siitä, miten armahdusoikeus oikeudellisena instituutiona on kehittynyt länsimaaisessa oikeudellisessa traditiossa: miten sen olemassaoloa on perusteltu ja miten sitä on tosiasiallisesti käytetty? Viimeksi mainittu näkökohta jää tosin vähemmälle huomiolle, sillä armahdusoikeuden käyttöä käsitteleviä tutkimuksia ei juurikaan ole tehty. Niinpä tässä luvussa on mahdollista ainoastaan harvakseltaan turvautua empiiris-tilastolliseen tietoon armahduskäytännöstä.

Toisen luvun ei ole kuitenkaan tarkoitus jäädä pelkäsi johdannoksi itse aiheeseen, sillä siinä esille nousevia yksittäisiä asioita sekä suuria kehityslinjoja käytetään apuna yritettäessä ottaa armahdusoikeutta haltuun teoreettisesta näkökulmasta käsin. Teorialuvussa ei siten nojauduta yksinomaan kirjan kolmanteen lukuun, vaan sen ohella hyödynnetään myös tätä lukua. Teoreettisen tarkastelun yhtenä tavoitteena onkin nivoa autonomian ajan armahduskäytäntö ja -doktriini parin tuhannen vuoden mittaiseen eurooppalaiseen traditioon.

Tarinassa kuljetetaan mukana kahta pääteemaa: hallitsijan (oikeudellinen) valta-asema ja rikosoikeus. Kyseiset kaksi teemaa ovat tavallaan itsestään selvä valinta, koska armahdusoikeus on perinteisesti kuulunut nimenomaan hallitsijoille ja sen käytöllä on vaikutettu tuomioistuinten antamiin ratkaisuihin etupäässä juuri rikosoikeudellisissa tapauksissa. Yhtäältä tarkastellaan siis sitä, miten armahdusoikeuden historia kytkeytyy hallitsijan valta-aseman kehitykseen. Erityisen kiinnostuneita ollaan siitä, miten yleisen hallitsijavallan vähentyminen tai kasvu, hallitsijan oikeudellisen vallan (lainsäädäntö-, lainkäyttö- ja toimeenpanovallan) muutokset ja hallitsijavallan doktrinääriset perustelut heijastuvat armahdusoikeuden kehitykseen. Toisaalta selvitetään, miten rikosoikeuden ankaroituminen tai lieventyminen ja rikosoikeuden eri aikakausien toisistaan poikkeavat teoreettiset justifikaatiomallit ovat vaikuttaneet armahdusoikeuteen.

Tässä luvussa tarkastellaan armahdusoikeuden historiaa aina antiikista 1800-luvulle. Tarkastelu alkaa Ateenasta ja siirtyy hellenismien kulttuurin kautta Rooman valtakuntaan ja klassiseen roomalaiseen oikeuteen. Varhaiskeskiaikaisen frankkien valtakunnan jakaantumisen jälkeen tarkastelulinja haarautuu Saksan ja Ranskan oikeushistoriaan. Lopulta armahdusoikeuden historiaa käsitellään Ruotsi-Suomen osalta erillisessä alaluvussa aina maakuntalakien ajoista kustavilaisen ajan loppuun saakka.

Vaikka armahdusoikeuden historiaa selvitetäänkin niin Saksan ja Ranskan kuin Ruotsi-Suomenkin osalta, kirjan toista lukua ei varsinaisesti voi kutsua oikeusvertailevaksi. Tavoitteena ei toisin sanoen ole systemaattisen vertailun avulla pyrkiä tuomaan esille niitä eroavaisuuksia tai yhteneväisyyksiä, joita

kyseisten maiden välillä mahdollisti esiintyy. Toisaalta jos suuria eroavaisuuksia tulee esille, ne pyritään ainakin yleisellä tasolla selittämään. Pelkästään tämä ei kuitenkaan anna aihetta kutsua tutkimusta oikeusvertailevaksi. Luvun oikeusvertailevat elementit ovat siten enemmän tai vähemmän satunnaisia. Kehitys Saksassa ja Ranskassa on otettu mukaan siitä tunnetusta syystä, että oikeudelliset aatteet ovat perinteisesti reseptoitu Ruotsi-Suomeen mannereurooppalaisesta oikeuskulttuurista. Armahdusoikeuden historian tarkastelu sekä Saksan että Ranskan osalta on puolestaan tarpeellista siksi, että aihetta koskeva tutkimuskirjallisuus on varsin pirstaloitunutta. Niinpä näiden kahden valtion armahdusoikeuden historiallisen tarkastelun tarkoituksena on pikemminkin täydentää toisiaan ja antaa kokonaiskuva armahdusoikeuden yleisestä mannereurooppalaisesta kehityksestä. Sitä paitsi jos tutkimuksessa olisi valittu oikeusvertaileva lähestymistapa, sen oikeampi paikka olisi ehkä ollut tutkimuksen varsinaisen tutkimuskysymyksen yhteydessä. Tällöin olisi esimerkiksi vertailtu Suomen ja Ruotsin tai jonkun muun valtion armahduskäytäntöä keskenään.

Käsillä olevaa toista lukua olisikin tarkoituksenmukaisinta luonnehtia tutkimukseksi armahdusoikeuden pitkän linjan historiallisista kehityksestä. Kuten sanottu, pääasiallinen huomio tässä luvussa kiinnittyy armahdusoikeuden juuriin jäljittämiseen. Miten armahdusoikeus on muuttunut eurooppalaisessa traditiossa antiikista modernille aikakaudelle tultaessa? Miksi kehitys on muotoutunut sellaiseksi kuin se on muotoutunut? Seuraavassa lähdetään etsimään vastauksia näihin kysymyksiin. Luvun sisältö on monilta osin kuvailevaa. Luvussa ei siten esimerkiksi pyritä armahdusoikeuden kehityksestä annettujen tulkintojen yksityiskohtaiseen analyysiin tai mahdolliseen kritiikkiin. Mikäli jostakin yksittäisestä kysymyksestä on esitetty toisistaan poikkeavia tulkintoja, pyrin kuitenkin tuomaan esille oman näkökantani ja perustelemaan sen. Lisäksi yhteen-vetojaksossa nivotaan yhteen keskeiset kehityslinjat.

1 Kehitys antiikissa

1.1 KREIKKA JA HELLENISMIN AIKA

Armahdusoikeuden alkuperä – kuten niin monen muukin oikeudellisen instituution – voidaan jäljittää aina Antiikin aikaan asti. Niinpä jo antiikin Kreikassa tunnettiin rikoksesta tuomittujen armahtaminen. Muun muassa Ateenan kansanvaltaisessa kaupunkivaltiossa kansankokouksella oli valta säätää yleistä armahdusta (*amn stia*) koskevia lakeja. Jälkipolville on säilynyt tietoja useista tämänkaltaisista armahduslaeista. Yksi kuuluisimmista lienee vuoden 481/480 eaa. tienoilla säädetty armahduslaki, joka salli kaikkien maanpakoon ajettujen henkilöiden palata Ateenaan.¹ Tarkoituksena lienee tuolloin ollut estää karkotettujen henkilöiden poliittinen vehkeily kaupungin rajojen ulkopuolella ja saattaa heidät muiden kaupunkilaisten valvontaan. Menneiden unohtamisella (*amn stia*) pyrittiin rajoittamaan tuomittujen mahdollisia kostotoimenpiteitä ja täten takaamaan yhteiskuntarauha.² Armahdukset olivat siten vahvasti kytköksissä politiikkaan.³ Demokraattisesta valtiomuodosta johtuen Ateenassa ei luonnollisesti tunnettu armahdusinstituutiota hallitsijalle kuuluvan armahdusoikeuden muodossa.

Toinen antiikin Kreikassa esiintynyt oikeudellis-poliittinen instituutio, joka viittasi armahdukseen ja joka tuli varsin lähelle amnestiaa, oli *epitimoi*. Sitä käytettiin kahdessa eri merkityksessä. Ensinnäkin Solonin laissa säädettiin, että kaikille niille, jotka oli tuomittu häpeärangaistukseen ennen arkontin virkaan astumistaan, tuli myöntää takaisin heidän menettämänsä oikeudet. Toiseksi *epitimoilla* viitattiin toimenpiteeseen, jolla joku yksittäinen maanpakoon tuomittu kutsuttiin takaisin.⁴

Ateenan – ja ylipäänsä kreikkalaisten kaupunkivaltioiden – poliittinen kukoistuskauti päättyi 4. vuosisadan loppupuolella koko vuosisadan kestäneen keskinäisen nahistelun jälkeen, kun Kreikka joutui Makedonian valtakunnan alaisuuteen. Sukuyhteisöllisyydelle sekä yhteiselle kulttuurilliselle perinteelle ja poliittiselle järjestykselle rakentunut yhtenäinen kreikkalainen *polis* korvaantui uudentyypisellä herruudella, joka perustui hallitsijan henkilökohtaiseen karismaan ja hänen jumalallisena pidettyyn asemaansa.⁵

¹ Aristoteles, *The Athenian Constitution*, XXII.

² Tarkiainen 1959, s. 149 ja 242.

³ Kirchheimer 1961, s. 396.

⁴ Foviaux 1970, s. 17.

⁵ Grewe 1936, s. 41.

Eräs keskeinen kreikkalaiseen ajatteluun palautuva käsite, joka osaltaan vaikutti hellenististen hallitsijoiden herruuskäsitykseen, oli filantropian eli ihmisrakkauden käsite (*filantrophos*). Filantropia-termiä ei kuitenkaan hellenismin kauden alussa liene käytetty hallitsijoiden armahdusvallasta puhuttaessa, vaan tämä tapahtui vasta myöhemmin. Filantropialla oli kreikkalaisessa ajattelussa alun perin viitattu myyttiseen, ei-inhimillisten olentojen kuten jumalten ja eläinten ihmisiä kohtaan tuntemaan rakkauteen. Käsitteen merkitys laajeni kuitenkin suunnilleen 300-luvulla eaa. tarkoittamaan maanalaisten jumalten lisäksi myös maanpäällisten jumalten sekä maallisten hallitsijoiden (kanssa)-ihmistä kohtaan tuntemaa rakkautta.⁶

Jo Makedonian valtakaudelle siirtymistä edeltäneiltä vuosikymmeniltä on säilynyt kreikkalaisten ajattelijoiden tekstejä, joiden kautta meille välittyy kuva tuon ajan filantropia-käsitettä koskevista käsityksistä. Esimerkiksi monarkian kannattajana tunnettu sotilas ja historioitsija Ksenofon (430–354 eaa.) oli käyttänyt Persian kuninkaan, Kyyroksen (k. 401 eaa.) kasvatuksesta kertovassa teoksessaan *Cyropaedia* käsitettä filantropia kuninkaalle kuuluvan hallitsijahyveen merkityksessä. Kirjassa Kyyroksen ystävän Gobriaksen kerrotaan ylistäneen Kyyrosta tämän tavasta lähettää aterialta ylijäänyt ruoka ja juoma ystävilleen ja alamaisilleen. Gobriaksen mielestä kyseinen tapa osoittaa Kyyroksen olevan vielä etevämpi hyväntahtoisuudessaan kuin kenraalin taidoissaan.⁷

Grewe kirjoittaa, että vaikka Kyyroksen hallitustapa perustuikin lähinnä monarkistiselle despotialle, Ksenofonin käyttämä filantropia-käsite sisälsi kuitenkin vielä viittauksen myös vanhapersialaiseen ajatteluun, jossa hallitsijan ja hänen lähimpien miestensä välinen suhde rakentui ritarillis-sotilaalliselle uskollisuudelle. Filantropia loi uskollisuudelle rakentuvan siteen hallitsijan ja hänen alamaistensa välille.⁸

Makedonian poliittiselle ja hellenismin kulttuurilliselle valtakaudelle siirryttäessä filantropia-käsitteen merkitys muuttui edelleen. Kyse ei ollut enää pelkästään poliittisesta hyveestä, jonka avulla hallitsija saattoi sitoa alamaiset omaan vaikutuspiiriinsä, kuten Ksenofon oli asian nähnyt. Kyse oli nyt jumal-kuninkaan asemaan kohonneille hallitsijoille kuuluvasta hyveestä, jota tuli harjoittaa yleisen *humanismin* nimissä. Muutos filantropia-käsitteen merkityksessä palautui antiikin luonnonoikeudelliseen traditioon, jota puhetaidon opettajana tunnetuksi tulleen Isokrateen (436–338 eaa.) kirjoitukset osittain heijastavat.⁹ Isokrates kirjoittaa Makedonian kuningas Filippokselle (382–336 eaa.) osoittamassaan teoksessaan *Filippos*, että hänen politiikkansa helleenejä koh-

⁶ Grewe 1936, s. 41–43.

⁷ Xenophon, *Cyropaedia* VIII, 4 ja 6–8.

⁸ Grewe 1936, s. 43–44.

⁹ Grewe 1936, s. 46–49.

taan tulisi perustua hyvántahtoisuudelle ja ihmisystävällisyydelle.¹⁰ Isokrateen tekstin taustalla vaikutti Kreikan tuolloinen levoton poliittinen tilanne ja niinpä hän näkikin Filippoksen eräänlaisena messiaana, joka olisi johdattava Kreikan jälleen uuteen kukoistukseen.¹¹

Filantropia-käsitteen käyttö ei kuitenkaan rajoittunut tarkoittamaan pelkääntään hallitsijanhyvettä, vaan se sai attikalaisten ajattelijoiden kielenkäytössä useita muitakin merkityksiä. Ne, jotka aikakauden poliittisesta ja sosiaalisesta myllerryksestä huolimatta kannattivat edelleen demokraattista valtiomuotoa, kytkivät filantropian tuomioistuinten toimintaa ja näkivät sen erityisenä tuomarin hyveenä.¹² Esimerkiksi puheenkirjoittajana ja retorina tunnettu Demosthenes (384–322 eaa.) kirjoitti eräässä kansankokouksessa pitämässään puheessa, joka käsitteli Ateenan poliittis-sotilaallista järjestäytymistä, että ateenalaisten tulisi taistelukentillä osoittaa julmuutta, mutta tuomioistuimissa inhimillisyyttä.¹³ Filantropiasta tuli oikeudellisessa kielenkäytössä iskusana, joka oli läheisessä suhteessa oikeudellisen kohtuuden kanssa.¹⁴

Kuten sanottu, mainituissa Ksenofonin ja Isokrateen kirjoituksissa filantropia-käsitettä ei vielä suoraan kytketty hallitsijan armahdusoikeuteen, vaan hallitsijan hyvántahtoisuuteen ja armeliaisuuteen ylipäänsä. Ensimmäiset maininnat filantropiasta nimenomaan armahdusta tarkoittavassa merkityksessä löytyvätkin vasta Ptolemaiosten hallitsijakauden Egyptistä (323–30 eaa.). Aikalaislähteistä on löytynyt kuvauksia kuninkaiden tekemistä päätöksistä armahtaa rikoksesta syytettyjä ja tuomittuja henkilöitä. Niissä ei kuitenkaan kerrota yksittäisistä armahduksista, vaan lähinnä *abolitio* ja *amnestia* -tyyppisistä massa-armahduksista, joita myönnettiin etupäässä sisäpoliittisista syistä tai juhlapäivien yhteydessä. Grewen mukaan kyse ei siten ollut armahduksista kohtuus-oikeudellisessa merkityksessä.¹⁵ Yhteinen, alun alkujaan *demoksen* käsissä ollut valta armahtaa rikoksesta tuomittuja oli joka tapauksessa väistynyt itsevaltaisen hallitsijan henkilökohtaisen armahdusoikeuden tieltä.

1.2 ARMAHDUS ROOMAN VALTAKUNNASSA

Myös roomalaiseen oikeuteen sisältyi useita käsitteitä, jotka viittasivat rikoksesta syytettyjen tai tuomittujen armahtamiseen. Tasavallan aikana (509–27 eaa.) ei luonnollisesti tunnettu armahdusoikeutta hallitsijalle kuuluvan valta-

¹⁰ Isocrates, *Filippos*, 114–116.

¹¹ Grewe 1936, s. 49–50.

¹² Grewe 1936, s. 56.

¹³ Demosthenes, *On Organization*, 17.

¹⁴ Grewe 1936, s. 57.

¹⁵ Grewe 1936, s. 52–56.

oikeuden merkityksessä. Tällaisena ei voida pitää myöskään vanhaa sakraalioikeudellista tapaa, jossa tuomittu vapautettiin, jos hän sattui kohtaamaan Vestan neitsyen matkallaan teloituspaikalle.¹⁶ Tasavallan aikana esiintyi kuitenkin jo käsitteitä, jotka viittasivat armahdusoikeutta lähellä oleviin oikeudellisiin menettelyihin. Tällaisia käsitteitä olivat muun muassa *venia*, *abolitio* ja *indulgentia*. Käsitteiden käyttö ei ollut johdonmukaista, vaan kuhunkin liitettiin useita toisistaan enemmän tai vähemmän poikkeavia merkityksiä.

Käsitteellä *venia*, joka esiintyy myöhäistasavallan ajan (367–27 eaa.) lähteissä, tarkoitettiin alunperin ennen muuta kahta eri seikkaa. Ensinnäkin *venia* viittasi modernissa merkityksessä rangaistuksen lieventämiseen jutussa ilmenneiden lieventävien asianhaarojen perusteella taikka sitten anteeksianto- ja oikeuttamisperusteisiin. Toisaalta käsitteellä tarkoitettiin syyllisyyskysymyksestä riippumatonta armahtamista. Termin *venia* käyttö vakiintui vasta justiniaanisella ajalla (527–564 jaa.) tarkoittamaan yleisemmin yksittäistä armahdusta, joka myönnettiin joko ennen syytettä tai sen nostamisen jälkeen taikka vasta tuomion jälkeen. Lisäksi *venia generalis* -muodossa termi viittasi yleiseen armahdukseen.¹⁷

Termillä *abolitio* oli niin ikään monta merkitystä. Sellaisenaan tai *abolito generalis* -muodossa se viittasi yleiseen armahdukseen. Termillä *abolitio iudicii* tarkoitettiin puolestaan joko yksityistä (*abolitio privata*) tai julkista (*abolitio publica*) syytteestä luopumista. Jälkimmäisessä merkityksessä termi ilmaantui käyttöön ensimmäisen vuosisadan lopussa.¹⁸ Roomalaisessa oikeudessa julkisen rikosoikeuden ala oli varsin rajattu, sillä se käsitti ainoastaan vakavimmat rikokset kuten esimerkiksi murha ja maanpetos (*crimina publica*). Lievemmat rikokset (*delicta privata*) kuten varkaus kuuluivat yksityisoikeuden alaan. Roomalaisessa oikeudessa kaikilla kansalaisilla – ei pelkästään loukulla osapuolella – oli syyteoikeus.¹⁹

Termillä *indulgentia* tarkoitettiin puolestaan joko yleistä armahdusta (*indulgentia generalis*) tai ennen syytettä tai sen nostamisen jälkeen taikka vasta tuomion jälkeen myönnettyä armahdusta. Keisariajalta lähtien (27 eaa. →) termiä käytettiin varsin usein myös *indulgentia principis* tai *indulgentia imperatoris* muodoissa. Näillä viitattiin luonnollisesti keisarin armahdusoikeuteen. Termejä *venia* ja *abolitio* käytettiin myös yhä edelleen keisarin armahdusoikeudesta puhuttaessa. Keisarin armahdusoikeus johdettiin hänen jumalallisesta lempeydestään ja armollisuudestaan (*divina indulgentia*). Keisarin armahdusoikeuden muotoutuminen saikin vaikutteita hellenististen jumalhallitsijoiden hallitsemismuodoista.²⁰ Keisarillisen armahdusoikeuden syntyminen liittyy

¹⁶ Grewe 1936, s. 59.

¹⁷ Waldstein 1964, s. 203–206.

¹⁸ Waldstein 1964, s. 204–206.

¹⁹ Tellegen-Couperus 1993, s. 50–52.

²⁰ Waldstein 1964, s. 130–131 ja 205–206.

olennaisella tavalla keisarin valta-aseman kasvuun. Länsi-Rooman valtakunnan loppua kohden sekä lainsäädäntövalta että oikeudenkäyttö ajautuivat keisarin käsiin. Keisarin omat tuomioistuimet syrjäyttivät tasavallan aikaiset rikostuomioistuimet ja keisarilla itsellään oli oikeus ottaa mikä tahansa juttu ratkaistavakseen.²¹

Armahdusten myöntäminen yleistyikin selvästi keisariajalle siirryttäessä. Theodor Mommsen on kirjoittanut armahdusoikeudesta roomalaisen oikeuden *restitutio*-instituution yhteydessä. Restitutiolla viitattiin oikeudelliseen toimenpiteeseen, jonka myötä oli mahdollista palauttaa tuomiota edeltänyt oikeudellinen olotila. Restitutiota sovellettiin myös rikosoikeudessa. Mommsenin mukaan vielä tasavallan aikana armahduksia myönnettiin (lähinnä senaatissa) verrattain harvoin, kun sitä vastoin keisarin ajalla niitä käytettiin usein ja nimenomaan hallitsijoiden toimesta henkilökohtaisesti. Armahdusoikeuden käytön yleistyminen heijastui myös oikeustieteeseen, jossa alettiin pohtia armahdusoikeuden suhdetta muuhun oikeuteen. Erityisesti kysymys kolmannen oikeuksista nousi kiinnostuksen kohteeksi. Katsottiin esimerkiksi, ettei rikoksesta tuomitun armahtamisella ollut vaikutusta kolmannen siviilioikeudellisiin vaateisiin, ellei armahdusta oltu toteutettu lainsäädäntöitse.²²

Roomalaisessa oikeudessa esiintyi siis useita eri instituutioita, jotka kaikki viittasivat tavalla tai toisella armahdusoikeuteen. Kirjan teeman kannalta erityisen mielenkiintoista olisi kuitenkin tietää, millä perusteilla keisarit käyttivät armahdusoikeuttaan. Tietävästi kirjoituksia armahdusoikeuden sisällöllisistä määrittely-yrityksistä ei ole kuitenkaan löytynyt. Sitä vastoin niin tasavallan kuin keisareidenkin ajalta on säilynyt kirjoituksia, joiden tavoitteena on ollut sisällöllisesti määritellä armahdusoikeuteenkin läheisesti liittyviä käsitteitä kuten armeliaisuus (*clementia*).

Tasavallan ajalta voidaan mainita esimerkiksi Cicero (106–43 eaa.), joka kirjoitti *De officiis* (*Velvollisuuksista*) teoksestaan, että ”mikään ei näet ole kiitettävämpää ja enemmän sopivaa suuren ja huomattavan miehen arvolle kuin sovinnollisuus ja lempeys”. Cicero kuitenkin jatkoi, että lempeys (*clementia*) oli hyväksyttävää vain siinä määrin, ettei sen osoittaminen vaarantanut tai loukannut valtion etua.²³ Cicero ammensi moraalifilosofiassaan muun muassa stoalaisuudesta, mikä näkyy velvollisuuksien merkityksen korostamisessa. Toisaalta Cicero ei torjunut moraalifilosofista hyötyajattelua, vaan katsoi, että velvollisuuksien mukainen käyttäytyminen oli automaattisesti myös hyödyllistä. Velvollisuudet olivat ensisijaisia hyötyyn nähden.²⁴ Ciceron ajattelu oli

²¹ Grewe 1936, s. 62–63 ja Tellegen-Couperus 1993, s. 83–88 ja 124–130.

²² Mommsen 1899, s. 478–487.

²³ Cicero, *Velvollisuuksista*, I, 88.

²⁴ Tenkku 1981, s. 146–156.

malliesimerkki yleisestä roomalaisesta moraalifilosofisesta ajattelusta, jolle oli tyypillistä velvollisuuseettinen perusvire.

Keisarinajan kuuluisimmista armeliaisuutta käsitelleistä teksteistä lienee epäilemättä Senecan (5 eaa.–65 jaa.) keisari Nerolle (37–68 jaa.) vuosien 55 ja 56 tienoilla muutama vuosi jälkimmäisen kruunajaisten jälkeen kirjoittama teos *De Clementia* (Armosta). Senecan tarkoituksena lienee ollut ohjata nuorta keisaria, mutta myös vakuuttaa kansalle, ettei uusi hallinto perustunut julmuudelle, mikä on myöhemmän historian valossa varsin ironista. Latinankielinen termi *clementia* oli noihin aikoihin tavallinen käännös kreikankielisestä kohtuutta (*epieikeia*) merkitsevästä termistä, josta esimerkiksi Aristoteles kirjoitti *Nikomakhoksen etiikassaan*. Aristoteles ymmärsi kohtuuden (*epieikeia*) lakiin perustuvaa oikeudenmukaisuutta (*dikaiosynē*) korjaavana oikeudenmukaisuutena.²⁵ Mutta *clementian* katsottiin olevan myös lähellä filantropian käsitettä, josta oli puhetta jo aiemmin.²⁶

Seneca antoi *clementiasta* yhteensä viisi eri määritelmää. Seneca perusteli ratkaisuaan sillä, että jos tyydyttäisiin pelkästään yhteen, niin jokin *clementian* piirteistä saattaisi jäädä määritelmän ulkopuolelle. Hänen mukaansa armossa oli kysymys esimerkiksi ”mielen itsehillinnästä tilanteessa, jossa sillä on valta kostaa”; ”ylemmän henkilön [hallitsija, isä, opettaja jne.] alhaisempaa henkilöä [alamainen, lapsi, oppilas jne.] kohtaan osoittamasta lempeydestä rangaistusta annettaessa”; ja ”ansaitun rangaistuksen kohtuullistamisesta”. Seneca halusi painottaa, että kysymys oli nimenomaan harkitusta toiminnasta. Niinpä armoa ei tullut sekoittaa esimerkiksi sääliin, sillä sääliin liittyvä suru sumentaa mielen harkintakyvyn. Armo oli erotettava niin ikään anteeksiannosta ja (täydellisestä) armahduksesta²⁷, joissa ansaitusta rangaistuksesta luovutaan kokonaan. Senecalle armo merkitsi hyvin pitkälti kohtuutta (*aequitas*) rangaistuksen langettamisen yhteydessä.²⁸ Kuten sanottu, Seneca ei siten yrittänyt määritellä armahdusoikeuden sisällöllistä käyttöalaa, vaan pikemminkin keisarin lainkäytön materiaalisia rajoja. Tosin käytännössä keisarin armahdusoikeuden ja ylimmän tuomiovallan välillä ei liene tuolloin esiintynyt kovinkaan selväpiirteistä rajaa.

Kirjoittaessaan armon osoittamisesta rikollisille Senecalla lienee lähinnä ollut mielessä *cognitio extraordinaria* menettely, jossa juttu tutkittiin ja tuomittiin senaatin tai keisarin oman tuomioistuimen edessä. Kyseiselle menettelylle oli ominaista se, ettei tuomioistuin ollut sidottu laissa määrättyihin rangaistuksiin tai edes laissa määriteltäviin rikoksiin. Senaatti tai keisarin tuomioistuin saattoi siten tuomita syytetyn rangaistukseen teosta, jota ei oltu yleisessä rikos-

²⁵ Aristoteles, *Nikomakhoksen etiikka* V, 10.

²⁶ Cooper & Procopé 1995, s. 119–120.

²⁷ Kirjoittaessaan armahduksesta Seneca käytti tässä kohdin *venia*-termiä (Waldstein 1964, s. 85–87 ja Bauman 1996, s. 78).

²⁸ Seneca, *On Mercy*, II, 3–7.

laissa määritelty rikokseksi taikka langettaa laista suuntaan tai toiseen poikkeavan rangaistuksen. *Cognitio extraordinaria* -menettelyn oli luonut keisari Augustus (63 eaa.–14 jaa.) perinsipaatin (27 eaa. →) perustamisen yhteydessä.²⁹

Miksi keisarin sitten tuli Senecan mielestä osoittaa armoa? Miksi keisarin olisi tuomittava kohtuuden mukaisesti? Senecan esittämät perustelut ovat varsin käytännöllis-moraalisia ja perustuivat Ciceron tavoin stoalaiseen ajatteluun. Senecan mukaan ”varmin tie kohti rauhaa kävi armon kautta, sillä vaikka jatkuva rankaiseminen kyllä murskaa harvojen vihan, se kuitenkin herättää sitä kaikissa muissa”. Armo ei siten ole omiaan pelkästään korostamaan hallitsijan kunniaa, vaan myös takaamaan sekä hänen itsensä että yhteiskunnan turvallisuuden. Kun keisari osoittaa armoa alamaisilleen, hän osoittaa sitä myös itselleen kansakunnan päänä. Hellenistiseen tapaan Seneca näki keisariuden jumal-kuninkuutena. Kuka tahansa saattoi riistää toisen ihmisen hengen, mutta vain keisari saattoi säästää sen. Jumalten maanpäällisenä edustajana armo sopikin parhaiten juuri keisarille.³⁰

On vaikea sanoa, mikä vaikutus *De Clementialla* on ollut keisariin. Neron hallitsijakaudelta löytyy kuitenkin muutamia tapauksia, joita on mahdollista pitää osoituksina siitä, että Senecan kirjoituksella on saattanut olla jotain vaikutusta Neron armahduspolitiikkaan. Kun Neron äiti Agrippina kuoli vuonna 59, hänen kohtalonsa herätti vihastusta kansalaisten keskuudessa, sillä hänen huutettiin tulleen murhatuksi juuri Neron käskystä. Tapahtuma aiheutti useita julkisia mielenilmauksia Neroa vastaan. Ainakin osassa tapauksia Nero kuitenkin päätyi armahtamaan syytetyt kuolemanrangaistuksista. Kuvatut tapaukset ovat kuitenkin yksittäisiä, eikä niistä voitane tehdä kovinkaan pitkälle meneviä johtopäätöksiä Neron armahduspolitiikasta.³¹

Kun puhutaan Rooman valtakunnan aikaisista armahduksista, tunnetuin yksittäinen armahdus lienee Barabbas-nimisen rikollisen vapauttaminen ennen Jeesus Nasaretilaisen kuolemanrangaistuksen täytäntöönpanoa. Historiantutkimuksessa ei ole päästy yksimielisyyteen siitä, oliko pääsiäisjuhlan aikaan myönnettävät armahdukset alunperin juutalainen vai roomalainen tapa.³² Wolfgang Waldstein on sen sijaan selvittänyt tutkimuksessaan sitä, mihin roomalaisen oikeuden käsitteisiin pääsiäisarmahdukset ensi sijassa liittyivät. Hänen mukaansa pääsiäisarmahdukset myönnettiin aina jälkiklassiselta ajalta (235 jaa. →) lähtien *indulgentia*-käsitteen merkityksessä.³³

Jeesuksen tuomitseminen ja Barabbaan armahtaminen antavat aiheen tarkastella vielä lyhyesti kristinuskon ja armahdusoikeuden välisen suhteen muotou-

²⁹ Cooper & Procopé 1995, s. 126 ja Bauman 1996, s. 50–52.

³⁰ Seneca, *On Mercy*, I, 1–11.

³¹ Bauman 1996, s. 84.

³² Grewe 1936, s. 70.

³³ Waldstein 1964, s. 41–44 ja 188–194.

tumista Rooman valtakunnan lopulla. Vuonna 313 kristinuskon tunnustettiin tasa-arvoiseksi muiden uskontojen kanssa ja lopulta vuonna 391 keisari Theodosius (347–395) julisti kristinuskon Rooman valtionuskonnoksi. Kehityksellä tuli olemaan pitkälle ulottuva vaikutuksensa keskiajan ja vielä uudenkin ajan armahdusoikeudesta käytävään keskusteluun. Kuten Grewe toteaa, kristillisteologinen armo-oppi tietyssä mielessä toimi siltana antiikin aikaisen armahdusoikeuden ja modernin armahdusoikeuden välillä.³⁴

Vanhassa testamentissa esiintyvälle oikeudenmukaisuuskäsitykselle armo oli vielä vieras elementti. Vanhan testamentin oikeudenmukaisuus oli ankaraa oikeudenmukaisuutta, jossa rangaistuksen tuli varmuudella seurata rikosta. Armahdus olisi merkinnyt *lex talionikselle* rakentuvan Mooseksen lain rikkomista. Niinpä vanhoilla juutalaiskuninkailla ei ollut oikeutta armahtaa rikoksentekijöitä.³⁵

Kristinuskon ja Uusi testamentti rakentuivat sen sijaan kokonaan uudentalaiselle käsitykselle oikeudenmukaisuudesta. Keskeisessä asemassa oli nimenomaan kristillisen teologian armo-oppi. Esimerkiksi kirkkoisä Augustinus (354–430) kirjoitti, että siinä missä maalliset lait ainoastaan pystyivät kertomaan ihmisille hyvän ja pahan välisen eron, niin yksinomaan Jumalan armo (*gratia*) ja ihmistä kohtaan tuntema rakkaus mahdollistivat pahan välttämisen ja oikein toimimisen. Yksittäinen teko oli oikein, jos sen viimekätisenä vaikuttimena on rakkaus Jumalaa kohtaan. Oikeudenmukaisuus oli siten lähtöisin Jumalan armosta ja rakkaudesta.³⁶

Ei olekaan yllättävää, että Augustinus polemisoi teoksessaan *Jumalan valtio* (*De civitate Dei*) muun muassa stoalaista moraalifilosofiaa ja siten myös Seneca vastaan. Augustinus kritisoi esimerkiksi stoalaisten käsitystä säälistä. Augustinuksen mukaan sääliä (*miserica*) ei tullut pitää paheena, vaan oikein käytettynä se oli hyve. Augustinus kirjoitti, että ”mitä sääli on muuta kuin eräänlaista toisen ihmisen onnettoman tilan sydämellistä myötälämistä, joka saa meidät mahdollisuuksiemme mukaan rientämään hänen avukseen? Tuo tunne on myös järjellinen silloin, kun säälistä käyttäydymme niin, että samalla palvelemme oikeudenmukaisuutta ja suomme puutteessa olevalle hänen tarvitsemansa tai annamme katuvalle anteeksi. Tätä etevä puhuja Cicero nimittää hyveeksi, vaikka stoalaiset häpeämättä pitävät sitä paheena”.³⁷ Teon motiivi oli siten ratkaiseva. Säälin osoittaminen oli sallittua, jos sen taustalla oli rakkaus Jumalaa kohtaan.

Aatehistoriallisesti on mielenkiintoista, kuinka myös kreikkalainen filantropia-käsite vaikutti kristilliseen teologiaan. Kun vanhassa testamentissa filantro-

³⁴ Grewe 1936, s. 71.

³⁵ Grewe 1936, s. 67–70.

³⁶ Forell 1979, s. 162–168.

³⁷ Augustinus, *Jumalan valtio*, IX, 5.

pia-käsitettä ei käytetty jumalallisena attribuuttina vielä kertaakaan ja uudessa-kin testamentissa vain kerran, niin kirkkoisillä puolestaan viittaukset filantropiaan Jumalasta puhuttaessa olivat lukuisia. Muun muassa kirkkoisät Origenes (185–254) ja Eusebius (260–339) kirjoittivat Kristuksen kuolleen ihmisten puolesta nimenomaan filantropiasta. Tämä kreikkalainen käsite siirtyi kristilliseen teologiaan hellenistisen ajattelun ja kulttuurin välityksellä, sillä evankeliumia julistettiin ensimmäisen kerran juuri hellenistisessä maailmassa. Hellenistisen ja roomalaisen jumalkuninkuuden sekä kristillisen jumaluuden välillä voidaan näin ollen osoittaa olleen tietty yhteys.³⁸

Hellenistisen ja roomalaisen oikeudellisen ajattelun vaikutus ei näkynyt pelkästään käsitteiden tasolla, vaan niillä oli myös vaikutusta kristillisen teologian systematiikkaan ja sisältöön. Selkeän esimerkin tarjoaa syntejä koskevat dogmit. Ptolemaiosten aikaisen valtakunnan rikosoikeudessa kuten myös roomalaisessakin rikosoikeudessa rikolliset teot oli jaettu tahallisiin ja tahattomiin rikoksiin. Lisäksi tietyt vakavina pidetyt teot oli jätetty armahdusoikeuden ulkopuolelle. Tällaisia tekoja olivat lähinnä murha ja temppelirikos. Niinpä esimerkiksi jo Eusebius jakoi synnit tahallisiin ja tahattomiin synteihin. Samassa yhteydessä hän kirjoitti myös, että vain Kristus saattoi antaa synnit anteeksi (*amnēstia*). Myöhemmässä kirkollisessa dogmatiikassa vakiintuikin erottelu tahallisten syntien (*peccata voluntaria*) ja tahattomien syntien (*peccata involuntaria*) välillä. Maallisen oikeudellisen ajattelun vaikutuksesta kirkollisessa dogmatiikassa esiintyi niin ikään kuolemansynnin (*peccata irremissibilia sive mortalia*) käsite. Kuolemansynneiksi laskettiin alun perin murha (*homicidia*), jumalanpilkka (*blasphemia*) ja huoruus (*adulteria*). Huoruus kuolemansyntinä lienee kristillistä alkuperää. Kuolemansynnistä ei voinut pelastua, vaan se johti kadtukseen.³⁹

Vaikka kristinuskon ja armahdusoikeus kietoutuvatkin aatehistoriallisella tasolla toisiinsa yhteisten käsitteiden ja systematiikan muodossa, Grewen mukaan ainakin yksi tärkeä ero on pidettävä mielessä. Antiikin kreikkalaisessa ja hellenistisessä ajattelussa armahdusinstituutioon liittyneet käsitteet – ennen kaikkea filantropia – kuvasivat aristokraattisia hyveitä, joiden taustalla vaikutti käsitys ihmisestä kaiken mittana. Kristinuskossa armeliaisuus ja ihmisrakkaus ovat sen sijaan osoitus kristillisestä rakkaudesta, joka on lähtöisin yksinomaan Jumalasta.⁴⁰ Tiedyt peruskäsitteet pysyivät samoina, mutta ne määriteltiin sisällöllisesti uudella tavalla.

Antiikin osalta voidaan yhteenvedona todeta, että Rooman valtakunnan viimeisten vuosisatojen poliittis-kulttuurillinen kehitys nivoo mielenkiintoisella tavalla kolme eri kulttuuritraditiota yhteen. Rooman valtakunnan loppujan

³⁸ Grewe 1936, s. 71–72.

³⁹ Grewe 1936, s. 72–75.

⁴⁰ Grewe 1936, s. 83–84.

keisarillisessa armahdusoikeudessa sekoittuu keskenään kreikkalainen ihmisrakkaudelle rakentuva ajattelu, itämainen jumalkuninkuuskäsitys sekä kristillinen perinne. Hellenististen hallitsijoiden tapaan keisaria pidetään jumalkuninkaana, mutta jumaluus aletaan vähitellen käsittää kristillisenä jumaluutena. Sekä hellenistisen jumalkuninkuuden että kristillisen armo-opin taustalla vaikuttaa puolestaan alun perin kreikkalainen filantropia-käsite.

Wilhelm Grewen mukaan Rooman keisareiden armahdusvallan muotoutuminen tapahtui samanlaisten yhteiskunnallisten edellytysten vallitessa kuin hellenististen yksinvaltioidenkin kohdalla. Ensinnäkin molemmat hallitsijaryhmät omasivat rajoittamattoman yhteiskunnallisen vallan. Toisekseen kummankin osalta tämä valta perustui keskitetylle ja byrokraattiselle hallintokoneistolle. Ja viimein, sekä keisareiden ajan Roomassa että hellenismin ajan valtakunnissa vallitsi ”syvä maagis-rituaalinen uskonnollisuus”.⁴¹

Tilanne kuitenkin muuttui edelleen keskiajalle siirryttäessä. Kansainvaellukset ja vanhagermaaninen ajattelu tulivat antamaan oman panoksensa armahdusinstituution kehitykseen. Tärkeäksi muutostekijäksi muodostui niin ikään katolisen kirkon yhteiskunnallisen aseman voimistuminen ja teologisen ajattelun kehittyminen. Esimerkiksi maallisia hallitsijoita ei enää pidetty jumalkuninkaina, vaan Jumalan edustajina maan päällä. Teologinen ajattelu rupesi myös vaikuttamaan maallisen rikosoikeuden alueella. Katolisen kirkon vaikutus ulottuikin pitkälle uudelle ajalle saakka. Muutokset ovat moninaisia ja niistä lähdetäänkin tekemään selkoa seuraavissa alaluvuissa.

⁴¹ Grewe 1936, s. 64.

2 Armahdusoikeuden kehitys Saksassa ja Ranskassa keskiajalta 1800-luvulle

2.1 GERMAANINEN SUKUYHTEISÖ EI TUNTENUT ARMAHDUSOIKEUTTA

Länsi-Rooman valtakunnan hajottua 400-luvun loppupuolella Eurooppaan syntyi lukuisia löyhähkösti hallittuja kuningaskuntia, jotka muodostuivat eri germaaniheimoista. Kuninkaat olivat vielä heimokuninkaita, joiden asema perustui heimon merkittävimpien mahtimiesten tukeen ja myötävaikutukseen. Kuninkuus oli ollut germaanisissa heimoissa alun perin määrääkaista, sillä kuningas oli tapana valita tilapäisesti tiettyjä tehtäviä, lähinnä sotaretkiä tai uskonnollisia menoja varten. Kuninkaat olivat edelleen pikemminkin heimonsa tai kansansa edustajia kuin niiden hallitsijoita.⁴²

Näiden varhaiskeskiaikaisten kuningaskuntien rikosoikeus oli vielä luonteeltaan arkaaista. Germaanikansojen perinteisten uskomusten mukaan ihmiset elivät jumalilta peräisin olevan rauhan (*Friede*) suojassa. Vapaita germaaneja pidettiin tästä syystä pyhinä (*mannheilig*). Esimerkiksi jos joku yhteisön jäsenistä surmasi toisen, merkitsi teko surmatun henkilön pyhyiden loukkaamista ja samalla luonnollisen, kaikkialla vallitsevan rauhan rikkomista. Germaanien käsityksen mukaan vääryyttä kärsineen henkilön tai surmatun omaisten velvollisuutena oli kostaa väärintekijälle. Joskus kosto (*Rache*) saattoi laajentua kokonaiseksi sodaksi toista sukua tai heimoa vastaan. Toisinaan taas yhteisö saattoi julistaa tekijän rauhattomaksi (*friedlos*) välttääkseen koston laajentumisen. Väärintekijällä oli myös mahdollisuus sovittaa tekonsa materiaalisen korvauksen (*Sühne*) kautta, mikäli loukattu osapuoli suostui siihen. Lueteltuja rikosseuraamuksia ei voida pitää modernissa merkityksessä rangaistuksina tai vahingonkorvauksena, sillä vielä ei ollut kehittynyt keskusmahtia, joka olisi voinut pakottaa osapuolet noudattamaan antamaansa tuomiota.⁴³

Keskusmahdin puuttuminen onkin yksi keskeisimmistä syistä, jonka vuoksi germaanista tapaoikeutta on luonnehdittu konsensuaaliseksi. Koska ei vielä ollut keskusvaltaa, joka olisi sanellut oikeuden sisällön ja huolehtinut tuomion täytäntöönpanosta, ”oikeaan” ratkaisuun päätyminen oli ennen muuta osapuolten välinen asia. Osapuolten tehtävänä oli löytää materiaaliselta kannalta oikeudenmukainen ratkaisu, ja käräjätuomari toimi ainoastaan ”puheenjohtajana ja täytäntöönpanovallan edustajana” (*Vorsitzender und Träger der Gebots- und*

⁴² Mitteis & Lieberich 1988, s. 34–37 ja van Caenegem 1995, s. 34–36.

⁴³ Schmidt 1983, s. 21–24 ja Rüping 1991, s. 4–7.

Vollzugsgewalt). Germaanisen tapaoikeuden kostoinstituutio ei siten selity yksinomaan sillä, että tuon ajan yhteiskunnasta puuttui keskusvalta väkivalta-monopoleineen, vaan kostokin oli eräässä mielessä seurausta oikeuden konsensuaalisesta luonteesta. Jos riidan osapuolet eivät saavuttaneet yhteisymmärrystä, oli tavallaan luontevaa, että seuraavaksi turvauduttiin koston. Oikeuden voimassaolo yksittäistapauksessa riippui yksinomaan siitä, saavuttivatko osapuolet yhteisymmärryksen vai ei (*konkret-konsensuale Rechtsgeltung*).⁴⁴

Varhais- ja sydänkeskiaikaisen germaanisen oikeuden konsensuaalisuus oli seurausta myös siitä, että oikeus oli kirjoitetun oikeuden sijasta ennen kaikkea puhuttua oikeutta. Weitzel kirjoittaa, että aina 600-luvulta 1000-luvulle saakka voidaan Alppien pohjoispuolisesta Euroopasta puhua suullisuuden leimaamana oikeuskulttuurina. Kyseinen ajanjakso merkitsi katkosta oppineen oikeuden traditiolle, varsinkin kun katolisen kirkon vaikutus oli vielä verrattain heikko. Oikeuden suullisuus tarkoitti ennen kaikkea sitä, että lukutaidottoman käräjäyhteisön toiminta ei perustunut kirjoitetuille oikeuslähteille, vaan ratkaisu perustui osapuolten ”pakkoelementein rikastamalle oikeuspuheelle” (*mit Zwangselementen angereicherten Rechtsgespräch*). Oikeus eli sanana – ei tekstinä.⁴⁵

Varhaisessa germaanisessa oikeudessa ei tunnettu armahdusinstituutiota lainkaan. Armahdusoikeuden puuttumista germaanisesta tapaoikeudesta on perinteisesti selitetty tuon ajan oikeudellisista uskomuksista käsin. Koska rikokset olivat ensisijaisesti loukkauksia jumalallista järjestystä vastaan ja rangaistusten tarkoituksena oli rikkoutuneen rauhan palauttaminen, loukatulla henkilöllä, uhrin omaisilla tai tuomarilla ei yksinkertaisesti voinut olla mahdollisuutta jättää rikollista tekoa sovittamatta. Velvollisuus ryhtyä toimiin teon sovittamiseksi oli näin ollen ehdoton.⁴⁶ Siten esimerkiksi vanhagermaanisista jumaltuomioita (*Ordalien*) ei Grewen mukaan pidä sekoittaa armahdusinstituutioon. Niissä ei ollut kyse jumalten armosta, vaan alistumisesta jumalten tuomiovaltaan erityisesti syyllisyyttä koskevassa kysymyksessä.⁴⁷

Oikeudellisten uskomusten ohella tärkeä selitystekijä armahdusoikeuden puuttumisen kannalta on niin ikään se, että germaaninen tapaoikeus oli nimenomaan sovinto-oikeutta. Ei ollut keskusvaltaa, joka olisi määritellyt oikeuden sisällön. Ei ollut kirjoitettua oikeutta, josta armahduksen myöntämisen kautta olisi voitu poiketa. Ei ollut keskusvaltaa, joka olisi voinut armahtaa rikoksenteikijän langettamistaan rangaistuksista. Oli vain osapuolet, jotka joko pääsivät yhteisymmärrykseen tai sitten eivät. Armahdusoikeudesta puhuminen germaanisen tapaoikeuden yhteydessä olisi siten harhaanjohtavaa. Tapaoikeuden luonne olisi siinä tapauksessa ymmärretty väärin.

⁴⁴ Weitzel 1992, s. 70–76.

⁴⁵ Weitzel 1992, s. 67–70.

⁴⁶ Hattenhauer 1992, s. 18.

⁴⁷ Grewe 1936, s. 84.

2.2 ARMAHDUSOIKEUDEN MUOTOUTUMINEN FRANKKIEKÄÄN AIKAKAUDELLA

Miten, milloin ja miksi armahdusoikeus sitten syntyi vanhagermaanisessa kulttuurissa? Vakuuttavien lähteiden puuttuessa sen alkuperästä on voitu ainoastaan esittää enemmän tai vähemmän perusteltuja hypoteeseja. Erään näkemyksen mukaan armahdusoikeus olisi alkujaan kehittynyt koston tai hyvitykseen oikeutetun tahon päätöksestä olla käyttämättä oikeuttaan.⁴⁸ Kyseinen näkemys ei kuitenkaan sovi kovinkaan hyvin yhteen tapaoikeuden konsensusalasta luonnosta korostavan näkökannan kanssa. Kosto ei ollut niinkään osapuolelle kuulunut oikeus, vaan ainoastaan yksi mahdollinen keino reagoida koettuun vääryyteen.

Toisen näkemyksen mukaan armahdusoikeuden synty liittyy germaanisen oikeuden sakraaliluonteen väistymiseen kristillisen ajattelun myötä. Esimerkiksi Hans Hattenhauer on tutkinut armahdusinstituution historiaa kristillisten ihmekertomusten (*Wunderlegende*) tarjoamaa taustaa vasten. Nämä tarinat noudattavat yleensä samaa käsikirjoitusta: lievään rikokseen kuten esimerkiksi varkauteen syyllistynyt henkilö tuomitaan kuolemaan; kirkonmies pyytää tuomaria säästämään rikollisen hengen, mutta tuomari ei suostu pyyntöön; kirkonmies rukoilee apua yksittäiseltä pyhimykseltä; ja lopulta rangaistusta täytännön pantaessa tapahtuu ihme (esimerkiksi hirtettäväksi tuomitun kahleet katkeavat), minkä seurauksena tuomittu lasketaan vapaaksi ja hän säästyy rangaistukselta.⁴⁹

Hattenhauerin tulkinnan mukaan tarinat kertovat arkaaisen oikeuden mukaisuuskäsityksen ja uuden, katolisen kirkon edustaman oikeuden mukaisuuskäsityksen välisestä kohtaamisesta ja ristiriidasta. Vanhaa oikeutta edustava tuomari ei voi omalla päätöksellään armahtaa rikollista, sillä jumalallisen järjestyksen loukkaaminen vaatii sovitusta. Asiasta päättäminen ei ole hänen käsissään. Kirkonmies taas edustaa uutta oikeudellista ajattelua, jonka mukaan tuomari oikeusyhteisön edustajana voi päättää, mikä on oikeuden mukainen rangaistus. Ihmetarinat kuvastavat kristillisen armokäsityksen (*clementia, misericordia*) ja samalla ylipäänsä kirkollisen oikeuden tunkeutumista arkaaisen oikeuden alueelle.⁵⁰

Miksi kirkonmiehen edustama kanoninen ”väliintulo-oikeuden” (*Interzessionsrecht*) mukainen kanta kuitenkin lopulta voittaa? Miksi tuomari sallii tuomitun vapauttamisen? Hattenhauer kirjoittaa, että tämä on mahdollista, koska myös arkaaisessa oikeudellisessa ajattelussa jumalten katsottiin voivan puuttua oikeudenkäyttöön. Kuolemaantuomittu säästyy hengen menetykseltä, koska jumalat ovat näin päättäneet. Kristillisissä ihmetarinoissa tapahtuvat

⁴⁸ Krause 1971, s. 1715.

⁴⁹ Hattenhauer 1966, s. 184–186.

⁵⁰ Hattenhauer 1966, s. 189–191.

tuomittujen vapauttamiset eivät siten ole ristiriidassa arkaaiseen oikeudenkäyttöön kuuluneiden jumaltuomioiden kanssa, sillä jumaltuomioissahan rikoksesta epäillyn syyllisyys alistettiin samalla tavoin jumalten harkintaan. Tarinoissa kerrotut ihmeet saavat kaksi eri tulkintaa, sekä pakanallisen että kristillisen, mutta lopputulos on sama. Vähitellen keskiajan loppua kohden arkaainen oikeusajattelu väistyy ja kristillinen armokäsitys vakiinnuttaa asemansa. Sen sijaan, että armo ja oikeus olisi nähty toistensa vastakohtina, armo käsitettiin keskiajalla osaksi maallista oikeutta.⁵¹ Hattenhauer siis rinnastaa jumaltuomiot ja armahdusoikeuden toisin kuin Grewe.

Kolmannessa armahdusinstituution syntyä selittävässä tulkinnassa painotetaan sen sijaan rakenteellisia selitystekijöitä. Tulkinnan mukaan armahdusoikeus syntyi hallitsijoiden norminantovallan voimistuessa. Hallitsijan antamia tai tapaoikeudellisia normeja vastaan rikkonut saattoi välttää rangaistuksen hallitsijan myöntämän armahduksen myötä. Armahdusoikeuden muovautuminen liittyykin läheisesti kuninkaanrauhainstituution syntyyn. Kuninkaanrauhajen tarkoituksena oli kasvattaa kuninkaiden valtaa oikeudenkäytön alalla.⁵²

Mielestäni mikään selitysmalli ei yksistään riitä selittämään germaanisen armahdusoikeuden syntyä, vaan kaikki selitystekijät pikemminkin täydentävät toisiaan. Näkemykseni puolesta puhuu ajanjakso, jolloin hallitsijoiden armahdusoikeuden ja sen käytön katsotaan vakiintuneen Länsi-Euroopassa. Nimittäin Krausen mukaan yksimielisyys vallitsee siitä, että germaunikunkaiden armahdusoikeus vakiintui frankkien aikakaudella (n. 480–850).⁵³ Merkittävän aikakautta määrittävä seikka, joka tuli vaikuttamaan Euroopan kulttuurilliseen, poliittiseen, sosiaaliseen ja taloudelliseen kuten myös oikeudelliseenkin kehitykseen vuosisadoiksi eteenpäin, oli roomalais-katolisen kirkon ja frankkikunkaiden välinen liitto. Kyseisen ajanjakson lopulle tultaessa frankit olivat katolisen kirkon avulla onnistuneet luomaan valtakunnan, joka ulottui Pyreneiltä ja nykyisestä Pohjois-Italiasta aina Itämerelle ja Balkanille saakka.

Alkuaskeleet kehitykselle otettiin vuoden 498 tienoilla, jolloin frankkien kuningas Klodovig (466–511) kääntyi kristinuskoon ja antoi kastaa itsensä. Kääntymys ei ollut ehdoton, sillä Klodovigin maailmankatsomus perustui edelleen vahvasti perinteiseen germaaniseen jumalajatteluun. Klodovig ja muut hänen jälkeensä valtaan nousseet merovingikuninkaat olivat yhä perinteisiä kansankunkaita, eikä frankkien valtakunnasta voida vielä heidän hallitsijasukunsa kohdalla puhua. Kuninkuuden luonne muuttuikin vasta karolingien hallitsijasuvun aikakaudella (n. 750–850), jonka kuluessa frankkien valtakunta luotiin. Kehityksen eräänlaisena huipentumana voidaan pitää vuotta 800, jolloin paavi Leo III kruunasi Kaarle Suuren (742–814) läntisen maailman keisa-

⁵¹ Hattenhauer 1966, s. 194–213.

⁵² Krause 1971, s. 1715.

⁵³ Krause 1971, s. 1715.

riksi ja samalla katolisen kirkon suojelijaksi. Tuon ajan käsityksen mukaan Kaarle tuli kruunatuksi itsensä Jumalan toimesta ja hänen katsottiinkin hallitsevan Jumalan armosta. Kruunaus merkitsi tosiasiaassa myös sitä, että katolinen kirkko joutui maallisen vallan alle ja paavin asema heikkeni.⁵⁴

Vaikka kuninkaan asema voimistuikin frankkien valtakauden loppua kohden osittain katolisen kirkon kustannuksella, se ei kuitenkaan olisi alun perin ollut mahdollista ilman kirkon tukea. Maalliset kuninkaat olivat riippuvaisia katolisesta kirkosta, mikä näkyi selkeästi myös oikeuden alueella. Katolisen kirkon vaikutus heijastui kiistatta niin oikeudelliseen ajatteluun kuin oikeudellisiin käytäntöihinkin. Hattenhauer puhuikin ”oikeuden kristillistymisestä” (*Christianisierung des Rechts*). Kuten aiemmin jo todettiin, roomalaisen oikeuden osaltahan oikeuden kristillistymiskehitys oli alkanut jo Rooman valtakunnan viimeisinä vuosisatoina. Vuonna 313 kristinusko oli tunnustettu tasa-arvoiseksi muiden uskontojen kanssa, ja vuonna 391 kristinusko sai valtiouskonnon aseman Roomassa. Länsi-Rooman hajottua myös germaaninen oikeus tuli kristillisen ajattelun vaikutuspiiriin ja alkoi saada siitä vaikutteita.⁵⁵

Oikeuden kristillistyminen merkitsi uuden ihmiskäsityksen ja eettisen ajattelun tunkeutumista arkaaiseen oikeuteen. Jeesuksen ja Paavalin (n. 10–65) ajatteluun nojautuen katolinen kirkko puhui uuden opin puolesta, jonka mukaan rikoksella loukattu yhteiskuntarauha oli mahdollista palauttaa ilman että turvaututtaisiin koston. Ankara ja ehdoton oikeus haluttiin korvata oikeudella, joka perustuisi kristilliseen armeliaisuuteen ja jumalalliseen armoon. Oikeuden tuli perustua rakkauteen. Uusi eettinen ajattelu ei kuitenkaan hylännyt maallista rikosoikeutta tarpeettomana. Päinvastoin, koska rikokset ymmärrettiin myös Jumalan tahtoa vastaan loukkaavina synteinä, tuli maallisen oikeuden huolehtia siitä, etteivät syntiset päässeet rangaistuksesta. Siellä missä rakkaus kiellettiin, oikeuden oli ryhdyttävä toimeen. Valtio sai näin ollen uuden tehtävän. Sen tuli huolehtia oikeuden avulla siitä, että Jumalan tahtoa noudatettiin.⁵⁶

Kuten aiemmin jo mainittiin frankkikuninkaiden asema poikkesi kuitenkin hellenististen hallitsijoiden asemasta siinä, ettei heidän katsottu olevan Jumalaan rinnastettavissa olevia hallitsijoita, vaan pikemminkin Jumalan edustajia maan päällä (*vicarius Dei*). Teologisesti ajatellen hallitsijoiden valta oli peräisin Jumalalta ja erityisesti hänen armostaan (*gratia Dei*), mutta sosiologiselta kannalta heidän asemansa perustui institutionalisoituun karismaan, jonka luomisessa katolisella kirkolla oli luonnollisesti suuri rooli.⁵⁷

Kuninkaan aseman vahvistuminen edellytti kristillisen teologian ohella myös muutoksia maallisen hallintojärjestelmän tasolla. Kuninkaat pyrkivätkin

⁵⁴ Hattenhauer 1992, s. 127–133 ja 140–145 ja van Caenegem 1995, s. 34–48.

⁵⁵ Hattenhauer 1992, s. 105–106.

⁵⁶ Hattenhauer 1992, s. 105–109.

⁵⁷ Grewe 1936, s. 89–92.

kasvattamaan valtaansa niin oikeudellisen norminannon kuin oikeudenkäytönkin avulla. Kuninkaat antoivat erityyppisiä rauhanlakeja, kuten esimerkiksi kuninkaan-, kirkko-, markkina-, katu- ja kotirauha, joiden tarkoituksena oli saattaa jokin erityinen alue, toiminta tai henkilöpiiri kuninkaan erityiseen suojelukseseen. Lisäksi kuninkaat ryhtyivät antamaan myös erinäisiä oikeudellisia ja hallinnollisia asioita koskevia säädöksiä kuten ediktejä ja kapitulaareja. Germaanisissa heimoyhteisöissä kuninkaalla ei vielä ollut ollut norminantovaltaa, joten kyseiset säädökset merkitsivät käytännössä kuninkaan lainsäädäntövallan syntyä.⁵⁸

Puheena oleva aikakausi merkitsi myös kuninkaan tuomiovallan syntyä, sillä tuolloin perustettiin ensimmäinen kuninkaantuomioistuin (*Königsgericht*). Tuomiovaltaa näissä tuomioistuimissa käytti joko kuningas henkilökohtaisesti tai hänen edustajansa. Vähitellen kuningas pyrki omien tuomioistuintensa avulla saavuttamaan otetta oikeudenkäytöstä kansantuomioistuinten eli käräjien kustannuksella. Muutos vei kuitenkin useita satoja vuosia.⁵⁹ Kuninkaallisen lainsäädäntö- ja lainkäyttövallan kehittyminen ei olisi ollut mahdollista ilman katolisen kirkon kirjoitus- ja lukutaitoista papistoa.⁶⁰ Katolinen kirkko vaikutti siten maalliseen oikeuteen niin oikeudellisen ajattelun kuin oikeudellisten käytäntöjenkin tasolla.

Keskusvallan eli kuninkaan ja kirkon taistelu sukuyhteisöä ja arkaaista suku-oikeutta vastaan näkyi myös materiaalisien rikosoikeuden alueella. Katolisen kirkon vaikutuksesta ryhdyttiin oikeudenkäytössä kiinnittämään enemmän huomiota tekijän syyllisyyteen liittyviin seikkoihin. Seurausrikosoikeudellinen ajattelu alkoi vähitellen väistyä. Keskusvalta pyrki niin ikään, kuten jo edellä todettiin, pääsemään eroon arkaaisesta kosto-oikeudesta. Juuri viimeksi mainittuun seikkaan liittyikin kuninkaan armahdusvallan alkuperä. Kuninkaalla oli nimittäin ylimmän tuomiovallan haltijana oikeus muuttaa alioikeuksien tuomioita kohtuullistamalla niitä (*Billigkeitsrecht*). Kyseinen käytäntö merkitsi käytännössä kuninkaan armahdusoikeuden syntyä.⁶¹ Aikakaudelle ominaisella tavalla myös kuninkaan armahdusoikeus sai ideologisen perustelunsa kristillisestä teologiasta. Frankkien valtakunnassa kuninkaan myöntämä armahdus oli Jumalan armon osoitus, eikä armahdusoikeutta siten enää perusteltu antiikin tavoin humanismilla.⁶² Kuninkaan ylin tuomiovalta ja armahdusvalta kytkeytyivät siten olennaisesti yhteen ja niiden välillä tuskin osattiin tehdä käsitteellistään eroa.

⁵⁸ Mitteis & Lieberich 1988, s. 64–68.

⁵⁹ Mitteis & Lieberich 1988, s. 77–79.

⁶⁰ Hattenhauer 1992, s. 130.

⁶¹ Mitteis & Lieberich 1988, s. 77–79 ja 100.

⁶² Grewe 1936, s. 91.

Saksalaisessa oikeushistoriallisessa kirjallisuudessa on käyty keskustelua frankkikuninkaiden harjoittaman kohtuusoikeuden luonteesta.⁶³ Perinteisen käsityksen mukaan kohtuusoikeus ja kansan parissa noudatettu tapaoikeus on asetettu toistensa vastakohdiksi. Kuninkaan uusi kohtuusoikeus (*iudicium aequitatis*) on käsitetty nimenomaan keinoksi taistella vanhempaa perua olevaa ankaraa tapaoikeutta (*ius strictum*) vastaan.⁶⁴ Eriävän näkemyksen mukaan kuninkaallista kohtuusoikeutta ei kuitenkaan vielä frankkien aikakaudella ymmärretty tapaoikeuden vastakohtana vaan täydentävänä elementtinä. Kohtuusoikeus astui kuvaan mukaan, jos esimerkiksi tapaoikeus ei säännellyt asiasta tai se poikkesi ankaruudessaan kristillisestä opista. Kohtuus käsitettiin siten osaksi oikeudenmukaisuutta – sen täydentäjäksi.⁶⁵ Tuorein rikosoikeuden historiaa käsittelevä kirjallisuus näyttää kallistuneen jälkimmäiselle kannalle.⁶⁶

Katolisella kirkolla ja teologialla oli siten keskeinen rooli roomalaisen oikeuden armahduskäsitysten säilyttäjänä. Kirkon armahdusvalta ja maallisten hallitsijoiden armahdusvalta myös sivusivat toisiaan monessakin suhteessa. Nimittäin tavallista oli, että jos kirkko oli myöntänyt vapautuksen rikoksesta tuomitun ekskommunikaatiosta, niin sitä seurasi usein maallisen hallitsijan myöntämä armahdus. Vastaavasti jos maallinen hallitsija päätti armahtaa rikoksentehtijän, joka oli saanut myös kanonisen oikeuden mukaisen rangaistuksen, kirkko päätyi usein poistamaan sen. Yhteydestä huolimatta kirkolla katsottiin keskiajalla olevan itsenäinen armahdusoikeus sen tuomiovaltaan kuuluvissa asioissa. Törkeimpien, kuninkaan tuomiovaltaan kuuluvien rikosten kohdalla sen täytyi kuitenkin pyytää kuninkaan suostumus. Kirkon armahdusvalta alkoi menettää merkitystään 1400-luvun kuluessa.⁶⁷

Vaikka kuninkaan armahdus eräällä tapaa syntyi vasta oikeuden kristillistymisen myötä, sen muotoutumista edesauttoivat myös tietyt germaaniyhteiskunnan instituutiot. Kuninkaan ylimmän tuomiovallan ja armahdusvallan vahvistumisen taustalla vaikutti nimittäin myös vanhagermaaninen uskollisuuskäsitys (*Hulde*). Käsitys viittasi samantyyppiseen hallitsijan ja hänen alamaisensa väliseen uskollisuussuhteeseen kuin edellä mainittu filantropia hellenististen itsevaltioiden kohdalla. Alunperin *Hulde*-käsitteellä oli merkitystä kuninkaan ja hänen hovinsa jäsenten välisissä oikeudellisissa suhteissa. Kuninkaan vallan kasvaessa se kuitenkin laajeni kuninkaanrauhainstituution myötä käsittämään ylipäänsä kuninkaan ja hänen alamaistensa välisiä suhteita. Sisällöllisesti käsite tarkoitti sitä, että alamainen saattoi menettää kuninkaan suosion (*Huldeverlust*) tekemällä rikoksen esimerkiksi kuninkaan julistaman rauhan vaikutuspiirissä.

⁶³ Mitteis & Lieberich 1988, s. 77.

⁶⁴ Brunner 1906, s. 405–412.

⁶⁵ Kirn 1927, s. 115–129.

⁶⁶ Ks. esim. Schmidt 1983, s. 43–44 ja Rüping 1991, s. 9.

⁶⁷ Foviaux 1970, s. 29–31 ja 38.

Kuninkaan suosio oli mahdollista ostaa takaisin materiaalisen korvauksen kautta. Myöhemmin 1100-luvulta lähtien *Hulde*-instituutio laajeni kattamaan myös alueellisten ruhtinaiden ja heidän alamaistensa väliset suhteet. Samaan aikaan suosion takaisin ostamisessa käytetyt korvaukset vakiintuivat. Merkittävää *Hulde*-instituutiossa on, että se edesauttoi takaisin antiikkiin juontuvan hallitsijan armahdusoikeuden juurtumisessa keskiaikaiseen saksalaiseen oikeuskulttuuriin.⁶⁸

Kaarle Suuren hallitsijakaudelta peräisin oleva kapitulaari vuodelta 809 kertoo mielenkiintoisella tavalla niistä konkreettisista vaikutuksista, joita kuninkaan myöntämällä armahduksella oli. Kuolemanrangaistuksesta armahdettu henkilö ei saanut menetetyksi tuomittua omaisuuttaan takaisin, mutta hänellä oli mahdollisuus hankkia uutta omaisuutta. Armahdettu henkilö ei myöskään saanut esiintyä tuomioistuimessa lautamiehenä tai todistajana. Hän saattoi kuitenkin toimia kantajana, jos häntä vastaan rikottiin. Mikäli kuolemanrangaistuksesta armahdettu henkilö teki uuden rikoksen, häntä ei voitu tästä syyttää, sillä oikeudelliselta kannalta häntä pidettiin kuolleenä. Sen sijaan uusi rikos merkitsi alkuperäisen kuolemanrangaistuksen täytäntöönpanoa. Kuolemanrangaistukseen tuomitut oli tapana armahtaa johonkin lievempään rangaistukseen.⁶⁹

Yllä annettu kuva niin frankkikuninkaiden yhteiskunnallisesta asemasta kuin heidän lainsäädäntö- ja tuomiovallan synnystäkin on monessa suhteessa liioiteltu. Kuninkuus oli vielä hyvin pitkälti niin kutsutusti sakraalikuninkuutta kuten germaaniyhteisöissä vuosisatoja aiemminkin kuitenkin sillä poikkeuksella, että kuninkaan pyhyys alkoi yhä enenevässä määrin saada sisältönsä kristinuskon kautta. Rauhanlait solmittiin yhdessä valtakunnan suurmiesten kanssa, lainsäätämistoiminta oli pitkälti tapaoikeuden kirjaamista ja tuomiovalta oli pitkälti rajoittunutta sinne, missä kuninkaat kulloinkin liikuskelivat.⁷⁰ Hallitsijoiden lainsäädännöllisen vallan varsinainen alkuperä ja voimistuminen sijoitettiin vasta sydänkeskialle, jota seuraavaksi lähdetään tarkastelemaan.

2.3 SYDÄN- JA MYÖHÄISKESKIAJAN PIRSTALOITUNUT ARMAHDUSOIKEUS

Euroopan valtiollinen kehitys oli saanut kokonaan uuden suunnan, kun karolingien valtakunta jaettiin nk. Verdunin sopimuksella vuonna 843. Jaon seurauksena vanhasta frankkivaltiota syntyi lopulta kaksi itsenäistä valtakuntaa: Saksa ja Ranska. Euroopan poliittinen hajaantuminen ei ulottunut pelkästään valtio-

⁶⁸ Grewe 1936, s. 86–88.

⁶⁹ Grewe 1936, s. 90–91.

⁷⁰ Berman 1983, s. 404–409.

tasolle, vaan sen vaikutukset heijastuivat aina paikallistasolle saakka. Eurooppaan syntyi lukuisia alueellisia pikkuvaltioita, jotka kyllä säilyivät muodollisesti keisarille tai kuninkaalle alisteisina, mutta olivat tosiasiallisesti varsin autonomisia. Esimerkiksi pyhän saksalais-roomalaisen keisarikunnan hallitsijana keisarin asema oli hyvin pitkälti muodollinen. Niin ikään Ranskassa kuninkaiden valta-alue supistui käsittämään Pariisia ympäröivän alueen (*Ile de France*). Frankkien valtakunnan hajoaminen merkitsi klassisen feodalismin syntyä Euroopassa.⁷¹

Niin kutsutun paavillisen vallankumouksen myötä hallitsijoiden valta-asemassa tapahtui muutos 1100-luvulta lähtien. Sydänkeskijalla hengellinen valta alkoi erkaantua maallisesta vallasta ja katolisesta kirkosta muodostui ensimmäinen ”moderni valtio” hallinnollisine organisaatioineen, virkamiehineen, tuomioistuimineen ja oikeusjärjestyksineen (kanoninen oikeus). Kirkkovaltion synty toimi esimerkkinä maallisille hallitsijoille ja eräällä tavalla myös pakotti heidät kehittämään hallitsemistapojaan. Kehitys vei pari kolmesataa vuotta.

Ernst H. Kantorowicz kuvaa kuninkuudessa tapahtunutta muutosta siirtymäksi ”Kristus-keskeisestä kuninkuudesta” (*Christ-centered kingship*) ”oikeuskeskeiseen kuninkuuteen” (*law-centered kingship*). Kuningasta ei enää toisin sanoen nähty uskonnollisia menoja suorittavana liturgina vaan oikeudenjakajana ja lainsäätäjänä. Kehityksen kannalta merkittävää roolia näytteli oikeustiede oppineine harjoittajineen. Roomalaisen oikeuden lähteisiin – etupäässä *Corpus Iuris Civilis* – vedoten eurooppalaiset hallitsijat kuten Fredrik II (1212–1250) alkoivat vaatia ehdotonta lainsäädäntövaltaa itselleen. Kuninkaat näkivät itsensä ”oikeuden lähteenä”.⁷²

Harold Bermanin mukaan kuningas alettiin siten nähdä uusien lakien säätäjänä, eikä enää tapaoikeuden kirjaajana; rauhanvaloja ei enää vannottu yhdessä valtakunnan suurmiesten kanssa, vaan rauhanlait oli osoitettu myös heille. Kuninkaan lainkäyttövalta ammatillistui oikeustieteellisen koulutuksen saaneiden tuomareiden ansiosta ja roomalainen oikeus oli merkittävä oikeudellisten innovaatioiden lähde. Samalla on kuitenkin muistettava, että kuninkuudella oli vielä omat doktrinääriset ja tosiasialliset rajoitteensa.⁷³

Saksa

Euroopan poliittisella hajaantumisella oli luonnollisesti vaikutuksensa keskiajan oikeudelliseen elämään. Vaikka Saksassa keisarin katsottiin (muodollisesti) edelleen käyttävän ylintä tuomiovaltaa keisarikunnassa, käytännössä

⁷¹ van Caenegem 1995, s. 54–61.

⁷² Kantorowicz 1997, s. 87–107.

⁷³ Berman 1983, s. 404–409.

keisarin tosiasiallinen tuomiovalta oli kaventunut tuomiovallan sirpaloitumisen vuoksi. Muodostuihan Saksan keisarikunta keskiajan lopulle tultaessa arviolta noin 300 territoriaalivaltioista. Doktrinäärisesti keisarin katsottiin delegoineen oikeudellista valtaansa territoriaalivaltioille. Keisarilla oli frankkikuninkaiden tapaan myös periaatteessa yhä oikeus alistaa (*Evokationsrecht*) mikä tahansa juttu oman tuomioistuimensa (*Reichshofgericht*) tutkittavaksi.⁷⁴

Territoriaalivaltioiden asema keisarikuntaan nähden vaihteli alueittain. Osa näistä valtioista – etenkin Lounais-Saksassa – oli varsin pieniä ruhtinaskuntia, joiden hallitsijoilla oli suhteessa paikalliseen aatelistoon varsin vähän valtaa. Näiden ”valtiokarikatyrien” alueilla sijainneet maa-oikeudet (*Landgerichte*) olivat edelleen vahvasti sidoksissa keskusvaltaan ja niitä pidettiinkin keisarillisina. Maa-oikeuksien tuomiovalta rajoittui kuitenkin koskemaan lähinnä aateliston keskinäisiä oikeudellisia kiistoja. Paikallinen aatelisto pääsi harjoittamaan hallitsemillaan mailla varsin itsenäistä oikeudellista valtaa. Aatelisto muodosti siten omia pieniä patrimoniaalivaltioita, joiden päämiehen katsottiin omistavan sekä maan että sillä asuvan väestön. Hallitsijan suhde alamaisiinsa oli lähinnä yksityisoikeudellinen. Suuremmissa, todellisissa ruhtinasvaltioissa hallitsijalla ja hänen tuomioistuimillaan oli sen sijaan sekä keisariin että paikallisaatelistoon nähden vahvempi asema. Näissä alueelliset ruhtinaat perustivatkin valtiohinsa hovioikeuksia (*Hofgerichte*), jotka saavuttivat ylioikeuksien aseman korkeimpina alueellisina alistus- ja valitusinstansseina.⁷⁵

Keskiajan neljän viimeisen vuosisadan aikana (1100-luvun alusta 1400-luvun loppuun) eurooppalaiset hallitsijat onnistuivat luomaan keskitetyn hallintojärjestelmän, mikä toimi myöhemmin uudella ajalla absoluuttisten valtiojärjestysten perustana. Valtion hallintoon liittyneitä tehtäviä, joista aikaisemmin oli huolehtinut feodaaliaateli, siirrettiin yhä enenevässä määrin hallitsijoiden nimittämien koulutettujen ammattihenkilöiden hoidettavaksi. Saksassa hallinnon keskittäminen tapahtui nimenomaan territoriaalivaltioillisella – ei keisarikunnan – tasolla.⁷⁶

Toinen merkittävä sydän- ja myöhäiskeskiajan oikeuskulttuuria määrittänyt tekijä oli roomalaisen oikeuden reseptio, joka liittyy olennaisesti keskitetyn hallintojärjestelmän kehitykseen toimien eräällä tapaa sen edellytyksenä. Varhaisrenessanssin vaikutuksesta roomalaista oikeutta oli 1000- ja 1100-luvuilla ryhdytty tutkimaan ja opettamaan Pohjois-Italian yliopistoissa. Kiinnostus keisari Justinianuksen toimeksiannosta koottua roomalaisen oikeuden kokoelmaa, *Corpus Iuris Civilistä* kohtaan saavutti ennennäkemättömät mittasuhteet. Kyseisiä vuosisatoja pidetäänkin syystä eurooppalaisen oikeustieteen syntyajan kohtana.

⁷⁴ Mitteis & Lieberich 1988, s. 190.

⁷⁵ Mitteis & Lieberich 1988, s. 265–266.

⁷⁶ van Caenegem 1995, s. 72–78 ja 92–98.

Saksassa kiinnostus roomalaista oikeutta kohtaan oli herännyt heti alusta lähtien. Esimerkiksi keisari Fredrik Barbarossa (1123–1190) liitti säädöksiinsä suoraan osia *Corpus Iuris Civiliksen* keisarillisesta oikeudesta. Varhaisen reseption osalta ei voida kuitenkaan puhua varsinaisesta teoreettisesta reseptiosta, sillä keisareiden tarkoitusperät olivat lähinnä poliittiset. Aikakauden poliittisen ideologian mukaan Rooman valtakunnan keisareita pidettiin Pyhän saksalais-roomalaisen keisarikunnan keisareiden edeltäjinä. Reseption tarkoituksena oli vahvistaa tätä käsitystä. Omaksuttua roomalaista oikeutta ei siten käsitetty vieraaksi oikeudeksi, vaan sitä pidettiin keisarin oikeutena (*Kaiserrecht*).⁷⁷

Roomalaista keisarillista oikeutta reseptoitiin siten aina oikeustieteen keskiaikaisen synnyn alkumetreiltä lähtien. Ne *Corpus Iuris Civiliksen* säännökset, jotka heijastivat keisari Justinianuksen aikaista absolutismia, tarjosivat sekä keisarille että paikallisruhtinaille oivallisen argumentin oman suvereenisuutensa perustelemiseksi. Myöhäiskeskiajan kuluessa saksalaisessa ruhtinasoikeudessa vakiintuivatkin muun muassa sellaiset käsitteet kuin *privilegia principis* (hallitsijan oikeus myöntää erivapauksia), *crimen laesae majestas* (valtiopetos) ja *princeps legibus solutus*. Viimeksi mainittu käsite, joka viittasi hallitsijan asemaan oikeuden yläpuolella, oli kuitenkin vielä keskiajalla varsin ongelmallinen. Se oli nimittäin ristiriidassa keskiaikaisen käsityksen kanssa, jonka mukaan valtio (ja hallitsija) nähtiin oikeuden suojelijana (*Rechtsbewahrungsstaat*).⁷⁸

Tämä doktrinäärinen ongelma sai monia ratkaisuja. Kuninkaan paradoksaalista asemaa yhtäältä oikeuden yläpuolella että toisaalta alapuolella (*princeps legibus alligatus*) perusteltiin muun muassa sillä, että kuningas alistui oikeudelle ei niinkään välttämättömyydestä vaan vapaasta tahdostaan (*non necessitate, sed voluntate*). Osa keskiaikaisista juristeista taas argumentoi, että vaikka kuningas oli lain yläpuolella, hänet oli toiminnassaan alistettu järjen (*ratio*) laeille.⁷⁹

Roomalaisen oikeuden teoreettinen reseptio sai Saksassa alkunsa vasta muutama vuosisata myöhemmin eli 1300-luvulla, kun saksalaisia ylioppilaita oli alkanut opiskella Pohjois-Italian yliopistoissa. Oikeus, jota tuolloin opiskeltiin ei siis suinkaan ollut klassista roomalaista oikeutta, vaan postglossaattorien – kuten Bartolus (1314–1357) ja Baldus (1327–1400) – uusin skolastisin metodein muokkaamaa oikeutta (*usus modernus*). Kun saksalaiset oppineet ajan myötä palasivat takaisin kotimaahansa, he toimivat neuvonantajina ja virkamiehinä niin keisarin territoriaalihallitsijoiden kuin kaupunkienkin hallintokoneistoissa sekä ennen kaikkea tuomareina näiden tuomioistuimissa. Oppineiden juristien merkitys alueellisen ruhtinasvallan kehittämisessä oli merkittävä, sillä

⁷⁷ Mitteis & Lieberich 1988, s. 323–324.

⁷⁸ Wieacker 1967, s. 136.

⁷⁹ Kantorowicz 1997, s. 105–107.

territoriaaliruhtinaat perustelivat riippumattomuuttaan keisarista ja valtakunnasta nimenomaan roomalaiseen oikeuteen perustuvalla uudella oikeusopilla. Roomalaisen oikeuden aseman voimistuminen myös keisarikunnan tasolla oli tosiasia. Vuonna 1495 perustetun uuden ylimmän tuomioistuimen (*Reichskammergericht*) tuli tuomita valtakunnan yhteisen oikeuden mukaan, jolla tarkoitettiin roomalais-kanonista oikeutta (*ius commune*). Uudelle ajalle tultaessa roomalainen oikeus oli vakiinnuttanut asemansa saksalaisen keisarikunnan ja territoriaalivaltioiden yhteisenä oikeutena (*gemeine Recht*). Reseptio ei luonnollisestiikaan merkinnyt perinteisen germaanisen oikeuden katoamista, mutta sen merkitys kaventui.⁸⁰

On vielä huomautettava, että vaikka siirtymä sakraalikuninkuudesta oikeuskeskeiseen kuninkuuteen olikin selvä, oikeustiedettäkin leimasi pitkään tietty uskonnollisuus. Kantorowicz puhuu oikeustieteen luomasta ”maallisesta hengellisyydestä”. Termillä hän viittaa muun muassa siihen, että oikeustieteilijät kuvasivat itsensä ”oikeudenmukaisuuden pappeina tai palvojina”. Myös hallitsijoiden kohdalla terminologia oli edelleen uskonnollisesti väritynyttä; kuninkas oli ”oikeudenmukaisuuden isä ja poika” (*pater et filius iustitiae*). Keski-aikaiselle oikeustieteelle olikin pitkään ominaista tietty puoliuskonnollinen *ethos*. Merkittävin ero paavillista vallankumousta edeltäneeseen aikaan oli kuitenkin se, ettei kuninkaan katsottu enää olleen kuningas jumalan armosta.⁸¹

Minkälaista oli Saksan keisarikunnan materiaallinen rikosoikeus, jonka mukaan yllä mainituissa erityyppisissä tuomioistuimissa sitten oikein tuomittiin? Rikosoikeuden kehitys oli luonnollisesti monenkirjavaa riippuen valtakunnan eri osista, mutta jonkinlainen yleiskuva keskiajan viideltä viimeiseltä vuosisadalta on mahdollista antaa. Kyseistä aikakautta määrittää ennen muuta ankaran rikosoikeusjärjestyksen (*peinliche Straffensystem*) voittokulku. Uuden ajan kynnykselle tultaessa ankarat kuoleman- ja ruumiinrangaistukset olivat vakiinnuttaneet asemansa seuraamusjärjestelmän ytimenä. Ankaran rikosoikeuden esiinmarssi liittyy olennaisella tavalla maanrauhainstituution (*Landsfrieden*) syntyyn. Kuten edellä mainittiin, hallitsijat alkoivat 1000-luvulta lähtien julistaa rauhoja, joiden tarkoituksena oli rajoittaa arkaaisen kosto- ja sovinto-oikeuden käyttöä. Se, joka oli rikkonut julistettua rauhaa vastaan esimerkiksi surmaamalla toisen, joutui valtiollisten rangaistusseuraamusten kohteeksi. Sen sijaan, että rikokset oli nähty yksityisten henkilöiden välisiksi asioiksi, ne haluttiin saattaa julkisen kontrollin alaisiksi. Ankarien rangaistusten uskottiin pelottavan ihmisiä syyllistymästä rikoksiin (*Abschreckungswirkung*).⁸²

Ankaraa rikosoikeutta lievennettiin kuitenkin monin eri keinoin. Yhden sellaisen tavan muodosti ns. turvapaikkaoikeus (*Asylrecht*), joka oli alunperin

⁸⁰ Mitteis & Lieberich 1988, s. 324–327.

⁸¹ Kantorowicz 1997, s. 107–142.

⁸² Schmidt 1983, s. 46–60 ja Rüping 1991, s. 11–18.

katoliseen kirkkoon liittynyt instituutio. Rikollisella oli nimittäin mahdollisuus kirkkoon tai luostariin pakenemalla saada suojaa vääryyttä kärsineen kosto-oikeutta vastaan. Tekijälle annettiin mahdollisuus sopia asiasta loukatun osapuolen kanssa. Ajan myötä turvapaikkaoikeus laajeni käsittämään myös maallisia alueita kuten kaupunkeja, kyliä ja jopa yksittäisiä tiloja. Turvapaikan saaminen ei merkinnyt pelkästään suojaa loukatun osapuolen kosto-oikeutta vastaan, sillä jos osapuolet pääsivät asiassa sovintoon, se satoi myös oikeudellisia viranomaisia. Keskiajan lopulle tultaessa turvapaikkaoikeuden merkitys väheni, sillä sen nähtiin rajoittavan hallitsijavallan pyrkimyksiä saada rikosoikeudenkäyttö haltuunsa. Turvapaikkaoikeuden soveltamisalaa rajoitettiinkin usealla tavalla, kuten esimerkiksi lyhentämällä suoja-aikaa, rajaamalla tiettyjä tekoja sen ulkopuolelle jne.⁸³

Kirjan teeman kannalta merkittävämpi lainlievennyskeino olivat ”armotuomiot” (*Richten nach Gnade*), jotka tarkoittivat käytännössä joko rangaistuksen lieventämistä tai siitä kokonaan vapauttamista. Oikeus tuomita armoon vedoten ei alun perin kuulunut pelkästään keisarille tai paikallisruhtinaalle, vaan sitä käyttivät myös tuomioistuinten tuomarit. Armotuomioiden käyttö olikin keskiajalla levinnyt varsin laajalle, ja sillä oli suuri käytännöllinen merkitys. Armotuomioiden voidaan ensinnäkin katsoa toimineen puskureina ankarien rangaistusten ja kansan oikeustajun välissä. Julmat rangaistukset eivät aina välttämättä vastanneet yleistä oikeustajua, ja armotuomioiden avulla oli mahdollista lieventää niitä, ilman että olisi tarvinnut luopua lain kirjaimen pelotusvaikutuksesta. Toisekseen armotuomiot olivat käyttökelpoisia, kun haluttiin ottaa huomioon tekijän syyllisyyteen liittyvät seikat. Keskiaikaiset rikoslait eivät pääsääntöisesti tehneet eroa tahallisuuden ja tuottamuksen välillä, mutta armotuomion kautta huolimattomuus voitiin ottaa huomioon rangaistusta alentavana seikkana. Lisäksi armotuomioissa voitiin ottaa huomioon epäilyt jutussa esitettyjen todisteiden vakuuttavuudesta.⁸⁴

Armotuomioiden yhteydessä esiintuodut perustelut olivat varsin moninaisia. Saatettiin vedota tekoon liittyneisiin lieventäviin asianhaaroihin, tekijän nuoruuteen, tekijän sukupuoleen (nainen), teon ei-tahallisuuteen, hätätilaan, kiihtyneeseen mielentilaan, oikeuden tunnustamaan kostontarpeeseen, vapaaehtoiseen tunnustukseen, syyttäjän puuttumiseen taikka tekijän aikaisempiin ansioihin tai tekemiin palveluksiin. Tavallista oli myös, että rikoksesta tuomittuja armahdettiin juhlien, eritoten kirkollisten juhlapäivien yhteydessä.⁸⁵

Oikeutta armoperusteiseen tuomitsemiseen käytettiin luonnollisesti usein myös epäasiallisista vaikuttimista. Hallitsijan armon saattoi esimerkiksi ostaa takaisin hallitsijan itsensä sopivaksi katsomaa korvausta vastaan. Taustalla

⁸³ Schmidt 1983, s. 68–69 ja Rüping 1991, s. 22.

⁸⁴ Schmidt 1983, s. 69.

⁸⁵ Grewe 1936, s. 93–94.

vaikutti edellä mainittu käsitys siitä, että rikoksen kautta tekijä menetti hallitsijansa armon (*Huldeverlust*). Joskus taas vaikutusvaltaisen henkilön väliintulon ansiosta syytetty säästyi lainmukaiselta rangaistukselta. Armotuomioihin liittyi myös sangen eriskummallisia tapoja, jotka lienevät peräisin kansanomaisista uskomuksista. Esimerkiksi pyövelillä oli oikeus maksua vastaan vapauttaa joka kymmenes hänen eteensä mestattavaksi tuotu rikollinen. Niin ikään tuomitun oli mahdollista välttää rangaistukselta, jos joku nuori naimaton nainen (alunperin neitsyt) halusi solmia avioliiton hänen kanssaan.⁸⁶

Niissä tapauksissa, joissa rikos oli loukannut myös yksityistä hyvää, armotuomio edellytti aina loukatun osapuolen tai hänen sukulaistensa suostumusta.⁸⁷ Arkaaisen sovinto-oikeuden asema oli siten verrattain vahva vielä pitkään keskiajalla. Hallitsijavallan voimistuessa keskiajan loppua kohden armotuomioinstituutio kuitenkin hävisi oikeuskäytännöstä ja armahdusvalta alkoi keskittyä yksinomaan hallitsijoiden käsiin. Esimerkiksi keisari Kaarle V:n rikoslakikodifikaatio (*Constitutio Criminalis Carolina*) vuodelta 1532 ei enää tunnustanut kyseistä instituutiota.⁸⁸

Tuomas Akvinolainen (1225–1274) oli jo 1200-luvulla kirjoittanut, ettei tuomioistuintuomarille voinut antaa armoon (*misericordia*) perustuvaa oikeutta jättää rikollista tuomitsematta rangaistukseen, koska tuomari ei saanut estää loukatuksi tulleelle osapuolelle kuuluvaa oikeutta vaatia rangaistusta. Toisekseen valtion (*reipublicae*) etu vaati, että syyllisiä rangaistaan. Hänen mukaansa vain ”korkeimmalla tuomarilla” eli suvereenilla oli valta päättää ”tuomitsematta jättämisestä” edellyttäen kuitenkin, että loukattu osapuoli suostui tähän eikä rankaisematta jättäminen ollut vahingollista yhteiselle hyvälle (*publicae utilitati*).⁸⁹ Augustinuksen tavoin Akvinolainen määritteli armon hyveeksi, joka on rationaalista myötätuntoa toista kohtaan hädän hetkellä.⁹⁰ Uudelle ajalle siirryttäessä oikeus tuomita armoon vedoten oli kaventunut yleisestä oikeudesta hallitsijan yksinoikeudeksi.

Ranska

Frankkien valtakunnan hajoaminen merkitsi oikeuden pirstaloitumista myös muotoutumassa olleen Ranskan valtakunnan alueella. Kaarle Suuren pojan Kaarle Kaljupään (823–877) kuoltua karolingien aikainen oikeuskoneisto lakasi olemasta ja oikeudenkäyttö ajautui yksittäisten mahtimiesten käsiin. Kuten

⁸⁶ von Bar et al. 1968, s. 115–117, Schmidt 1983, s. 69–79 ja Rüping 1991, s. 22.

⁸⁷ von Bar et al. 1968, s. 115.

⁸⁸ Schmidt 1983, s. 70.

⁸⁹ Thomas ab Aquino, *Summa Theologiae*, II, 2,67,4.

⁹⁰ Thomas ab Aquino, *Summa Theologiae*, II, 2,30,3.

sanottu, kuninkaiden oikeudellinen ja muukin vallankäyttö rajoittui lähinnä Pariisia ympäröivään alueeseen (*Ile de France*). Alueelliset hallitsijat puolestaan (herttuat, kreivit, varakreivit jne.) hallitsivat suvereenisti ainoastaan omia rajattuja alueitaan. Mainittujen tahojen kustannuksella selkeintä yhteiskunnallisen vallan kasvu olikin siten lääninherrojen (*seigneurs*) keskuudessa.⁹¹

Lääninherrojen oikeudellisen vallan kasvu merkitsi oikeudenkäytön muuttumista mielivaltaisempaan suuntaan. Oikeuden jakaminen lakkasi olemasta hallitsijan velvollisuus, kuten asia vielä frankkikuninkaiden aikana käsitettiin. Sen sijaan lääninherrojen käsissä oikeudenkäyttö muuttui puhtaaksi vallankäytöksi, jonka pääasiallisena tarkoituksena oli kasvattaa heidän tulojaan. Keinot varojen hankkimiselle olivat monet; jutun saattaminen lääninherran tuomioistuimeen maksoi tietyn summan (*taxes de plaid*), kuolemaantuomittujen ja karkotettujen omaisuus konfiskoitiin sekä kovien sakkorangaistuksen käyttö yleistyi. Vakavammista rikoksista kuten murhasta, murhapoltosta ja aviorikoksesta saatettiin kuitenkin tuomita kuoleman- tai ruumiinrangaistuksiin. Toisin sanoen rikoksista, joissa oli vuodatettu verta, joutui yleensä vastaamaan verellä (*justice du sang*). Lääninherrojen välillä käytiin kilpailua siitä, kuka saa vakavammat teot tuomittavakseen. Osa lääninherroista joutui tyytymään vähäpätöisten ja tuottamattomien juttujen tuomitsemiseen, kun taas osa onnistui hankkimaan tuomiovallan myös luettujen vakavampien rikosten osalta. Viimeksi mainitusta katavasta tuomiovallasta käytettiin nimitystä ”korkea oikeus” (*haute-justice*).⁹²

Oikeudellinen vallankäyttö oli myös erilaista riippuen asianosaisten yhteiskunnallisesta statuksesta. Ritareiden (*chevaliers*), vasallien jne. välisissä kiistoissa koston turvautuminen yleistyi; kosto nähtiin yhdellä kertaa sekä oikeudeksi että velvollisuudeksi. Kosta pyrittiin kuitenkin välttämään sovintoa ja välimiestuomiota käyttämällä, missä suhteessa lääninherran tuomioistuin oli merkittävässä roolissa. Kyseisissä oikeusjutuissa lääninherrojen tuomioistui-
met toimivat pikemminkin välimiehinä kuin tuomioistuinina. Lääninherran ja talonpoikien (*rustres, paysans*) välisissä jutuissa tuomioistui-
met toimivat sen sijaan välittöminä vallankäytön välineinä. Prosessi ei juurikaan noudattanut sääntöjä ja tuomitut rangaistukset olivat täysin lääninherran harkinnassa.⁹³

Oikeudenkäytön hajanaisesta luonteesta seurasi luonnollisesti, että myös armahdusoikeutta käyttivät monet eri tahot riippuen siitä, kenen oikeudellisesta tuomiovallasta oli kyse. Kuningas käytti armahdusvaltaa omassa vaikutuspiirissään ja paikallisruhtinaat omissaan aivan kuten lääninherratkin. Kuninkaan ohella yksittäisillä prinsseillä, kreiveillä, herttuilla, paroneilla ja lääninherroilla oli kullakin valta myöntää armahduksia.⁹⁴ On kuitenkin pidettävä mielessä,

⁹¹ Carbasse 1990, s. 79–80.

⁹² Carbasse 1990, s. 80–82.

⁹³ Carbasse 1990, s. 82–87.

⁹⁴ Legoux 1865, s. 8.

että raja tuomio- ja armahdusvallan välillä ei ollut varhaiskeskiajan lopussa kovinkaan selvä. Tässä mielessä kuvaavaa on esimerkiksi se, että kun syytetty joutui lääninherran tuomioistuimen eteen, hänen katsottiin joka tapauksessa olevan ”lääninherran armoilla” (*in misericordia domini, à la merci du seigneur*).⁹⁵

Tultaessa 1100-luvulle kuninkaiden valta-asema Ranskassa kuitenkin vahvistui. Kuten edellä Saksan yhteydessä jo mainittiin, modernin valtion rakenteiden pystyttäminen sai alkunsa juuri 1100-luvulla, jolloin monarkit suuressa osassa Eurooppaa ryhtyivät luomaan keskitettyä hallintojärjestelmää. Prosessi oli pitkä ja se vietiin päätökseen vasta uudelle ajalle saavuttaessa. Kyseisten vuosisatojen kuluessa myös Ranskan kuninkaat onnistuivat saamaan verrattain tukevan otteen oikeudenkäytöstä. Saksan tavoin kuninkaiden valta-aseman kasvu Ranskassa oli saatu aikaan muun muassa katolisen kirkon tuella. Kuninkaasta haluttiin tehdä jälleen yhteiskunnallisen rauhan takaaja (*gardien de la paix publique*). Eräänä ratkaisevana käännekohtana pidetään Ludvig VI:n (1081–1137) hallitsijakautta, josta lähtien kuninkaat kiristivät otetta oikeudenkäytöstä huomattavasti. Ludvig VI esimerkiksi teloitti omakätisesti *Ile de Francen* ryösteleviä paroneja ja konfiskoi heidän linnojaan. Myös paikallisruhtinaat tehostivat oikeudenkäyttöään alueillaan; ”herttuan rauhan” (*paix du duc*) rikkomisesta seurasi ankarat rangaistukset.

Claude Gauvardin mukaan keskiajan viimeisille vuosisadoille sattunut kuninkaan vallan kasvu selittyy osittain törkeän rikollisuuden määrän nousulla, joka oli puolestaan seurausta muun muassa ruton ja satavuotisen sodan (1339–1453) aiheuttaman maankiertäjäyyden lisääntymisestä. Epävarmat yhteiskunnalliset olosuhteet tarjosivat kuninkaille tilaisuuden kiristää kontrolliaan, mihin kehitykseen alamaisillakaan ei ollut huomauttamista. Gauvard on tarkastellut erityisesti, miten 1300-luvun lopun ja 1400-luvun alun rikoksista kertovissa kronikoissa ja pamfleteissa tietyistä törkeistä rikoksista esitetyt stereotypiat ja luettelot vaikuttivat lainsäädäntöön ja oikeudenkäyttöön. Tyypillisiä teksteissä toistuvia rikoksia olivat esimerkiksi murha, tuhopoltto, maantieryöstö ja raiskaus. Oikeudenkäyttöön kertomukset vaikuttivat muun muassa sitä kautta, että samaisista rikoksista tuli säädösten mukaan tuomita kuolemanrangaistukseen, eikä kuningas vastaavasti voinut armahtaa kyseisistä teoista tuomittuja.⁹⁶

Saksan tavoin myös Ranskassa roomalaisen oikeuden merkitys oikeudenkäytön keskittymiskehityksen kannalta oli suuri. Oikeustieteellinen toiminta ei jäänyt pelkästään oikeuskoulujen seinien sisäpuolelle, vaan sen tulokset vaikuttivat heti alusta lähtien kuninkaan ja paikallisruhtinaiden oikeudellisiin käytäntöihin.⁹⁷ 1300-luvulta lähtien juristien kielenkäytössä yleistyi väittämä, että

⁹⁵ Carbasse 1990, s. 90.

⁹⁶ Gauvard 1999, s. 1–32.

⁹⁷ Carbasse 1990, s. 91–98.

”kuningas on kaiken oikeuden lähde” (*toute justice émane du roi, le roi est source de toute justice*). Oikeutta eivät kuitenkaan jakaneet yksin kuninkaas, vaan puhutaan yhtäältä kuninkaan pidättämästä (*justice retenue*) ja toisaalta kuninkaan delegoimasta tuomiovallasta (*justice déléguée*). Kuningas saattoi milloin tahansa pidättää rikosoikeudellisen tuomiovallan itselleen joko osapuolten valituksesta tai omasta aloitteestaan. Kuitenkin jo keskiajan lopulta lähtien pidätetyn tuomiovallan kanavaksi vakiintui kuninkaan neuvosto (*Conseil du roi*). Neuvosto saattoi saada jutun käsiteltäväkseen siirron (*évocation*) tai valituksen (*cassation*) kautta. Muita pidätetyn oikeudenkäytön muotoja olivat muun muassa parlamenttien erityisistunnot (*Les Grand Jours*) ja kuninkaan yksittäisiä juttuja varten erikseen perustamat tuomioistuimet (*Les chambres de justice*). Delegoidun oikeudenkäytön piiriin kuuluivat puolestaan muun muassa voudit (*prévôts*) maaseudulla, maistraatit (*magistrats*) kaupungeissa ja parlamentit (*parlements*) molempien valitusinstansseina.⁹⁸

Kuninkaan tuomiovallan kasvu näkyi muun muassa siinä, että lääninherrojen mielivaltaisesta tavasta määrätä sakkorangaistuksia luovuttiin ja sen sijaan siirryttiin kiinteiden sakkotariffien käyttöön. Ajan myötä näistäkin luovuttiin; muutos alkoi 1200-luvulla eteläisistä maakunnista saavuttaen 1500-luvulla tapaoikeuden kattamat alueet uuden ajan alussa. Saksan kehityksen tapaan tuomareilla säilyi kuitenkin varsin suuri harkinta- eli arbitraatiovalta rangaistuksen mittaamisen suhteen. Katsottiinhan heidän toimivan kuninkaan tuomiovallan edustajina. Argumentaatioissa turvauduttiin *Digestan* osiin, joissa todettiin, että epätavallisten rikosten (*crimes extraordinaires* eli rikokset, joista ei oltu laissa määrätty rangaistusta) osalta tuomari sai langettaa sopivaksi katsomansa rangaistuksen. Roomalaisen oikeuden lähteet olivat kuitenkin ristiriitaisia sen kysymyksen suhteen, voiko tuomari käyttää harkintavaltaansa myös tavallisten rikosten (*crimes ordinaires* eli rikokset, joista oli laissa säädetty tietty rangaistus) kohdalla. Vallitsevaksi muodostui lopulta kanta, jonka mukaan tuomari saattoi lieventää tai koventaa rangaistusta, jos siihen löytyi ”hyväksyttäviä syitä” (*bonnes raisons*). Tuomareille suotu harkintavalta on ymmärrettävää ottaen huomioon aikakauden rikosoikeudelliset säädökset, joiden rangaistukset olivat absoluuttisia ja erittäin ankaria.⁹⁹

Aikakauden rikosoikeustieteilijöiden omaksuman doktriinin taustalla vaikutti ajatus, jonka mukaan oli mahdollista löytää universaali tapa arvioida/mitata oikea rangaistus. Tuomareiden tuli löytää oikeudenmukainen rangaistus tekijään ja tekoon nähden. Oppineet laativat kattavia luetteloita tekijöistä, jotka saattoivat vaikuttaa lieventävästi tai koventavasti rangaistukseen. Harkitessaan rangaistusta tuomarin oli mahdollista ottaa huomioon tekijän ikä, teon suunnitelmallisuus/suunnittelemattomuus, valtion etu, tekijän ja uhrin välinen suhde,

⁹⁸ Carbasse 1990, s. 109–129.

⁹⁹ Carbasse 1990, s. 168–173.

tekijän aiempi rikollisuus, teon luonne, tuomitsemisen aiheuttama skandaali jne. Myös tekoon suoranaisesti liittymättömillä seikoilla kuten tekijän suuri perhe, valtiolle suoritettut palvelukset, hyvä maine jne. saattoi olla merkitystä oikeudenkäynnin lopputuloksen kannalta. Kaikki luetellut tekijät ovat luonteeltaan hyvin konkreettisia. Vaikka osa niistä viittaakin modernissa merkityksessä tekijän syyllisyyteen, mitään niin abstraktia käsitettä ei omaksuttu tai käytetty. Rikosoikeudellinen syyllisyys kiinnittyi vahvasti konkreettisiin seikkoihin.¹⁰⁰

Rikosoikeusoppineiden laatimista luettelosta huolimatta mitään yhtenäistä tapaa arvioida rangaistuksen määrää ei esiintynyt. Luettelot olivat tuon ajan oikeustieteilijöiden hengen tuotteita, jotka eivät sitoneet – usein tuskin saavuttaneetkaan – tuomareita. Tuomareiden harjoittama arbitraatio ei ollut muun kuin moraalin rajoittamaa. Tuomarit vastasivat teoistaan viime kädessä kuninkaalle ja/tai Jumalalle. Arbitraatioon liittynyt ajattelutapa leimasi ranskalaista rikosoikeutta *ancien régime* aikakauden loppuun saakka. Carbasse toteaaakin, ettei idea suhteellisesta rangaistuksesta ollut suinkaan ainoastaan 1700- ja 1800-luvun reformisteille ominainen, vaan se esiintyi myös varhaisempien rikosoikeustieteilijöiden keskuudessa.¹⁰¹

Luonnollisesti myös kuningas saattoi tuomiovaltaansa käyttäessään poiketa laissa määrätystä rangaistuksista. Kuninkaalla oli lisäksi käytössään useita oikeudellisia instituutioita (*lettres de justice*) delegoidun oikeudenkäytön tuloksena syntyneiden epäoikeudenmukaisuuksia korjaamiseksi. Ne kaikki viittasivat enemmän tai vähemmän kuninkaan armahdusoikeuteen. Vielä keskiajalla armahdusoikeuteen liittynyt terminologia ei ollut kuitenkaan ehtinyt vakiintua. Kuninkaan armahdus- ja lainlieventämisvallasta käytettiin useita eri nimityksiä: *lettres d'abolition*, *lettres de pardon* tai *lettres de rémission*. Vasta uudella ajalla näiden käsitteiden käyttö alkoi selkiintyä siten, että kukin viittasi erityyppiseen lainlievennysvallan muotoon. *Lettres de rémission* -nimisillä armahduskirjeillä viitattiin kuninkaan myöntämiin armahduksiin tapauksissa, joissa syytetty oli tuomittu taposta kuolemanrangaistukseen, vaikka jutussa oli esiintynyt lieventäviä asianhaaroja (esim. itsepuolustustilanteet). Tuomareilla kun ei ollut henkirikosten osalta muuta vaihtoehtoa kuin tuomita tekijä kuolemanrangaistukseen. Ainoastaan kuningas saattoi kyseisen tyyppisissä jutuissa ottaa lieventävät asianhaarat huomioon. Tapaukset tulivat kuninkaan harkittavaksi tavallisesti siten, että tuomioistuintuomarit lykkäsivät jutun käsittelyä, jotta syytetty voisi anoa kuninkaan armoa.¹⁰²

Jacques Foviaux'n mukaan *lettres de rémission* -armahduskirjeet olivat kaikkien yleisin armahduskirjeiden ryhmä. Niitä myönsi useimmiten kuningas, vaikka hänellä olikin valta delegoida niiden myöntämisoikeus. *Lettres de*

¹⁰⁰ Carbasse 1990, s. 173–174.

¹⁰¹ Carbasse 1990, s. 174–177.

¹⁰² Carbasse 1990, s. 127–128.

rémission -armahduskirjeet käsitettiin ennen kaikkea oikeudenkäyttöön liittyväksi instituutioksi. Niillä lievennettiin jäykästä ja ankarasta lainsäädännöstä aiheutuneita epäkohtia ja niitä todella myös käytettiin. Esimerkiksi Kaarle VI (1368–1422) myönsi yksistään vuoden 1339 tammikuun 31. päivän ja toukokuun 1. päivän välisenä ajanjaksona yhteensä 136 *lettres de rémission* -armahduskirjettä.¹⁰³

Lettres d'abolition ja *lettres de pardon* -termit puolestaan tarkoittivat kuninkaan harjoittamaa armahdustoimintaa rajoitetummassa merkityksessä. Ensin mainittu koski tapauksia, joissa oli tuomittu kuolemanrangaistus ja jälkimmäinen muita rangaistuksia. Niiden myöntäminen oli täysin kuninkaan hyvän tahtoisuuden varassa. Kyseisten armahdusten käyttö muodostuikin varsin merkittäväksi. Kuninkaat armahtivat rikoksista tuomittuja esimerkiksi kruunajaisien, kruununperillisten syntymien, kuninkaallisten avioliittojen solmimisten jne. yhteydessä. Yllä mainittujen armahdusten lisäksi esiintyi joukko erilaisia armahdusmuotoja (*lettres de rappel de ban ou de galères*, *lettres de commutation de peine*, *lettres de réhabilitation*), joilla kaikilla lievennettiin tuomittuja rangaistuksia.¹⁰⁴

Saksan tavoin Ranskassa kuninkaan yhteiskunnallisen vallan kasvaminen keskiajan loppua kohden heijastui suoraan myös armahdusoikeuteen. Vuonna 1359 kuningas Juhana II antoi ordonanssin, jossa kiellettiin lääninherroja ja kuninkaan omia virkamiehiä antamasta armahduskirjeitä. Kaarle VII antoi uudestaan samansisältöisen ordonanssin vuonna 1449. Mikäli yksittäinen lääninherra käyttäisi jatkossa armahdusvaltaa, tuli sen tapahtua yksinomaan kuninkaan erityisellä valtuutuksella ja kuninkaan nimissä. Tämänkaltaisissa tapauksissa armahdusvalta oli tarkoin rajattu sekä määrällisesti että ajallisesti. Esimerkiksi Ludvig XI antoi vuonna 1477 ordonanssin, jossa Angoulêmen herttua valtuutettiin vapauttamaan vankeja joka kerta, kun hän saapui ensimmäistä kertaa maillaan sijaitsevaan kaupunkiin.¹⁰⁵

2.4 ARMAHDUSOIKEUS VAKIINTUU HALLITSIJOIDEN YKSINOIKEUDEKSI UUDELLA AJALLA

Uuden ajan ensimmäinen vuosisata (1500-luku) merkitsi modernin absolutismin leviämistä Euroopassa. Kuten edellä mainittiin, absoluuttisen hallitusmuodon perusta oli luotu jo keskiajan neljän viimeisen vuosisadan aikana. Keskeisiä yhteiskunnallisen kehityksen suuntaa määränneitä tekijöitä olivat

¹⁰³ Foviaux 1970, s. 32–34 ja 76–77. Joko Foviaux'n mainitsema kuningas tai sitten vuosiluku on virheellinen, sillä ne eivät täsmää keskenään.

¹⁰⁴ Carbasse 1990, s. 128–129.

¹⁰⁵ Legoux 1865, s. 9.

keskitetyn hallintojärjestelmän luominen ja roomalaisen oikeuden reseptio. 1500-luvun alkuun sijoittuu kuitenkin vielä eräs merkittävä yhteiskunnallinen murros, jonka vaikutus Euroopan poliittiseen, taloudelliseen, kulttuuriseen ja oikeudelliseenkin kehitykseen tuli olemaan huomattava. Kyseessä on tietenkin uskonpuhdistus. Seuraavaksi tarkastellaankin sen vaikutusta oikeudelliselle elämälle.

Saksa

Uskonpuhdistuksen sanotaan saaneen – ainakin symbolisessa merkityksessä – alkunsa Martti Lutherin (1483–1546) toimesta, kun hän vuonna 1517 naulasi teesinsä Wittenbergin linnankirkon oveen. Lutherin kritiikin kohteeksi joutui erityisesti anekausa, joka oli tuolloin varsin merkittävä tulonlähde katoliselle kirkolle. Siihen asti oli pidetty täysin luonnollisena, että syntinen/rikoksentekeijä saattoi sovittaa pahat tekonsa maksamalla aneen; katsottiinhan Jumalan ja maailman, tuonpuoleisen ja tämänpuoleisen, kirkon ja valtion, uskonnon ja oikeuden muodostavan erottamattoman yhteyden. Luther kyseenalaisti koko instituution oikeutuksen. Hänen mukaansa ihminen pelastui yksin uskosta ja Jumalan armosta. Toisin sanoen Luther teki selvän eron Jumalan valtakunnan ja maallisen valtakunnan välillä (*Zweireichelehre*).

Opillinen ongelma ei tullut kuitenkaan kokonaan ratkaistuksi, sillä olihan jokainen kristitty samalla kertaa kummankin maailman asukas. Luther ratkaisi ongelman apostoli Paavalin kirjoituksiin tukeutuen. Paavalin teksteissä esiintyi käsite *exusia*, jolla hän viittasi arkipäiväisiin maallisen hallintovallan edustajiin kuten esimerkiksi poliisiin ja ulosottomieheen. Luther otti käyttöön kyseisen käsitteen samalla ”ylentäen” sen tarkoittamaan ensi sijassa korkeimpia valtio-organiaaneja – lähinnä ruhtinaita (*Landesfürsten*). Paikallisruhtinaat muodostivatkin vastedes oman valtionsa ainoan esivallan (*Obrigkeit*). He astuivat keisarin ja paavin sijaan; kehitys maailmankirkosta kohti valtiokirkkoa oli saanut alkunsa.¹⁰⁶

Toisin kuin keisarikunnan tasolla, jolla keisari oli riippuvainen valtakunnan-säädyistä (*Reichstände*), valtiotasolla ruhtinas saattoi olla hyvinkin itsenäinen säädyistä (*Landstände*). Tämä mahdollisti viranomaisvaltion (*Obrigkeitsstaat*) rakentamisen. Viranomaisvaltio oli tiukassa ruhtinaan ja hänen virkamiestensä ohjauksessa. Ruhtinaan absoluuttista statusta tuki Lutherin käsitys, jonka mukaan alamaiset eivät saaneet kritisoida esivaltaa, vaikka he olisivatkin pitäneen ruhtinasta epäoikeudenmukaisena. Heillä ei toisin sanoen ollut oikeutta vastarintaan (*Widerstandrecht*). Valtion ja ruhtinaan tehtävänä oli uskonnon, opetuk-

¹⁰⁶ Hattenhauer 1992, s. 356–357.

sen, hallinnon, oikeuden jne. avulla kasvattaa alamaisistaan kunnan kristittyjä. Katolisen kirkon toimi- ja tuomiovaltaan kuuluneet asiat siirrettiin valtiollisten orgaanien (mukaan lukien kirkko) hoidettaviksi.¹⁰⁷

Uskonpuhdistus ja siihen liittynyt poliittinen kehitys oli näin ollen raivannut tietä absolutismin muodostumiselle 1600-luvun Saksassa. Jo keskiajalta lähtien hallitsijoiden asemaa oli pönkitetty roomalaisen oikeuden doktriinilla, jonka mukaan ”lait eivät sitoneet hallitsijaa” (*princeps legibus solutus*). Mutta kuinka absoluuttisia saksalaiset paikallisruhtinaat oikeastaan olivat? Tosiasiassa heidän asemansa rajoittivat monet eri seikat. Ruhtinas saattoi olla hyvinkin riippuvainen säädystä, jos ruhtinaan taloudellinen asema ei ollut omasta takaa turvattu. Myös voimistuva luonnonoikeusajattelu asetti ruhtinaan vallalle rajoja. Ruhtinaiden norminanto ja lainkäyttö eivät saaneet olla ristiriidassa luonnollisten oikeuksien kanssa.¹⁰⁸ Joka tapauksessa oli selvää, että saksalaisten ruhtinaiden valta oli 1600-luvulla suurempi kuin koskaan ennen.

Minkälaisia vaikutuksia uskonpuhdistuksella, absolutismilla, juristiprofession synnyllä ja roomalaisen oikeuden omaksumisella sitten oli uuden ajan saksalaisen rikosoikeuden kannalta? Yleisellä tasolla voidaan ensinnäkin todeta, että absolutismin vahvistuessa rikosoikeus valtiollistui entistä vahvemmin. Hallitsijat pyrkivät monopolisoimaan väkivallan käytön rikollisia vastaan käytettävänä reaktiokeinona. Hallitsija oli vastuussa Jumalalle siitä, että rikolliset (syntiset) saavat rangaistuksensa. Konkreettisella tasolla valtiollistuminen ilmeni muun muassa ankarien kuoleman- ja ruumiinrangaistusten vakiintumisessa. Rikosoikeuden nähtiin entistä selvemmin toteuttavan myös tiettyjä maallisia tarkoituksia. Julmilla rangaistuksilla ajateltiin olevan rikollisuuteen nähden yleisestävä vaikutus nimenomaan pelotusperiaatteen kautta. Myös erityisestäään vaikutukseen vedottiin. Käsitys rikosoikeuden valtiollis-sosiaalisesta funktiosta oli kuitenkin kehittynyt Saksassa itsenäisesti jo keskiajalla osana ankaraa valtiollista rangaistusjärjestelmää, joten tässä suhteessa roomalaisen oikeuden omaksuminen ei näytellyt minkäänlaista roolia. Sen sijaan reseption myötä saksalaiseen rikosoikeudelliseen diskurssiin ilmaantui näkemys, jonka mukaan rikosoikeuden tehtävänä oli toteuttaa materiaalista oikeudenmukaisuutta. Viimeksi mainittu näkemys oli suunnattu ennen kaikkea keskiaikaisen rikosoikeudenkäytön mielivaltaa (*Willkür*) vastaan.¹⁰⁹

Italiaisten juristien muokkaaman roomalaisen rikosoikeuden (*mos italicus*) vaikutus ilmeni kuitenkin ennen muuta saksalaisen rikosoikeustieteen alkuunpanijana. Yleisellä tasolla voidaan puhua saksalaisen rikosoikeusajattelun rationaalistumisesta. Reseptio toi mukanaan muun muassa skolastisen metodin. Reseptio myötä saksalainen rikosoikeus kehittyikin käsitteellisempään ja

¹⁰⁷ Hattenhauer 1992, s. 358–362.

¹⁰⁸ Hattenhauer 1992, s. 408–412.

¹⁰⁹ Schmidt 1983, s. 107–115.

systemaattisempaan suuntaan.¹¹⁰ Konkreettisena todisteena roomalaisen oikeuden reseption vaikutuksesta voidaan pitää vuonna 1532 julkaistua keisarillista rikoslakikodifikaatiota *Constitutio Criminalis Carolinaa*, josta heijastui selvästi uudet opit tarkempine rikos- ja rangaistusmääritelmineen. Kodifikaation vaikutukset ulottuivat ympäri keisarikuntaa ja kestivät monilta osin aina 1700-luvulle asti.¹¹¹

Saksalainen rikosoikeustiede irtaantui ajan myötä italialaisista esikuvistaan ja kehittyi 1600-luvulla omaksi kansalliseksi tieteenkseen. Tässä kehityksessä suurta osaa näytteli ennen kaikkea saksalainen oikeusoppinut ja tuomari Benedict Carpzov (1595–1666). Carpzovin käsitykset pohjautuivat kuitenkin vielä selkeästi kristilliseen (luterilaiseen) ajatteluun. Esimerkiksi hänen rangaistus-teoriansa oli puhtaan teokraattinen. Teologian vaikutus ilmeni myös Carpzovin armahdusinstituutiota koskevista käsityksistä. Aikakautensa yleisen ajattelun mukaisesti Carpzov ymmärsi keisarin ja paikallisruhtinaiden armahdusoikeuden yksinomaan hallitsijalle kuuluvana valtaoikeutena (*Regal*). Carpzov katsoi, ettei hallitsija armahdusoikeus kuitenkaan ulottunut sellaisiin rikoksiin kuin murha, jumalanpilkka ja aviorikos. Carpzov oli lisäksi sitä mieltä (luterilaisesta käsityksestä poiketen), että armahdus oli jollakin tapaa ansaittava. Esimerkiksi huolimattomuudesta (*culpa*) tehty tappo oli hyväksyttävä peruste armahdukselle.¹¹² Carpzovin käsitykset todistavat oivalla tavalla siitä, kuinka tietyt armahdusinstituutioon liittyvät peruskäsitykset säilyivät (katolisen) kirkon välityksellä antiikista aina uudelle ajalle saakka. Kuten aiemmin todettiin, tiettyjen vakavien tekojen (murha ja temppelirikos) katsottiin kuuluvan armahdusoikeuden ulkopuolelle jo hellenistisessä rikosoikeudellisessa ajattelussa.

Jo Carpzovin elinaikana saksalainen rikosoikeustiede oli kuitenkin alkanut saada vaikutteita luonnonoikeudellisesta ajattelusta, mikä merkitsi muun muassa rangaistusteorian maallistumista. Rangaistavuuden perustaksi nostettiin ihmisen luontainen yhteisöllisyys. Esimerkiksi Samuel Pufendorfin (1632–1694) mukaan ihmiset olivat valtio- ja yhteiskuntasopimuksen solmiessaan luovuttaneet esivallalle oikeuden rangaista rikoksista, joiden se katsoi loukkaavan valtiota ja yhteiskuntaa (*salus rei publicae lex suprema est*).¹¹³

Pufendorfin rangaistusteoria olikin selvän utilitaristinen. Hän kirjoitti, että rangaistuksilla oli sekä yleis- että erityisestävä funktionsa: ehkäistä muita tekemästä rikoksia sekä parantaa rikollinen tai tehdä hänet viime kädessä kyvyttömäksi uusiin rikoksiin. Teot, jotka eivät uhanneet ihmisyyhteisöä, eivät kuuluneet inhimillisen rangaistusvallan alaan. Tällaisia olivat Pufendorfin mukaan muun muassa ”puhtaasti sisäiset teot” kuten esimerkiksi syntiset ajatukset.

¹¹⁰ Schmidt 1983, s. 148–149 ja Rüping 1991, s. 33.

¹¹¹ Schmidt 1983, s. 125–141 ja Rüping 1991, s. 37–41.

¹¹² Grewe 1936, s. 74 ja 82–83.

¹¹³ Schmidt 1983, s. 157–166.

Pufendorfin käsitys armahduksesta oli yhdenmukainen hänen utilitaristisen rangaistusteorian kanssa. Armahdus oli mahdollista myöntää tapauksissa, joissa rangaistuksen yleiset tarkoitukset eivät tunnu tarkoituksenmukaisilta; joissa armahdus aiheuttaa enemmän hyvää kuin rangaistus; joissa rangaistuksen tarkoitukset voidaan saavuttaa muulla tavoin kuin rankaisemisella; joissa syyllinen oli aiemmin tehnyt tai hänen odotetaan tekevän palveluksia valtiolle taikka; joissa rangaistavien liian suuri määrä olisi haitaksi valtion olemassaololle.¹¹⁴

Kesti kuitenkin osapuulleen aina 1700- ja 1800-lukujen vaihteeseen saakka ennen kuin julmat kuoleman- ja ruumiinrangaistukset lopullisesti väistyivät rikoslakikirjoissa vapausrangaistusten tieltä. Lain ankarasta kirjaimesta huolimatta rikosoikeusdoktriinissa oli kehitelty mekanismeja, joilla lain määräämiä rangaistuksia voitiin lieventää. Kehitys oli omiaan kaventamaan armahdusinstituution merkitystä. Tärkein lievennyskeino – kuten Ranskassakin – oli alun perin italialaisten juristien keskiajalla kehittämä ”epätavallisen rangaistuksen” (*poena extraordinaria*) käsitteelle rakentunut doktriini. 1500- ja 1600-luvun saksalaisen tulkinnan mukaan opin sisältönä oli, että silloin kun jutussa esiintyi raskauttavia tai lieventäviä asianhaaroja, tuomarilla oli oikeus tuomita laissa säädetystä rangaistuksesta poiketen joko ankarampaan tai lievempään suuntaan. Esimerkiksi yritys, tuottamus ja hätävarjelu oikeuttivat poikkeamaan lievempään suuntaan. Tuomarilla oli itsenäinen harkintavalta myös tapauksissa, joissa laissa ei oltu säädetty teosta lainkaan rangaistusta.¹¹⁵ Tuomarin valtaa poiketa lain kirjaimesta lievempään suuntaan ei siten enää perusteltu armolla. Kyse oli oikeusdogmatiikan piirissä kehitetystä rangaistuksen mittaamisdoktriinista, jonka avulla oli mahdollista löytää oikeudenmukainen rangaistus kussakin yksittäistapauksessa.

Armotuomioinstituutio (*Richten nach Gnade*) menetti siten merkityksensä absolutismin ajalle siirryttäessä. Hallitsijavallan voimistuttua oikeus lieventää rangaistuksia armoon vedoten keskittyi yksinomaan hallitsijoiden käsiin. Kuten Carpzovin yhteydessä juuri todettiin, kehityksestä seurasi, että armahdusoikeudesta (*Begnadigungsrecht*) muodostui yksinomaan suvereenille kuuluva valta-oikeus (*Regal*). Absoluuttisilla hallitsijoilla säilyi myös vanha oikeus ottaa mikä tahansa vireillä oleva juttu henkilökohtaisesti tuomittavaksi (*Evokationsrecht*) tai ratkaista juttu omassa kabinetissaan hallinnollisen aktin kautta. Viimeksi mainittu menettely tunnetaan kabinetioikeudenkäytön (*Kabinettsjustiz*) nimellä.¹¹⁶

Thomas Brückner on tutkinut armahdusoikeutta koskeneen saksalaisen doktriinin kehitystä varhaisella uudella ajalla. Tuolloin oikeustieteessä kehiteltiin

¹¹⁴ Pufendorf 1991, s. 158–162.

¹¹⁵ Schmidt 1983, s. 166–169.

¹¹⁶ Mitteis & Lieberich 1988, s. 395–396.

roomalaiselle oikeudelle tuntematon käsite *ius aggratiandi*, jonka kautta armahdusoikeudelle pyrittiin antamaan tieteellinen perustelu ja saattamaan se yhteensopivaksi julkisen rikosoikeuden kanssa. Uuden ajan oikeustieteilijät olivat varsin yksimielisiä siitä, että *ius aggratiandi* oli majesteettioikeus (*jus majestatis*). Kuten yllä todettiin, keisari oli kuitenkin riippuvaisempi valtakunnanvaltiopäivistä kuin paikallisruhtinaat omista valtiopäivistään. Tämä heijastui myös armahdusoikeuden alueelle. Esimerkiksi Westfalenin rauhan jälkeen keisarin armahdusoikeus menetti osittain keisarillisen yksinoikeuden (*Regal*) luonteensa. Keisarin harjoittama armahdusvallan käytön tuli vastedes tapahtua valtakunnansäätyjen myötävaikutuksella (*jus suffragii*). Alueellisten ruhtinaiden armahdusoikeus johdettiin luonnollisesti keisarin armahdusoikeudesta.¹¹⁷ Ottaen huomioon että osa paikallisruhtinaista säilyi hyvinkin riippumattomina omista valtiopäivistään, ainakin heidän osaltaan armahdusoikeuden käyttö lie-
nee tuskin ollut samalla tavoin rajoitettu.

Armahdusoikeuden käytölle oli kuitenkin oikeustieteessä kehitetty rajoitteita. Ensinnäkin luonnonoikeudellisesta ajattelusta kummunneen armahduksen hyväksyttäviä syitä (*justa causa aggratiandi*) koskeneen opin mukaan jokaiselle yksittäiselle armahdukselle tuli löytää perustelu. Sekä Carpzov ja Pufendorf lukeutuivat kyseisen opin kannattajiin. Opin mukaan esimerkiksi lapsellisuus/alaikäisyys (*infantia*), raivo (*furor*), juopumus (*ebrietas*) ja tuottamuksellisuus (*culpa sine dolo*) katsottiin syiksi, joiden perusteella armahdus voitiin myöntää. Olennaista oli, että armahdus toteutti materiaalista oikeudenmukaisuutta. Mutta myös vastakkaisiakin käsityksiä esitettiin. Osa oikeustieteilijöistä oli sitä mieltä, ettei armahdus edellyttänyt lainkaan syitä, sillä koko instituutio oli johdettu armon (*gratia*) käsitteestä. Brücknerin mukaan kyseinen näkemys, joka johti viimein hallitsijan armahdusvallan erkaantumiseen tuomioistuinten tuomiovallasta, oli seurausta rangaistuksen lieventämis- ja estämisperusteiden kehittämisestä. Lopulta tehtiin ero *causae justitiae* ja *causae gratiae* välillä.¹¹⁸

Toisekseen kaikkialla Saksassa vallitsi vielä uudella ajalla esimerkiksi käsitys siitä, ettei armahduksella saanut loukata kolmannen oikeuksia – lähinnä uhrin oikeutta kompensatioon. Oikeustieteilijät pysyivät kuitenkin varsin vai-
tonaisina tämän asian suhteen katsoen sen kuuluvan ensisijaisesti yksityisoikeuden alaan. Sen sijaan (kolmanneksi) oikeustieteilijät pohtivat kysymystä siitä, oliko joitakin rikoksia, joista hallitsija ei voinut myöntää armahdusta. Teokraattisen sovitusopin ollessa vielä vallallaan oli selvää, ettei armahdusta voitu myöntää teoista, joita ei voinut sovittaa sakoilla. Rikosoikeustieteen maallistuttua heräsi kuitenkin kysymys siitä, oliko edelleen rikoksia, joista ei voinut saada armahdusta.

¹¹⁷ Brückner 2001, s. 57–65.

¹¹⁸ Brückner 2001, s. 65–71.

Oikeustieteellisessä kirjallisuudessa oltiin aluksi varsin yksimielisiä siitä, ettei tiettyihin tekoihin syylistyneitä saanut armahtaa. Luonnonoikeudellisessa ajattelussahan katsottiin vielä pitkään uudella ajalla, että osa rikoksista oli kriminalisoitu jumalalliseen oikeuteen (*lex divina*) vedoten. Tällaisiksi katsottiin muun muassa murha (*homicidium dolosum et deliberatum*), jumalanpilkka (*blasphemia*), aviorikos (*adulterium*), sodomia (*sodomia*), väärin jumalien pitäminen (*idolatria*), noituus (*magia*), arpomalla ennustaminen (*sortilegium*), ryöstö (*latrocinium*), raiskaus (*rapina*), inesti (*incestus*) ja kaksinnaiminen (*bigamia*). Lopulta teologisesti painottuneen luonnonoikeusajattelun väistyessä kyseisten rikosten armahtamattomuutta alettiin perustella poliittisin argumentein; niiden katsottiin uhkaavan julkista järjestystä ja saattavan yleisen turvallisuuden vaaraan. Senpä vuoksi tällaiseen tekoon syylistyneen rikollisen armahtaminen olisi yhtä lailla vaarallista yhteiskunnan turvallisuudelle.¹¹⁹

Rikosoikeuden maallistumisesta seurasi toisaalta ajan myötä myös se, ettei mitään rikosta katsottu sellaiseksi, johon syylistyneelle hallitsija ei voisi myöntää armahdusta. Mitä pidemmälle uudelle ajalle tultiin, näkemys siitä että armahdusoikeuden (*ius aggratiandi*) tuli toimia oikeudenmukaisuuden täydentäjänä, alkoikin saavuttaa vallitsevan aseman. Brücknerin mukaan *ius aggratiandin* doktriinäärinen kehitys uudella ajalla olikin eräällä tapaa kaksinainen. Yhtäältä rikosoikeuden maallistumisesta seurasi, että armo (*gratia*) ja oikeudenkäyttö ajautuivat yhä kauemmaksi toisistaan, mutta toisaalta armahdusoikeus alettiin ymmärtää yhä enenevässä määrin oikeudenmukaisuuden täydentäjänä. Viimeksi mainittu seikka vei *ius aggratiandin* käsitteellisesti lähemmäs kohtuutta (*aequitas*).¹²⁰

Ranska

Ranskassa absolutismi poliittisen hallitsemisen muotona saavutti huippunsa Ludvig XIV:n (1638–1715) hallitsijakaudella. Kun Ludvig XIV:n tärkein ministeri Jules Mazarinin kuoli vuonna 1661, Ludvig ilmoitti vain muutamaa päivää myöhemmin, että hän tulisi vastedes hallitsemaan Ranskaa yksin. Ludvig ryhtyi suorittamaan joukkoa erinäisiä hallinnollisia uudistuksia, joiden tarkoituksena oli keskittää valta kuninkaan käsiin. Alkajaisiksi hän karkotti valtiovarainasioita käsitelleen tuomioistuimen (*Cour des Aides*) jäsenet heti vuonna 1661. Muutamaa vuotta myöhemmin hän vahvisti kuninkaan omien paikallistason hallintovirkamiesten (*intendants*) asemaa oikeudellisissa asioissa, minkä seurauksena paikallisten parlamenttien valta-asema kaventui. Tavoitteena oli saattaa oikeudenkäyttö tiukemmin kuninkaan kontrolliin. Samaan

¹¹⁹ Brückner 2001, s. 71–76.

¹²⁰ Brückner 2001, s. 76–79.

suuntaan vaikutti kuninkaan perustama instituutio *lit de justice roi non présent*, jonka myötä kuninkaan ei tarvinnut olla enää itse läsnä parlamenttien erityisistunnoissa käsiteltäessä kuninkaan pidättämiä juttuja. Aikaisemmin erityisistunnon (*lit de justice*) edellytyksenä oli ollut, että kuningas olisi itse läsnä. Myös kuninkaan norminantovalta vahvistui, sillä Ludvig antoi vuonna 1673 julistuksen, jossa Pariisin parlamentilta riistettiin oikeus tehdä muistutuksia kuninkaan antamista patenteista ennen niiden rekisteröimistä (*droit de remontrances*), jos niiden katsottiin olevan ristiriidassa keskeisten oikeudellisten periaatteiden kanssa. Vastedes huomautuksia sai tehdä vasta rekisteröimisen jälkeen, mikä käytännössä teki kyseisen oikeuden tyhjäksi.¹²¹

Historiallisesti merkittäviä ovat niin ikään Ludvig XIV:n vuosina 1667 ja 1670 antamat ordonanssit, joista ensimmäinen koski siviiliprosessia ja jälkimmäinen rikosprosessia. Ordonanssit liittyivät kuninkaan tavoitteeseen kehittää valtakunnan oikeudenhoitoa ja luoda ”suuri ranskalaisen oikeuden kokoelma” (*grand corps de droit français*). Siviiliprosessia koskeneella säädöksellä pyrittiin kehittämään oikeudenkäyntimenettelyn suullisuutta, tuomioistuimet sidottiin tiukasti säädettyyn oikeudenkäyntimenettelyyn ja oikeus purkaa virheelliset tuomiot (*cassation*) otettiin pois parlamenteilta ja varattiin yksin kuninkaalle. Rikosprosessiordonanssissa menettelyä kehitettiin puolestaan inkvisitoriseen suuntaan. Ordonanssi mahdollisti myös kidutuksen käytön. Kuoleman- ja ruumiinrangaistukset muodostivat ordonanssissa omaksutun seuraamusjärjestelmän rungon. Kaiken kaikkiaan voidaan sanoa, että rikosprosessia säännelleen ordonanssin luonne oli varsin repressiivinen.¹²²

Vuoden 1670 rikosprosessiordonanssissa oli myös säännöksensä kuninkaan armahdusoikeusta. Edellä mainituista vuosien 1359 ja 1449 ordonansseista huolimatta tietyt lääninherrat ja kaupungit olivat vähitellen alkaneet jälleen käyttää armahdusvaltaa ilman kuninkaan valtuutusta. Niinpä vuonna 1670 ordonanssissa säädettiin, että kuninkaalla oli yksinomainen valta armahtaa rikollisia. Ordonanssissa määriteltiin myös virallisesti eri armahdusvallan muodot. Lisäksi siinä säädettiin, että vaikka kuningas olisi myöntänyt armahduksen tapauksessa, joka oli perinteisesti katsottu armahtamattomaksi (esimerkiksi kaksintaistelu ja isänmurha), alueellisilla parlamenteilla ei ollut muuta mahdollisuutta, kuin vahvistaa kuninkaan tekemä armahduspäätös. Parlamentit saattoivat ainoastaan jättää muistutuksensa asiasta.¹²³

Kuninkaan armahdusvallan ulottuvuus Ranskassa oli näin ollen laajimmillaan juuri 1600-luvulla, jolloin elettiin klassisen absolutismin aikakautta. Samaan aikaan myös rikosoikeudellinen sääntely oli ankarimmillaan. Kuninkaan rikosoikeudellinen tuomiovalta ja hänen armahdusvaltansa tuleekin ymmärtää

¹²¹ Royer 1996, s. 27–32.

¹²² Royer 1996, s. 32–37.

¹²³ Legoux 1865, s. 11–13.

saman vallan eri puolina. Kuninkaan kannalta oli poliittisesti tarkoituksenmukaista, että tuomiovaltaa käyttivät erilliset tuomioistuimet, kun taas armahdusvalta oli keskitetty yksin hänen käsiinsä.¹²⁴ Armahdusoikeuden poliittinen funktio oli kuitenkin sama kuin ankaralla rikosoikeudella: vähentää sovintojen ja koston käyttöä sekä saattaa konfliktinratkaisu yksinomaan keskusvallan tehtäväksi.¹²⁵

Jo keskiajan yhteydessä oli puhetta vuoden 1670 ordonanssissakin luetelluista armahdusvallan muodoista. Niitä olivat muun muassa *lettres d'abolition*, *lettres de pardon* tai *lettres de rémission*. Käsitteiden käyttö ei ollut keskiajalla vielä kovinkaan johdonmukaista, mutta kuten sanottu, uudelle ajalle tultaessa niiden merkitys vakiintui – osittain varmasti juuri vuoden 1670 ordonanssin myötä. *Lettres de rémission* -nimisillä armahduskirjeillä viitattiin kuninkaan myöntämiin armahduksiin tapauksissa, joissa syytetty oli tuomittu taposta kuolemanrangaistukseen, vaikka jutussa oli esiintynyt lieventäviä asianhaaroja. *Lettres d'abolition* ja *lettres de pardon* -termit puolestaan tarkoittivat kuninkaan harjoittamaa armahdustoimintaa rajoitetummassa merkityksessä. Ensin mainittuja käytettiin tapauksissa, joissa oli tuomittu kuolemanrangaistus ja jälkimmäisiä muiden rangaistusten kohdalla. Kummankin myöntäminen oli täysin kuninkaan hyväntahtoisuuden varassa.¹²⁶

Natalie Zemon Davis on kirjassaan *Fiction in the Archives* analysoinut 1500-luvun Ranskassa alamaisten tekemiä armonanomuksia, jotka lankesivat asiallisesti kuninkaan myöntämien *lettres de rémission* -tyyppisten armahduskirjeiden alaan. Kyseisiä armahduskirjeitä anoneethan olivat syyllistyneet henkirikoksiin, joiden he väittivät kuitenkin tapahtuneen itsepuolustuksesta, ennalta harkitsematta jne. (Nämä olivat tyypillisiä lieventäviä asianhaaroja, joiden perusteella kuningas saattoi armahtaa rikoksente kijän.) Davis on kiinnostunut ennen kaikkea anomuskirjeiden kerronnallisista ansioista. Hän on selvittänyt kirjeiden syntyproseduuria, rakennetta, tyyliä jne. Davisin tutkimus kertoo, miten tietyt kerronnalliset elementit tai jopa yksittäiset tarinat jäivät elämään sekä kansan että viranomaisten keskuudessa, ja kuinka niitä hyödynnettiin uusien, myöhemmin laadittujen armonanomusten osina. Davisin mukaan armon anominen 1500-luvun Ranskassa oli pitkälti tarinan kertomista.¹²⁷

Saadakseen kuninkaan armon henkirikokseen syyllistyneen oli ensiksi saatava kuninkaan tai hänen kansliansa kuninkaalliselle notaarille osoittama määräys laatia armahduskirje. Tässä vaiheessa anoja kertoi ensimmäistä kertaa

¹²⁴ Carbasse 1990, s. 127.

¹²⁵ Garnot 2000, s. 176–177.

¹²⁶ Carbasse 1990, s. 127–129.

¹²⁷ Davis 1987, s. 1–6 ja 111–114. Natalie Zemon Davisin kirja on *mikrohistorialliselle* tutkimusotteelle tyypillinen tutkimus, jossa oikeudellista alkuperäismateriaalia on käytetty hyväksi pyrittäessä selvittämään menneinä vuosisatoina eläneiden ihmisten käsityksiä hyvästä tarinakerronnasta ja oman aikakautensa ”oikeuttamisperusteista”.

tarinansa. Jos määräys myönnettiin, anojan oli mentävä notaarin pakeille ja kerrottava tarinansa uudelleen varsinaisen armahduskirjeen (*lettre de rémission*) kirjoittamista varten. Tässä vaiheessa tarinan laatimiseen saattoi syyllisen ja notaarin lisäksi osallistua syyllisen sukulaisia tai palkattu asianajaja. Kun kirje oli valmis, sille piti vielä saada (uudestaan) kuninkaan tai hänen kanslian hyväksyntä. Kirje luettiin ääneen kuninkaan kansliassa ja joskus kuningas saattoi olla itsekin paikalla kuuntelemassa sitä. Hyväksynnän myötä kirje sine-toitiin ja lähetettiin takaisin anojalle edellyttäen, että se oli maksettu. 1530- ja 1540-luvuilla maksu oli 6 livreä, mikä vastasi ammattitaidottoman työmiehen kahden kuukauden palkkaa. Vuoteen 1563 mennessä maksu oli lähes kaksinkertaistunut, minkä vuoksi kolmas sääty menettelyä kritisoiakin. Lopulta anojan oli vietävä kirje paikalliselle tuomioistuimelle, jossa se luettiin kertaalleen ääneen. Tarkoituksena oli verrata armahduskirjeen sisältöä oikeudenkäynnissä esille tulleisiin seikkoihin ja katsoa, vastasiko armahduskirjeen sisältö oikeudenkäynnissä ilmitullutta totuutta. Myös todistajille ja uhrin omaisille annettiin mahdollisuus esittää vastalauseensa. Mikäli huomautuksia ei tehty, kirje ratifioitiin ja anoja oli vihdoinkin armahdettu. Ratifioinnin tosiasiallisena edellytyksenä oli usein se, että omaiset olivat saaneet hyvityksensä.¹²⁸

Miten tarinat sitten oikein kirjoitettiin? Minkälaisia elementtejä niihin oli sisällytettävä, jotta anoja sai kuninkaan armon? Esimerkiksi miesten osalta tarina rakennettiin yleensä niin, että alussa anoja oli ”muina miehinä” hoidellut omia asioitaan, kunnes hän ilman omaa syytään joutui tapahtumien vietäväksi päätyen lopulta surmaamaan häntä kohtaan aggressiivisesti käyttäytyneen henkilön. Armahdustarinalla pyrittiin eräällä tavalla antamaan selitys ”odottamattomalle” ja oikeuttamaan oma toiminta. Tarina kirjoitettiin armahduksen toivossa tyyliin, jossa kuningas halusi sen kuulla. Ilmeisesti valtaosalla tarinoista oli haluttu vaikutus, sillä Davisin tietojen mukaan vuosien 1564–1580 välisenä aikana vain 6 %:ssa tapauksissa anojalta evättiin armahdus. Kerronnallisten ansioiden ohella myönteiseen päätökseen saattoivat vaikuttaa myös henkilökohtaiset suhteet kuninkaaseen tai hänen lähipiiriinsä. Joissakin tapauksissa kuningas edellytti, että anoja oli maksanut hyvityksen uhrin omaisille. Davisin mukaan armahdusmenettely tuleekin sitoa laajempaan draamalliseen kehikoon, jossa oli kyse kuninkaan absoluuttisen vallan vankistamisesta.¹²⁹

Davisin kirja vahvistaa mielenkiintoisella tavalla sen, kuinka armahdusinstituutio toimi uudella ajalla yhtenä tärkeänä rangaistuksen mittaamisvälineenä – aikana, jolloin rikosoikeudelliset rangaistukset olivat vielä ankaria ja absoluuttisia. Tuomareilla kun ei ollut henkirikosten osalta muuta vaihtoehtoa, kuin tuomita tekijä kuolemanrangaistukseen. Ainoastaan kuningas saattoi kyseisen tyyppisissä jutuissa ottaa lieventävät asianhaarat huomioon. Vaikka menettely

¹²⁸ Davis 1987, s. 7–25. Ks. Myös Foviaux 1970, s. 61–69.

¹²⁹ Davis 1987, s. 44–57.

eräällä tapaa kuvastaa absoluuttista hallitsemistapaa, on siitä edelleen havaittavissa varsin vahvoja sukuoikeudellisia piirteitä, sillä uhrin omaisilla oli menettelyssä myös sanansa sanottavana.

Lettres de rémission -menettelyä kohtaan esitettiin myös kritiikkiä, sillä sitä käytettiin toisinaan väärin myöntämällä armahdus tahalliseen tappoon syyllistyneille. Väärinkäytökset kuitenkin vähenivät 1700-luvun kuluessa ja kirjeitä myönnettiin ainoastaan tahattomaan tappoon syyllistyneille. Menettely oli voimassa aina vallankumoukseen saakka. Esimerkiksi Bourgognen parlamentti tuomitsi 1700-luvun aikana yhteensä 728 henkilöä kuolemanrangaistukseen. Heistä 33 sai osakseen remissiokirjeen ja vähintään yhtä moni sai armahduksen muulla tavoin.¹³⁰

Hugo de Schepper on puolestaan tutkinut armahdusoikeuden historiaa Alankomaissa vuosien 1400 ja 1621 välisenä aikana, jolloin aluetta hallitsivat ensin burgundilaiset ja sitten habsburgilaiset herttuat. Kyseinen alue käsitti muodollisesti osittain Saksan keisarin ja osittain Ranskan kuninkaan vasallivaltioita, mutta niiden rikkaus ja herttuahallitsijoiden poliittinen mahti takasivat alueille varsin autonomisen aseman. Burgundilaisten herttuoiden valtakausi kesti aina vuoteen 1477 saakka, mistä lähtien alueet joutuivat Habsburgien hallitsijasukuun kuuluvien herttuoiden alaisuuteen. Kummankin taustan omaavat herttuat olivat läpi koko tarkasteluajakauden suvereenin hallitsijan asemassa.

Armahdusinstituution historiallinen kehitys noudatteli Alankomaissa pitkälti samoja linjoja kuin muissakin Saksan ja Ranskan alaisissa herttuakunnissa. Vielä 1400-luvulla tuomarit olivat voineet poiketa lainsäännöksistä kohtuuden (*Billigkeit*) nimissä. Burgundilaisten herttuoiden valtakautena armahdusoikeus alkoi kuitenkin vähitellen saavuttaa hallitsijaoikeuden aseman. Tuolloin ei vielä tosin tehty tarkkaa erottelua hallitsijoiden antamien oikeuskirjeiden (*lettres de justice*) ja armokirjeiden (*lettres de grâce*) välillä. 1500-luvulle tultaessa armahdusoikeus oli eriytynyt selkeästi ruhtinaan yksinoikeudeksi (*Prärogative*).¹³¹

Alankomaissa ruhtinaan erityinen oikeus armahtaa rikoksista tuomittuja johdettiin laajemmasta *gratia*-käsitteestä, jolla viitattiin ruhtinaan armoon. Laajemman armokäsityksen taustalla vaikutti luonnollisesti doktriini hallitsijasta kaiken oikeuden lähteenä. Taustalla vaikuttivat – kuten muuallakin Keski-Euroopassa – siten sekä roomalainen oikeus että kristillinen teologia. Laajemman armokäsitteen piiriin kuului armahdusoikeuden ohella muun muassa hallitsijan valta myöntää erityyppisiä hallinnollisia ja oikeudellisia erivapauksia eli privilegioita (*Privilegien*). Hallitsijat saattoivat esimerkiksi vapauttaa henkilön viranpidätyksestä tai myöntää henkilökohtaisia erityislupia. Hallitsijan armahdusoikeuden alaan kuului myös yksityisoikeudelliset riita-asiat, jotka

¹³⁰ Garnot 2000, s. 174–175.

¹³¹ de Schepper 1999, s. 228–230.

liittyivät tavallisesti velkomisasioihin. Velallinen saattoi esimerkiksi saada lykkäystä tilanteessa, jossa velka oli erääntynyt ja velkoja halusi realisoida velan vakuutena olevan omaisuuden.¹³²

Tämän kirjan kannalta kiinnostavampaa on kuitenkin armahdusmenettely rikosoikeudellisissa asioissa. Tavallista nimittäin oli, että surmatyön tehnyt henkilö pysytteli pakosalla tai haki turvapaikkaa (*Asyl*) jostakin. Säännösten mukaan tekijällä oli tällöin tekohetkestä laskien kolme päivää aikaa lähettää kaksi valtuutettua asianomaiseen tuomioistuimeen kertomaan, että hän oli syylistynyt kyseiseen rikokseen. Tekijän oma-aloitteinen ilmoittautuminen esti teon kvalifioinnin murhaksi ja mahdollisti hyvityksen maksamisen loukatulle osapuolelle. Tämän jälkeen syyllisen oli käännytävä hallitsijan prokuraattorin puoleen armonanomuksen merkeissä. Aivan kuten Ranskassakin armonanomukselta odotettiin tiettyä määrämuotoa. Siinä tuli muun muassa tunnustaa teko ja kertoa varsin tarkkaan tapahtumien oikea kulku. Viimeksi mainittu seikka oli tärkeä, sillä ennen hallitsijan päätöksen lainvoimaiseksi tuloa armonanomus päätöksineen annettiin tekopaikan tuomioistuimeen julkisesti nähtäväksi, jotta loukatun osapuolen asianomistajat saattoivat tarkastaa, oliko syyllinen puhunut totta. Valehtelu johti armahduspäätöksen mitätöitymiseen. Armahdus myönnettiin yleensä, jos kyseessä oli ollut hätävarjeluna tai pikaistuksissa tehty surmatyö. Armahduksen sai puolestaan enemmän tai vähemmän automaattisesti, jos tekijä todettiin vähentyneesti syyntakeiseksi tai alaikäiseksi.¹³³

de Schepperin mukaan ruhtinaan armahdusoikeudella oli suuri merkitys taistelussa tapaoikeutta vastaan. Ottamalla armonanomuksia vastaan ja myöntämällä armahduksia hallitsija murensi paikallisten tuomioistuinten asemaa. Sen sijaan, että juttu olisi ratkaistu paikallisyhteisön sisällä, se alistettiin hallitsijan lainkäyttövallan alle. Tämä oli omiaan myös nostamaan rikosten selvitysprosenttia, sillä tällä tavoin syylliset ilmoittautuivat itse tuomittaviksi. Ei ollut kovinkaan suurta varmuutta siitä, että paennutta tekijää olisi koskaan saatu paikalliskäräjille tuomittavaksi. Kehityksen seurauksena vanha kosto-oikeus korvautui uudella kohtuusoikeudellisella ajattelulla ja hallitsija sai aikaan järjestystä yhteiskuntaan epäjärjestyksen kustannuksella. de Schepper kirjoittaa, ettei ruhtinailla ollut ”muuta kuin voitettava”.¹³⁴ Kehitys Alankomaissa oli siten varsin samanlaista kuin muissakin osissa Ranskaa ja Saksaa.

¹³² de Schepper 1999, s. 234–237 ja 246–247.

¹³³ de Schepper 1999, s. 239–243.

¹³⁴ de Schepper 1999, s. 245.

2.5 VALISTUSAJATTELU JA ARMAHDUSOIKEUDEN KRITIIKKI

Saksa

Saksalainen rikosoikeus ja rikosoikeustiede joutuivat jälleen kerran muutoksen kouriin, kun valituksen aatteet levisivät ympäri Eurooppaa 1700-luvun kuluessa. Valistuksen myötä luonnonoikeudellinen ajattelu koki toisen tulemisen ja jatkoi näin ollen jo edellisellä vuosisadalla tapahtunutta rikosoikeuden maallistumis- ja rationalisoitumiskehitystä. Teokraattinen sovituspoppi sai viimein väistyä, kun luonnonoikeudellinen käsitys rangaistusten yhteiskuntaa hyödyttävästä vaikutuksesta löi itsensä lopullisesti läpi.¹³⁵

Kuten muissakin Euroopan valtioissa, Saksan territoriaalivaltioissa uudet aatteet vaikuttivat materiaaliseen rikosoikeuteen valistuneen itsevaltiuden kautta. Esimerkiksi Preussin kuningas Fredrik II Suuri (1712–1786) otti tehtäväkseen muuttaa Preussin ankaraa rikoslainsäädäntöä humanimmaksi. Fredrik oli hyvin selvillä aikakautensa aatteellisista virtauksista ja hän oli perehtynyt Voltairein ja Montesquieun ajatuksiin. Hän lopetti kidutuksen käytön todistuskeinona vuonna 1740 ja lievensi myöhemmin useita rangaistuksia rikoksen ja rangaistuksen suhteellisuusvaatimukseen vedoten. Huomionarvoista on, että Fredrik Suuri toteutti monet rikosoikeudelliset reforminsa vuosia ennen kuin Beccaria julkaisi valistuksen ajan ehkä kuuluisimman rikosoikeutta käsittelevän teoksensa. Fredrik Suuren alkuunpanema rikosoikeusreformi huipentui vuonna 1794 säädettyyn Preussin yleiseen maanlakiin (*Allgemeines Landrecht für die Preußischen Staaten*), jonka rikosoikeudelliset säännökset ovat kiistatta valistusajattelun läpi kyllästämisiä.¹³⁶ Maanlain armahdusta koskeva säännös noudatteli samaa jo uuden ajan alussa vakiintunutta linjaa, että armahduksen myöntäminen kuului yksinomaan hallitsijan valtaoikeuksiin. Hallitsijalla oli lainsäädännön mukaan tosin oikeus delegoida armahdusvaltaa tiettyjen rikosten ja rangaistusten osalta viranomaisilleen.¹³⁷

Kun puhutaan valistuksen ajan rikosoikeudellisesta ajattelusta, on mahdollonta olla tekemättä edes lyhyttä viittausta italialaisen Cesare Beccarian (1738–1794) teokseen *Rikoksesta ja rangaistuksesta* (*Dei delitti e delle pene*). Vaikka teos ei sinällään esittänyt mitään uutta ja mullistavaa, on sanottu, että sen selkeys ja raikas esitystapa tekivät teoksesta yhden vaikuttavimmista valituksen ajan kirjoituksista. Beccarian teos käännettiin pian ilmestymisensä (1764) jälkeen useille Euroopan kielille ja se muodostui nopeasti osaksi länsimaisen

¹³⁵ Schmidt 1983, s. 212 ja Rüping 1991, s. 54–59.

¹³⁶ Schmidt 1983, s. 219 ja 247–253 ja Rüping 1991, s. 70–71.

¹³⁷ Grewe 1936, s. 95.

sivistyksen yhteistä henkistä omaisuutta.¹³⁸ Beccaria muun muassa vastusti kuolemarangaistuksen käyttöä rikosoikeudellisena seuraamuksena ja kidutuksen käyttöä todistelukeinona. Hän myös omaksui valistusajattelulle luonteenomaisen rikosoikeudellisen legaliteettiperiaatteen, jonka mukaan rikoksista voitiin tuomita vain laissa säädettyihin rangaistuksiin (*nulla poena sine lege*).¹³⁹

Beccarian näkemykset armahdusinstituutiosta noudattelivat hänen yleistä rikosoikeusajatteluaan. Hän kirjoitti, että armahdusoikeus oli kyllä valtaistui-
men ”kaunein etuoikeus”, mutta samalla sen olemassaolo merkitsee epäluottamuslausetta lainsäätäjää kohtaan. Beccarian mukaan ”laupeuden tulee olla lakien säätäjille eikä niiden toimeenpanijoille ominainen hyve ja käydä ilmi lakitekstistä, ei yksittäisistä tuomioista”. Armahdukset olivat välttämättömiä ainoastaan kohtuuttomien lakien ja julmien rangaistusten oikeusjärjestyksissä. Oikeudenmukaisessa rangaistusjärjestelmässä armahdusten myöntäminen puolestaan johtaisi ihmiset uskomaan siihen, että täytäntöönpannut rangaistukset olisivat itse asiassa viranomaisten mielivaltaa. Oikeudenmukaisissa oikeusjärjestyksissä ei olisi lainkaan tarvetta armahduksille.¹⁴⁰

Yksi tärkeimmistä rikosoikeutta teoksissaan käsitellyistä saksalaisista valitusfilosofeista on epäilemättä Immanuel Kant (1724–1804). Kantin voidaan kuitenkin sanoa jatkaneen valitusajattelua kokonaan uudelle idealistis-filosofiselle tasolle, jonka suhde aikaisempaan valitusajatteluun oli monilta osin varsin kriittinen. Kantin kriittisyys näkyi muun muassa hänen rangaistusteoreettisessa ajattelussaan. Kant suhtautui kielteisesti aikaisemman valitusajattelun utilitarismille perustuneisiin rangaistusteorioihin. Rikosoikeuden historiaa käsittelevissä esityksissä onkin ollut tapana painottaa Kantin absoluuttisen rangaistusteorian merkitystä saksalaisen rikosoikeustieteen kehitykselle. On kuitenkin myös esitetty toisensuuntaisia arvioita, joiden mukaan Kantin rangaistusteoriaa tärkeämmäksi nousivat hänen yleiset filosofiset peruskäsityksensä.¹⁴¹ Jälkimmäiset arviot ovat nähdäkseni perusteltuja, sillä rakentuuhan Kantin rangaistusteoriakin nimenomaan hänen moraalifilosofiansa peruskäsityksille.

Kant pyrki moraalifilosofian alalla osoittamaan inhimillisistä tuntemuksista (kuten mielihyvä ja tuska) riippumattoman moraalisen *a priorin* olemassaolon. Peräänkuuluttamansa moraalilain edellytykseksi Kant nimesi tahdon vapauden. Jotta ihminen ei olisi pelkästään aistimaailmassa vallitsevien luonnonlakien alainen, puhtaan käytännöllisen järjen on yksinkertaisesti oletettava, että ihmisen tahto on vapaa. Itse ideaa tahdon vapaudesta ei sen sijaan voinut Kantin mukaan todistaa. Ihminen oli Kantille näin ollen samanaikaisesti kahden maailman asukas: sekä aistimaailman että järjen maailman. Tästä ihmisen olemuk-

¹³⁸ Schmidt 1983, s. 218–219 ja Tuomikoski 1998, s. 11–24.

¹³⁹ Ks. Beccaria 1998.

¹⁴⁰ Beccaria 1988, s. 121–122.

¹⁴¹ Backman 1976, s. 69–70.

sellisesta dualismista Kant johtaa ylimmän moraalilakinsa mahdollisuuden. Jos ihminen näet kuuluisi pelkästään järjen maailmaan, olisi hänen toimintansa aina yhteneväinen tahdon autonomian kanssa, eikä mitään moraalilakia tarvittaisi. Toisaalta seuraus olisi täsmälleen sama, jos ihminen olisi pelkästään deterministisesti määräytyneen aistimailman asukas. Ihmisen toiminta olisi tällöin vain luonnonlakien mukaista, eikä ihmisellä olisi kykyä vaikuttaa omaan kohtaloonsa. Mutta koska ihminen asustaa yhtä aikaa kummassakin maailmassa, meillä tulee olla jonkinlainen mittapuu, jota vasten toimintaamme voidaan moraalisesti arvioida.¹⁴²

Kant kutsuu tätä mittapuuta kategoriseksi imperatiiviksi. Se on kategorinen siksi, että sitä tulee noudattaa sen itsensä vuoksi, eikä minkään tavoitellun päämäärän vuoksi. Kategorinen imperatiivi on moraalilaki, jonka vapaa tahto on itse itselleen säättänyt. Kategorinen imperatiivi on siten *a priori* käsite, koska se edeltää kaikkea aistimaailmassa tapahtuvaa inhimillistä toimintaa. Sitä ei voi johtaa esimerkiksi aistimaailmassa tapahtuvan inhimillisen käyttäytymisen säännönmukaisuuksista. Kant muotoili kategorisen imperatiivin muun muassa seuraavasti:

”Toimi vain sen maksiimin mukaan, jonka kautta samalla saatat tahtoa, että se tulisi yleiseksi laiksi.” — ”Toimi niin, että käytät ihmistä, sekä omaa että jokaisen muun persoonaa, aina samalla tarkoituksperänä eikä koskaan pelkästään välineenä.”¹⁴³

Kantin *Oikeusoppi* (*Rechtslehre*) rakentuu selkeästi hänen moraalifilosofiansa peruseräille. Kantin oikeusopin perusideana on kategorisen imperatiivin mukaisten käytännöllisten oikeudellisten maksiimien esitleminen. Oikeus on siten osa aistimaailmaa koskevasta normijärjestelmästä, joka tosin saa oikeutuksensa järjen maailman *a priori* moraaliperiaatteesta. Kant erottaa oikeuden moraalista alistaen samalla ensin mainitun jälkimmäiselle.¹⁴⁴

Kant perusteli sekä oikeuden (toisin sanoen oikeudellisen pakon) että valtion tarpeellisuuden luonnontilan käsitteen (*natürlicher Zustand*) avulla. Toisin kuin aikaisemmissa kirjoituksissaan Kant kiisti *Oikeusopissaan*, että tarve oikeusjärjestelmän olemassaololle perustuisi ihmisen luontaiseen taipumukseen pahuu-teen.¹⁴⁵ Kantin mukaan valtiollisen pakkovallan oikeutuksen on perustuttava *a priori* järjen käytölle. Saadakseen aikaan ”lainmukaisen tilan” (*gesetzlicher Zustand*) ihmisen tulee jättää luonnontila, jossa jokainen toimii pelkästään oman harkintakykynsä mukaisesti. Jättääkseen luonnontilan ihmisen tulee

¹⁴² Kant 1990, s. 140–159.

¹⁴³ Kant 1990, s. 110, 120.

¹⁴⁴ Kotkavirta 2001, s. 174–182.

¹⁴⁵ Sullivan 1996, s. xiv–xv.

yhdistyä toisten ihmisten kanssa ja alistua julkisen oikeuden ulkoiselle pakolle. Vain tätä kautta on mahdollista saada luoduksi olosuhteet, jossa ihmisten väliset konfliktit voidaan alistaa kolmannen tahon ratkaistaviksi ja täytäntöön pantaviksi. Oikeuden idea itsessään edellyttää tätä.¹⁴⁶

Oikeuden käsitteen, jota Kant kutsuu ”oikeuden universaaliksi periaatteeksi” (*allgemeines Prinzip des Rechts*), hän määrittelee puolestaan seuraavasti:

”Mikä tahansa toiminta on oikein [*recht*], jos se tai sen mukainen maksiimi sopii yhteen jokaisen muun valitsevan tahdon vapauden [*Freiheit der Willkür*] kanssa yleisen lain puitteissa.”¹⁴⁷

Tästä ”negatiivista vapautta” ilmentävästä periaatteesta Kantin johtaa myös vääryyden käsitteen. Kaikki sellainen toiminta, joka ehkäisee oikeuden universaalien periaatteiden ilmaiseman vapauden toteutumista, on väärin (*unrecht*). Vastaavasti kun valtio toimii ehkäistäkseen niitä toimia, jotka ensin ovat ehkäisseet universaalien oikeuden mukaista vapautta toteutumasta (rikollinen toiminta), se toimii oikein. Selostettu oikeuden ”kaksoisnegaatio” oikeuttaa siten valtion käyttämän pakkovaltaa.¹⁴⁸ Kantin käsitys valtion ja oikeuden välisestä suhteesta on varsin liberalistinen. Valtio on Kantille tiettyssä mielessä välttämätön paha, jota kuitenkin tarvitaan lainmukaisen tilan aikaan saamiseksi. Keskeistä Kantin tasavaltalaisessa valtioteoriassa on kansan suvereenisuuden periaate, jolla hän sitoo politiikan ja moraalien yhteen.¹⁴⁹

Kantin moraalifilosofialle ominainen dualismi leimaa niin ikään hänen rangaistusteoreettista ajatteluaan. Koska ihminen kuuluu yhtäältä järjen maailmaan ja toisaalta ilmiöiden maailmaan, voidaan Kantin käsitystä rangaistuksen oikeutuksesta tarkastella vastaavasti kahdella eri tasolla: moraalien ja oikeuden. Moraalien tasolla Kantin rangaistusteoria saa oikeutuksensa sitä kautta, että rikoksen kautta aiheutettu vääryys tulee rangaistuksen avulla yksinkertaisesti hyvittää – rangaistuksella ei saa olla muita tarkoituksia. Kuten Kant itse toteaa, rikoslaki on kategorinen imperatiivi. Kyseinen käsitys tekee Kantin rangaistusteoriasta retributiivisen. Oikeuden tasolla rankaisemisen justifikaatio perustuu puolestaan siihen, että kansalaiset ovat edustuksellisen demokratian välityksellä itse osallistuneet lainsäätämisprosessiin ja sitä kautta hyväksyneet rikollisten sekä edellytysten täytyttyä siten myös itsensä rankaisemisen.¹⁵⁰

Kantin käsitys armahdusoikeudesta määrittyy pitkälti hänen moraalien- ja oikeusfilosofien perusnäkemystensä kautta. *Oikeusopista* löytyy vajaan sivun mittainen alaluku, jossa hän pohtii suvereenin oikeutta armahtaa rikollisia. Sen

¹⁴⁶ Kant 1991, s. 429–431.

¹⁴⁷ Kant 1991, s. 337. Käännös Kotkavirta 2001, s. 177.

¹⁴⁸ Kant 1991, s. 338–339.

¹⁴⁹ Kotkavirta 1992, s. 143–147.

¹⁵⁰ Kant 1991, s. 452–459.

lisäksi hän sivuaa aihetta lyhyesti kirjoittaessaan rangaistuksen oikeutuksesta. Kyseinen alaluku kuuluu kokonaisuudessaan seuraavasti:

”Oikeus armahtaa (*ius aggratiandi*) rikollinen, joko lieventämällä tai kokonaan poistamalla rangaistus, on todellakin yksi hankalimmista suvereenin valtaoikeuksista. Käyttämällä sitä hän voi osoittaa korkeutensa loiston, ja kuitenkin samalla mitä korkeammassa määrin tehdä vääryyttä. Koskien alamaista rikosta toista alamaista vastaan suvereeni ei saa missään tapauksessa harjoittaa armahdusoikeuttaan, sillä rankaisematta jättäminen (*impunitatis criminis*) olisi suurin vääryys jälkimmäistä kohtaan. Ainoastaan suvereeniin itseensä kohdistuneiden rikosten (*crimen laesae maiestatis*) osalta hän voi käyttää armahdusoikeuttaan – ja näissäkin tapauksissa vain silloin, jos rankaisematta jättäminen ei aiheuta vaaraa kansan turvallisuudelle. Armahdusoikeus on ainoa oikeus, joka ansaitsee majesteettioikeuden nimen.”¹⁵¹ [suom. TK]

Kuten lainatusta tekstinkohdasta käy ilmi, Kantin näkemys armahduksen oikeutuksesta riippuu rikoksen kohteesta. Ratkaisevaa on se, keneen rikos on kohdistunut. Jos armahdusta anoo henkilö, jonka tekemä rikos on kohdistunut toiseen kansalaiseen, suvereeni ei koskaan saa myöntää armahdusta. Ajatus ehdottomasta armahduskiellosta on johdonmukainen Kantin rangaistusteoreettisen ajattelun kanssa. Koska rikoslaki on kategorinen imperatiivi ja rankaiseminen välttämätöntä siihen liittyvän kaksoisnegaation vuoksi, ei armahdukselle ole löydettävissä minkäänlaisia perusteluja. Muussa tapauksessa armahtaminen merkitsisi universaalien oikeusperiaatteen loukkaamista. Yhden ihmisen tahto asetettaisiin etusijalle muiden ihmisten tahtoihin nähden. Kantin moraalifilosofia ja sille rakentuva rangaistusteoria eivät yksinkertaisesti jätä sijaa armahdukselle.

Entä kuinka sitten selittyy se, että Kant sallii armahdukset tapauksissa, joissa rikos on kohdistunut suvereeniin edellyttäen lisäksi, että armahtamisesta ei aiheudu vaaraa kansalaisille. Miten suvereeni voi armahtaa itseensä kohdistuvan rikoksen loukkaamatta samalla kategorista imperatiivia? R. Lieberwirthin mukaan alun perin roomalaisesta oikeudesta lähtöisin olleen majesteettirikoskäsitteen (*crimen laesae maiestatis*) sisältö oli valistuksen aikakaudelle tultaessa kaventunut tarkoittamaan saksalaisessa oikeudessa yksinomaan hallitsijaan kohdistuvaa kunnianloukkaus- tai solvausrikosta (*Beleidigung des Regenten als*

¹⁵¹ Kant 1991, s. 459–460. ”Das *Begnadigungsrecht* (*ius aggratiandi*) für den Verbrecher, entweder der Milderung oder gänzlichen Erlassung der Strafe, ist wohl unter allen Rechten des Souveräns das schlüpfrigste, um den Glanz seiner Hoheit zu beweisen, und dadurch doch ihm nicht zu, es auszuüben; denn hier ist Strafflosigkeit (*impunitas criminis*) das größte Unrecht gegen die letztern. Also nur bei einer Läsion, die *ihm selbst* wiederfährt (*crimen laesae maiestatis*), kann er davon Gebrauch machen. Aber auch da nicht einmal, wenn durch Ungestraftheit dem Volk selbst in Ansehung seiner Sicherheit Gefahr erwachsen könnte. – Dieses Recht ist das einzige, was den Namen des Majestätsrechts verdient.”

Regenten).¹⁵² Kantin elinaikana eli vuonna 1794 voimaan tullessa Preussin yleisessä maanlaissa (ALR) käsitteellä ei enää viitattu maanpetokseen tai kapiinaan. Lisäksi laissa mainittiin erikseen, että hallitsijalla oli armahdusoikeus häneen kohdistuneissa kunnialoukkausrikoksissa.¹⁵³

Niinpä Kant katsoo, ettei hallitsijan kunniaan kohdistuvan rikoksen tekijän armahtaminen ole ristiriidassa kategorisen imperatiivin kanssa. Hallitsijaan kohdistuva kunnianloukkaus ei ole tietystä mielessä rikos laisinkaan. Suvereeni (kansa) ei tässä kohdin voi päättää hallitsijan puolesta, mitä on pidettävänä sopimattomana ja mitä ei. Hallitsija yksin saa määrätä, mitä sanoja tai minkälaista toimintaa hän pitää itseään loukkaavana. Hallitsija määritteli samalla myös sen, missä vaiheessa häneen kohdistuneita solvauksia voitiin pitää niin vakavina, että ne täyttivät maanpetoksen tunnusmerkistön ja siten vaaransivat myös kansan turvallisuuden. Hyväksyttävän armahduspäätöksen osalta Kantin mielessä olivat ne rajatut tapaukset, joissa solvaus oli kohdistunut pelkästään hallitsijaan yksityishenkilönä.

Kantin *Oikeusopista* löytyy myös toinenkin kohta, jossa Kant kirjoittaa armahduksen hyväksyttävyydestä – jopa sen välttämättömyydestä. Kyseisessä kohdassa Kant käsittelee varsinaisesti rangaistusten mittaamista, jossa hänen lähtökohtanaan tunnetusti toimii retributivismi (*ius talionis*). Kantin kuuluisan esimerkin mukaan vaikka kansalaiset olisivat päättäneet hajottaa muodostamansa valtioyhteisön, niin viimeisenkin vankilassa istuvan murhasta tuomitun kuolemanrangaistus olisi pantava täytäntöön, jotta oikeus toteutuisi. Tämä Kantin toinen armahdusesimerkki ei siten koske millään lailla hallitsijaan kohdistuneita rikoksia, vaan murhaa ja avunantoa siihen sekä niiden seurauksena langetettavaa kuolemanrangaistusta. Kant kirjoittaa tässä kohdin, että

”[j]os kuitenkin avunantajien (*correi*) lukumäärä sellaisessa rikoksessa [murha] on niin suuri, että päästäkseen eroon heistä [rangaistessaan heitä kuolemalla] valtio päätyisi pian siihen, ettei sillä olisi enää alamaisia, mutta se ei haluaisi hajotakaan, eli päätyä vielä paljon harmillisempaan luonnontilaan, josta puuttuu kaikki ulkoinen oikeudenmukaisuus (varsinkaan haluamatta turruttaa kansan tuntoa mestauslavaspektaakkelilla), niin suvereenilla täytyy olla vallassaan tämänkaltaisissa hätätapauksissa (*casus necessitatis*) toimia itse tuomarina (hänen sijassaan) ja antaa tuomio, jossa määrätään kuolemanrangaistuksen sijasta jokin toinen rangaistus; jonka kaltainen karkotus on, minkä avulla väestömäärä ylläpidetään: tätä ei voi toteuttaa julkisen säädöksen kautta, vaan ainoastaan sellaisella mahtikäskyllä, toisin sanoen aina vain sellaisella yksittäistapauksellisella majesteettioikeudellisella aktilla, eli armahduksella.”¹⁵⁴ [suom. TK]

¹⁵² Lieberwirth 1971, s. 648–650.

¹⁵³ *Allgemeines Landrecht für die Preußischen Staaten*, 196–201 §§.

¹⁵⁴ Kant 1991, s. 456–457. ”[w]enn aber doch die Zahl der Komplizen (*correi*) zu einer solchen Tat so groß ist, daß der Staat, um keine solche Verbrecher zu haben, bald dahin koomen könnte,

Millä perusteella armahdus oli kyseisissä tilanteissa sallittu? Tekstin perusteella Kantin huolenaiheena näyttää nimenomaan olevan väestön vähenemisestä johdettu luonnontilaan päätyminen. Hallitsijan tulee armahtaa rikolliset esimerkinmukaisessa tilanteessa, jos halutaan, että lainmukainen tila (*gesetzlicher Zustand*) säilyisi. Tämä tulkinta sopii yhteen Kantin oikeusfilosofian perusajatuksen kanssa. Kun Kant mainitsee muuntorangaistusesimerkkinä karkotuksen, hän tarkoittaa Gregorin mukaan ilmeisesti karkotusta valtion sisällä, ei karkotusta valtiosta.¹⁵⁵ Muutoinhan karkotuksella olisi sama vaikutus kuin kuolemanrangaistuksella – valtiolla ei olisi enää alamaisia. Kantin hyväksyttävä armahdusperuste vastaa sisällöllisesti yhtä Pufendorfin esittämistä armahdusperusteista.¹⁵⁶

Kaiken kaikkiaan voidaan siis todeta, että Kant suhtautui armahdukseen varsin kriittisesti. Kuten sanottu, hänen rationaalis-idealisisessa oikeusfilosofiassaan ei ollut tilaa armahduksen kaltaiselle irrationaaliselle elementille. Armahdus symboloi Kantille mitä ilmeisimmin sellaista mielivaltaa, jota absoluuttiset hallitsijat Euroopassa 1700-luvulla harjoittivat. Ne kaksi poikkeusta, jotka Kant armahduksen käytön osalta sallii, eivät itse asiassa murentaneet pohjaa hänen retributiiviselta rangaistusteorialtaan. Ensimmäisessä poikkeuksessa on lähinnä kyse hallitsijan henkilökohtaisesta *anteeksiannosta* eikä armahduksesta. Toinen poikkeus puolestaan selittyy käytännöllisen järjen välttämättömyyden kautta. Armahdusta käytetään, jotta oikeudellisen säätelyn jatkuvuus ylipäänsä turvataan.

Kuten sanottu, Kantin filosofisilla perusnäkemyksillä oli vaikutuksensa myös saksalaiseen rikosoikeustieteelliseen ajatteluun. Yksi merkittävimmistä 1800-luvun saksalaisista rikosoikeustieteilijöistä, joka rakensi omat rikosoikeusdoktriinäärisen ajattelunsa Kantin moraalifilosofian varaan, oli Paul Johan Anselm von Feuerbach (1775–1833). Kantin tavoin Feuerbach teki jyrkän erottelun moraalin ja oikeuden välillä. Feuerbach oli sitä mieltä, että inhimillinen tahdon vapaus toimi ainoastaan moraalisen vastuun edellytyksenä. Rikosoikeudellinen vastuu ei sen sijaan edellyttänyt syntyäkseen muuta kuin lainkäskyn rikkomista. Teon rangaistavuutta ei siten johdettu tekijän syyllisyydestä, vaan yksinomaan lainsäännöksestä. Feuerbach oli vankka rikosoikeudel-

keine Untertanen mehr zu haben, und sich doch nicht auflösen, d. i. In den noch viel ärgeren, aller äußeren Gerechtigkeit entbehrenden Naturzustand übergehen (vornehmlich nicht durch das Spektakel einer Schlachtbank das Gefühl des Volks abstumpfen) will, so muß es auch der Souverän in seiner Macht haben, in diesem Notfall (casus necessitatis) selbst den Richter zu machen (vorzustellen) und ein Urteil zu sprechen, welches, statt der Lebensstrafe, eine andere den Verbrechern zuerkennt, bei der die Volksmenge noch erhalten wird; dergleichen die Deportation ist: Dieses selbst aber nicht als nach einem öffentlichen Gesetz, sondern durch einen Machtspruch, d. i. Einen Akt des Majestätsrechts, der, als Begnadigung, nur immer in einzelnen Fällen ausgeübt werden kann.”

¹⁵⁵ Gregor 1996, s. 107, av. 30.

¹⁵⁶ Pufendorf 1991, s. 161.

lisen legalismin kannattaja. Vaikka Feuerbachin rikosoikeudellinen ajattelu sisälsi vielä joitakin piirteitä luonnonoikeudellisesta ajattelusta, hänen vaikutustaan 1800-luvun saksalaiseen rikosoikeudelliseen positivismiin pidetään kiistattomana.¹⁵⁷

Feuerbachin vaikutus näkyi suoraan myös rikoslainsäädännön tasolla, sillä vuonna 1813 voimaan tullutta Baijerin rikoslakia pidetään pitkälti hänen hengentuotteenaan. Vaikka Preussin vuoden 1794 ALR oli selkeästi valistuksen ajan tuote, se symboloi kuitenkin pikemminkin erään aikakauden – valistuneen itsevaltiuden – loppua kuin alkua. Baijerin uusi rikoslaki merkitsi puolestaan modernin rikoslainsäädännön esiinmarssia. Vuoden 1813 laki tulikin toimitaan monen myöhemmän saksalaisen rikoslain esikuvana. Feuerbachin positivistinen perusasenne heijastui muun muassa lain yleisestäävyttä heijastavassa peruslinjassa, rikosoikeudellisen legaliteettiperiaatteen (*nulla poena sine lege*) painottamisessa sekä tuomarin harkintavallan minimoimisessa.¹⁵⁸

Monista moderneista piirteistään huolimatta Baijerin uusi rikoslaki sai myös kritiikkiä osakseen. Sitä syytettiin muun muassa liian ankarista rangaistuksista. Yhteensä yhdestätoista rikoksesta oli seuraamukseksi säädetty kuolemanrangaistus. Itse asiassa kävikin niin, että lain perusteella tuomioistuimissa tuomittuja rangaistuksia jouduttiin lieventämään armahdusteitse.¹⁵⁹

Feuerbachin oma käsitys armahdusinstituutiosta heijasti hänen oikeuspositivistista perusasennettaan. Feuerbachin mukaan armahdusoikeutta ei voinut kritisoida positiivisen oikeuden näkökulmasta, sillä kyseinen oikeus kuului jokaisen saksalaisen valtion valtiosääntöoikeuden mukaan valtion päämiehelle. Armahdusoikeudella oli siten positiivisen oikeuden vahva tuki takanaan. Feuerbach katsoi sen sijaan, että armahdusoikeutta voitiin tarkastella myös filosofisesta näkökulmasta käsin. Feuerbachin mukaan armahdusoikeutta saatiin käyttää vain siinä tapauksessa, että käytön päämääränä ja perustana oli ”itse oikeudenmukaisuus” (*Gerechtigkeit selbst*). Esimerkkinä Feuerbach mainitsi tapauksen, jossa muodollisesti voimassaoleva oikeus oli vanhentunut sillä seurauksella, että se ei enää vastannut materiaalsen oikeuden kantaa.¹⁶⁰

Feuerbachin näkemykset armahdusoikeuden luonteesta vastaavat näin ollen sitä jo valitusajattelulle ominaista näkemystä, jonka mukaan armahdus on nähty eräänlaisena ”varaventiilinä” (*Sicherheitsventile des Rechts*)¹⁶¹, jonka avulla on ollut mahdollista varmistaa oikeudenmukaisuuden toteutuminen yksittäistapauksissa. Rikosoikeudellisten säännösten yleisyys kun ei voi kattaa kaikkia ajateltavissa olevia yksittäistapauksia.¹⁶² Tämä ajattelumalli lienee syynä sille,

¹⁵⁷ Schmidt 1983, s. 232–246 ja 303.

¹⁵⁸ Schmidt 1983, s. 261–267.

¹⁵⁹ Schmidt 1983, s. 264 ja Rüping 1991, s. 73.

¹⁶⁰ Feuerbach 1823, s. 64–66.

¹⁶¹ Termi on peräisin von Iheringiltä. Ks. von Ihering 1904, s. 333.

¹⁶² Grewe 1936, s. 25–27.

että armahdusinstituutio säilyi oikeuden modernisaation ja oikeusvaltiokehityksen yli.

Mielenkiintoista on, että toimiessaan myöhemmin Baijerin hallitsijan oikeudellisena neuvonantajana Feuerbach joutui itse antamaan hallitsijalle lausuntoja armonanomusasioissa. Feuerbachin kirjoittaman, kuuluisia rikoksia käsitelleen populääriteoksen perusteella on yritetty hahmottaa niitä syitä, joiden nojalla Feuerbach puolsi armonanomuksia tai ehdotti niiden hylkäämistä. Ratkaisevaa lausunnossa omaksutun kannan suhteen näyttää olleen tehdyn rikoksen luonne. Jos teko oli esimerkiksi kohdistunut sosiaalisesti ylempään (vanhempiin, isäntään, aateliseen, jne.) tai se oli tehty omanvoitonpyynnistä, anomuksen menestymismahdollisuudet olivat huonot. Lisäksi tekijän huono maine oli omiaan heikentämään hänen mahdollisuuksiaan armahdukseen. Seikkoja, jotka puhuivat armahdukset puolesta, olivat puolestaan epäily tekijän syyllisyydestä, lieventävät asianhaarat tai teon jälkeen osoitettu katumus. Kun anojalle myönnettiin armahdus, kuolemanrangaistus muutettiin yleensä elinikäiseksi vankeudeksi.¹⁶³

Hallitsijan myöntämällä armahduksilla oli Baijerissa suuri vaikutus, sillä käytännössä kuolemanrangaistuksen käyttö rajoittui ainoastaan erityyppisistä murharikoksista tuomittuihin henkilöihin. Esimerkiksi vuosien 1818 ja 1827 välisenä aikana 72:sta kuolemantuomiosta vain 34 pantiin täytäntöön. Seuraavan kymmenvuotisjakson vastaavat luvut olivat 63 tuomittua ja 14 teloitettua. Vuosien 1838–1847 aikana luvut putosivat entisestään: 55 tuomittua ja vain 6 teloitettua. Preussissa, jossa oli vielä voimassa vuoden 1794 rikosoikeudelliset säännökset, kehitys oli samansuuntaista. Huomionarvoista on, että siellä tuomittiin vuosien 1818 ja 1847 välisenä aikana yhteensä 96 naista lapsenmurhasta, mutta yhtäkään heistä ei teloitettu. Rikos, jonka seurauksena kyseisellä ajanjaksolla kaikkein todennäköisimmin joutui Preussissa todella heittämään henkensä, oli ryöstömurha.¹⁶⁴

Richard J. Evansin tulkinnan mukaan armahdusoikeuden käyttö läpi koko 1800-luvun oli saksalaisissa valtioissa tiukasti sidoksissa poliittisiin realiteetteihin. Poliittisesti vakaina ajanjaksoina armahdusten suhteellinen osuus tuomittuihin kuolemanrangaistuksiin nähden pysyi varsin korkeana, kun taas epävakaisissa oloissa kyseinen osuus laski. Niinpä esimerkiksi vuoden 1848 vallankumouksen myötä kuolemanrangaistuksia ruvettiin tuomitsemaan enemmän ja vastaavasti armahduksia myönnettiin vähemmän. Tämä nosti täytäntöön pantujen kuolemanrangaistusten määrää huomattavasti 1830-luvun liberaaliin ajanjaksoon verrattuna. Esimerkiksi Preussissa täytäntöön pantujen kuolemanrangaistusten määrä kipusi jälleen 1850-luvulla keskimäärin 26 tapaukseen vuotta kohden.¹⁶⁵

¹⁶³ Evans 1996, s. 233–239.

¹⁶⁴ Evans 1996, s. 230–232.

¹⁶⁵ Evans 1996, s. 283.

Preussi sai uuden rikoslain vuonna 1851. Poliittisen restauraation hengessä laaditussa laissa kuitenkin säilytettiin kuolemanrangaistus rangaistuksena erityyppisistä murharikoksista ja maanpetoksesta. Kuninkaan armahdusoikeutta siis tarvittiin yhä. Syyt armahduksen epäämiseksi pysyivät pitkälti samoina kuin ennen 1848 vallankumousta. Murhan kohdistuessa sosiaalisesti ylempään, tekijän ollessa pahamaineinen tai esimerkiksi seksuaalisesti poikkeava armonanomus lähes säännönmukaisesti hylättiin. Jos rikos oli puolestaan tehty todella epätoivoisten sosiaalisten olosuhteiden seurauksena ja tekijä osoitti katumuksen merkkejä, saattoi anoja saada armahduksen osakseen. Kuningas poikkesi harvoin oikeusministeriön lausunnoissaan omaksumasta kannasta. Evansin mukaan vain harvoin varsinaiset ”juridiset näkökohdat”, kuten esimerkiksi epäily tuomitun syyllisyydestä, vaikuttivat oikeusministeriön antamien lausuntojen taustalla.¹⁶⁶ Olihan Preussin vuoden 1851 laki selkeästi moderni rikoslaki, jossa tuomarilla oli muiden kuin kuolemanrangaistusten osalta varsiin laaja liikkumavara rangaistuksen mittaamisen suhteen. Tältä osin se poikkesi esimerkiksi Baijerin vuoden 1813 laista.

Armahdusoikeuden kytköksestä politiikkaan ja jopa kuninkaan henkilöön on mainittava vielä yksi esimerkki 1860- ja 1870-lukujen Preussista. Nimittäin noustuaan Preussin sijaishallitsijaksi vuonna 1858 ja kuninkaaksi vuonna 1861 kuningas Vilhelm I (1797–1888) osoitti suhtautuvansa erittäin kielteisesti kuolemarangaistukseen. Vuosien 1858 ja 1867 välisenä aikana täytäntöön pantiin vuosittain keskimäärin ainoastaan viisi kuolemarangaistusta. Lopulta vuodesta 1869 Vilhelm ryhtyi käyttämään armahdusoikeuttaan systemaattisesti sillä seurauksella, että kuolemanrangaistus lakkasi *de facto* olemasta. Kun Vilhelm myöhemmin kruunattiin yhdistyneen Saksan keisariksi vuonna 1871, hän jatkoi valitsemallaan linjalla. Vasta 1880-luvun alussa kun Vilhelm oli joutunut murhayritysten kohteeksi ja poliittinen levottomuus oli Saksassa kasvanut, hän myöntyi neuvonantajiansa (muun muassa Otto Bismarck) kehotuksesta jälleen allekirjoittamaan kuolemanrangaistusten täytäntöönpanoa koskevia määräyksiä. Vilhelmin armahduspoliittisen linjan muutos heijastui muihin Saksan osavaltioihin, joissa alettiin entistä useammin täytäntöönpanemaan kuolemanrangaistuksia. Saksan osavaltioiden päämiehillä oli näet säilynyt armahdusoikeus yhdistymisestä huolimatta. Abolitionistit olivat jälleen kerran hävinneet kamppailunsa kuolemanrangaistuksen lakkauttamisen puolesta.¹⁶⁷

¹⁶⁶ Evans 1996, s. 285–305.

¹⁶⁷ Evans 1996, s. 327–328 ja 351–368.

Ranska

1700-luvun Ranskalle oli leimallista jatkuva yhteiskunnallisesta vallasta käyty taistelu monarkin ja parlamenttien välillä. Vuosien 1715 ja 1770 välisenä aikakautena monarkian sanotaan olleen selvästi tappiolla. Nimittäin vuonna 1715 parlamentit saivat takaisin remonstraatio-oikeuden, jonka Ludvig XIV oli niiltä riistänyt edellisellä vuosisadalla absolutismin ollessa voimakkaimmillaan. Kyseisenä ajanjaksona kehitettiin myös *union des classes* -doktriini, jonka mukaan kaikki maan parlamentit muodostivat elimellisen ykseyden. Oppi kohtasi myös paljon vastustusta etenkin provinsiaalisten parlamenttien taholta, sillä eräiden tulkintojen mukaan Pariisin parlamentti olisi ykseydestä huolimatta säilynyt eräänlaisena pääparlamenttina. Joka tapauksessa opin syntyä on pidetty yhtenä tärkeänä etappina kohti Ranskan suurta vallankumousta. Käytännön tasolla parlamenttien vallan kasvu näkyi yksittäisissä selkkauksissa, joissa parlamentit onnistuivat kerta toisensa jälkeen saamaan tahtonsa läpi kuninkaan kustannuksella. Tällaisia tapahtumia olivat muun muassa niin kutsuttu ”Suuren neuvoston juttu” (*L'affaire du Grand Conseil*), jonka päätteeksi Pariisin parlamentti kielsi kaikkia tuomiopiirinsä alaisia tuomioistuimia tunnustamaan kuninkaan neuvoston tuomiovaltaa. Parlamenttien saavuttamia muita merkittäviä voittoja olivat jesuiittojen karkottaminen ja niin sanottu ”Bretagnen tapaus” (*L'affaire de Bretagne*), jossa vasta kuninkaan väliintulo esti Bretagnen komentajan herttua d’Aiguillonin oikeudenkäynnin. Häntä syytettiin muun muassa valta-aseman väärinkäytöstä. Viimeksi mainittua tapausta voidaankin pitää eräänlaisena esinäytöksenä Ludvig XVI:n (1754–1793) oikeudenkäynnille.¹⁶⁸

Monarkia iski kuitenkin vielä kerran vuonna 1771 lanseeraamalla kansleri Maupeoun suunnitteleman hallintouudistuksen, jonka tarkoituksena oli musertaa Pariisin parlamentin asema lopullisesti. Suurin osa parlamentin jäsenistä erotettiin tehtävistään ja karkotettiin. Uudistuksen myötä mahdollisuus ostaa virkoja lakkautettiin ja niistä tehtiin maksuttomia, mikä avasi ovet oppineelle ja kuninkaasta riippuvaiselle virka-aatelille. Pariisin parlamentin tuomiopiiriä, joka oli kattanut suunnilleen kolmasosan koko valtakunnan alueesta, pienennettiin huomattavasti. Reformin kruunasi kuuden ylimmän neuvoston (*conseils supérieurs*) perustaminen maaliskuussa 1771. Jokainen niistä toimi vastedes muutoksenhakutuomioistuimena omassa tuomiopiirissään. Uudistukset eivät olleet kuitenkaan kovinkaan pitkäikäisiä, sillä Ludvig XV:n kuoltua vuonna 1774 asetelma palautui ennalleen.¹⁶⁹

1700-luvun kuluessa monarkian ja parlamenttien välillä käyty taistelu poliittisesta vallasta enteili monella tapaa Ranskan suurta vallankumousta ja absolutismin kukistumista. Erona oli kuitenkin se, vallankumouksen käynnisti

¹⁶⁸ Royer 1996, s. 211–221.

¹⁶⁹ Royer 1996, s. 221–231.

etupäässä kolmannen säädyn toiminta, kun vallankumousta edeltänyt valtakamppailu oli käyty monarkian ja aateliston välillä. Vuosi 1789 toimii luonnollisesti myös tärkeänä rajapyykkinä tarkasteltaessa oikeuden kehitystä Ranskassa. *Ancien régime*n aikaisen oikeuden symbolit (ja samalla kiistakumppanit), kuninkaan neuvosto (*Conseil du roi*) sekä parlamentit menettivät yhteiskunnallis-poliittisen valta-asemansa, kun perustuslakia säättävä kansalliskokous lakautti ensin mainitun ja määräsi parlamentit ”lomalle” ennalta määrittelemättömäksi ajaksi loppuvuodesta 1789. Alkoi kokonaan uuden oikeuden aika-kausi.¹⁷⁰

Oikeushallintoa uudistettaessa vannottiin pitkälti Montesquieun (1689–1755) kehittämien vallan kolmijako-opin nimiin. Tuomiovalta erotettiin niin lainsäädäntö- kuin toimeenpanovallastakin. Tuomarin virkojen ostettavuus lakautettiin; tuomareiden tuli vastedes olla kansan valitsemia. Lainkäytöllistä mielivaltaa ehkäisemään kehiteltiin doktriini, jonka mukaan tuomioistuimet ainoastaan sovelsivat lainsäätäjän antamia lakeja. Ylimmäksi periaatteeksi nousikin lain ensisijaisuuden periaate (*le principe de la primauté de la loi*). Samalla esitettiin kuitenkin kysymys, voitiinko tuomiovaltaa pitää todellisenä, yhteiskunnallisen vallankäytön muotona (*pouvoir*) Montesquieun tarkoittamassa merkityksessä, kun kerran tuomioistuinten tehtäväksi jäi lakien ”mekaaninen” soveltaminen. Varmaa kuitenkin oli, että tuomioistuinlaitoksen toiminta oli erotettu lainsäätäjän ja toimeenpanovallan haltijan toiminnasta. Tuomioistuinten kaavailtu ”tuomioautomaattirooli” näkyi myös siinä, että lainsäädännöllisiä aukkotapauksia silmällä pitäen luotiin menettely, jossa tuomioistuimen tuli kysyä lainsäätäjän mielipidettä (*le référé législatif*).¹⁷¹

Tuomioistuinmenettelystä tehtiin julkinen ja syytetylle annettiin mahdollisuus puolustukseen. Koska lainsäädäntövallan katsottiin nyt kuuluvan kansalle, oli tavallaan luonnollista, että kansa osallistui myös tuomitsemistoimintaan. Eräs keskeinen oikeudenhoidollinen uudistus olikin jury-instituution luominen, mikä toteutettiin vuoden 1791 rikosprosessia koskeneella lailla. Esikuvamaana toimi Englanti, jonka järjestelmä omaksuttiin pitkälti sellaisenaan. Juryn jäsenten tuli toiminnassaan kuunnella yksinomaan omatuntonsa ääntä. Vaikka jury-instituutiota kritisoitiin poliittisuudesta (”Terrorin” vuodet) ja tehottomuudesta, instituutio oli kuitenkin tullut jäädäkseen ja niinpä se säilyikin 1800-luvun lukuista valtiomuotomuutoksista huolimatta.¹⁷²

Myös rikosoikeuden uudistamisessa nojattiin paljolti Montesquieun ja muiden valistusajattelijoiden käsityksiin. Montesquieun pääteoksessaan *De l'esprit des lois* esittämät käsitykset olivat valistusajattelulle tyypillisiä: lainsäätäjän tuli panostaa enemmän rikosten ennaltaehkäisyyn kuin rikollisten jälkikäteeseen

¹⁷⁰ Royer 1996, s. 250–253.

¹⁷¹ Royer 1996, s. 261–268.

¹⁷² Royer 1996, s. 289–300.

rankaisemiseen, kosto ei saanut olla rankaisemisen vaikuttimena, rangaistusten tuli olla lieviä sekä oikeudenmukaisessa suhteessa tehtyihin rikoksiin nähden, haitallista yhteiskuntamoraalille eivät olleet niinkään kohtuulliset rangaistukset vaan pikemminkin rankaisematta jättäminen, tuomitsemisen tuli olla sidottu lakeihin ja rangaistuksia olivat ainoastaan ne seuraamukset, jotka olivat laissa rangaistuksiksi säädetty.¹⁷³

Vuoden 1789 ihmis- ja kansalaisoikeuksien julistuksessa esiteltyt suuret rikosoikeudelliset peruskäsitykset ja periaatteet kuten rangaistusteoreettinen utilitarismi, rikosoikeudellinen legaliteettiperiaate, syyttömyysolettama ja kiinteät rangaistukset kirjattiin osaksi vuoden 1791 rikoslakia. Vallankumouksen hengen mukaisesti rikoslakiin ei enää sisällytetty uskontorikoksia, mutta sen sijaan poliittisiksi luokiteltujen rikosten määrä oli suuri; lain 150 rikoksesta yhteensä 82 oli luonteeltaan poliittisia. Kuolemanrangaistuksen käyttöalaa supistettiin ja erityyppisistä vapaudenriistoista tehtiin pääasiallisia rangaistuslajeja, vaikkakaan niitä ei varojen puutteessa voitu käytännössä panna täytäntöön.¹⁷⁴

Vallankumous merkitsi kuninkaan armahdusoikeuden väliaikaista lakkauttamista. Armahdusoikeus oli jo aiemmin 1700-luvun kuluessa joutunut kritiikin kohteeksi myös Ranskassa. Arvostelijoiden mukaan armahduksia tuli myöntää kohtuudella. Armahdusoikeutta ei tullut käyttää tavalla, joka vahingoittaisi lain auktoriteettia. Jos kuningas väärinkäyttäisi valtaansa myöntämällä armahduksen tapauksessa, jossa rikos oli luonteeltaan raaka, oli tuomioistuimilla oikeus vastustaa kaikin keinoin suvereenin tahdon toteutumista.¹⁷⁵ Esitetty kritiikki oli luonteeltaan tyyppillistä valistuksen aikakauden oikeudelliselle ajattelulle. Hallitsijan mielivaltaa haluttiin rajoittaa legalismin keinoin.

Myös Montesquieu käsitteli lyhyesti kuninkaan armahdusoikeutta. Hänen mukaansa hallitsijan armahdusoikeuden tarpeellisuus riippui rangaistusjärjestelmän luonteesta. Jos rangaistukset eivät olleet oikeassa suhteessa tekoihin ja eriasteisista rikoksista seurasi yhtä ankaria rangaistuksia, niin armahduksen odotusarvon tuli olla erilainen riippuen teon luonteesta. Jos lievästä teosta seurasi lain mukaan ankara rangaistus, oli tärkeää, että tekijälle mitä todennäköisemmin myös myönnettiin armahdus. Tämä oli tärkeää nimenomaan yleisestävyyden kannalta. Montesquieu otti esimerkin Englannin armahduskäytännöstä. Jos ryöstäjä tietää, että kiinni jäätyään hänelle tuomittu kuolemanrangaistus muutetaan armahtamalla karkotusrangaistukseksi, niin hän mitä ilmeisemmin ei tapa ryöstönsä uhria. Ryöstömurhaan syyllistyneitä kun ei ollut tapana armahtaa.¹⁷⁶

¹⁷³ Montesquieu *De l'esprit des lois*, VI kirja.

¹⁷⁴ Carbasse 1990, s. 313–324.

¹⁷⁵ Legoux 1865, s. 13–14.

¹⁷⁶ Montesquieu *De l'esprit des lois* VI, 16.

Montesquieu kuitenkin rajasi armahduksen käytön etupäässä monarkistiseen valtiomuotoon kuuluvaksi. Tasavaltaisessa hallitusmuodossa, jonka toiminnallisena periaatteena on hyveellisyys (*vertu*), se ei ole niin tarpeellinen. Monarkiassa johtava periaate on sen sijaan kunnia (*honneur*). Ja joskus kunniallinenkin toiminta saattoi edellyttää lain rikkomista. Armahtamalla kunniallisesti toimineen rikollisen hallitsijalla oli mahdollisuus saada ”valtavaa rakautta” osakseen, mikä oli melkein poikkeuksetta hyödyllistä hänelle. Montesquieu kirjoittikin, että armahdusoikeus oli kuninkaan suvereenisuuden hienoin ominaisuus. Viisaasti harjoitettuna armahdusoikeudella saattoi saavuttaa merkittäviä tuloksia.¹⁷⁷

Voidaan sanoa, että Montesquien näkemys armahdusoikeuden ja tasavaltaisen hallitusmuodon välisestä suhteesta eräällä tapaa realisoitui Ranskan suuren vallankumouksen yhteydessä. Lakiasäättävä kansalliskokous (*Assemblée Législative*) päätti näet luopua armahdusinstituutiosta kokonaan. Vuoden 1791 rikoslain VI luvun 13. artiklassa säädettiin, että armahduksen käyttö kielletään kaikissa rikosjutuissa, joissa oli noudatettu jury-menettelyä. Kiellolla haluttiin estää kaikki *ancien régime* aikaiset armahdusvallan väärinkäytökset. Säännöksen seuraukset olivat kuitenkin ennakoimattomat, koska samaisessa laissa rikoksista oli säädetty absoluuttiset rangaistukset. Tuomari ei voinut ottaa huomioon yksittäisen teon erityispiirteitä, vaan hänen tuli määrätä laissa säädetty rangaistus. Monissa tapauksissa päädyttiinkin suhteettoman ankariin rangaistuksiin. Niinpä juryt antoivat usein mielummin kokonaan vapauttavan tuomion, kuin julistivat syytetyn syylliseksi tietoisina hänelle langetettavasta ankarasta rangaistuksesta.¹⁷⁸ Käytännössä armahduksen kieltävää säännöstä päädyttiinkin kiertämään usealla eri tavalla: säädettiin esimerkiksi erillisiä armahduslakeja, lainsäätäjä myönsi tuomituille lykkäystä tai ylemmät tuomioistuimet kumosivat alempien tuomioistuinten päätöksiä.¹⁷⁹

Vallankumouksen aikaisesta terrorista toipuminen ja ajautuminen kohti Napoléon Bonaparten (1769–1821) keisarinvaltaa ei kuitenkaan merkinnyt vallankumouksen tärkeimpien rikosoikeudellisten uudistusten hylkäämistä. Vuoden 1810 rikoslaki rakentui edelleen utilitarismille ja legaliteettiperiaatteelle. Paluuta vanhaan merkitsi sen sijaan kuolemanrangaistuksen käyttöalan laajentaminen ja polttomerkin käyttöönotto. Eräs tärkeä uudistus vuoden 1791 lakiin verrattuna oli se, että kiinteistä rangaistuksista luovuttiin kaikkien muiden paitsi törkeimpien rikosten kohdalla (myöhemmin vuoden 1832 lain myötä myös niiden osalta). Vaikka valistusajattelu oli leimannut tuomarin rikosoikeudellisen harkintavallan yhdeksi mielivallan symboliksi, nyt se palautettiin

¹⁷⁷ Montesquieu *De l'esprit des lois* III ja VI, 21.

¹⁷⁸ von Bar et al. 1968, s. 323–324.

¹⁷⁹ Legoux 1865, s. 14–15.

tosin sillä poikkeuksella, että harkinnan oli tapahduttava rangaistusasteikkojen puitteissa.¹⁸⁰

Napoléonin valtakausi toi muutoksen myös armahdusoikeuteen. Ensin, valankumouksen kymmenentenä vuonna (1801) säädettiin, että tasavallan ensimmäisellä konsulilla oli oikeus armahtaa tuomittuja. Laissa todettiin kuitenkin, ettei konsuli saanut myöntää armahdusta ennen kuin hän oli tiedustellut neuvostonsa mielipidettä. Napoléonin noustua Ranskan keisariksi kyseinen rajoitussäännös menetti merkityksensä, ja jälleen kerran armahdusoikeudesta oli tullut suvereenin hallitsijan rajoittamaton etuoikeus. Napoléonin kukistuttua armahdusoikeus säilyi hallitsijan rajoittamattomana etuoikeutena aina vuoteen 1848, jolloin säädetyн perustuslain mukaan armahdusoikeus kuului tasavallan presidentille, mutta ennen päätöksentekoa hänen oli kuultava valtioneuvostoa. Monarkian palauttaneessa vuoden 1852 perustuslaissa rajoitussäännöksestä luovuttiin ja armahdusoikeudesta tehtiin jälleen keisarin yksinomainen etuoikeus.¹⁸¹

Olemme käsitelleet armahdusoikeuden historiaa Manner-Euroopassa aina antiikista 1800-luvulle asti. Seuraavaksi siirrytään tarkastelemaan, millaiseksi samaisen instituution kehitys muodostui Ruotsi-Suomessa.

¹⁸⁰ Carbasse 1990, s. 330–333.

¹⁸¹ Legoux 1865, s. 15–16.

3 Armahdusinstituution historia Ruotsi-Suomessa

3.1 KESKIAIKA JA ARMAHDUSOIKEUDEN JUURET

Armahdusinstituution juurien tarkastelu alkaa Ruotsi-Suomen osalta sydänkeskialta, jolloin yhteiskunnassa elettiin muutosten aikaa. 1100- ja 1300-lukujen välinen aika merkitsi uutta ajanjaksoa Ruotsi-Suomen historiassa. Ajanjaksolle leimallista olivat yhtäältä kahden suvun (Sverkerit ja Eerikit) välinen taistelu valtakunnan kuninkuudesta ja toisaalta muotoutumiskehityksensä alussa olleen keskusvallan aseman (kuningas, kirkko ja aatelisto) asteittainen vahvistuminen vanhojen sukuyhteisöjen kustannuksella. Kyseisten vuosisatojen aikana kuninkuus instituutiona voimistui, ja ensimmäiset askeleet valtiollisen sääntelyn ja riidanratkaisun tiellä näkivät päivänvalon.

Aina 1100-luvulle saakka ruotsalainen yhteiskunta oli ollut perinteinen germaaninen sukuyhteiskunta. Sukujen johdossa toimi päälliköitä (*hövdingar*), joilla oli tavallisesti jonkinlainen seurue (*hird*) ympärillään. Päälliköt lienevät toimineet lähinnä johtajina sotaretkillä sekä organisoineet erilaisia rauhanajan tehtäviä kuten tien- ja sillanrakennushankkeita. Sukuyhteiskunnassa oikeudenkäyttö perustui vielä selkeästi yhteisöllisyydelle. Riidat ratkaistiin joko kosto-oikeuteen (*hämnd*) turvautumalla tai käräjillä (*ting*) sopimalla. Suvun päälliköllä ei siten ollut itsenäistä oikeudellista ratkaisuvalltaa. Vasta 1100-luvulle saatuttaessa Ruotsin eri osat olivat integroituneet siinä määrin, että valtakunnassa valittiin yksi kaikille heimoille ja alueille yhteinen kuningas. Myös katolinen kirkko otti osaa kuninkuudesta käytyyn taisteluun. Kristinuskoon kääntyneet kruununtavoittelijat ja kuninkaat hakivatkin kirkolta tukea omille pyrkimyksilleen. Ensimmäinen maininta katolisen kirkon suorittamasta kruunauksesta ajoittuu 1200-luvulle.¹⁸²

Kirkon ohella toinen välttämätön tekijä kuninkaanvallan kasvamiselle oli valtakunnan mahtimiesryhmittymien eli muodostumassa olleen aateliston tuki. Aivan kuten katolisen kirkonkin kohdalla syyt mahtimiesten käyttäytymiselle lienevät olleet etupäässä taloudellisia. Vastapalvelukseksi tuestaan aatelisto sai itselleen tiettyjä privilegioita. Yksi varhaisimmista tunnetuista kuninkaan ja aateliston välisistä sopimuksista on vuonna 1280 solmittu nk. Alsnön sääntö (*Alsnö stadgan*). Asiakirjassa sovittiin, että kuningas Maunu Ladonlukko sai

¹⁸² Carlsson & Rosén 1978, s. 115–124.

itselleen sotilaallisia palveluksia ja aatelisto saavutti puolestaan vero- ja kestitysvapauksia.¹⁸³

Alsnön sääntöä voidaan pitää merkittävänä myös oikeudellisen kehityksen kannalta, sillä siinä kuningas ja suurmiehet vannoivat yhdessä valan, jossa he sitoutuivat ylläpitämään rauhaa. Samanlaisia valoja oli vannottu aiemminkin 1200-luvulla. Rauhanvalasäännökset (*edsöreslagstiftning*) merkitsivät kuninkaan lainsäädäntövallan alkua. Rauhanvalasäännöksiin näet liittyi olennaisella tavalla erityyppiset rauhanlait (*fridslagstiftning*), joiden mukaan tietyt teot eivät olleet enää sovittavissa asianomaisten kesken, vaan ne oli alistettava kuninkaan tuomittavaksi. Vuonna 1284 antamassaan Skenningen säännössä (*Skennin-gestadgan*) Ladonlukko täsmensi, millaista muotoa noudattaen kuninkaan antamat säädökset tuli antaa. Sen oli tapahduttava yhdessä kuninkaan ja hänen neuvostonsa kanssa kirjallista muotoa käyttäen. Lisäksi uudet säännökset saivat koskea vain sellaisia asioita, joita maakunnallinen oikeus ei ottanut huomioon. Uusista säännöksistä oli myös tiedotettava kansalle.¹⁸⁴

Rauhanvalasäännösten määrän kasvaminen ja vakiintuminen merkitsivät samalla kuninkaan tuomiovallan varsinaista syntyä. Vaikka yksittäisten kuninkaiden tiedetään harjoittaneen tuomiovaltaa jo aiemmin, oli tämä ollut luonteeltaan enemmän tai vähemmän satunnaista.¹⁸⁵ Koska rauhanvalasäännökset löysivät tiensä keskiaikaisiin maakuntalakeihin (n. 1250–1350), joissa ne sijoitettiin joko erilliseen rauhanvalakaareen (*edsöresbalken*) taikka osiksi kuninkaankaarta (*konungabalken*) tai ”sakoilla sovittamattomien tekojen kaarta” (*urbotabalken*), oli luonnollista, että useisiin maakuntalakeihin sisällytettiin myös kuninkaan oikeudellista ratkaisutoimintaa koskevia menettelyllisiä säännöksiä. Niinpä esimerkiksi Itä-Göötanmaan maakuntalain oikeudenkäymiskaareessa alussa säädettiin, että rauhavalarikoksiin syylistyneet joutuivat syytetyn penkille erillisillä kuninkaankäräjillä (*konungsräfist*). Tällöin asetettiin kuninkaanlautakunta (*konungsnämd*) ratkomaan juttua.¹⁸⁶

Eräät maakuntalakien kohdat viittaavat siihen, että kuninkaalla oli myös käräjistä riippumaton itsenäinen tuomiovalta. Esimerkiksi Västmanlannin maakuntalain oikeudenkäymiskaaren mukaan kuninkaalla oli valta purkaa kaikki väärille todistuksille perustuneet tai liian ankarat tuomiot.¹⁸⁷ Tämä säännös on merkittävä siinä mielessä, että sitä pidetään nimenomaan ensimmäisenä ilmauksena kuninkaan (ylimmän) tuomiovallan tarkoituksesta.¹⁸⁸ Södermanlannin maakuntalain lisäosan (*Additamenta*) 4 §:ssä säädettiin puolestaan, että korkein tuomiovalta kuului kuninkaalle ja ettei hän ollut ratkaisussaan sidottu lakiin tai

¹⁸³ Carlsson & Rosén 1978, s. 144–149.

¹⁸⁴ Åqvist 1989, s. 55, 325–327.

¹⁸⁵ Letto-Vanamo 1995, s. 133–151.

¹⁸⁶ ÖgL Rättegångsbalken I ja II luvut.

¹⁸⁷ VmL Rättegångsbalken 19 luku.

¹⁸⁸ Holmbäck & Wäsen 1936, s. XLII.

asiassa esitettyihin todisteisiin.¹⁸⁹ Ensin mainittu säännös kuninkaan oikeudesta purkaa virheelliset tuomiot otettiin myös osaksi sekä Maunu Eerikinpojan että Kristofferin maanlakia.¹⁹⁰ Keskiajan loppua kohden tultaessa kuninkaan tuomiovallan ulottuvuus kasvoi vähitellen ja kuningas alettiin nähdä nimenomaan valtakunnan ylimmän tuomiovallan harjoittajana.

Kuten Saksan ja Ranskan armahdusinstituution historian käsittelyn yhteydessä on käynyt jo ilmi, hallitsijan ylin tuomiovalta ja armahdusoikeus olivat saman vallan kaksi eri ulottuvuutta. Ei siten ole yllättävää, että samaisista 1200- ja 1300-luvun säädöksistä löytyy kuninkaan armahdusoikeuteen viittaavia säännöksiä. Ruotsalaisessa tutkimuskirjallisuudessa on esitetty samansuuntaisia arvioita armahdusinstituution alkuperästä kuin saksalaisessakin. Muun muassa Winroth kirjoittaa, että germaaninen oikeus tuskin tunsii armahdusinstituutiota. Hän palauttaa armahdusinstituution alkuperän aina kreikkalaiseen ja roomalaiseen oikeuteen saakka.¹⁹¹ Jaakko Forsman on yhtynyt Winrothin mielipiteeseen.¹⁹²

Tiettävästi termi ”armo” (*nåd*) esiintyi ensimmäisen kerran ruotsalaisissa asiakirjoissa vuonna 1284. Edellä mainitussa Skenningenin säännössä nimittäin säädettiin, että valtakunnan suurmiesten ”salaisiin liittoihin” osallistuneita henkilöitä tulitisiin rankaisemaan omaisuuden hävittämisellä ja pysyvällä rauhattomuudella ellei kuningas myöntäisi armoa. Ödberg mainitsee, että tuona aikana kuninkaan armahdusoikeus ei luultavasti ollut ehdoton. Hän ei liene voinut päätöksellään loukata asianomistajan oikeutta koston.¹⁹³ Ödberin arvelu saa vahvistuksen muiden lähteiden kautta, kuten jäljempänä käy ilmi.

Myös maakuntalakeihin sisältyi muutamia yksittäisiä säännöksiä, joita on mahdollista pitää varhaisina ilmauksina kuninkaan armahdusvallasta. Tällaisia säännöksiä löytyy muun muassa sekä Länsi- että Itä-Göötanmaan maakuntalakeista.¹⁹⁴ Kummassakin säädettiin, että kuninkaalla oli eerikinretkensä (*eriksgata*)¹⁹⁵ yhteydessä kuhunkin maakuntaan saapuessaan valta myöntää suojelukirje (*lejdebrief*) kolmelle rikoksentekijälle. Edellytyksenä oli, että nämä eivät olleet syyllystyneet ”raakalaismaiseen tekoon” (*nidingsverk*).¹⁹⁶

¹⁸⁹ *SmL Tillägg* 4 §. Kyseinen lainkohta kuuluu sanatarkasti: ”[döma] efter lagen eller efter utletad full sanning, vilket han helst vill”. Gösta Åqvistin mukaan se tarkoittaa, ettei kuningas ollut sidottu lakiin eikä asiassa esitettyihin todisteisiin (Åqvist 1989, s. 332).

¹⁹⁰ *MEL Rättegångsbalken* 38 luku ja *KrML Kärjåkaari* 41.1 luku.

¹⁹¹ Winroth 1889, s. 87.

¹⁹² Forsman 1914, s. 634.

¹⁹³ Ödberg 1877, s. 11.

¹⁹⁴ *VgL I & II Rättlösabalken* 1.1§ ja *ÖgL Dråpsbalken* 5.1§

¹⁹⁵ Eerikinretki käsitti sen matkan, joka kuninkaan valituksi tulemisensa jälkeen oli tehtävä valtakunnan läpi. Matkan aikana kuningas vastaanotti jokaisen maakunnan tunnustuksen kuninkaanvaalista ja vannoi itse uskollisuudenvallansa maakuntalaisille ja heidän laeilleen.

¹⁹⁶ Raakalaismaisiksi teoiksi laskettiin lähiomaisen tappo, tappo juhliissa, nukkuvan pelkurimainen tappo, kylpevän, uivan tai tarpeitaan tekevän tappo, naisen tai alaikäisen tappo, murto

Suojelukirjeen myöntäminen merkitsi käytännössä sitä, että rikoksenteikijä sai tilaisuuden saattaa asian tuomioistuimen tutkittavaksi. Asianomistajien eli lähinnä surmatun perillisten kosto-oikeuteen myönnetty suojelukirje ei kuitenkaan vaikuttanut. Heillä oli oikeus kostaa tekijälle aina siihen saakka, kunnes hän oli maksanut sovintosakon. Kuninkaan myöntämä suojelukirje merkitsi siten vapautusta ainoastaan kuninkaan ja kihlakunnan oikeudellisista vaateista.¹⁹⁷ Henrik Schückin mukaan Länsi-Göötanmaan maakuntalain säännös on luultavasti jäänne varhaisimmilta ajoilta, jolloin kuningas toimitti maakunnan käräjillä kuninkuuden vastaanottaessaan kolme ihmisuhria.¹⁹⁸ Tämän tulkinnan perusteella on mahdollista väittää, että kyseinen armahdusoikeuteen viittaava säännös on germaanista alkuperää. Georg J. V. Ericsson kirjoittaa puolestaan, ettei kuninkaan eerikinretkensä yhteydessä harjoittamaa armahdusoikeuden alkuperää ole voitu jäljittää kanoniseen oikeuteen.¹⁹⁹

Toinen maakuntalakien säännös, jota on niin ikään pidetty kuninkaan armahdusoikeuden varhaismuotona sisältyi Västmanlannin maakuntalain oikeudenkäymiskaareen.²⁰⁰ Säännöksen mukaan kuninkaalla oli valta purkaa kaikki vääriille todistuksille perustuneet tai liian ankarat tuomiot (*”han ma attär bryta alla scroksocher oc alla opsokner”*).²⁰¹ Kuten yllä mainittiin, säännöstä pidetään myös ensimmäisenä ilmauksena kuninkaan ylimmän tuomiovallan tarkoituksesta.²⁰² Säännöstä voidaan siten pitää konkreettisena esimerkkinä siitä, kuinka kuninkaan tuomio- ja armahdusvalta käsitettiin saman vallan kahdeksi eri ulottuvuudeksi. Niiden välillä tuskin osattiin tehdä edes ajatuksellista eroa.

Kuninkaan valtaoikeus armahtaa rikoksenteikijöitä vahvistui entisestään sekä Maunu Eerikinpojan että Kristofferin maanlaeissa. Sen lisäksi, että niihin otettiin mainittu Västmanlannin maakuntalain säännös kuninkaan oikeudesta purkaa vääriille todisteille perustuneet tai liian ankarat tuomiot²⁰³, niissä säädettiin myös kuninkaan oikeudesta myöntää rauhankirjeitä (*fredsbref*).²⁰⁴ Rauhankirjeitä koskevissa säännöksissä käytettiin armo-termiä (*nåd*), sillä säännösten mukaan kirjeen saaminen edellytti kuninkaan armoa. Rauhankirjeen saaminen merkitsi sitä, että käräjillä tehdyn tutkinnan perusteella tappoon syyllistyneeksi todettua henkilöä ei julistettukaan rauhattomaksi, vaan hänelle suotiin mahdollisuus sovittaa tekonsa sakolla. Edellytyksenä oli, että tekijä oli alistanut jutun

kirkkoon, ruumiinosan tai elimen vaikea typistäminen, kirouksella tai myrkyllä tehty tappo, miehen sitominen metsään, jalat murskaamalla tehty miehen tappo ja isän taikka äidin pahoinpitely (Holmbäck & Wässen 1946, s. 249).

¹⁹⁷ Rydin 1861, s. 22 ja Winroth 1889, s. 88–89.

¹⁹⁸ Schück 1914, s. 314.

¹⁹⁹ Ericsson 1967, s. 29.

²⁰⁰ Näin mm. Rydin 1861, s. 22, Forsman 1900, s. 636 ja Nelson 1953, s. 8.

²⁰¹ *Vml Rättegångsbalken* 19 luku.

²⁰² Holmbäck & Wässen 1936, s. XLII.

²⁰³ *MEL Rättegångsbalken* 38 luku ja *KrML Käräjäkaari* 41.1 luku.

²⁰⁴ *MEL Dråpsmålsbalken* 6 luku ja *KrML Tahallisen tapon kaari* 6 luku.

kuninkaalle ennen kuin yleisen tuomioistuimen langettama tuomio oli saanut lainvoiman. Muussa tapauksessa asianomistajan suostumus sakkorangaistukselle olisi ollut tarpeen. Rauhankirjettä ei voinut saada, jos teko oli ollut raakalaismainen.²⁰⁵

Oikeushistoriallisessa kirjallisuudessa on esitetty myös näkemyksiä, joiden mukaan suojele- ja rauhankirjeitä koskevia säännöksiä ei voida pitää ilmauksina kuninkaan armahdusoikeudesta. Muun muassa Jaakko Forsman on kirjoittanut, että esimerkiksi suojelukirjeillä (*lejdebref*) ei itse asiassa ollut mitään tekemistä kuninkaan armahdusvallan kanssa, koska niillä ei voinut kumota asianomistajan kosto-oikeutta. Hänen mukaansa armahdus instituutioon syntyi vasta uuden ajan alussa roomalaisen oikeuden vaikutuksesta.²⁰⁶

Forsmanin näkemystä voidaan pitää perusteltuna, mutta samalla sen voidaan katsoa edustavan varsin modernia näkökulmaa oikeuteen. On totta, että oikeudenkäyttö oli keskiajan Ruotsi-Suomessa selkeästi yhteisöllistä aivan kuten Manner-Euroopassakin. Oikeus löydettiin yhteisesti asianosaisten, paikallistuomareiden ja koko kärjäyhteisön toimesta. Oikeutta ei saneltu ylhäältä tai ulkoa käsin. Oikeus oli siten luonteeltaan konsensuaalista, ei auktoritatiivista.²⁰⁷

Oikeudenkäytön konsensuaalisesta luonteesta kertoo muun muassa se, että laissa määrättyjä ankaria rangaistuksia lievennettiin kärjäoikeuksissa. Eva Österbergin mukaan esimerkiksi Aborgan kaupungin tuomiokirjat osoittavat selkeästi, että keski- ja uuden ajan taitteessa lainmukaisten rangaistusten lieventäminen oli pikemminkin pääsääntö kuin poikkeus. Vuosien 1452–1482 välisenä ajanjaksona hieman yli puolet pahoinpitelyyn syyllistyneistä tuomittiin laissa määrättyä sakkorangaistusta lievempään sakkorangaistukseen. Vuosien 1516–1525 ja 1534–1543 välisinä ajanjaksoina lievennetyjen tapausten määrä nousi jo 90 %:iin.²⁰⁸

Oikeudenkäytön yhteisölliset piirteet säilyivät pitkälle uudelle ajalle saakka, kuten muun muassa Heikki Ylikangas on osoittanut keski- ja uudenajan taitteen suomalaista väkivaltarikollisuutta koskevissa tutkimuksissaan. Hänen mukaansa aina 1600-luvun alkuvuosikymmenille asti oli tavallista, että teoista, joista ankaroituneen lain mukaan olisi pitänyt seurata kuolemanrangaistus, tuomittiin pääsääntöisesti sakkorangaistukseen. Usein vedottiin siihen, että asianosaiset olivat päässeet sovintoon. Lakia kierrettiin myös vetoamalla hätävarjeluun, jolloin taposta säädetty kuolemanrangaistus oli muutettavissa sakoksi. Ylikankaan tulkinnan mukaan ankarat kuoleman- ja ruumiinrangaistukset eivät mahtuneet kansan oikeustajuun.²⁰⁹

²⁰⁵ Rydin 1861, s. 22 ja Winroth 1889, s. 89.

²⁰⁶ Forsman 1914, s. 635.

²⁰⁷ Letto-Vanamo 1995, s. 263–268.

²⁰⁸ Österberg 1988, s. 60–64.

²⁰⁹ Ylikangas 1988, s. 97–124.

Vasta 1600-luvulla kuninkaan oikeudellinen valta kasvoi niin suureksi, että se syrjäytti perinteisen yhteisöllisen riidanratkaisun. Tästä huolimatta ei suojelukirjeitä tarvitse mielestäni ymmärtää yhtä kategorisesti kuin Forsman tekee. Keskiajalle 1200-luvulta eteenpäin oli luonteenomaista keskusvallan ja sukusyhteisön välinen kamppailu oikeudellisesta (yhteiskunnallisesta) vallasta. Kuninkaan antamat rauhanvalvassäännökset kuten myös suojelu- ja rauhakirjeet ovat konkreettinen esimerkki tästä kamppailusta. Suojelukirjeiden avulla kuninkaat pyrkivät kasvattamaan omaa tuomiovaltaansa tarjoamalla osapuolille puitteet riidan rauhanomaiseen sopimiseen. Vaikka kuninkaalla ei suojelukirjeiden osalta siten ollutkaan ehdotonta valtaa yli asianomistajien, voidaan niitä mielestäni silti pitää armahdusinstituution varhaismuotona. Kirjeethän merkitsivät armahdusta kuninkaan ja kärjäkunnan oikeudellisista vaateista, kuten Winroth on huomauttanut.²¹⁰ Ottaen huomioon tämä ja se, että asiakirjoissa käytettiin armo (*nåd*) termiä, mielestäni voidaan puhua rajoitetussa mielessä kuninkaan armahdusoikeudesta.

3.2 VARHAINEN UUSI AIKA – ARMAHDUSOIKEUS SAAVUTTAJAA MAJESTEETTIOIKEUDEN ASEMAN

Kuninkaan armahdusvalta selkiintyi ja vahvistui uudelle ajalle saavuttaessa. Tämä oli luonnollisesti seurausta kuninkaan yhteiskunnallisen valta-aseman voimistumisesta. Kustaa Vaasa rakensi modernin valtion perustan 1500-luvun ensimmäisellä puoliskolla uudistamalla paikallishallintoa, rationalisoimalla verotusta ja säätelemällä kaupankäyntiä. Kustaa Vaasan (1496–1560) käynnistämän kehityksen saattoi loppuun Kustaa II Aadolf (1594–1632). Hän loi valtakuntaan keskitetyn hallintojärjestelmän keskusvirastoineen eli kollegioineen. Oikeudenhoidon alalla tämä merkitsi Svean hovioikeuden perustamista vuonna 1614. Tarkoituksena oli alistaa alioikeuksien ratkaisutoiminta kuninkaan valvontavallan alaiseksi ja yhtenäistää oikeudenkäyttöä valtakunnassa. Alioikeuksien tuli lähettää tuomiokirjansa hovioikeuksien tarkistettavaksi, minkä lisäksi kaikki kuolemantuomiot oli niin ikään vahvistettava hovioikeuksissa.²¹¹

Bo H. Lindbergin mukaan varhaisen uuden ajan ruotsalaisessa oikeustieteessä justifikaatio kuninkaan ylimmälle tuomiovallalle haettiin yleiseurooppalaiseen tapaan sekä roomalaisesta oikeudesta että raamatusta. Vallitsevan doktriinin mukaan kuningas oli Jumalan edustaja (*vicarius Dei*) maanpäällä. Kuningas edusti siten sekä korkeinta maallista että hengellistä valtaa. Kustaa Vaasan toimeenpanema uskonpuhdistus oli vahvistanut entisestään kuninkaan asemaa.

²¹⁰ Winroth 1889, s. 89.

²¹¹ Ylikangas 1986, s. 17–32 ja 47–62.

Kuningas käytti ylintä tuomiovaltaa joko henkilökohtaisesti tai sitten hovioikeuksien välityksellä; hovioikeudet edustivat siten kuninkaan delegoitua tuomiovaltaa.²¹²

Hallinnollisten uudistusten ohella Ruotsin kuninkaat pyrkivät kasvattamaan valtaansa myös rikosoikeudellisin keinoin. 1500- ja 1600-luvut merkitsivätkin ankaroituvan rikosoikeuden aikakautta. Ideologista tukea ankarille säännöksille haettiin etupäässä raamatusta. Erik XIV:n (1533–1577) vuonna 1563 antamassa ”törkeiden rikosten patentissa” (*Patent om Högmåhls Saker*) säädettiin, että jos maailmassa lisääntyneestä pahuudesta ei rangaistaisi riittävän ankarasti, tulisi Jumalan kosto olemaan ankara. Niinpä esimerkiksi jumalanpilkasta, maanpetoksesta, murhasta, huoruudesta, inestistä, raiskauksesta ja eläimeen sekaantumisesta säädettiin kuolemanrangaistus. Ankaroitumiskehitys jatkui vuonna 1608, kun Kaarle IX (1550–1611) painatti Kristofferin maanlaista erillisellä vahvistuksella varustetun version, jossa Mooseksen laki nostettiin velvoittavien oikeuslähteiden joukkoon. Näin ollen kuolemanrangaistuksella rangaistavien rikosten määrä nousi yli 70:een. Aikakauden rangaistusteoreettinen ajattelu nojasi siten pitkälti teokraattiselle sovituspille.²¹³

Keskusvallan 1600-luvulla kasvanut kontrolli käy hyvin ilmi esimerkiksi Seppo Aallon seksuaalirikollisuutta kyseisenä vuosisatana Porvoossa käsittelevässä tutkimuksessa. Aallon tutkimus paljastaa, kuinka alioikeuksissa käsiteltyjen seksuaalirikosten määrä kasvoi huomattavasti 1600-luvun loppua kohden. Aalto selittää ilmiötä nimenomaan keskusvallan voimistuneen kontrollilla. Seksuaalirikollisuuden kasvu ei siten merkinnyt kansan sukupuolimoraalikäsitysten höltymistä.²¹⁴

Mooseksen lain reseptiolla on kuitenkin muutkin syynsä kuin pelkkä valtapoliittinen tarkoituksenmukaisuus. Jan Eric Almquistin tulkinnan mukaan Mooseksen lain kohottaminen voimassa olevaksi oikeudeksi tapahtui tavallaan välttämättömyydestä, ja koko hanke oli tarkoitettu mitä todennäköisimmin tilapäiseksi. Nimittäin uskonpuhdistuksen yhteydessä kirkollisilta tuomioistuimilta vietiin suuri osa niiden tuomiovallasta. Sellaiset rikokset kuin väärä vala, luvaton sukupuoliin sekaannus, huoruus, sukurutsa ja eläimeen sekaantumisen käsiteltiin vastedes maallisissa tuomioistuimissa. Ongelma oli ainoastaan siinä, ettei yleisistä maan- ja kaupunkilaeista löytynyt säännöksiä mainittuihin rikoksiin syyllistyneiden tuomitsemiseksi. Jotain oli kuitenkin tehtävä, ja niinpä mitä puhdasoppisen papiston edustajat alkoivat esittää vaatimuksia, että palattaisiin ”Jumalan selvään ja puhtaaseen sanaan”.²¹⁵

Itse asiassa hallitsijat näyttävät suhtautuneen Mooseksen lakiin suurella

²¹² Lindberg 1992, s. 334–342.

²¹³ Pajuoja 1992, s. 17 ja Inger 1997, s. 119.

²¹⁴ Aalto 1996, s. 213–218.

²¹⁵ Almquist 1942, s. 2.

varauksella. Vielä Kustaa Vaasan aikana papiston vaatimukset eivät menestyneet, sillä kuningas suosi tuomiokäytännössä sakkorangaistuksen käyttöä. Kustaa Vaasan poika Erik XIV sen sijaan taipui osittain papiston vaatimuksiin antamalla vuoden 1563 patentin. Patentilla näyttää kuitenkin olleen vain vähäinen merkitys lainkäyttöön, sillä paikallisen aateliston vaikutuksesta suuri osa kuolemanrangaistuksista muunnettiin sakkorangaistuksiksi. Aatelistolla oli tähän taloudellinen intressi, sillä kuninkaan osuus sakoista päättyi vanhan keskiaikaisen tavan mukaan heille.²¹⁶

Papiston vaatimukset menivät lopullisesti läpi Kaarle IX:n antaessa mainitun liitteen, jonka myötä Mooseksen laki tuli osaksi lakia. Kaarle itse kuitenkin näki toimenpiteen vain väliaikaiseksi. Mooseksen laki oli menettävä lain statuksensa, kunhan uusi kirkkokaari saataisiin säädetyksi. Kaarle oli puhunut maanlain uudistamisen puolesta jo vuoden 1602 valtiopäivillä. Kaarlen lakiehdotuksesta kävi selvästi ilmi, ettei kuningas itse ollut sitoutunut Mooseksen lakiin, sillä se oli rangaistuksiltaan Mooseksen lakia lievempi. Kaarlen pettymykseksi lainsäädäntöhanke ei kuitenkaan koskaan toteutunut, ja niinpä vuoden 1608 liite jäi voimaan aina vuoden 1734 lain voimaantuloon saakka. Liitteen vaikutus Kaarlen IX omaan tuomiokäytäntöön jäi jokseenkin olemattomaksi, sillä hän ei välttämättä langettanut Mooseksen lain edellyttämää kuolemanrangaistusta esimerkiksi tapoista ja huoruudesta, varsinkin jos osapuolet olivat päätyneet sovintoon. Tällaisissa tapauksissa Kaarle käyttikin ahkerasti armahdusoikeuttaan.²¹⁷

Mooseksen lain nostaminen välittömäksi oikeuslähteeksi ei sinänsä ollut lainkaan poikkeuksellista, sillä teologian vaikutus oli varsin voimakas oikeustieteessä 1600-luvulla. Vaikka oikeustieteellinen tutkimus tuottikin paljon käytännöllistä juridista kirjallisuutta, Björnen mukaan voidaan pitää selvänä, että oikeustiede oli monella tapaa alisteinen aikakauden ykköstieteelle eli teologialle. Oikeustieteellisten kiistakumppanien kirjoituksia asetettiin monesti kyseenalaisiksi syyttämällä niitä teologisesta tai poliittisesta harhaoppisuudesta. Myös maalliset vallankäyttäjät saattoivat osallistua akateemisten keskusteluiden kulkuun esimerkiksi keskeyttämällä niitä, jos keskusteluiden kulku näytti menevän kuninkaan kannalta epäsuotuisaan suuntaan. Björne kuitenkin muistuttaa samalla, että 1600-luku merkitsi myös asteittaista maallisen luonnonoikeudellisen ajattelun merkityksen kasvua eritoten yksityisoikeuden alalla.²¹⁸

Uuden ajan rikosoikeutta ei voida kuitenkaan pitää niin ankarana, mitä lakiteksti antaisi ymmärtää, sillä oikeudenhoidossa tunnettiin kyllä keinoja lain lieventämiseksi. Eräs näistä keinoista oli juuri Kaarle IX:nkin usein käyttämä kuninkaan armahdusoikeus. Mainitussa Kuningas Erik XIV:n vuonna 1563

²¹⁶ Almquist 1942, s. 8–11.

²¹⁷ Almquist 1942, s. 13–25.

²¹⁸ Björne 1995, s. 19.

antamassa törkeiden rikosten patentissa säädettiin myös, että kuninkaalla oli oikeus sekä armahtaa että rangaista rikoksentekejiä.²¹⁹ Vaikka säädöksessä käytetään ”tuomita” sanan sijasta ”rangaista” termiä, niin voidaan katsoa, että säädöksessä tehdään – ehkä ensimmäisen kerran – käsitteellinen ero kuninkaan armahdusoikeuden ja tuomiovallan välillä. Kuninkaan armahdusoikeus alkoi siten saada yhä selkeämmin kuninkaallisen etuoikeuden (*prerogativ*) aseman.²²⁰ Kustaa Aadolfin vuonna 1614 antamassa oikeudenkäyntiordinantiassa säädettiin samansisältöisesti, että ainoastaan kuningas saattoi tuomita kuolemanrangaistukseen tai ”vapauttaa” (*fria*) siitä.²²¹

Bo H. Lindbergin mukaan uuden ajan alun Ruotsissa teoreettinen justifikatio kuninkaan armahdusoikeudelle haettiin teologiasta aivan kuten tuomioval-lankin kohdalla. Aikakauden moraalikoodi oli eräällä tapaa dualistinen. Vanha testamentti edusti Jumalan ankaraa oikeutta. Uusi testamentti sisälsi puolestaan taivaallisen armon elementin. Vastaavasti maallisessa oikeudessa ankara rikosoikeus oli ilmentymä ensin mainitusta, kun taas kuninkaan armahdusoikeuden katsottiin symboloivan jälkimmäistä. Kuninkaan tuli pitää oman toimintansa avulla huolta siitä, että näiden tuon ajan dualistista moraalikäsitystä heijastaneiden elementtien välillä vallitsi tasapaino.²²²

Mooseksen lain ohella myös uusitestamentilliset opit heijastuivat selkeästi rikosoikeustieteeseen, mikä käy ilmi esimerkiksi Claudius Klootin (n. 1612–1690) teksteistä. Kloot kirjoitti ensimmäisen pohjoismaisen erillisen rikosoikeus-esityksen nimeltään *Synopsis Causarum Criminalium* vuonna 1651. Klootin esitys oli monellakin tapaa ajalle ja niin muodoin luonnonoikeudelliselle ajattelulle tyypillinen. Ensinnäkin siinä yritettiin rakentaa universaalia rikosoikeusjärjestystä, jota pyrittiin valaisemaan lukuisin ruotsalaisesta lainsäädännöstä poimituin esimerkein. Toisekseen Vanhan testamentin opeilla oli esityksessä keskeinen rooli, sillä esityksen rakenne perustuu kymmenelle käskylle ja Mooseksen lailla on keskeinen asema oikeuslähteenä. Lisäksi teoksessa viitataan useasti *Corpus Iuris Civilikseen* ja *Constitutio Criminalis Carolinaan*.²²³

Klootin pääteoksesta *Then Swenska Lagfarenheetz Spegel* käy kuitenkin ilmi, ettei hän itse suhtautunut myönteisesti Ruotsissa tuolloin voimassa olleen Mooseksen lain keskeiseen periaatteeseen eli *ius talionikseen*. Tämä käy ilmi jo kirjan ensimmäisiltä sivuilta, joissa Kloot esittelee lain yleisen jaottelun. Klootin mukaan laki jaetaan tavallisesti luonnolliseen lakiin (*ius naturale*) ja säädettyyn lakiin (*ius positivum*), joista jälkimmäinen puolestaan jakaantuu Jumalan säätämään Mooseksen lakiin (*ius divinum*), luonnollisen kohtuuden

²¹⁹ *Patent om Högmåls Saker* 1.5.1563.

²²⁰ Ks. esim. Rydin 1861, s. 22, Winroth 1889, s. 90 ja Forsman 1914, s. 636.

²²¹ *Kgl. Rättegångs-Ordinantie* 1614, 16 §.

²²² Lindberg 1992, s. 359–369.

²²³ Björne 1995, s. 32–33.

kaikkiin kansoihin asettamaan kansojen lakiin (*ius gentium*) ja tietyn kansan tai valtion itselleen säätämään lakiin (*ius civile*). Kloot käsittelee tarkemmin muita lakeja, mutta jättää Mooseksen lain pelkän maininnan varaan.²²⁴

Klootin kielteinen suhde *ius talionikseen* käy kuitenkin varsinaisesti ilmi kirjan loppuun sijoitetun erillisen liiteosan mietteistä. Vaikka mietteet ovat kauttaaltaan hyvin uskonnollisesti värittyneitä, mielestäni niillä on aikakauden oikeustieteen luonne huomioon ottaen suurta oikeustieteellistä relevanssia.²²⁵ Kloot kirjoittaakin esimerkiksi 7. mietteessään, että ”[m]eidän autuaaksi tekijämme ei sano; Niin kuin toiset tekevät teille/ niin minä teen myös heille/ vaan/ niin kuin minä haluan, että toiset tekisivät teille.” Samaisen mietteen otsikko kuuluu vastaavasti, että ”Kostaa samalla mitalla/ ei ole mikään hyvä kristinuskon sääntö”²²⁶

Klootin uuden testamentin mukaista oikeudenmukaisuuskäsitystä heijastava katsantokanta käy ilmi niin ikään 57. ja 58. mietteistä, joissa hän puhuu rangaistuksen tarkoituksesta. Hänen mukaansa kaikki rangaistukset ovat lähtöisin samasta (Jumalan) kädestä, mutta kaikkia rangaistuksia ei anneta samasta syystä. Rangaistus annetaan useimmiten varoitukseksi tekijälle ja muille, mutta jumalattomille se annetaan siksi, että nämä joutuisivat kadotukseen. Augustinusta siteeraten Kloot kirjoittaa, että kun ihminen kiinnittää liikaa huomiota omiin tekoihinsa, on seurauksena useimmiten pelkkää pahaa. Jos Jumala tällöin antaisi kullekin ansionsa mukaan, niin hän rankaisisi meitä kaikkia. Sen sijaan Jumala ei langeta meille ansaitsemaamme rangaistusta, vaan armahtaa meidät. Ratkaisevaksi muodostuu se, uskooko Jumalaan vai ei.²²⁷

Vaikka kuninkaan tuomiovallan ja armahdusvallan välillä siten tehtiinkin käsitteellinen erottelu sekä doktriini- että lainsäädäntötasolla, käytännössä erotelulla ei kuitenkaan ollut merkitystä. Rudolf Thunanderin mukaan kuninkaan 1600-luvulla käyttämää armahdusoikeutta ei voida vielä ymmärtää armahdusoikeutena modernissa merkityksessä. Tämän päivän oikeusjärjestyksissä armahdusoikeudella viitataan oikeuteen vapauttaa tuomittu kokonaan rangaistuksesta tai muuttaa sitä lievempään suuntaan sen jälkeen, kun tuomioistuimen tuomio on tullut lainvoimaiseksi. 1600-luvulla armahdusoikeuden käyttö tässä merkityksessä oli kuitenkin jokseenkin harvinaista. Vain muutamissa tapauksissa kuningas muutti jälkikäteen esimerkiksi hovioikeuksien lainvoimaisia tuomioita. Yleisempää sen sijaan oli, että hovioikeudet alistivat rikosasioissa omat päätöksensä kuninkaan lopullisesti ratkaistaviksi aivan kuten laissa

²²⁴ Kloot 1676, s. 1–5.

²²⁵ Vrt. Björne, jonka mukaan liiteosa on tarkoitettu lähinnä uskonnolliseksi mielenlennykseksi ilman juridista merkitystä (Björne 1995, s. 33).

²²⁶ Kloot 1676, s. 7–8 (liiteosa). ”*Lijka medh lijka wedergälla/ är ingen godh Christendoms Regla.*” ”*Wår Saliggörare säger intet; Såsom andra göra eder/ så görer j och them/ utan/ såsom j willien at andra skola göra eder.*”

²²⁷ Kloot 1676, s. 52–54 (liiteosa).

edellytettiin. Tässä yhteydessä kuningas sitten saattoi muuttaa hovioikeuksien antamia tuomioita lievempään suuntaan. Kuninkaan päätökset kyllä perustuivat hänen oikeuteensa tuomita armoon vedoten, mutta itse asiassa kyse oli – modernissa mielessä – ylimmän tuomiovallan käytöstä. Hovioikeuksien ratkaisuthan eivät olleet vielä saaneet lainvoimaa alistuksen vuoksi.²²⁸

Verrattuna jäljempänä käsiteltävään leuteraatioon kuninkaan armahdus-oikeuden merkitys lainlievennyskeinona ainakin 1600-luvulla jäi verrattain vähäiseksi. Rudolf Thunander on selvittänyt lukuja Götan hovioikeuden vuosina 1635–1699 ratkaisemien ja alistamien rikosjuttujen osalta. Kävi ilmi, että ainoastaan pieni osa (6%) rikosjutuista alistettiin kuninkaan ratkaistaviksi. Kuningas puolestaan päätyi syytetyn/tuomitun kannalta myönteiseen ratkaisuun valtaosassa (82,5%) tapauksista. Kuninkaalle alistettavien juttujen lukumäärä kasvoi tutkimuskauden lopulle tultaessa, mikä selittyy sillä, että Kaarle XI:n hallituskaudella (1682–1692) hovioikeuksien lainlievennysvaltaa kavennettiin huomattavasti.²²⁹

Teologian vaikutus 1600-luvun oikeudenkäyttöön heijastuu selvästi myös kuninkaan armahduskäytännöstä. Nimittäin suuri osa Kaarle XI:n (1655–1697) hallitsijakaudella alistetuista jutuista koski varkausrikoksia. Vuoden 1653 rangaistussäännöksessä tietyistä kvalifioiduista varkausrikoksista oli säädetty kuolemanrangaistus. Kuninkaalle alistettujen tapausten korkea lukumäärä selittyy Thunanderin mukaan sillä, että Kaarle XI oli henkilökohtaisesti alkanut epäillä, löytyikö Raamatusta perustelu kuolemanrangaistuksen langettamiseksi varkauksen osalta. Hänen ei itse ollut löytänyt Raamatusta sellaista kohtaa, jossa näin olisi kirjoitettu. Kuninkaan kanta asiassa kantautui luonnollisesti Götan hovioikeuteen saakka, mikä selittää pitkälti varkausjuttujen alistamisen kuninkaalle. Kuninkaan henkilökohtainen linja vaikutti näin ollen hovioikeuden alistamispolitiikkaan.²³⁰

Ruotsi-Suomen 1600-luvun alkupuoliskon armahduskäytännön tarkastelu on paljastanut, ettei armahdusta yleensä myönnetty tuolloin törkeimpinä pidetyistä rikoksista kuten jumalanpilkka, maanpetos, murha, sukurutsa, raiskaus ja eläimeen sekaantuminen. Kuten armahdusoikeuden historiaa Manner-Euroopan osalta käsiteltäessä kävi ilmi, näistä murha ja jumalanpilkka olivat aina hellenistiseltä aikakaudelta lähtien luokiteltu rikoksiksi, joista ei voinut armahdattaa. Sen sijaan huoruus ja tappo näyttävät täällä olleen rikoksia, joista tuomitut armahdettiin lähes aina. Muita rikoksia, joihin syyllistyneitä armahdettiin, olivat lapsenmurha, pahoinpitely (jopa vanhempiin kohdistunut), varkaus, ryöstö, kaksinnaiminen, väärännös ja kavallus. Kaikista yllä luetelluista rikoksista oli laissa säädetty seuraamukseksi kuolemanrangaistus. Armahdus ei usein

²²⁸ Thunander 1993, s. 196.

²²⁹ Thunander 1993, s. 188 ja 197.

²³⁰ Thunander 1993, s. 188–189

merkinnyt täydellistä vapautusta, vaan kuolemanrangaistus muunnettiin joksikin muuksi rangaistukseksi. Armahduskäytäntöä kartoittaneen Gustav Olinin mukaan muuntaminen oli varsin vapaata, eikä siinä noudatettu mitään tiettyjä periaatteita. Tavallista kuitenkin oli, että kuolemanrangaistus muunnettiin sakkorangaistukseksi. Sakkoa muunnettaessa otettiin huomioon tuomitun maksukyky, mutta myös valtiontaloudelliset näkökohdat ovat nähtävästi vaikuttaneet päätöksentekoon.²³¹

Myönteisiä armahduspäätöksiä perusteltiin varsin vaihtelevin argumentein. Joissakin tapauksissa armahdus oli myönnetty siksi, että rikollisesta teosta oli kulunut pitkä aika tai rikollinen oli tunnustanut teon. Huoruusrikosten kohdalla armahduksen oli voinut saada sillä perusteella, että rikoksella loukattu aviopuoliso oli pyytänyt sitä. Muita perusteita myönnetyille armahduksille oli esimerkiksi, että asianomistaja oli kuollut; tekijä oli onnistunut pakoilemaan kaksi vuotta; tekijä oli istunut kauan (1–11 vuotta) vankilassa; tekijä oli kuljetettu pois teloituspaikalta, mutta jälkeensä kuljetettu sinne takaisin; tai että taposta tuomitun vaimo oli onnistunut hankkimaan surmatun leskelle toisen miehen. Eräissä tapauksissa armahdus oli myönnetty, koska kuningatar, joka oli tuolloin ollut 6-vuotias, oli puhunut anojan puolesta.²³²

Kuten Olin itse toteaa, hänen tutkimuksensa perustuu valtaneuvoston pöytäkirjojen varsin summaariselle tarkastelulle.²³³ Esille nostettujen tapausten luonteen perusteella näyttäkin siltä, että Olin on tyytynyt kuvailemaan kaikkein huomiota herättävimpinä pitämiään armahdustapauksia. Mitään systemaattista selvitystä hän ei siten ole tehnyt. Mielenkiintoista olisikin ollut tietää, missä määrin aineistossa esiintyi niin sanottuja rutiinijuttuja, toisin sanoen missä määrin armahdusta käytettiin säännönmukaisesti.

Olinin antamat esimerkit kuitenkin tukevat väitettä, jonka mukaan kuninkaan armahdusoikeus oli 1600-luvulle tultaessa saavuttanut kuninkaallisen etuoikeuden aseman. Kuninkaat saattoivat yksittäistapauksissa todellakin myöntää armahduksia tavalla, joka viittaa mielivaltaan. Esimerkiksi Kustaa Aadolfin ei kerrota suhtautuneen myötämielisesti törkeisiin rikoksiin syyllistyneiden armahtamiseen. Hän ei myöskään mielellään antanut subjektiivisten syiden vaikutta päätöksiinsä. Kustaa Aadolfin kirjeenvaihdon perusteella tiedetään kuitenkin, että hän teki poikkeuksia. Eräissä yksittäisissä tapauksissa armahduksen myöntämiseen on vaikuttanut se, että anoja oli aatelineen ja/tai hänellä oli puolestapuhujia kuninkaan hovissa ja lähipiirissä.²³⁴ Petri Karosen mukaan armahduksen saamisen perusteet olivat erilaiset riippuen siitä, mihin säätyyn anoja kuului. Esimerkiksi sota-aikana anojan sotilaalliset ansiot

²³¹ Olin 1934, s. 823–826.

²³² Olin 1934, s. 823–826.

²³³ Olin 1934, s. 824, alaviite 3.

²³⁴ Melander 1936, s. 95–105.

saattoivat riittää armahdukseen, vaikka rikos olisikin ollut törkeä. Myös surmatun suvun suostumuksella oli yhä suuri merkitys.²³⁵

1600-luvulla myös vakiintui kuninkaiden käytäntö antaa armahdusjulistuksia (*pardonsplakat*) merkittävien tapahtumien yhteydessä. Nimittäin vuonna 1675 Kaarle XI antoi kruunajaistensa johdosta eerikinretkensä yhteydessä julistuksen, jonka mukaan useita tuomittuja rikollisia armahdettiin ja monista rikoksista kiellettiin enää ajamasta syytteitä. Julistus ei kuitenkaan koskenut rikollisia, jotka olivat rikkoneet Jumalaa, kuningasta tai valtakunnan turvallisuutta vastaan. Samanlainen julistus annettiin viimeksi kuningas Kaarle XIV Juhanan kruunajaisten yhteydessä vuonna 1818.²³⁶

Kuninkaan armahdus- ja tuomiovallan kasvusta huolimatta asianomistajan asema rikosjutussa säilyi vahvana vielä varsin pitkään uudelle ajalle asti. Kustaa Vaasan vuonna 1530 antamassa kirjeessä näet todettiin nimenomaisesti, ettei rikoksentekijälle voitu ”antaa rauhaa tai elämää” ilman asianomistajan suostumusta. Kuninkaallisessa päätöksessä vuodelta 1672 ja kirjeessä vuodelta 1686 mainittu asianomistajan oikeus toistettiin sillä lisäyksellä, ettei kuninkaan myöntämä armahdus myöskään ulottunut asianomistajan osuuteen sakosta.²³⁷ Vuoden 1672 kirjeessä säädettiin lisäksi, että kuningas sai myöntää armahduksen ainoastaan yhteistyössä kuninkaan neuvoston kanssa.²³⁸

Kuningas saattoi lieventää lain ankaraa kirjainta myös rohkaisemalla riidan osapuolia sovintoon. Tämä tapahtui edellä mainittujen suojelukirjeiden avulla. Suojelukirjeen saaminenhan tarkoitti, että rikollinen sai mahdollisuuden saattaa asia tuomioistuimen tutkittavaksi ja sovinnon vahvistamiseksi. Petri Karosen mukaan myönnettyjen suojelukirjeiden määrä lisääntyikin 1600-luvun loppua kohden. Myös hovioikeudet myönsivät suojelukirjeitä kuninkaan nimissä. Lieventämisen ohella ja erityisesti keskusvallan intressissä oli, että keskinäisen sopimisen tai koston sijasta osapuolet vahvistaisivat sovinnon kuninkaan tuomioistuimen hyväksymällä tavalla.²³⁹

Rauhankirjeiden osalta trendi oli sen sijaan päinvastainen. Petri Karonen kirjoittaa rauhankirjeiden osalta, että niiden katoaminen 1600-luvulla todistaa nimenomaan keskusvallan aseman vahvistumisesta. Rauhankirjeitä ei enää tarvittu, sillä kuningas oli saavuttanut yhä vahvemman otteen oikeudenkäytöstä hovioikeuksien perustamisen myötä. Kiistaosapuolia ei enää tarvinnut pakottaa sovintoon, sillä paikallistason luottamus hovioikeuksien kykyyn ratkaista riidat oikeudenmukaisella tavalla oli riittävässä määrin vakiintunut.²⁴⁰

²³⁵ Karonen 1999, s. 231–235.

²³⁶ Nelson 1953, s. 8.

²³⁷ Winroth 1889, s. 90–91 ja Forsman 1900, s. 636.

²³⁸ Rydin 1861, s. 22.

²³⁹ Karonen 1999, s. 216–219.

²⁴⁰ Karonen 1999, s. 219.

3.3 LEUTERAATIO MERKITTÄVÄNÄ LAINLIEVENNYSKEINONA

Kuninkaan armahdusten ja suojelukirjeiden lisäksi ankaria rangaistuksia lievennettiin leuteraatiomenettelyn (*leutation*) avulla. Leuteraatio nousikin määrällisesti mitattuna tärkeimmäksi lainlievennyskeinoksi. Thunanderin mukaan leuteraation merkitys rangaistusten lieventämiskeinona oli 1600-luvulla suurempi kuin armahduksen.²⁴¹ Leuteraation alkuperä ajoittunee uuden ajan alkuun eli samaan aikakauteen, jolloin rikosoikeus alkoi ankaroitua Ruotsi-Suomessa. Ainakin 1500-luvulta lähtien oli nimittäin tullut yleiseksi, että alioikeudet saattoivat omassa oikeudenkäytössään lieventää lain ankaraa kirjainta rangaistuksia määrätessään. Menettely oli syntynyt täysin vailla lainsäädännön tukea. Pertti Myhrberg arvelee, että käytäntö oli seurausta vanhan sovinto-oikeuden vahvasta asemasta alioikeuksien lautamiesten keskuudessa. Hänen mukaansa 1500-luvun jälkipuoliskolla esimerkiksi sakkorangaistusten alentaminen oli niinkin yleistä, että lainmukaista sakkoa voidaan pitää poikkeuksena ja alennettua sääntönä.²⁴²

Sakkojen ohella myös kuolemanrangaistuksia lievennettiin. Myhrbergin käyttämien tilastojen mukaan esimerkiksi Varsinais-Suomessa ja Pohjanmaalla vuosien 1544–1620 välisenä aikana 169 henkirikosjutusta, joista laissa siis säädettiin kuolemanrangaistus, todennäköisesti vain kolmessa tuomittiin kuolemanrangaistus. *Contra legem* -tulkintojen lisäksi alioikeudet harjoittivat laajentavaa tulkintaa esimerkiksi hätävarjelutapausten kohdalla. Pienikin hätävarjeluun viittaava piirre antoi tuomioistuimelle syyn lieventää rangaistusta, jos se nähtiin tarkoituksenmukaiseksi. Toisaalta oli myös tiettyjä rikoksia (murha, noituus ja lapsenmurha), joiden kohdalla alioikeudet epäroivivat lieventää laissa säädettyjä rangaistuksia.²⁴³

Alioikeuksien lieventämiskäytäntö ei kuitenkaan kestänyt kovinkaan pitkään. Jo 1500-luvun loppua kohden niidenkin tuomiot alkoivat koventua. Tähän vaikuttivat varmasti sekä vuoden 1563 patentti että ne kuninkaalliset kirjeet, joissa aatelia moitittiin sakkorahojen keräämiseksi tehdystä rangaistusten lieventämisestä. Kuninkaan valta-aseman voimistuminen vaikutti siten välittömästi alioikeuksien toimintaan. Myhrberg mainitsee Suomen osalta vielä erityisesti kansan köyhtymisen, mikä omalta osaltaan johti ruumiin- ja kuolemanrangaistusten käytön lisääntymiseen. 1600-luvulle tultaessa alioikeuksien rooli rangaistuskäytännön lieventäjänä oli menettänyt merkityksensä.²⁴⁴

²⁴¹ Thunander 1993, s. 193.

²⁴² Myhrberg 1978, s. 31–32.

²⁴³ Myhrberg 1978, s. 32–33. Myhrberg mainitsee vielä, että Ala-Satakunnassa vuosina 1550–1552 ja Savossa vuosina 1559–1565 käsitellyistä 22 tappojutusta vain kahdessa tuomittiin kuolemanrangaistus.

²⁴⁴ Myhrberg 1978, s. 33.

Rangaistusten lieventäminen ei kuitenkaan kadonnut oikeuskäytännöstä, vaan se siirtyi vastaperustetuille hovioikeuksille. Hovioikeuksien harjoittama rangaistuksien lieventäminen ei aluksi perustunut lakiin vaan puhtaasti oikeuskäytäntöön. Vuoden 1614 oikeudenkäyntiordinantian mukaan ainoastaan kuninkaalla oli valta langettaa kuolemantuomio. Aikakauden doktriinin mukaan alamaisen hengestä päättäminen kuului yksin hallitsijalle. Alioikeuksien tuomittua rikollisen kuolemaan ratkaisu tuli lähettää tarkastettavaksi hovioikeuteen, jonka oli puolestaan alistettava kuolemantuomio edelleen kuninkaan ratkaistavaksi. Samaisessa säännöksessä sanottiin kuitenkin, että kuninkaan ollessa valtakunnan rajojen ulkopuolella hovioikeudella oli valta joko vahvistaa alioikeuden langettama kuolemantuomio taikka muuntaa se ruumiin-, vapaus- tai sakkorangaistukseksi. Heti kolme vuotta myöhemmin hovioikeuden leuteraatiovaltaa lisättiin. Vuonna 1617 annetulla kuninkaallisella päätöksellä hovioikeus sai vallan vahvistaa kuolemanrangaistuksia riippumatta siitä, oliko kuningas valtakunnan rajojen sisä- vai ulkopuolella.²⁴⁵

Tilanne oli lainlieventämisvallan osalta hieman epäselvä vielä 1600-luvun alkupuolella, sillä vuoden 1615 oikeudenkäyntijärjestyksessä säädettiin, että kuninkaan poissa ollessa hovioikeudella oli valta päättää, armahdettiinko kuolemaantuomittu vai ei (*”skal kunna benådas eller icke”*).²⁴⁶ Myhrbergin mukaan hovioikeudelle ei liene ollut tarkoitus antaa armahdusoikeutta säännöksessä esiintyvistä ”armahtaa” termistä huolimatta. Termi lienee aikakauden lakikielessä tarkoittanut myös tuomioistuimessa tapahtuvaa lainlieventämistä. Hovioikeuden armahdusvaltaa vastaan puhuu myös se, että kuningas oli poissaolonsa varalta valtaneuvostolle antamissaan ohjeissa nimenomaisesti todennut ylimmän tuomiovallan kuuluvan valtaneuvostolle. Ohjeesta huolimatta jotkut hovioikeudet olivat myöhemmin katsoneet oikeudekseen harjoittaa armahdusvaltaa.²⁴⁷ Nähdäkseni armahdus-termin käyttö tässä yhteydessä osoittaa ainoastaan sen, ettei tuomio-, armahdus- ja leuteraatiovallan välillä tehty vielä 1600-luvulla kovinkaan täsmällistä käsitteellistä eikä tosiasiallista rajausta.

Hovioikeuksien harkintavalta alioikeuksien langettamien kuolemanrangaistuksia selkiintyi, kun kuninkaan valtaneuvosto antoi hovioikeuksille uudet ohjeet koskien tapauksia, jotka oli alistettava kuninkaan lopullisesti ratkaistaviksi. Näiden juttujen joukkoon kuului muun muassa kaikki majesteettirikokset; tapot, joissa ilmeni armahdusta puoltavia asianhaaroja; lapsenmurhat ja kaksinkertaiset huoruusrikokset. Valtaneuvoston laatiman listan ulkopuolisten rikosten osalta lopullinen tuomiovalta jäi hovioikeuksille. Ohjeet laajensivat siten hovioikeuksien leuteraatiovaltaa entisestään, sillä nyt ne saattoivat tiettyjen rikosten osalta myös lieventää alioikeuksien alistamia kuolemanrangaistuksia

²⁴⁵ Myhrberg 1977, s. 853–854.

²⁴⁶ *Rättegångs-Process 1615*, 11§.

²⁴⁷ Myhrberg 1977, s. 854–855.

riippumatta siitä, oliko kuningas maassa vai ei. Hovioikeuksien leuteraatiovalta kasvoi edelleen vuoden 1641 kuninkaallisen kirjeen myötä. Hovioikeuksille annettiin oikeus leuteroida kaikissa samankaltaisissa tapauksissa, joissa kuningas oli aiemmin muuntanut kuolemanrangaistuksen muuksi rangaistukseksi. Kuninkaan omat leuteraatiopäätökset saivat näin ollen ennakkotapausten statuksen. Vieläkään eivät hovioikeudet saaneet kuitenkaan yleistä valtuutusta lieventää kuolemanrangaistuksia.²⁴⁸

Hovioikeuksien suhteellisen laajaksi kasvanut leuteraatiovalta herätti kuitenkin vastustusta eri piireissä. Alioikeustuomareiden piirissä aiheutti närkästystä se, että he joutuivat näkemään paljon turhaa vaivaa ratkaistessaan tapauksia, jotka sitten muutettiin hovioikeuksissa. Kaarle X Kustaa (1622–1660) antoiinkin vuonna 1658 päätöksen, jossa hän toivoi hovioikeuksien tuomitsevan lain kirjaimen mukaisesti. Eksplisiittistä kieltoa päätös ei kuitenkaan sisältänyt. Hovioikeuksien yhä laajentunut leuteraatiovalta aiheutti pahennusta myös aateliston keskuudessa. Aateli valitti vuoden 1660 valtiopäivillä, että hovioikeuksien tuomarit langettivat sakkorangaistuksia oman edun nimissä. Hovioikeudet argumentoivat leuteraatiovallan puolesta väittämällä, ettei lainsäädännössä voinut ottaa huomioon kaikkia niitä seikkoja, jotka vaikuttivat rangaistuksen määrään.²⁴⁹

Ensimmäiset merkit hovioikeuksien leuteraatiovallan rajoittamisesta saatiin vuonna 1674, kun kuningas varoitti Svean HO:lle lähetetyssä kirjeessä hovioikeutta poikkeamasta lain säännöksestä silloin, kun tosiasiat ovat tiedossa ja laki selkeä. Svean HO puolustautui vetoamalla rikosasioiden monimutkaisuuteen. Hovioikeudet menettivät lopullisesti leuteraatio-oikeutensa vuonna 1684, kun kuningas nimenomaisesti kielsi poikkeamisen lain kirjaimesta. Myhrbergin mukaan hovioikeuksien leuteraatio-oikeuden ja keskusvallan poliittisen mahdollisuuden välillä oli selkeä korrelaationsuhde: hovioikeuksien harkintavallan kaventuminen oli seurausta keskusvallan voimistumisesta.²⁵⁰

Nyt kun hovioikeudet eivät voineet enää lieventää alioikeuksissa tuomittuja kuolemanrangaistuksia, kaikki tapaukset oli alistettava kuninkaalle ja/tai oikeusrevisiolle. Alistettujen tapausten lukumäärä nousi kuitenkin niin suureksi, etteivät kuningas ja oikeusrevisio kyenneet hoitamaan niitä.²⁵¹ Niinpä vuonna 1714 annetulla kuninkaallisella kirjeellä hovioikeudet saivat jälleen oikeuden leuteroida alioikeuksien alistamia (kuoleman)tuomioita. Hovioikeudet olivat kuitenkin edelleen sidottuja kuninkaan leuteraatiokäytännön tuloksena syntyneisiin prejudikaatteihin. Kun hovioikeus toimi ensimmäisenä oikeusasteena, leuteraatio tuli jättää oikeusrevision harkintaan. Vuoden 1734 lain astuessa

²⁴⁸ Myhrberg 1977, s. 855–856.

²⁴⁹ Myhrberg 1977, s. 856–858.

²⁵⁰ Myhrberg 1977, s. 858–864.

²⁵¹ Myhrberg 1978, s. 48.

voimaan vallitsi epätietoisuus siitä, oliko hovioikeuksilla enää leuteraatio-valtaa. Vuosien 1736 ja 1737 kuninkaallisissa kirjeissä tuo valta kuitenkin vahvistettiin. Viimeisen kerran Ruotsin vallan aikana hovioikeuksien oikeus leuteroida niille alistettuja tapauksia vahvistettiin vuonna 1803 asetuksella.²⁵²

Leuteraation käytännön vaikutuksesta 1700-luvulla löytyy mielenkiintoista tilastomateriaalia. Nimittäin Erik Anners on tarkastellut Svean ja Götan hovioikeuksien sekä oikeusrevision oikeuskäytäntöä vuosien 1736–1778 väliseltä ajanjaksolta keskittyen muun muassa lapsenmurhiin ja varkausrikoksiin. Annersin mukaan alioikeuksien tuomiokäytäntö noudatti näiden rikosten osalta lain kirjainta ja muodostui näin ollen varsin ankaraksi. Niinpä kuolemanrangaistus langetettiin lähes säännöllisesti. Hovioikeuksien kohdalla oli sen sijaan tavallista, että tekijä tuomittiin johonkin muuhun kuin kuolemanrangaistukseen. Hovioikeudet näkivät alioikeuksia enemmän vaivaa todisteiden hankkimisessa sekä lievensivät kuolemanrangaistuksia ”epäselvissä” ja ”lieventävien asianhaarojen” vallitessa tehdyissä jutuissa. Oikeusrevisio puolestaan lievensi lapsenmurhajutuissa rangaistuksia ”epäselvissä” tapauksissa, mutta etenkin kvalifioitujen varkauksien osalta se pysytti ali- ja hovioikeuksien vahvistamat kuolemanrangaistukset. Oikeusrevisiolla ei ollut tarvetta muutella hovioikeuksien langettamia tuomioita selvissä tapauksissa, jotka jäivät tosin lukumäärältään erittäin vähäisiksi. Annersin mukaan laajamittainen leuteraatio-oikeuden käyttö osoittaa aikakauden tuomarikunnan olleen varsin humaania ja vastustaneen lain ”drakonisia” rangaistuksia.²⁵³

3.4 ARMAHDUSOIKEUS ERKANEE OIKEUDENKÄYTÖSTÄ 1700-LUVULLA

1700-luvulla Ruotsi-Suomen valtiollisessa elämässä tapahtui kaksi merkittävää murroskohtaa. Ensimmäinen niistä koettiin vuosisadan toisella vuosikymmenellä, kun vuonna 1718 siirryttiin niin sanottuun ”vapauden aikaan”, jota kesti aina vuoteen 1772 saakka. Näiden vuosien välisenä ajanjaksona tosiasiallista ylintä yhteiskunnallista valtaa käyttivät säädyt. Muutos 1600-luvun lopun yksinvaltiuteen verrattuna oli huomattava. Kuningas menetti suvereenin asemansa valtion päämiehenä, mikä kävi selkeästi ilmi vuoden 1720 hallitusmuodosta.

²⁵² Forsman 1896, s. 252–253 ja Myhrberg 1978, s. 48. Myhrbergistä poiketen Forsman ajoittaa hovioikeuksien leuteraatio-oikeuden synnyn vasta 1700-luvun alkuun Kaarle XII:n hallitsijakaudelle. Forsmanin mukaan kuninkaan pitkä oleskelu ”Turkinmaalla” hidasti kuninkaalle alistettujen juttujen käsittelyä, minkä vuoksi kotoinen hallitus kysyi vuonna 1713 kuninkaalta lupaa, jotta hovioikeudet saisivat leuteroida niille alistettuja tapauksia. Kuningas vastasi myöntävästi vasta vuonna 1714, mutta tosiasiaassa hallitus oli jo antanut luvan hovioikeuksille.

²⁵³ Anners 1965, s. 143–166.

Maallistuneiden luonnonoikeudellisten doktriinien mukaisesti siinä säädettiin muun muassa, että kuningas sai nyt valtuutuksensa suoraan kansalta eikä enää Jumalalta, kuten vielä edellisellä vuosisadalla oli ollut tapana. Kuningas ei voinut enää säätää uusia tai kumota vanhoja lakeja ilman säätyjen suostumusta. Kuningas muodosti edelleen yhdessä neuvostonsa kanssa korkeimman tuomioistuimen, mutta kuninkaan valtaa päättää neuvoston jäsenistöstä kavennettiin huomattavasti.²⁵⁴

Rikoslainsäädännössä ei tapahtunut juurikaan muutoksia kahteen edelliseen vuosisataan nähden, sillä rangaistukset säilyivät säädösten verrattain ankarina. Vuoden 1734 laissa oli kuolemanrangaistus säädetty kaikkiaan 68 teosta. Valtaapitävät uskoivat edelleen rikosoikeudelliseen pelotevaikutukseen (*avskräckning*). Uutta oli kuitenkin se, että vankeusrangaistus kohosi ensimmäistä kertaa yleiseksi päärangaistukseksi muiden rinnalle.²⁵⁵

Sen sijaan oikeustieteen tasolla kehitys maallisemman ja humanimman rikosoikeuden suuntaan alkoi jo näkyä. 1700-luvun johtavana rikosoikeustieteilijänä voidaan Erik Annersin mukaan ilman muuta pitää David Nehrmania (1695–1769). Nehrman hylkäsi rikosoikeusesityksessään teokraattisen sovitusopin ja perusteli rangaistusten tarpeellisuutta yleisellä turvallisuuden ylläpitämisellä sekä rangaistusten yleisestäävällä ja parantavalla vaikutuksella. Aikakauden maallisilla luonnonoikeudellisilla doktriineilla on ollut epäilemättä oma vaikutuksensa Nehrmanin ajatteluun. Toisaalta Nehrmanilla oli myös konservatiivinen puolensa, sillä hän kannatti kuolemanrangaistusta sen pelotevaikutuksen vuoksi. Tässä mielessä hän asettui kannattamaan vallitsevan lainsäädännön heijastamaa näkemystä.²⁵⁶

Vapauden aika ei tuonut tosiasiallista muutosta kuninkaan armahdusoikeuden sisältöön. Vaikka vuoden 1720 hallitusmuoto ei tunnustanut eksplisiittisesti kuninkaan yleistä armahdusoikeutta, käytännössä sen 2 §:n säännös kuninkaan oikeudesta purkaa väärin todisteisiin perustuneet ja virheelliset tuomiot merkitsi armahdusvallan alan pysymistä samana kuin edellisinä vuosisatoina. Toisaalta samaisessa kohdassa säädettiin, että kuninkaan tuli vastedes tehdä päätöksensä yhdessä neuvostonsa kanssa.²⁵⁷

Aivan kuten rikosoikeudessaakin myös armahdusoikeuden osalta on kuitenkin havaittavissa muutosta doktriinitasolla. Kuninkaan armahdusoikeus näyttää alkaneen loitota hallitsijalle niin ikään kuuluneesta ylimmästä tuomiovallasta. Tämä käy mielestäni ilmi esimerkiksi Nehrmanin vuonna 1759 julkaistusta *Criminal Processen* -teoksesta. Nehrman kirjoittaa teoksen 15. luvussa kuninkaan ylimmästä tuomiovallasta, että alamaisilla tulee olla valitusoikeus kunin-

²⁵⁴ Carlsson & Rosén 1980, s. 76–84.

²⁵⁵ Inger 1986, s. 159–161.

²⁵⁶ Anners 1965, s. 131–138.

²⁵⁷ Rydin 1861, s. 22–23.

kaalle jutuissa, joissa syytön on tuomittu rangaistukseen taikka joissa on lange-tettu lain kirjaimeen nähden liian ankara tuomio. Nehrmanin mukaan oikeuden-mukaisuus (*rättvisan*) edellyttää valitusoikeutta ja tuomion muutosta mainitun kaltaisissa jutuissa.²⁵⁸

Siirtyessään käsittelemään seuraavassa luvussa armahdusoikeutta Nehrman kuitenkin nimenomaan painottaa, että ”rangaistuksen lieventämistä tai [siitä] armahtamista” (*”straffets eftergift eller förskoning”*) käsitellään ja selvitetään käsillä olevassa luvussa erikseen. Nehrman tekee näin muodoin selkeän eron oikeudenkäytön ja armahduksen välillä. Kuningas käsittelee hänelle lähetetyt valitukset korkeimpana tuomioinstanssina ja hänen ratkaisunsa perustuvat tältä osin oikeudenmukaisuuteen, mutta armonanomusten osalta ratkaisu perustuu toisenkaltaisiin näkökohtiin. Nehrman ei tarkemmin määrittele näitä näkökoh-tia, sillä hän tyytyy ainoastaan kirjoittamaan, että armahdukselle tulee löytyä ”hyviä syitä” (*goda skiäl*), eikä se saa aiheuttaa Jumalassa vihaa tai muissa ihmisissä suuttumusta. Nehrman kirjoittaa lisäksi, että ”varovaisesti käytettynä armahdusoikeus koituu yleiseksi hyödyksi”, kuten historia on osoittanut.²⁵⁹

Selväpiirteinen rajanveto oikeudenkäytön ja armahduksen välillä käy ilmi niin ikään tekstinkohdasta, jossa Nehrman kirjoittaa, ettei rikokseen syyllisty-neellä ole koskaan oikeutta armahdukseen. Nehrman mainitsee, että vaikka kuningas onkin aikaisemmin saattanut antaa armahdusplakatteja (amnestia) koskien esimerkiksi viinan salapoltoista ja myynnistä tuomittuja, ei samanlai-siin rikoksiin myöhemmin syyllistyneillä ole oikeutta odottaa armahdusta.²⁶⁰

Nehrmanin käsitys armahdusoikeuden justifikaatiosta ja funktiosta heijaste-lee yhtä aikaa sekä esimodernia että modernia käsitystä oikeudesta. Yhtäältä Nehrman toteaa, ettei armahdusoikeutta saa käyttää siten, että se aiheuttaisi Jumalassa vihaa ja toisaalta hän kirjoittaa, että varovaisesti käytettynä se koitui-si yleiseksi hyödyksi. Tätä taustaa vasten voidaan väittää, että Nehrman edustaa vähintäänkin siirtymävaihetta kohti modernia oikeusajattelua. Utilitaristiset nä-kökohdat (”yleinen hyöty”) on jo selkeästi omaksuttu osaksi argumentaatioväli-neistöä.

Toinen suuri murros 1700-luvun Ruotsi-Suomen valtiollisessa elämässä ajoittui kyseisen vuosisadan jälkimmäiselle puoliskolle, kun säätyjen valta päättyi ja Kustaa III (1745–1792) julistautui valistuneeksi itsevaltiaaksi. Vuo-den 1772 hallitusmuoto korvasi vapauden ajan perustuslait ja se heijasti man-nermaisen valistuneen itsevaltiuden keskeisiä periaatteita. Mallia oli haettu muun muassa ranskalaisen fysiokratismien mukaisesta itsevaltiuskäsityksestä ja jossain määrin jopa montesquieualaisesta vallanjako-opista. Toisaalta siinä oli vaikutteita vanhemmasta ruotsalaisesta oikeudesta kuten esimerkiksi Kustaa II

²⁵⁸ Nehrman 1759, XV, 2 § ja XVI, 4 §.

²⁵⁹ Nehrman 1759, XVI, 2 ja 4 §.

²⁶⁰ Nehrman 1759, XVI, 17 §§.

Aadolfin aikaisesta valtiosäännöstä. Kuningas oli johtaessaan valtiota vastuus-
sa (jälleen) ennen kaikkea Jumalalle sekä isänmaalle ja hänelle kuului myös
yksinomainen lainsäädäntövalta taloudellisissa ja hallinnollisissa asioissa.²⁶¹

Valistuneille itsevaltiaille ominaiseen tapaan Kustaa III oli myös kiinnostu-
nut uudistamaan rikoslainsäädäntöä. Hänen hallitsijakautenaan rikosoikeudelli-
nen seuraamusjärjestelmä joutuikin reformien kohteeksi. Kustaa III oli tutustu-
nut valistusajatteluun Montesquieun, Voltairen ja Beccarian tekstien välityksel-
lä. Niinpä vuonna 1772 Kustaa III kielsi kidutuksen käytön tunnustuksen
saamiseksi. Lisäksi hän ehdotti vuosien 1778–1779 aikana kuolemanrangaist-
uksen poistamista muun muassa lapsenmurhasta, noituudesta, kaksinnaimises-
ta, huoruudesta, taposta, ryöstöstä, 3. ja 4. kerran varkaudesta jne. Ehdotus ei
mennyt kaikilta osin läpi, mutta kuolemanrangaistuksesta luovuttiin ainakin
kaksinnaimisen, huoruuden ja 3. kerran varkauden kohdalla. Lisäksi noituus
dekriminalisoitiin kokonaan.²⁶²

Vuoden 1779 asetuksella oli huomattava vaikutus oikeuskäytäntöön. Täytän-
töön pantujen kuolemanrangaistusten lukumäärä laski yli puoleen verrattaessa
uudistusta edeltänyttä ja seurannutta kymmenvuotisjaksoa. Vuosien 1769 ja
1778 välillä teloitettiin keskimäärin 26,8 henkilöä vuodessa. Ajanjaksolla
1779–1788 vastaava luku oli enää 10,8.²⁶³ Kustaa III:n reformi vaikutti myös
uudistuksen ulkopuolelle jääneistä rikoksista tuomittuihin rangaistuksiin. Esi-
merkiksi vuosien 1780–1788 välisenä aikana oikeusrevisiossa taposta kuole-
maantuomittujen määrä oli selkeästi laskeva.²⁶⁴

Kustaa III hallitsijakaudella luonnollisesti myös kuninkaan armahdusoikeus
vahvistui säätyjen valtakauten nähdessä. Vuoden 1772 hallitusmuodossa tun-
nustettiin ensimmäisen kerran kuninkaan ehdoton valta myöntää armahduksia.
Kuninkaan ei siis tullut enää tehdä päätöksiä neuvostonsa myötävaikutuksella.
Tämä ja korkeimman oikeuden perustaminen vuonna merkitsivät samalla sitä,
että armahdusvalta erkani lopulta ylimmästä tuomiovallasta. Armahdusasiat
esitteli kuninkaalle korkein oikeus, mutta ratkaisun tekeminen oli yksin kunin-
kaan käsissä. Kuninkaan armahdusvallan voidaan sanoa olleen laajimmillaan
Kustaa III:n hallitsijakaudella.²⁶⁵

Annersin mukaan kuninkaan armahdusoikeus vaikutti 1700-luvun lopulla
rangaistusten täytäntöönpanoon esimerkiksi lapsenmurharikosten kohdalla.
Kustaa III:n esityksestä huolimatta kuolemanrangaistuksesta ei luovuttu
lapsenmurharikoksen kohdalla. Rikosoikeusreformin yhteydessä vuonna 1779

²⁶¹ Carlsson & Rosén 1980, s. 161–164.

²⁶² Inger 1986, s. 161–164.

²⁶³ Olivecrona 1891, s. 153.

²⁶⁴ Anners 1965, s. 296.

²⁶⁵ Rydin 1861, s. 22–23. Ruotsin kuninkaiden armahdusvalta nimittäin kaventui vuoden 1809
HM:n myötä, sillä sen 25 §:n mukaan kuninkaan piti armahdusasioissa kuulla valtioneuvoston ja
korkeimman oikeuden kannanottoja (Rydin 1861, s. 24).

lapsenmurhaa koskevaa lainsäädännöstä lievennettiin kuitenkin poistamalla presumptiosäännös, jonka mukaan naisen oli pitänyt kyetä osoittamaan, ettei ollut tappanut lasta tahallaan. Lievennyksellä ei ollut Annersin mukaan käytännössä merkitystä, sillä vuoden 1736 jälkeen presumptiosäännökseen oli vedottu vain harvoin. Anners kirjoittaakin, että lapsenmurhasta langetettujen kuolemantuomioiden täytäntöönpanossa vuoden 1779 jälkeen tapahtunut lasku oli nimenomaan seurausta kuninkaan armahduskäytännöstä. Kuninkaan armahduskäytäntö sai tukea monilta tahoilta. Rikoslakiuudistuksen yhteydessä näet niin lakikomissio, neuvosto kuin lakivaliokunta ja säädytkin olivat eri vaiheissa tuoneet esille, että vaikka ne eivät suostuneet luopumaan kuolemanrangaistuksesta tiettyjen rikosten osalta, niin kuninkaan olisi hyvä käyttää armahdusoikeuttaan enemmän tai vähemmän säännönmukaisesti. Tällä oli vaikutuksensa myös muihin rikoksiin. Niinpä esimerkiksi inestistä tuomittuja kuolemanrangaistuksia ei enää pantu täytäntöön vuoden 1778 jälkeen.²⁶⁶

Armahduskäytäntöä on tutkittu myös 1700-luvun lopun ja 1800-luvun alun osalta korkeimman oikeuden perustamisen jälkeiseltä ajalta. Kun Kustaa III perusti korkeimman oikeuden vuonna 1789, sen yhdeksi tehtäväksi säädettiin armonanomusten vastaanottaminen ja käsitteleminen. Korkeimman oikeuden tuli käsittelevänsä jälkeen alistaa anomukset kuninkaan ratkaistaviksi. Vuosien 1789 ja 1809 välisenä ajanjaksona korkeimman oikeuden antamien lausuntojen ja kuninkaan tekemien armahduspäätösten vertailusta käy Birger Wedbergin mukaan ilmi, että kuningas teki ratkaisunsa pääsääntöisesti korkeimman oikeuden lausunnon mukaisesti. Koska korkein oikeus perusteli lausuntonsa, ne tarjoavat samalla hyvän käsityksen niistä argumenteista, joilla anomukset hyväksyttiin tai hylättiin.

Korkein oikeus oli puoltanut anomuksia seuraavanlaisin perustein: tekijä oli osoittanut parantaneensa tapansa, vastaavanlaisissa tapauksissa oli aiemmin myönnetty armahdus, anojan sotilaalliset ansiot olivat suuret, anojan lapsi jäisi rangaistuksen täytäntöönpanon vuoksi ilman huolenpitoa, jotta anoja ehtisi ennen jäiden lähtöä Suomeen, lakia oli sovellettu virheellisesti, kuningatar oli synnyttänyt kruununprinssin, kuninkaan kruunajaisten vuoksi, jne. Syitä anojalle epäedulliseen lausuntoon olivat muun muassa anojan rikoksensa yhteydessä osoittama hävytön käytös, yleiselle turvallisuudelle rikoksen kautta aiheutunut vaara, kyseisen rikostyyppin yleisyys samalla paikkakunnalla, rikoksen alhainen ilmituloriski, anoja ei ollut osoittanut parantumisen merkkejä, jne.²⁶⁷

Wedberg on tehnyt havaintonsa korkeimman oikeuden pöytäkirjoista, mutta hän ei kerro lukijalle, kuinka systemaattisesti hän on käynyt asiakirjoja läpi, mikä on otoksen suuruus, jne. Vaikuttaisi siltä – kuten Olininkin tutkimuksen kohdalla – että Wedberg on nostanut esille huomiota herättävimpiä tapauksia.

²⁶⁶ Anners 1965, s. 295–297.

²⁶⁷ Wedberg 1922, s. 5–30

Kun kerran Kustaa III:n armahduskäytäntö oli verrattain säännönmukaista, luulisi että se heijastuisi myös korkeimman oikeuden lausunnoista.

Yllä mainitut tilastofragmentit 1700-luvun lopulta ja 1800-luvun alusta puhuvat nähdäkseni kuitenkin sen puolesta, että doktriinitasolla tapahtuneesta erkanemisesta huolimatta (Nehrman) kuninkaan armahdusoikeudella oli edelleen vahva kytkös ylimmän tuomiovallan käyttöön. Sekä se että Kustaa III:n harjoitti verrattain säännönmukaista armahduspolitiikkaa tiettyjen rikosten kohdalla ja se, että kuninkaat (Kustaa III ja Kustaa IV Aadolf) noudattivat vuosien 1789 ja 1809 välisenä ajanjaksona armahdusasioissa pitkälti korkeimman oikeuden lausunnoissa esitettyjä kantoja, viestivät kumpikin armahdusoikeuden vahvasta oikeudenkäytöllisestä luonteesta.

Kirjallisuudesta löytyi tietoa myös siitä, kuinka paljon armahduksia myönnettiin kuolemanrangaistuksiin tuomituille rikollisille myöhemmin 1800-luvun Ruotsissa. Keskeinen ja samalla luonnollinen kehityslinja näyttää olleen se, että kuolemanrangaistuksiin tuomittiin 1800-luvun loppua kohden yhä vähemmän rikollisia, minkä seurauksena armahdusten määrä laski osittain. Armahdusoikeuden käytössä esiintyi myös jonkinasteista vaihtelua yksittäisten kuninkaiden välillä.

Esimerkiksi Kaarle III:n (1748–1818) kerrotaan ainoana hallitsijavuotenaan (1809) osoittaneen varsin vähäistä mielenkiintoa armahdusasioita kohtaan. K. Olivecronan mukaan on selvää, että korkeimman oikeuden lausunnolla ja/tai esittelijän kannanotoilla on tällöin ollut käytännössä suuri vaikutus ratkaisujen sisältöön. Sama näkyy esimerkiksi myös Kaarle XIV Juhanan (1763–1844) hallitsijakaudella (1818–1844). Vuosien 1829 ja 1840 välisenä aikana, jolloin armahdusasioita esittelevänä oikeusministerinä toimi kreivi Rosenblad, armahduskäytäntö oli ankara ja vuosittain täytäntöön pantiin keskimäärin 18 kuolemanrangaistusta. Taustalla vaikuttivat Olivecronan mukaan esittelijän henkilökohtaiset käsitykset kuolemanrangaistuksen tarpeellisuudesta. Niinpä kun Rosenblad lakkasi hoitamasta kyseistä virkaa, vuosittain täytäntöön pantujen kuolemanrangaistusten määrä tippui vuosina 1841–1843 viiteen.²⁶⁸

Kun Oskari I (1799–1859) tuli valtaan 1844, hän suhtautui pitkään hyvin suurella epäilyksellä kuolemanrangaistusten täytäntöönpanoon ja käytti taajaan armahdusoikeuttaan. Neuvonantajiansa painostuksesta hän kuitenkin myöhemmin jätti kuolemaan tuomittuja rikollisia armahtamatta. Kaiken kaikkiaan voidaan todeta että ennen vuotta 1861, jolloin tuomioistuimet saivat oikeuden tuomita myös murhajutuissa elinkautiseen rangaistustyöhön, armahdusoikeus näytteli varsin merkittävää roolia. Ennen kyseistä ajankohtaa kuolemanrangaistuksia langetettiin vuosittain noin 61 kappaletta, mutta suurin osa niistä muutettiin armahdusteitse.²⁶⁹

²⁶⁸ Olivecrona 1891, s. 301–303.

²⁶⁹ Olivecrona 1891, s. 303–304.

Vuosien 1865 ja 1890 välisen ajanjakson kattavan tilaston mukaan kuolemanrangaistukseen tuomittiin tuolloin yhteensä 101 henkilöä, joista 92 armahdettiin. Yhteenvetona voidaan todeta, että täytäntöön pantujen kuolemanrangaistusten määrän lasku alkoi 1840-luvulta nimenomaan armahdusoikeuden aktiivisen käytön vuoksi. Kuninkaat myös lienevät tiedostaneet ahkeraan armahdusoikeuden käyttöön liittyneet teoreettiset ongelmat. Kuningas Oskari II (1829–1907) lausui vuonna 1876 kahden raskauttavien asiainhaarojen vallitessa tehdystä murhasta tuomitun rikollisen armonanomusten yhteydessä, että jos hän nyt käyttäisi hänelle suotua armahdusvaltaa, tarkoittaisi se käytännössä sitä, että kuolemanrangaistuksesta luovuttaisiin murhan kohdalla. Mutta koska se tulisi samalla merkitsemään kuninkaan ja valtiopäivien yhdessä säätämän lain kumoamista, mikä oikeus ei hänelle yksin kuulunut, Oskari ei myöntynyt anomuksiin.²⁷⁰ Oskarin lausuma osoittaa, että lainsäädäntövallan ja kuninkaan armahdusvallan välillä tehtiin 1870-luvun Ruotsissa tarkka erottelu.

Olemme nyt tarkastelleet armahdusinstituution historiaa Ruotsi-Suomessa myöhäiskeskiajalta aina 1800-luvun puolelle asti. Seuraavassa alaluvussa tehdään pikainen yhteenveto armahdusoikeuden historian keskeisistä kehityslinjoista niin antiikin, Saksan ja Ranskan kuin Ruotsi-Suomenkin osalta, minkä jälkeen siirrytään kirjan kolmanteen lukuun ja katsotaan, miten armahdusoikeus ymmärrettiin 1800-luvun Suomessa ja kuinka sitä käytettiin.

²⁷⁰ Olivecrona 1891, s. 304–305 ja kirjan alun liitetaulukko.

4 Yhteenveto

Armahdusoikeuden historiallisia vaiheita jäljitettiin aina antiikin Kreikkaan saakka. Vaikka demokraattisesti hallitussa Ateenan kaupunkivaltiossa ei esiintynyt – eikä voinutkaan esiintyä – armahdusoikeutta hallitsijalle kuuluvana yksinoikeutena, tunnettiin yleinen armahdus (*amnēstia*) kansankokouksen lainsäätämismääräyksen alaan kuuluvana valtaoikeutena. Armahdusoikeus hallitsijalle kuuluvana yksinoikeutena kehittyikin vasta hellenismin kaudella, jolle oli ominaista jumalalliselle yksinvaltiudelle perustunut hallitsemistapa. Kreikkalaisten kaupunkivaltioiden rappeutumisesta huolimatta kreikkalainen ajattelu jäi vaikuttamaan hellenististen hallitsijoiden armahdusoikeuden taustalla. Tässä suhteessa keskeiseksi muodostui ”ihmisrakkautta” tarkoittanut käsite filantropia.

Myös roomalainen oikeus sisälsi joukon juridisia käsitteitä, jotka viittasivat armahdusoikeuteen tai sitä lähellä oleviin instituutioihin (*venia*, *abolitio* ja *indulgentia*). Ne kaikki esiintyivät myös keisareiden aikana, jolloin Roomassa syntyi armahdusoikeus hallitsijalle kuuluvana yksinoikeutena. Roomalaisen oikeuden armahdusoikeutta merkinneet käsitteet saivat keisareiden ajalla sisällöllisiä vaikutteita sekä kreikkalaisesta ajattelusta että hellenistisestä kulttuurista. Muun muassa Seneca yritti sisällöllisesti määritellä keisarin tuomio-/armahdusoikeutta. Mutta Rooman valtakunnan loppua kohden tultaessa myös kristillinen ajattelu alkoi vaikuttaa keisareiden armahdusoikeuteen. Esimerkiksi Augustinuksen käsitys armosta poikkesi huomattavasti Senecan vastaavasta.

Rooman valtakunnan muutaman viimeisen vuosisadan kuluessa kietoutuivat kolme erilaista kulttuuritraditiota toisiinsa ja vaikuttivat kaikki omalta osaltaan käsitykseen hallitsijan armahdusoikeudesta. Kreikkalainen filantropia-käsite, hellenistinen jumalkuninkuus sekä kristillinen jumaluus ja armo-oppi sekoittuivat keskenään. Grewen mukaan armahdusoikeuden synnyn edellytykset niin hellenistisessä kuin keisareiden ajan roomalaisessa yhteiskunnassa olivat samat. Molemmissa hallitsijat olivat ehdottomia yksinvaltiaita, molemmissa valankäyttö turvasi keskitetylle hallinnolle ja molemmissa yhteiskunnissa vallitsi ”syvä maagis-rituaalinen uskonnollisuus”.

Rooman valtakunnan hajoaminen kansainvaellusten yhteydessä merkitsi myös oikeudellisen elämän taantumista. Germaaniheimojen oikeus oli luonteeltaan arkaaista; se oli tapaoikeutta, jota kosto ja sovinto määrittivät. Keskusvallan puuttumisen ja oikeuden konsensuaalisen luonteen vuoksi germaaninen oikeus ei tuntenut armahdusinstituutiota. Armahdusoikeus kehittyikin uudeleen vasta frankkien valtakaudella, jolloin kuninkaiden yhteiskunnallinen asema vahvistui katolisen kirkon myötävaikutuksella. Oikeus sai vaikutteita kristillisestä ajattelusta, mikä heijastui myös armahdusoikeuden sisällölliseen

muotoutumiseen. Tuolloin myös kehittyi (uudelleen) hallitsijan armahdusoikeus (*Billigkeitsrecht*). Armahdusoikeuden varhaiskeskiaikaista syntyä edesauttoi vanhagermaaninne uskollisuuskäsite (*Hulde*), joka viittasi hallitsijan ja alamaisten väliseen suhteeseen.

Paavillinen vallankumous aloitti sydänkeskiajalla kehityksen, joka johti keskiajan lopulle tultaessa keskitetysti hallittujen kuningas- ja ruhtinaskuntien muotoutumiseen. Näitä valtioita hallittiin muun muassa ankaran rikosoikeuden avulla (*peinliche Straffensystem, justice de sang*). Oikeusjärjestyksiin sisältyi kuitenkin instituutioita, joilla ankaraa rikosoikeutta lievennettiin. Yksi tärkeimmistä oli nimenomaan armahdusoikeus (*Richten nach Gnade, lettres de justice*). Vielä keskiajalla hallitsijoiden ohella myös tuomareilla oli oikeus tuomita armoon vedoten. Armahdusoikeus sai sisällöllisiä vaikutteita muun muassa roomalaisesta oikeudesta kuten oikeus tuona aikana yleensäkin.

Myös Ruotsi-Suomessa kirjattiin 1200- ja 1300-luvuilla maakunta- ja maanlakeihin kuninkaan armahdusoikeuden alkua merkinneet säännökset. Kuninkailla oli oikeus myöntää suojelukirjeitä (*lejdebref*) ja rauhankirjeitä (*fredsbref*) sekä purkaa kaikki vääriin todistuksille perustuneet ja liian ankarat tuomiot. Säännösten taustalla vaikutti kuninkaiden pyrkimys kasvattaa oikeudenkäyttövaltaa sukuyhteisöjen kustannuksella. Ehdottomasta armahdusoikeudesta ei Ruotsi-Suomenkaan osalta voinut puhua, sillä asianomistajan oikeutta hyvitykseen kyseiset säännökset eivät loukanneet. Oikeuden konsensuaaliset piirteet säilyivät pitkälle uudelle ajalle.

Uudelle ajalle tultaessa armahdusoikeus oli Manner-Euroopassa vakiintunut hallitsijoiden yksinoikeudeksi (*Regal, jus majestatis*) tavallaan enteillen 1600-lukua ja absolutismin aikakautta. Saksassa tuomarit olivat menettäneet oikeuden tuomita armoon vedoten ja armahdusoikeutta käyttivät paikallisruhtinaat omissa ruhtinaskunnissaan. Myös keisarilla oli armahdusoikeus, mutta Westfalenin rauhasta eteenpäin hänen oli käytettävä armahdusoikeuttaan valtakunnan-säätyjen myötävaikutuksella. Keisarin armahdusvalta heijasti oivalla tavalla keisarin muodollista statusta keisarikunnan päänä. Ranskassa puolestaan kuninkaat olivat onnistuneet monopolisoimaan armahdusoikeuden käytön lääninherrojen kustannuksella.

Hallitsijoiden armahdusoikeus oli kuitenkin ainakin doktriinitasolla rajoitettua. Saksassa hallitsijan armahdusoikeuden (*ius aggratiandi*) käytön tuli perustua hyväksyttäviin syihin eikä armahdusta saanut myöntää tiettyihin törkeisiin rikoksiin syylistyneille. Armahdusoikeudella ei saanut myöskään loukata asianomistajan oikeutta kompensaatioon. Ranskassa kuninkaat myönsivät armahduksia (*lettres de rémission*) tappoon syylistyneille, jotka olivat tehneet rikoksensa itsepuolustukseksi tai tuottamuksellisesti. Tilastot osoittavat, että käytäntö oli tältä osin varsin säännönmukaista. Uudella ajalla armahdusoikeutta käytettiin siten edelleen laissa säädettyjen ankarien rangaistusten lievennyskeinona.

Ruotsi-Suomessa uuden ajan kahtena ensimmäisenä vuosisatana kuninkaan valta kasvoi sukuyhteisöjen ja kirkon kustannuksella. 1600-luvulla rakennettiin modernille valtiolle ominainen keskitetysti hallittu byrokratia. Rikosoikeus ankaroitui ainakin säädöstatolla, kun Mooseksen laki nostettiin oikeuslähteen joukkoon. Oikeuskäytäntö ei kuitenkaan vastannut lain kirjainta, sillä kuninkaat käyttivät taajaan armahdusoikeuttaan erityisesti tappo-, huoruus- ja lastenmurhajutuissa. Armahdusoikeus keskittyi kuninkaalle ja valta lieventää tuomioita (*leutation*) tuli kuninkaallisten hovioikeuksien ja oikeusrevision yksinoikeudeksi. Armahdusoikeus ja kuninkaan ylin tuomiovalta olivat kuitenkin enemmän tai vähemmän sama asia, sillä kuninkaat lievensivät heille säännösten mukaisesti alistettuja kuolemanrangaistustuomioita armoon (*nåd*) vedoten.

Tultaessa 1700-luvulle kuninkaan asema suvereenina hallitsijana alettiin Ranskassa asettaa kyseenalaiseksi. Parlamentit toimivat vahvana vastavoimana kuninkaille. Myös mielivaltaiseksi koettua rikosoikeutta kritisoitiin. Valistus-aatteiden nimissä vaadittiin humanimpia ja rikoksen törkeyteen suhteutettuja rangaistuksia. Rikosoikeudellinen legaliteettiperiaate sai paljon puolestapuhujia – yhtenä merkittävimmistä Montesquieu. Kuninkaan armahdusoikeus sai niin ikään arvostelua osakseen. Montesquieu oli muun muassa sitä mieltä, ettei armahdusoikeus sopinut tasavaltalaiseen hallitusmuotoon. Hänen käsityksensä kävikin toteen suuren vallankumouksen yhteydessä, kun vuoden 1791 rikoslaissa armahdusoikeuden käyttö kiellettiin niiden rikosjuttujen osalta, joissa tuomitun syyllisyys oli ratkaistu jury-menettelyssä.

Myös Saksassa armahdusoikeuden käyttöala *de facto* rajoittui, kun esimerkiksi Preussin uudessa rikoslaissa vuodelta 1851 luovuttiin absoluuttisista rangaistuksista ja tuomareille annettiin varsin suuri liikkumavara rangaistusta mittaessa. Armahdusoikeutta ei enää tarvittu otettaessa huomioon syyllisyyskysymyksiä. Armahdusoikeus säilytti kuitenkin merkityksensä niiden rikosten kohdalla, joista seuraamukseksi oli säädetty kuolemanrangaistus. Tältä osin armahduskäytäntö oli vahvasti sidoksissa poliittisiin realiteetteihin. Yhteiskunnallisesti levottomina ajanjaksoina armahdusoikeuden käyttöä rajoitettiin kontrollin tiukentamiseksi. Periaatteellisella tasolla 1700- ja 1800-lukujen doktriinissa kuitenkin katsottiin, että armahdusoikeutta tuli harjoittaa oikeudenmukaisuuden nimissä. Pyrkimyksenä oli puhdistaa armahdusoikeuden käyttö poliittisista ulottuvuuksista.

III
ARMAHDUSOIKEUS MODERNIN
RIKOSOIKEUDEN MURROKSESSA
AUTONOMIAN AJAN SUOMESSA

1 Tarkastelukontekstista ja empiirisestä aineistosta

Nyt alkavassa kolmannessa pääluvussa kuvataan tutkimuksen empiirinen materiaali ja esitellään sen pohjalta tehdyt keskeisimmät havainnot. Näiden havaintojen pohjalta pyrin vastaamaan kirjan johdantoluvussa esittämiini tutkimuskysymyksiin: 1) Minkälaista keisarin armahdusoikeuden käyttö oli luonteeltaan autonomian ajan Suomessa? Näkyykö armahdusoikeuden käytössä mielivallan elementtejä? Missä määrin sitä käytettiin osana rikosoikeudellista seuraamusjärjestelmää? 2) Millä tavalla 1800-luvun kuluessa tapahtunut rikosoikeuden asteittainen modernisoituminen vaikutti armahdusoikeuden käyttöön? Nämä tutkimuskysymykset on hyvä pitää mielessä, kun lähdetään tutustumaan empiriseen aineistoon.

Kuten kirjan johdantoluvussa todettiin, käsillä olevassa luvussa armahdusoikeuden tarkastelukontekstia kavennetaan hieman edelliseen lukuun nähden. Tässä luvussa keskitytään ensisijaisesti rikosoikeudessa ja rikosoikeustieteessä tapahtuneeseen kehitykseen. Sen sijaan keisarin tosiasiallisessa asemassa tai sitä koskeneessa doktriinissa ei autonomian aikana tapahtunut muutoksia, jotka olisivat vaikuttaneet keisarin armahdusoikeuteen. Keisarit pysyivät läpi koko autonomian ajan autokraattisina Venäjän ja Suomen suurruhtinaskunnan hallitsijoina. Tästä syystä valtiopoliittinen ja -teoreettinen näkökulma jäävät tässä luvussa varsin pienelle huomiolle. Samalla on kuitenkin todettava, että 1800-luvun kuluessa virkakoneiston valta kasvoi varsin suureksi ja keisarit tulivat yhä riippuvaisemmiksi omasta virkamiehistöstään.¹ Siihen, miten tämä kehitys vaikutti armahdusoikeuteen, palataan luvun edetessä.

Poliittisista realiteeteistä johtuen myöskään armahdusoikeus ei näytä olleen kovinkaan kiinnostava aihe valtio- tai valtiosääntöoikeudellisessa oikeustieteellisessä kirjoittelussa. Olivathan tutkimusaiheet 1800-luvun ensimmäisen puoliskon kotimaisessa oikeustieteellisessä tutkimuksessa ylipäänsä valtaosin oikeushistoriallisia. Tähän vaikuttivat pitkälti kulttuurilliset ja poliittiset syyt.² Vain yksittäiset uskalikot kuten kansainvälisen ja valtio-oikeuden, kansantaloustieteen sekä Suomen taloudellisen lainopin professori J. J. Nordström osoittivat ”kansalaisrohkeutta” ottamalla kantaa valtio-oikeudellisiin kysymyksiin. Nordström piti vuosina 1836, 1842 ja 1845 luennot, joissa hän käsitteli Suomen oikeusasemaa suhteessa Venäjään. Luennoillaan Nordström katsoi muun

¹ Tiihonen 1994, s. 268–270.

² Klami 1977, s. 44–45 ja 52.

muassa, ettei Suomen liittyminen Venäjään ollut pelkkä alueliitos, vaan sitä oli pidettävä reaaliunionina.³

Kotimainen positiivisoikeudellinen tutkimus elpyikin toden teolla vasta 1850-luvulta lähtien ja katseet suunnattiin monilla aloilla valtio-oikeus mukaanlukien Saksaan ja saksalaiseen oikeustieteelliseen tutkimuskirjallisuuteen. Tosin jo Nordström oli osoittanut tutustuneensa luentojensa aihetta käsittelevään saksalaiseen tutkimuskirjallisuuteen. Vuosisadan jälkimmäisellä puoliskolla tärkeimmäksi oikeudelliseksi kysymykseksi valtio-oikeuden alalla nousi Suomen suuruhtinaskunnan asema suhteessa Venäjään, mikä on poliittinen kehitys huomioon ottaen varsin ymmärrettävää.⁴

Voidaan siten sanoa, että vasta itsenäistyminen ja siirtyminen demokraattiseen hallitusmuotoon muodostaisivat mielekkään tutkimusajankohdan mitä armahdusoikeuden valtioteoreettiseen ja poliittiseen näkökulmaan tulee. Olisi mielenkiintoista tietää, heijastuiko siirtyminen demokratiaan jollakin tavoin armahdusoikeuden käyttöön. Tähän liittyy kuitenkin suuria metodologisia ongelmia. Itsenäisyyden ajan ensimmäiset vuodet nimittäin täyttyvät kansalaisodan jälkeisistä armahduksista. Yksistään vuonna 1918 valtionhoitajan päätöksellä armahdettiin yhteensä noin 17 000 vankia.⁵ Ei-poliittisista rikoksista tuomittujen henkilöiden tekemien armonanomusten seulominen tästä aineistosta olisi varsin työläs tehtävä. Katseet täytyy siten tarkentaa muualle – autonomian ajan rikosoikeuteen ja rikosoikeustieteeseen.

Rikosoikeuden ja rikosoikeustieteen kehitys tarjoaakin mielenkiintoiset puitteet 1800-luvun armahduskäytännön tarkastelulle. Rikosoikeuden katsotaan modernisoituneen Suomessa nimenomaan 1800-luvun kuluessa. Mitä tässä ymmärretään rikosoikeuden modernisoitumisella? Kuten johdantoluvussa mainittiin, rikosoikeuden modernisaatiolla viitataan kolmeen eri tekijään: 1) Rikosoikeuden – erityisesti rangaistusjärjestelmän – *sekularisoituminen*. Valtiollisen rankaisuvallan legitimaatio ei toisin sanoen enää nojaa teologiaan, vaan sitä perustellaan maallis-filosofisilla argumenteilla kuten esimerkiksi utilitaristisilla tai velvollisuuseettisillä näkökohdilla. 2) Rikosoikeudellisen *legaliteettiperiaatteen* läpimurto. Sekä kriminalisoiduista teoista että niistä seuraavista rangaistuksista tulee olla säädetty laissa. 3) *Vapausrangaistuksen* nouseminen ensisijaiseksi rangaistukseksi myös vakavimmista rikoksista. Tämä tarkoittaa samalla sitä, että kuoleman-, ruumiin- ja häpeärangaistuksista luovutaan. Nämä kolme muutosta sattuvat autonomian ajalle.

Rikosoikeuden modernisoituminen ei Suomessa kuitenkaan tapahtunut yhdellä kertaa vaan useassa eri vaiheessa. Ensimmäinen selkeä moderni piirre rikosoikeuden historiassa on kuolemanrangaistuksesta luopuminen vuoden

³ Klami 1977, s. 113–114 ja Björne 1998, s. 217–218.

⁴ Klami 1977, s. 106–166 ja Björne 2002, s. 197–198.

⁵ Jääskeläinen 1973, s. 126.

1826 keisarillisella julistuksella. Tämän ajankohdan jälkeen Suomessa ei pantu enää yhtäkään kuolemanrangaistusta täytäntöön rauhan aikana. Seuraava merkittävätkö rikosoikeudellinen osittaisuudistus toteutettiin vuoden 1866 asetuksen kautta. Kuolemanrangaistuksen alaa supistettiin tiettyjen rikosten osalta ja tilalle otettiin kuritushuonerangaistus rangaistusasteikkoineen. Rikosoikeuden lopullinen modernisoituminen tapahtui kuitenkin vasta vuoden 1889 rikoslain voimaantulon yhteydessä vuonna 1894. Vuoden 1889 rikoslaki perustui suurimmilta osin klassisen rikosoikeusajattelun doktriineille legaliteettiperiaatteineen.

Kirjan kolmannen luvun rakenne onkin selkeä. Autonomian aikaa tarkastellaan neljänä eri ajanjaksona, jotka on jaettu lueteltujen rikosoikeudellisten uudistusten perusteella. Ensimmäinen jakso ulottuu vuodesta 1809 vuoteen 1825. Se käsittää ajanjakson, jolloin kuolemanrangaistus oli vielä käytössä. Toinen jakso kattaa puolestaan vuosien 1826 ja 1869 välisen ajanjakson. Kolmas jakso alkaa vuorostaan vuodesta 1870, jolloin vuoden 1866 asetukset tulivat voimaan ja päättyy vuoteen 1893. Viimeinen neljäs jakso alkaa vuodesta 1894 eli rikoslain voimaantulovuodesta ja päättyy itsenäistymisvuoteen 1917. Empiirisen aineiston otantavuodet on puolestaan valittu siten, että kullekin ajanjaksolle osuu vähintään yksi otantavuosi – toiselle ajanjaksolle kuitenkin kaksi. Otantavuodet ovat 1821, 1841, 1861, 1881 ja 1901.⁶ Näin on mahdollista selvittää, miten kukin rikosoikeuden vaiheittaisista uudistuksista vaikutti armahdusoikeuden käyttöön.

Jokaisen tutkimusjakson alussa tarkastellaan ensin tuona ajanjaksona rikoslainsäädännössä tapahtuneita merkittävimpiä uudistuksia sekä esitellään saman aikakauden keskeisiä rikosoikeustieteellisiä aatesuuntauksia. Ajatuksena on, että lukijalla on mielessään tuore kuva keskeisestä lainsäädännöllisestä ja doktrinäärisestä kehityksestä, ennen kuin siirrytään tarkastelemaan ajanjaksolle osuvan otantavuoden empiiristä aineistoa. Erityinen huomio suunnataan tietenkin armahdusoikeudesta ja -menettelystä annettuihin säädöksiin. Tällä tavoin lainsäädännöllinen ja doktrinäärinen kehitys pyritään nivomaan yhteen empirian kanssa. Arvelen, että tämä on lukijaystävällisempää myös siitä syystä, että empiirisen aineiston käsitteleminen omana tiiviinä jaksonaan olisi liian raskasta.

Tutkimuksen varsinainen empiirinen aineisto koostuu yhteensä 1254 tapauksesta. Jokainen tapaus käsittää yhden armahdusta anoneen henkilön. Esimerkiksi seitsemän henkilön yhdessä tekemä armonanomus on laskettu yhtä moneksi tapaukseksi. Lisäksi joinakin otosvuosina sama henkilö on saattanut anoa

⁶ Otantavuosien valikoitumisen lähtökohtana toimi vuosi 1901, sillä se sattui olemaan ensimmäinen vuosi, jonka osalta tein alustavia havaintoja empiirisestä aineistosta. Muut otantavuodet ovat määrättyneet lähtökohtana toimivasta vuodesta 1901 siten, että kunkin otantavuoden väliin jää 20 vuoden mittainen ajanjakso. Tämän ajanjakson pituuteen vaikutti puolestaan se, että kullekin tutkimusajanjaksolle (1809–1825, 1826–1869, 1870–1893 ja 1894–1917) saatiin täten vähintään yksi otantavuosi ja että empiirinen aineisto ei paisunut liian suureksi.

armoa kaksikin kertaa, mistä huolimatta molemmat anomukset on laskettu erillisiksi tapauksiksi. Näin on tehty siksi, ettei kyse ole todellisesta päällekkäisyydestä, koska armoa anoneen olosuhteissa on saattanut tapahtua muutos, jonka perusteella aikaisempi kielteinen armahduspäätös onkin muuttunut myönteiseksi. Jokainen anomus – vaikkakin saman henkilön uudestaan tekemänä – on itsenäinen anomus. Näitä tapauksia ei kertynyt kovinkaan paljon.

Kunkin tapauksen (henkilön) osalta tiedot on kerätty useasta eri dokumentista, joista tärkeimmät ovat senaatin oikeusosaston valitus- ja anomusasioiden diaarit; itse armonanomukset; anomusten mahdolliset liitteet kuten esimerkiksi lääkärintodistukset, rangaistuslaitoksen vartijahenkilökunnan antamat todistukset, papintodistukset ja oikeudenkäynnin pöytäkirjat sekä senaatin oikeusosaston puhtaaksikirjoitetut pöytäkirjat, joista käy ilmi anomukseen annettu päätös.

Mainituista dokumenteista on jokaisen tapauksen kohdalla kerätty vähintään seuraavat tiedot: 1) anomuksen diaarinumero ja tulopäivämäärä; 2) anomuksen ratkaisupäivämäärä; 3) anojan sukupuoli; 4) rikos, josta tuomittu; 5) tuomitun rangaistuksen laji ja määrä; 6) armonanomuksen sisältö (esimeriksi anotaanko täydellistä vai osittaista vapautusta, yleisesti lievennystä, rangaistuksen muuntoa joksikin toiseksi rangaistukseksi jne.); 7) anomuksen perustelut; 8) senaatin oikeusosaston lausunnon tai päätöksen sisältö; 9) keisarin päätöksen sisältö ja 10) lausunnon tai päätöksen perustelut. Lisäksi osassa tapauksista kirjattiin ylös liitteinä olleiden todistusten sisältö, ja kuinka paljon vankeus- tai työrangastusta oli kärsitty anomushetkellä.

Senaatin oikeusosaston anomus- ja valitusdiaareihin on kirjattu armonanomusten ohella myös muuntyyppisiä juttuja kuten sille tehtyt valitukset alempien tuomioistuinten ratkaisusta, tuomionpurkuhakemukset, menetety määräajan palauttamishakemukset, pyynnöt uudesta tutkinnasta, muutoshakemukset, täysivaltaiseksi julistamista koskevat hakemukset, avioerohakemukset, avioliiton solmimista koskevat erivapauspyynnöt jne. Armonanomukset on sen sijaan merkitty diaareihin muutamalla vaihtoehtoisella tavalla: ”*befrielseansökning*”, ”*böneskrift*” tai ”*nådeansökning*”. Joissakin yksittäisissä tapauksissa saattoi käydä niin, että vaikka diaariin oli merkitty ”armonanomus”, niin itse aktin päälle oli kirjoitettu ”valitus”. Jos anomus osoittautui sisältönsä puolesta valitukseksi, sitä ei sisällytetty aineistoon. Vastaavasti joissakin harvoissa tapauksissa diaariin saattoi olla merkitty sekä ”valitus” että ”armonanomus” ja itse asiakirjassa todellakin sekä valitettiin tuomiosta että anottiin armoa. Näiltä osin tapaus on otettu aineistoon. Valitusasioiden suuren määrän vuoksi en sen sijaan ole tarkastanut, olisiko jokin valitukseksi merkitty juttu voinut itse asiassa olla armonanomus, vaan olen tältä osin luottanut diaarin tietoihin.

Varsinaisten armonanomusten, jotka olivat luonnollisesti käsin kirjoitettuja, pituus vaihteli puolesta sivusta useamman sivun mittaiseen selostukseen. Lyhimmillään niissä on anottu vapautusta tuomitusta rangaistuksesta hallitsijan

”suosioon ja armoon ” (*”av gunst och nåd”*) vedoten. Pisimmillään armonanomukset aloitettiin varsin juhlavalla keisaria ylistäneellä ”prologilla”, minkä jälkeen ryhdyttiin selostamaan onnettomaksi koetun tapahtumakulun taustoja ja rikokseen syyllistymisen syitä. Tyypillinen anomus oli reilun sivun mittainen. Anomukset oli pääosin kirjoittanut joku muu kuin itse anoja. Tuomittujen kirjoitustaito (ainakaan ruotsinkielen) ei liene ollut kovinkaan korkeaa luokkaa, vaan anomuksen on heidän puolestaan kirjoittanut esimerkiksi linnanpäällikkö, kirjuri, kappalainen tai toinen vanki. Tavallista oli, että tietyssä rangaistuslaitoksessa rangaistustaan kärsivien kaikki anomukset oli tehty yhden tai kahden vankitoverin toimesta. Niinpä samana vuonna tehtyjen anomusten rakenne ja sanamuoto saattoivat olla hyvinkin yhtenäiset.

Tämä riittääköön aineiston yleiskuvaukseksi. Siirrytään tarkastelemaan ensimmäistä tutkimusajanjaksoa ja sille osuneen otosvuoden armonanomuksia. Vuoden 1821 kuten muidenkin vuosien osalta tekstiin on sisällytetty kokonaisia lainauksia armonanomuksista sekä niihin annetuista lausunnoista ja/tai päätöksistä. Tarkoitus on antaa lukijalle jonkinlainen kuva niiden sisällöstä. Anomukset on valittu niiden edustavuuden mukaan. Esimerkiksi enemmistö vuoden 1821 armonanomuksista oli irtolaisuudesta tuomittujen tekemiä, joten toinen kyseisen vuoden siteeratuista anomuksista on sattumanvaraisesti valittu tästä ryhmästä.

2 Vuosien 1809 ja 1825 välinen aika – Ruotsin vallan aikaiset säädökset rikosoikeuden perustana

2.1 KUOLEMANRANGAISTUS YHÄ KÄYTÖSSÄ

Kun Suomi liitettiin vuonna 1809 osaksi Venäjän valtakuntaa, Ruotsin vallan aikainen lainsäädäntö jäi edelleen voimaan, mikä koski luonnollisesti myös rikosoikeutta. Pääasiallisen lähteen muodostivat vuoden 1734 lain rikosoikeudelliset säännökset ja yksittäiset sen voimaantulon jälkeen aikaansaadut uudistukset, joista tärkein oli Kustaa III:n rikoslakireformi. Viimeksi mainituista 1700-luvun lopun kustavilaisista uudistuksista huolimatta rikoslainsäädäntö säilyi autonomian ajalle siirryttäessä pääosin edelleen varsin vanhakantaisena ja ankarana. Niinpä Ruotsin vallan aikaista lainsäädäntöä – rikosoikeus mukaan lukien – haluttiin uudistaa jo autonomian ajan alkuvuosina. Vuonna 1814 hallituskonselji asetti komitean mukauttamaan Ruotsissa vuonna 1807 julkaistu lakikokoelma Suomen oloihin sopivaksi. Käytännöllisistä vaikeuksista johtuvan saamattomuuden vuoksi komitea hajotettiin vuonna 1831. Keisarin vuonna 1835 antamalla määräyksellä asetettiin uusi lakikomissio jatkamaan lainsäädännön systematisointia, joka piti sisällään myös rikoslain.

Lakikomission työn tuloksena syntyi vuonna 1842 ehdotus uudeksi rikoslaiksi. Käytännössä ehdotus merkitsi Ruotsin vallan aikaisten rikosoikeudellisten säännösten uudelleen järjestämistä. Esikuva uuden rikoslakiehdotuksen systematiikaksi oli haettu Venäjällä hiljattain vahvistetusta lakikokoelmasta (*Svod Zakonov*). Ehdotus sai kuitenkin erikseen asetetulta tarkastuskomitealta murskaavan tuomion. Sen katsottiin poikkeavan liian radikaalisti vuoden 1734 lain systematiikasta. Lopulta keisari mitätöi komission työn vuonna 1847. Kiista vuoden 1842 rikoslakiehdotuksesta voidaan nähdä poliittisena taisteluna. Sen vastustajat katsoivat ensinnäkin, että systematiikan muutos merkitsisi samalla lainmuutosta, mikä puolestaan tarkoittaisi valtiopäivien sivuuttamista lainsäädäntötyössä. Toisekseen *Svod Zakonovin* mukaisen systematiikan omaksuminen sinällään olisi edistänyt venäläistämistä. Lakikomission ”toisen tulemisen” myötä valmistui uusi ehdotus vielä vuonna 1858, mutta toivo lainsäädäntötyön elpymisestä asetti tavoitteet pelkkää systematisointia korkeammalle.⁷

Lakikomission ohella autonomian alkuaikoina virisi myös yksittäisiä rikos-

⁷ Blomstedt 1964, s. 425–429.

oikeudellisia uudistushankkeita, joista on mainittava pappissäädyn jo heti Porvoon valtiopäivillä tekemä ehdotus rikollisten lähettämisestä Siperiaan. Ehdotus johtikin 17 vuoden viiveellä uudistukseen, mutta tätä asiaa käsitellään tarkemmin luvussa kolme. Autonomian ajan alun poliittinen asetelma vaikutti osaltaan myös siihen, ettei uusia rikosoikeudellisia suuntauksia käsitelty oikeustieteellisessä tutkimuksessakaan. Ainoita vuosien 1809 ja 1825 välisellä ajanjaksolla syntyneitä rikosoikeudellisia kirjoituksia lienee Turun yliopistossa apulaisen toimineen Carl Ewert Ekelundin (1791–1843) vuonna 1824 valmistunut väitöskirjatyo *De concursu ad delictum (Rikosten yhtymisestä)*.⁸ Samainen Ekelund nimitettiin myöhemmin roomalaisen ja venäläisen lainopin professoriksi, ja hän toimi muun muassa mainitun 1835 vuoden lakikomission jäsenenä.⁹

Rikoslainsäädännön säilyminen ennallaan tarkoitti muun muassa sitä, että yli 50 rikoksesta oli edelleen seuraamuksena kuolemanrangaistus. Edellisten vuosisatojen tapaan lain ankara kirjain ei kuitenkaan vastannut todellisuutta. Alioikeuksien langettamia kuolemantuomioita lievennettiin edelleen hovioikeuksissa leuteraatiosäännösten nojalla. Autonomian aikainen legitimaatio hovioikeuksien leuteraatio-oikeudelle löytyi vuoden 1803 kuninkaallisesta kirjeestä. Hovioikeuksien leuteraatio-oikeutta oli tuolloin selkiytetty kaventamalla sen käyttöalaa vuosien 1753 ja 1756 kuninkaallisiin kirjeisiin nähden siten, että rangaistusten lieventäminen kiellettiin sellaisten kuolemanrangaistukseen tuomittujen osalta, jotka olivat syyllistyneet muun muassa murhaan, tappoon, myrkytykseen, murhapolttoon, postiryöstöön, vanhempien pahoinpitelyyn tai insestiin. Samaisessa vuoden 1803 kirjeessä säädettiin tosin, että mainituissa tapauksissa hovioikeudet saattoivat edelleen kuitenkin alistaa jutun keisarille, jos ne katsoivat, että tapauksen asianhaarat puhuivat jonkin muun kuin kuolemanrangaistuksen puolesta. Alistuksen yhteydessä hovioikeuksien tuli niin ikään suosittaa, mikä olisi tapauksen kannalta sovelias rangaistus. Göran Inger arvelee, ettei vuoden 1803 kirjeellä olisi ollut kovinkaan suurta vaikutusta Ruotsin leuteraatiokäytäntöön.¹⁰

Heikki Pihlajamäki on tutkinut Suomen leuteraatiokäytäntöä vuodesta 1809 aina vuoteen 1894, jolloin leuteraatiosta luovuttiin vuoden 1889 rikoslain voimaantulon yhteydessä. Kyseisenä ajanjaksona Turun, Vaasan ja Viipurin¹¹ hovioikeuksissa leuteroitiin yhteensä 630 juttua. Näistä peräti 469 tapausta koski ryöstöstä kuolemaantuomitun henkilön rangaistuksen lieventämistä. Leuteraation seurauksena tuomittu saattoi lievimmillään päästä kuolemanrangaistuksen sijasta ruoskimisella ja julkisella kirkkorangaistuksella. Ankarimmillaan tuo-

⁸ Björne 1998, s. 200, 213.

⁹ Klami 1977, s. 49–52.

¹⁰ Inger 1976, s. 48–50.

¹¹ Viipurin hovioikeuden osalta vasta sen perustamisvuodesta 1839 lähtien.

mittu saattoi joutua elinikäiseen pakkotyöhön. Leuteraatiopäätöksiä perusteltiin muun muassa tekijän nuorella iällä tai puutteellisella laintuntemuksella (”ei tiennyt teosta seuraavan niin ankaraa rangaistusta”).¹² Leuteraatio näytteli siten suurta roolia osana kuolemanrangaistusten lieventämiskoneistoa – ainakin mitä ryöstörikoksiin tulee.

Edellisten vuosisatojen tavoin myös hallitsijan armahdusoikeus vaikutti omalta osaltaan siihen, ettei kuolemanrangaistuksia pantu tosiasiallisesti täytäntöön siinä määrin kuin laki olisi edellyttänyt. Autonomian aikainen lainsäädännöllinen perusta keisarin armahdusvallalle löytyi Ruotsin vuoden 1772 hallitusmuodosta, jossa hallitsijalle oli annettu ehdoton valta myöntää armahduksia. Kuninkaan armahdusvaltaahan oli Ruotsi-Suomessa ollut laajimmillaan nimenomaan Kustaa III:n hallituskaudella, joten Aleksanteri I:llä ei liene ollut tältäkkään osin huomauttamista Ruotsin vallan aikaisten perustuslakien hyväksymisen suhteen.

Keisarin yksinomainen armahdusoikeus vahvistettiin kuitenkin vielä erikseen elokuussa 1809, jolloin Aleksanteri I antoi armollisen ohjesäännön (*Reglemente*) hallituskonseljin järjestämiseksi. Ohjesäännön oikeus-osastoa koskevassa osassa säädettiin, ettei kuolemantuomioita saanut panna täytäntöön, ennen kuin ne oli alistettu keisarin vahvistettaviksi. Hovioikeudet ja senaatin oikeusosasto noudattivatkin tätä periaatetta läpi koko autonomian ajan. Armonanomusten osalta ohjesäännössä säädettiin puolestaan, että kaikki armonanomukset tuli lähettää oikeusosastolle 15 päivän kuluessa siitä, kun tuomittu oli saanut tiedon tuomiostaan. Senaatin oikeusosaston tuli puolestaan suorittaman-
sa tutkinnan jälkeen lähettää armonanomukset keisarille ja liittää niihin lausuntonsa.¹³

Kuvatunlainen oli siis tilanne rikosoikeuden ja armahdusoikeuden osalta Venäjän vallan alaisuuteen siirryttäessä. Kuolemanrangaistus oli käytössä, mutta lainsäädäntö tunsu keinoja sen lieventämiseksi. Leuteraatio oli varattu pitkälti ryöstöstä tuomituille langetettujen rangaistusten lieventämiseen. Siirryttäen katsomaan, millainen vaikutus keisarin harjoittamalla armahduskäytännöllä oli kuolemaan ja muihin rangaistuksiin tuomittujen rikollisten osalta.

2.2 ARMONANOMUSTEN ALHAINEN LUKUMÄÄRÄ VUONNA 1821

Senaatin oikeusosaston vuoden 1821 anomus- ja valitusdiaariin on merkitty yhteensä 60 henkilöä, jotka olivat anoneet keisarilta armoa. Anomuksia tosin

¹² Pihlajamäki 2001.

¹³ Hans Keiserl. Maj:ts Nådiga *Reglemente* för Dess tillförordnade Regerings-Conseil i Storfurstendömet Finland (6 (18)/8 1809), 34–36 kohdat.

oli tehty ainoastaan 41 kappaletta, sillä osa anojista oli jättänyt keisarille yhteisanomuksen. Yhteisanomuksia jätettiin kuusi kappaletta ja niiden yhteenlaskettu henkilömäärä oli 25.¹⁴ Esimerkkinä mainittakoon kahdeksan irtolaisuudesta tuomitun henkilön jättämä yhteisanomus, jossa he anoivat vapautusta heille tuomitusta yleisestä työstä.¹⁵ Rikosryhmittäin ja päätösten sisällön mukaan anomukset jakaantuivat alla olevassa taulukossa kuvatulla tavalla (taulukko 1).

Taulukko 1: Vuoden 1821 armonanomukset rikosryhmittäin sekä päätösten sisällön mukaan jaoteltuina

	Yhteensä	Hyväksytty	Hylätty	Rauenneet/ tutkittavaksi ottamatta jätetyt	Hyväksytyt %	Hylätyt %
Henkirikokset	9	4	5	–	44,4 %	55,6 %
Lapsenmurha & kuoleman- tuottamus	5	2	3	–	40 %	60 %
Varkaudet	3	0	3	–	0 %	100 %
Muut rikokset	12	2	9	1	16,7 %	75 %
Irtolaisuus	31	2	21	8	6,5 %	93,5 %
Yhteensä	60	10	41	9	16,7 %	68,3 %

Henkirikokset

Kuten taulukosta käy ilmi, henkirikoksista tuomittuja armonanojia oli yhteensä yhdeksän. Heistä seitsemän oli tuomittu taposta kuolemanrangaistukseen, yksi osallisuudesta murhaan tunnustusvankeuteen ja yksi muulla tavoin tehdyn surman yrityksestä raipparangaistukseen sekä julkiseen kirkkorangaistukseen. Yhtä tappotapausta lukuun ottamatta kaikki jutut päätyivät lopulta keisarin ratkaistaviksi, kunhan senaatin oikeusosasto oli ensin tutkinut ne. Tappoon syyllistyneiden osalta alistus keisarille tapahtui tavallaan kahdella eri perusteella. Yhtäältä kyse oli kuolemantuomioista, jotka piti vuoden 1809 ohjesäännön mukaan alistaa aina keisarin ratkaistaviksi. Toisaalta kyse oli armonanomuksista, joissa ratkaisuvalla rikokseen katsomatta kuului samaisen ohjesäännön perusteella niin ikään keisarille. Poikkeukseksi jäänyttä yksittäistä tappotapausta ei alistettu keisarille luultavasti siksi, että kyseessä oli sekä armonanomus että valitus.¹⁶ Siinä senaatin oikeusosasto muutti hovioikeuden tuomitseman kuole-

¹⁴ Pag. 27/1821 Silfver & Ruth; pag. 73/1821 Svartz ym.; pag. 94/1821 Grén ym.; pag. 102/1821 Repo ym.; pag. 135/1821 Fant ym.; pag. 135/1821 Holm ym.

¹⁵ Pag. 73/1821 Svartz ym.

¹⁶ Pag. 87/1821 Kaipainen.

manrangaistuksen kahdeksi vuodeksi linnoitustyötä, raipparangaistukseksi ja julkiseksi kirkkorangaistukseksi. Senaatin oikeusosasto toimi siten viimeisenä valitusinstanssina, ja koska se muunsi kuolemanrangaistuksen muuksi rangaistukseksi, tapausta ei enää ollut tarvis alistaa keisarille ja armonanomuskin menetti merkityksensä.

Armonanomusten perusteet olivat verrattain yhteneväisiä. Yhtä lukuun ottamatta kaikki taposta tuomitut vetosivat anomuksissaan rikoksenteko-olosuhteisiin – siihen, että rikos oli tehty humalan aiheuttamassa tiedottomassa tilassa, pikaistuksissa riidan päätteeksi tai itsepuolustukseksi. Näiden tapausten osalta en ole selvittänyt tapahtumien oikeaa kulkua esimerkiksi oikeudenkäyntipöytäkirjoihin tukeutuen, mutta voitaneen sanoa, että armonanomuksissa kerrotut rikoksen tekemiseen johtaneet syyt kuvastavat varsin pitkälti 1800-luvun tyyppillistä henkirikostapausta. Alkoholi ja rikosta edeltänyt sanaharkka/tappelu olivat olennaisia tuon(kin) ajan henkirikoksiin kuuluvia elementtejä.¹⁷

Henkirikosryhmän yhdeksästä anomuksesta hyväksyttiin neljä, jotka olivat kaikki tappojuttuja. Niissä senaatin oikeusosasto oli tutkinnan päätteeksi päättänyt ehdottamaan, että anomukset hyväksyttäisiin tapauksessa esiintyneiden ”lieventävien asianhaarojen” vuoksi tai siksi, että tappo oli tehty itsepuolustuksesta. Näistä kolme alistettiin keisarille, joka hyväksyi anomukset viitaten oikeusosaston lausuntoihin.¹⁸ Yhden anomuksen oikeusosasto ratkaisi siis itse (em. anomus/valitus). Kuolemanrangaistuksen sijasta jokainen armahduksen saanut anoja tuomittiin raippa- ja julkiseen kirkkorangaistukseen sekä määrävuosiksi (2–10 vuotta) yleiseen työhön linnoituksessa. Vastaavasti viisi ryhmän anomuksista hylättiin.¹⁹ Kielteisiä päätöksiä ei perusteltu. Sekä senaatin oikeusosasto että keisari tyytyivät anomuksissaan toteamaan, ”ettei anomuksen tueksi löytynyt syitä”. Käytännössä tämä tarkoitti, että henkirikosryhmästä kolmen osalta kuolemanrangaistus mitä luultavimmin pantiin myös todella täytäntöön.

Senaatin oikeusosaston anomus- ja valitusdiaari 2.3.1821:

Stormächtigste Allernädigste Kejsare!

Medelst i djupaste underdånighet bilagde Utslag, har Eders Kejserliga Majestäts Höglofliga Åbo Hof Rätt af uptagne skäl dömt mig, för å Torparen Mårten Häckinen föröfvat dråp lif mitt mista, samt att å wanlig rätteplats warda Halshuggen, hvar efter min döda kropp komme att i kyrkogård afsides nedläggas, uti hvilket rysliga Straff jag härmedelst lika underdånigst vågar om nådig lindring och förskoning bönfalla.

¹⁷ Ks. Ylikangas 1976, s. 100–104.

¹⁸ Pag. 40/1821 Wiljakainen; pag. 127/1821 Michelsson; pag. 216/1821 Ask.

¹⁹ Pag. 89/1821 Miettinen; pag. 127/1821 Eliasson; pag. 190/1821 Adamsdotter; pag. 197/1821 Lager; pag. 198/1821 Hällström.

Genom den i målet anställda ransakningar wäl dett af mig begåna brott till sin beskaffenhet och natur utredt men då Eders Kejserliga Majestät tacktes till nådigt öfwerwägande taga de flere skäl och omständigheter som föranledt en mensklig svaghet att af öfwerilning och till förekommande af ett lika för mig olyckelige må hända i annan händelse förestående oblidt öde, som den afledne vid dett olyckeliga ögonblick träffat, begå ett brott för hvilket Mensligheten vid blotta åtanckan ryser; Så torde Eders Kejserliga Majestäts Landsfaderliga Nåd taga rum för Lagarnes Stränghet, helst jag af den afledne i anseende till den oss emellan, af de uti undersökningen uptagne ensaker upkomma oenighet redan i flere tider och vid särskildta tilfällen warit med slagsmål öfwer fallen. Ut i hvilket underdåniga hopp, jag i djupaste underdånighet wågar bönfälla, om Nådig lindring och förskoning uti dett min brottslighet allernådigst måtte anses och beläggas med annan lindrigare bestraffning med hvilken underdånig förtröstan jag torde få nåden att med underdånig wördnad och trohet framhärda in till mitt yttersta.

Eder Kejserliga Majestäts

*Allerunderdånigste och troplickigste Undersåte
Adam Wiljakain
fängslig å Heinola Krono Häckte²⁰*

Senaatin oikeusosaston pöytäkirja 4.4.1821:

*Och fann lika med hvad Hof Rätten uti sitt Utslag uptagit det wara lagligen utredt, att Adam Wiljakain wid förenämnda tilfällen tillskyndat Torparen Mårten Häckinen de svåra åkommor å hufvudet, hvaraf hans död enligt Provincial Läkaren Doctor Maconis utgifna bevis warit en ovilkorlig följd, samt att Wiljakain derföre enligt Lag blifwit af Hof Rätten rätterligen dömd; likasom Hof Rätts Rådet i alt öfrigt gällande Hof Rättens Utslag. Men som ransakningar utredda, att Mårten Häckinen två dagar före benämnda tilfäl-
len utan då gifwen inledning eller eljest rätterlig orsak med häftighet ofwerfallit och slagit Wiljakain, samt att Häckinen jemväl den angifna dagen då Wiljakain hos Rusthållaren Petter Kordia ledt talat å benämnda händel och öfwan väckt fråga om förlikning dem imellan, genom tystnad afvändat – – samtal derom hwar till ännu komma, att på sätt Wiljakain upgräfwat uti sin för – – bekännelse, Häckinen, – – Wiljakain med honom blifwit lämnad på tu manna hand Petter Kordias bonings stuga, ehuru derundan waken, likwäl iakttagit en hemsk tystlåtenhet; derför och emedan alt detta syntes hafwa gifwit Wiljakain anledning att misstänka Häckinens förhållande vid sistbenämnda tilfälle, samt Wiljakain således af frucktan att af Häckinen blifwa ytterligen misshandlad och för ett sådant förekomma, sannolikt tillskyndat Häckinen det honom öfwergången wåld; ty och då Wiljakain bekänt det emot honom angifna brott, hvarföre utan fullkomlig utredning derom icke stått ett – – och hur jemwäl dessförinnan, enligt det om honom utfärdade präste bewis, klanderlöst sig förhållit, fann Hof Rätts Rådet sig äga anlednig att uti*

²⁰ Pag. 40/1821 Wiljakainen.

den hemställan som jemlikt 4. punkten i Nådiga Reglementet af den 6/18 Augusti 1809. i målet komma att afgå, till Hans Kejslerliga Majestäts Eget Höga godtfinnande i underdånighet öfwerlemna, om icke Wiljakain kunde af Gunst och Nåd förskonas från dödstraffet och deremot åläggas att umgälla sitt brott med fyratio par spö tre slag af paret, uppenbar kyrckoplikt i Jockas Sockens kyrka, samt allmänt arbete å Sveaborgs Fästning i tio år tid.

Lagmannen Fabritius instämde uti det utlåtande HofRätts Rådet Richter utgifwit.

Allmänna Referendarie Secreteraren Baron Mellin gillade öfwer den öfwan Adam Wiljakain afsagd dödsdom, jemte Hofrättens utlåtande i alt öfrigt och hemställa målet till Hans Kejslerliga Majestäts Egen Höga omprfning, utan att Baron och Allmänna Referendarie Secreteraren likwäl fann sig äga anledning att derwid tilstyrcka Nåd för Wiljakain.

Guverneuren Edelheim och Stats Rådet Hisinger – – ense med HofRätts Rådet Richter.

Stats Rådet Krook och Presidenten Baron Tandefeldt förenade sig med och Allmänna Referendarie Secreteraren Baron Mellin; kommande underdånig hemställan i målet, att jemlikt flesta rösterna upsättas, samt tillika med handlingarna och utdrag af detta protocoll till Hans Kejslerliga Majestät insändas.

Senaatin oikeusosaston pöytäkirja 21.2.1822:

General Gouverneuren m.m. Grefve Steinheils skrifvelse med bestyrkt Svensk öfversättning af Stats Secreteraren mm. Baron Rehbinders bref till Grefven och General Gouverneuren af den 21. sistvikne Januarii, derom att Hans Kejslerliga Majestät i Nåder låtit Sig föredraga Kejslerliga Senatens underdåniga hemställan af den 4. April förlidet år angående Drengen Adam Wiljakain, hvilken för begånget dråp å Torparen Mårten Häckinen, till följe af Hof Rättens i Åbo den 9. Februarii sagde år meddelse Utslag borde hallshuggas och hans kropp derefter afsides i Kyrkogård läggas, samt att Hans Kejslerliga Majestät väl funnit angifne Wiljakain hafva gjort sig skyldig till det af Hov Rätten honom ådömde dödsstraff, men uppå de af Senaten upplagne bevekande skäl och omständigheter ag Gunst och Nåd velat Adam Wiljakain från sagde straff förskona samt i Nåder förklarar honom i stället böra umgälla sitt brott med Fyratio par Spö, tre slag af paret, en Söndag en uppenbar Kyrckoplikt i Jockas Sockens Kyrka samt Allmänt arbete å Sveaborgs Fästning i Tio års tid.

Lapsenmurha & kuolemantuottamus

Lapsenmurha- ja sikiönkuolemantuottamustapauksia (”vällande av fosters död”) oli viisi (kaksi lapsenmurhaa ja kolme kuolemantuottamusta). Ne on erotettu omaksi ryhmäkseen siksi, että ne poikkeavat luonteeltaan olennaisesti muista henkirikoksista ja niiden määrä myös kasvaa tutkimuksen myöhempien otosvuosien aineistossa. Niin ikään on mielenkiintoista seurata, miten senaatin oikeusosasto ja keisari suhtautuivat lastenmurhasta tuomittujen anomuksiin.

Esimerkiksi Annars on kirjoittanut Ruotsin osalta, että lapsenmurhasta langettujen kuolemantuomioiden täytäntöönpanossa vuoden 1779 jälkeen tapahtunut lasku oli nimenomaan seurausta kuninkaan armahduskäytännöstä.²¹

Vaikka yhden otosvuoden niukasta tapausmäärästä ei voi vielä tehdä johtopäätöksiä suuntaan tai toiseen, voidaan kuitenkin sanoa, että Ruotsin kuninkaan armahduskäytäntö lapsenmurharikollisten kohdalla säilyi ainakin vuoden 1821 osalta ennallaan autonomian ajan Suomeen siirryttäessä. Keisari nimittäin armahti molemmat lapsenmurhasta kuolemaan tuomitut naiset. Kumpikin naisista oli armonanomuksessaan vedonnut synnytyksen jälkeiseen ”heikkoon mielentilaan”. Toinen naisista anoi ”lievennystä”,²² kun toinen puolestaan pyysi, että hänelle langetettu kuolemanrangaistus muutettaisiin vesileipävankeudeksi.²³ Senaatin oikeusosasto päätti puoltaa ensin mainittua anomusta siinä esityillä perusteilla. Jälkimmäisen osalta oikeusosasto katsoi, ettei ollut syytä hyväksyä tehtyä anomusta, mutta lisäsi, että jos keisari sen sijaan katsoisi hyväksi armahtaa, niin sopiva rangaistus olisi vitsarangaistus, julkinen kirkkorangaistus ja 10 vuotta työtä rangaistuslaitoksessa. Senaatin oikeusosasto ei siten katsonut olleen aihetta suostua naisen ehdottamaan epätavalliseen muuntorangaistukseen, mutta sen sijaan ehdotti tavanomaisempaa muuntorangaistusta. Keisari hyväksyi oikeusosaston ehdotuksen muuttaen kuitenkin 10 vuoden pakkotyörangaistuksen elinkautiseksi.

Keisari hylkäsi sen sijaan kaikki kolme kuolemantuottamustapausta oikeusosaston esityksen mukaisesti. Yhden osalta oikeusosasto totesi erikseen, ettei edellytyksiä armahdukselle ollut, sillä anoja oli jo hovioikeudessa tuomittu tavallista lievempään rangaistukseen.²⁴ Toisen osalta todettiin yksinkertaisesti, ettei anomukselle ollut perusteita.²⁵ Kolmannen hylätyn anomuksen kohdalla oikeusosasto lisäsi, että jos anoja tuntee, ettei hän kestä langetettua vitsarangaistusta, hänen tulisi kääntyä hovioikeuden puoleen.²⁶ Senaatin oikeusosaston lisäys perustui vuonna 1781 annettuun kuninkaalliseen kirjeeseen, jossa määrättiin, että hovioikeuksien tuli vastedes vastaanottaa anomukset raipparangaistusten muuttamiseksi vesileipävankeudeksi myös niissä tapauksissa, joissa valitus aika alioikeuden antamasta tuomiosta oli jo kulunut loppuun. Hovioikeuden oli myös lähetettävä kuninkaalle lausuntonsa jokaisesta tällaisesta muuntoanomuksesta. Kuninkaallisen kirjeen mukaan perusteet muuntamiselle olivat korkea ikä ja siitä aiheutuva heikko terveys.²⁷

²¹ Annars 1965, s. 295–297.

²² Pag. 174/1821 Michelsdotter.

²³ Pag. 117/1821 Forsman.

²⁴ Pag. 125/1821 Farlig.

²⁵ Pag. 211/1821 Myryläinen.

²⁶ Pag. 132/1821 Flygar.

²⁷ *Kongl. Bref till R. Hof-Rätt, angående pröfning af ansökningar om förwandling af kroppspligt, sedan Under-Rätts Utslag vunnit laga kraft; den 9 Augusti 1781.*

Varkaudet

Erilaisista varkauksista tuomittujen henkilöiden ryhmää ei kertynyt kuin kolme anojaa. Heistä kaksi oli tuomittu murtautuen tehdystä kirkkovarkaudesta²⁸ ja yksi tavallisesta varkaudesta²⁹. Kaikki oli tuomittu elinkautiseen linnoitustyöhön sekä ruumiinrangaistukseen – kaksi ensin mainittua lisäksi julkiseen kirkkorangaistukseen. Heidän osaltaan yhteisanomus alistettiin keisarille, joka hylkäsi sen senaatin oikeusosaston lausunnon mukaisesti. Tavallisesta varkaudesta tuomitun armonanomusta ei syystä tai toisesta edes alistettu keisarille, vaan oikeusosasto hylkäsi sen suoraan. Anoja pyysi, että hänet vapautettaisiin ja lähetettäisiin kotiseudulleen Ruotsiin.

Muut rikokset

Muut rikokset -kategoriaan kertyi 15 anomusta. Joukossa oli muun muassa ryöstöstä, rahanväärennöksestä ja rauhanvalarikoksesta tuomittuja. Suurimman yksittäisen anojaryhmän muodostivat kahdeksan salakuljetukseen ja/tai purjehdusrikokseen syyllistynyttä henkilöä. Mikä sitten selittää kyseisistä rikoksista tuomittujen suhteellisesti suuren osuuden (13,3%) kaikista vuoden 1821 tapauksista? Ehkäpä niiden korkeahko lukumäärä selittyy osittain sillä, että edellä mainitun vuoden 1809 ohjesäännön mukaan sanotunlaisten rikosten ensimmäisenä oikeusasteina toimivat hovioikeudet, joiden päätöksistä oli mahdollisuus valittaa senaatin oikeusosastoon.³⁰ Koska kolmas oikeusaste puuttui, saatetaan olla, että salakuljetuksesta ja purjehdusrikoksista tuomitut anoisivat herkemmin armoa vielä keisarilta – ikään kuin kolmantena oikeusasteena.

Muut rikokset -kategorian anomuksista hyväksyttiin vain kaksi. Toisessa tapauksessa kyse oli rahanväärennöksestä kuolemaantuomitun (ryhmän ainoa kuolemantuomio) henkilön anomuksesta.³¹ Senaatin oikeusosasto perusteli puoltavaa esitystään sillä, että väärennetyt setelit eivät olleet vielä ehtineet aiheuttaa vahinkoa. Kuolemanrangaistuksen sijasta oikeusosasto esitti, että anojaa rangaistaisiin häpeärangaistuksella (paalu), julkisella kirkkorangaistuksella, kunnianmenetyksellä, raipparangaistuksella sekä 10 vuoden mittaisella pakkotyörangaistuksella linnoituksessa. Puoltava ehdotus syntyi äänestyksen jälkeen (6–2). Vähemmistöön jääneet jäsenet olisivat ehdottaneet määräaikaisen työrangaistuksen sijasta elinkautista ilman kunnianmenetystä. Keisari hy-

²⁸ Pag. 27/1821 Silfver & Ruth.

²⁹ Pag. 242/1821 Knatt.

³⁰ Hans Keiserl. Maj:ts Nådiga *Reglemente* för Dess tillförordnade Regerings-*Conseil* i Storfurstendömet Finland (6 (18)/8 1809), 33-kohta.

³¹ Pag. 199/1821 Filander.

väksyi kuitenkin enemmistön ehdotuksen sellaisenaan. Toinen armahdetuista oli puolestaan tuomittu salakuljetuksesta.³² Anoja oli vedonnut siihen, ettei säännöstä, jonka perusteella hänet oli tuomittu, oltu tekohetkellä vielä kuulutettu hänen kotipitäjässään. Sekä senaatin oikeusosasto että keisari katsoivat oikeaksi hyväksyä anomuksen mainituin perustein.

Ryhmän muista anomuksista yhdeksän hylättiin ja yksi³³ jätettiin tutkittavaksi ottamatta. Kyseiset anojat oli tuomittu sakosta aina elinkautiseen työorangaistukseen saakka yhdistettynä julkiseen kirkkorangaistukseen ja ruumiinrangaistukseen. Hylätyiksi tulleista anomuksista viiden osalta oikeusosasto oli päättänyt pelkästään jättämään anomuksen keisarin harkintaan ilman kannanottoa puolesta tai vastaan.³⁴ Vastaavasti neljän anojan osalta oikeusosasto totesi, ettei ollut löytänyt syytä anomusten tueksi.³⁵

Irtolaisuus

Ylivoimaisesti suurimman joukon vuonna 1821 armoa anoneista muodostivat irtolaisuudesta työorangaistukseen tuomitut henkilöt.³⁶ Heidä oli yhteensä 31 eli hiukan yli puolet kaikista kyseisenä vuonna armoa anoneista henkilöistä. Irtolaisuudesta tuomittujen suurta määrää vuoden 1821 armoanoneista henkilöistä ei voida pitää yllätyksenä ottaen huomioon aikakauden sosiaalinen ja taloudellinen tilanne. Väestönkasvu oli Suomessa varsin voimakasta 1800-luvun alkupuoliskolla, eikä maatalousvaltainen talous pystynyt luomaan uusia työ- tai palveluspaikkoja. Kehitys merkitsi tilattoman väestönosan kasvua, ja niinpä myös irtolaisuudesta ja sen lieveilmiöistä muotoutui mittava ongelma.³⁷ Yhä kasvavaa irtolaisten määrää pyrittiin edellisvuosisatojen tavoin kontrolloimaan hallinnollisin keinoin. Toimivalta irtolaisuusasioissa kuului kunkin läänin maaherralle, jonka tehtävänä oli ratkaista, oliko tutkinnan kohteena olevaa henkilöä pidettävä irtolaisena, ja tuliko hänet näin ollen lähetettävä yleiseen työhön johonkin maamme työlaitoksista.³⁸ Vaikka irtolaisuus ei siten ollut rikos, sen seuraamukset olivat kuitenkin osittain täysin samoja kuin rikollisuudenkin. Esimerkiksi vuoden 1819 alussa Viaporin linnoitusvankilan ja yleisen työlaitoksen koko populaatiosta 182 henkilöä oli tuomittu rikoksista ja peräti 280

³² Pag. 81/1821 Teräväinen.

³³ Pag. 34/1821 Pippingskjöld.

³⁴ Pag. 135/1821 Fant ym.; pag. 159/1821 Lilius.

³⁵ Pag. 72/1821 Jälttinmäki; pag. 135/1821 Fant ym.

³⁶ Puhun jatkossa pääosin irtolaisuudesta ”tuomituista” anojista, vaikka heidän kohdallaan kyse oli kuvernöörien määräämästä hallinnollisesta seuraamuksesta. Käytän ilmaisua sen lyhyiden vuoksi.

³⁷ Nygård 1985, s. 23–36.

³⁸ Ståhlberg 1893, s. 18–21.

irtolaisuudesta. Seuraavalta vuodelta koko maata koskevat luvut ovat 122 linnavankia (pl. elinkautista kärsivät), 35 tunnustusvankia ja 335 irtolaisuudesta yleiseen työhön tuomittua.³⁹

Irtolaiseksi todetulle koitunut tyypillinen (hallinnollinen) seuraamus oli puoli vuotta yleistä työtä – miehille linnoituksilla ja naisille kehruuhuoneessa – taikka niin kauan kunnes tuomittu onnistuisi hankkimaan itselleen laillisen suojelun. Käytännössä tämä tarkoitti monen osalta sitä, että työrangaistusta saattoi joutua kärsimään useita vuosia. Työn hankkiminen rangaistuslaitoksesta käsin oli nimittäin varsin vaikeaa, mikä olikin yleisin armonanomuksissa esitetty peruste. Kaikki vuoden 1821 aineiston irtolaisuudesta tuomitut anoivat vapautusta, jotta he voisivat palata kotipaikkakunnalle ja hankkia itselleen laillisen suojeluksen. Usein vedottiin lisäksi siihen, että anojalla oli vakaa aikomus viettää vastedes nuhteetonta elämää. Ryhmän anomuksia ei alistettu lainkaan keisarille, vaan päätöksen teki yksin senaatin oikeusosasto.

Irtolaisuudesta tuomittujen armonanomuksista hyväksyttiin ainoastaan kaksi eli suhteellisesti pienin osa saman vuoden rikosryhmiin verrattuna. Senaatin oikeusosaston myönteisissä päätöksissä käyttämä vakioperustelu, joka toistuu myös myöhempien otosvuosien osalta oli, että anoja oli kärsinyt rangaistustaan jo kauemman aikaa ja hänen käyttöksensä rangaistusaikana oli työlaitoksen saarnaajan ja vahtimestarin/päällysmiehen todistusten mukaan ollut moitteetonta. Toinen vapautetuista oli kärsinyt rangaistusta kaksi vuotta ja tuomittu aiemmin taskuvarkaudesta.⁴⁰ Toinen taas oli ollut linnoituksessa jo kolme vuotta ja tuomittu aiemmin osallisuudesta tappoon.⁴¹

Hylättyjen tapausten määrä nousi sen sijaan 21:een.⁴² Hylkääviä päätöksiä perusteltiin sillä, että anoja ei ollut pystynyt osoittamaan olevansa laillisessa suojeluksessa tai että oikeusosasto ei ollut löytänyt syitä hyväksyä anomusta. Osa kielteisistä päätöksistä jäi kokonaan ilman perusteluita. Hylättyjen anomusten joukosta löytyy tapauksia, jotka eivät millään muodoin poikenneet kahdesta hyväksytystä tapauksesta. Osa heistä oli suorittanut työrangaistustaan vähintään yhtä kauan kuin armahdetut ja käyttäytynyt todistusten mukaan moitteettomasti, mutta silti heitä ei armahdettu. He eivät myöskään poikenneet hyväksytyistä tapauksista rikoshistoriansa perusteella. Tällainen tapaus on esimerkiksi aiemmin taskuvarkaudesta tuomittu henkilö, joka oli suorittanut työrangaistusta kaksi vuotta ja kahdeksan kuukautta sekä käyttäytynyt sinä aikana

³⁹ Nygård 1985, s. 109–113.

⁴⁰ Pag. 103/1821 Ivanoff.

⁴¹ Pag. 39/1821 Gråå.

⁴² Pag. 37/1821 Åberg; pag. 50/1821 Ström; pag. 73/1821 Svartz; pag. 73/1821 Grum; pag. 73/1821 Bollström; pag. 73/1821 Line; pag. 73/1821 Bollström; pag. 73/1821 Blomer; pag. 73/1821 Kärkänen; pag. 73/1821 Holm; pag. 80/1821 Rahm; pag. 94/1821 Grén; pag. 94/1821 Lind; pag. 94/1821 Hägg; pag. 94/1821 Ståhl; pag. 102/1821 Repo; pag. 102/1821 Ruth; pag. 102/1821 Trygg; pag. 106/1821 Hedman; pag. 186/1821 Nordblom; pag. 187/1821 Bätman.

todistusten mukaan moitteettomasti.⁴³ Tapaus on näiltä osin lähestulkoon samanlainen toiseen hyväksyttyyn tapaukseen nähden ja vieläpä sillä erotuksella, että hylätyksi tullut anoja oli ollut rangaistuslaitoksessa kahdeksan kuukautta hyväksyttyä anojaa kauemmin. Hyväksytyjen tapausten pienen määrän vuoksi on mahdotonta sanoa, mitkä ovat olleet todelliset syyt hyväksymisen/hylkäämisen taustalla. Koska irtolaisten tekemien anomusten määrä kasvaa seuraaville otosvuosille siirryttäessä, voidaan senaatin ratkaisukäytännössä niiltä osin havaita jo tiettyä säännönmukaisuutta, mikä oikeuttaa tekemään johtopäätöksiä armahduspäätösten todellisista perusteista.

Irtolaisuudesta tuomittujen anomuksista oikeusosasto katsoi kolmen rauenneen. Yksi anomuksista katsottiin rauenneeksi, koska anoja oli jo vapautettu työlaitoksesta.⁴⁴ Toisen osalta anomukselle ei puolestaan ollut enää perusteita, sillä maaherralta pyydetyn lausunnon mukaan hän oli saanut laillisen suojeluksen.⁴⁵ Kolmas tapaus raukesi sen sijaan siksi, että anoja oli vain kuukautta aiemmin tehnyt samansisältöisen armonanomuksen, johon annettua päätöstä ei vielä oltu ehditty saattaa anojan tietoon.⁴⁶ Loput viisi irtolaisryhmän tapauksista jätettiin tutkittavaksi ottamatta.⁴⁷ Senaatin oikeusosasto lausui kaikkien osalta, ettei niitä voitu ottaa välittömään harkintaan. Sen sijaan hakijan tuli ensin kääntyä läänin maaherran puoleen ja pyytää tämän lausuntoa asiassa. Maaherran lausunto katsottiin tarpeelliseksi muun muassa siitä syystä, että anoja väitti olleensa laillisessa suojeluksessa tuomitsemisen hetkellä tai että hän kertoi hankkineensa sellaisen rangaistusaikana. Senaatin oikeusosasto ei diaarin merkintöjen mukaan pyytänyt lisäselvitystä maaherralta, vaan kehotti näitä anojia itse kääntymään maaherran puoleen. Koska toimivalta irtolaisuusasioissa oli maaherralla, hänelle kuului myös päätösvalta sen suhteen, olivatko vapauttamisen edellytykset (lailliseen suojelukseseen pääseminen) täyttyneet. Armonanomukseen turvauduttiin vain sellaisissa tapauksissa, joissa ei ollut käsillä irtolaislainsäädännön mukaisia perusteita saada vapautusta.

Senaatin oikeusosaston anomus- ja valitusdiaari 11.10.1821:

Stormächtigste Aller Nädigste Kejsare!

Emedan jag som redan sen den 17de Martii 1821 suttit fången hvid allmänna Arbets Inrättningen å Sveaborg enligt Hans Kejsrerliga Majestäts Nädiga Utslag af den 13de December 1820 att såsom försvarslös hållas till ett års arbete hvid förenämnde Allmänna Arbetshus; Men som jag intet på något

⁴³ Pag. 94/1821 Lind.

⁴⁴ Pag. 102/1821 Hall.

⁴⁵ Pag. 194/1821 Muinonen.

⁴⁶ Pag. 212/1821 Flink.

⁴⁷ Pag. 186/1821 Thomasson; pag. 187/1821 Flink; pag. 190/1821 Andersson; pag. 218/1821 Pakari; pag. 218/1821 Weckman.

sätt kan se mig vara iståndsatt att erhålla mig Laga försvar sålänge jag sitter fången å Sveaborg vågar jag derföre i djupaste underdånighet anhålla, det värdes Eder Kejserliga Majestät af dess Landtfaderliga Mildhet Aller Nådigst förkorta mitt långvariga lidande under trældensens Ok, samt afsända mig till min hemort; Och att mig derjämte Aller Nådigst torde meddelas några dagars delatjon att få förskaffa mig Laga försvar, ty utom Eder Kejserliga Majestäts Nådiga förordnande till min befrielse, är mig intill annat mötande än den grymma Lifstiden ehuru som Lösdrifvare hit Dömd. Med förtröstan om Nåd och återvinnande af min förlorade frihet, får jag Nåden framhärda med aller djupaste undersåtelig vörndnad, nit och trohet.

Stormäktigste Aller Nådigste Kejsarens!

Eder Kejserliga Majestäts!

*Allerunderdånigste och troppliktigste undersåte.
Israel Båtman, Hemmafrån Malax socken Wasa län.
Allmän Arbetskarl å Sveaborg.⁴⁸*

Senaatin oikeusosaston pöytäkirja 27.10.1821:

Men Kejserliga Senaten ansåg sig icke kunna omedelbarligen till pröfning upptaga den underdåniga ansökningen, utan ägde Båtman att om dess endtledigande från fästningen göra ansökning hos Landshöfdingen i Tavastehus och dess utlåtande afväckta.

Hvilket af Referendarie Secreteraren skulle tecknas å ansökningen, som derefter komme att tillsändas Landshöfdingen i Tavastehus, för att varda till sökanden återställd.

2.3 YHTEENVETO VUODEN 1821 AINEISTOSTA

Vuoden 1821 armonanomuksista 10 hyväksyttiin ja vastaavasti 50 hylättiin. Hyväksymisprosentti oli näin ollen 16,7. Huomionarvoista on ensinnäkin se, ettei keisari poikennut senaatin oikeusosaston tekemistä päätösehdotuksista oikeastaan kertaakaan (yhteensä 21 tapausta). Ainoastaan toisen lapsenmurhatapauksen osalta keisari muutti oikeusosaston ehdottaman 10 vuoden työran- gaistuksen elinkautiseksi. Niissä viidessä tapauksessa, jotka oikeusosasto jätti keisarin harkintaan ilman päätösehdotusta, keisari päätyi aina hylkäävään päätökseen. Näistäkin neljän henkilön osalta oikeusosaston päätös oli syntynyt vasta äänestyksen jälkeen; vähemmistö olisi alistanut anomukset keisarille hylkäysehdotuksen kera.⁴⁹ Voidaan sanoa, että vuoden 1821 anomusten kohdalla keisari noudatti oikeusosaston lausunnoissa omaksuttua kantaa lähes täysin. Lisäksi oikeusosasto käytti tosiasiallista armahdusvaltaa irtolaisanojien kohdalla.

⁴⁸ Pag. 187/1821 Båtman.

⁴⁹ Pag. 135/1821 Fant ym.

Mielenkiintoinen on myös tapaus, jossa keisari armahti salakuljetuksesta tuomitun, koska tuomion perustana ollut säädestä ei vielä oltu kuulutettu anojan kotipitäjässä.⁵⁰ Perustelun voidaan sanoa noudattaneen modernia rikosoikeudellista legaliteettiperiaatetta, jonka mukaan vain laissa säädetyistä rikoksista voidaan tuomita rangaistukseen.

Kolmas huomionarvoinen seikka on se, että kolmea kuolemarangaistukseen tuomituista ei armahdettu. Todennäköistä siis on, että heidän osaltaan kuolemanrangaistus todella pantiin täytäntöön. Luku vastaa hyvin pitkälti tietoja vuosina 1824 ja 1825 täytäntöönpannuista kuolemantuomioista. Pirkko-Leena Otonkosken selvityksen mukaan vuonna 1824 teloitettiin neljä kuolemaantuomittua ja seuraavana vuonna, jolloin maassamme pantiin täytäntöön rauhanajan viimeinen kuolemanrangaistus, teloitettujen henkilöiden määrä oli kaksi.⁵¹

Lopulta on pantava merkille, että irtolaisuudesta yleiseen työhön passitettujen henkilöiden tekemien armonanomusten määrä oli yli puolet koko anomusten määrästä. Koska monien irtolaisuudesta tuomittujen oli käytännössä lähes mahdotonta hankkia laillinen suojele työlaitoksesta käsin (varsinkaan kun ei ollut sukulaisia, jotka olisivat voineet heitä siinä auttaa), oli armahdus sellaisille henkilöille ainoa keino päästä vapauteen. Armahdusta ei siten käytetty lieventämään yksinomaan rikoksista tuomittujen rangaistuksia, vaan se toimi myös keinona lieventää hallinnollisen sääntelyn epäkohtia.

⁵⁰ Pag. 81/1821 Teräväinen.

⁵¹ Otonkoski 1997.

3 Armahdusoikeuden osittainen legalisoituminen vuoden 1826 asetuksen myötä

Toisen tutkimusjakson (1826–1869) kolmena ensimmäisenä vuosikymmenenä rikosoikeutta käsittelevä oikeustieteellinen tutkimus säilyi edellisen tutkimusjakson tapaan varsin vähäisenä. Tässä yhteydessä on ehkä syytä kuitenkin mainita Johan Philip Palménin (1811–1896) tohtorinväitöskirja *Om nödvärn enligt Finlands gällande lag* vuodelta 1840. Se on ensimmäinen rikosoikeudellinen kirjoitus, jota voidaan pitää monografiana. Palménin väitöskirja ei ollut pelkästään muodoltaan vanhahtava 1700-luvun väitöskirjoja muistuttavine johdantoineen, vaan se oli sitä myös sisällöltään. Palmén otti tutkimukselliseksi lähtökohdakseen luonnontilan ja yhteiskuntasopimuksen käsitteet osoittautuen siten luonnonoikeudellisen ajattelun kannattajaksi. Palmén ei myöskään juurikaan hyödyntänyt uusinta saksalaista rikosoikeudellista kirjallisuutta, vaan viittaili muun muassa Ciceroon ja tietenkin Nehrmaniin.⁵² Rikosoikeustieteellinen tutkimus osoittikin modernisoitumisen merkkejä vasta toisen tutkimusjakson lopulle eli 1850-luvun puoliväliin tultaessa, mutta tästä on tarkoituksenmukaisempaa puhua vasta kolmannen tarkasteluajanjakson yhteydessä. Nyt keskitytään toisen tarkasteluajanjakson tärkeimpään rikosoikeudelliseen säädöstason uudistukseen eli vuoden 1826 julistukseen.

3.1 VUODEN 1826 ARMAHDUSJULISTUKSESTA JA SEN SYNTYTAUSTASTA

Vuoden 1826 armahdusjulistuksen syntyhistoria palautuu osittain Porvoon valtiopäiviin, jolloin pappissääty esitti, että kaikki elinkaudeksi vankeuteen tuomitut varkaat voitaisiin karkottaa Siperiaan. Pappissäädyn esitys syntyi Pöytyän kirkkoherra Johan Sundwallin tekemän aloitteen pohjalta. Sundwall oli huolestunut maamme vankilajärjestelmän kehnosta tilasta. Rakennukset olivat vanhakantaisia ja huonokuntoisia, vankien olot kurjat, henkilökunta ammattitaidotonta sekä karkaaminen yleistä. Sundwall oli sitä mieltä, että lakien tuli suojella kunniallisia kansalaisia rikollisilta, mutta että nykyisellään vankikarkurit palasivat usein kotiseudulleen häiritsemään yhteisön elämää. Jos rikollisia alettaisiin sen sijaan lähettää Siperiaan, olot maassamme rauhoittuisivat ja karkoteuille rikollisillekin avautuisi paremmat mahdollisuudet aloittaa uusi, parempi

⁵² Björne 1998, s. 213–214. Ks. myös Klami 1977, s. 89–90.

elämä kaukana kotimaasta. Sundwallin aloitteen taustalla vaikutti myös hänen kielteinen suhtautumisensa kuolemanrangaistukseen. Sundwall katsoi lopulta, että koska kyseessä oli pelkästään rangaistusten täytäntöönpanoon liittyvä muutos, se ei tarvinnut tuekseen lainsäädännöllisiä toimenpiteitä – toisin sanoen valtiopäivien hyväksyntää. Muut säädyn eivät kuitenkaan jakaneet Sundwallin ja pappissäädyn esityksen juridiseen ulottuvuuteen liittyvää tulkintänäkökantaa. Aatelissääty katsoi esityksen edellyttävän lainmuutosta, mihin näkökantaan myös talonpoikaissääty yhtyi. Porvarissäädystä ehdotusta ei otettu lainkaan käsiteltäväksi, ja niinpä hanke raukesi toistaiseksi.⁵³

Asia nousi kuitenkin uudestaan esille jo neljän vuoden päästä vuonna 1813, kun 55 irtolaisuudesta Viaporiin tuomittua työvankia anoi vapautusta vankilasta sitä vastaan, että heidät lähetettäisiin sotilaksi Venäjän armeijaan; käytäntö oli tunnettu sekä Ruotsissa että Venäjällä. Asia tuli hallituskonseljin oikeusosaston käsittelyyn, joka päätti pyytää asiasta prokuraattorina tuolloin toimineen Mattias Caloniuksen (1738–1817) lausunnon. Calonius kirjoitti lausunnossaan, ettei anomuksen hyväksymiselle ollut esteitä. Caloniuksen näkökannasta rohkaistuneena kenraalikuvernööri Steinheil tiedusteli häneltä edelleen, olisiko rikoksista elinkaudeksi yleiseen työhön tuomittujen Siperiaan karkottamiselle juridisia esteitä, jos keisari katsoisi hyväksi aikaansaada sellaisen järjestelyn. Steinheil oli kiinnostunut etupäässä siitä, tarvittaisiinko järjestelylle säätyjen hyväksyntä. Calonius vastasi 2.8.1814 päivätyssä lausunnossa kieltävästi ja katsoi, että kyseessä oli lähinnä ”hyödyllinen poliisitoimi”.⁵⁴

Erinäisten vaiheiden ja viivytysten jälkeen senaatti käsitteli Siperiaan karkottamisasiaa jälleen kesällä 1818 yhtyen Caloniuksen esittämään näkemykseen. Senaatti alisti jutun Suomen-asiain komitealle, joka kuitenkin päätti, että asia kuului säätyjen päätettävissä olevien asioiden joukkoon ja että ennen edessä hämmäyttäviä valtiopäiviä myös kansalaisten mielipidettä olisi kysyttävä. Viidestä kansalaisilta tulleesta lausunnosta vain yhdessä vastustettiin karkottamisia. Hankkeen eteneminen pysähtyi kuitenkin taas, kun kävi selväksi, ettei Aleksanteri I kutsuisikaan valtiopäiviä koolle.⁵⁵

Tarvittiin uusi kenraalikuvernööri ja keisarinvaihdos ennen kuin tuomittujen Siperiaan karkottaminen kävi mahdolliseksi. Pitkän sotilasuran luoneena sekä tehokkaaseen työskentelyyn ja nopeaan päätöksentekoon tottuneena henkilönä kenraalikuvernööri Zakrevski matkusti Pietariin vuoden 1826 alusta ja ryhtyi esittelemään Nikolai I:lle Suomea koskevia asioita. Esiteltävien asioiden joukossa oli myös suomalaisten rikollisten Siperiaan karkottaminen. Keisari antoi 24.2. päivätyyn käskykirjeen, jossa viitattiin muun muassa senaatin vuonna 1818 tekemään alistukseen. Käskykirjeessä oli kuitenkin kavennettu karkotusten

⁵³ Juntunen 1983, s. 26–28.

⁵⁴ Juntunen 1983, s. 29–31.

⁵⁵ Juntunen 1983, s. 32–35.

alaa; karkotukset koskisivat kuolemanrangaistukseen tuomittuja, mutta keisarin armahtamia rikollisia. Senaatille annettiin mahdollisuus antaa lausuntonsa asiasta, mutta sillä ei ollut huomauttamista asiassa. Oikeudelliselta kannalta asia selkiintyi huomattavasti, sillä nyt karkottamiset tapahtuisivat keisarin armahdusten kautta. Kysymys valtiopäiväkäsittelyn tarpeellisuudesta kävi näin turhaksi. Vihdoin 21.4.1826 keisari antoi asiaa koskevan armollisen julistuksen.⁵⁶

Koska kyseessä on merkittävin autonomian ajan armahdusoikeutta koskeva säädös, on syytä siteerata sitä kokonaisuudessaan:

”ME NICOLAI I:nen, Jumalan Armosta Keisari ja Itsewaldias koko Wenäjänmaan ylitse, Suuri-Ruhtinas Suomessa jne. jne. jne. Teemme tiettäwäxi: että MEIDÄN ylösastumisemme jälkeen hallitukseen ja wallitsemiseen niiden erinäisten MEIDÄN Waldickamme alle kuuluwaisten Maakundain ylitse, owat Suomen Suuren-Ruhtinanmaan Rikos-Lakien harjoittaminen ja täyttäminen kaikissa niissä tapauxissa, joissa hengen rangaistus määrätty on, olleet MEIDÄN sydämmellisimman huollemme alla.

Yhdeltä puolelta hawaitsimma ME, että niiden Lakien ehdotin eteenkirjoitus tässä päällekatsonnosa ei ole yhdisteäwä MEIDÄN sisällisesä wakuutuxesa perustettu in ja Lain ulosharjoittamisen kanssa MEIDÄN Keisarillisessa Waldakunnasa yhteensopiwaisten päämäärä in kanssa; Ja toiselta puolelta Emme tainneet laiminlyödä sen omatunnon welwollisuuden, kuin ME olemme Itsellemme eteenkirjoittaneet, ettei päättää ja wahwista jongun, ehkä myös niiden Lakien jälkeen langetettun kuoleman tuomion, jollei rikos ole niin raskasta luonosta, että sen kautta on päälletarkoitettu koko Kansakunnan voimasa pysymisen, Waldakunnan rauhan Istuimen turwallisuuden ja Majestätin pyhyden rickominen.

Tämän johdatuksen jälkeen, ja koska aika ja asianhaarat nyt ej myödenanna, että Maakunnan Säädylle eteenpanna kysymyheen yhteisen Lain muutoxesta edellämainittusa osasa, on se MEIDÄN Armollinen tarkoituxemme ja tahdomme, että kaikissa muissa suurissa rikos-asioissa, harjoitta sen MEILLE Perustus-Laissa suotun armoittamisen oikeuden pahantekijä in pelastamisessa kuoleman rangaistuxesta.

Tässä päällekatsonnosa EMME kuitengan tainneet jättää waarinottamata, kuinga äskönmainittuin pahatekiä in päälepaneminen sen siassa sowittamaan heidän rikoxensa, paitsi ruumin-rangaistusta, yhteisellä elinaikaisella työllä, wältämättömästi tulisi, niin kauan, kuin senkaldainen työ on määrätty tapahtuman Suomenmaasa ja sen Warustuxissa, yhteiselle järjestykselle niin muodoin wahingolisexi, että tarpellinen ja sowelias eroitus suurten pahantekiä in ja muiden rikollisten wälillä, jotka Lain jälkeen myöskin owat hengensä hukanneet, kuoleman rangaistuxen muuttamisessa yhteisexi elinaikaisexi työxi, ej olisi mahdollinen, ja että senkaldaisten personaliselle turwallisuudelle waaralisten pahantekiä in toiwo kansakunnan yhteyteen jällens palata sen kautta ej warsin raukeisi. Wiimeisexi mainittun päämaalin woitta-

⁵⁶ Juntunen 1983, s. 35–37.

misekxi ja sen täyttämisekxi, kuin Lainsäätäjä sillä myös aikunut on, nimittäin että muiden tykönä waikuttaa pelwon ja waroituxen senkaldaisista pahanteoista, joita ej taida pitää työllä Warustuxissa sowitettuina, olemma ME sitä vastaan hawainneet sen paljo waikuttawaisempi johdattawan, jos suuremmat pahantekiät, kuoleman rangaistuxen sowittamisekxi, lähetettäisiwät itäpuolella Uralin wuorten olewaisiin Waldakunnan Gouvernementiin, sen jälkeen kuin MEIDÄN Suomessa asetettu Senatimme, elinaikaiseen wangiuteen tuomittuista Miehenpuolesta sinä 20 päiwänä Kesä kuussa 1818 alamaisuudessa eteen asettanut on.

*Sitten kuin ME niin muodoin, tämän johdatuxen jälkeen olemme sisälle waatineet MEIDÄN Senatimme ajatuxen senkaldaisesta edellä mainittuin pahantekiäin poislähetttämisestä, ja Senatimme sen kanssa sisälle tullut on, ja myöskin nimitetyn säättämisen soweliaksi nähnyt, olemme ME Armossa hywäxi löytäneet tämän kautta säätää ja selittää, että koska joka miespuolinen pahantekii Suomenmaan Lain jälkeen kuolemaan tuomittu, MEILDÄ hengen rangaistuxesta pelastetaan, mutta kuitengin rikoxen luonnon ja eteentulewaisten asianhaarain suhteen ei ole ansainut sitä kewennystä, että maakunnasa saada tehdä sen elinaikaisen yhteisen työn, johonga hän, paitsi ruumin rangaistusta tuomittaan, pitää senkaldainen pahantekii, — — sitten kuin hän on ruumiin rangaistuxensa siinä yhteisessä Kruunun wangihuones-
sa, jossa hän pidetään, ja Kirkonrangaistuxen lähimmäisesä Kirkossa alakäynyt, jonga täyttäminen ynnä syyn kanssa, senjälkeen ilmoittetaan Saarnatuolilda siinä Seurakunnasa, jossa rikos tapahtui, — — ehkä pahantekii myöskin, koska hän kärsityn ruumiin rangaistuxen jälkeen, ensimmäisen ker-
ran wiedään Kirkonkaton alakäymään, on vastaanhakoinen Seurakunnan edessä rikoxensa myödenandamaan ja sitä andexi rukoilemaan, — — wiwyttymätä sen tarkaisimman peräänkatsomisen ja luotettawan wangiuden waarin alla lähetettämään Siperian kaukembana olewaisiin Gouvernementiin, jossa he tulewat yhteisiin wuorten töihin pidettäwäxi.*

*Ja waicka ne syypäät, jotka suurempain ja raskammain rikosten ja pahanteoin tähden tuomittaan maakunnasta poislähetttämään, ja niin muodoin kaiken elinaikainsa owat sen kansakunnan yhteydestä ulossuljetut, johonga he ennen kuuluiwat, ja seuramisekxi siitä Isämaasansa kadottawat kaikki kansakunnan oikeudet awio-säätyn liitoon ja perindöön, niin kuin myös kaikki muut edut, olemma ME kuittingin, erineisen asetuxen kautta, siitä huolen pitäneet, että useinmainnittut pahantekiät siellä, johonga he lähetettään, mahtawat saada tarpeelisen sielun suojeluxen ja tilaisuuden ylös-
rakennuksekxi ja lohdutuxexi heidän uskonsa pääkappalein ja totuuksien oppimisessa.*

Jonga jälkeen asianomaisten tule heitänsä alamaisuudessa ojenda. Sitä suuremmaksi wakuudexi olemma ME tämän Omalla Kädellämme alikirjoittaneet: kuin tapahtui St. Pietarburissa sinä 21 p. Huhti kuussa 1826. NICO-LAI.”⁵⁷

⁵⁷ Keisarillisen Majestätin Armollinen Julistus, Kuolemaan tuomittuin, waan Suosiosta ja Armosta hengen rangaistuksesta pelastettuin pahantekijäin lähettämisestä yhteiseen työhön Siperian kaukembana olewaisiin Gouvernementiin (21.4.1826).

Nikolai I perusteli julistuksen antamista sillä, ettei kuolemanrangaistus ollut hänen sisäisen vakaumuksensa ja valtakunnan laeille asetettujen tavoitteiden mukainen. Yhtäältä keisari lienee halunnut heti hallitsijakautensa aluksi antaa itsestään kuvan valistuneena itsevaltiaana, mutta toisaalta hänet tunnettiin varsin taantumuksellisista mielipiteistään. Ehkä julistuksen sanamuodon taustalla vaikuttikin vielä tuoreessa muistissa valtaistuimelle nousun yhteydessä käyty dekabristikapina, jossa joukko vapaamielisiä upseereita oli noussut kapinaan. Dekabristikapinan on arveltu vaikuttaneen ainakin siihen, että Nikolai muutamia kuukausia aikaisemmin oli antanut Suomen suurruhtinaskunnalle hallitsijavakuutuksen, jossa vahvistettiin maan perustuslait, uskonto ja säätyjen erioikeudet. Toisaalta jo samana vuonna (1826) Nikolai antoi ankaran sensuuriasetuksen, joka merkitsi paluuta taantumukselliseen aikaan.⁵⁸ Todennäköisintä onkin, että armahdusjulistuksen taustalla vaikutti pitkälti Venäjän harjoittama asutus- ja työvoimapolitiikka. Venäjän karkotusjärjestelmä oli vastikään uudistettu kahden vuonna 1822 annetun asetuksen myötä. Asetusten taustalla vaikutti muun muassa se, että Siperiaan karkotusten myötä valtio vakiinnuttaisi laajojen alueiden omistusta ja onnistuisi tarjoamaan tilattomalle väestölle maata. Vuoden 1826 julistus oli linjassa näiden tavoitteiden kanssa.⁵⁹

Siteerattuun julistukseen sisältyy kaksi toisiinsa kietoutuvaa pääkohtaa. Siinä luvataan yhtäältä armahtaa jokainen kuolemaan tuomittu rikollinen pois lukien majesteettirikoksiin syyllistyneet. Toisaalta julistuksessa todetaan, ettei päätös armahtaa kaikki kuolemaantuomitut voi tapahtua vaarantamatta yleistä järjestystä Suomessa, vaan se edellyttää tiettyjä toimenpiteitä eli karkottamisen käyttöönottoa. Jälkimmäinen lausuma heijastaa maassamme vielä 1800-luvun alkupuolella vallinnutta kehnoa rangaistuslaitostilannetta ja sen aiheuttamia epäkohtia kuten karkaamisia. Jotta yhteiskuntarauha ja lain pelotusvaikutus turvataisiin, oli välttämätöntä jakaa kuolemanrangaistuksista armahdetut kahden kategoriaan: 1) niihin, jotka jäisivät ruumiin- ja kirkkorangaistuksen jälkeen suorittamaan elinkautista työrangaistustaan Suomen linnoituksiin ja 2) niihin rikoksen luonne ja asiahaarat huomioon ottaen törkeämpiin rikoksiin syyllistyneihin, jotka lähetettäisiin ruumiin- ja kirkkorangaistuksen jälkeen suorittamaan elinkautista työrangaistustaan Siperian kaivoksille. Jälkimmäiseen kategoriaan kuuluivat myös ne, jotka olivat kieltäytyneet suorittamasta julkista kirkkorangaistusta. Näin oli Suomessa yhdellä kertaa yhtäältä luovuttu (lähes täysin) kuolemarangaistuksesta ja toisaalta otettu osittain (miespuoliset kuolemanrangaistukseen tuomitut) käyttöön karkotusrangaistus.

Vuosien 1826 ja 1869 välisenä ajanjaksona annettiin myös toinen armahdus-oikeuden sisältöön puuttunut säädös. Nimittäin vain vajaa kaksi kuukautta huhtikuun 1826 kuolemaantuomittujen armahtamista ja karkottamista koske-

⁵⁸ Pulma 1987, s. 394–400.

⁵⁹ Juntunen 1983, s. 20–23.

van asetuksen jälkeen annettiin uusi asetus ja julistus, jolla muutettiin anomusasioiden toimivaltasäännöksiä⁶⁰. Kyseisessä säädöksessä senaatin oikeusosastolle myönnettiin toimivalta hylätä armoanomuksia. Sädöksen johdanto-osassa sen antamista perusteltiin muun muassa ”menneinä aikoina esiintyneiden väärinkäytösten estämisellä ja asioiden käsittelyn jouduttamisella”. Ainakin jälkimmäinen perustelu oli aiheellinen, sillä olihan armonanomusten käsittely varsin aikaa vievä prosessi. Anomus annettiin ensin maaherralle, joka lähettivät sen vankilaviranomaisten lausuntojen ja todistusten sekä asiaa koskevien oikeudenkäyntipöytäkirjojen kera senaatin oikeusosastolle. Senaatin oikeusosasto liitti anomukseen puolestaan oman lausuntonsa, minkä jälkeen anomus liitteineen lähetettiin keisarin ratkaistavaksi Pietariin. Lopulta anomusasiakirjat ja keisarin päätös lähetettiin takaisin oikeusosastolle, joka lähetti tiedon keisarin päätöksestä maaherralle, jonka tehtävänä oli puolestaan saattaa ratkaisu anojan tietoon. Monivaiheisuutensa vuoksi armonanomuksen kirjoittamisesta kesti yleensä useita kuukausia ennen kuin anoja oli saanut tiedon anomukseensa annetun päätöksen sisällöstä. Jouduttamisyrittäminen osoittautui myös jälkikäteen arvioiden perustelluksi, sillä armonanomusten vuosittainen määrä kasvoi vuosisadan edetessä.

Asetuksen/julistuksen ensimmäisen osan ensimmäisessä pykälässä säädettiin, että kaikki kuolemanrangaistukseen ja kunnianmenetykseen tuomittujen rikollisten armonanomukset tuli edelleen alistaa keisarin ratkaistaviksi. Kyseisessä kohdassa määrättiin lisäksi, että jos keisari oli hylännyt tuomitun tekemän armonanomuksen, ei hän saanut anoa uudestaan armoa samoilla perusteilla (”yhdenlaisilla kirjoilla samassa asiassa”). Tämän lainkohdan tarkoituksena lieneekin ollut turhien anomusten tekemisen ehkäiseminen ja sitä kautta anomusten käsittelyn nopeuttaminen. Muutosta aiempaan merkitsi kuitenkin se, että senaatin oikeusosastolla oli ensimmäisen osan toisen pykälän mukaan oikeus hylätä muihin kuin ensimmäisessä pykälässä mainittuihin rangaistuksiin tuomittujen tekemiä armonanomuksia. Jos oikeusosasto sen sijaan katsoi, että anomuksen hyväksymiselle oli olemassa perusteet, sen tuli edelleen alistaa anomus keisarin ratkaistavaksi.

Vaikka siis vain keisarilla oli edelleen valta armahtaa rikoksesta tuomittu, niin säännös antoi oikeusosastolle *de facto* merkittävän päätäntävällän armahdusasioissa. Hylkäävän päätöksen tekeminenhän oli armahdusvallan käyttöä siinä missä hyväksyvänkin. Lopulta asetuksen/julistuksen ensimmäisen osan kolmannessa pykälässä laajennettiin senaatin oikeusosaston päätösvaltaa armahdusasioissa vielä edellisestäkin, sillä irtolaisuudesta tuomittujen armon-

⁶⁰ *Keisarillisen Majestäatin Armollinen Asetus ja Julistus Siitä, mitä niiden Hänen Keisarillisen Majestäatin eteen alamaisuudessa työ-lähetettäviin anomuxiin suhteen, niinkuin myös rangaituxiin ja edeswastauxiin huojennukseen, [Leuteraatio] ja moniaissa asioissa wapauttamiseen [Dispençe] suhteen, tästälähin tulee waarinotettawaxi (2.6.1826).*

anomusten ratkaisu – niin hylkääminen kuin hyväksyminenkin – kuului vastedes yksinomaan oikeusosastolle. Tältä osin keisari näytti vahvistavan jo vallitsevan käytännön, sillä kuten vuoden 1821 armonanomusten tarkastelun osalta kävi ilmi, irtolaisuudesta tuomittujen anomuksia ei alistettu lainkaan keisarin ratkaistavaksi.

Ennen kuin siirrytään tarkastelemaan vuoden 1841 armahduskäytäntöä, on syytä käsitellä vielä kahta vuosina 1826 ja 1841 annettua säädöstä, jotka molemmat koskivat armahdusasioita. Kumpanakin vuonna keisari antoi erillisen Suomen suurruhtinaanmaata koskevan armahdusplakaatin. Armahdusplakaattejahan oli annettu jo Ruotsin vallan aikana erityisten valtiollisten juhlallisuuksien kuten kruunajaisten yhteydessä, eivätkä nämäkään plakaatit merkinneet poikkeusta kyseisestä perinteestä. Syyskuussa 1826 annetun ”Pardooni Plakaatin”⁶¹ perusteena olivat nimittäin Nikolai I:n ja hänen vaimonsa kruunajaiset. Plakaatin johdannossa todetaan yleisesti, että armahdusten kohteena ovat ne, jotka ovat pikemminkin ymmärtämättömyyttään ja ajattelemattomuuttaan kuin ilkeyttään rikkoneet lakeja vastaan. Samalla todetaan armahdusten alan olevan määritelty juuri niin laeasti, ettei se vaaranna kansakunnan turvallisuutta.

Plakaatissa on viisi kohtaa, joista ensimmäinen koski Suomessa rikoksiin syyllistyneitä, mutta ulkomaille karanneita henkilöitä. Heille tarjottiin mahdollisuutta palata kahden vuoden sisällä takaisin Suomeen ilman pelkoa rangaistuksesta tai joutumisesta sotapalvelukseen. Palaavien oli kuitenkin kärsittävä julkinen kirkkorangaistus ja ”soviteltava asianomaiset”, jos heidän tekemänsä rikokset niin vaativat. Asianomaisten hyvittämistä koskeva lause todistaa siitä vuosisataisesta periaatteesta, jonka mukaan armahdusoikeudella ei saanut loukata uhrin tai hänen asianomistajiensa oikeutta hyvitykseen/korvaukseen.

Säädöksen toinen kohta koski puolestaan sotaväestä karanneita. Rangaistuksen välttämiseksi heidän tuli viipymättä palata joukko-osastoonsa. Kolmannessa kohdassa säädettiin, että kaikki vankeusrangaistustaan jo kärsivät sekä vankeuteen tuomitut, joiden rangaistusta ei ole vielä pantu täytäntöön, päästettäköön vapaaksi kärsittyään puolet rangaistusajastaan. Kolmas kohta koski myös niitä rikollisia, joita ei oltu vielä tuomittu. Heidän tuli kuitenkin anoa erikseen armoa, eikä armahdus ulottunut asianomistajan oikeuteen. Kolmas kohta ei sen sijaan koskenut irtolaisuudesta työrangaistukseen tuomittuja.

Plakaatin neljännessä kohdassa määriteltiin viimein ne rikokset, joihin syyllistyneitä armonjulistus ei lainkaan koskenut. Tällaisia rikoksia olivat jumalanpilkka, majesteettirikokset, murhapoltto, murha, omien vanhempien pahoinpitely, ryöstö, sukurutsa, rahanväärennös, kruunuun tai pankkiin kohdistuva petos taikka kavallus ja kaikki varkaudet. Lisäksi elinkautiseen vankeus-

⁶¹ *Keisarillisen Majestäatin Pardooni Plakaatti eli Armon Julistus Suuri-Ruhtinaanmaalle Suomelle, ulosannettu Heidän Keisarillisitten Majestäätein kruunattaissa Moskowan-kaupungissa sinä 3 p. Syys-kuussa 1826.*

rangaistukseen tuomitut ja vankeudessaoloaikana uuteen rikokseen syyllistyneet oli jätetty armonjulistuksen soveltamisalan ulkopuolelle. Viimeisessä viidennessä kohdassa armahdettiin kruunun saatavia, joiden perusteena oli kirjanpidossa tapahtuneet virheet (ei rikoksen kautta syntyneet), uhkasakot jne.

Vuoden 1841 Pardooni-Plakaatti⁶², joka annettiin kruunuprinssi Aleksanterin naimisiinmenon johdosta, oli lähestulkoon identtinen vuoden 1826 plakaatin kanssa. Ainoa poikkeus oli, että armahduksista poissuljetut rikokset oli määriteltä hieman eri tavalla. Plakaatin neljännen kohdan mukaan ”yhteisestä anteeksiannosta ja armahtamisesta” oli poissuljettu kuolemanrangaistukseen ja elinkautiseen vankeuteen tai työhön tuomitut, vankeus- tai työajalla uuteen rikokseen syyllistyneet sekä vanhempiensa lyömisestä, väärennöksestä, vilpistä, petoksesta taikka minkä tyyppisestä varkaudesta tahansa tuomitut. Neljäs kohta kattoi kuitenkin asiallisesti myös maan- ja valtiopetoksen, majesteettirikoksen, murhapolton, murhan, ryöstön, sukurutsan ja väärän rahan lyömisestä eli kaikki vuoden 1826 plakaatissa nimenomaisesti mainitut rikokset, sillä näistä rikoksista seurasi vuoden 1734 lain mukaan kuolemanrangaistus.⁶³

Vaikka mainituissa armahdusplakaateissa tietyt teot kuten lähinnä jumalanpilkka, murha ja sukurutsa katsottiin edellisten vuosisatojen tapaan armahtamattomiksi, olivat perustelut kuitenkin vaihtuneet. Siinä missä kyseisten tekojen anteeksiantamattomuutta perusteltiin vielä 1600-luvun doktriinissa teologisin argumentein, nyt 1800-luvulla ensisijaiseksi perusteluksi oli noussut valtakunnan turvallisuus. Näin myös armahdusoikeutta koskeva ajattelu heijastaa samaa maallistumisprosessia, joka vaikutti rangaistusten justifikaatiosta käytävässä keskustelussa jo 1700-luvulta lähtien. Uskonnolliset perustelut syrjäytyivät maallisten tieltä.

Siirrytään tarkastelemaan, millä tavoin kuolemanrangaistuksesta luopuminen, karkottamisrangaistuksen käyttöönotto ja armahdusvallan osittainen delegoiminen heijastuivat vuoden 1841 armahduskäytännöstä.

3.2 ARMONANOMUSTEN KASVANUT MÄÄRÄ – VUOSI 1841

Vuoden 1841 senaatin oikeusosaston anomus- ja valitusdiaarista löytyy yhteensä 384 tapausta, jossa henkilö on anonut keisarilta armoa. Vuoteen 1821 verrattuna tapausten määrä oli kasvanut yli kuusinkertaiseksi. Kasvua tapahtui niin rikoksista tuomittujen kuin irtolaistenkin kohdalla. Yksi mahdollinen ja hyväksyttävältä vaikuttava selitystekijä rikoksista tuomittujen armonanojen osalta on rikollisuuden ja rikoksista tuomittujen henkilöiden määrän absoluuttinen kasvu; koska rikoksista tuomittiin yhä enemmän henkilöitä kuolemaan, ruu-

⁶² *Keisarillisen Majesteetin Pardooni-Plakaatti Suomen Isoruhtinaanmaalle* (26.6./8.7.1841).

⁶³ Ks. Ruotzin Waldacunnan Laki 1734, *Pahanteon Caari*.

miinrangaistuksiin taikka elinkautiseen tai määräaikaiseen linnoitustyöhön, myös armahdusta anoneiden lukumäärä kasvoi. Prokuraattorin vuoden 1865 kertomukseen on muun muassa tilastoitu murhasta ja surmasta senaatin oikeusosaston tuomitsemien henkilöiden yhteismäärät vuosien 1810 ja 1860 väliseltä ajanjaksolta. Kun keskimääräinen vuosittain ko. rikoksista tuomittujen määrä ajanjaksolla 1811–1820 oli 14,2, niin ajanjaksolla 1821–1830 se oli jo 28,7; vuosien 1831–1840 välisellä ajanjaksolla 38,4; vuosina 1841–1850 kyseinen luku oli 35,1 ja viimein ajanjaksolla 1851–1860 vastaava luku oli 35,6.⁶⁴ Selkeä murroskohta osuu nimenomaan 1820-luvulle. Vaikka prokuraattorin tilasto kertookin pelkästään rekisteröidyn henkirikollisuuden selkeästä kasvusta, voitaneen sen katsoa toimivan jonkinlaisena indikaattorina myös muunlaisen rikollisuuden määrällisen kehityksen suhteen.

Tiedossa sen sijaan on, että väestön kasvu oli kiihtynyt 1700-luvun lopulta lähtien ja se jatkui voimakkaana myös 1800-luvun puolella. Kun esimerkiksi vuoden 1800 tienoilla Suomen väkiluku oli noin 832 700, niin 50 vuotta myöhemmin se oli noussut 1 637 000:een.⁶⁵ Väestönkasvu ei ollut kuitenkaan niin alueellisesti kuin rakenteellisestikaan tarkasteltuna tasaista. Nopeinta väestönkasvu oli Pohjois- ja Itä-Suomessa sekä etelän kaupungeissa. Rakenteellisesti väestönkasvu kohdistui erityisesti tilattomaan väestönsosaan. Suomi säilyi läpi koko 1800-luvun selkeästi maatalousvaltaisena maana. Esimerkiksi vuoden 1810 tienoilla suunnilleen 90 % väestöstä hankki elinkeinonsa maataloudesta ja vielä tasan sata vuotta myöhemmin kyseinen luku oli 71.⁶⁶

Vuosisadan alkupuolella tapahtunut tilattoman väestönsosan kasvu johtui eri syistä riippuen alueesta. Itä-Suomessa tilattoman väestön kasvu oli seurausta Savo-Karjalan kaskikriisistä. Kaskimetsien puute vei irtaimelta maatalousväestöltä (loisilta) mahdollisuuden polttaa omia vuokrakaskia. Ahdinkoa lisäsi myös se, että peltoviljelyyn siirtymisen yhteydessä syntyi työvoiman ylitarjontaa. Itäsuomalaisen torppareiden asema heikkeni niin ikään, sillä isonjaon jälkeen torppareiden käytössä ollutta kaskimetsää rajattiin huomattavasti ja niinpä heidän vuokranmaksunsa vaikeutui; he kun olivat maksaneet vuokransa pitkälti nimenomaan kaskiviljana. Myös Länsi-Suomessa väestönkasvu oli lisännyt työvoiman ylitarjontaa. Kun torppariksi pyrkivien määrä ylitti käytössä olleiden torppien määrän, niin torppareilta perittyjen vuokrien taso nousi. Etelän kaupungit imivät jonkin verran irtainta maatalousväestöä, mutta suurempaa helpotusta ne eivät kuitenkaan tuoneet. Teollisuus oli vielä kehittymätöntä ja pienimuotoista, joten se ei pystynyt tarjoamaan työpaikkoja. Erään arvion mukaan irtaimen maatyöväestön (torpparit mukaan luettuina) osuus koko maan

⁶⁴ *Keisarillisen Suomen Senaatissa olewan Prokuraattorin Kertomus maassa tekemän virkatmaksansa johdosta kesällä vuonna 1865*, s. 109–110.

⁶⁵ *Suomen väestö 1994*, s. 314.

⁶⁶ Pitkänen 1980, s. 379 ja Rasila 1982, s. 140.

ammattissa toimivasta maatalousväestöstä oli vuonna 1875 ylittänyt jo 50 %:n rajan. Säätykierto olikin selkeästi alaspäin suuntautuvaa.⁶⁷

Tilattoman väestönosan kasvu merkitsi luonnollisesti irtolaisten määrän kasvua. Irtolaisten määrän kasvusta kertoo muun muassa irtolaisuudesta tuomittujen henkilöiden lukumäärä maamme linnoituksilla sekä työ- ja ojennuslaitoksissa. Kun vuoden 1823 tammikuussa tuo luku 491, niin vuoden 1843 alussa irtolaisuudesta yleistä työtä suorittavien määrä oli noussut jo 1008:aan ja vielä 10 vuotta myöhemmin eli 1853 samainen luku oli 912.⁶⁸ Tätä taustaa vasten ei siten ole yllättävää, että irtolaisuudesta tuomittujen henkilöiden lukumääräinen kasvu heijastui myös armonanomusten määrällisenä kasvuna otosvuosien 1821 ja 1841 välisenä aikana.

Vuoden 1821 tapaan myös osa vuoden 1841 anomuksista oli jätetty yhteisanomuksina. Nyt yhteisanomuksia kertyi 16 kappaletta ja niiden yhteenlaskettu henkilömäärä kohosi 83 henkilöön.⁶⁹ Rikosryhmittäin ja päätösten sisällön mukaan anomukset jakaantuivat alla olevassa taulukossa kuvatulla tavalla (taulukko 2).

Taulukko 2: Vuoden 1841 armonanomukset rikosryhmittäin sekä päätösten sisällön mukaan jaoteltuina

	Yhteensä	Hyväksytty	Hylätty	Rauenneet/ tutkittavaksi ottamatta jätetyt	Hyväksytty %	Hylätyt %
Henkirikokset	50	5	43	2	10 %	86 %
Lapsenmurha & kuoleman- tuottamus	12	2	10	–	16,7 %	82,3 %
Varkaudet	42	2	40	–	4,8 %	95,2 %
Muut rikokset	79	6	72	1	7,6 %	91,1 %
Irtolaisuus	201	59	139	3	29,4 %	69,2 %
Yhteensä	384	74	304	6	19,3 %	79,2 %

⁶⁷ Pitkänen 1980, s. 382–385.

⁶⁸ Nygård 1985, s. 110–111. Sekä vuoden 1843 että 1853 osalta laskemani luvut perustuvat Nygårdin laatimassa taulukossa edelliseltä vuodelta *siirtyneiden* irtolaisvankien määrää koskeviin lukuihin. Kaksinkertaisen kirjauksen välttämiseksi en ole siten ottanut laskelmiini kyseisinä vuosina (1843 ja 1853) linnoituksiin sekä työ- ja ojennuslaitoksiin *tulleiden* lukumääriä.

⁶⁹ Pag. 13/1841 Ollas & Knubb; pag. 13/1841 Kalfholm & Mara; pag. 248/1841 Carlsson & Mattsdotter; pag. 254/1841 Kuoresniemi & Alanen; pag. 263/1841 Takaluoma & Takaluoma; pag. 417/1841 Pardanen & Airaksinen; pag. 425/1841 Härkänen & Sipinen; pag. 445/1841 Härth ym.; pag. 445/1841 Lagus ym.; pag. 486/1841 Löfman & Winter; pag. 486/1841 Halfvari & Kulpi; pag. 502/1841 Michelsson & Hartman; pag. 535/1841 Silfvendoinen & Silfvendoinen; pag. 547/1841 Klockars ym.; pag. 551/1841 Ollila ym.; pag. 572–576/1841 Johansson ym.

Henkirikokset

Vuoden 1841 anojista 50 oli tuomittu henkirikoksista (14 murhaa, 32 tappoa ja 4 kuolemantuottamusta). Rangaistukset vaihtelivat aina sakosta kuolemanrangaistukseen saakka. Yhteensä 19 henkilöä oli tuomittu tunnustusvankeuteen. Suurin osa anojistaanoi vapautusta tai lievennystä, mutta joukkoon mahtui myös rangaistuksen muuntoa anoneita henkilöitä. Anomusten perustelut vaihtelivat; suurin osa tunnustusvankeuteen tuomituista vakuutti luonnollisesti syyttömyyttään, kun taas taposta rangaistukseen tuomitut vetosivat tekoon liittyviin seikkoihin kuten itsepuolustukseen, humalatilaan, äkilliseen mielenhäiriöön tai siihen, ettei isku ollut kuolettava.

Murhasta tuomittujen, joita oli siis 14, anomuksista vain yksi hyväksyttiin.⁷⁰ Anoja oli tuomittu kuolemanrangaistukseen, joten keisarin myönteinen päätös oli odotettavissa vuoden 1826 armahdusjulistuksen perusteella. Mielenkiintoista on sen sijaan, että senaatin oikeusosasto olisi hylännyt anomuksen. Oikeusosasto toimi vuoden 1826 asetuksen/julistuksen mukaisesti antaen edelleen lausuntonsa armonanomusasioissa, vaikka se tiesi, että keisari armahtaa kaikki kuolemanrangaistukseen tuomitut. Oikeusosaston lausunnolla oli kuitenkin kyseisen säädöksen mukaan se merkitys, että jos oikeusosasto ei puoltanut anomusta, keisari muunsi kuolemanrangaistuksen elinkautiseksi pakkotyöksi Siperian kaivoksilla/tehtailla. Jos oikeusosasto sen sijaan päätyi puoltamaan armonanomusta, kuolemantuomio muunnettiin keisarin toimesta elinkautiseksi kuritushuonerangaistukseksi kotimaassa.

Loput 13 murhasta tuomitun anomusta senaatin oikeusosasto hylkäsi alistamatta niitä keisarin harkintaan. Oikeusosasto siten käytti sille vuonna 1826 myönnettyä toimivaltaa hylätä armonanomuksia. Hylätyistä 10 oli tuomittu tunnustusvankeuteen⁷¹ ja kolme elinkautiseen linnoitus/kehruuhuonetyöhön, raippa/vitsarangaistukseen sekä julkiseen kirkkorangaistukseen⁷². Kolmen viimeksi mainitun osalta on syytä todeta, että heidän kohdallaan kyse oli todennäköisesti jo toisesta armonanomuksesta. Usein juuri murhasta tai muusta kuolemalla rangaistavasta rikoksesta tuomittu anoja oli jo kertaalleen aiemmin armahdettu muuntaen kuolemanrangaistus elinkautiseksi linnoitus/kaivos/kehruuhuonerangaistukseksi. Päästäkseen vapaaksi muuntorangaistuksesta tällaisen henkilön ainoa keino oli anoa keisarilta uudemman kerran armahdusta.

Taposta tuomittujen (32 tapausta) anomuksista hyväksyttiin puolestaan kolme, jotka olivat niin ikään kaikki kuolemaantuomittuja⁷³. Hyväksytyjen mur-

⁷⁰ Pag. 105/1841 Airaksinen.

⁷¹ Pag. 141/1841 Bertula; pag. 248/1841 Carlsson; pag. 248/1841 Mattsdotter; pag. 305/1841 Ylimartila; pag. 306/1841 Lönnqvist; pag. 417/1841 Pardanen; pag. 417/1841 Airaksinen; pag. 486/1841 Levan; pag. 512/1841 Lönngren; pag. 516/1841 Ahlberg.

⁷² Pag. 102/1841 Lindqvist; pag. 213/1841 Karjalainen; pag. 431/1841 Dyster.

⁷³ Pag. 78/1841 Reinikainen; pag. 314/1841 Eld; pag. 392/1841 Tuorila.

hatapausten lailla anomukset alistettiin keisarille senaatin oikeusosaston kielteisen lausunnon kera. Keisari muutti jokaisen kuolemanrangaistuksen elinkautiseksi kaivostyörangaistukseksi, raipparangaistukseksi ja julkiseksi kirkkorangaistukseksi. Tappojutuista yhteensä 27 hylättiin. Näistä seitsemän oli tuomittu tunnustusvankeuteen ja 20 määräaikaiseen tai elinikäiseen työrangaistukseen. Kaikissa tapauksissa hylkäyksen perusteluna oli, ”ettei anomuksen tueksi löytynyt syitä”. Hylätyistä 20 oikeusosasto ratkaisi itse⁷⁴ ja loput seitsemän alistettiin keisarille⁷⁵, joka siis yhti oikeusosaston kielteiseen lausuntoon. Alistuksen syynä lieenee ollut se, että kaikki seitsemän oli tuomittu elinikäiseen työhön Siperian kaivoksille. Heistä viisi henkilöä anoi rangaistuksen muuntoa siten, että työrangaistus saataisiin suorittaa kotimaan linnoituksilla. Senaatin oikeusosasto lieenee tulkinut vuoden 1826 asetusta siten, että sille myönnetty toimivalta hylätä armonanomuksia ei ulottunut niihin anojiin, jotka keisari oli jo kertaalleen armahtanut kuolemanrangaistuksesta ja muuntanut ne elinikäiseksi pakkotyöksi Siperiassa. Lopulta kaksi taposta tuomitun anomusta jätettiin tutkittavaksi ottamatta, koska anojana oli tuomitun vaimo tai vanhemmat.⁷⁶ Vuoden 1826 anomuksen ja julistuksen ensimmäisen osan neljännessä pykälässä nimittäin säädettiin, ettei armaa voinut anoa toisen puolesta.⁷⁷

Henkirikosryhmään kuuluvista neljästä kuolemantuottamustapauksesta armaidettiin yksi.⁷⁸ Anoja oli tuomittu täyteen miessakkoon (*full mansbot*)⁷⁹ ja julkiseen kirkkorangaistukseen, mutta hän väitti armonanomuksessaan, että laintulkinta oli väärä ja hänet olisi tullut tuomita puolikkaaseen miessakkoon. Sekä senaatin oikeusosasto että keisari yhtyivät anojan näkemykseen vapauttaen hänet sakkojen kruununosuudesta ja muuntaen julkisen kirkkorangaistuksen yksityiseksi ripiksi. Muut kolme kuolemantuottamuksesta tuomitun armonanomusta sen sijaan hylättiin ilman alistusta keisarille. Kaksi näistä oli tuomittu tunnustusvankeuteen⁸⁰ ja yksi raippa- ja julkiseen kirkkorangaistukseen⁸¹.

⁷⁴ Pag. 87/1841 Assinen; pag. 126/1841 Kurki; pag. 208/1841 Petelius; pag. 218/1841 Hytönen; pag. 234/1841 Exell; pag. 261/1841 Sundblom; pag. 279/1841 Karvinen; pag. 382/1841 Perna; pag. 427/1841 Ruokolainen; pag. 486/1841 Bergman; pag. 486/1841 Löfman; pag. 486/1841 Winter; pag. 486/1841 Lillström; pag. 495/1841 Raji; pag. 497/1841 Gräggilä; pag. 508/1841 Palta; pag. 515/1841 Franström; pag. 516/1841 Tuovinen; pag. 517/1841 Kuivalainen; pag. 530/1841 Kosola.

⁷⁵ Pag. 13/1841 Kalfholm; pag. 80/1841 Ketolainen; pag. 163/1841 Jokela; pag. 263/1841 Takaluoma; pag. 263/1841 Takaluoma; pag. 273/1841 Öster; pag. 395/1841 Tuukainen

⁷⁶ Pag. 44/1841 Bergman; pag. 486/1841 Manninen.

⁷⁷ *Keisarillisen Majestäatin Armollinen Asetus ja Julistus Siitä, mitä niiden Hänen Keisarillisen Majestäatin eteen alamaisuudessa tygö-lähetettäwiin anomuxiin suhteen, niinkuin myös rangaituxiin ja edeswastauxiin huojuennuxeen, [Leuteraatio] ja moniaissa asioissa wapauttamiseen [Dispençe] suhteen, tästälähin tulee waarinotettawaxi* (2.6.1826).

⁷⁸ Pag. 553/1841 Teckeman.

⁷⁹ Täysi miessakko oli suuruudeltaan 300 taalaria.

⁸⁰ Pag. 254/1841 Kuoresniemi; pag. 254/1841 Alanen.

⁸¹ Pag. 164/1841 Wiberg.

Anoja kiellettiin myös enää vaivaamasta keisaria samassa asiassa. Mainittu kielto perustui kesäkuun 1826 asetukseen ja julistukseen, jonka ensimmäisen osan ensimmäisen pykälän mukaan keisarille ei tullut lähettää edes niitä kuolemaan tai kunnianmenetykseen tuomittujen anomuksia, jos anoja anoi armoa samassa asiassa samoin perustein (”yhdenlaisilla kirjoilla”).⁸² Mainittu kielto esiintyi useissa vuoden 1841 armonanomuksissa, jotka tulivat hylätyksi.

Senaatin oikeusosaston anomus- ja valitusdiaari 6.7.1841:

Stormäktigste Aller Nådigste Keijare!

Af Högloflige Kejserlige Wiborgs Hof Rätt är jag medelst utslag af de 11. sistliden Juni dömd att Lif mitt mista och varda hallshuggen för att jag af förseende kastat en yxa å Fången Hendric Toppila, däraf han aflidit, redan nog olycklig att för lifstiden vara dömd uti fångenskap, utan hopp att därifrån nånsin kunna befrias, bär jag dåck den rysligaste fasa för döden, hvarföre i djupaste underdånighet hos Eders Kejserliga Majestät, jag vågar bönfalla om Nåd och förskoning för mitt usla lif. Framhärdande med djupaste undersåteliga vördnad, trohet och slit.

Stormäktigste Aller Nådigaste Kejsare Eders Kejserliga Majestäts

*Aller underdånigste och troppliktigste undersåte
Anders Nilsson Eld
Liftids Fånge i Ruotsensalmi⁸³*

Senaatin oikeusosaston pöytäkirja 5.8.1841:

Och Kejserliga Senatens närvarande Ledamöter funno, lika med HofRätten, Anders Nilsson Eld vara om i fråga varande dråp lagligen förvunnen samt gillade förty HofRättens öfver honom ställde dödsdom, äfvensom bemålde Rätts i öfrigt meddelade utlåtande.

Jemlikt 34. puncten i Nådiga Reglementet af den 6./18. Augusti 1809 öfverlemnades i underdånighet detta mål till Hans Kejserliga Majestäts Egen Höga ompröfning, utan att bemålde Ledamöter dervid funno sig äga anledning att Nåd för Anders Eld i underdånighet tillstyrka.

Senaatin oikeusosaston pöytäkirja 23.11.1841:

*Hans Durchlaucht, General Gouverneuren öfver Finland, General Adjutan-
ten m.m. Furst Menschikoffs skrifvelse af den 4./16. innevarande November,*

⁸² Keisarillisen Majestäatin Armollinen Asetus ja Julistus Siitä, mitä niiden Hänen Keisarillisen Majestäatin eteen alamaisuudessa tygö-lähetettäwiin anomuxiin suhteen, niinkuin myös rangais-tuxiin ja edeswastauxiin huojennuxeen, [Leuteraatio] ja moniaissa asioissa wapauttamiseen [Dispençe] suhteen, tästälähin tulee waarinotettawaxi (2.6.1826).

⁸³ Pag. 314/1841 Eld.

hvarjemte insändes Hans Kejserliga Majestäts Nådiga Reskript dateradt den 30. nästvikne Oktober/ 11. innevarande November/ af innehåll att Hans Kejserliga Majestät låtit Sig föredragas det, jemte detta Departements hemställan af den 14. nästlidne September till Hans Kejserliga Majestät inkomme mål, angående Anders Nilsson Eld, angifven att hafva, den 28. September sistlidet år, i vredesmod med en yxa tillfogat Fästningfången Henrik Toppila det svåra sår i hufvudet, hvaraf dennes död oundvikeligen härrört: Och ehuru Hans Kejserliga Majestät funnit Anders Eld vara om detta grofva brott förvunnen och förty enligt Lag skyldig till det af Hof Rätten i Wiborg honom rätteligen ådömde dödsstraff, har Hans Kejserliga Majestät dock af Gunst och Nåd, velat Anders Eld från sagde straff förskona och i stället umgälla sin brottslighet med Fyratio par spö, tre slag af paret, och å en Söndag undergå uppenbar Kyrkoplikt, hvarefter Anders Eld skulle försändas till Siberien, för att, vid Grufvorne derstädes till tvångs arbete för lifstiden hållas.

Lapsenmurha & kuolemantuottamus

Seuraava omaksi ryhmäkseen eroteltu rikostyyppi oli lapsenmurha ja sikiölle aiheutettu kuolemantuottamus. Tähän ryhmään kertyi yhteensä 12 tapausta, joista yhdeksän oli tuomittu lapsenmurhasta ja loput kuolemantuottamuksesta. Kategorian anomuksista hyväksyttiin kaksi, joista kumpikin oli lapsenmurhasta kuolemaan tuomitun tekemä. Toisessa tapauksessa oikeusosasto esitti puoltavassa lausunnossaan, että anoja oli nuori, ensisynnyttäjä ja elänyt tekoon asti moitteetonta elämää.⁸⁴ Toisen osalta oikeusosasto lausui puoltoansa perustellen, että anoja oli palannut vapaaehtoisesti kotipaikkakunnalle 10 vuoden paon jälkeen.⁸⁵ Molempien kohdalla keisari tyytyi perusteluissaan viittaamaan lieventäviin asianhaaroihin. Kummankin kohtaloksi tuli 10 vuotta työtä kehruuhuoneessa, vitsarangaistus sekä julkinen kirkkorangaistus. Loput 10 tapausta oikeusosasto hylkäsi itse. Näistä seitsemän oli tuomittu lapsenmurhasta määräaikaiseen tai elinkautiseen kehruuhuonetyöhön⁸⁶ (todennäköisesti siis kertaalleen kuolemanrangaistuksesta armahdettuja) ja kolme kuolemantuottamuksesta lyhyempiin (2–4 vuotta) määräaikaisiin työrangaistuksiin.⁸⁷ Oikeusosasto perusteli hylkäävät päätöksensä vakiintuneen kaavan mukaisesti: ”anomuksen tueksi ei löydy syitä”.

⁸⁴ Pag. 106/1841 Räsänen.

⁸⁵ Pag. 434/1841 Junnila.

⁸⁶ Pag. 62/1841 Mölsä; pag. 126/1841 Michelsdotter; pag. 190/1841 Mariasdotter; pag. 213/1841 Mattsdotter; pag. 339/1841 Plit; pag. 416/1841 Räsänen; pag. 599/1841 Kauhanen.

⁸⁷ Pag. 179/1841 Inginen; pag. 379/1841 Streng; pag. 466/1841 Pyykö.

Varkaudet

Vuonna 1841 armoa anoneista tapauksista yhteensä 42 oli tuomittu erityyppisistä varkauksista. Joukkoon mahtui ensimmäistä tai useaan kertaan varkaudesta tuomittuja, murtautuen tehdyistä varkauksista tuomittuja sekä kirkkovarkauksista tuomittuja. Ryhmään on sisällytetty myös yksi näpistyksestä tuomittu. Ainoastaan kaksi varkauskategorian anomuksista hyväksyttiin.⁸⁸ Kummassakin tapauksessa oli kyse raipparangaistuksen muuntamisesta vesileipävankeudeksi. Senaatin oikeusosasto perusteli ratkaisuja sillä, että raipparangaistusta ei voitaisi laittaa täytäntöön ilman, että siitä aiheutuisi vaaraa anojan hengelle ja terveydelle. Toisessa tapauksessa anoja joutui istumaan 16 päivää ja toisessa 24 päivää raipparangaistuksen sijasta. Oikeusosasto teki ratkaisut lääkärinlausuntojen pohjalta. Loput 40 varkaudesta tuomittujen anomusta oikeusosasto hylkäsi alistamatta niitä keisarille.⁸⁹ Kolmessa hylkäyspäätöksessä mainittiin erikseen, ettei estettä uudelle anomukselle ollut, jos anoja toimittaisi asianmukaisen lääkärintodistuksen.

Muut rikokset

Muut rikokset -kategoriaan kertyi 79 henkilöä, jotka oli tuomittu muun muassa murhapoltosta, ryöstöstä, pahoinpitelystä, petoksesta, vääreännöksestä, kavalluksesta, raharikoksista, salakuljetuksesta, juopumuksesta, valarikoksesta sekä luvattomasta alkoholin myynnistä. Joukkoon mahtui myös 27 laittomasta koontumisesta hartauden harjoittamiseksi tuomitua, mikä paisutti ryhmän taapausten lukumäärää. Rangaistukset vaihtelivatkin sakosta elinkautiseen linnoitustyöhön. Pääosin anottiin vapautusta tuomitusta rangaistuksesta. Anomusten perustelut olivat varsin vaihtelevia. Yhteensä 10 anojaa oli armonanomuksissaan vedonnut vuoden 1841 yleiseen armahdusplakaattiin.⁹⁰

⁸⁸ Pag. 336/1841 Lagerstrand; pag. 572/1841 Malmila.

⁸⁹ Pag. 45/1841 Gestrin; pag. 53/1841 Albrecht; pag. 72/1841 Tilander; pag. 102/1841 This; pag. 102/1841 Holmdahl; pag. 116/1841 Lindqvist; pag. 131/1841 Snäf; pag. 136/1841 Tanhuanpää; pag. 146/1841 Bäckström; pag. 152/1841 Suikkanen; pag. 189/1841 Lund; pag. 193/1841 Svärd; pag. 194/1841 Kraft; pag. 195/1841 Hagner; pag. 206/1841 Hirvonen; pag. 215/1841 Mannerström; pag. 227/1841 Tschironkin; pag. 257/1841 Levänen; pag. 261/1841 Blom; pag. 280/1841 Plathan; pag. 307/1841 Kokkola; pag. 323/1841 From; pag. 329/1841 Haltu; pag. 364/1841 Albrecht; pag. 414/1841 Johansdotter; pag. 448/1841 Laakonen; pag. 473/1841 Helenius; pag. 475/1841 Mariasson; pag. 493/1841 Hokkainen; pag. 497/1841 Carlsson; pag. 502/1841 Michelsson; pag. 502/1841 Hartman; pag. 509/1841 Gustafsdotter; pag. 511/1841 Hurtig; pag. 513/1841 Thomasson; pag. 515/1841 Svärd; pag. 515/1841 Levola; pag. 568/1841 Malin; pag. 594/1841 Tschipollo; pag. 602/1841 Enlund.

⁹⁰ Pag. 383/1841 Lundström; pag. 421/1841 Sällström; pag. 456/1841 Söderlund; pag. 495/1841 Ääri; pag. 496/1841 Aikio; pag. 519/1841 Strandström; pag. 521/1841 Karvanen; pag. 538/1841 Scheele; pag. 538/1841 Söderberg; pag. 567/1841 Thilman.

Tämän ryhmän anojista armahdettiin kuusi, joista neljän osalta armonanomukset alistettiin keisarin ratkaistaviksi. Ensimmäinen koski laittomasta viinanmyynnistä tuomitusta häpeärangaistuksesta vapauttamista.⁹¹ Senaatin oikeusosasto totesi lausunnossaan, johon keisarikin päätöksessään viittasi, että paalurangaistus on nykyisellään yleisen mielipiteen mukaan liian häpeällinen. Toinen keisarille alistetuista anomuksista, jonka oli tehnyt valarikokseen syylistynyt, hyväksyttiin vuoden 1841 armahdusplakaatin nojalla. Anoja oli nimittäin kärsinyt rangaistuksesta yli puolet.⁹² Lisäksi keisari hyväksyi kahden henkilön tekemän yhteisanomuksen.⁹³ Anojat oli tuomittu sakkoihin siitä, etteivät he olleet tehneet asianmukaista ilmoitusta löytämästään rahasummasta. Teko oli kriminalisoitu vuoden 1734 lain pahanteonkaaren 48. luvussa. Vaikka anojina olleet kaksi naista eivät perustelleet sen kummemmin anomustaan, oikeusosasto puolsi anomusta ottaen huomioon: 1) että teko oli todennäköisesti tehty ajattelemattomuuttaan; 2) että anojat eivät olleet salanneet tekoaan ja 3) että anojat olivat papintodistuksen mukaan liian köyhiä maksaakseen löytämänsä rahasummaa takaisin. Senaatin oikeusosaston ratkaisemista anomuksista toinen koski niin ikään valarikosta ja se hyväksyttiin samaiseen armahdusplakaattiin vedoten.⁹⁴ Toisen oli taas tehnyt leski, joka anoi vapautusta edesmenneelle miehelleen tuomituista sakoista.⁹⁵

Ryhmän tapauksista hylättiin 72. Näistä viisi alistettiin keisarille. Yhdessä alistetussa tapauksessa, joka koski kahden pojan anomusta vapautua kuolleelle isälle tuomituista sakoista, senaatin oikeusosasto puolsi anomusta katsoen, ettei ollut Suomen lakien mukaista säilyttää rikosvastuuta tekijän perillisille.⁹⁶ Keisari kuitenkin oli sitä mieltä, että anojien tulisi valittaa asianmukaiseen venäläiseen tuomioistuimeen, sillä isä oli alun perin tuomittu sakkoihin venäläisessä tuomioistuimessa. Kolme anomusta oli alistettu keisarille, koska niissä anoja oli tuomittu kunnianmenetykseen.⁹⁷ Lisäksi keisarille alistettiin syystä tai toisesta yksi pahoinpitelyjuttu.⁹⁸ Loput 67 anomusta hylkäsi oikeusosasto.⁹⁹

⁹¹ Pag. 314/1841 Bergudd.

⁹² Pag. 456/1841 Söderlund.

⁹³ Pag. 425/1841 Härkänen & Sipinen.

⁹⁴ Pag. 495/1841 Ääri.

⁹⁵ Pag. 445/1841 Poukkula.

⁹⁶ Pag. 107/1841 Hovi & Hovi.

⁹⁷ Pag. 194/1841 Ahlberg; pag. 283/1841 Starck; pag. 599/1841 Kilpeläinen.

⁹⁸ Pag. 13/1841 Mara.

⁹⁹ Pag. 82/1841 Tulander; pag. 110/1841 Aro; pag. 113/1841 Lemström; pag. 148/1841 Öhman; pag. 150/1841 Lundman; pag. 185/1841 Hacklin; pag. 188/1841 Korsman; pag. 240/1841 Wirzenius; pag. 248/1841 Herlin; pag. 249/1841 Heiskanen; pag. 279/1841 Ståhlström; pag. 317/1841 Lundström; pag. 344/1841 Lemström; pag. 373/1841 Ström; pag. 383/1841 Lundström; pag. 388/1841 Lemström; pag. 415/1841 Kehl; pag. 419/1841 Longa; pag. 421/1841 Sällström; pag. 445/1841 Hårdh ym.; pag. 445/1841 Lagus ym.; pag. 449/1841 Kehl; pag. 464/1841 Monthén; pag. 486/1841 Hacklin; pag. 486/1841 Halfvari; pag. 486/1841 Kulpi; pag. 496/1841

Viimein yksi ryhmän anomuksista jätettiin tutkittavaksi ottamatta, koska anoja oli joku muu kuin tuomittu itse.¹⁰⁰

Muut rikokset -kategoriasta on erikseen mainittava kahdeksan ryöstöstä tuomittua anojaa. Anojista kolme oli tuomittu tunnustusvankeuteen¹⁰¹ ja viisi määrääkaiseen taikka elinkautiseen linnoitustyöhön yhdistettynä raippa- ja julkiiseen kirkkorangaistukseen.¹⁰² Senaatin oikeusosasto hylkäsi kuitenkin kaikki alistamatta niitä keisarille. On vaikea yrittää arvioida ylipäänsä armonanomusten hylkäysten syitä, mutta ehkäpä tässä kohdin on sallittua spekuloida hieman. Kuten Pihlajamäen 1800-luvun leuteraatiota koskevasta artikkelista käy ilmi, ylivoimaisesti suurin osa leuteroiduista tapauksista koski ryöstöstä tuomit-
tuja.¹⁰³ Voi siis hyvinkin olla, että kyseiset kahdeksan anojaa olivat jo kertaalleen nauttineet rangaistuksen lieventämistä, ja ehkäpä oikeusosasto siten katsoi, ettei perusteita lisälieventämiselle enää ollut – mene ja tiedä. Joka tapauksessa kaikki ryöstöstä tuomit-
tujen anomukset hylättiin.

Irtolaisuus

Ylivoimaisesti suurimman ryhmän vuoden 1841 anomuksista muodostivat irtolaisuudesta yleiseen työhön lähetettyjen tekemät armonanomukset. Tapauksia oli yhteensä 201. Irtolaisuudesta tuomit-
tujen tekemien anomusten suhteellinen määrä verrattuna anomusten kokonaismäärään pysyi jokseenkin samana. Kun vuoden 1821 osalta luku oli 51,6 %, niin 20 vuotta myöhemmin vastaava luku oli 52,2 %. Vuoden 1821 aineiston tapaan tyypillinen irtolaisuudesta langetettu rangaistus oli kuusi kuukautta yleistä työtä taikka niin kauan, kunnes anoja onnistuisi hankkimaan itselleen laillisen suojeluksen. Useampikertaisesta irtolaisuudesta langetettu seuraamus oli yksi tai kaksi vuotta. Lähestulkoon jokaisessa anomuksessa (195) anottiin vapautusta. Perustelut sen sijaan vaihtelivat, kuten muidenkin ryhmien anomuksissa. Yleisin perustelu oli kuitenkin se, että vankilasta käsin oli vaikea löytää palveluspaikkaa. Suurelle osalle tuomittu yleinen työseuraamus merkitsi siirtoa omalta kotipaikkakunnalta ystävien ja sukulaisten luota vieraalle paikkakunnalle kuten esimerkiksi Viaporin työlaitokseen, josta käsin palveluspaikan hankkiminen oli vaikeaa. Keisarilta anottiin vapautusta, jotta voitaisiin palata kotipaikkakunnalle ja etsiä laillinen suojelus.

Aikio; pag. 496/1841 Forsström; pag. 498/1841 Jussila; pag. 509/1841 Michelsson; pag. 519/1841 Strandström; pag. 521/1841 Karvanen; pag. 538/1841 Scheele; pag. 538/1841 Söderberg; pag. 544/1841 Rajala; pag. 567/1841 Thilman.

¹⁰⁰ Pag. 494/1841 Lundström.

¹⁰¹ Pag. 13/1841 Ollas; pag. 13/1841 Knubb; pag. 324/1841 Luhtala.

¹⁰² Pag. 285/1841 Kock; pag. 306/1841 Murmeister; pag. 496/1841 Sippola; pag. 535/1841 Silfvendoinen; pag. 535/1841 Silfvendoinen.

¹⁰³ Ks. Pihlajamäki 2001.

Irtolaisryhmän anomuksista hyväksyttiin kaiken kaikkiaan 59 eli hieman alle kolmasosa, joka on selvästi enemmän kuin missään muussa ryhmässä.¹⁰⁴ Kuten jo vuoden 1821 aineiston tarkastelun yhteydessä mainittiin, senaatin oikeusosasto käytti hyväksytyjä anomuksia perustellessaan vakimuotoilua, jossa todettiin anojan kärsineen rangaistustaan jo pidemmän aikaa sekä viitattiin työlaitoksen henkilökunnan (yleensä saarnaajan ja vahtimestarin) antamiin myönteisiin todistuksiin. Ainoastaan yksi irtolaisuudesta tuomittujen tekemistä armonanomuksista hyväksyttiin muulla perusteella.¹⁰⁵ Se koski Ruotsin kansalaista, joka anoi päästä kotiin Tukholmaan. Oikeusosasto perusteli päätöksensä vuonna 12.5./30.4.1828 Ruotsin kuninkaan ja Venäjän keisarin kesken solmitulla sopimuksella, joka koski rikoksista tuomittujen luovuttamista kotimaahansa.

Irtolaisryhmän anomuksista hylättiin 159.¹⁰⁶ Hylättyjä anomuksia ei perus-

¹⁰⁴ Pag. 23/1841 Palmroos; pag. 135/1841 Heikkinen; pag. 166/1841 Bol; pag. 167/1841 Weckman; pag. 167/1841 Eriksson; pag. 167/1841 Jemmingi; pag. 169/1841 Nygren; pag. 170/1841 Sergejeff; pag. 170/1841 Kempainen; pag. 171/1841 Lundell; pag. 172/1841 Martila; pag. 174/1841 Enberg; pag. 382/1841 Palm; pag. 395/1841 Salmela; pag. 395/1841 Zitting; pag. 399/1841 Alp; pag. 401/1841 Krut; pag. 402/1841 Palm; pag. 403/1841 Pettersson; pag. 404/1841 Björk; pag. 404/1841 Tallberg; pag. 405/1841 Keckstedt; pag. 405/1841 Andersson; pag. 405/1841 Turpanen; pag. 406/1841 Pitkänen; pag. 406/1841 Kling; pag. 407/1841 Grön; pag. 408/1841 Leiström; pag. 408/1841 Rask; pag. 409/1841 Korpelainen; pag. 409/1841 Turunen; pag. 410/1841 Masari; pag. 410/1841 Jämsä; pag. 411/1841 Wass; pag. 411/1841 Hammonen; pag. 412/1841 Wäst; pag. 430/1841 Stamp; pag. 452/1841 Löfgren; pag. 453/1841 Löf; pag. 453/1841 Sveijberg; pag. 453/1841 Lindqvist; pag. 547/1841 Carén; pag. 547/1841 Nickars; pag. 547/1841 Fjäder; pag. 547/1841 Gröndahl; pag. 547/1841 Stålhammer; pag. 547/1841 Helander; pag. 548/1841 Sagulin; pag. 551/1841 Lång; pag. 551/1841 Kurti; pag. 551/1841 Ollila; pag. 551/1841 Margelin; pag. 572/1841 Cavinus; pag. 572/1841 Johansson; pag. 573/1841 Vikström; pag. 574/1841 Uckonmaanaho; pag. 575/1841 Lindgren; pag. 575/1841 Selenius.

¹⁰⁵ Pag. 555/1841 Boman.

¹⁰⁶ Pag. 18/1841 Ukonmaanaho; pag. 60/1841 Ehn; pag. 60/1841 Friberg; pag. 60/1841 Flinck; pag. 60/1841 Moberg; pag. 61/1841 Friberg; pag. 61/1841 Sederholm; pag. 61/1841 Blom; pag. 62/1841 Bergström; pag. 61/1841 Lindfors; pag. 65/1841 Blom; pag. 67/1841 Rosengren; pag. 75/1841 Johansdotter; pag. 83/1841 Adamsdotter; pag. 108/1841 Johansson; pag. 117/1841 Ilander; pag. 134/1841 Hakala; pag. 147/1841 Karhula; pag. 150/1841 Pavén; pag. 165/1841 Thorsfeldt; pag. 166/1841 Ilmenius; pag. 166/1841 Thorn; pag. 167/1841 Jöransson; pag. 168/1841 Carlsson; pag. 168/1841 Kujanpää; pag. 168/1841 Grönvall; pag. 169/1841 Evasson; pag. 170/1841 Hyssä; pag. 171/1841 Halkola; pag. 171/1841 Lindgren; pag. 172/1841 Grönfors; pag. 172/1841 Agnäs; pag. 173/1841 Juttoniemi; pag. 173/1841 Fagerström; pag. 173/1841 Roth; pag. 174/1841 Hildunen; pag. 174/1841 Forss; pag. 175/1841 Berg; pag. 175/1841 Mattsson; pag. 175/1841 Sjöblom; pag. 176/1841 Sauvala; pag. 176/1841 Wahlberg; pag. 176/1841 Färdig; pag. 177/1841 Lång; pag. 177/1841 Poikila; pag. 177/1841 Gröndahl; pag. 178/1841 Luck; pag. 178/1841 Flygel; pag. 178/1841 Eriksson; pag. 254/1841 Jakobsson; pag. 189/1841 Willberg; pag. 190/1841 Jernström; pag. 194/1841 Walldén; pag. 198/1841 Mackonen; pag. 256/1841 Boström; pag. 300/1841 Mesku; pag. 310/1841 Björn; pag. 317/1841 Lundelin; pag. 318/1841 Mikkonen; pag. 323/1841 Blomberg; pag. 363/1841 Fors; pag. 363/1841 Hämäläinen; pag. 392/1841 Johansdotter; pag. 393/1841 Mattsson; pag. 396/1841 Luika; pag. 397/1841 Kryger; pag. 397/1841 Kalin; pag. 397/1841 Enström; pag. 398/1841 Friberg; pag. 398/1841 Thomasson; pag. 398/1841 Duvala; pag. 399/1841 Johansson; pag. 399/1841 Lund; pag. 400/1841 Karpinen; pag. 400/1841 Salin; pag. 400/1841 Sontiainen; pag. 401/1841 Wänlig; pag. 401/1841 Sjöblom; pag. 402/1841

teltu joko lainkaan tai sitten käyttäen vakioperustelua: ”senaatin oikeusosasto ei löydä syytä anomuksen tueksi”. Yhdessä tapauksessa mainittiin erikseen, ettei anomukseen voitu suostua, koska palveluspaikkaa tarjonneella taholla ei ollut oikeutta antaa laillista suojelua.¹⁰⁷ Lopulta kaksi ryhmän anomuksista jätettiin tutkittavaksi ottamatta ja yksi katsottiin rauenneeksi. Tutkittavaksi ottamatta jättämiset johtuivat siitä, että toisessa tapauksessa¹⁰⁸ anojana oli tuomitun vaimo ja toisessa¹⁰⁹ siksi, että oikeusosastolla ei ollut mahdollisuuksia ottaa selvää, oliko anoja todella saanut palveluspaikan. Raukeamisen syynä oli puolestaan se, että anoja oli jo vapautettu.¹¹⁰

Vuoden 1841 irtolaisten tekemien armonanomusten suuri määrä mahdollistaa sen selvittämisen, mitkä tekijät todella vaikuttivat oikeusosaston tekemien myönteisten päätösten takana. Oikeusosaston käyttämät perustelut – kärsitty aika ja käytös – ovat osittain harhaanjohtavia, sillä enemmistö hylätyistä tulleistä anojista oli todistusten mukaan käyttäytynyt rangaistusaikana yhtä lailla rikkeettömästi. Moni hylätyistä oli niin ikään ollut työlaitoksessa vähintään yhtä kauan kuin armahdetutkin. Mikä sitten ratkaisi sen, armahdettiinko irtolaisuudesta tuomittu vai ei? Tärkein tekijä näyttää olleen anojan elämänhistoria tuomiota edeltäneeltä ajalta, mistä todistaa muun muassa se seikka, että oikeusosaston esittelijällä on ollut tapana merkitä lyijykynällä ne kohdat anomusasiakirjoista (lähinnä maaherran päätöksen kopio), joissa oli mainittu anojan aikaisemmista tuomioista tai käyttäytymisestä. Irtolaisten anomuksista kerättyjen tietojen (suoritettu aika, todistusten sisältö ja rikostausta) perusteella tehdystä taulukosta (liitetaulukko 1) käy ilmi, että jos anojaa ei ollut aiemmin tuomittu rikoksesta tai irtolaisuudesta, niin hänet armahdettiin 1–3 työlaitosvuoden jälkeen. Jos anoja oli sen sijaan tuomittu aikaisemmin esimerkiksi varkaudesta, on

Sandell; pag. 402/1841 Rumensaari; pag. 403/1841 Rosengren; pag. 403/1841 Johansson; pag. 404/1841 Lindgren; pag. 406/1841 Toppa; pag. 407/1841 Helenius; pag. 407/1841 Grip; pag. 408/1841 Buller; pag. 409/1841 Lang; pag. 410/1841 Johansson; pag. 411/1841 Syöniemi; pag. 412/1841 Widen; pag. 412/1841 Kuhlgrén; pag. 422/1841 Lönén; pag. 431/1841 Sihvonen; pag. 440/1841 Lujanen; pag. 445/1841 Glader; pag. 452/1841 Wennerberg; pag. 452/1841 Flinta; pag. 452/1841 Sjöblom; pag. 453/1841 Pakkasela; pag. 454/1841 Kardus; pag. 454/1841 Sohlman; pag. 454/1841 Tervakangas; pag. 488/1841 Pilt; pag. 454/1841 Pomrén; pag. 474/1841 Backman; pag. 493/1841 Lindström; pag. 495/1841 Kinnunen; pag. 501/1841 Eld; pag. 502/1841 Johansdotter; pag. 516/1841 Hakala; pag. 519/1841 Gestrin; pag. 525/1841 Pakkasela; pag. 526/1841 Lönnqvist; pag. 528/1841 Tavastberg; pag. 529/1841 Lindström; pag. 547/1841 Klockars; pag. 547/1841 Vikström; pag. 547/1841 Michelsson; pag. 547/1841 Stålbom; pag. 547/1841 Gröönroos; pag. 547/1841 Stålt; pag. 547/1841 Lindholm; pag. 547/1841 Karhula; pag. 547/1841 Österlund; pag. 548/1841 Andersson; pag. 572/1841 Eklöf; pag. 573/1841 Annasson; pag. 574/1841 Collin; pag. 574/1841 Cavén; pag. 574/1841 Enberg; pag. 575/1841 Kurkela; pag. 575/1841 Färdig; pag. 576/1841 Sahrman; pag. 576/1841 Eriksson; pag. 576/1841 Holmberg; pag. 576/1841 Gabriellson; pag. 594/1841 Henriksdotter; pag. 595/1841 Åkerberg.

¹⁰⁷ Pag. 495/1841 Kinnunen.

¹⁰⁸ Pag. 313/1841 Fågel.

¹⁰⁹ Pag. 427/1841 Juusola.

¹¹⁰ Pag. 62/1841 Krogström.

hän joutunut kärsimään rangaistustaan kauemmin – neljästä vuodesta aina 19 vuoteen saakka.

Vuoden 1841 hylätyiksi tulleista anojista laadittu taulukko (liitetaulukko 2) tukee esittämäni väitettä. Hylättyjen anojien joukossa on runsaasti ensinnäkin alle vuoden työlaitoksessa olleita, joita koskevista asiakirjoista ei löydy mainintaa rikoksista tai irtolaisuudesta. Heidän kohdallaan anomuksen hylkäämisen syynä on ollut liian lyhyt kärsitty rangaistusaika. Alle 6 kuukautta istuneiden anomuksiin ei ole edes liitetty työlaitoksen henkilökunnan todistuksia; ne on mitä ilmeisimmin katsottu aiheettomiksi, sillä olihan minimityöaika juuri 6 kuukautta. Verrattuna armahdettuihin, jotka olivat suorittaneet yleistä työtä 1–3 vuotta, vastaavasta ei-armahdettujen ryhmästä löytyi huomattavasti enemmän rikoksista tuomittuja. Lisäksi yli kolme vuotta istuneiden joukossa oli selkeästi enemmän vakavimpiin rikoksiin kuten useampikertaisiin varkauksiin syyllistyneitä.

Vaikka liitetaulukoissa esiintyy poikkeuksia, jotka johtunevat osittain asiakirjojen puutteellisuuksista, yleislinja on kuitenkin selvä: anojan (rikos)tausta ratkaisi pitkälti, kuinka pian hänen oli mahdollista vapautua armahdusteitse. Rikostaustan ohella vaikutti anojan elämänhistoria laajemmaltikin. Maaherran päätöskopioon oli nimittäin merkitty aiemmat irtolaistuomiot, rikosepäilyt, maine kotipaikkakunnalla, palvelusrikkomukset jne. Kuten irtolaisuudessa yleensäkin, armoa anottaessa puntarissa oli anojan maine, ei niinkään yksittäiset teot. Irtolaisuushan ei ollut rikos, vaan pikemminkin eräänlainen elämäntapakriminalisointi.

Senaatin oikeusosaston anomus- ja valitusdiaari 25.9.1841:

Stormächtigste Allernådigste Kejsare!

De tusende prof vi Dageligen hafwa lyckan att röra af en Mild Regering, gifwer äfwen mig grundad anledning att våga hoppas, – Mäktige Allernådigste Kejsare! Till Edra fötter nalkas jag härmedelst och Bönfaller! Allerunderdånigast om friheten som jag redan öfwer fyra år saknat, – född I Sysmä Socken af Heinola Gouvernement, har jag utan att någonsin varit kringstrykande framlefwat till nära 60. års alder och lifnärt mig med hustru och barn i min födelse Socken, dels som Torpare och dels som Landbonde, och sednast war jag i 9 år anställd som sådan å Pakkanen hemman I Nuoramois by, och har aldrig varit utan tjenst eller omantalsförd utom den tid som är emellan Allhelgone och Påsk, och orsaken dertill war att jag blef bedragen på utlofwad lägenhet, utan att begå något brott hade ingen gjort någon anmärkning på mig, om icke olyckan fogat att Heinola Sockens Herr Befallningman under hwars District min hemby hörde skulde af mig beställt en sälde, som jag tywärr på bestämd tid ej hant laga färdig, detta uppretade så den stränge Herrn att han genast häktade mig och följden blef denne olycklige belägenhet, hwarifrån jag utom vår Höge Kejsares! Nåd ej ser mig I stånd att kunna undslippa. Jag har dock ej någon orätt att klaga, äfwen jag har genom felsteg gjort mig misskänd. Dock att fela, är menskligt, men

Godomligt att förlåta. Nåd och förlåtelse! är ju det jag nu inför Allmagtens jordiska Höga urbild vågar Bönfälla om! och tryggande mig wid vår Mäktige Monarks Mildhet, är jag säker att utaf Nåde blifwa återskänkt till stöd åt en gammal sjuklig hustru och en wansinnig Dotter, hwilka nu lida brist på det nödwändigaste, ehuru något till åldren kan jag ännu fullkomligt mäta mig i kraften med mången yngre af nutidens slägte, med den kunnighet jag har i Landtmanna yrket och i flere handslöjder ger mig den öfwertygelse att jag ännu med mitt arbete utan brott kan wara mig och de mina till nytta. Milde Kejsare! wärdigas af Nåde Bönhöra mig och med undersåtlig trohet, wördnad och nit vågar jag framhärda.

Stormätigste Allernådigste Kejsare!

Eders Kejsarliga Majestäts:

*Allerunderdånigste Tropligtigste Undersåte
Johan Pakkasela
Lösdrifware å Tawastehus Slotts häkte¹¹¹*

Senaatin oikeusosaston pöytäkirja 17.12.1841:

Och Kejsarliga Senaten fann skäl ej förekomma att denna underdåniga ansökning bifalla; hvarom Utslag skulle uppsättas och tillsändas Gouverneuren i Tavastehus, får att sökanden meddlas.

3.3 YHTEENVETO VUODEN 1841 AINEISTOSTA

Merkittävä muutos vuoden 1821 aineistoon nähden oli se, että armonanomusten määrä nousi yli kuusinkertaiseksi. Irtolaisuudesta tuomittujen suhteellinen osuus koko anomusmäärästä säilyi kuitenkin lähestulkoon sama (n. 50 %). Kuten sanottu, anomusten määrän kasvuun lienee vaikuttanut ainakin voimakas tilattoman väestönkasvu sekä siitä seurannut irtolaisuudesta ja rikoksista tuomittujen absoluuttinen lisääntyminen.

Hyväksyttyjen anomusten suhteellisessa osuudessa ei sen sijaan tapahtunut merkittävää muutosta. Kun kyseinen luku oli 16,7 % vuonna 1821, niin nyt se oli noussut hieman eli 19,2 %:iin. Voidaan sanoa, ettei harjoitettu armahduspolitiikka muuttunut juurikaan, mitä linjan ankaruuteen/lievyYTEEN tulee. Sen sijaan muutokset anojaryhmien sisällä olivat suuria. Senaatin oikeusosasto käytti ahkerasti sille vuonna 1826 myönnettyä valtaa hylätä armonanomuksia.

Selvä – joskin odotettavissa oleva – muutos vuoden 1821 aineistoon oli kuitenkin se, että kaikki kuusi kuolemaantuomittua armahdettiin. Myönteisten armahduspäätösten perusteluista ylipäänsä on sanottava, että ne noudattivat varsin legalistista linjaa. Kaikki rikoksista tuomittujen osakseen saamat myön-

¹¹¹ Pag. 453/1841 Pakkasela.

teiset päätökset perusteltiin laista tai oikeustajusta johdetuilla argumenteilla. Kuolemanrangaistukseen tuomitut armahdettiin vuoden 1826 julistuksen nojalla; yhden taposta tuomitun rangaistusta korjattiin, koska hänet oli tuomittu väärän laintulkinnan perusteella; kahdessa varkausjutussa anojat armahdettiin vuoden 1781 kuninkaallisen kirjeen mukaisesti raipparangaistuksesta, koska se olisi muutoin vaarantanut heidän henkensä tai terveytensä; kaksi henkilöä armahdettiin vuoden 1841 armahdusplakaatin nojalla; yksi anoja armahdettiin, koska ei ollut Suomen lakien mukaista periä sakkorangaistusta kuolleen henkilön oikeudenomistajilta; yksi armahdettiin siksi, että paalurangaistus oli yleisen mielipiteen mukaan liian häpeällinen; viimein kaksi rahalöydön salaamisesta tuomittua henkilöä armahdettiin, koska teko katsottiin ajattelemattomuudesta tehdyksi, eivätkä tekijät olleet salanneet tekoaan – seikka, jota laissa edellytettiin.

Lueteltuja perusteluita tarkasteltaessa voidaan turvallisesti väittää, ettei yksinvaltiudelle ominaisena pidetystä mielivallasta voida puhua lainkaan vuoden 1841 aineiston osalta. Myös irtolaisuudesta tuomittuja koskeva armahduslinja näyttää seuranneen tiettyä säännönmukaisuutta.

Merkittävä muutos 20 vuoden takaiseen aineistoon oli vielä siinä, että niin absoluuttisesti kuin suhteellisestikin mitattuna suurin armahdettujen joukko oli nimenomaan irtolaisuudesta tuomittuja. Taustalla lienee tässäkin tapauksessa tilattoman väestön määrän nousun seurauksena aiheutunut irtolaisten määrän kasvu sekä Suomen työ- ja ojennuslaitosten kehno tila.¹¹² Pysyviä paikkoja niin suurelle määrälle irtolaisia ei yksinkertaisesti löytynyt maamme vanhoista ja harvoista työlaitoksista, vaan irtolaisuudesta yleiseen työhön tuomittujen vapauttaminen armahdusteitse lienee ollut välttämätöntä sitä mukaa, kun uusia saapui työlaitoksiin. Irtolaisuudesta tuomittujen vapauttaminen vasta kun he olivat saaneet laillisen suojeluksen, osoittautui siten epärealistiseksi ottaen huomioon juuri työlaitosten lukumäärä ja yleiset taloudelliset olosuhteet. Tilattomalle väestölle ei yksinkertaisesti löytynyt tarpeeksi palveluspaikkoja. Irtolaisuudesta tuomittuja ei kuitenkaan armahdettu sattumanvaraisesti, vaan ratkaisevaa näyttää olleen anojan rikos-/irtolaisuushistoria ja siltä pohjalta tehty johtopäätökset hänen uusimistodennäköisyytensä suhteen.

Kuten luvun alussa todettiin, vuosien 1826–1869 väliselle tarkasteluajanjaksolle sattuu kaksi otosvuotta. Lähdetään tarkastelemaan, minkälaiseksi armonanomusaineisto muodostui vuoden 1861 osalta.

¹¹² Virtanen 1943, s. 80–104.

3.4 VUODEN 1861 ARMONANOMUKSET – IRTOLAISANOJIEI MÄÄRÄ LASKEE

Ennen otosvuoden 1861 aineiston tarkastelua on syytä mainita muutamasta keisarin armahdusoikeutta koskevasta säädöksestä. Vuonna 1826 käyttönotetun karkotusrangaistuksen käyttöalaa nimittäin laajennettiin muutamaa otteeseen, kun ensinnäkin vuoden 1848 julistuksella hyväksyttiin kuolemaantuomitujen naisten karkottaminen Siperiaan¹¹³ ja toisekseen myöhemmin samana vuonna rikoksesta pitkäaikaista tuomiota ja irtolaisuudesta työraugaistusta kärsivien anomuksia alettiin käytännössä hyväksyä. Kyseistä käytäntöä koskevat periaatteet vahvistettiin vuonna 1856 keisarin päätöksellä, jonka mukaan elinikäiseen vankeuteen tuomitun armonanomus voitiin hyväksyä, jos tämä oli kärsinyt rangaistustaan vähintään neljä vuotta, yli viiden vuoden tuomion saaneiden osalta vastaava aika oli kaksi vuotta ja alle viiden vuoden tuomiota kärsivien osalta yksi vuosi. Lisäksi edellytettiin, että anoja oli ikänsä ja fyysisen kuntosaa puolesta sovelias lähetettäväksi Siperiaan. Senaatin oikeusosastolla oli oikeus hylätä armonanomus, jos se ei täyttänyt mainittuja ehtoja.¹¹⁴

Karkotusrangaistuksen käyttöalan laajentamista koskeneiden säädösten lisäksi annettiin muutama muu säädös, jossa keisari käytti armahdusvaltaansa. Aleksanteri II antoi sekä vuonna 1855 että vuonna 1856 yleisen armahdusplakaatin. Ensimmäinen annettiin keisari Nikolai I:n kuoleman johdosta¹¹⁵ ja toinen vastaavasti Aleksanteri II:n omien kruunajaisten vuoksi¹¹⁶. Kyseiset armahdusplakaatit olivat lähestulkoon identtisiä vuoden 1841 armahdusplakaatin kanssa, joten niiden sisältöä ei tässä yhteydessä ole tarkoituksenmukaista selostaa tarkemmin. Kummassakin armahdusten kohteeksi oli valittu ulkomaille karanneet, puolet rangaistusajastaan kärsineet sekä kruunulle tietyn aikaa velkaa olleet henkilöt. Armahdukset eivät vuoden 1841 plakaatin tavoin myöskään koskeneet tiettyihin vakavampiin rikokseen syyllistyneitä.

Viides armahdusasioita koskeva vuosien 1841 ja 1861 välisenä aikana annettu säädös muutti puolestaan hieman armahdusoikeuteen liittyvää toimivaltaasetelmaa. Keisari antoi näet vuonna 1859 asetuksen, jolla laajennettiin senaatin oikeusosaston valtaa ratkaista keisarille osoitettuja armonanomuksia¹¹⁷.

¹¹³ *Keisarillisen Majesteetin Armollinen Julistus, koskewa sellaiaten waimoisten pahantekiäin lähettämistä Siperiaan, jotka karkeitien rikosten tähden owat kuolemaan tuomitut, waan Armon kautta kuoleman rangaistuksesta wapautetut* (24.2.1848).

¹¹⁴ Juntunen 1983, s. 42–44.

¹¹⁵ *Keisarillisen Majesteetin Armollinen Pardooni-Plakaatti Suomenmaan Isoruhtinakunnalle* (17/29.4.1855).

¹¹⁶ *Keisarillisen Majesteetin Armollinen Julistus ja Pardooni-plakaatti Suomen Isoruhtinanmaalle Hänen Keisarillisen Majesteettinsa ja Hänen Puolisonsa, Hänen Majesteettinsa Keisarinnaa Kruunauksen johdatusesta* (26.8./7.9.1856).

¹¹⁷ *Keisarillisen majesteetin Armollinen Asetus lisäyksistä siihen, mitä tätä ennen [2.6.1826] on sääännetty asiain käyttämisestä Keisarillisessa Suomen Senaatissa* (28.11.1859).

Asetuksesta todettiin, että ”vaikuttavien syiden” vallitessa oikeusosastolla on oikeus muuntaa raippa- tai vitsarangaistus vesileipävankeudeksi taikka muuttaa julkinen kirkkorangaistus salaiseksi ripiksi ja synninpäästökseksi. Asetuksessa säädettiin lisäksi, että oikeusosastolla oli vastedes oikeus hylätä myös kunnian-sa menettämään tuomittujen sekä Siperian kaivoksiin tai tehtaisiin kuoleman-rangaistuksen sijasta tuomittujen armonanomuksia. Valta hyväksyä viimeksi mainitun tyyppisiä armonanomuksia kuului siten edelleen yksinomaisesti kei-sarille. Vuoden 1861 armonanomusten tarkastelu osoittaa, että vuoden 1859 asetuksella oli vaikutuksensa päätöksentekoon armonanomusasioissa, mitä tarkastellaan seuraavaksi.

Senaatin oikeusosaston vuoden 1861 anomus- ja valitusdiaarista löytyy yhteensä 303 tapausta, jossa henkilö on anonut keisarilta armoa. Vuoteen 1841 verrattuna (385 kpl) tapausten määrä oli laskenut 21,3 %:lla, mutta laskun syistä on vaikea esittää arvioita, sillä käytössä ei ole kattavia tilastotietoja ko. aikaväliltä kuten ei myöskään koko 1800-luvulta. Joka tapauksessa selkeintä lasku oli irtolaisuudesta tuomittujen joukossa, jossa armonanomusten määrä väheni 54,7 %:lla – 201:stä 91:een. Ehkäpä vuonna 1848 aloitettu ja vuonna 1856 vahvistettu käytäntö lähettää myös irtolaisuudesta tuomittuja armonanojia Siperiaan oli tasoittanut tilannetta ja vähentänyt maamme työlaitosten irtolais-määrää. Karkotuksen käyttöönottolla oli pystytty purkamaan pahimmat paineet, joita väestönkasvun aiheutunut irtolaisuus ja mahdollisesti rikollisuus olivat luoneet linnoituksille, vankiloille sekä työ- ja ojennuslaitoksille. Oletustani tukee muun muassa se, että irtolaisten karkotuksessa esiintyy tilastollinen huip-pu juuri ennen vuotta 1861, sillä vuosina 1855–1858 Siperiaan lähetettiin yhteensä 367 irtolaista eli suunnilleen kolmasosa kaikista armahdetuista irtolaisista. Vuosien 1848 ja 1886 välisenä aikana kaikkiaan 1110 irtolaista armah-dettiin siirtolaisiksi Siperiaan.¹¹⁸

Toisaalta esimerkiksi varkaudesta tuomittujen anomukset lisääntyivät 121,4 %:lla – 42:sta 93:een. Vuosien 1821 ja 1841 tapaan myös osa vuoden 1861 anomuksista oli jätetty yhteisanomuksina. Yhteisanomuksia kertyi tällä kertaa 26 kappaletta ja niiden yhteenlaskettu henkilömäärä kohosi 156 henki-löön.¹¹⁹ Suurin osa yhteisanojista oli varkauksista tai irtolaisuudesta tuomittuja,

¹¹⁸ Juntunen 1983, s. 54–56, 191.

¹¹⁹ Pag. 47/1861 Lång ym.; pag. 52/1861 Grönholm & Lindström; pag. 58/1861 Korall ym.; pag. 68/1861 Lömborg & Saikkonen; pag. 69/1861 Minör & Kyrén; pag. 73/1861 Mäkinikali & Johansdotter; pag. 106/1861 Parkkumäki ym.; pag. 127/1861 Simberg ym.; pag. 128/1861 Lang; pag. 130/1861 Turpenoja; pag. 205/1861 Westerling ym.; pag. 206/1861 Galt ym.; pag. 119/1861 Kotila ym.; pag. 217/1861 Sevon ym.; pag. 227/1861 Ketola & Björs; pag. 240/1861 Rosengren; pag. 314/1861 Åkerblom & Kujanpää; pag. 324/1861 Lindström ym.; pag. 325/1861 Meltaus ym.; pag. 385/1861 Flyckt & Uimonen; pag. 406/1861 Berg ym.; pag. 410/1861 Nymalm ym.; pag. 418/1861 Kiiski ym.; pag. 422/1861 Fahlström ym.; pag. 423/1861 Eklund ym.; pag. 459/1861 Kaarakainen ym.

jotka anoivat päästä siirtolaisiksi Siperiaan. Rikosryhmittäin ja päätösten sisällön mukaan anomukset jakaantuivat alla olevassa taulukossa kuvatulla tavalla (taulukko 3).

Taulukko 3: Vuoden 1861 armonanomukset rikosryhmittäin sekä päätösten sisällön mukaan jaoteltuina

	Yhteensä	Hyväksytty	Hylätty	Hyväksytty %	Hylätty %
Henkirikokset	55	15	40	27,3 %	72,7 %
Lapsenmurha & kuolemantuottamus	20	11	9	55 %	45 %
Varkaudet	93	44	49	47,3 %	52,7 %
Muut rikokset	44	16	28	36,4 %	63,6 %
Irtolaisuus	91	75	16	82,4 %	17,6 %
Yhteensä	303	161	142	53,1 %	46,9 %

Henkirikokset

Vuoden 1861 anojista reilu kuudesosa eli 55 oli tuomittu henkirikoksista (6 murhaa, 47 tappoa ja 2 kuolemantuottamusta). Rangaistukset vaihtelivat kuolemantuottamuksesta tuomittujen sakkorangaistuksista murhaan ja tappoon syylistyneille langetettuihin kuolemanrangaistuksiin. Joukossa oli myös kolme tunnustusvankeuteen tuomittua. Anomuksen tehneistä 10 anoi päästä suorittamaan elinikäistä pakkotyörangaistustaan Siperian kaivosten sijasta kotimaan linnoituksille ja muutama anoi puolestaan pääsyä siirtolaiseksi Siperiaan. Ryhmään mahtui myös viisi raipparangaistuksesta armahdusta anonutta henkilöä. Valtaosa anojista anoi kuitenkin yleisesti vapautusta taikka rangaistusajan lyhennystä. Anomusten perustelut vaihtelivat. Tunnustusvankeuteen tuomitut vakuuttelivat syyttömyyttään ja muut vetosivat teon luonteeseen kuten itsepuolustukseen, tiedottomaan tilaan jne. Osa anojista tyytyi perustelemaan anomustaan vakiofraasilla: ”suosiosta ja armosta”.

Henkirikosryhmän anojista armahdettiin 15 henkilöä. Näistä 11 oli tuomittu kuolemarangaistukseen, joten armahdus oli heidän osaltaan automaattinen. Kuolemaantuomittujen tekemät anomukset alistettiin vuoden 1826 julistuksen mukaisesti keisarin päätettäväksi. Keisarille alistetuista anomuksista neljässä oikeusosasto (tai sen vähemmistö) oli puoltanut armahdusta erinäisin perustein kuten anojan nuori ikä rikoshetkellä, anojan rikokseton menneisyys tai itsepuolustus.¹²⁰ Näiden tapausten osalta keisari perusteli armahduspäätöstään asiassa

¹²⁰ Pag. 91/1861 Brander; pag. 266/1861 Mäntylä; pag. 311/1861 Renfors; pag. 402/1861 Lindberg.

esille tulleilla lieventävillä asianhaaroilla. Sen sijaan niiden anomusten kohdalla, jotka oikeusosasto oli alistanut keisarille ilman puoltoa, keisari tyytyi perustelemaan ratkaisunsa lyhyesti: ”suosiosta ja armosta”.¹²¹ Kuten jo vuoden 1841 aineiston kohdalla mainittiin, senaatin oikeusosaston lausunnon sisällöllä oli se vaikutus, että oikeusosaston puollon saaneiden anojien kuolemanrangaistus muutettiin kotimaassa suoritettavaksi määräaikaiseksi pakkotyörangaistukseksi, kun taas puoltoa vaille jääneet joutuivat elinkautisen pakkotyöhön Siperian kaivoksille/tehtaisiin.

Loput neljä myönteistä armahduspäätöstä teki senaatin oikeusosasto. Näistä kahdessa anojalle tuomittu raipparangaistus muunnettiin vesileipävankeudeksi anojien terveydentilasta annetun lääkärintodistuksen perusteella.¹²² Kolmas anoja oli tuomittu taposta elinkautiseen linnoitustyörangaistukseen, mutta hänet armahdettiin, koska hän oli kärsinyt rangaistustaan jo lähes 20 vuotta ja käyttäytynyt rangaistusaikana moitteettomasti.¹²³ Neljäs oikeusosaston armahdettava henkilö oli tuomittu kuolemantuottamuksesta sakkoon ja julkiseen kirkkorangaistukseen. Hänanoi kirkkorangaistuksen muuntamista salaiseksi ripiksi.¹²⁴ Oikeusosasto suostui anojan pyyntöön ja käytti näin ollen sille kahta vuotta aikaisemmin keisarin antamaa valtaa myöntää armahdus kyseisenkaltaisissa tapauksissa. Oikeusosasto perusteli ratkaisunsa ”asiassa esiin tulleilla lieventävillä asianhaaroilla”.

Vastaavasti henkirikosryhmän anomuksista 40 hylättiin. Näistä vain kaksi alistettiin keisarille.¹²⁵ Kyse oli taposta elinkautiseen linnoitustyöhön tuomittujen anomuksista päästä siirtolaisiksi Siperiaan. He olivat kumpikin suorittaneet rangaistustaan viisi vuotta, käyttäytyneet tuona aikana moitteettomasti sekä todettu lääkärintodistuksen mukaan terveiksi. Keisari kuitenkin hylkäsi anomukset tukeutuen oikeusosaston lausuntoon, jonka mukaan anojat oli jo kertaalleen armahdettu terveydellisten syiden perusteella suorittamasta elinkautista pakkotyörangaistustaan Siperiassa. Loput hylkäämispäätöksistä teki oikeusosasto perustellen ratkaisujaan sillä, ”ettei anomusten tueksi löytynyt syitä”.¹²⁶

¹²¹ Pag. 138/1861 Sippola; pag. 208/1861 Ahl; pag. 209/1861 Wit; pag. 278/1861 Thomasson; pag. 302/1861 Bredbacka; pag. 357/1861 Knut; pag. 414/1861 Korenius.

¹²² Pag. 79/1861 Granroth; pag. 452/1861 Wit.

¹²³ Pag. 389/1861 Palta.

¹²⁴ Pag. 248/1861 Tötterman.

¹²⁵ Pag. 206/1861 Storhök M.; pag. 206/1861 Storrhök E.

¹²⁶ Pag. 12//1861 Kankaanpää; pag. 50/1861 Fingerroos; pag. 51/1861 Frönäs; pag. 52/1861 Grönholm; pag. 52/1861 Lindström; pag. 89/1861 Thel; pag. 89/1861 Leppänen; pag. 90/1861 Kopsala; pag. 96/1861 Kando; pag. 106/1861 Parkkumäki ym.; pag. 111/1861 Snygg; pag. 139/1861 Strand; pag. 150/1861 Åkerman; pag. 170/1861 Finska; pag. 176/1861 Buss; pag. 219/1861 Kiilunen; pag. 223/1861 Pöyhä; pag. 227/1861 Ketola & Björs; pag. 234/1861 Lahti; pag. 271/1861 Westerberg; pag. 302/1861 Backman; pag. 316/1861 Hägg; pag. 358/1861 Lagerberg; pag. 365/1861 Moisio; pag. 380/1861 Forsström; pag. 382/1861 Hök; pag. 390/1861 Westermarck; pag. 437/1861 Syrjäläinen; pag. 442/1861 Ahl.

Yhtäkään Siperian kaivoksille pakkotyöhön tuomitun anomusta saada suorittaa rangaistus kotimaan linnoituksilla ei siten hyväksytty, vaan oikeusosasto hylkäsi ne kaikki sille vastamyönnetyn (vuonna 1859) valtuuden nojalla.

Lapsenmurha & kuolemantuottamus

Lapsenmurhasta ja sikiölle aiheutetusta kuolemantuottamuksesta tuomittujen anomuksia löytyi vuoden 1861 aineistosta yhteensä 20 kappaletta, joista 12 oli ensin mainittujen tekemiä. Anojille aikanaan langetetut rangaistukset vaihtelivat sakosta kuolemanrangaistuksiin. Enemmistö anojista anoi lievennystä tuomittuun rangaistukseen. Ryhmän anomuksista hyväksyttiin 11. Näistä kuusi oli tuomittu lapsenmurhasta kuolemanrangaistukseen, ja myönteisen päätöksen teki luonnollisesti keisari. Henkirikosryhmän tapaan niiden kahden anojan, joita anomuksia oikeusosasto puolsi, kuolemanrangaistukset muunnettiin määrääkäsiksi kehruuhuonerangaistuksiksi.¹²⁷ Muut neljä armahdettiin elinkautiseen pakkotyöhön Siperian tehtaisiin.¹²⁸

Kuolemaantuomittujen lisäksi senaatin oikeusosasto hyväksyi kaksi elinkautiseen tehdastyöhön Siperiaan tuomitun anomusta päästä suorittamaan rangaistustaan kotimaan työrangaistuslaitoksiin.¹²⁹ Toinen oli lääkärintodistuksen mukaan liian sairaalloinen ja heikko lähetettäväksi Siperiaan; toinen kärsi puolestaan kaatumataudista. Mielenkiintoista on, että kumpikin oli armahdettu aiemmin samana vuonna kuolemarangaistuksesta. He saivat siten jo toisen armahduksen lyhyen ajan sisällä. Lisäksi oikeusosasto armahti kolme sikiölle aiheutetusta kuolemantuottamuksesta tuomittua muuntaen heidän vitsarangaistuksensa vesileipävankeudeksi.¹³⁰ Oikeusosasto perusteli päätöksensä ”lieventävillä asianhaaroilla”. Loput yhdeksän ryhmän anomuksista oikeusosasto hylkäsi, koska ”ei löytänyt syitä anomusten tueksi”.¹³¹

Senaatin oikeusosaston anomus- ja valitusdiaari 14.6.1861:

Stormäktigste, Allernådigste Kejsare och StorFurste!

I djupaste underdånighet bifogande Högloflige Kejsarliga Wasa HofRätts den 1. Maji nuvarande år gifna utslag, hvaruti jag blifvit dömd att, för barnamord, varda halshuggen och å båle bränd, vågar jag, i lika djup under-

¹²⁷ Pag. 271/1861 Johansdotter; pag. 424/1861 Wilander.

¹²⁸ Pag. 162/1861 Rautalen; pag. 209/1861 Jompanen; pag. 246/1861 Outokoski; pag. 333/1861 Söderblom.

¹²⁹ Pag. 364/1861 Rautelin; pag. 467/1861 Jompanen.

¹³⁰ Pag. 63/1861 Fagerros; pag. 270/1861 Andersdotter; pag. 341/1861 Pulliainen.

¹³¹ Pag. 13/1861 Gustafsdotter; pag. 14/1861 Simonsdotter; pag. 99/1861 Carlsdotter; pag. 183/1861 Mexberg; pag. 266/1861 Pöllänen; pag. 381/1861 Andersdotter; pag. 381/1861 Calenius; pag. 383/1861 Burenstam; pag. 477/1861 Holm.

dånighet, till ändringsvinnande uti högtberörde utslag, anföra: att jag, till följe af min faders arghet och stränghet, icke vågat visa mitt hafvande tillstånd samt af samma orsak äfven sedermera, sedan jag framfört fostret och afdagatagit detsamma.

Öfvertygad om att Eders Kejserlige Majestät i betraktande af motiverna till brottets begående, i Nåder helst i någon mån mildrar straffet.

Framhärdar jag med djupaste vörtnad och trohet. Stormäktigste Allernådigste Kejsare och Storfurste!

Eders Kejserliga Majestäts

*Allerunderdånigste och Tropligtigste undersåte
Marit Olofsdotter Outokoski
från Utsjoki Socken ag Lappska Häradet.¹³²*

Senaatin oikeusosaston pöytäkirja 2.11.1861:

[D]erå Kejserliga Senaten, lika med Hofrätten fann ifrågavarande barnamord stanna Marit Outokoski till last samt gillade förty Hofrättens öfver Marit Outokoski fällda dödsdom, äfvensom bemälda Rätts yttrande i öfrige delar af målet utaf Kejserliga Senaten fastställdes. Dock skulle detta godkännande af dödsdomen, jemlikt 34. punkten i Nådiga reglementet den 6./ 18. Augusti 1809, i underdånighet öfverlemnas till Hans Kejserliga Majestäts egen höga pröfning, utan att Kejserliga Senaten ansåg sig äga anledning att för Marit Outokoski, som förut framfödt ett oäkta barn, tillstyrka Nåd.

I enlighet härmed skulle underdånig skrifvelse uppsättas och jemte handlingarne i målet till Hans Kejserliga Majestät insändas.

Senaatin oikeusosaston pöytäkirja 1.2.1862:

Generalguvernören, Generalen af infanteriet Friherre Rokassoffskys skrifvelse af den 18./ 30. innevarande Januari jemte Hans Kejserliga Majestäts Nådiga reskript af den 10./ 22. i samma månad, innehållande: att Hans Kejserliga Majestät i Nåder låtit Sig föredragas det af detta Kejserliga Senatens Departement i underdånighet hemställda mål, angående Fiskarelappdottren Marit Olofsdotter Outokoski, från Utsjoki socken af Uleåborgs och Kajana län, angifven för barnamord; Och ehuru Hans Kejserliga Majestät funnit Marit Outokoski, såsom öfvertygad om sagde brott, derföre vara, enligt lag, till dödsstraff förfallen, har Hans Majestät dock velat af Gunst och Nåd förskona Marit Outokoski från nämnde straff och tillåta henne att i stället umgälla sin brottslighet med tjugoåtta dagars fängelse vid vatten och bröd, uppenbar kyrkoplikt å en söndag samt tvångsarbete vid Kronans fabriker i Siberien under hennes återstående lifstid.

¹³² Pag. 246/1861 Outokoski.

Varkaudet

Varkaudesta tuomittujen ryhmään kertyi varsin paljon tapauksia – yhteensä 93 anojaa. Heidän joukossaan oli näpistyksestä, 1–5-kertaisesta varkaudesta, törkeästä varkaudesta ja kirkkovarkaudesta tuomittuja. Ryhmän anojista 61 anoi päästä siirtolaiseksi Siperiaan, 17 raippa/vitsarangaistuksen muuntoa vesileipävankeudeksi ja 16 muuten vaan vapautusta tai lievennystä. Varkausryhmän anojista armahdettiin kaikkiaan 44 henkilöä, joista 35 lähetettiin siirtolaisiksi Siperiaan¹³³ ja yhdeksän osalta raippa/vitsarangaistus muunnettiin vesileipävankeudeksi¹³⁴. Viimeksi mainitun yhdeksän osalta oikeusosasto perusteli päätöksiään viittaamalla liitteinä olleiden lääkärintodistusten tietoihin, joiden mukaan ruumiinrangaistusta ei voitu panna täytäntöön ilman, että siitä aiheutuisi vaaraa anojan hengelle tai terveydelle.

Siperiaan siirtolaisiksi anoneiden armonanomukset alistettiin sen sijaan keisarille, joka ratkaisi ne kaikki kuitenkin oikeusosaston lausunnon mukaisesti. Oikeusosasto perusteli puoltavia lausuntojaan vakimuotoilulla: ”Koska anoja on kärsinyt rangaistustaan jo kauemman aikaa; sekä on sen ikäinen ja sellaisessa ruumiinkunnossa, että kestää matkan rasituksen ja pystyy työllä itsensä elättämään; eikä ole rangaistusaikana syyllistynyt rikkomuksiin; eikä esteitä anojan maasta poistumiselle ole, senaatin oikeusosasto katsoo hyväksi tukea anojan armonanomusta.” Kahta anojaa lukuun ottamatta¹³⁵ kaikki 35 armahdettua täyttivät keisarin vuoden 1856 päätöksessä määräaikaisiin tai elinkautisiin vankeusrangaistuksiin tuomituille asetetut edellytykset päästä siirtolaisiksi Siperiaan. Elinkautiseen tuomitut olivat suorittaneet rangaistustaan yli neljä vuotta, vähintään viiden vuoden määräaikaiseen vankeusrangaistukseen tuomitut yli kaksi vuotta ja alle viiden vuoden rangaistukseen tuomitut yli vuoden. Lisäksi edellytettiin, että anoja oli sopivan ikäinen ja riittävän hyvässä fyysisessä kunnossa kestääkseen matkan rasituksen ja elättääkseen työllä itsensä perillä Siperiassa.

¹³³ Pag. 47/1861 Lång; pag. 47/1861 Göök; pag. 127/1861 Simberg; pag. 127/1861 Eriksson; pag. 127/1861 Lindgren; pag. 128/1861 Lang; pag. 128/1861 Lätt; pag. 128/1861 Andersson; pag. 128/1861 Sarasson; pag. 128/1861 Lindroos; pag. 205/1861 Westerling; pag. 205/1861 Tossa; pag. 205/1861 Rutsalain; pag. 206/1861 Galt; pag. 325/1861 Kinnunen; pag. 325/1861 Lindström; pag. 325/1861 Löf; pag. 324/1861 Pietilä; pag. 325/1861 Sjölund; pag. 385/1861 Uimonen; pag. 410/1861 Kavander; pag. 410/1861 Hoilijoki; pag. 410/1861 Wirkkunen; pag. 410/1861 Tervo; pag. 410/1861 Takala; pag. 410/1861 Johansdotter; pag. 422/1861 Fahlström; pag. 423/1861 Eklund; pag. 423/1861 Röhr; pag. 423/1861 Käck; pag. 423/1861 Ihlberg; pag. 423/1861 Kopp; pag. 423/1861 Orrenmaa; pag. 424/1861 Kall; pag. 431/1861 Huippo.

¹³⁴ Pag. 26/1861 Lahenius; pag. 66/1861 Manninen; pag. 145/1861 Paavola; pag. 148/1861 Michelsson; pag. 155/1861 Hacklin; pag. 161/1861 Koljonen; pag. 314/1861 Åkerblom; pag. 346/1861 Hägg; pag. 375/1861 Mann.

¹³⁵ Pag. 127/1861 Lind; pag. 423/1861 Orrenmaa.

Varkausryhmän armonanomuksista hylättiin siten 49 anomusta. Näistä 26 oli anonut päästä siirtolaiseksi Siperiaan. Heistä 13 osalta oikeusosasto perusteli, että anoja oli suorittanut rangaistustaan vasta vähän aikaa;¹³⁶ yhden osalta se totesi, että anoja oli vasta 17-vuotias¹³⁷ ja yhden osalta oikeusosasto vetosi lääkärintodistukseen, jossa lausuttiin, että anoja ei ollut riittävän terve ja työkykyinen.¹³⁸ Yhdeksän osalta oikeusosasto tyytyi toteamaan, ettei anomuksen tueksi löytynyt syitä.¹³⁹ Lukuun ottamatta kahta tapausta¹⁴⁰, joissa anojat vetivät anomuksensa takaisin, kaikki muut Siperiaan pyrkivien anomukset alistettiin keisarille, joka ratkaisi ne oikeusosaston lausuntojen mukaisesti.

Hylätyiksi tulleista Siperiaan anojista lähes kukaan ei täyttänyt hyväksymiselle asetettua rangaistusaikaedellytystä. Ainoastaan kolme elinkautiseen tuomittua olivat istuneet yli neljä vuotta – hekin tosin vasta muutaman kuukauden yli.¹⁴¹ Se, miksi heidän anomuksensa hylättiin, ei käynyt asiakirjoista ilmi. Muiden kuin Siperiaan pyrkineiden osalta oikeusosasto teki ratkaisut alistamatta anomuksia keisarille.¹⁴² Suurimmassa osassa oikeusosasto perusteli päätöksensä: ”ei ole löydettävissä syitä anomusten tueksi”.

Senaatin oikeusosaston anomus- ja valitusdiaari 17.5.1861:

Stormäktigste Allernådigste Kejsare!

Sedan vi får af oss begågne brott af landets domstolar blifvit dömda att uti vår öfriga lifstid hållas till allmänt arbete å Sveaborgs fästning men hoppas att genom en allvarlig föresatts till bättring och en värdige vandel, genom våra händers arbete fjerran från orten där våra brott äro kända, kunna lifnära oss, våga i djupaste underdånighet vi bönfalla hos Eders Kejsarliga Majestät att såsom kolonister blifva öfversände till Siberien.

¹³⁶ Pag. 47/1861 Selkämäki; pag. 47/1861 Rautalin; pag. 128/1861 Kuusikko; pag. 205/1861 Bellström; pag. 205/1861 Pokela; pag. 205/1861 Hellberg; pag. 205/1861 Forsman; pag. 205/1861 Fast; pag. 410/1861 Nymalm; pag. 410/1861 Forss; pag. 410/1861 Häggman; pag. 422/1861 Kuusikko; pag. 422/1861 Fast.

¹³⁷ Pag. 325/1861 Thorberg.

¹³⁸ Pag. 205/1861 Johansson.

¹³⁹ Pag. 5/1861 Erlin; pag. 71/1861 Sjöblom; pag. 109/1861 Rapuska; pag. 292/1861 Julkunen; pag. 324/1861 Lindström; pag. 324/1861 Rungo; pag. 324/1861 Snygg; pag. 324/1861 Lång; pag. 324/1861 Pulkkinen.

¹⁴⁰ Pag. 325/1861 Meltaus; pag. 325/1861 Lukkarinen.

¹⁴¹ Pag. 324/1861 Lindström; pag. 324/1861 Rungo; pag. 324/1861 Snygg.

¹⁴² Pag. 38/1861 Mandelin; pag. 51/1861 Berg; pag. 76/1861 Bastman; pag. 94/1861 Ylijoki; pag. 102/1861 Slut; pag. 106/1861 Helgola; pag. 106/1861 Baj; pag. 114/1861 Marjander; pag. 146/1861 Forsman; pag. 156/1861 Niinimäki; pag. 157/1861 Back; pag. 161/1861 Holmberg; pag. 178/1861 Toivari; pag. 192/1861 Hjort; pag. 299/1861 Junnola; pag. 305/1861 Manninen; pag. 306/1861 Kautiain; pag. 308/1861 Benjaminsdotter; pag. 314/1861 Kujanpää; pag. 359/1861 Kolkka; pag. 411/1861 Törnroos; pag. 430/1861 Saukkonen; pag. 458/1861 Beng.

Med djupaste undersåtlig vördnad och trohet har vi Nåden framhärda

Stormächtigste Allernådigste Kejsare

Eders Kejsarliga Majestäts

*Aller underdånigste och troppliktigste undersåter
Johan Isaksson Galt, Matts Eriksson Storhök och
Erik Johansson Storhök¹⁴³*

Senaatin oikeusosaston pöytäkirja 13.6.1861:

Och jemte det Kejsarliga Senaten fann Matts och Erik Storhöks ifrågavarande underdåniga anhållan icke förtjena afsunde, utan densamma afslog, ansåg Senaten sig äga anledning att hos Hans Kejsarliga Majestät i underdånighet tillstyrka Nådigt bifall till ansökningen beträffande Johan Galt, enär han intygats vara af den ålder och helsa att han borde kunna uthärda deportationen och jemväl med arbete lifnära sig, samt något hinder ej heller eljest mötte hans aflägsnande ur landet.

Senaatin oikeusosaston pöytäkirja 10.8.1861:

Tjenstförrättande Generalguvernören, Generalladjutanten Friherre Nordenstams bref af den 28. nästvikne Juli/ 9. innevarande Augusti jemte Statssekreteriatets för Finland till tjenstförrättande Generalguvernören aflåtna skrifvelse af den 24. Juli/ 5. Augusti derom: att vid det Hans Kejsarliga Majestät i Nåder låtit Sig föredragas häktade karlarna Johan Galts – – af detta Kejsarliga Senatens Departement jemte särskilda underdåniga skrifvelser af den 5., 13. och 26. sistvikne Juni till Hans Majestäts Egen Höga pröfning insända underdåniga ansökningar att, med befrielse från dem ådömt allmänt arbete, varda till Kolonierna i Siberien afsände, hade Hans Majestät, med afseende å hvad Kejsarliga Senaten anmält och tillstyrkt, funnit godt nämnde ansökningar i Nåder bifalla.

Upplästes och skulle angående ej mindre ofvanuppräknade sökande, än häktade karlarna Matts och Erik Storhök – – särskilda utslag, i öfverensstämmelse med berörde Nådiga förordnande och Kejsarliga Senatens vid ärendernes föredragning härstädes förda protokoller, uppsättas och till-sändas – – angående Matts och Erik Storhök till Guvernören öfver Nylands län.

Muut rikokset

Muut rikokset -kategoriaan sisältyy 44 anojaa, jotka olivat syyllistyneet mitä erilaisimpiin rikoksiin kuten ryöstö, tappelu, väarennös, juopumus, valarikos,

¹⁴³ Pag. 206/1861 Galt ym.

salakuljetus jne. Myös rangaistukset olivat lajiltaan vaihtelevia aina sakosta elinkautiseen linnoitustyöhön saakka. Niin ikään armonanomusten perustelut vaihtelivat.

Ryhmän anojista armahdettiin yhteensä 16 henkilöä, joista kahdeksan osalta anomus alistettiin keisarille. Näistä keisarin armahtamista henkilöistä neljä oli tuomittu rauhanvalarikoksesta, joka käsitti tässä tapauksessa henkilön väkivaltaisen pakottamisen väärrään tunnustukseen ja mustelmien aiheuttamisen. Oikeusosasto puolsi anojien yhteisanomusta, koska anojat eivät olleet tavoitelleet omaa etuaan, joku oli johdatellut heitä rikokseen, heitä ei oltu aiemmin tuomittu rikoksista ja uhri oli saanut vahingonkorvauksen.¹⁴⁴ Kahdelle muulle anojalle keisari myönsi puolestaan suojelun (*lejd*), jotta he saisivat palata kotimaahan ja esittää juttunsa asianmukaisesti tutkittavaksi.¹⁴⁵ Heistä kumpikin oli työskennellyt laivalla, mutta karannut palveluksesta liian ankarana pitämänsä kurin vuoksi. Oikeusosasto ja keisari tukeutuivat kyseisessä tapauksessa menettelyyn, jolla oli historialliset juurensa keskiajalla, jolloin Ruotsi-Suomen kuninkailla oli tapana antaa suojelukirjeitä (*lejdebrief*) epäillyn turvallisen paluun ja asian tutkimisen takaamiseksi. Yksi tuottamuksellisesta tulipalon sytyttämisestä metsässä tuomittu sen sijaan armahdettiin, koska hän oli suorittanut rangaistustaan jo kauan ja käyttäytynyt moitteettomasti.¹⁴⁶ Ja lopuksi eräs kahdeksan vuoden linnoitustyöhön rintamakarkuruudesta tuomittu mies armahdettiin siirtolaiseksi Siperiaan neljän vuoden ja kuuden kuukauden mittaisen rangaistusajan jälkeen.¹⁴⁷

Loput kahdeksan myönteistä armahduspäätöstä teki senaatin oikeusosasto. Kolmen osalta julkinen kirkkorangaistus muunnettiin salaiseksi ripiksi lieventäviin asianhaaroihin vedoten;¹⁴⁸ kahden osalta raipparangaistus muunnettiin lääkärintodistuksen perusteella vesileipävankeudeksi;¹⁴⁹ yhden annettiin suorittaa rangaistuksensa Viaporin sijaan Turun väliaikaisessa vankilassa;¹⁵⁰ yksi vapautettiin suorittamasta vesileipävankeutta sairaalloisuuden vuoksi;¹⁵¹ ja yksi väärennöksestä tuomittu vapautettiin, koska hän oli lääkärintodistus huomioon ottaen ”vähä-älyinen”.¹⁵² Muut rikokset -ryhmän anomuksista hylättiin vastaavasti 28. Senaatin oikeusosasto perusteli tälläkin kertaa kielteiset päätöksensä lakonisesti: ”ei ole löydettävissä syitä anomuksen tueksi”.¹⁵³

¹⁴⁴ Pag. 211/1861 Kotila ym.

¹⁴⁵ Pag. 450/1861 Hagen; pag. 455/1861 Björkman.

¹⁴⁶ Pag. 322/1861 Kankaanpää.

¹⁴⁷ Pag. 325/1861 Pli.

¹⁴⁸ Pag. 54/1861 Enqvist; pag. 226/1861 Kajander; pag. 392/1861 Tikkinen.

¹⁴⁹ Pag. 172/1861 Partanen; pag. 213/1861 Rosengren.

¹⁵⁰ Pag. 164/1861 Idman.

¹⁵¹ Pag. 357/1861 Rosenberg.

¹⁵² Pag. 147/1861 Ekebom.

¹⁵³ Pag. 69/1861 Minör & Kyrén; pag. 73/1861 Mäkinikali & Johansdotter; pag. 103/1861 Tuomola; pag. 119/1861 Allt; pag. 135/1861 Sjögren; pag. 176/1861 Taipale; pag. 193/1861

Irtolaisuus

Vuosien 1821 ja 1841 aineistojen tapaan lukumääräisesti varsin suuren ryhmän armoa anoneista muodostivat irtolaisuudesta yleiseen työhön lähetetyt. Vuoden 1861 anomus- ja valitusasioiden diaarista heitä löytyi yhteensä 91 henkilöä, joista ylivoimaisesti suurin osa – peräti 83 – anoi päästä siirtolaiseksi Siperiaan. Muut kahdeksan anoivat vapautusta työraugaistuksestaan. Siperiaan tahtoneet eivät sen kummemmin perustelleet anomuksiaan, vaan suurin osa vetosi yksinkertaisesti keisarin suosiollisuuteen ja armeliaisuuteen. Jotkut totesivat, että vapautumisen jälkeen Suomesta olisi vaikea löytää töitä ja osa lupasi aloittaa lainkuuliaisen elämän Siperiassa.

Siperiaan anoneista irtolaisista armahdettiin kaiken kaikkiaan 74 henkilöä.¹⁵⁴ Oikeusosasto perusteli myönteisiä lausuntojaan vuoden 1856 päätöksen edellyttämällä tavalla: ”senaatin oikeusosasto katsoo hyväksi tukea anomusta, koska anoja on sen ikäinen ja siinä ruumiinkunnossa, että kestää matkan rasituksen sekä pystyy elättämään itsensä työllä, eikä maastamuutolle ole esteitä”. Keisari yhtyi oikeusosaston lausuntoihin. Armahdetut olivat suorittaneet työraugaistustaan vaihtelevasti. Lyhimmillään Siperiaan armahdetut olivat olleet rangaistuslaitoksessa puolitoista kuukautta ja pisimmillään yli neljä vuotta. Irtolaisten osalta ei siten suoritettua rangaistusajan pituudella ollut merkitystä armonanomuksen menestymisen kannalta toisin kuin rikollisten kohdalla, joille oli säädetty tuomittuun rangaistukseen nähden porrastetut minimisuoritusajat. Myöskään irtolaisten rikostaustalla ei näytä olleen lainkaan merkitystä, sillä moni oli aiemmin tuomittu rikoksista. Armahdettujen joukossa oli esimerkiksi vasta neljä kuukautta työraugaistustaan suorittanut henkilö, joka oli aiemmin tuomittu ryöstöstä.¹⁵⁵

Kjellman; pag. 194/1861 Ekberg; pag. 196/1861 Slunga; pag. 204/1861 Almberg; pag. 219/1861 Huittinen; pag. 224/1861 Koponen; pag. 359/1861 Jonasson; pag. 365/1861 Öhrbom; pag. 376/1861 Turakka; pag. 408/1861 Suomalainen; pag. 413/1861 Oinas; pag. 417/1861 Nyberg; pag. 418/1861 Kiiski ym.; pag. 422/1861 Näsman; pag. 435/1861 Lindstedt; 448/1861 Gröhn; pag. 460/1861 Wuorela.

¹⁵⁴ Pag. 58/1861 Korall ym.; pag. 68/1861 Lömberg; pag. 95/1861 Winter; pag. 130/1861 Törnroos; pag. 130/1861 Johansson; pag. 130/1861 Husar; pag. 130/1861 Wähäjärvi; pag. 130/1861 Hannila; pag. 167/1861 Parvinen; pag. 216/1861 Hyypä; pag. 217/1861 Sevon; pag. 217/1861 Korhonen; pag. 217/1861 Kimari; pag. 217/1861 Tiger; pag. 217/1861 Nikkinen; pag. 217/1861 Pitkänen; pag. 240/1861 Rosengren; pag. 240/1861 Stén; pag. 240/1861 Karvinen; pag. 240/1861 Paldanius; pag. 240/1861 Carlsson; pag. 240/1861 Matt; pag. 240/1861 Joelsson; pag. 240/1861 Degerman; pag. 240/1861 Johansson; pag. 240/1861 Lindroos; pag. 240/1861 Bryggman; pag. 255/1861 Palmén; pag. 371/1861 Pitkänen; pag. 372/1861 Rolig; pag. 385/1861 Flyckt; pag. 400/1861 Pönnkä; pag. 401/1861 Johansdotter; pag. 406/1861 Berg ym.; pag. 410/1861 Kettinen; pag. 410/1861 Ansanen; pag. 410/1861 Kakkinen; pag. 410/1861 Kärnä; pag. 410/1861 Eskelinen; pag. 410/1861 Wäyrynen; pag. 410/1861 Paavilain; pag. 449/1861 Annasdotter; pag. 457/1861 Sund; pag. 458/1861 Salakka; pag. 459/1861 Martikainen; pag. 459/1861 Weijalain; pag. 465/1861 Palmroos.

¹⁵⁵ Pag. 406/1861 Hirvi.

Sen sijaan oikeusosasto hylkäsi yhdeksän Siperiaan anoneen armonanomuksen ilman alistusta. Viiden osalta kielteistä päätöstä perusteltiin lääkärintodistuksesta ilmi käyneillä tiedoilla (liian heikkoja kestääkseen matkan aiheuttaman rasituksen tai elättämään itsensä työllä);¹⁵⁶ yhden anomus hylättiin, koska anoja oli vasta 18-vuotias,¹⁵⁷ ja lopun kolmen anojan osalta oikeusosasto totesi, ettei heitä lähetetä Siperiaan, sillä he joutuisivat siellä luonteensa vuoksi mitä todennäköisimmin rappiolle.¹⁵⁸ Asiakirjoista ei käynyt ilmi, mihin oikeusosaston arvio anojien luonteenlaadusta perustui. Mitä todennäköisemmin taustalla on työlaitoksen henkilökunnan antamat tiedot. Rikostaustaltaan tai suoritetun rangaistuksen pituuden osalta anojat eivät poikenneet Siperiaan armahdetuista irtolaisista.

Kahdeksasta vapautusta anoneesta irtolaisesta armahdettiin yksi, jolle annettiin lisää aikaa hankkia itselleen laillinen suojelus.¹⁵⁹ Loput seitsemän oikeusosasto hylkäsi, koska ei löytänyt syitä anomusten tueksi. Hylätyistä kuusi oli kärsinyt työrangaistustaan alle kuusi kuukautta, mistä syystä armahduksen edellytykset eivät heidän osaltaan täyttyneet.¹⁶⁰ Sen sijaan yksi hylätyistä oli ollut linnoituksessa jo yli viisi vuotta, mutta hänen mittava rikos- ja irtolaisuus-taustansa lienee ollut syynä armonanomuksen hylkäämiselle.¹⁶¹

3.5 YHTEENVETO VUODEN 1861 AINEISTOSTA

Vuoden 1841 aineistoon verrattuna vuoden 1861 aineisto ei sisältänyt mitään dramaattisia muutoksia tai yllätyksiä. Henkirikoksista, varkauksista ja irtolaisuudesta tuomitut anojat erottui määrällisesti selkeästi muihin rikoksiin syyllistyneistä anojista. Vuoteen 1841 verrattuna näiden suurimpien ryhmien suhteelliset osuudet vaihtuivat vuoden 1861 aineistossa siten, että varkauksista tuomitujen anojien määrä oli kasvanut yli kaksinkertaiseksi ja irtolaisuudesta tuomitujen määrä puolestaan aleni alle puoleen. Anomusten kokonaismäärä laski viidesosalla pysyen kuitenkin yli 300:ssa.

Vuoden 1861 aineistossa armonanomusten hyväksymisprosentti nousi yli 50:een, mikä oli selvästi korkeampi kuin vuosina 1821 ja 1841 (16,7 % ja 19,2 %). Noususta ei tule kuitenkaan tehdä sitä johtopäätöstä, että keisarin armahduspoliittinen yleislinja olisi lieventynyt huomattavasti, vaan muutos

¹⁵⁶ Pag. 130/1861 Kuhr; pag. 217/1861 Tolvanen; pag. 240/1861 Johansson; pag. 240/1861 Juthman; pag. 459/1861 Kaarakainen.

¹⁵⁷ Pag. 68/1861 Saikkonen.

¹⁵⁸ Pag. 130/1861 Turpenoja; pag. 130/1861 Löf; pag. 130/1861 Qvist.

¹⁵⁹ Pag. 30/1861 Grönroos.

¹⁶⁰ Pag. 60/1861 Stenberg; pag. 60/1861 Heikkinen; pag. 109/1861 Eskelinen; pag. 210/1861 Kröger; pag. 229/1861 Arm; pag. 420/1861 Räsänen.

¹⁶¹ Pag. 461/1861 Lund.

selittyy seuraamusjärjestelmässä tapahtuneilla muutoksilla. Karkotusrangaistusten käyttöalaa oli laajennettu vuonna 1848, kun kuolemanrangaistukseen tuomittujen ohella Siperiaan alettiin karkottaa rikoksista elinkautisiin ja määräaikaisiin vankeusrangaistuksiin sekä irtolaisuudesta työlaitoksiin lähetettyjä. Heidän karkottamisensa ei kuitenkaan ollut viranomaislähtöistä, vaan edellytti tuomittujen itsensä tekemiä armonanomuksia. Koska Siperiaan karkottaminen oli tarkoituksenmukaista ottaen huomioon Venäjän asutuspoliitikan sekä Suomen rangaistus- ja työlaitosjärjestelmän kehnon tilan vuoksi, on ymmärrettävää, että valtaosa Siperiaan anoneiden armonanomuksista myös hyväksyttiin.

Varkauksista tuomitun 61 henkilön armonanomuksesta päästä siirtolaiseksi Siperiaan hyväksyttiin 35. Rikoksesta tuomittujen osalta armahtamiselle oli keisarin päätöksellä säädetty tietyt edellytykset, joita selvästi noudatettiin ratkaisuja tehtäessä. Anojan oli pitänyt suorittaa rangaistustaan tietyn ajan, hänen tuli olla oikean ikäinen ja riittävän hyvässä kunnossa kestääkseen matkan rasituksen ja elättääkseen itsensä siirtokunnassa. Myös tekijän luonteeseen voitiin kiinnittää huomiota. Hylkäämisperusteina käytettiin vastaavasti sitä, että anoja oli kärsinyt rangaistustaan liian vähän aikaa, ei ollut riittävän hyvässä ruumiillisessa kunnossa tai oli liian nuori.

Puolestaan 83:sta irtolaisuudesta tuomitusta kaikkiaan 74 armahdettiin siirtolaisiksi Siperiaan. Irtolaisuudesta tuomittujen osalta mainittuja edellytyksiä ei suoritetun rangaistusajan osalta ei luonnollisesti käytetty, sillä olihan pääasiallinen irtolaisuudesta tuomitulle langetettu rangaistus 6 kuukautta yleistä työtä. Irtolaisuuttahan ei myöskään pidetty rikoksena. Niinpä armahdettujen joukossa oli vasta muutamia viikkoja työrangaistustaan suorittaneita. Muutoin irtolaisten Siperiaan karkottamisen edellytykset olivat samat kuin rikoksesta tuomituillakin (kunto, ikä ja luonne). Kuten osa irtolaisuudesta tuomituista armonanomuksessaan totesi, siirtolaisina he saivat ikään kuin mahdollisuuden aloittaa alusta. Työlaitoksesta vapauduttuaan he ajautuisivat Suomeen jäädessään todennäköisesti takaisin entiseen elämäntapaan, koska heille tuskin löytyisi kotipaikkakunnalta palveluspaikkaa.

Mitä tulee myönteisten armahduspäätösten perusteluihin, voidaan todeta, että perustelut olivat vuoden 1841 tapaan varsin legalistisia. Päätöksen perusteissa viitattiin useimmiten johonkin säädökseen. Siperiaan siirtolaisiksi armahdettujen (114) kohdalla viitattiin vuoden 1856 päätökseen. Kaikki 17 kuolemarangaistukseen tuomittua armahdettiin puolestaan vuoden 1826 asetuksen mukaisesti; yhteensä 16 anojaa armahdettiin (muunnettiin vesileipävankeudeksi) suorittamasta vitso/raipparangaistusta lääkärintlausunnon perusteella vuoden 1859 asetuksen mukaisesti; neljässä tapauksessa oikeusosasto muutti julkisen kirkkorangaistuksen salaiseksi ripiksi niin ikään vuoden 1859 asetuksen perusteella; kahden elinkautiseen kaivostyöhön Siperiaan tuomitun sallittiin terveydellisistä syistä suorittaa rangaistuksensa Suomen linnoituksilla; yksi armahdettiin sairaalloisuuden vuoksi suorittamasta vesileipävankeutta; yksi armah-

dettiin, koska hänet katsottiin syyntakeettomaksi; ja kahdelle myönnettiin oikeus palata keisarin suojelun alaisina Suomeen ja saada asia tutkittavaksi.

Ainoastaan kuudessa tapauksessa anomuksen hyväksymiselle ei löytynyt suoranaista lainsäädännöllistä perustetta. Nimittäin kahden anojan osalta anomukset hyväksyttiin, koska he olivat kärsineet rangaistustaan jo kauan ja käyttäytyneet hyvin. Neljä valarikoksesta tuomittua armahdettiin puolestaan siksi, että anojat eivät olleet tavoitelleet omaa etuaan; joku oli johdatellut heitä rikokseen; heitä ei oltu aiemmin tuomittu rikoksista; ja uhri oli saanut vahingonkorvauksen. Vaikka päätösten taustalta ei löydy yksittäistä säädöstä, ne kuitenkin perusteltiin ja vieläpä seikoilla, jotka liittyvät vähintäänkin yleiseen oikeustajuun.

4 Vuosien 1870 ja 1893 välinen ajanjakso – rikosoikeus uudistuu osittain

4.1 K. G. EHRSTRÖM RIKOSLAIN OSITTAISUUDISTUKSEN ISÄHAHMONA

Poliittisen ilmapiirin liberalisoituminen 1800-luvun puolivälistä alkaen ei ilmennyt pelkästään valtiopäivätoiminnan elpymisenä ja lainsäädäntöuudistuksina, vaan muutos näkyi myös oikeustieteellisen tutkimuksen alueella. Tieteellinen tutkimustyö elpyi, kandidaatin tutkinnon suorittajien määrä kasvoi ja väitöstilaisuuksia järjestettiin ”tuon tuostakin”. Yleiseurooppalainen liberalismi oikeusvaltiovaatimuksineen ja uusimmat oikeustieteelliset doktriinit saavuttivat suomalaisen oikeustieteen ja määrittivät omalta osaltaan lainsäädännön kehittämishankkeiden suuntaa. Tässä yhteydessä onkin sopivaa tarkastella lyhyesti kotimaisen rikosoikeuden tutkimuksen elpymistä rikoslainopin ja oikeushistorian professori K. G. Ehrströmin (1822–1886) rikosoikeustieteellisten näkemysten kautta, sillä kuten jäljempänä käy ilmi, hänen nimensä ”liittyy Suomen rikoslainuudistuksen vaiheisiin ehkä kiinteämmin kuin kenenkään muun” yksittäisen henkilön.¹⁶²

Ehrströmin rikosoikeudellisiin perusnäkemysksiin vaikutti ennen muuta G. W. F. Hegelin (1770–1831) oikeusfilosofinen ajattelu. Hegelin vaikutus heijastui Ehrströmin ajatteluun myös epäsuorasti erityisesti kahden saksalaisen hegeliläisen rikoslainoppineen, C. R. Köstlinin (1813–1856) ja A. F. Bernerin (1818–1907) kirjoitusten kautta. Rakensihan Ehrström vuosien 1860–1861 rikosoikeuden yleisiä oppeja käsitelleen luentosarjan nimenomaisesti juuri Bernerin näkemysten varaan ja vastaavasti vuosina 1863–1864 samasta teemasta pitämänsä luentosarjan Köstlinin kirjoituksille. Tässä kohdin onkin syytä lyhyesti esitellä Köstlinin, Bernerin ja Ehrströmin oppi-isän eli Hegelin ajatuksia rikoksesta, rangaistuksesta ja armahduksesta.

G. W. F. Hegel

Hegel tarkasteli *Oikeusfilosofiassaan* rikosta ja rangaistusta ennen kaikkea yleisellä käsitteellis-ideaalisella tasolla. Hegelin mukaan (abstraktin) oikeuden perustan muodostivat tahdon ja vapauden käsitteet. Tahto syntyy dialektisesti

¹⁶² Blomstedt 1964, s. 430–434.

kahden momentin – minän puhtaan määrittymättömyyden eli absoluuttisen abstraktion sekä minän määritetyksi tulemisen eli läsnäoloon astumisen – ykseytenä. Tahto on siten ”minän *itsemäärittäminen*, jossa minä samalla asettaa itsensä negatiiviseksi itselleen, siis *määritetyksi* eli *rajoitetuksi*, ja samalla pysyy itsensä luona eli *identtisyydessään itsensä* kanssa ja yleisyydessään sekä käy määrittäytymässä yhteen vain oman itsensä kanssa”. Koska tahdon negatiivinen itsemäärittäminen tapahtuu kuitenkin tahdon itsensä toimesta, tahto säilyy edelleen vapaana.¹⁶³ Kumpikaan tahdon aikaisemmista momenteista ei kuitenkaan kumoudu, vaan sisältyy kolmanteen momenttiin (*Aufhebung*). Tahto on liikettä määrätyn tahdon ja universaalien tahdon välillä. Jokainen itsetietoisuus tietää olevansa sekä yleinen että yksilöllinen.¹⁶⁴

Hegel määritteli rikoksen eli abstraktin oikeuden kolmannen momentin juuri tahdon vapauden kautta. Hegelin mukaan rikos on seurausta siitä, kun ”tahto, joka suhteessa itseensä ei erota itseään toisesta persoonasta, vaan eroaa omasta itsestään, asettuu näin *erityisenä* tahtona *sinänsä ja itselleen olevan* tahdon vastaiseksi”.¹⁶⁵ Tahdon kaksi elementtiä – tahdon erityisyys ja tahdon yleisyys – ovat toisin sanoen ristiriidassa keskenään.¹⁶⁶ Hegel täsmentää määritelmäänsä kirjoittamalla, että kohdistuessaan väkivaltaa toisen (erityiseen) tahdon vapauden yksittäinen erityinen tahto kohdistaa väkivaltaa samalla yleiseen määrittymättömään tahtoon, jossa kaikki erityiset tahdot ovat osallisia. Rikollinen siis kieltää sekä toisen erityisen tahdon ”oikeuskelpoisuuden” että omansa osana tahdon yleisyyttä.¹⁶⁷

Kun kerran rikos oli käsitettävä loukatun erityisen tahdon kumoamisena eli oikeuden negaationa, Hegelin mukaan rangaistusta oli vastaavasti pidettävä rikollisen erityisen tahdon kumoamisena – negaation negaationa. Koska rikos on rikollisen yksittäisen tahdon mukaista, rangaistusta tulee tällöin pitää myös hänen oikeutenaan. Näin ollen Hegel kielsi rangaistuksen olevan perusteltavissa esimerkiksi utilitaristisilla näkökohdilla. Niillä oli kyllä ”oma paikkansa” *rangaistustapoja* mietittäessä, mutta sellaisenaan ne eivät kuuluneet abstraktin oikeuden alueelle. Rangaistuksessa oli siten kyse käsitteellisestä *hyvityksestä*. Hegel lisäsi kuitenkin, että hyvitystä ei tullut ymmärtää (kantilaisittain) *ius talioniksena*, koska rangaistus oli määriteltävissä tarkemmin yksittäisen rikoksen kvantiteetin ja kvaliteetin pohjalta. Nimittäin rikoksen objektiivisessa puolella oli Hegelin mukaan tehtävissä ero sen suhteen, loukataanko erityisen tahdon läsnäoloa ensinnäkin koko alaltaan (esimerkiksi murha) vaiko vain osittain (esimerkiksi varkaus) ja toisekseen, minkä kvalitatiivisen määrittelyn

¹⁶³ Hegel, *Oikeusfilosofian pääpiirteet*, 4–7 §§.

¹⁶⁴ Pulkkinen 1990, s. 172–173.

¹⁶⁵ Hegel, *Oikeusfilosofian pääpiirteet*, 40 §.

¹⁶⁶ Pulkkinen 1990, s. 180.

¹⁶⁷ Hegel, *Oikeusfilosofian pääpiirteet*, 90–95 §§.

mukaan. Kyse oli rikoksen ja rangaistuksen sisäisestä identtisyydestä, niiden *samanarvoisuudesta*, eikä ulkoisesta erityisestä yhtäläisyydestä esimerkiksi ”silma silmästä, hammas hampaasta” -tyyppisessä sovitusajattelussa.¹⁶⁸

Siirryttäessä abstraktin oikeuden alueelta moraalin sfääriin tahto ei enää määritä itseään vain vapaaksi tahdoksi sinänsä vaan vapaaksi myös itselleen. Minän omasta persoonallisuudesta tulee tahdon kohde. Vain subjektiivisessa itselleen olevassa tahdossa vapaus eli sinänsä oleva tahto voi olla todellinen.¹⁶⁹ ”Oikean olemassaoloon kuuluu olennaisesti myös se, että ihmiset tekevät omatuntonsa perusteella moraalisia päätöksiä ja ovat niistä henkilökohtaisesti moraalisisessa vastuussa.”¹⁷⁰ Rikosoikeudelliselta kannalta kuvaan astuvat mukaan syyntakeisuuden ja syyllisyyden käsitteet. Hegel kirjoittaa tältä osin, että subjektiivisella tahdolla on *oikeus* lukea syyksen teko, jolla on tavoiteltu jotakin ulkonaista objektiivista päämäärää *tietäen* samalla, että kyseinen teko on objektiiviselta kannalta väärä, paha tai laiton. Tästä seuraa, että lapsia, heikkomielisiä ja mielisairaita on pidettävä joko kokonaan tai osittain syyntakeettomina.¹⁷¹

Rikosoikeudellinen syyllisyys siis edellyttää tietoa lakien sisällöstä. Niinpä siveellisuuden ja kansalaisyhteiskunnan sfääriin siirryttäessä tekojen rangaistavuuden edellytykseksi nousee Hegelin mukaan se, että lait on tehty yleisesti tunnetuiksi. Kansalaisyhteiskunnassa jo rikoksen käsitteeseen kuuluu tietoisuus lakien voimassaolosta. Koska rikos ei enää kansalaisyhteiskunnassa ole pelkästään loukkaus ”subjektiivisesti ääretöntä” vaan myös ”yleistä asiaa” kohtaan, rikoksen vaarallisuus kansalaisyhteiskunnalle määrittää nyt niin ikään rikoksen kvantiteetin ja kvaliteetin. Rikoksen ja siten myös rangaistuksen kvantiteetti ja kvaliteetti vaihtelevat kansalaisyhteiskunnan tilan mukaan. Joskus muutaman kolikon varkaudesta saa määrätä kuolemanrangaistuksen ja toisinaan taas ”arvoltaan satakertaisesta” varkaudesta jonkin lievemmän rangaistuksen. Hegel kirjoittaa historiallis-empiirisenä toteamuksena, että kansalaisyhteiskunnan tullessa voimakkaaksi ja ”varmaksi itsestään” rangaistuksilla on tapana lieventyä.¹⁷²

Entäpä mitä sanottavaa Hegelillä oli hallitsijan armahdusoikeudesta? Ottaen huomioon hänen rangaistusteoriaansa absoluuttisen luonteen se ei tunnu juurikaan jättävän sijaa armolle. Kirjoittaessaan syyntakeisuudesta Hegel mainitsee muiden esittäneen, että muitakin kuin lapsia, heikkomielisiä ja mielisairaita voitaisiin pitää osittain tai kokonaan syyntakeettomina, jos he eivät ole ”selvästi mieltäneet” tekojen olevan rangaistavia. Esimerkiksi ”hetkellinen hurmos” tai ”juopumus” voisivat tällöin poistaa tekijän syyllisyyden. Hegel kuitenkin

¹⁶⁸ Hegel, *Oikeusfilosofian pääpiirteet*, 96–101 §§.

¹⁶⁹ Hegel, *Oikeusfilosofian pääpiirteet*, 104–106 §§.

¹⁷⁰ Pulkkinen 1990, s. 182.

¹⁷¹ Hegel, *Oikeusfilosofian pääpiirteet*, 132 §.

¹⁷² Hegel, *Oikeusfilosofian pääpiirteet*, 215 ja 218 §.

torjuu kyseisenlaiset esitykset sanoen, että tämänkaltaiset vaatimukset pikeminkin kieltävät rikollisen sisäisen älyllisen luonteen kuin takaavat hänen moraalisien subjektiivisuutensa oikeuden. Hegel sanoo, että "[v]aikutuspiiri, jossa edellä mainitut seikat otetaan huomioon rangaistuksen lieventämisperusteina, on muu kuin oikeuden – se on *armon* [*Gnade*] alue". Hegelin mukaan armon osoittaminen rikolliselle kieltäisi siten hänen oikeutensa itse tietoisesti valitsemaansa rangaistukseen, ja sen tähden armo tulisi erottaa oikeudesta.¹⁷³

Hegelin tekemä erottelu oikeuden ja armon välillä on johdonmukainen hänen absoluuttiseen rangaistusteoriaansa nähden. Rikollisen armahtaminen merkitsisi, että häneltä riistettäisiin henkilökohtainen oikeus rangaistukseensa ja rikos oikeuden negaationa ei tulisi kumotuksi. Hegel kuitenkin kirjoittaa myöhemmin *Oikeusopissaan*, että valtiossa armahdusoikeus (*Begnadigungsrecht*) kuuluu hallitsijalle, joka edustaa valtion suvereenisuutta. Hegelin mukaan "vain ylimmälle vallalle kuuluu se hengen mahdin toimeenpano, joka tekee tapahtuneen tapahtumattomaksi ja hävittää rikoksen anteeksiantoon ja unohtukseen".¹⁷⁴

Miten siteerattu kohta tulisi ymmärtää suhteessa Hegelin absoluuttiseen rangaistusteoriaan? Eikö hallitsijalle myönnetty armahdusvalta ole ristiriidassa sen kanssa? Näin ei kuitenkaan nähdäkseni ole. On huomattava ensinnäkin se, että Hegel kirjoittaa armahdusvallasta vasta *valtion* yhteydessä eikä esimerkiksi jo kansalaisyhteiskuntaa käsitellessään. Kansalaisyhteiskunnassa oikeuden taroituksena oli Hegelin mukaan sovittaa sen jäsentensä pyrkimysten itsekkyystä aiheutuvia konflikteja, mutta valtioon siirryttäessä yksilöt ovat vapautuneet yksilöllisestä subjektiivisuudesta ja toimivat sen sijaan yleisen edun mukaisesti.¹⁷⁵ Toisekseen hallitsija ei ole valtiossa suinkaan mielivaltaisesti hallitseva yksinvalti, vaan valtiossa vallitsevan yleistahdon ruumiillistuma. "Valtion persoonallisuus on todellinen vain yhtenä persoonana, hallitsijana". Hegelille hallitsija on siten pelkkä valtion yleistahdon toimeenpanija ("piste i:n päällä"), josta on abstrahoitu kaikki muu sisältö.¹⁷⁶ Hallitsijalle kuuluvaa toimeenpanovaltaa ei tule myöskään nähdä lainsäädäntö- tai hallitusvallalle vastakkaisena, sillä Hegelin systeemissä valtiollisen vallan kolme komponenttia eivät ole toisistaan erillisiä, vaan toisiaan täydentäviä. Ne muodostavat ykseyden, joka saa lopullisen todellisuutensa hallitsijan päätösten muodossa.¹⁷⁷

Ottaen huomioon luetellut näkökohdat hallitsijan armahdusoikeutta ei välttämättä pidä ymmärtää oikeuden tai rangaistusjärjestelmän vastakohtana, vaan "korkeamman alueen" ilmentymänä, jolla on todellakin mahdollista "hävittää

¹⁷³ Hegel, *Oikeusfilosofian pääpiirteet*, 132 §.

¹⁷⁴ Hegel, *Oikeusfilosofian pääpiirteet*, 282 §.

¹⁷⁵ Hegel, *Oikeusfilosofian pääpiirteet*, 260 §.

¹⁷⁶ Hegel, *Oikeusfilosofian pääpiirteet*, 279–281 §§.

¹⁷⁷ Hegel, *Oikeusfilosofian pääpiirteet*, 275–278 §§.

rikos anteeksiantoon”. Tähän liittyen Hegel kirjoitti jo *Hengen fenomenologiassa*, että henki on tullut absoluuttiseksi (*absolute Geist*) silloin, kun se tiedostaa itsensä universaalina olemuksena erotuksena yksilöllisestä ja itseensä kääntyneestä tiedostamisen vaiheesta. Tällä korkeammalla alueella subjektiiviset teot ja toisten niihin kohdistama subjektiivinen arvostelu menettävät tavaltaan merkityksensä, sillä henki ei enää pelkästään tiedosta itseään erillisenä muista. Hegelin mukaan tämä on anteeksiannon (*Verzeihung*) ja sovinnon (*Veröhnung*) hetki.¹⁷⁸

Tämä on myös hetki, jolloin moraalisuudesta tulee uskontoa. Jos yhteisymmärrys subjektiivisten tietoisuuksien kesken olisi mahdollista saavuttaa neuvottelun ja sopimisen kautta, niin Jumalaa ei enää tarvittaisi. Jumala kuitenkin on olemassa, sillä hän elää kaiken järkeilyn saavutetun konsensuksen tuolla puolen.¹⁷⁹

Hegel piti lukuvuosina 1822–1823 ja 1824–1825 oikeusfilosofian luennot, joiden pohjalta toimitetut luentomuistiinpanot selkiyttävät entisestään armahdusoikeuden asemaa Hegelin *Oikeusfilosofiassa*. Eduard Gansin toimittaman lisäyksen mukaan Hegel katsoi, että ”[a]rmahdus on rangaistuksen poistaminen, joka ei kuitenkaan mitätöi oikeutta. Oikeus säilyy edelleen ja armahdettu on [armahduksen] jälkeen kuten [sitä] ennenkin rikollinen; armo ei myöskään tarkoita, että hän ei olisi tehnyt rikosta. Tämä rangaistuksen kumoaminen voi tapahtua uskonnon kautta, sillä tapahtuneen voi henki hengessä tehdä tapahtumattomaksi. Mikäli tämä toteutetaan maailmassa, on se vain majesteetin paikka ja voi vain perusteettomana ratkaisuna tapahtua”.¹⁸⁰ [suom. TK] Armahdus ei siten ole Hegelille absoluuttisen rangaistusteorian vastainen, vaan ylittää sen. Armo ja oikeus kuuluvat eri alueille.

C. R. Köstlin

Yllä on lyhyesti esitelty Hegelin rikosoikeutta ja armahdusta/armoa koskevan filosofisen ajattelun keskeisiä piirteitä. Ennen kuin siirryn tarkastelemaan Ehrströmin rikosoikeudellista ajattelua, on syytä mainita lyhyesti Köstlinin ja Bernerin aatehistoriallisesta suhteesta Hegeliin. Köstlin omaksui kiistatta oman

¹⁷⁸ Hegel 1951, s. 513–514.

¹⁷⁹ Findlay 1977, s. xxvi.

¹⁸⁰ Hegel, *Grundlinien der Philosophie des Rechts*, 282 §, *Zusatz*. ”Die Begnadigung ist die Erlassung der Strafe, die aber das Recht nicht aufhebt. Dieses bleibt vielmehr, und der Begnadigte ist nach wie vor ein Verbrecher; die Gnade spricht nicht aus, dass er kein Verbrechen begangen habe. Diese Aufhebung der Strafe kann durch die Religion vor sich gehen, denn das Geschehen kann vom Geist im Geist ungeschehen gemacht werden. Insofern dieses in der Welt vollbracht wird, hat es seinen Ort aber nur in der Majestät und kann nur der grundlosen Entscheidung zukommen.”

rikosoikeudellisen ajattelunsa lähtökohdaksi Hegelin oikeusfilosofisen ajatusrakennelman. Onkin sanottu, ettei hän olisi esittänyt juurikaan uutta ja omaperäistä Hegelin rikosoikeudellisen ajattelun perusteeseihin verrattuna. Köstlin pyrki kehittämään Hegelin ajatusten pohjalta teoriaa rangaistuksen relatiivisten tarkoituksperien mahdollisuudesta ja paikasta, muttei onnistunut siinä kovinkaan vakuuttavasti ajautuen Eberhart Schmidtin tulkinnan mukaan ainoastaan yhä syvemmälle rangaistusteoreettiseen absolutismiin.¹⁸¹

Köstlin esitti myös käsityksensä armahdusoikeuden luonteesta, joka poikkesi jonkin verran filosofisen esikuvansa näkemyksestä. Köstlinin mukaan niin lainsäätäjän kuin lainkäyttäjänkin valta oli rajallista, minkä vuoksi armahdusta (*Begnädigung*) tarvittiin lieventämään sitä kohtuuttomuutta, johon laissa mainittujen rangaistusten langettaminen saattoi yksittäistapauksissa johtaa. Armahduksen ”puhtaasti oikeudellinen” (*reinrechtlichen*) tarkoitus olikin selkiyttää ja täydentää lakien oikeudenmukaisuuden ideaa. Köstlin luetteli kolme tilannetta, jolloin armahdusoikeuden oikeudellinen käyttö oli mahdollista. Armahdus voitiin myöntää, jos: 1) sinänsä laillisen rangaistuksen tuomitseminen johtaisi ristiriitaan kokonaisuuden säilyttämisen (*Erhaltung des Ganzen*) kanssa, eli jos rikollisten rankaiseminen kriisitilanteessa johtaisi valtion vain uuteen kriisiin; 2) rikoksen luonne puhuisi armahduksen puolesta. Näin saattaisi olla esimerkiksi silloin, kun syytettynä olisi rosvokopla, mutta jäsenten yksilökohtaisen syyllisyyden selvittäminen veisi liikaa aikaa tai rahaa. Tällaisessa tapauksessa armahduksen mahdollisuuden esittäminen saattaisi saada rosvokoplan jäsenet ilmiantamaan toinen toisensa; 3) ottaen huomioon yksittäisen oikeudenloukauksen erityisolosuhteet laissa säädetyn minimirangaistuksenkin soveltaminen johtaisi liian ankaraan lopputulokseen.¹⁸²

Köstlin kirjoitti, ettei armahduksen käsite kuitenkaan rajoittunut pelkästään selostettuun oikeudelliseen ulottuvuuteen. Hänen mukaansa armahduksella tuli varmistaa ei pelkästään oikeudellisen eli objektiivis-siveellisen sovituksen saavuttaminen, vaan myös korkeamman, oikeuden ”tuolle puolen käyvän” (*hinausgreifend*) absoluuttis-siveellisen katsomuksen (*absolut sittliche Standpunkt*) voimaan saattaminen. Toisin sanoen lainmukaista rikosta arvioitaessa ei tullut turvautua laissa säädettyihin objektiivisiin syyllisyyden arviointikriteereihin, vaan arvioida tekoa siveellisyyden äärettömien muunnosten kautta, sillä niiden olemus ei koskaan tyhjenny pelkkiin oikeusnormeihin. Kyse on korkeammasta oikeudenmukaisuudesta, jonka toimeenpanijana on armo (*Gnade*). Tästä syystä armahdusta ei voi sitoa oikeudellisiin normeihin, vaan sen käyttöön liittyvä suunnaton vastuu kuului yksin valtion päämiehelle.¹⁸³

¹⁸¹ Schmidt 1983, s. 295–297. Hegelin ja Köstlinin vertailusta ks. myös Wahlberg 2003, s. 187–191.

¹⁸² Köstlin 1855, s. 632–633.

¹⁸³ Köstlin 1855, s. 633–634.

Vaikka Hegel oli korostanut omassa oikeusfilosofisessa ajattelussaan armahdusoikeuden oikeuden ulkopuolelle viittaavaa luonnetta, niin 1800-luvun vallitsevaksi kannaksi muotoutui käsitys armahdusoikeuden oikeudellisesta roolista. Se alettiin ymmärtää pääasiassa (materiaalisen) oikeudenmukaisuuden toteuttamisvälineenä, jolla voitiin korjata lainsäädännön kankeudesta aiheutuvia epäkohtia. Köstlinin näkemystä voisikin tämän valossa luonnehtia näiden ääripäiden välimuodoksi. Köstlinin armahdusta koskevaan käsitykseen kun mahtuivat molemmat elementit. Grewen mukaan hänen voidaankin sanoa edustaneen eräänlaista ”siirtymää” matkalla hegeliläisestä näkemyksestä kohti armahduksen (positiivis)oikeudellista ulottuvuutta korostavaan käsitykseen.¹⁸⁴

Wahlberg kirjoittaa samansuuntaisesti, että hegeliläisyydestään huolimatta Köstlinin teoksista on selvästi tunnistattavissa vahva ”kansallis- ja oikeusvaltiollinen positivismi”, joka vahvistuikin hänen myöhemmässä tuotannossaan. Esimerkkinä tästä Wahlberg mainitsee erikseen Köstlinin armahdusoikeuskäsitksen.¹⁸⁵

A. F. Berner

Köstlinin tavoin myös Berner pitäytyi tiukasti omassa rikosoikeusfilosofisessa ajattelussaan Hegelin viitoittamalla tiellä. Bernerin rikoksen ja rangaistuksen käsitteille antamat määritelmät olivat täysin identtiset Hegelin vastaaviin nähden. Berner halusi Köstlinin lailla kuitenkin kehittää ajatusta rangaistuksen relatiivisista tarkoituksiperistä. Hegeliä mukaillen Berner kirjoitti, että rangaistuksen ensisijainen perusta on hyvityksen oikeudenmukaisuudessa (*in der Vergeltung liegenden Gerechtigkeit*). Tämä ei kuitenkaan Bernerin mukaan riittänyt. Valtion tehtävänähän oli säilyttää oikeusjärjestys, mistä Berner johti rikosoikeuden ja rangaistavuuden toissijaisen perustan. Tähän liittyen rangaistusten tarkoituksena oli myös pelottaa potentiaalisia rikollisia syyllistymästä lainvastaisiin tekoihin (*Abschreckungszweck*) ja parantaa rikoksiin jo syyllistyneitä henkilöitä (*Besserungszweck*). Rangaistuksen toissijaiset tarkoitukset eivät saaneet kuitenkaan olla ristiriidassa sen ensisijaisen funktion, sovituksen kanssa.¹⁸⁶

Rangaistuksen relatiivisten ulottuvuuksien hyväksyminen asetti Bernerin mukaan vaatimuksia lainsäätäjälle. Oli välttämätöntä, että laissa olisi ilmaistu jokaisen rikoksen osalta teon rangaistusmaksimi ja -minimi. Tuomarin tehtävänä oli tyydyttää oikeudenmukaisuuden vaatimus annetun rangaistusasteikon (*Straftax*) sallimissa rajoissa. Berner lähestyi kantilaista sovitussoppia kirjoittamalla, että kaikkien yksittäisten rangaistusasteikkojen lähtökohtana – mutta

¹⁸⁴ Grewe 1936, s. 24–25.

¹⁸⁵ Wahlberg 2003, s. 176 ja 195.

¹⁸⁶ Schmidt 1983, s. 299–300.

vain lähtökohtana – tulisi olla periaate, jonka mukaan murhan rangaistusuhkana on kuolemanrangaistus. Muut rangaistukset määräytyisivät arvioitaessa tekojen lievyyttä/ankaruutta murhaan nähden. Berner ei kuitenkaan sinänsä ollut kuolemanrangaistuksen kannalla, vaan uskoi, että rangaistuksen pelotusfunktio oli mahdollista saada aikaan sopivan mittaisia vankeusrangaistuksia käyttämällä. Sanotun valossa Berneriä voidaan luonnehtia varsin humanin rikosoikeusjärjestyksen kannattajaksi. Samalla on kuitenkin pidettävä mielessä, etteivät Bernerin rangaistusteoreettisen ajattelun perustalla vaikuttaneet niinkään eettiset näkökohdat, vaan Hegelin ajatteluun nojautuvat käsitteelliset-logiset oppirakennelmat.¹⁸⁷

Eberhard Schmidtin mukaan Berneriä voidaan pitää malliesimerkkinä siitä, mihin suuntaan hegeliläinen rikosoikeustiede kehittyi 1800-luvun loppua kohden tultaessa. Vuosisadan lopulla hegeliläisestä rikosoikeustieteestä oli tullut eettisesti sisällyksetöntä rangaistusasteikoilla laskemista, miltä puuttui yhtäältä Hegelin ajattelun syvyys ja toisaalta todellinen käyttökelpoisuus. Bernerin puolustukseksi on kuitenkin sanottu, että hän lukeutui selvästi 1800-luvun jälkipuoliskon liberaalin oikeusvaltioaikakauden edustajiin ja suhtautui avoimesti jopa Franz von Lisztin (1851–1919) vuosisadan lopulla esittämiin kriminaalipoliittisiin uudistusvaatimuksiin kuten esimerkiksi ehdolliseen armahdukseen (*die bedingten Begnadigung*).¹⁸⁸

Bernerin mukaan varsinaista armahdusoikeutta (*Begnadigungsrecht*) voitiin lähestyä kolmesta eri näkökulmasta. Ensimmäinen oli niin sanottua ”varaventiiliteoriaa” myötäilevä näkökanta, jonka mukaan armoa (*Gnade*) tuli käyttää lainsäädännön puutteellisuudesta ja joustamattomuudesta aiheutuvien epäkohtien korjaamiseksi. Toisekseen armo voitiin ymmärtää siinä ”todellisessa ja ylevässä” merkityksessä, että tekijän todellinen rikoksesta heijastumaton persoonallisuus taikka korkeammat yhteiskunnalliset tai valtiolliset näkökohdat edellyttivät rangaistuksesta luopumista. Kolmanneksi armoa voitiin käyttää sille kaikkein ominaisimmalla ja oivallisimmalla tavalla, eli tapauksissa, joissa jo osa rikolliselle langetetusta rangaistuksesta oli riittänyt hänen parantamiseensa. Tämä oli myös se suunta, johon armahdusoikeutta tulisi kehittää. Lisäksi hän edellytti, että sen käytölle asetettaisiin tiukat säännöt.¹⁸⁹

Bernerin käsitys armahdusoikeuden soveltamisalasta oli siten varsin rajattu. Hän kytki sen peräänkuuluttamaansa rangaistuksen parannustavoitteeseen. Bernerin armahdusoikeudelle varaama rooli ei kuitenkaan ollut puhtaan van-

¹⁸⁷ Schmidt 1983, s. 300.

¹⁸⁸ Schmidt 1983, s. 301. Vuosien 1895 ja 1903 välillä kaikissa Saksan osavaltioissa käyttöön otettu ehdollinen armahdus merkitsi tosiasiallisesti ehdollisen vapausrangaistuksen käyttöönottoa. Ehdollinen vapausrangaistus toteutettiin siten hallinnollista tietä ennen kuin tarvittavat lainmuutokset saatiin aikaiseksi (von Liszt 1929, s. 486–491).

¹⁸⁹ Berner 1879, s. 329–330.

keinohoidollinen, vaan armahdusoikeuden perustana oli vaatimus ”korkeamman oikeudenmukaisuuden” toteutumisesta. Niinpä armahdusvaltaa ei tullut säilyttää parlamentille, sillä se johtaisi armahdusinstituution politisoitumiseen. Sitä ei liioin tullut antaa tuomioistuimille, koska heille oli suotu lainsäädännössä tietty lieventämisvalta, jonka perusta oli kuitenkin oikeudellinen. Koska armahdusoikeus oli (valtion) suvereenisuuden ilmaus, Bernerin mukaan luontevin armahdusoikeuden haltija oli valtionpäämies tuon suvereenisuuden edustajana. Monarkiassa armahdusvalta oli siten hallitsijalla, joka oli vastuullinen sen käytöstä ainoastaan omalle omatunnonleen.¹⁹⁰ Vaikka Berner liitti armahduksen rangaistuksen parantavaan vaikutukseen, heijastaa hänen näkemyksensä armahduksen luonteesta kuitenkin pitkälti myös Hegelin käsitystä. Armahdusoikeus kuului hänenkin mielestään ”korkeamman oikeudenmukaisuuden” alaan.

K. G. Ehrström

Kuten sanottu, Ehrström ammensi omaan rikosoikeudelliseen ajatteluunsa vaikutteita niin Hegeliltä kuin Köstliniltä ja Berneriltäkin. Vuosien 1860 ja 1861 aikana pitämänsä Bernerin oppikirjaan *Lehrbuch des deutschen Strafrechts* perustuvan luentosarjan esipuheessa Ehrström mainitsi Bernerin ja Köstlinin nousevan esille ”kaikkien muiden kriminalistien” joukosta. Ehrström tosin huomautti samalla, että vaikka hän oli ottanut mainittujen rikosoikeustieteilijöiden kirjoitukset omien luentojensa perustaksi, se ei tarkoittanut hänen ”orjallisesti” seuraavan heidän näkemyksiään. Ehrström kirjoitti, ettei monissa kohdin ollut lainkaan tyytyväinen näiden oppineiden systemaattisiin esityksiin. Muutamaa vuotta myöhemmin (1863–1864) pitämässään rikosoikeuden yleistä oppeja käsittelevässä luentosarjassaan Ehrströmin painotus oli muuttunut siten, että hänen esityksensä perustui Bernerin sijasta Köstlinin teokseen *System des deutschen Strafrechts*. Köstlinin rikosoikeudellinen systeemi seiso i Ehrströmin mukaan ”kaikkien korkeimmalla”.¹⁹¹

Merkittävimpänä Ehrströmin käsikirjoituksista pidetään kuitenkin hänen lukuvuoden 1874–1875 aikana pitämänsä viimeistä rikosoikeuden yleisiä oppeja käsitellyttä luentosarjaa.¹⁹² Kyseistä luentosarjaa ei ollut enää nimetty pidettävän kenenkään muun rikosoikeusoppineen systeemin pohjalta, mistä syystä voidaan olettaa, että se edusti Ehrströmin omaa ajattelua kehittyneimmillään.

¹⁹⁰ Berner 1879, s. 330–333.

¹⁹¹ Ehrström 1994, s. 49–61. Ehrström oli alkujaan pitänyt Köstliniä liian vaikeana sellaisille opiskelijoille, jotka eivät tunteneet Hegelin filosofista ajattelua ja sen käsitteitä, mistä syystä hän oli aloittanut Bernerin ajatteluun perustuvalla luentosarjalla.

¹⁹² Wahlberg 1994, s. VII.

Kun lähdetään tarkastelemaan kyseistä käsikirjoitusta tarkemmin, Ehrströmin hegeliläisyys käy ilmi mitä ilmeisemmällä tavalla.

Ehrström aloitti luentonsa määrittelemällä rikoksen käsitteen. Hän ei kuitenkaan mennyt suoraan asiaan, vaan hegeliläiselle dialektiikalle ominaisella tavalla lähestyi rikoksen käsitettä ensin yleisemmistä lähtökohdista käsin. Tässä kohdin Ehrström noudatti myös tarkoin Hegelin *Oikeusfilosofian* systematiikkaa edeten ensin perheen tavoista (*familje-seden*) kansalaisyhteiskunnan (*medborgerliga samhället*) tapoihin päätyen lopulta valtioon (*stat*) ja siellä vallitseviin tapoihin. Ehrström totesi, ettei perheen tapoja loukkaavia tekoja voitu pitää rikoksina, vaikka niistä saattoikin seurata jonkinlainen kasvatuksellinen rangaistus. Yhtä lailla kaikki kansalaisyhteiskunnan tapoja vastaan rikkoneet teot eivät välttämättä olleet rikoksia. Ehrström mainitsi esimerkkinä tiettyjen korporaatioiden kuten koulun, kirkon tai hallinnon piirissä tapahtuneet sisäiset rikkomukset. Ehrströmin mukaan rikos oli sen sijaan ”syyntakeisen ihmisen vapaasti päättämä ja toimeenpanema teko, joka ei aiheudu pelkästään hänen omatuntonsa lajiltaan ja suuruudeltaan määrätyn syyllisyyden [perusteella], vaan myös loukkaa jotakin lajiltaan ja suuruudeltaan määrättyä [ja] laissa ilmaistua oikeutta”.¹⁹³ [suom. TK]

Ehrströmin määritelmä rangaistuksesta noudatteli niin ikään hyvin pitkälti Hegelin vastaavaa. Ehrström totesi, että vasta nyt kun rikoksen käsite oli (Hegelin avustuksella) määritelty, voitiin lähteä määrittelemään myös rangaistuksen käsitettä. Hän kirjoitti, että relatiiviset rangaistusteoriat olivat aikanaan olleet tavallaan pakotettuja etsimään rangaistuksen tarkoitusta, koska sen käsitettä ei vielä oltu määritelty. Rangaistuksen käsitteen määrittely ei toisaalta poistanut mahdollisuutta, että sillä tavoiteltaisiin joitakin tarkoituksia. Tämä oli kuitenkin mahdollista vasta rangaistuksen käsitteen määrittelyn jälkeen.¹⁹⁴

Koska rikosta oli pidettävä järjenvastaisena (*oförnuftigt*), se täytyi kumota (*nedslås, negeras, upphäfväs*). Ehrströmin mukaan kumoamisen tuli tapahtua suhteessa niin rikoksen subjektiiviseen kuin objektiiviseenkin elementtiin. Rangaistus merkitsi siten sekä rikoksen tekijän syyllisyyden että rikoksen oikeudenvastaisuuden kumoamista. Syyllisyyden kumoamisella Ehrström ymmärsi tekijän aikaisemman rikollisen tahdon negaatiota ja samalla tekijän järkevyyden tunnustamista. Syyllisyyden kumoamiseen liittyy myös sen jälkikäteen poispyyhkiminen katumuksen ja tietoisien uudelleen syyllistymisen välttämisen kautta. Syyllisyyden kumoaminen rangaistuksella johtaa siten rikollisen parannukseen, johon valtio ei luonnollisesti voi pakottaa, vaan ainoastaan edistää.

¹⁹³ Ehrström 1994, s. 66–74 ja 200–201. ”[B]rott är en handling af en tillräknenbar menniska fritt beslutad och utförd handling, hvarigenom denne icke allenast åsamkar sig till en art och storlek bestämd skuld i sitt samvete, utan ock i någon till art och storlek bestämd rättighet kränker det i lagen uttalade rätta”.

¹⁹⁴ Ehrström 1994, s. 202.

Koska rangaistuksella oli siten sen käsitteestä johdettu parantava funktio, rikosta ei voinut kumota millä tavalla tahansa. Kumoaminen tarkoitti kyllä hyvitystä (*vedergällning*), mutta sitä ei Ehrströmin mukaan pitänyt kuitenkaan ymmärtää *talio*-periaatteen mukaisena hyvityksenä, vaan yksittäisen rikoksen ja rangaistuksen arvojen välisenä vastaavuutena. Ehrström kirjoitti historian osoittaneen, että valtioiden vakauden ja turvallisuuden lisääntyttä *taliosta* yleensä luovuttiin. Siveellisessä valtiossa rangaistukset eivät siten saaneet olla sellaisia, joiden käyttäminen ehkäisisi rangaistuksen parannuspäämäärää. Niinpä kuoleman-, ruumiin- ja häpeärangaistuksista olisi luovuttava.¹⁹⁵

Kun verrataan Ehrströmin rangaistusteoriaa Hegelin rangaistusta koskevaan teoriaan, voidaan niiden sanoa olleen sisällöllisesti lähes identtisiä. Hegelin tavoin Ehrström katsoi rangaistuksen olevan rikoksen negaatio eikä käsittänyt rangaistusta *talio*-periaatteen mukaisena vastaavuutena rikoksen ja rangaistuksen välillä, vaan niiden arvojen yhtäläisyytenä. Yhdessä asiassa Ehrström kuitenkin poikkesi esikuvastaan: toisin kuin Hegel, joka katsoi rangaistuksen tarkoitusten liittyvän ainoastaan sopivien rangaistustapojen pohtimiseen, Ehrström johti parannusintention itse rangaistuksen käsitteestä. Hegel olisi puolestaan mitä luultavimmin pitänyt tätä suorastaan rikoksentehtäjän oikeuksia loukkaavana ”ilkityönä”, koska sillä puututtaisiin rikollisen omatuntoon. Rikolliseen ei Hegelin mukaan olisi voitu kohdistaa parantavia toimenpiteitä, ellei hän itse olisi sitä tahtonut.¹⁹⁶

Armahdusoikeuden osalta Ehrström tyytyi vuoden 1874–1875 luentosarjassaan viittaamaan varhaisempaan Köstlinin käsityksiin perustuvaan luentosarjaansa. Näissä vuoden 1863–1864 luentomuistiinpanoista ilmi käyvä Ehrströmin armahdusoikeutta koskenut oma käsitys noudattikin pitkälti Köstlinin vastaavaa. Ehrström hyväksyi Köstlinin kannan, jonka mukaan armahdusoikeus ei kuulunut oikeusnormein säänneltävien asioiden alaan, vaan sillä toteutettiin korkeampaa oikeudenmukaisuutta yksittäistapauksissa. Kyse ei siten voinut olla pelkästään oikeuden toteutumisesta, vaan ”absoluuttisesti siveellisen” toteuttamisesta, johon myös moraali kuului. Niinpä armahdusvaltaa ei tullut delegoida oikeudenkäyttöviranomaisille, vaan se kuului yksin hallitsijalle, jonka tuli käyttää sitä omatuntonsa mukaan. Ehrströmin luettelemat tilanteet, joissa armahdusoikeuden käyttö oli sallittua, olivat yhteneväiset Köstlinin listaamien tilanteiden kanssa: 1) kokonaisuuden (valtion) säilyttäminen, 2) rosvojoukkoesimerkki ja 3) lainsäädännön liiallinen ankaruus rikoksen erityisiin teko-olosuhteisiin nähden.¹⁹⁷

Näiden peruskäsitysten perusteella Ehrström päätyi kritisomaan leuteraatiomenettelyä. Leuteraatio oli hänen mukaansa ylemmille tuomioistuimille dele-

¹⁹⁵ Ehrström 1994, s. 207–212.

¹⁹⁶ Wahlberg 1989.

¹⁹⁷ Ehrström 2003, 143–146 §§.

goitua armahdusvallankäyttöä ja sellaisenaan ristiriidassa armahduksen käsitteen kanssa. Armahdushan ei voinut olla ”oikeusasia” ja siitä syystä sen myöntäminen kuului yksinomaan hallitsijalle. Ehrström jatkoi, että leuteraatiomenetely oli rikoslainsäädännön vanhentuneisuudesta johtuva ”välttämätön paha”, josta oli luovuttava heti kun rikoslainsäädännön suurimmat puutteet saadaan korjatuksi.¹⁹⁸

Nyt kun on lyhyesti käyty läpi Hegelin, Köstlinin, Bernerin ja Ehrströmin rikosoikeusteoreettista ajattelua, on kokoavasti vielä todettava, että niin Köstlin ja Berner kuin Ehrströminkin lukeutuivat kiistatta Hegelin seuraajiin. Heidän rikosoikeudelliset perusnäkemyksensä ja käyttämänsä käsitteet perustuivat pitkälti Hegelin *Oikeusfilosofian* ajatuksille ja systematiikalle. Köstliniä, Berneriä ja Ehrströmiä yhdisti – ja erotti Hegelistä – kuitenkin myös heidän pyrkimyksensä nivoa rangaistuksen relatiiviset tarkoituksiperät osaksi hegeliläistä rikosoikeusfilosofista systeemiä.

Yhtäältä Hegelin seuraaminen ja toisaalta tietyt muunnelmat Hegelin rikosoikeusfilosofisiin peruskäsityksiin heijastuvat myös hänen tässä käsiteltyjen seuraajiensa armahdusoikeutta koskeneista käsityksistä. Köstlin, Berner ja Ehrström olivat kaikki Hegelin tavoin sitä mieltä, että armahdusoikeus kuului käsitteellisesti ”korkeamman oikeudenmukaisuuden” sfääriin. He kaikki pyrkivät kuitenkin määrittelemään oppi-isäänsä täsmällisemmin ne tilanteet, joissa armahdusoikeuden käyttö oli sallittua ja hyväksyttävää. Armahdusoikeudella oli heidän mukaansa selkeästi myös (positiivis)oikeudellinen ulottuvuus. Köstlin luetteli kolme tilannetta, jossa armahdus voitiin myöntää. Ehrströmin käsitys vastasi täysin Köstlinin käsitystä. Berner sen sijaan liitti armahdusoikeuden käytön kiinteämmin rangaistuksen parannusulottuvuuteen. Hän hyväksyi armahdusoikeuden käytön ”oikeudellisena varaventiilinä”, mutta katsoi, että armahdusoikeus oli luontevinta tilanteissa, joissa jo osa suoritetusta rangaistuksesta oli riittänyt tuomitun siveelliseen parantumiseen.

Yllä on käsitelty Ehrströmin ja hänen henkisten oppi-isiensä rikosoikeutta koskeneita peruskäsityksiä. Seuraavaksi onkin paikallaan tarkastella, miten Ehrströmin näkemykset heijastuivat vuoden 1866 rikoslain osittaisuudistuksen sisältöön.

4.2 VUODEN 1866 RIKOSLAIN OSITTAISUUDISTUS

Poliittinen ilmanala siis muuttui autonomisessa Suomessa 1800-luvun puolivälissä. Muutos liberaalimpaan suuntaan elvytti toiveet lainsäädäntöteitse toteutettavista yhteiskunnallisista uudistuksista. Muutokseen oli vaikuttanut ennen

¹⁹⁸ Ehrström 2003, 149 §.

kaikkea Aleksanteri II:n valtaannousu vuonna 1855. Jo neljä vuotta myöhemmin, eli 1859 senaatti saikin tehtäväkseen suorittaa tiettyjä valmisteluja odotettavissa olevia valtiopäiviä silmällä pitäen.¹⁹⁹

Joulukuun alkuun 1860 mennessä senaatti oli saanut käsitellyksi ne kysymykset, joiden esittäminen tulevilla valtiopäivillä katsottiin välttämättömiksi. Näiden joukossa oli myös kysymys uudesta rikoslaista. Senaatin mukaan vuoden 1734 laki oli auttamattomasti jäänyt muusta yhteiskuntakehityksestä jälkeen. Samalla senaatti kuitenkin totesi, ettei rikoslain kokonaisuudistusta ollut kuitenkaan mahdollista toteuttaa yksien valtiopäivien puitteissa. Senaatti päättikin jakaa rikoslainsäädäntöä koskevan kysymyksen kahteen osaan: uuden rikoslain yleisten periaatteiden määrittelemisen ja ehdotuksen laatiminen kiireellisistä osittaisuudistuksista, jotka kumpikin toteutettaisiin tulevilla valtiopäivillä. Senaatin ehdotuksesta kävi kuitenkin ilmi, ettei se kannattanut kovinkaan radikaalia rikoslainsäädännön sisällöllistä muutosta. Rangaistusjärjestelmää koskevissa periaatekannanotoissaan senaatti nimittäin puolsi muun muassa kuoleman- ja ruumiinrangaistusten säilyttämistä. Kiireellisten osittaisuudistusten arvoisina se piti puolestaan muun muassa kaksintaistelua, hartauskokouksia ja solvaamista koskevien määräysten uudelleenpunnintaa.²⁰⁰

Senaattoreiden joukossa oli kuitenkin eräs, joka jätti eriävän mielipiteensä – J. E. Bergbom. Hänen mukaansa kuolemanrangaistuksesta oli luovuttava, paitsi jos rikos oli kohdistunut valtion rauhaan, valtaistuimen turvallisuuteen tai majesteetin pyhyyteen. Raippa- ja vitsarangaistuksista tuli niin ikään luopua, sillä ne voisivat estää rikollisten paranemisen. Lisäksi kirkko- ja häpeärangaistukset olisi poistettava. Lopuksi Bergbom piti senaatin listaa kiireellisistä osittaisuudistuksista liian suppeana. Hän halusi myös, että murhaa, tappoa, ryöstöä, varkautta, petosta jne. koskevia säännöksiä olisi ajanmukaistettava. Myös nk. Tammikuun valiokunta päättyi kannattamaan Bergbomin eriävässä mielipiteessään ehdottamaa uudistussuunnitelmaa.²⁰¹

Valtiopäivillä käsiteltävien kysymysten valmistelu osoittautui kuitenkin aikaa myöten liian työlääksi tehtäväksi yksin senaatin hoidettavaksi. Syksyllä 1862 asetettiin erillinen valmistelukomitea tehtävää varten. Komitea jakaantui alakomiteoihin, joille uskottiin eri kysymysryhmien valmistelu. Rikosoikeudelliset kysymykset annettiin alakomitealle, jonka puheenjohtajana toimi senaattori Bergbom ja yhtenä jäsenenä K. G. Ehrström. Edellytykset senaatin edustamaa vanhoillista kantaa liberaalimmalle ehdotukselle olivat nyt olemassa, sillä Bergbomin eriävässä mielipiteessään esittämät näkökannat olivat heijastelleet juuri Ehrströmin rikosoikeudellisia näkemyksiä. Myös muut alakomitean jäsenistä kuten esimerkiksi yliopistonsihteri Adolf Grotenfelt

¹⁹⁹ Blomstedt 1964, s. 430.

²⁰⁰ Blomstedt 1964, s. 447–449.

²⁰¹ Blomstedt 1964, s. 450–451 ja 454.

(1828–1892) tunnettiin rikosoikeuden uudistamista koskevista edistyksellistä ajatuksista.²⁰²

Keskustelua rikoslakiuudistuksen sisällöstä käytiin myös lakimiespiireissä. Tammikuussa 1862 säännöillensä vahvistuksen saaneen Lainopillisen yhdistyksen seuraavan vuoden keskustelulistalle oli hyväksytty useampi rikosoikeutta koskenut aihe. Niiden joukossa oli muun muassa kysymykset relatiivisesti määrättyjen rangaistusten mahdollisista eduista suhteessa absoluuttisesti määrättyihin rangaistuksiin, Siperiaan karkottamisrangaistuksen tulevaisuudesta, raippa- ja vitsarangaistusten tarkoituksenmukaisuudesta, rangaistuslaitosten väliaikaisesta järjestämisestä ennen odotettavissa olevaa kokonaisuudistusta, tunnustusvankeuden oikeudenmukaisuudesta jne. Kaiken kaikkiaan kysymysten pohjalta esitetyt mielipiteet heijastivat verrattain liberaaleja näkemyksiä, vaikka yksittäisiä soraääniä toki kuuluikin. Lähestulkoon yksimielisiä oltiin esimerkiksi siitä, että raippa- ja vitsarangaistukset eivät enää vastanneet kansan oikeustajua sekä tapoja ja sen tähden niistä olisikin luovuttava.²⁰³ Lakimiesten piirissä käytyä keskustelua voidaan pitää rikoslakiuudistuksen kannalta suuntaa-antavana, sillä keskusteluun ottivat aktiivisesti osaa muun muassa Ehrström ja Grotenfelt, joista kumpikin siis toimi rikoslainuudistusta pohtivan alakomitean jäsenenä.

Bergbomin johtaman alakomitean esitys rikoslainsäädännön uudistamiseksi valmistui toukokuussa 1863. Alakomitea esitti periaatteellisten kysymysten osalta, että rangaistusjärjestelmän perusrunko muodostuisi kuritushuone-, vankeus-, aresti- ja sakkorangaistuksista. Kuoleman-, ruumiin-, häpeä- ja kunniamuusrangaistuksista luovuttaisiin. Kaikki rangaistuslaitokset olisi järjestettävä edistys- eli progressiojärjestelmälle. Alakomitea esitti niin ikään, että rangaistusten olisi pääasiassa oltava relatiivisia, mikä tarkoitti rangaistusasteikko- eli latitudijärjestelmän omaksumista. Järjestelyn tärkeimpänä perusteluna pidettiin näkemystä siitä, että saman rikoksen saattoi tehdä usealla toisistaan poikkeavalla tavalla. Kiinteiden rangaistusten säilyttäminen johtaisi helposti epäoikeudenmukaisuuteen.²⁰⁴

Kiireelliset osittaisuudistukset esitettiin toteutettaviksi viidellä erillisellä asetuksella. Nämä asetusehdotukset koskivat tahallisen eläinräkkäyksen kriminalisoimista, lapsenmurhasäännöksen lieventämistä, ilman surmaamisen aikomusta tehtyä tappoa ja muuta pahoinpitelyä, kaksintaistelua sekä väärää ilmiantoa ja muuta kunnianloukkausta. Kokonaisuutena katsoen alakomitean ehdotuksia leimasi moderni rikosoikeusdoktriini. Tämä näkyy muun muassa siinä, että rikoksentekijän tahto oli korostetusti esillä; tahallisuuden ja tuottamuksen välillä tehtiin selvä ero.²⁰⁵

²⁰² Blomstedt 1964, s. 451 ja 457–458.

²⁰³ *Juridiska Föreningens I Finland Tidskrift* 1865, s. 71–146.

²⁰⁴ Blomstedt 1964, s. 463–466.

²⁰⁵ Blomstedt 1964, s. 468–475.

Kuten sanottu, alakomitean ehdotukset kelpasivat lähes sellaisinaan keisarillisiksi esityksiksi valtiopäiville, minkä oli mahdollistanut senaatin enemmistön mielipiteen täydellinen täyskäännös. Niin ikään lakivaliokunta hyväksyi alakomitean ehdotuksessa esitetyt periaatteet ja uudistukset. Tietyissä yksittäisissä asioissa lakivaliokunnan kanta oli kuitenkin alakomitean kantaa tiukempi. Eräiden rikosten osalta nostettiin rangaistusasteikkoja ylöspäin ja lieventäviksi esitettyjä seikkoja karsittiin. Kun lakivaliokunta oli vihdoinkin tehnyt yhteensovittamisehdotukset säätyjen käsittelyn jälkeen ilmenneiden erimielisyyksien suhteen, olivat asetusehdotukset valmiit hyväksyttäväksi. Vuosien 1864 ja 1866 kuluessa annettiin asetukset alakomitean edellä mainittujen ehdotusten lisäksi kirkkorangaistuksen poistamisesta, rautateiden rauhoittamisesta ja vapausrangaistusten toimeenpanemisesta. Lukuun ottamatta rautateiden rauhoittamista koskevaa asetusta, joka tuli voimaan 1866, kaikki muut asetukset tulivat voimaan vuoden 1870 alusta. Asetuksilla oli suuri vaikutus oikeuskäytäntöön heti voimaantulostaan saakka. Esimerkiksi tuomittujen kuolemanrangaistusten absoluuttinen määrä laski alle puoleen.²⁰⁶

Rikoslain kokonaisuudistushanke ei kuitenkaan polkenut paikoillaan, vaikka kiireellisimpiin epäkohtiin olikin jo ehditty puuttua osittaisuudistuksin. Vuonna 1875 valmistuikin kymmenen vuotta aikaisemmin asetetun komitean ehdotus uudeksi rikoslaiksi. Ehdotus heijasti pitkälti asiantuntijana toimineen Ehrströmin näkemyksiä rikosoikeudesta ja seuraamusjärjestelmästä. Rangaistuksen päämääränä nähtiin olevan rikollisten parantaminen, mikä kävi konkreettisesti ilmi ehdotuksen monista kohdista. Siinä esitettiin muun muassa ehdonalaisen vapauden käyttöönottoa, kansalaisluottamuksen menettämisseuraamuksesta luopumista, väljiä rangaistusasteikkoja, oikeutta alittaa rangaistusminimi ja oikeutta jättää tuomitsematta. Ehdotus sai osakseen ankaraa kritiikkiä sitä arvioimaan asetetulta tarkastuskomitealta, joka päätyi laatimaan oman ehdotuksensa vuonna 1884. Se oli varsin konservatiivinen, sillä siitä jätettiin pois mainitut vuoden 1875 uudistusehdotukset. Vuoden 1884 ehdotus toimi pohjana laadittaessa esitystä vuoden 1889 rikoslaiksi.²⁰⁷

4.3 SIPERIAAN KARKOITUKSISTA LUOVUTAAN

Vielä on mainittava yhdestä merkittävästä seuraamusjärjestelmää koskeneesta uudistuksesta, joka ajoittui nyt tarkasteltavana olevalla ajanjaksolle. Kyse on Siperiaan karkotusten lakkauttamisesta. Keskustelua karkotusten lopettamisesta oli käyty jo valtiopäivätoiminnan käynnistymisen yhteydessä 1860-luvun alussa. Muun muassa vuonna 1862 asetetussa tammikuun valiokunnassa oli

²⁰⁶ Blomstedt 1964, s. 462, 480–483 ja 490–493.

²⁰⁷ Lahti 1977, s. 4–7.

rikoslain uudistamista koskeneen keskustelun yhteydessä käsitelty myös karkottamiskysymystä. Esitetyt kannanotot olivat kauttaaltaan lakkauttamisen puolesta. Karkottamista pidettiin tehottomana, sillä karkaaminen oli yleistä ja tuomittujen keskuudessa halu päästä Siperiaan oli vuosi vuodelta kasvanut. Lisäksi epäiltiin koko järjestelmän laillisuutta, sillä karkotusrangaistus oli alunperin otettu käyttöön ilman valtiopäivien hyväksyntää. Valiokunta päätyikin yksimielisesti ehdottamaan karkotusrangaistusten lakkauttamista.²⁰⁸

Myös maamme tuolloisessa juristikunnassa käsiteltiin aihetta. Yhtenä kohtana Lainopillisen yhdistyksen vuoden 1863 keskustelulistalla oli nimenomaan kysymys siitä, pitäisikö karkotusrangaistus sisällyttää osaksi jossakin vaiheessa uudistettavaa rikoslakia. Keskustelussa esitetyissä kannanotoissa karkotusjärjestelmään suhtauduttiin pääosin kielteisesti. Järjestelmän katsottiin olevan kallos ja epätarkoituksenmukainen. Erityisenä epäkohtana pidettiin sitä, että suomalaiset karkotetut alistettiin venäläisten viranomaisten valvontaan. Pelättiin, etteivät suomalaisten ja venäläisten käsitykset oikeudesta välttämättä kohdanneet toisiaan. Ainoastaan Grotenfelt esitti yleislinjasta jossain määrin poikenneen näkemyksen, jonka mukaan karkotuksia voitaisiin jatkaa, mikäli karkotettujen vankeinhoidollisia oloja parannettaisiin Siperiassa. Yhtenä ratkaisuna Grotenfelt piti sitä, että suomalaisille karkotetuille rikollisille annettaisiin Siperiassa oma maa-alue, joka olisi suomalaisten viranomaisten hallinnan alla.²⁰⁹

Tuolloin istunut senaatti ei kuitenkaan yhtynyt Tammikuun valiokunnan sen paremmin kuin juristikunnankaan näkemyksiin karkotusrangaistuksen kohtalosta. Senaatin motiivien sanotaan olleen poliittisia; se ei halunnut ottaa kantaa asiaan, joka kuului yksin keisarille. Karkotuksehan oli toteutettu nimenomaan keisarin armahdusoikeuden puitteissa. Niinpä asia unohtui joksikin aikaa. Kesti yli 20 vuotta, ennen kuin karkotuskysymys tuli jälleen ajankohtaiseksi. Tällä kertaa aloitteen tehneenä tahona eivät olleet suomalaiset, vaan Venäjän viranomaiset. Venäjälle oli vuonna 1879 perustettu vankilahallitus, joka sai tehtäväkseen rangaistusjärjestelmän uudistamisen. Yhtenä vaikuttimena uudistushankkeelle olivat toimineet karkotusjärjestelmän epäkohdat. Karkotettujen määrän kasvun vuoksi olot Siperiassa olivat käyneet turvattomiksi. Rikollisuus oli Siperiassa yleisempää kuin Euroopan puoleisella Venäjällä. Vankilahallitus otti vuonna 1886 yhteyttä myös Suomeen ja kysyi, eikö suomalaisten karkottamista voitaisi lopettaa. Suomalaiset olisivat halunneet kytkeä karkotuksista luopumisen rikoslakiuudistuksen yhteyteen, mutta Venäjän viranomaisilla oli kiire. Asiat etenivätkin siinä määrin nopeasti, että jo vuonna 1887 keisari hyväksyi senaatin esityksen, jonka mukaan vankeuteen tuomittujen rikollisten ja irtolaisten lähettämisestä Siperiaan luovuttaisiin. Seuraavana vuonna keisarille esitettiin, ettei pakkotyöhönkään tuomittuja rikollisia enää karkotettaisi Siperian

²⁰⁸ Juntunen 1983, s. 156–157.

²⁰⁹ *Juridiska Föreningens I Finland Tidskrift* 1865, s. 76–89.

kaivoksille ja tehtaisiin. Keisari hyväksyi esityksen toukokuussa 1888.²¹⁰ Näin oli päättynyt yksi aikakausi suomalaisen seuraamusjärjestelmän historiassa.

Eräs tärkeä edellytys karkotusjärjestelmästä luopumiselle oli ollut se, että Suomessa oli hiljattain toteutettu vankilauudistus. Keskusvankiloistamme Turun Kakolaan oli vuosien 1874–1879 kuluessa rakennettu päivä- ja yösellisiivet. Helsingin rangaistusvankilan rakennustyöt oli puolestaan saatu valmiiksi vuonna 1881. Lisäksi Hämeenlinnan rangaistus- ja työvankila oli saanut vuonna 1883 uuden lisärakennuksen. Myös läänivankiloita oli rakennettu ja uudistettu. Hämeenlinnan ja Viipurin lääninvankilat saivat omat selliosastonsa vuonna 1884, Oulu vuonna 1885, Helsinki ja Kuopio 1888 sekä Turku, Mikkeli ja Vaasa vuonna 1889.²¹¹ Ilman vankilareformia Ruotsin vallan ajalta peräisin olleet vanhanaikaiset ja ahtaat rangaistuslaitokset eivät olisi voineet yksinkertaisesti ottaa vastaan sitä määrää tuomittuja, jotka vastedes tulivat suorittamaan vapausrangaistuksensa yksinomaan Suomessa.

4.4 VUODEN 1881 ARMONANOMUKSET – VARKAUSANOJIEEN SUURI LUKUMÄÄRÄ

Vuonna 1881 keisarille osoitettuja armonanomustapauksia oli yhteensä 296. Luku on jokseenkin sama kuin vuoden 1861 aineistossa (303). Merkittävä muutos tapahtui kuitenkin anomusryhmien keskinäisissä suhteissa. Vuoteen 1861 verrattuna varkausrikoksista tuomittujen tekemät armonanomukset olivat kasvaneet yli kaksinkertaiseksi – 93:sta 200:aan. Vuoteen 1841 nähden lisäys oli vieläkin suurempi. Tuolloin varkauksiin syyllistyneiden lukumäärä oli vain 42. Vastaavasti irtolaisten tekemien armonanomusten määrä väheni edellisen otosvuoden 91:stä kahdeksaantoista. Vuonna 1841 luku oli ollut niinkin korkea kuin 201. Rikosryhmittäin ja päätösten mukaan armonanomukset jakaantuivat taulukossa kerrotulla tavalla (taulukko 4). Yhteisanomuksia kertyi vuonna 1881 yhteensä 16 kappaletta ja niiden yhteenlaskettu henkilömäärä kohosi 131:een.²¹² Suurin yksittäinen yhteisanomus oli 65:n erilaisista rikoksista tuomittujen tekemä anomus päästä siirtolaisiksi Siperiaan.²¹³

²¹⁰ Juntunen 1983, s. 158–167.

²¹¹ Virtanen 1956, s. 166–167.

²¹² Pag. 9/1881 Blomroos & Lindroos; pag. 68/1881 Wenäläinen & Grönlund; pag. 72/1881 Nyfors & Källd; pag. 95/1881 Nygrén ym.; 95/1881 Löpari ym.; pag. 97/1881 Ampillogoff ym.; pag. 103/1881 Mäkelä ym.; pag. 136/1881 Sjöring ym.; pag. 178/1881 Kattainen & Juntunen; pag. 180/1881 Poikonen ym.; pag. 204/1881 Tynkkynen & Hirvonen; pag. 205/1881 Puoskari ym.; pag. 276/1881 Niskanen ym.; pag. 433/1881 Bruun & Siistonen; pag. 456/1881 Järvensivu & Erlandsson; pag. 466/1881 Gren ym.

²¹³ Pag. 95/1881 Löpari ym.

Varkausrikoksista tuomittujen tekemien armonanomusten määrän nousua voidaan selittää ainakin kahdella tekijällä. Ensinnäkin varkauksista alioikeuksissa vuosittainen tuomittujen määrä nousi 1860-luvun puolivälistä lähtien uudelle tasolle. Nousu ajoittuu 1800-luvun puolivälin katovuosille. Erityyppisistä varkauksista (ml. murrot) alioikeuksissa tuomittujen vuosittaiset lukumäärät ajanjaksoina 1843–1850 ja 1851–1860 olivat 624 ja 602. Sen sijaan kymmenvuotisjaksoilla 1861–1870, 1871–1880 ja 1881–1890 vastaavat luvut olivat 957, 808 ja 955.²¹⁴

Toinen selitystekijä on se, että alioikeudet ja hovioikeudet tuomitsivat varkausrikoksiin syyllistyneitä edelleen ruumiinrangaistuksiin, vaikka suhtautuminen niitä kohtaan oli muuttunut kielteiseksi niin kansan kuin juristikunnan piirissä, kuten edellä rikoslain osittaisuudistuksen yhteydessä kävi ilmi. Armahdus oli siten edelleen ainoa keino muuntaa raippa- ja vitsarangaistukset vesileipävankeudeksi.

Myös irtolaisuudesta tuomittujen tekemien armonanomusten määrä muuttui radikaalisti; se suorastaan romahti kahteen edelliseen otosvuoteen verrattuna. Tälle muutokselle on nähdäkseni löydettävissä selitys irtolaislainsäädännössä tapahtuneesta muutoksesta. Nimittäin vuonna 1865 oli annettu uusi irtolaisasetus, jossa ensinnäkin supistettiin merkittävästi irtolaisuuden määritelmää. Henkilön luokitteluun irtolaiseksi ei enää riittänyt pelkästään se, että hän oli vailla työtä, vaan hänen edellytettiin lisäksi viettävän laiskaa ja siveetöntä elämää. Käytännössä vuoden 1865 asetus merkitsi laillisen suojeluksen järjestelmästä luopumista, vaikka se jäikin muodollisesti voimaan. Irtolaislainsäädännössä luovuttiin toisin sanoen yleisellä tasolla maattoman väestön kontrollista ja se rajoitettiin koskemaan pahatapaisia henkilöitä. Toisekseen asetuksella laajennettiin irtolaisuudesta aiheutuvien seuraamusten valikoimaa. Irtolaisuuden pääasiallisen seuraamuksen eli yleisen työn rinnalle otettiin käyttöön varoitus ja velvoitemääräys hankkia töitä. Vasta jos nämä lievemmat toimenpiteet eivät tuottaneet toivottua tulosta, irtolainen passitettiin yleiseen työlaitokseen. Lisäksi kuvernöörille annettiin valta laskea yleistä työrankaistusta suorittava irtolainen vapaaksi, jos tämän olosuhteissa oli tapahtunut sellainen muutos, ettei häntä voitu enää katsoa irtolaiseksi (esimerkiksi oli onnistunut saamaan työpaikan).²¹⁵ Irtolaisuuden määritelmän supistaminen, seuraamusten lisääminen ja kuvernöörin toimivallan lisääminen lienevät vaikuttaneet siihen, että yhä vähemmän irtolaisia tuomittiin yleiseen työhön.

²¹⁴ *Keisarillisen Suomen Senaatin Prokuraattorin Kertomus lainkäytännöstä ja lakien hoitamisesta maassa, annettu Suomen Valtiosäädylle 1894 vuoden valtiopäivillä, VIII taulu.*

²¹⁵ Ståhlberg 1893, s. 36–41.

Taulukko 4: Vuoden 1881 armonanomukset rikosryhmittäin sekä päätösten sisällön mukaan jaoteltuina

	Yhteensä	Hyväksytty	Hylätty	Hyväksytty %	Hylätty %
Henkirikokset	42	3	39	17,1 %	82,9 %
Lapsenmurha & kuolemantuottamus	7	0	7	0 %	100 %
Varkaudet	200	87	113	43,5 %	56,5 %
Muut rikokset	29	5	24	17,2 %	82,8 %
Irtolaisuus	18	5	13	27,8 %	72,2 %
Yhteensä	296	100	196	33,8 %	66,2 %

Henkirikokset

Vuoden 1881 aineistoon kertyi kaiken kaikkiaan 42 armoa anonutta henkilöä, jotka oli tuomittu henkirikoksesta (2 murhasta, 34 taposta ja 6 kuolemantuottamuksesta). Poikkeuksena edellisiin otosvuosiin oli se, ettei anojien joukossa ollut yhtään henkilöä, joka olisi anonut armahdusta kuolemanrangaistuksesta. Tämä selittyy sillä, että rikoslainsäädännön osittaisuudistusten voimaantulon yhteydessä vuonna 1870 kuolemanrangaistusten määrää oli vähennetty huomattavasti. Ryhmän armoa anoneiden saamat rangaistukset vaihtelivat kuolemantuottamukseen syyllistyneiden sakkorangaistuksista murhasta ja taposta tuomittujen elinkautisiin kuritushuonerangaistuksiin. Pääosin anottiin vapautusta, mutta joukkoon mahtui myös seitsemän Siperiaan siirtolaiseksi pääsyä anonutta. Armahdusta anottiin varsin vaihtelevin perustein.

Henkirikosryhmän anojista armahdettiin ainoastaan kolme taposta tuomittua henkilöä, jotka olivat anoneet päästä siirtolaisiksi Siperiaan. Päätökset oli tehnyt keisari senaatin oikeusosaston lausunnossa esitetyin vakiintunein perustein: anoja oli kärsinyt vaaditun ajan kuritushuonerangaistustaan, hän oli sopivan ikäinen ja sellaisessa ruumiinkunnossa, että kestäisi matkan rasiituksen sekä pystyisi elättämään itsensä työllä Siperiassa. Kahden armahdetun osalta suoritettulle rangaistusajalle asetettu vaatimus todella täyttyi²¹⁶, mutta yhden osalta suoritettu aika alitti kahdella kuukaudella vaaditun ajanjakson²¹⁷. Syystä tai toisesta hänet joka tapauksessa armahdettiin. Nimirullaan oli hänen kohdalleen kirjoitettu lyijykynällä ”2 [vuotta]”, joten yhden vuoden ja kymmenen kuukauden suoritettu rangaistus aika ilmeisesti pyöristettiin ylöspäin.

Loput 39 henkirikosryhmän anojista jätettiin armahtamatta. Näistä neljä oli taposta tuomittuja, jotka anoivat päästä Siperiaan. Kahden osalta armonanomus hylättiin, koska anojat olivat itse vetäneet anomuksena pois.²¹⁸ Kolmannen

²¹⁶ Pag. 95/1881 Sundelin; pag. 95/1881 Tuisku.

²¹⁷ Pag. 95/1881 Stenroos.

²¹⁸ Pag. 95/1881 Löpari; pag. 95/1881 Höyhtyä.

osalta vaadittu kahden vuoden suoritettu rangaistusaika ei täyttynyt²¹⁹ ja neljäs oli kyllä suorittanut rangaistustaan riittävän kauan, mutta hän oli todistuksen mukaan käyttäytynyt työ- ja ojennuslaitoksessa huonosti²²⁰. Näiden neljän kohdalla anomukset oli alistettu keisarille, joka teki päätöksensä oikeusosaston lausunnon mukaisesti. Vastaavasti senaatin oikeusosasto hylkäsi itse 35 anomusta, koska ei löytänyt syytä anomusten tueksi.²²¹

Lapsenmurha & kuolemantuottamus

Lastenmurhasta (viisi),²²² sikiönlähdetyksestä (yksi)²²³ ja sikiölle aiheutetusta kuolemantuottamuksesta (yksi)²²⁴ tuomittuja anojia oli yhteensä seitsemän. Kuolemantuottamukseen syyllistynyt oli saanut kahden ja puolen vuoden kuritushuonerangaistuksen ja muut oli tuomittu 7–10 vuoden mittaisiin kuritushuonerangaistuksiin. Ryhmän henkilöt anoivat joko vapautusta tai rangaistusajan lyhennystä anomuksiaan juurikaan perustelematta. Ainoastaan (tyttärensä) sikiönlähdetyksestä tuomittu nainen vetosi rikoksen motiiviin; teko oli tehty epätoivosta tyttären kunnian vuoksi. Yhtäkään ryhmän anojista ei armahdettu, vaan oikeusosasto hylkäsi kaikki anomukset. Neljä lapsenmurhasta 10 vuoden kuritushuonerangaistukseen tuomittua olivat kärsineet rangaistustaan jo 7 1 , 8, 8 ja 9 1 vuoden ajan. Koska laki ei vielä tuntenut ehdonalaista vapautusta, eikä armahduskäytäntökään ollut luonut vastaavanlaista järjestelmää, kuritushuonerangaistukset kärsittiin täysimääräisinä.

Varkaudet

Suurin vuoden 1881 armoa anoneiden ryhmistä oli erilaisista varkausrikoksista (1–4-kertainen joko murtautuen tai ilman tehty varkaus) tuomitut henkilöt, joita

²¹⁹ Pag. 95/1881 Hvalin.

²²⁰ Pag. 95/1881 Wikman.

²²¹ Pag. 89/1881 Juntunen; pag. 89/1881 Danskanen; pag. 89/1881 Eili; pag. 89/1881 Lindqvist; pag. 89/1881 Orrenmaa; pag. 89/1881 Kosola; pag. 89/1881 Ikola; pag. 89/1881 Gustafsson; pag. 89/1881 Stenkull; pag. 89/1881 Wähäkarvia; pag. 89/1881 Leppäaho; pag. 89/1881 Österlund; pag. 89/1881 Hangasmaa; pag. 89/1881 Akkala; pag. 89/1881 Finsjö; pag. 89/1881 Klemola; pag. 89/1881 Ojala; pag. 89/1881 Toppar; pag. 89/1881 Sotala; pag. 89/1881 Jokitulo; pag. 89/1881 Salokangas; pag. 89/1881 Henriksson; pag. 89/1881 Kalasalmi; pag. 89/1881 Borgar; pag. 89/1881 Halin; pag. 89/1881 Israelsson; pag. 89/1881 Kilpeläinen; pag. 89/1881 Huopainen; pag. 96/1881 Stormals; pag. 138/1881 Sundström; pag. 276/1881 Niskanen; pag. 276/1881 Kekäläinen; pag. 276/1881 Savolainen; pag. 456/1881 Järvensivu; pag. 456/1881 Erlandsson.

²²² Pag. 205/1881 Kopare; pag. 205/1881 Laitinen; pag. 205/1881 Kamula; pag. 205/1881 Kara; pag. 426/1881 Wasenius.

²²³ Pag. 82/1881 Andersdotter.

²²⁴ Pag. 389/1881 Kääriä.

oli 201. Olen jakanut heidät neljään alaryhmään sen mukaan, mikä oli armonanomusten sisältö.

Ensimmäisessä alaryhmässä on 86 siirtolaiseksi Siperiaan anonutta henkilöä. Osa vetosi suoritettuun rangaistusaikaan, osa taas lupasi elää tulevaisuudessa lainkuuliasta elämää ja osa ei juurikaan perustellut anomustaan. Näistä anojista armahdettiin yhdeksän henkilöä.²²⁵ Armahduspäätökset teki keisari oikeusosaston lausuntojen mukaisesti. Myönteisten päätösten perustelut olivat samat kuin aikaisemminkin: anoja oli kärsinyt vaaditun ajan kuritushuonerangaistustaan, oli sopivan ikäinen ja sellaisessa ruumiinkunnossa, että kestäisi matkan rasituksen sekä pystyisi elättämään itsensä työllä Siperiassa. Seitsemän armahdetun osalta suoritettua rangaistusajan pituudelle asetettu edellytys täyttyi, kun taas kahden kohdalla vaatimuksesta tingittiin muutamalla kuukaudella.²²⁶

Vastaavasti 77:n Siperiaan halunneen armonanomus hylättiin.²²⁷ Päätökset teki heidänkin osaltaan keisari senaatin oikeusosaston lausunnoissa esitetyn perustein: ”ei löydetty syytä anomuksen tueksi”. Hylätyistä 69:n osalta hylkäämisen syy kävi asiakirjoista ilmi. He olivat joko suorittaneet rangaistustaan liian vähän aikaa, olivat liian vanhoja, käyttäytyneet huonosti tai liian huonossa fyysisessä kunnossa.

Toinen varkauksista tuomittujen alaryhmä muodostui henkilöistä, jotka olivat anoneet raippa- tai vitsarangaistuksen muuntoa vesileipävankeudeksi. Heidä

²²⁵ Pag. 68/1881 Wenäläinen; pag. 68/1881 Grönlund; pag. 95/1881 Romo; pag. 95/1881 Kaara; pag. 95/1881 Stenvall; pag. 95/1881 Jonasson; pag. 95/1881 Hartikainen; pag. 95/1881 Wirolainen; pag. 95/1881 Stenberg.

²²⁶ Pag. 95/1881 Wirolainen; pag. 95/1881 Stenberg.

²²⁷ Pag. 8/1881 Nygren; pag. 95/1881 Nygrén; pag. 95/1881 Fredriksson; pag. 95/1881 Pildén; pag. 95/1881 Nyman; pag. 95/1881 Rehnström; pag. 95/1881 Palmgrén; pag. 95/1881 Nurkka; pag. 95/1881 Ruuth; pag. 95/1881 Nyman; pag. 95/1881 Bäck; pag. 95/1881 Koivisto; pag. 95/1881 Haverinen; pag. 95/1881 Friman; pag. 95/1881 Hellman; pag. 95/1881 Johansson; pag. 95/1881 Lundqvist; pag. 95/1881 Jääskeläinen; pag. 95/1881 Helander; pag. 95/1881 Häyrinen; pag. 95/1881 Evasson; pag. 95/1881 Grönroos; pag. 95/1881 Källman; pag. 95/1881 Grönroos; pag. 95/1881 Wernerström; pag. 95/1881 Lindfors; pag. 95/1881 Lindroos; pag. 95/1881 Speitz; pag. 95/1881 Montonen; pag. 95/1881 Åberg; pag. 95/1881 Hoff; pag. 95/1881 Rosengérn; pag. 95/1881 Lång; pag. 95/1881 Pulkkinen; pag. 95/1881 Wilenius; pag. 95/1881 Karhunen; pag. 95/1881 Wäst; pag. 95/1881 Sokea; pag. 95/1881 Moisejeff; pag. 95/1881 Turpeenoja; pag. 95/1881 Kärkkönen; pag. 95/1881 Davidsson; pag. 95/1881 Ollila; pag. 95/1881 Wallin; pag. 95/1881 Wiitanen; pag. 95/1881 Kartz; pag. 95/1881 Puukko; pag. 95/1881 Wright; pag. 95/1881 Pesonen; pag. 95/1881 Hemming; pag. 95/1881 Kesseli; pag. 95/1881 Ramstedt; pag. 95/1881 Suutari; pag. 103/1881 Mäkelä; pag. 103/1881 Näykki; pag. 103/1881 Hidström; pag. 103/1881 Tossavainen; pag. 103/1881 Tamminen; pag. 103/1881 Hautamäki; pag. 103/1881 Holsman; pag. 103/1881 Toropainen; pag. 103/1881 Mén; pag. 103/1881 Kananen; pag. 103/1881 Broman; pag. 103/1881 Glans; pag. 103/1881 Michelsson; pag. 103/1881 Emmanuelsson; pag. 103/1881 Haapanen; pag. 103/1881 Karolinasson; pag. 125/1881 Hartzell; pag. 466/1881 Gren; pag. 466/1881 Wahlberg; pag. 466/1881 Andersson; pag. 466/1881 Rickström; pag. 466/1881 Henriksdotter; pag. 466/1881 Köppä; pag. 466/1881 Kotka.

oli kaiken kaikkiaan 73.²²⁸ Tämän alaryhmän armonanomuksia ei perusteltu juuri muutoin kuin ”suosiosta ja armosta”; vain muutamassa vedottiin heikkoon terveyteen. Senaatin oikeusosasto hyväksyi kaikki anomukset päätöksinsä sen enempää perustelematta muuntaen anojille tuomitut raippa- tai vitsarangaistukset eri mittaiseksi vesileipävankeudeksi (4–28 päivää riippuen alkuperäisen ruumiinrangaistuksen määrästä). Yhden anojan osalta oikeusosasto hyväksyi anomuksen vaikka hän ei ollut edes anonut raipparangaistuksensa muuntoa vaan pelkästään vapautusta irtolaisuudesta saamastaan työrangaistuksesta.²²⁹ Verrattuna vuosien 1841 ja 1861 vastaaviin armonanomuksiin vuoden 1881 anomukset hyväksyttiin automaattisesti. Enää ei tarvittu lääkärintodistusta osoittamaan, että raippa- tai vitsarangaistusta ei voitaisi panna täytäntöön ilman vaaraa anojan hengelle tai terveydelle. Automaattisen hyväksymisen syynä oli epäilemättä se, että raippa- ja vitsarangaistusta ei enää pidetty soveliaana eikä kansan oikeustajua vastaavana rangaistuslajina. Näissä armahduspäätöksissä armahdusoikeutta käytettiin ”varaventiiliteorian” mukaisesti lieventämään rikoslainsäädännön ankaruutta. Huomattava on myös se, että päätökset teki keisarin sijasta ylin lainkäyttöviranomainen eli senaatin oikeusosasto.

Kolmas, lukumäärältään alhaisin alaryhmä koostui viidestä anojasta, jotka anoivat vapautusta heille tuomituista häpeärangaistuksista (1–2 tuntia seisomista kaularaudassa paalussa).²³⁰ Heidän osaltaan päätökset teki oikeusosasto ja ne

²²⁸ Pag. 1/1881 Lindqvist; pag. 4/1881 Uhlbom; pag. 4/1881 Ahlqvist; pag. 8/1881 Tenna; pag. 9/1881 Blomroos; pag. 9/1881 Lindroos; pag. 12/1881 Klo; pag. 19/1881 Apuli; pag. 19/1881 Soininen; pag. 59/1881 Meriläinen; pag. 60/1881 Stenberg; pag. 69/1881 Ruuska; pag. 71/1881 Huhtala; pag. 72/1881 Nyfors; pag. 72/1881 Kälde; pag. 74/1881 Sand; pag. 78/1881 Tikkanen; 79/1881 Waranen; pag. 80/1881 From; pag. 104/1881 Tiilikainen; pag. 120/1881 Sarlin; pag. 128/1881 Westerlund; pag. 131/1881 Jalkkonen; pag. 133/1881 Paananen; pag. 134/1881 Ruuska; pag. 137/1881 Wihavainen; pag. 142/1881 Berts; pag. 146/1881 Thomasson; pag. 159/1881 Hacklin; pag. 172/1881 Kettunen; pag. 179/1881 Savinoro; pag. 182/1881 Savolainen; pag. 183/1881 Remahl; pag. 201/1881 Waltonen; pag. 204/1881 Tynkkynen; pag. 204/1881 Hirvonen; pag. 206/1881 Henriksson; pag. 207/1881 Hulkman; pag. 218/1881 Norrgård; pag. 219/1881 Blad; pag. 222/1881 Ikäheimonen; pag. 244/1881 Wikholm; pag. 246/1881 Gustafsson; pag. 256/1881 Rimpinen; pag. 257/1881 Levin; pag. 268/1881 Gran; pag. 277/1881 Blom; pag. 304/1881 Wilen; pag. 305/1881 Annasdotter; pag. 313/1881 Heliander; pag. 357/1881 Siljander; pag. 372/1881 Sjöblom; pag. 378/1881 Hokka; pag. 379/1881 Stepanoff; pag. 383/1881 Sneek; pag. 384/1881 Kulikoff; pag. 396/1881 Polvi; pag. 402/1881 Mattila; pag. 404/1881 Hämäläinen; pag. 404/1881 Mäkelä; pag. 406/1881 Hellén; pag. 425/1881 Koskinen; pag. 427/1881 Johansson; pag. 429/1881 Storvis; pag. 433/1881 Bruun; pag. 433/1881 Siistonen; 447/1881 Jakobsdotter; pag. 452/1881 Henriksson; pag. 453/1881 Ahlgren; pag. 457/1881 Sundholm; pag. 464/1881 Wiita; pag. 465/1881 Grönlund.

²²⁹ Pag. 285/1881 Blomberg. Anoja oli tuomittu toisen kerran murtovarkaudesta raipparangaistukseen. Hän oli suorittamassa irtolaisuudesta tuomittua kahden ja puolen vuoden työrangaistusta, jota hänen armonanomuksensa varsinaisesti koski. Tapausta on käsitelty myös irtolaisryhmän yhteydessä, mutta sitä ei ole laskettu vuoden 1881 aineistoon kuin kerran. Tapaus on sijoitettu taulukossa n:o 4 varkaussarakkeeseen.

²³⁰ Pag. 65/1881 Wilhelmsson; pag. 78/1881 Kemp; pag. 357/1881 Siljander; pag. 402/1881 Mattila; pag. 436/1881 Turpeinen. Näistä tapaukset pag. 357/1881 Siljander ja pag. 402/1881

olivat kaikissa tapauksissa myönteisiä. Oikeusosasto ei juurikaan perustellut päätöksiään. Kahden osalta se sentään totesi ”havainneensa hyväksi vapauttaa” anojat tuomituista häpeärangaistuksista. Oikeusosaston motiivi näiden viiden kohdalla lieene ollut sama kuin raippa- tai vitsarangaistusten muuntoa anoneidenkin: häpeärangaistus koettiin vanhentuneeksi ja epätarkoituksenmukaiseksi rangaistuslajiksi.

Loput eli 39 erityyppisistä varkauksista tuomittua anoivat vapautusta heille tuomituista rangaistuksista, joista suurin osa oli elinkautisia kuritushuonerangaistuksia. Tämän neljännen alaryhmän anojista hyväksyttiin ainoastaan yksi kolmannen kerran varkaudesta elinkautiseen tuomittu henkilö.²³¹ Hän oli suorittanut rangaistustaan jo 11 vuotta. Senaatin oikeusosasto päätyi puoltavaan lausuntoon, koska anoja oli käyttäytynyt vankilassaoloaikanaan hyvin, oli omaksunut korkean ammattitaidon ompelijana ja vankilatarkastaja oli luvannut hänelle töitä. Ehtona vapauttamiselle oli, että anoja ottaisi tarjotun työn vastaan ja syyllistyessään uuteen rikokseen hänet passitettaisiin takaisin kärsimään elinkautista rangaistustaan. Kyseinen tapaus oli ainoa kaikista vuosien 1821, 1841, 1861 ja 1881 tapauksista, jossa armahdus myönnettiin ehdollisena (ehdonalaiseen vapauteen päästämistä vastaavassa merkityksessä). Jäljelle jäävät 38 anomusta sen sijaan hylättiin suoraan oikeusosaston toimesta.²³² Joukkoon mahtui jopa 27 vuotta elinkautista kuritushuonerangaistustaan suorittanut mies.²³³

Senaatin oikeusosaston anomus- ja valitusdiaari 5.1.1881:

Stormägtigste, Allernådigste Kejsare och Storfurste.

Emedan Eders Majestäts Kejsarliga Wasa Hofrätt medelst härhos underdånigst bilagde utslag afslagit min anhållan om förvandling af det mig ådömda spöstraff till motsvarande fängelse vid vatten och bröd, ock då jag utan fara för min helsa ej kan undergå detta straff, vågar hos Eders Kejsarliga

Mattila on sisällytetty myös raippa- ja vitsarangaistuksen muuntoa anoneiden alaryhmään, sillä he anoivat myös tältä osin armoa. Kokonaislukumäärässä heitä ei kuitenkaan ole huomioitu kahteen kertaan.

²³¹ Pag. 205/1881 Borgman.

²³² Pag. 71/1881 Karvonen; pag. 77/1881 Tolonen; pag. 89/1881 Latikka; pag. 89/1881 Männikö; pag. 89/1881 Takala; pag. 89/1881 Tandqvist; pag. 89/1881 Jakobsson; pag. 89/1881 Grönvall; pag. 89/1881 Wall; pag. 89/1881 Grönfelt; pag. 89/1881 Hujakka; pag. 89/1881 Komppa; pag. 89/1881 Wadén; pag. 89/1881 Kukkla; pag. 89/1881 Lindholm; pag. 89/1881 Klavin; pag. 89/1881 Hjerpe; pag. 89/1881 Kihlström; pag. 89/1881 Turunen; pag. 89/1881 Jevleff; pag. 89/1881 Koskelin; pag. 89/1881 Nordström; pag. 102/1881 Bernefeldt; pag. 157/1881 Sjöblom; pag. 205/1881 Puoskari; pag. 235/1881 Olander; pag. 237/1881 Pöporö; pag. 265/1881 Sund; pag. 278/1881 Jukuri; pag. 278/1881 Lukkarila; pag. 308/1881 Tobiasdotter; pag. 372/1881 Sallinen; pag. 394/1881 Koscheleff; pag. 399/1881 Lindström; pag. 403/1881 Bibikoff; pag. 405/1881 Brusin; pag. 427/1881 Grönroos; pag. 448/1881 Rämö.

²³³ Pag. 89/1881 Turunen.

Majestät jag bönfalla, det mig af Gunst och Nåd måtte tillåtas att i stället för spöstraff, med motsvarande fängelse vid vatten och bröd försona mitt brott. Uleåborgs Kronohäkte den 28 December 1880.

*Framhärdar i djupaste undersåtliga vörndnad
Eders Kejserliga Majestäts*

*Underdånigste och tropligtigste undersåte
Johan Uhlbom²³⁴*

Senaatin oikeusosaston pöytäkirja 15.1.1881:

[O]ch ville Kejserliga Senaten tillåta det finge Johan Uhlbom, derest han saknade tillgång att gälda ofvanberörda böter; i stället för det honom för sådant fall ådömda spöstraffet, hållas tolf dagar i fängelse vid vatten och bröd.

Härom skulle utslag utfärdas.

Muut rikokset

Muut rikokset -ryhmään kertyi 29 anojaa. Joukossa oli muun muassa väärenöksestä, kavalluksesta, raharikoksesta, velallisen epärehellisyydestä, murhapoltosta, ryöstöstä, tottelemattomuusrikoksesta, juopumuksesta, pahoinpitelystä, väärästä ilmiannosta, metsänhaaskauksesta, luvattomasta alkoholin myynnistä, väärästä valasta, kaksinnaimisesta, vahingonteosta, kunnialoukkauksesta ja parituksesta tuomittuja. Heistä kuusi anoi armahdusta päästäkseen siirtolaisiksi Siperiaan. Osa vakuutteli parantaneensa elintapansa ja osa kertoi kärsineensä rangaistustaan ”jo jonkin aikaa”. Keisari kuitenkin hylkäsi kaikki anomukset oikeusosaston lausunnon mukaisesti. Asiakirjoista kävi ilmi, että viisi²³⁵ heistä ei ollut suorittanut rangaistustaan riittävää aikaa ja kuudeskin²³⁶ oli ylittänyt vaaditun 1 vuoden ajan vajaalla kuukaudella.

Ryhmän muista tuomituista neljä anoi raipparangaistuksensa muuntamista vesileipävankeudeksi.²³⁷ Sen enempään anomuksia kuin niihin annettuja päätöksiäkään ei pahemmin perusteltu. Senaatin oikeusosasto muunsi raipparangaistuksen jokaisen osalta 16–28 päivän mittaiseksi vesileipävankeudeksi. Heidän kohdalaan noudatettiin siten samaa käytäntöä kuin varkausrikoksista vastaavaan rangaistukseen tuomittujenkin.

²³⁴ Pag. 4/1881 Uhlbom.

²³⁵ Pag. 95/1881 Sjöblom; pag. 95/1881 Jakobsson; pag. 95/1881 Fontell; pag. 95/1881 Pyhälunto; pag. 103/1881 Härkönen.

²³⁶ Pag. 103/1881 Taija.

²³⁷ Pag. 171/1881 Nässling; pag. 178/1881 Kattainen; pag. 178/1881 Juntunen; pag. 245/1881 Katajasaari.

Loput 19 kyseisen ryhmän henkilöistä anoivat vapautusta, rangaistusajan lyhennystä tai kunnian palauttamista; heistä vain yksi armahdettiin.²³⁸ Hänet oli tuomittu väärennöksestä sakkoon ja kunnianmenetykseen. Anoja kirjoitti, että teko oli tehty erehdyksestä ja että hänellä oli perhe elätettävänä. Oikeusosasto kirjoitti lausunnossaan, että anoja tulisi vapauttaa kunnianmenetysrangaistuksesta, koska anojalla oli takanaan moitteeton palvelus kaupunginviskaalina, tuomio olisi haitaksi anojan vaimolle ja lapsille ja koska sanotusta rangaistuksesta ollaan useiden rikosten osalta jo luovuttu. Keisari yhtyi oikeusosaston lausuntoon. Vastaavasti 18 armonanomusta hylättiin oikeusosaston toimesta, koska se ei löytänyt syytä anomusten tueksi.²³⁹

Senaatin oikeusosaston anomus- ja valitusdiaari 21.10.1881:

Stormächtigste Allernådigste Kejsare och Storfurste!

Medelst underdånigst bilagde utslag af den 15. sistlidne September, har Eders Kejsarliga Majestät i Nåder förklarar mig förvunnen att hafva, bland annat, uti mitt hemvist i Heinola stad hyst lösaktiga qvinnor och derföre dömt mig för koppleri att hållas tre år till allmänt arbete. Ehuru jag i all underdånighet böjer mig under Eders Kejsarliga Majestäts Nådiga vilja, vågar jag dock, i medvetande af min oskuld till koppleri, härmed nalkas Eders Kejsarliga Majestät och i djupaste underdånighet bönfalla, det värdes Eders Kejsarliga Majestät nåd och misskundsamhet med mig arma qvinna, hvars återstående lifstid genom fängelse-straffet är förintadt, allernådigst eftergifva mig detta straff, för vinnande af hvilken nåd jag vågar i lika underdånighet sanningsenligt framhålla följande:

Enär mitt hus aldrig besökts af andre än bildade män, hvilka med Aktor i spetsen under hvarjehanda förespeglingar tillnarrade sig inträde i mitt hus, troligen, såsom jag numera tyvärr alltför sentida erfar, i den afsigt att sålunda komma i tillfälle att bedrifva otukt med hos mig bosatte qvinnor, huru kunde jag okunniga qvinna, vid sådant förhållande, ens hafva den aflägsnaste aning, att dylikt lif skulle såsom koppleri bedömas, synnerligast som sådant lif med polisens vetskap opåttalt berifves i hela den civiliserade världens alla städer samt Aktor i målet aldrig, såsom ske bordt, varnat mig för hysande af lösaktiga qvinnor, utan tvertom derigenom att han åtskilliga gånger hemtade herrar med sig till mig, uppmuntrade mig dertill; att jag arma qvinna, som aldrig afsigtligen för bedrifvande af otukt eller egen vinnig hos mig hyst lösaktiga qvinnor, utan desse såsom hyresgäster bott och vistats hos mig, för desse hjertlösa och lättsinniga karlars osedliga lif, hvilka icke ens skytt att, sedan de föröfvat otukt i mitt hus, uppträda såsom åklagare och vittnen mot mig, skall hållas till allmänt arbete i hela tre år, är mer än

²³⁸ Pag. 352/1881 Planting.

²³⁹ Pag. 89/1881 Finnälä; pag. 89/1881 Lindroos; pag. 96/1881 Siekkinen; pag. 191/1881 Wanhakartano; pag. 197/1881 Huotari; pag. 230/1881 Österholm; pag. 240/1881 Sedoff; pag. 242/1881 Sjöholm; pag. 242/1881 Winberg; pag. 264/1881 Lindberg; pag. 282/1881 Gröndahl; pag. 345/1881 Kropivjanski; pag. 346/1881 Hasala; pag. 390/1881 Håkansson; pag. 400/1881 Forsten; pag. 443/1881 Kupari; pag. 453/1881 Nylander; pag. 455/1881 Rindell.

fasansfullt och väcker hos hvarje ädel menniska medlidande, och då härtill vidare kommer att angifvelsen emot mig härleder sig från en liderlig qvinnas hämnd samt jag aldrig med ord eller åthäfvor öfvertalat någon man eller qvinna att bedrifva otukt eller sjelf bedrifvit otukt eller låtit förleda mig till skörlefnad, hyser jag den tillit till Eders Kejsrerliga Majestäts allmänt kända mildhet, att Eders Kejsrerliga Majestät af gunst och nåd, jemväl med afseende å den längre tid att jag olyckliga qvinna redan hållits fängslad, förskonar mig från det afskyvärde allmänna arbetet.

Under full förhoppning att Eders Kejsrerliga Majestät af landsfaderlig huldhet äfven mot den ringaste af Eders Kejsrerliga Majestäts undersåter, Allernådigst bönhör mig och förskonar mitt ännu alltför unga lif från vanhederligt straff, hvartill jag för min okunnighet och lättrogenhet blifvit dömd, framhärdar med djupaste undersåtelig vördnad och trohet

*Stormäktigste Allernådigste Kejsare och Storfurste
Eders Kejsrerliga Majestäts*

*Allerunderdånigste och tropligtigste undersåte
Maria Josefina Forsten²⁴⁰*

Senaatin oikeusosaston pöytäkirja 15.9.1881:

Kejsrerliga Senaten fann Maria Josefina icke hafva anført skäl till ändring i Hofrättens ofvanberörda utslag, hvarvid förty komme att bero; dock ville Kejsrerliga Senaten eftergifva Maria Josefina Forsten det henne i Målet ådömda skamstraff.

Härom skulle utslag utfärdas.

Irtolaisuus

Viimeinen vuoden 1881 aineiston ryhmistä oli irtolaisuudesta tuomitut armonanojat. Heitä oli 18, joista 15 anoi päästä Siperian siirtokuntiin. Osa ei juurikaan perustellut anomuksiaan, osa taas vetosi Siperian tarjoaman uuden lainkuuliaisen elämän mahdollisuuteen. Siperiaan anoneista hyväksyttiin neljä naista.²⁴¹ Keisari viittasi päätöksissään oikeusosaston Siperiaan siirtolaisiksi armahdettujen kohdalla käyttämään vakioperusteluihin: anoja oli sopivan ikäinen ja sellaisessa ruumiinkunnossa, että kestäisi matkan rasituksen sekä pystyisi elättämään itsensä työllä Siperiassa, eikä hänen maastalähdölleen ollut esteitä. Muiden (11) Siperiaan anoneiden anomukset keisari sen sijaan hylkäsi.²⁴²

²⁴⁰ Pag. 400/1881 Forsten.

²⁴¹ Pag. 136/1881 Sjöring; pag. 136/1881 Rivinoja; pag. 136/1881 Peltoniemi; pag. 136/1881 Reinsson.

²⁴² Pag. 97/1881 Ampilogoff; pag. 97/1881 Sirkiä; pag. 97/1881 Prokofjeff; pag. 97/1881 Puolakka; pag. 136/1881 Sihvonen; pag. 136/1881 Heikkilä; pag. 180/1881 Poikonen; pag. 180/1881 Piironen; pag. 180/1881 Koukkari; pag. 180/1881 Hagman; pag. 180/1881 Stor.

Osaa oikeusosasto ei katsonut edes aiheelliseksi alistaa keisarin harkintaan. Viimein kolmen irtolaisryhmän (yleisesti) vapautusta anoneen henkilön armonanomukset hylättiin.²⁴³ Oikeusosasto ei löytänyt syytä anomusten tueksi. Yksi hylätyistä oli tuomittu kahden ja puolen vuoden yleiseen työhön ja raipparangaistukseen. Hän anoi ainoastaan vapautusta työrangaistuksestaan, minkä oikeusosasto siis hylkäsi samalla kuitenkin muuntaen anojan raipparangaistuksen vesileipävankeudeksi.²⁴⁴ Oikeusosasto katsoi siten ilman anomustakin aiheelliseksi muuntaa anojalle tuomitun raipparangaistuksen vesileipävankeudeksi. Tapaus kuvastaa hyvin 1800-luvun lopun oikeusviranomaisien (ja laajemminkin) suhtautumista ruumiinrangaistuksiin.

4.5 YHTEENVETO VUODEN 1881 AINEISTOSTA

Verrattuna vuoden 1861 aineistoon vuoden 1881 anomusten absoluuttinen määrä pysyi lähes samana. Sen sijaan anojaryhmien suhteen tapahtui kaksi selkeää muutosta. Ensinnäkin varkausrikoksista tuomittujen tekemien armonanomusten määrä kasvoi yli kaksinkertaiseksi. Muutosta selitettiin varkausrikollisuuden määrän nousulla sekä heille tuomittujen rangaistusten (raippa- ja vitsarangaistus) ankaruudella. Varkaudesta ruumiinrangaistukseen tuomitun kannatti anoa armoa, sillä lienee ollut yleisesti tiedossa, että kyseinen rangaistus tultaisiin muuntamaan automaattisesti vesileipävankeudeksi. Toisekseen irtolaisuudesta tuomittujen anomukset vähenivät 80 %:lla. Tätä ilmiötä selitettiin puolestaan vuonna 1865 toteutetulla irtolaislainsäädännön uudistuksella, jossa irtolaisuuden alaa kavennettiin, irtolaisuudesta koituvien seuraamusten määrää lisättiin ja maaherran toimivaltaa irtolaisasioissa lisättiin.

Armonanomusten yleinen hyväksymisprosentti laski edellisestä otosvuodesta 53,5:stä 33,7:ään prosenttiin. Vuoden 1881 yleisen hyväksymisprosentin alhaisuuteen lienee vaikuttanut rikosoikeuden osittaisuudistusten voimaantulo tammikuussa 1870. Uudistuksella oli lievennetty lapsenmurhasäännöksiä ja poistettu kuolemarangaistus tiettyjen tapporikosten seuraamuksena. Tässä valossa ei olekaan yllättävää, että henkirikoksista tuomituista armahdettiin enää vajaa viidennes ja lapsenmurhaan syyllistyneistä ei ketään. Hyväksymisprosentin muutosta voidaan selittää pitkälti myös sillä, että vielä vuoden 1861 aineistossa irtolaisuudesta tuomittujen armoa anoneiden määrä oli 91, joista armahdettiin peräti 83,5 %. Vuoteen 1881 tultaessa irtolaisuudesta tuomittujen armonanojien lukumäärä oli enää 18 ja heistä armahdettiin vain viisi henkilöä. Siperiaan karkotusten historiaa tutkineen Alpo Juntusen laatiman tilaston

²⁴³ Pag. 137/1881 Lindström; pag. 285/1881 Blomberg; pag. 294/1881 Brockman.

²⁴⁴ Pag. 285/1881 Blomberg.

mukaan vuonna 1881 sekä rikoksista että irtolaisuudesta tuomittuja Siperiaan siirtolaisiksi anoneita armahdettiin myös absoluuttisesti katsoen poikkeuksellisen vähän niin sitä edeltäviin kuin sitä seuraaviinkin vuosiin nähden. Juntunen ei kuitenkaan esitä syitä kyseiselle tilastolliselle notkahdukselle.²⁴⁵

Tarkasteltaessa vielä myönteisten päätösten perusteluja voidaan todeta, että ne olivat edellisten otosvuosien tapaan legalistisia. Armonanomuksia hyväksyttiin kaiken kaikkiaan 100. Näistä 16 anojaa armahdettiin siirtolaisiksi Siperiaan ja perusteluna käytettiin säännöksissä edellytetyjä syitä – suoritettu rangaistus-aika, ikä ja ruumiinkunto. Yhteensä 77 armahdetun kohdalla raippa- tai vitsa-rangaistus muunnettiin vesileipävankeudeksi. Vaikka päätöksiä ei perusteltu, voidaan pitää selvänä, että anojat armahdettiin, koska ruumiinrangaistuksia ei enää pidetty yleisen oikeustajun mukaisina. Sama syy oli niiden kuuden kohdalla, jotka armahdettiin häpeärangaistuksista (viisi) ja kunnianmenetysrangaistuksesta (yksi).

Vain yhden myönteisen armahduspäätöksen kohdalla perustelut ovat hieman yleislinjasta poikkeavat. Kyseinen tapaus koski kolmannen kerran varkaudesta elinkautiseen tuomittua naista, joka armahdettiin ehdollisesti. Hän oli suorittanut rangaistustaan jo 11 vuotta. Senaatin oikeusosasto päätyi puoltamaan lausuntoon, koska anoja oli käyttäytynyt vankilassaoloaikanaan hyvin, oli omaksumut korkean ammattitaidon ompelijana ja vankilatarkastaja oli luvannut hänelle töitä. Ehtona vapauttamiselle oli, että anoja ottaisi tarjotun työn vastaan ja syyllistyessään uuteen rikokseen hänet passitettaisiin takaisin kärsimään elinkautista rangaistustaan. Tapaus tavallaan ennakoi vuoden 1889 Asetusta rangaistusten täytäntöönpanosta, jonka myötä ehdonalainen vapausjärjestelmä otettiin käyttöön.

²⁴⁵ Juntunen 1983, s. 48–57 ja 190–191. Juntusen laatiman tilaston mukaan vuonna 1881 ei olisi hylätty yhtään rikoksesta tuomitun armonanomusta päästä siirtolaiseksi Siperiaan. Oman aineistoni mukaan vuonna 1881 hylättyjä oli kuitenkin yhteensä 87. Sen sijaan sekä rikoksista että irtolaisuudesta tuomittujen siirtolaisiksi armahdettujen vuodelta 1881 saamani luvut täsmäävät Juntusen tilaston kanssa (ks. Juntunen 1983, s. 190–191).

5 Rikosoikeuden modernisaatio saatetaan loppuun – vuoden 1894 jälkeinen aika

5.1 JAAKKO FORSMAN KLASSISEN RIKOSOIKEUSAJATTELUN EDUSTAJANA

Vuoden 1889 rikoslain on sanottu olleen viimeisimpiä eurooppalaisia rikoslakeja, jotka rakentuivat klassiselle rikosoikeusajattelulle. Mutta mitä klassisella rikosoikeudella oikeastaan tarkoitetaan? Mikä erottaa klassisen rikosoikeusajattelun sitä edeltäneestä ajattelusta? Eero Backman on listannut klassisen rikosoikeusajattelun tunnusmerkkejä seuraavasti: 1) Sen valtiofilosofisena taustaideologiana vaikutti klassinen liberalismi ja formaalinen oikeusvaltio-idea; 2) Sen rangaistusteoria rakentui ajatukselle oikeudenmukaisesta sovituksesta; 3) Klassinen rikosoikeus oli luonteeltaan tekorikosoikeutta; 4) Siihen kuului sellaisia periaatteita kuin *in dubio mitius, in dubio pro reo, nullum crimen sine lege* ja *nulla poena sine lege*; 5) Sen syyllisyysoppi rakentui tahdon vapauden idealille ja siten indeterministiselle ihmiskäsitykselle ja 6) Vapausrangaistus muodosti sen seuraamusjärjestelmän ytimen.

Verrattuna klassisen ruhtinasabsolutismin aikaiseen rikosoikeusajatteluun erot olivat selkeitä. Rangaistuksen justifikaatio ei enää perustunut teokraattiselle sovituspille ja pelotukselle. Rikokset ja rangaistukset oli määritelty laissa. Kuoleman- ja ruumiinrangaistuksista oli luovuttu. Klassinen rikosoikeusajattelu poikkesi myös välittömämmästä edeltäjästään eli valistuksen kauden rikosoikeusajattelusta, vaikka yhtäläisyyksiäkin toki oli. Tärkeimpiä eroja oli kuitenkin se, ettei klassinen rikosoikeusajattelu omaksunut valistusideologian luonnonoikeudellisia peruskäsitteitä kuten luonnontila ja yhteiskuntasopimus. Se hylkäsi niin ikään valistuksen kauden utilitaristiset rangaistusteoriat.²⁴⁶

Valistusfilosofian sijasta klassinen rikosoikeusajattelu perustui paljolti saksalaiseen idealistis-filosofiseen ajatteluun. Klassisen rikosoikeuden juurien on nähty olleen kahtaalla. Yhtäältä sen oikeuspositivistiseksi kutsutun sukuhaaran taustalla vaikutti Kantin kriittinen filosofia ja P. J. A. Feuerbachin rikosoikeusajattelu. Toisaalta klassinen rikosoikeus – sen hegeliaaninen sukuhaara – perustui Hegelin idealistiseen filosofiaan ja käsitykseen rikosoikeudesta.²⁴⁷

Jaakko Forsmania (1839–1899) on kutsuttu 1889 rikoslain isäksi. Hänet on luontevinta sijoittaa klassisen rikosoikeusajattelun hegeliaanisen sukuhaaran

²⁴⁶ Backman 1976, s. 111–122.

²⁴⁷ Backman 1976, s. 106 ja 118.

edustajaksi. Esimerkiksi hänen rikoksen ja rangaistuksen määritelmänsä perustuivat pitkälti Hegelin vastaaviin. Forsmanin hegeliläisyys käy ilmi myös sitä kautta, että Ehrströmin tavoin hänkin ammensi ajatuksia saksalaisilta rikosoikeustieteilijöiltä, joita pidetään hegeliläisinä. Forsman ei kuitenkaan seurannut Köstliniä tai Berneriä, vaan näyttää tukeutuneen pitkälti Hugo Hälschnerin (1817–1889) ajatuksiin. Forsman kirjoittaakin rikosoikeuden yleisiä oppeja käsittelevässä kirjassaan, että rikoksen ja rangaistuksen käsitteiden määrittely tulee tapahtumaan läheisessä ”liitynnässä” Hälschnerin aihetta käsittelevään esitykseen.²⁴⁸ Ennen kuin siirrytään tarkastelemaan Forsmanin rikosoikeudellisia käsityksiä, on syytä sanoa muutama sananen Hälschneristä.

H. Hälschner

Hälschner siis lukeutui Köstlinin ja Bernerin ohella niiden rikosoikeusoppineiden joukkoon, joka ammensi perusnäkemyksensä Hegelin oikeusfilosofisesta ajattelusta. Hälschner tukeutui niin rikoksen kuin rangaistuksen määrittelmisensä Hegeliin. Rangaistuksen myötä tapahtuva hyvitys merkitsi myös Hälschnerille oikeudenmukaisuuden toteutumista. Verrattuna Köstliniin ja Berneriin Hälschner suhtautui rangaistuksen relatiivisiin tarkoituseriin huomattavasti pidättyvämmiin. Rangaistuksen päämääränä ei tullut olla koskaan mikään muu kuin rikoksella aikaansaadun oikeudenmukaisuuden loukkaamisen kumoaminen. Hälschner kirjoitti, ettei rangaistus toisaalta saanut ehkäistäkään omatunnon äänen heräämistä rikoksentekijässä, mikä oli puolestaan parannuksen ensimmäinen ehto. Hälschner ei kuitenkaan asettanut rangaistuksen täytäntöönpanolle tämän negatiivisen vaateen lisäksi positiivisia parannukseen tähtääviä vaatimuksia, jotka olisi johdettu rangaistuksesta itsestään. Hälschner omaksui Bernerin rangaistustaksonomisen käsityksen rikoksen ja rangaistuksen vastavuudesta.²⁴⁹

Hälschnerin näkemys armahdusoikeudesta (*Begnadigungsrecht*) noudatti 1800-luvun kuluessa vakiintunutta käsitystä, jonka mukaan armahdusoikeus tuli ymmärtää oikeudenmukaisuuden toteuttamisvälineenä. Hänen mukaansa armahdusoikeuden olemassaoloa ei voitu perustella pelkillä historiallisilla syillä eli esimerkiksi sillä, että armahdusoikeus oli aina ja kaikkialla katsottu olleen suvereniteetin käsitteestä kumpuava oikeus, vaan huomiota oli kiinnitettävä ennen kaikkea itse instituution käyttötarkoitukseen – oikeudenmukaisuuden toteuttamiseen. Kaikenlaiset ajatukset armahdusoikeuden ideassa realisoituvasta ”hyvästä ja rakkaudesta” (*Güte und Liebe*) eivät nekään voineet toimia

²⁴⁸ Forsman 1914, s. 29.

²⁴⁹ Schmidt 1983, s. 301–303.

sen perusteluina, sillä näitä näkökohtia voitiin toteuttaa valtiossa oikeuden muodossa. Niin ikään tuomaritoiminnassa mahdollisesti tapahtuvien virheidä korjaaminen ei saanut toimia instituution perusteluna, sillä nämä näkökohdat tuli ottaa huomioon rikosprosessijärjestyksessä.²⁵⁰

Armahdusinstituution konkreettisempia käyttötilanteita kartoittaessaan Hälschner näyttää tukeutuneen Hegelin rangaistuskäsitteeseen. Koska rangaistukseen kytkeytyvä oikeudenmukaisuusvaatimus viittasi yhtäältä syylliseen itseensä rationaalisena yksilönä ja toisaalta valtioon pakkovallankäyttäjänä, myös armahdusoikeuden käyttötarkoitusta oli mahdollista tarkastella kummas-takin näkökulmasta. Ottaen huomioon ensin mainittu elementti armahdusta oli perusteltua käyttää esimerkiksi silloin, kun tekijän syyllisyyden ja laissa säädetyn rangaistuksen välillä vallitsi epäsuhta. Toisin sanoen tekijän syyllisyyden määrä edellyttäisi lakisääteistä lievempää (tai kovempaa) rangaistusta. Valtion näkökulmasta tarkasteltuna armahdus saattoi puolestaan olla tarkoituksenmu-kaista myöntää tilanteissa, joissa rangaistuksen täytäntöönpano aiheuttaisi val-tiolle suurempaa ”siveellistä ja oikeudellista vahinkoa” kuin armahtaminen. Hälschner kirjoittikin, ettei politiikkaa ja oikeutta tullut ymmärtää yksiselittei-sesti toistensa vastakohtina.²⁵¹ Hälschner ei mainitse esimerkkiä mainitunkal-taisesta ”valtiollisesta” käyttötarkoituksesta, mutta se liittyyne kirjjan toisessa luvussa tarkasteltuun Kantin – kuten myös Köstlininkin – käyttämään esimerk-kiin, jonka mukaan armahdus olisi myönnettävä tilanteissa, joissa syyllisten määrä oli niin suuri, että kaikkien rankaiseminen johtaisi valtiollisen tilan lakkaamiseen eli luonnontilaan.

Voidaan sanoa, että Hälschnerin käsitys armahdusoikeudesta oli ajautunut hieman kauemmaksi Hegelin käsityksestä kuin Köstlinin tai Bernerin. Hälsch-ner ei tehnyt armahdusoikeudesta kirjoittaessaan erottelua oikeuden ja armon välillä, vaan näki armahdusoikeuden yksinomaan oikeudenmukaisuuden sfää-riin kuuluvaksi. Hän ei myöskään puhunut korkeammasta oikeudenmukaisuus-desta, kuten Köstlin ja Berner olivat tehneet. Kuten Hälschner itsekin totesi, hänen edustamansa kanta oli ”uudemman doktriinin” mukainen.

J. Forsman

Forsmanin määritelmä rikoksesta heijasteli pitkälti hegeliaanisen rikosoikeus-ajattelun määritelmiä. Forsmanin mukaan

”rikos oli positiivisessa oikeudessa rangaistavaksi julistettu ja syyntakeiselle ihmiselle syyksiluettavissa oleva teko, josta kyseinen henkilö niin muodoi

²⁵⁰ Hälschner 1881, s. 723–726.

²⁵¹ Hälschner 1881, s. 725–727.

kantaa laadultaan ja määrältään määrätyn syyllisyyden ja jonka myötä yleinen oikeus tulee jossakin lajiltaan ja suuruudeltaan määrätysssä olemassaolossa loukatuksi”.²⁵² [suom. TK]

Positiivisen oikeuden sisältö – muun muassa se, minkälainen käyttäytyminen katsottiin rikolliseksi ja miten siitä tuli rangaista – vaihteli ajasta sekä paikasta riippuen ja oli siten riippuvainen historiallisesta kehityksestä.

Myös rangaistuksen käsitteen osalta Forsman lukeutui kiistatta hegeliaaneihin. Ensinnäkin hän suhtautui kriittisesti Kantin absoluuttiseen rangaistusteoriaan. Forsman viittasi muun muassa siihen esitettyyn kritiikkiin, että Kantin rangaistusteoria ei ollut sopusoinnussa hänen filosofisen systeeminsä ja valtiooppinsa kanssa. Kantin valtio-opin mukaan valtio oli syntynyt yhtyneen kansantahdon päätöksen kautta ja sen päämääränä oli yksittäisten kansalaisten turvallisuus ja hyvinvointi. Forsman kysyi, kuinka rikosoikeudellinen rangaistus saattoi säilyttää absoluuttisen luonteensa, kun kerran valtion päämäärät olivat relatiiviset. Forsmanin mukaan Kantin valtio-opin olisi tullut johtaa hänet relatiivisen rangaistusteorian kannattajaksi. Toisekseen Forsman kritisoi Feuerbachia – vaikkakin hieman käytännöllisemmästä näkökulmasta käsin. Forsman kirjoitti, että jo kokemus oli osoittanut, ettei psykologinen pakko toiminut rikollisuutta ehkäisevästi. Sen sijaan rikollisen kiinnijäämisriskiä tuli pitää laissa säädettyä rangaistusuhkaa merkittävämpänä.²⁵³

Rangaistuksen Forsman määritteli itse ”reaktioksi rikosta vastaan”. Rangaistuksen luonteeseen kuului rikollisen tahtoon kohdistettu pakko, mutta koska rikollisen tahto oli pelkästään jotakin sisäistä, tuli pakon kohdistua tuon tahdon ilmentymään eli rikollisen yksilön ”oikeuspiiriin” (*rättssfär*). Forsmanin mukaan pakko kohdistui siten rikolliseen konkreettisiin oikeuksiin tai ”oikeushyviin” (*rättshåfvor*) kuten elämä, ruumis, vapaus, omaisuus ja kunnia. Rikoksen ja rangaistuksen keskinäisestä suhteesta hän lausui puolestaan, ettei vanha *talio*-periaate johtanut oikeudenmukaiseen lopputulokseen. Rikoksen ja rangaistuksen välinen vastaavuus ei merkinnyt niiden samankaltaisuutta, vaan kyseessä oli pikemminkin niiden arvojen välinen vastaavuus.²⁵⁴ Tältäkin osin Hegelin vaikutus oli selkeää.

Forsmanin merkittävin ero Ehrströmiin (kuten myös Köstliniin ja Berneriin) verrattuna oli siinä, ettei hän yrittänyt johtaa parannusajattelua rangaistuksen käsitteestä itsestään. Forsman kirjoitti, että kun hyväksytään näkemys rangaistuksesta oikeudenmukaisena sovituksena, se ei tarkoita, että rangaistukselta

²⁵² Forsman 1914, s. 57. ”[B]rottet är en af den positiva rätten för straffbar förklarad och en imputabel mänskliga tillräknanbar handling, för hvilken den handlande personen således bär en till kvalitet och kvantitet bestämd skuld och genom hvilken det allmänna rätta kränkes i någon till art och storlek bestämd existens”.

²⁵³ Forsman 1914, s. 18–19 ja 22–23.

²⁵⁴ Forsman 1914, s. 36–37 ja 290–292.

olisi eväty mahdollisuus vaikuttaa rikoksen tekijään tavalla, jota relatiivisten rangaistusteorioiden kannattajat ovat esittäneet. Forsmanin mukaan

”[o]ikeudellisuuden vaatimuksena onkin, että rangaistus on semmoinen, ettei se saata siveelliseen turmelukseen, että tietä avataan vastaiseen parannukseen. Jos rangaistus on toisenlainen, ei se enään ole oikeudellisuuden vaatimusten mukainen. Mutta rangaistuksen suoranainen tehtävä ei ole parannuksen aikaan-saaminen. Se liittyy rangaistukseen ainoastaan satunnaisena seurauksena. Niin ikään pelotus ja muut relatiivisten teoriain tarkoitusperät”.²⁵⁵

Forsman viittaa tässä kohdin Hälschnerin esitykseen, mistä syystä hänen näkemysensä onkin identtinen Hälschnerin (ja Hegelin) kanssa.

Entäpä sitten Forsmanin käsitys armahdusoikeudesta? Se noudatteli suuressa määrin 1800-luvun lopulle tultaessa vakiintunutta käsitystä armahdusoikeudesta oikeudenmukaisuuden toteuttamiskeinona yksittäisissä tapauksissa. Forsmanin mukaan eteen saattoi tulla tilanteita, joissa lain soveltaminen ”koko ankaruudessaan” johtaisi epäoikeudenmukaiseen lopputulokseen (*summum jus – summa injuria*). Elämän monimuotoisuutta kun ei ollut aina mahdollista pukea lain säännösten asuun. Tällöin armahduksen tehtävä oli ”astua väliin” ja lieventää lain ankaruutta. Oikein käytettynä armahdus ei siten itse asiassa merkinnyt oikeudenmukaisuuden loukkausta vaan pikemminkin sen täydentämistä. Luontevimmillaan armahduksen myöntäminen soveltui Forsmanin mukaan tilanteisiin, joissa rikollisen jo suorittama osa hänen (vapaus)rangaistuksestaan oli aiheuttanut hänessä parannuksen. Tältä osin hän tuli hyvin lähelle Bernerin armahdusoikeutta koskevaa kantaa. Forsman huomautti samalla, ettei kyse ollut kuitenkaan ehdonalaisesta vapauttamisesta, josta oli laissa selkeät säännökset.²⁵⁶

Forsman jatkoi, että armahdusoikeus oli jo useimpien oikeusoppineiden keskuudessa hyväksytty ja siten myös tullut osaksi modernia yhteiskuntaa. Hän katsoi armahdusinstituution välttämättömäksi, eikä halunnut omaksua esimerkiksi Kantin näkemystä, jonka mukaan instituutiosta olisi parempi luopua kokonaan. Forsman kuitenkin totesi, että armahdusoikeuden käytössä oli noudatettava varovaisuutta. Täyttääkseen sille asetetut tavoitteet armahdusoikeutta tuli käyttää niin vähän kuin mahdollista, jotta rikosoikeudenhoito ei tarpeettomasti häiriintyisi ja jotta sen käytöllä erityisesti ei astuisi ehdonalaisen vapauden alueelle. Forsmanin mukaan ”oli selvää”, että perustuslaillisissa monarkioissa hallitsijan tuli armahdusasioita koskevassa päätöksenteossaan kuunnella neuvonantajiansa mielipiteitä, kuten juuri Suomessa oli elokuun 1809 ohjesäännössä säädetty.²⁵⁷

²⁵⁵ Forsman 1883, s. 42.

²⁵⁶ Forsman 1914, s. 638–639.

²⁵⁷ Forsman 1914, s. 639–640.

5.2 KLASSISEN RIKOSOIKEUSAJATTELUN LÄPIMURTO VUODEN 1889 RIKOSLAISSA

Kuten edellä mainittiin, vuonna 1875 annettiin ehdotus uudeksi rikoslaiksi, jonka sisältöön Ehrström oli paljolti vaikuttanut. Kyseinen ehdotus sai kuitenkin sitä tarkastamaan asetetulta komitealta varsin kriittisen vastaanoton, minkä seurauksena kyseinen tarkastuskomitea laatikin oman ehdotuksensa, joka valmistui vuonna 1884. Verrattuna yhdeksän vuotta aiemmin valmistuneeseen ehdotukseen tarkastuskomitean uusi ehdotus merkitsi askelta hieman ankarampaan suuntaan. Suunnanmuutosta on selitetty tavallisesti henkilövaihdoksella. Ehrström sai väistyä ja päävastuu rikosoikeuden uudistustyöstä siirtyi Jaakko Forsmanin harteille. Forsmania on luonnehdittu rikosoikeudellisilta perusnäkemyksiltään Ehrströmiä konservatiivisemmaksi.²⁵⁸

Heikki Ylikankaan mukaan Forsman kuitenkin itse näki vuosien 1875 ja 1884 ehdotukset pääosin identtisiksi ja siinä mielessä koki roolinsa ensi sijassa Ehrströmin työn jatkajana. Forsmanin vuoden 1888 valtiopäivillä käyttämät puheenvuorot ankaramman rikoslain puolesta olisi Ylikankaan mielestä nähtävä pikemminkin puolustuksena pappissäädyssä esitettyjä jyrkkiä kovennusvaatimuksia vastaan.²⁵⁹

Jukka Kekkonen liittää puolestaan ehdotusten välillä tapahtuneen kriminaalipoliittisen linjanmuutoksen yleisempään poliittiseen kehitykseen, jonka myötä aiemmin uudistuksia vaatineet liberaalit piirit olivat saavuttaneet keskeisimmät tavoitteensa ja halusivat nyt ryhtyä turvaamaan vallitsevien olojen säilyttämistä.²⁶⁰

Kuinka vuoden 1884 ehdotus sitten poikkesi edeltäjästään? Kuolemanrangaistuksen käyttöalaa laajennettiin törkeistä maan- ja valtiopetosrikoksista myös murhaan. Kansalaisluottamuksen menettämisseuraamuksesta ei ehdotettu luovuttavan. Rangaistusten alentamista, tuomitsematta jättämistä, varoitusta ja arestia koskeneet säännökset oli niin ikään jätetty pois. Lisäksi tuomareiden harkintavaltaa oli kavennettu tiukentamalla eri rikoksia koskevia rangaistusasteikoita. Sovitus nousi rangaistusteoreettiseksi perusteluksi, samalla kun parannusperiaate sai väistyä taka-alalle.²⁶¹

Vuoden 1884 ehdotuksessa omaksuttujen periaatteiden pohjalta jätettiin vuosien 1885 ja 1888 valtiopäivillä esitykset uudeksi rikoslaiksi ja ne hyväksyttiin pitkälti sellaisinaan vuonna 1889. Vuoden 1889 rikoslain päärangaistuslajeiksi oli säädetty vapausrangaistus (kuritushuone ja vankeus) sekä sakko. Vapausrangaistukset oli ilmoitettu rangaistusasteikkoina, mutta sakot olivat sen

²⁵⁸ Lahti 1977, s. 7.

²⁵⁹ Ylikangas 1989, s. 26–29.

²⁶⁰ Kekkonen 1991b, s. 266–267.

²⁶¹ Lahti 1977, s. 7–8.

sijaan kiinteästi määrättyjä. Kuolemanrangaistus säilyi, mutta se rajoittui tiettyihin törkeisiin valtiollisiin rikoksiin ja murhaan. Tärkein lisärangaistus oli kansalaisluottamuksen menettäminen. Venäläisten vaatimien muutosten vuoksi uuden rikoslain hyväksyminen viivästyi muutamalla vuodella, ja niinpä se tuli voimaan vasta huhtikuussa 1894. Venäläiset olivat katsoneet, että tiettyjen valtiollisia rikoksia koskevien säännösten muotoilu antoi väärän kuvan Suomen suurruhtinaskunnan ja Venäjän välisestä valtiollisesta suhteesta.²⁶²

Viimeiselle tarkasteluajanjaksolle (vuodesta 1894 eteenpäin) osuneista armahdusoikeutta koskeneista säädöksistä on mainittava marraskuussa 1894 Nikolai II:n vihkiäistensä johdosta antama armollinen Julistus- ja armahduskirja, jossa myönnettiin armahdus tietyistä rikoksista tuomituille. Säädös noudatteli sisällöltään lähes täysin vuosien 1826, 1841, 1855 ja 1856 armahdusplakatteja. Sen ensimmäisessä ja toisessa kohdassa sallittiin maasta karanneiden palata takaisin ilman rangaistuksen pelkoa. Kolmannessa kohdassa puolestaan armahdettiin varastamansa tavaran arvoa työllään korvaamaan tuomitut. Neljäs kohta koski niitä, jotka olivat irtolaisuudesta tai rikoksista tuomittu vapausrangaistukseen ja kärsineet siitä kaksi kolmasosaa. Viidennessä kohdassa lueteltiin törkeimpiä rikoksia, joihin aikaisemmissa kohdissa mainitut armahdukset eivät kuitenkaan soveltuneet. Viimeisessä kuudennessa kohdassa armahdettiin erinäisiin valtiolle tuleviin maksuihin (kuten maatilan verorästit ja sakot) tuomitut, jotka eivät olleet kyenneet suoriutumaan niistä.²⁶³

Seuraavassa siirrytään vihdoinkin tarkastelemaan viimeisen otosvuoden eli vuoden 1901 armahduskäytäntöä. Aineistosta käy muun muassa ilmi, että Forsmanin vuonna 1900 lausuma huoli armahduksen ja ehdonalaiseen vapauteen päättämisen sekoittumisesta ei ollut aivan aiheeton. Vuoden 1901 aineisto paljastaa, ettei rajanveto armahduksen ja ehdonalaiseen päättämisen välillä ollut välttämättä aina täysin selkeä, vaikka 1889 RTA:ssa päätösvalta ehdonalaiseen päättämisen kohdalla olikin annettu senaatin oikeusosastolle (anomukset tosin tuli edelleenkin osoittaa keisarille). Tästä huolimatta osa ehdonalaiseen vapauteen pääsemistä koskevista anomuksista alistettiin aina keisarin ratkaistaviksi asti.

5.3 EHDONALASEEN VAPAUTEEN ANOVAT VUODEN 1901 AINEISTON ENEMMISTÖNÄ

Vuoden 1901 aineistoon kertyi yhteensä 211 armonanomustapausta. Verrattuna vuoden 1881 otokseen kokonaislukumäärä oli laskenut 86:lla tapauksella. Siinä missä henkirikoksista ja varkauksista tuomittujen tekemien anomusten määrä

²⁶² Tyynilä 1989, s. 466–472.

²⁶³ *Keisarillisen Majesteetin Armollinen Julistus- ja Armahduskirja Suomen Suuriruhtinaamalle Hänen Majesteettinsa vihkiäisten johdosta* (14/26.11.1894).

oli laskenut, kasvua tapahtui lapsenmurhaan ja muihin rikoksiin syyllistyneiden jättämien armonanomusten kohdalla. Verrattuna aikaisempiin otosvuosiin vuoden 1901 aineistossa ei ollut lainkaan irtolaisuudesta yleiseen työhön tuomit-
tujen tekemiä anomuksia. Yhteisanomuksia tehtiin kaiken kaikkiaan 20 kappa-
letta ja niiden kokonaishenkilömäärä oli 68²⁶⁴. Rikosryhmittäin ja päätösten
sisällön mukaan armonanomukset jakaantuivat taulukosta n:o 5 ilmi käyvällä
tavalla.

Irtolaisuudesta tuomit-
tujen puuttuminen selittyy vuoden 1883 irtolaisasetuk-
sen säännöksillä. Asetuksen 11 §:ssä nimittäin vahvistettiin jo 1865 vuoden
asetuksessa omaksuttu periaate, että kuvernöörillä oli valta laskea yleistä työ-
rangaistusta suorittava irtolainen vapaaksi, jos tämän olosuhteissa oli tapahtu-
nut sellainen muutos, ettei häntä voitu enää katsoa irtolaiseksi (eli lähinnä oli
onnistunut saamaan työpaikan). Kuvernöörillä oli tämä valta, vaikka irtolainen
olisi määrätty yleiseen työhön senaatin oikeusosaston päätöksen nojalla. Ståhl-
berg kirjoitti, että kyseisen säännöksen myötä oikeusosastolle myönnettyä
oikeutta armahtaa irtolaisia yleisestä työstä ”nykyisin [1893] tuskin lienee
käytetty”.²⁶⁵

Mitä anomusten sisältöön tulee, niin selkeä muutos oli tapahtunut ensinnäkin
siinä, että enää ei anottu ruumiinrangaistusten muuntoa vesileipävankeudeksi.
Tämä selittyy sillä, että vuoden 1889 rikoslaissa oli luovuttu kyseisestä rangais-
tuslajista kokonaan. Armahdusinstituutiota ei siten enää tarvittu lieventämään
epätarkoituksenmukaisiksi käyneitä rangaistuslajeja. Toinen suuri muutos oli
puolestaan se, että enää ei myöskään anottu pääsyä siirtolaisiksi Siperiaan, sillä
karkottamisjärjestelystä oli luovuttu 13 vuotta aikaisemmin (1888).

Eräässä mielessä kaikkein merkittävin armonanomusten sisällössä tapahtu-
nut rakenteellinen muutos oli kuitenkin se, että vuoden 1901 anomusten enem-
mistön muodostivat ehdonalaiseen vapauteen anoneet henkilöt; heitä oli yh-
teensä 174 henkilöä eli 82,5 %. Armahdusinstituutio oli saanut uuden tehtävän
osana rangaistusten täytäntöönpanosta vuonna 1889 annetun asetuksen sään-
nöksiä. RTA:n 2:13 §:ssä säädettiin, että elinkautiseen kuritushuonerangaistuk-
seen tuomittu saattoi anoa ehdonalaiseen vapauteen pääsyä kärsittyään rangais-
tustaan vähintään 12 vuotta. Kolmeksi tai useammaksi vuodeksi vapausrangais-
tukseen tuomitun osalta edellytettiin, että rangaistusajasta oli kulunut vähintään
kolme neljäsosaa. Lisäedellytyksenä ehdonalaiseen pääsulle oli molempien

²⁶⁴ Pag. 10/1901 Perttula ym.; pag. 11/1901 Holmberg ym.; pag. 40/1901 Salin & Helenius; pag. 45/1901 Lehtimäki ym.; pag. 72/1901 Pettersson & Rimpinen; pag. 75/1901 Tötterström ym.; pag. 117/1901 Daniloff ym.; pag. 131/1901 Johansson ym.; pag. 132/1901 Serenius ym.; pag. 168/1901 Triipu ym.; pag. 239/1901 Rovionmaa ym.; pag. 241/1901 Multanen ym.; pag. 248/1901 Silander ym.; pag. 254/1901 Biritz ym.; pag. 266/1901 Flinck ym.; pag. 325/1901 Hermans ym.; pag. 359/1901 Hänninen ym.; pag. 363/1901 Helin ym.; pag. 374/1901 Michelsson & Blomroos; pag. 412/1901 Lauste ym.

²⁶⁵ Ståhlberg 1893, s. 202–205.

ryhmien osalta säädetty, että anoja oli käyttäytynyt rangaistusajalla sillä tavoin, että voitiin todennäköisesti ”toivoa hänen vastedes elävän nuhteetonta elämää”. Anojalla tuli myös olla varma toimeentulo vapaudessa. Päätösvalta ehdonalais-anomusten osalta oli senaatin oikeusosastolla, vaikka anomukset tuli edelleen osoittaa keisarille.²⁶⁶ Kyse oli delegoidusta armahdusvallasta. Seuraavassa käydään tarkastelemaan hieman tarkemmin vuoden 1901 armonanomuksia.

Taulukko 5: Vuoden 1901 armonanomukset rikosryhmittäin sekä päätösten sisällön mukaan jaoteltuina

	Yhteensä	Hyväksytty	Hylätty	Tutkittavaksi ottamatta jätetty	Hyväksytty %	Hylätty %
Henkirikokset	28	22	6	–	78,6 %	21,4 %
Lapsenmurha & kuolemantuottamus	41	40	1	–	97,6 %	2,4 %
Varkaudet	83	66	17	–	79,5 %	20,5 %
Muut rikokset	59	39	18	2	66,1 %	30,5 %
Yhteensä	211	167	42	2	79,1 %	19,9 %

Henkirikokset

Henkirikokseen syyllistyneiden anomuksia löytyi vuoden 1901 aineistosta kaikkiaan 28. Joukossa oli muun muassa murhasta, taposta ja ilman surmaamisen aikomusta tehdystä taposta tuomittuja. Ryhmän anojien saamat rangaistukset vaihtelivat kolmen vuoden mittaisista tuomioista elinkautiseen kuritushuonerangaistukseen. Anojista valtaosa eli 25 anoi pääsyä ehdonalaiseseen vapauteen. Heidän osaltaan anomukset oli tehnyt rangaistuslaitoksen johtokunta, aivan kuten RTA:n 2:13 §:ssä edellytettiin. Anomuksen perustelut olivat yhteneväiset kyseisessä lainsäädännöksessä ehdonalaiselle vapautumiselle asetettujen edellytysten kanssa. Jokaisessa anomuksessa vedottiin siihen, että tuomittu oli kärsinyt rangaistustaan laissa edellytetyn ajan, käyttäytynyt tuona aikana moitteettomasti, tuli todennäköisesti viettämään nuhteetonta elämää ja hänellä oli rehellinen toimeentulo tiedossa. Ehdonalaiseseen vapauteen anoneista armahdettiin yhteensä 22 henkilöä.²⁶⁷

²⁶⁶ K. Maj:n armollinen Asetus rangaistusten täytäntöönpanosta (19.12.1889).

²⁶⁷ Pag. 10/1901 Torvi; pag. 75/1901 Tötterström; pag. 75/1901 Cajanus; pag. 131/1901 Alakoski; pag. 168/1901 Triipu; pag. 168/1901 Ekholm; pag. 168/1901 Adamsson; pag. 168/1901 Wallin; pag. 241/1901 Multanen; pag. 241/1901 Makkonen; pag. 241/1901 Pummi; pag. 241/1901 Tobiasson; pag. 325/1901 Hermans; pag. 325/1901 Gustafsson; pag. 359/1901 Hänninen; pag. 359/1901 Savolainen; pag. 359/1901 Luosujärvi; pag. 363/1901 Helin; pag. 363/1901 Nyberg; pag. 363/1901 Leppänen; pag. 363/1901 Lymynen; pag. 363/1901 Wehniäinen.

Senaatin oikeusosasto perusteli päätöksensä RTA:n säännöksellä. Loput kolme ehdonalaiseen anoneista jäivät sen sijaan armahduksetta. Oikeusosasto tyytyi toteamaan, ettei anomusten hyväksymiselle löytynyt syitä. Yhden osalta hylkäävän päätöksen syynä lieenee ollut vankeinhoitohallituksen lausunto, jossa anomusta ei puollettu, koska tuomitulla oli tilillään käytösrangaistuksia, ja hänet olisi uuden rikoslain mukaan tuomittu murhasta tahallisen tapon sijaan.²⁶⁸ Kahden muun kohdalla oikeusosaston esittelijä oli kirjoittanut omaan tiivistelmäpaperiinsa ”*torde afslås, då fått nåd o. endast lite öfver 12 år*”. Anojat oli siten kumpikin jo kertaalleen armahdettu kuolemanrangaistuksesta ja tuomittu elinikäiseen kuritushuonerangaistukseen. Tästä ja 12 vuoden ajan niukasta (kolme ja viisi kuukautta) ylityksestä johtuen anojia ei päästetty ehdonalaiseen vapauteen.²⁶⁹

Henkirikosryhmän muissa (3 kpl) anomuksissa anottiin rangaistusajan lyhentämistä.²⁷⁰ Anomukset oli ehdonalaiseen vapauteen anoneista poiketen tehty anojien itsensä toimesta, eikä niitä oltu sen kummemmin perusteltu. Oikeusosasto ei katsonut olevan syitä anomusten tueksi, joten se hylkäsi ne.

Senaatin oikeusosaston anomus- ja valitusdiaari 25.2.1901:

Suurivaltaisin, Kaikkeinarmollisin Keisari ja Suuriruhtinas.

Myötäliittäen Teidän Keisarillisen Majesteettinne Suomen Senaatin päätöksen kuluva Helmikuun 1. päiväältä, jonka mukaan minä olen tuomittu murhasta pidettäväksi kuritushuoneessa jäljellä olevan elinaikani sekä menetäneeksi ainaiseksi kansalaistuottamukseni, rohkenen täten syvimmissä alamaisuudessa anoa, että Teidän Keisarillinen Majesteetti armosta ja suosios-ta alentaisi minulle tuomitun rangaistuksen; yhä ollen syvimmillä alamaian uskollisuudella ja kunnioituksella

*Suurivaltaisin, Kaikkeinarmollisin Keisari ja Suuriruhtinas
Teidän Keisarillisen Majesteettinne*

*alamaisin, uskollisin alamainen
Taavetti Juhonpoika Mieskonen eli Savela.
mäkitupalainen Saarijärven pitäjästä.
Vangittu Vaasan läänin vankilassa.*²⁷¹

Senaatin oikeusosaston pöytäkirja 26.2.1901:

Keisarillinen Senaatti katsonee, ettei ole syytä myöntyä hakijan alamaiseen anomukseen, joka siis hyljättänee, minkä vuoksi Keisarillinen Senaatin ylem-pänä mainittu päätös olisi viipymättä pantava täytäntöön.

²⁶⁸ Pag. 168/1901 Kjellberg.

²⁶⁹ Pag. 10/1901 Tolonen; pag. 10/1901 Pakka.

²⁷⁰ Pag. 73/1901 Mieskonen; pag. 235/1901 Hellström; 274/1901 Öfverholm.

²⁷¹ Pag. 73/1901 Mieskonen.

Lapsenmurha & kuolematuottamus

Lapsenmurharyhmän (ml. sikiölle aiheutettu kuolematuottamus) tapaukset olivat henkirikosryhmän tavoin varsin yhtenäinen joukko. Anojia kertyi 41 ja heidät oli tuomittu määräaikaisiin kuritushuonerangaistuksiin. Tämän ryhmän kaksi kuolematuottamuksesta tuomittua kärsivät tosin kumpikin kolmen vuoden vankeusrangaistusta. Jokaisessa ryhmän tapauksessa vankilan johtokunta anoi ehdonalaiseen vapauteen pääsyä tuomitun puolesta. Niin ikään jokaisessa anomuksessa vedottiin RTA:ssa säädettyjen edellytysten täyttymiseen eli suoritettuun rangaistusaikaan, hyvään käytökseen, nuhteettomaan tulevaisuuteen ja varmaan toimeentuloon. Senaatin oikeusosasto hyväksyi 40 armonanomusta RTA:n säännökseen vedoten.²⁷² Ainoa kielteisen päätöksen saanut anoja hylättiin, koska vankeinhoitohallitus ei puoltanut anomusta²⁷³. Lausunnon mukaan anoja oli sittemmin tunnustanut lapsenmurhan, vaikka hänet oli alun perin tuomittu pelkästään sikiölle aiheutetusta kuolematuottamuksesta.

Varkaudet

Erilaisista varkauksista tuomittujen kategoriaan kertyi yhteensä 83 armonanojaa. Heille tuomitut rangaistukset vaihtelivat yhden vuoden ja kolmen kuukauden kuritushuonerangaistuksesta elinkautiseen. Määräaikaiseen kuritushuonerangaistukseen oli säännönmukaisesti yhdistetty joko määräaikainen tai elinikäinen kansalaisluottamuksen menettämisseuraamus. Tästäkin ryhmästä valtaosa tapauksista oli vankilanjohdokunnan tuomitun puolesta tekemiä anomuksia päästä ehdonalaiseen vapauteen – heitä oli 73. Anomusten perustelut olivat pääosin RTA:n säännöksen mukaisia. 26:ssa tapauksessa johtokunta ei kuitenkaan vedonnut suoraan RTA 2:13 §:ään, vaan siihen, että uuden lain rangaistusmaksimi oli vanhoja säädöksiä lievempi. Kyseessä oli joko kolmannen tai neljännen kerran varkauksista elinkautiseen kuritushuonerangaistukseen tuomituista henkilöistä. Vuoden 1889 rikoslain mukaan kyseisistä teoista

²⁷² Pag. 11/1901 Kaarlentytär; pag. 11/1901 Kurkinen; pag. 11/1901 Latonen; pag. 11/1901 Stenholm; pag. 11/1901 Juuti; pag. 11/1901 Seder; pag. 11/1901 Wihko; pag. 11/1901 Moilanen; pag. 11/1901 Hyvönen; 42/1901 Kettunen; pag. 117/1901 Kilpinen; pag. 117/1901 Nyman; pag. 117/1901 Holappa; pag. 117/1901 Serafiantytär; pag. 117/1901 Tiensuu; pag. 117/1901 Saarelainen; pag. 117/1901 Juhontytär; pag. 117/1901 Lindroos; pag. 117/1901 Heinoja; pag. 117/1901 Holmberg; pag. 117/1901 Heikkilä; pag. 117/1901 Berglund; pag. 117/1901 Liukkonen; pag. 117/1901 Kustaavantytär; pag. 248/1901 Silander; pag. 248/1901 Wesalainen; pag. 248/1901 Koivusilta; pag. 248/1901 Lindgrén; pag. 248/1901 Liimatainen; pag. 248/1901 Lehtonen; pag. 248/1901 Hanninen; pag. 248/1901 Onkamo; pag. 248/1901 Westerlund; pag. 359/1901 Niskanen; pag. 359/1901 Sardell; pag. 359/1901 Peltonen; pag. 359/1901 Björkbacka; pag. 359/1901 Andelin; pag. 359/1901 Hulkkonen; pag. 359/1901 Lehtinen.

²⁷³ Pag. 96/1901 Lehtinen.

oli mahdollisuus tuomita korkeintaan 10 ja 12 vuoden määräaikaisiin kuritus-huonerangaistuksiin, ja anojat olivat siihen nähden kärsineet jo vaaditut kolme neljäsosaa tuomiostaan. Yhtä lukuun ottamatta näiden 26:n osalta johtokunnan anomukseen oli liitetty myös tuomitun itsensä tekemä anomus, jossa oli anottu yleisluontoisesti ”vapautusta”. Tällaiset anomukset käsiteltiin kuitenkin ehdon-alaista vapautta koskevinä anomuksina johtokunnan tekemän anomuksen mukaisesti.

Ehdonalaiseen vapauteen anoneesta henkilöstä armahdettiin 63. Heistä 38:n osalta päätöksen teki senaatin oikeusosasto RTA:n säännöksen nojalla.²⁷⁴ Loput 25 hyväksyttyä olivat niitä, joiden kohdalla RTA:n edellytykset eivät täyttyneet, mutta jotka uuden rikoslain mukaan olisi tuomittu elinkautisten sijasta määrä-aikaisiin kuritushuonerangaistuksiin. Senaatin oikeusosasto katsoi viisaaksi alistaa anomukset puollon kera keisarin ratkaistaviksi.²⁷⁵ Ottaen huomioon uuden rikoslain rangaistusasteikot sekä RTA:n ehdonalaisuutta koskevat sää-nökset oikeusosaston mukaan anojat voitaisiin päästää ehdonalaiseen vapau-teen ”kohtuudesta” (*av billighet*). Keisari yhtyi oikeusosaston näkemykseen ja armahti anojat perustellen päätöksiään RTA:n säännöksellä.

Ehdonalaiseen vapauteen anoneista 10 sai sen sijaan kielteisen päätöksen. Heistä kahdeksan osalta syy hylkäämiseen kävi ilmi asiakirjoista. Ensimmäi- sessä tapauksessa vankeinhoitohallitus ei suositellut anojan ehdonalaiseen päästämistä, koska hän oli kieltäytynyt tekemästä työtä, hänen vapauttamisensa olisi ”liian aikaista” ottaen huomioon anojan tekemien rikosten määrä.²⁷⁶ Toi- sen tapauksen osalta esittelijän tekemästä yhteenvedosta löytyi anojan kohdalta merkintä, jonka mukaan ”*torde afslås, då enligt S.L. [strafflagen] kunnat få 14 år och hållits blott 8 år*”. Anoja oli tuomittu neljännen kerran varkaudesta ynnä

²⁷⁴ Pag. 10/1901 Perttula; pag. 11/1901 Holmberg; pag. 117/1901 Daniloff; pag. 131/1901 Johansson; pag. 168/1901 Kotilainen; pag. 168/1901 Miettinen; pag. 168/1901 Kuntonen; pag. 168/1901 Äijänen; pag. 168/1901 Grönlund; pag. 168/1901 Granlund; pag. 168/1901 Andersson; pag. 168/1901 Wentzkunas; pag. 168/1901 Wirta; pag. 168/1901 Harju; pag. 168/1901 Palin; pag. 239/1901 Reinikainen; pag. 239/1901 Kinnunen; pag. 241/1901 Lindén; pag. 241/1901 Gustafsson; pag. 241/1901 Törnqvist; pag. 241/1901 Reinikainen; pag. 241/1901 Jäkärä; pag. 241/1901 Immonen; pag. 241/1901 Munsö; pag. 241/1901 Borgström; pag. 266/1901 Flinck; pag. 266/1901 Starljuk; pag. 266/1901 Wilander; pag. 266/1901 Aaltonen; pag. 325/1901 Nikko- la; pag. 363/1901 Lindroos; pag. 363/1901 Nordman; pag. 363/1901 Lindholm; pag. 363/1901 Laukkanen; pag. 363/1901 Koskinen; pag. 363/1901 Mattsson; pag. 363/1901 Nordlund; pag. 412/1901 Kokko.

²⁷⁵ Pag. 40/1901 Salin; pag. 40/1901 Helenius; pag. 45/1901 Lehtimäki; pag. 45/1901 Nylander; pag. 45/1901 Lindberg; pag. 45/1901 Rosendahl; pag. 45/1901 Huhtaluhta; pag. 45/1901 Tillvits; pag. 45/1901 Isaksson; pag. 45/1901 Leinonen; pag. 45/1901 Kollin; pag. 45/1901 Tikka; pag. 45/1901 Daniloff; pag. 45/1901 Tiitinen; pag. 45/1901 Gröönroos; pag. 45/1901 Sukanen; pag. 72/1901 Pettersson; pag. 72/1901 Rimpinen; pag. 132/1901 Lehtonen; pag. 132/1901 Kärpänen; pag. 132/1901 Leskelä; pag. 132/1901 Johansson; pag. 254/1901 Biritz; pag. 254/1901 Stenberg; pag. 254/1901 Gustafsson.

²⁷⁶ Pag. 11/1901 Ståhlberg.

muista rikoksista vanhan lain mukaisesti elinkautiseen kuritushuonerangaistukseen. Esittelijän tekemän laskutoimiuksen mukaan anoja olisi uuden rikoslain mukaisesti tuomittuna saanut 14 vuoden yhdistetyn rangaistuksen, johon nähden kolme neljäsosaa rangaistusajasta ei ollut vielä kulunut.²⁷⁷ Kolmas hylätty oli puolestaan syyllistynyt vastikään tulusten hallussapitoon, mistä syystä hän oli kärsinyt kurinpitörangaistuksen.²⁷⁸ Neljännen ja viidennen hylätyksi tulleen papereissa sen sijaan luki, että ”neuvottelukunnan lausunnon mukaan epäluotettava luonne”. Vankilan johtokunta ja vankeinhoitohallitus kyllä puolsivat anomusta, mutta oikeusosasto antoi enemmän painoarvoa neuvottelukunnan mielipiteelle.²⁷⁹ Kuudennen osalta vankeinhoitohallitus oli päätenyt kielteiseen lausuntoon siksi, että anojalla oli tilillään tuoreita käytösrangaistuksia, hän oli jokseenkin työkykyinen ja hänen tekemänsä työn laatu oli ollut vain tyydyttävää. Näihin syihin perustuen oli todennäköistä, ettei anoja tulisi viettämään rikoksetonta elämää.²⁸⁰ Seitsemäs tuli hylätyksi siksi, ettei vankilan johtokunta uskaltanut ottaa kantaa anojan tulevaisuuden suhteen. Anoja oli nimittäin viettänyt vankilassa vasta vähän aikaa. Vankeinhoitohallitus olisi sen sijaan vapauttanut anojan ehdoilla, sillä tuomitsemisesta oli kulunut jo 22 vuotta, josta ajasta anoja oli viettänyt suurimman osan mielisairaalassa. Oikeusosasto kallistui johtokunnan näkökannalle.²⁸¹ Viimeinen, jonka hylkäämisen perusteet selvisivät, oli neljännen kerran varkaudesta kolmen vuoden kuritushuonerangaistukseen tuomittu mies. Esittelijä oli hänen kohdalleen kirjoittanut, että ”*torde avslås med afs. på det dåliga prestbeviset*”.²⁸² Kahden osalta hylkäämisen syy ei selvinnyt.²⁸³

Varkausrikoksiin syyllistyneiden ryhmään kuului vielä 10 henkilöä, jotka eivät anoneet ehdonalaaiseen pääsyä vaan joko vapautusta tai rangaistusajan lyhennystä. Näistä kolmelle myönnettiin armahdus. Ensimmäinen heistä oli anonut vapautusta kuritusrangaistuksesta, joka oli tuomittu hänelle kasvatuslaitoksessa. Uuden rikoslain 3:1.1 §:n mukaan alaikäiseen ei saanut kohdentaa kurinpidollisia rangaistuksia hänen täytettyään 16 vuotta. Koska anoja oli juuri saavuttanut kyseisen iän, oikeusosasto katsoi oikeaksi armahtaa anojan kurinpidollisesta rangaistuksesta.²⁸⁴ Toinen hyväksytty tapaus koski miestä, joka oli aikanaan tuomittu ensimmäisen kerran varkaudesta muun muassa menettämään kansalaisluottamuksensa eliniäksi. Hän anoi saada kansalaisluottamuksensa takaisin, koska tuomiosta oli kulunut jo 18 vuotta ja uuden rikoslain mukaan

²⁷⁷ Pag. 45/1901 Helgrén.

²⁷⁸ Pag. 75/1901 Kärkkäinen.

²⁷⁹ Pag. 75/1901 Lindén; pag. 75/1901 Immonen.

²⁸⁰ Pag. 325/1901 Tolvanen.

²⁸¹ Pag. 387/1901 West.

²⁸² Pag. 412/1901 Lauste.

²⁸³ Pag. 363/1901 Nisunen; pag. 363/1901 Lind.

²⁸⁴ Pag. 21/1901 Lindblom.

varkausrikoksesta ei voitaisi tuomita menettämään kansalaisluottamusta kuin korkeintaan 15 vuodeksi. Oikeusosasto hyväksyi anomuksen siinä esitetyin perustein.²⁸⁵ Kolmannessa tapauksessa oli kyse samantyyppisestä tilanteesta. Anoja oli aikanaan tuomittu elinikäiseen kuritushuonerangaistukseen ja sittemmin vapautettu elinikäiseen ehdonalaiseen vapauteen, jota oli kestänyt jo yhdeksän vuotta. Koska uuden rikoslain mukaan ehdonalainen vapaus sai enimmillään kestää viisi vuotta, anoja katsoi olevan perustelut hänen ”vapauttamiselleen” ehdonalaisesta vapaudesta. Senaatin oikeusosasto alisti anomuksen keisarin harkintaan anomuksessa esitetyin perustein ja keisari hyväksyi sen ”suosiosta ja armosta”.²⁸⁶ Vastaavasti oikeusosasto hylkäsi seitsemän täydellistä tai osittaista armahdusta anoneen henkilön anomusta. Hakijat eivät olleet kyenneet esittämään mainitun kaltaisia legaalisia perusteita anomustensa tueksi. Anomuksissa oli vedottu enimmäkseen anojan ymmärtämättömyyteen teko-
hetkellä tai keisarin suosiollisuuteen.²⁸⁷

Senaatin oikeusosaston anomus- ja valitusdiaari 13.4.1901:

Hänen Keisarilliselle Majesteetillensä.

Helsingin viereisen Kuritushuoneen Johtokunnalta alamaisimmasti Sittenkun kuritushuonevangit Oskar Werner Erkki Juhonpoika Johansson, Matts Samuelinpoika Ontto, Salomon Alakoski ja Juho Jaakko Jaakonpoika Koivumäki ovat kärsineet kolmeneljättä osaa heille tuomituista rangaistuksista ja tällä ajalla käyttäytyneet niin, että todennäköisesti voidaan toivoa heidän vastedes elävän nuhteetonta elämää ja Johtokunnalla on varma tieto siitä että heillä vapauteen päästyään paitsi täällä ansaitsemiansa säästörahoja on rehellinen toimeentulo, joten heidät luottamuksella voitaisiin vastaanottaa yhteiskuntaan, niin rohkenee Johtokuntaa mainittujen vankien Johtokunnan edessä antaman suostumuksen nojalla alamaisesti Teidän Keisarilliselle Majesteetillenne ehdottaa heidät ehdolliseen vapauteen laskettaviksi niillä ehdoilla ja muiden määräysten mukaan, jotka mainitaan Joulukuun 19 päivänä 1889 annetussa Armollisessa Asetuksessa rangaistusten täytäntöön panosta; ja saapi Johtokunta samalla ei ainoastaan otteen kuritushuoneen nimikirjasta, vaan myöskin mainituista vangeista laaditut henkilökohtaiset asiakirjat sekä muut selvitykset. Helsingin viereisellä Kuritushuoneella, Maaliskuun 18. päivänä 1901.²⁸⁸

²⁸⁵ Pag. 326/1901 Alm.

²⁸⁶ Pag. 405/1901 Koikkalainen.

²⁸⁷ Pag. 89/1901 Söderström; pag. 90/1901 Hämäläinen; pag. 215/1901 Eriksson; pag. 356/1901 Lindvall; pag. 374/1901 Michelsson; pag. 374/1901 Blomroos; pag. 388/1901 Lindholm.

²⁸⁸ Pag. 131/1901 Johansson ym.

Vankeinhoitohallituksen lausunto 10.4.1901:

Till Hans Kejserliga Majestät

*från Fångvårdsstyrelsen i Finland
underdånigst.*

Jemte skrifvelse för den 18 sistvikne Mars har Direktionen vid Tukthus invid Helsingfors till Fångvårdsstyrelsen insänt en inderdånig framställning om villkorlig frigifning af undannämnda fyra uti sagda tukthus förvarade fångar, nemligen: Oskar Werner Johansson, dömd för första resan grof stöld, stöld, försök till inbrott samt snatteri till tukthus i tre år femton dagar, Matts Samuelsson Ontto, dömd för våld å polis i tjensteutöfning till tukthus i tre år en månad och femton dagar, Salomon Alakoski, dömd för dråp utan uppsåt att döda till tukthus i tre år samt Johan Jakob Jakobsson Koivumäki dömd för våldtäkt, snatteri och dryckenskap till tukthus i tre år och fyra dagar.

Detta ärendet får Fångvårdsstyrelsen underdånigst härhos till Eders Kejserliga Majestät öfverlemnna och på de skäl tukthusdirektionen anfört tillstyrka bifall till ifrågakvarande framställning. Dock har Styrelsen ansett sig böra underdånigst framhålla att Styrelsen varit tveksam derom huruvida Oskar Werner Johansson, Hvilken för en kortare tid sedan nemligen i December sistlidet år ådragit sig disciplinär bestraffning och hvars slit uti arbetet endast betecknats såsom nöjaktig, vore förtjent af att före strafftiden utgång å fri fot ställas, men att Styrelsen dock, i förlitan på den närmare kännedom direktionen bör förutsättas ega om Johansson, icke velat motsätta sig direktionens underdåniga franställning beträffande honom.

Samtliga i ärendet tillkomna handlingar biläggas underdånigst med anhängan att personalakterna i sinom tid blifve till Fångvårdsstyrelsen återställda. Helsingfors den 10 April 1901.

Senaatin oikeusosaston pöytäkirja 24.4.1901:

Kejserliga Senaten torde finna godt förordna, att ofvanuppräknade fyra straffångar skola villkorligen frigifvas i den ordning och under de förbehåll, som finnas fastställda uti Förordningen af den 19. December 1889, angående verkställighet af straff, med iakttagande af att de, i händelse Direktionen för tukthuset funne sådan åtgärd vara i den allmänna ordningens intresse påkallad, frigåfves en i sender uti den ordning de inkommit till tukthuset; och egde Direktionen angående nämnde fångars frigifning icke allenast anmäla hos vederbörande länestyrelser; i afseende å polismyndigheternas förständigade om vilkoren för desse fångars vistelse å fri fot, utan äfven underrätta presterskapet i deras hemorter.

Muut rikokset

Viimeiseen, muut rikokset -kategoriaan armoa anoneita kertyi yhteensä 59 henkilöä. Joukkoon mahtui muun muassa murhapoltosta, kiristyksestä, ryös-

töstä, pahoinpitelystä, petoksesta, väärennöksestä, kavalluksesta, raharikoksesta, konkurssirikoksesta, juopumuksesta ja viranomaisen väkivaltaisesta vastustamisesta tuomittuja. Rangaistukset vaihtelivat sakosta elinkautiseen kuritus-huonerangaistukseen. Ryhmän anomuksista 35 koski ehdonalaiseen vapauteen pääsyä. Näistä kaikki oli laadittu rangaistuslaitoksen johtokunnan toimesta ja yhteen oli lisäksi liitetty anojan oma anomus (siinä ei vedottu suoraan RTA:n säännökseen vaan uuden lain lievempään rangaistumaksiin). Anomuksissa esitetyt perustelut viittasivat suoraan RTA 2:13 §:ssä mainittuihin edellytyksiin (suoritettu rangaistusaika, käytös, rikokseton tulevaisuus ja turvattu toimeentulo). Lopuissa 24:ssä anomuksessa anottiin kansalaisluottamuksen tai viran palauttamista, rangaistusajan lyhentämistä taikka vapautusta.

Ehdonalaiseen vapauteen pääsyä anoneista armahdettiin suurin osa eli 31. Päätökset teki oikeusosasto RTA:ssa mainituin perustein.²⁸⁹ Ainoastaan yhdessä tapauksessa (yllä mainittu ”epäsuora” RTA:een vetoaminen) anomus alistettiin keisarille. Sen osalta keisari yhtyi oikeusosaston näkemykseen, jonka mukaan ottaen huomioon uuden rikoslain lievempi rangaistusmaksimi ja ehdonalaista vapautta koskeva säännös olisi ”kohtuullista” armahtaa kyseinen anoja.²⁹⁰ Vastaavasti ehdonalaiseen vapauteen anoneista hylättiin 4. Yksi hylättiin luultavasti siksi, että neuvottelukunnan lausunnon mukaan anoja oli luonteeltaan epäluotettava.²⁹¹ Toisen osalta oikeusosaston esittelijä oli kirjoittanut vankilan nimirullaan naisanojan kohdalle ”*mannen hängt sig – – avslås*”. Ehkäpä esittelijä katsoi, ettei anojan menetyismahdollisuudet siviilissä olleet kovinkaan hyvät, kun aviomieskin oli mennyt hirttäytymään – mene ja tiedä.²⁹² Kolmannen osalta vankeinhoitohallitus ei ollut puoltanut anomusta, koska anoja oli rangaistusajallaan syylistynyt käytösrikkomuksiin ja osoittanut ainoastaan tyydyttävää ahkeruutta työssä. Oli todennäköistä, ettei hän tulisi viettämään nuh-teetonta elämää.²⁹³ Neljännen hylätyksi tulleen anomus lienee tyssännyt sekin vankeinhoitohallituksen lausuntoon, jossa anojan todettiin vastikään sairastaneen vaikean mahataudin. Vankeinhoitohallitus suositteli, että vankilan johto-

²⁸⁹ Pag. 11/1901 Friman; pag. 75/1901 Nieminen; pag. 75/1901 Heikkinen; pag. 131/1901 Ontto; pag. 131/1901 Koivumäki; pag. 132/1901 Serenius; pag. 168/1901 Heikkilä; pag. 168/1901 Saikkonen; pag. 168/1901 Flinck; pag. 168/1901 Johansson; pag. 168/1901 Paqvalen; pag. 168/1901 Locklé; pag. 168/1901 Jaskari; pag. 239/1901 Rovionmaa; pag. 239/1901 Tikander; pag. 239/1901 Kauranen; pag. 241/1901 Öhman; pag. 241/1901 Riihinen; pag. 241/1901 Erikoinen; pag. 325/1901 Autio; pag. 325/1901 Kranni; pag. 325/1901 Wettenranta; pag. 325/1901 Lehtola; pag. 325/1901 Brännsvéd; pag. 361/1901 Salin; pag. 363/1901 Kantola; pag. 363/1901 Lundberg; pag. 363/1901 Salminen; pag. 363/1901 Hakomäki; pag. 412/1901 Hokkanen; pag. 412/1901 Hedlund.

²⁹⁰ Pag. 132/1901 Serenius.

²⁹¹ Pag. 75/1901 Riihinen.

²⁹² Pag. 248/1901 Laasonen.

²⁹³ Pag. 325/1901 Rosenberg.

kunta tekisi uuden anomuksen, kunhan anoja olisi saanut voimansa takaisin.²⁹⁴ Hänet päästettiin ehdonalaan vapautteen vielä samana vuonna.²⁹⁵

Muuta kuin ehdonalaan pääsyä anoneista, joita oli 24, armahdettiin kahdeksan. Heistä ensimmäinen oli tuomittu konkurssirikoksesta kahden kuukauden ja kolmen päivän vankeusrangaistukseen. Hän anoi rangaistusajan lyhennystä yhdellä kolmasosalla vedoten vuoden 1894 Julistus- ja armahduskirjaan, jossa säädettiin, että kaikki lievempiin rikoksiin syyllistyneet ja kaksi kolmasosaa rangaistustaan kärsineet oli armahdettava. Kyseisessä armahduskirjassa oli nimittäin lisäkohta, jonka mukaan tuomitulla oli jälkikäteenkin mahdollisuus anoa senaatin oikeusosastolta armahdusta, vaikkei olisikaan lopullisesti ollut tuomittu itse armahduskirjan antohetkellä, mutta kunhan juttu oli tuolloin ollut vireillä. Nyt puheena oleva anoja tarttui tähän mahdollisuuteen. Hänen oikeusjuttunsa käsittely oli kestänyt jo kymmenisen vuotta, sillä asiakirjojen mukaan hänet oli pantu syytteeseen niinkin aikaisin kuin vuonna 1891. Oikeusosasto armahti hänet anomuksessa esitetyin perustein.²⁹⁶ Toisessa tapauksessa oikeusosasto armahti rangaistusajan lyhennystä anoneen miehen. Hänet oli alun perin tuomittu näpistyksestä ja kruunun sinetin murtamisesta 200 markan sakkorangaistukseen, joka oli kuitenkin varojen puutteesta muunnettu 35 päiväksi vankeutta. Anomuksessaan mies väitti, että lain mukaan kyseisen summan muuntamisesta olisi pitänyt olla lopputuloksena 30 päivää vankeutta. Oikeusosasto siis yhtyi miehen näkemykseen.²⁹⁷ Kolmannessa tapauksessa oli kyse väärään ilmiantoon syyllistyneestä miehestä, joka anoi kokonaan vapautusta hänelle tuomitusta 10 kuukauden vankeusrangaistuksesta. Hän vetosi 70 vuoden korkeaan ikään ja sairaalloisuuteen. Asiakirjoihin oli liitetty lääkintöhallituksen antama lausunto, jonka mukaan vankeusrangaistus yhdistettynä korkeaan ikään ja sairaalloisuuteen eivät yleensä ole omiaan edistämään tuomitun terveyttä. Lääkintöhallitus ei kuitenkaan uskaltanut sanoa anojan osalta mitään varmaa. Oikeusosasto näyttää antaneen lääkintöhallituksen lausunnolle joka tapauksessa osittaista painoarvoa, sillä se päätyi ehdottamaan rangaistusajan lyhentämistä kahteen kuukauteen, mihin keisarikin ratkaisussaan yhtyi.²⁹⁸ Neljännessä tapauksessa lomasettien väärentämisestä aikaan tuomittu mies anoi tuomitukseksi menetettyä kunniaansa takaisin. Koska tapauksen asiakirjat puuttuivat, anomuksen perustelut jäivät epäselviksi. Oikeusosaston anomuksesta antama lausunto kuitenkin viittaa samalla myös anomuksen perusteluihin. Oikeusosasto nimittäin päätyi puoltamaan anomusta, koska kunnianmenetys ei ollut enää käytössä rangaistuksena ja kyseisestä

²⁹⁴ Pag. 325/1901 Salin.

²⁹⁵ Pag. 361/1901 Salin.

²⁹⁶ Pag. 138/1901 Niemi.

²⁹⁷ Pag. 157/1901 Hannula.

²⁹⁸ Pag. 218/1901 Backman.

rikoksesta ei uuden rikoslain mukaan ollut mahdollista tuomita menettämään kansalaisluottamustaan. Keisari yhtyi oikeusosaston näkemykseen ja hyväksyi anomuksen.²⁹⁹ Viides myönteisen päätöksen saanut oli nainen, joka oli tuomittu menettämään kansalaisluottamuksensa syyllistyttyään väärennökseen. Armonanomuksessaan nainen esitti, että koska hän oli tekohetkellä ollut ainoastaan 16-vuotias ja koska uuden rikoslain mukaan alle 18-vuotiaita ei voitaisi tuomita kyseiseen rangaistukseen, hänelle tulisi antaa kansalaisluottamus takaisin. Sekä oikeusosasto että keisari yhtyivät anojan näkemykseen.³⁰⁰ Kuudennessa tapauksessa anoja oli niin ikään tuomittu väärennöksestä menettämään kansalaisluottamuksensa eliniäksi. Anoja kuitenkin esitti, että koska hän oli jo 20 vuoden ajan käyttäytynyt siviilissä moitteettomasti ja koska nykyisen rikoslain mukaan ei rikollista voitu tuomita menettämään kansalaisluottamuksensa kuin korkeintaan 15 vuodeksi, niin hänet tulisi armahtaa kyseisestä seuraamuksesta. Samaa mieltä olivat sekä oikeusosasto että keisari.³⁰¹ Seitsemäs ja kahdeksas tapaus olivat identtisiä kuudennen tapauksen kanssa.³⁰²

Muuta kuin ehdonalaisuuteen pääsyä anoneista hylättiin 14. Suurimmassa osassa tapauksia anottiin täydellistä vapautusta. Senaatin oikeusosasto ei kuitenkaan löytänyt syytä anomusten tueksi ja päätyi hylkäämään ne.³⁰³

Viimein kahdessa tapauksessa armonanomus jätettiin tutkittavaksi ottamatta. Toisessa tapauksessa oli kyse virkansa 15 vuotta sitten menettäneestä papista, joka anoi virkaansa takaisin. Oikeusosasto puolsi anomusta, mutta keisarin päätöksessä ilmoitettiin ainoastaan ”jätetään varteen ottamatta”. Syytä tähän ei löytynyt.³⁰⁴ Toisessa tapauksessa tutkittavaksi ottamatta jättämisen syynä oli se, ettei tuomio ollut vielä tullut lainvoimaiseksi.³⁰⁵

5.4 YHTEENVETO VUODEN 1901 AINEISTOSTA

Vuoden 1901 aineisto erottuu monessa kohdin edellistä otosvuosista. Anojien joukossa ei ollut lainkaan irtolaisuudesta tuomittuja, mitä selitettiin irtolaislain-säädännössä tapahtuneilla muutoksilla. Jo vuoden 1881 aineisto oli tosin ollut tässä suhteessa suuntaa-antava. Toinen merkittävä ja yhtä lailla ymmärrettävä

²⁹⁹ Pag. 304/1901 Ahlgren.

³⁰⁰ Pag. 420/1901 Sorjanen.

³⁰¹ Pag. 407/1901 Lehto.

³⁰² Pag. 410/1901 Laulaja; pag. 415/1901 Kosonen.

³⁰³ Pag. 18/1901 Törnroth; pag. 58/1901 Paappanen; pag. 64/1901 Orraeus; pag. 77/1901 Knuuttila; pag. 111/1901 Kröger; 113/1901 Braxén; pag. 115/1901 Frimodig; pag. 141/1901 Tuurala; pag. 155/1901 Elenius; pag. 199/1901 Walli; pag. 217/1901 Grekelä; pag. 219/1901 Köykkä; pag. 337/1901 Sirén; pag. 383/1901 Simola.

³⁰⁴ Pag. 46/1901 Tanner.

³⁰⁵ Pag. 407/1901 Meronen.

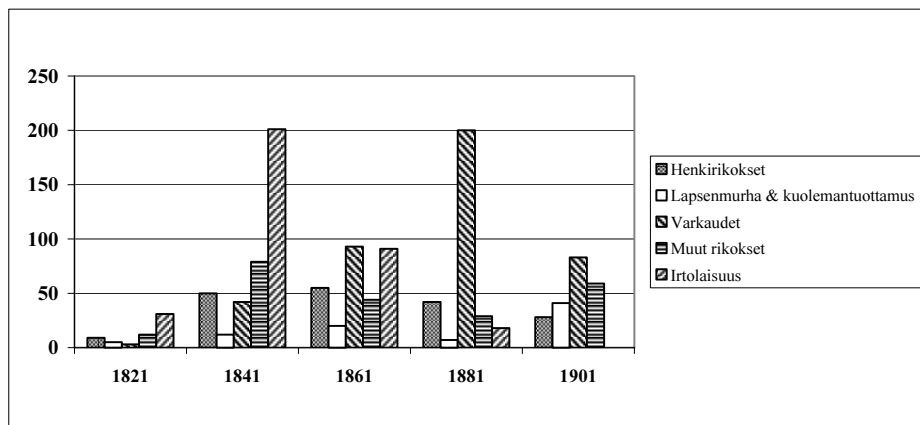
muutos se, ettei joukossa ollut enää anomuksia, joissa olisi anottu vapautusta kuoleman-, ruumiin- tai häpeärangaistuksista. Vuoden 1889 rikoslain myötä niistä oli luovuttu kokonaan (tosin kuolemanrangaistus säilyi muutamien valtiollisten rikosten rangaistuksena). Armahdusta ei enää myöskään tarvittu rangaistuksen mittaamisvälineenä, koska uudessa rikoslaissa oli otettu käyttöön rangaistusasteikot. Anojien joukossa ei ollut myöskään Siperiaan siirtolaisiksi halunneita, sillä kyseisestä seuraamusmahdollisuudesta oli luovuttu vuonna 1888.

Merkittävin muutos liittyi kuitenkin ehdonalaisen vapausjärjestelmään. Vuoden 1889 rikoslaissa oli käyttöön otettu uusi seuraamusjärjestyksellinen instituutio, mistä syystä suurimmassa osassa (174/211) anomuksia anottiin nimenomaan ehdonalaiseen vapauteen pääsyä. Ehdonalaisen vapauden edellytyksistä oli säädetty laissa, mistä syystä oikeusosasto ei juurikaan poikennut vankilan johtokunnan ehdotuksista. Ainoastaan tapauksissa, joissa vankeinhoitohallituksen kanta poikkesi johtokunnan näkemyksestä (kielteiseen suuntaan), oikeusosasto näyttää poikenneen johtokunnan kannasta vankeinhoitohallituksen hyväksi.

Muun muassa Forsman oli painottanut, ettei ehdonalaista vapautta tullut sekoittaa armahdukseen, joka kuului yksin valtion päämiehelle. Tosiasiassa ehdonalainen vapaus ja armahdus kuitenkin limittyivät toisiinsa tapauksissa, joissa anoja oli tuomittu vuoden 1734 lain pahanteonkaaren mukaisesti ankarampiin rangaistuksiin (esimerkiksi neljännen kerran varkaudesta elinkautiseen kuritushuonerangaistukseen), mutta uuden rikoslain tultua voimaan rangaistusmaksimia oli laskettu huomattavasti. Monet anojista anoivatkin ehdonalaiseen vapauteen vetoamalla uusiin lievempiin rangaistusmaksimiin. Oikeusosasto tulkitsi, että kyseiset anomukset ylittivät sen toimivallan, minkä vuoksi se näki oikeaksi alistaa ne keisarille. Voidaan sanoa, että armahdusoikeus toimi näiltä osin oivallisena siirtymää helpottavana instituutiona siirryttäessä vanhasta rikosoikeusjärjestyksestä uuteen.

6 Yhteenveto autonomian ajan keskeisistä kehityslinjoista

Taulukko 6. Anomusten vuosittaiset lukumäärät rikosryhmittäin jaoteltuina

Taulukkoon n:o 6 on koottu autonomusten rikosryhmittäiset lukumäärät jokaiselta otosvuodelta. Kahden ensimmäisen rikosryhmän osalta anomusmäärissä ei tapahtunut suuria muutoksia suuntaan tai toiseen. Henkirikosryhmän anomusten määrä pysyi jokseenkin samana kaikkina otosvuosina. Ainostaan vuoden 1821 aineiston henkirikoksista tuomittujen anojien määrä oli selvästi alhaisempi kuin seuraavina otosvuosina. Selitin ilmiötä väestön kasvun seurauksena aiheutuneella rikosten absoluuttisella kasvulla. Johtopäätöksessä tukeuduin prokuraattorin murhia ja surmatöitä koskeneeseen tilastoon vuosilta 1810–1860. Lisäargumenttinani oli, että myös muut vuoden 1821 anojaryhmät olivat alhaisia myöhempiin verrattuna.

Vaikka henkirikoksiin syyllystyneet kuolemaantuomitut (kuten muutkin kuolemaantuomitut) armahdettiin automaattisesti vuoden 1826 jälkeen, senaatin oikeusosasto ilmaisi lausunnoissaan yhä kantansa sen suhteen, tulisiko anoja armahtaa vai ei. Tapoista tuomittujen kohdalla puoltavien lausuntojen perusteissa oikeusosasto vetosi itsepuolustukseen, anojan nuoreen ikään tekohetkellä tai yleisesti ”lieventäviin asianhaaroihin”. Näitä tapauksia ei ole monta, mutta silti on mahdollista väittää, että ne nivoutuivat osaksi vuosisataista yleiseurooppalaista oikeudellista traditiota, jossa tappoon syyllystyneitä armahdettiin juuri erilaisiin lieventäviin asianhaaroihin vedoten. Armahdusoikeuden puitteissa voitiin ottaa huomioon tekijöiden syylisyyden aste-erot.

Lapsenmurhaan ja sikiölle aiheutettuun kuolemantuottamukseen syyllistyneiden armonanojien ryhmä pysyi niin ikään varsin tasaisena jokaisena otosvuotena. Ainoastaan vuoden 1901 aineistossa kyseinen ryhmän osuus muihin kategorioihin verrattuna nousi verrattain korkeaksi. Kyse lienee tilastollisesta poikkeamasta, sillä ainakaan pitkän aikavälin vertailussa lapsenmurhasta alioikeuksissa tuomittujen lukumäärässä ei tapahtunut merkittäviä muutoksia.³⁰⁶

Jos henkirikokset- ja lapsenmurhakategorioissa muutokset eivät olleet isoja, niin sitäkin suurempia ne olivat erilaisista varkauksista tuomittujen armonanojien vuosittaisissa ryhmissä. Trendi oli nouseva aina vuoteen 1881 saakka. Ilmiötä selitettiin rekisteröidyn varkausrikollisuuden kasvulla. Kuten prokuraattorin laatimat tilastot osoittivat, alioikeuksissa tuomittujen varkausrikosten määrä nousi 1860-luvulla kokonaan uudelle tasolle. Varkauksiin syyllistyneiden armonanojien lukumäärän huomattavaa nousua ei voi kuitenkaan selittää kuin osittain varkausrikosten määrän nousulla. Kaksi muutakin selitystekijää on otettava huomioon.

Ensinnäkin vuoden 1861 aineistossa kaksi kolmasosaa varkausanojista anoi päästä siirtolaisiksi Siperiaan. Karkotusrangaistuksen alaa oli laajennettu vuonna 1848, kun muihinkin rangaistuksiin kuin kuolemanrangaistukseen tuomittuja alettiin lähettää anomuksesta Siperiaan. Varkauksiin lienee syyllistynyt paljon tilatonta ja irtainta väestöä, jonka kurjat elinolosuhteet ajoivat omaisuusrikoksiin. Ottaen huomioon lisäksi sen mahdollisuuden aloittaa alusta, jonka siirtolaisuus Siperiassa tarjosi, ei ole yllättävää, että moni nimenomaan varkauksista tuomittu anoi armoa sinne päästäkseen. Vielä vuoden 1881 aineistossa Siperiaan anoneiden osuus varkauksista tuomittujen anojien joukossa oli hieman yli 40 %. Lisäksi on muistettava, että maamme huono vankilalaitostilanne oli alun perin ollut yhtenä tärkeimpänä syynä karkotusrangaistuksen käyttöönnotolle.

Toinen seikka, joka selittää varkauksista tuomittujen anojien määrän nousua, on rikoslainsäädännön vanhentuneisuus. Jo vuosien 1841 ja 1861 aineistosta löytyi niitä varkauksista tuomittuja, jotka anoivat heille tuomitun ruumiinrangaistuksen muuntamista vesileipävankeudeksi. Näiden anomusten menestymisen edellytyksenä oli vielä kuitenkin se, että armahdukselle oli olemassa terveydelliset syyt. Anojalla tuli olla lääkärinlausunto, jossa todettiin, ettei ruumiinrangaistuksen täytäntöönpano voinut tapahtua ilman vaaraa anojan hengelle ja terveydelle. Vuoteen 1881 tultaessa tilanne oli muuttunut; kaikki (73) varkauksista ruumiinrangaistuksiin tuomitut armahdettiin – ja jopa ilman lääkärintodistusta.

³⁰⁶ *Keisarillisen Suomen Senaatin Prokuraattorin Kertomus lainkäytännöstä ja lakien hoitamisesta maassa, annettu Suomen Valtiosäädylle 1894 vuoden valtiopäivillä, VIII taulu ja Keisarillisen Suomen Senaatin Prokuraattorin Kertomus lainkäytännöstä ja lakien voimassa pitämisestä maassa, annettu Suomen kansaneduskunnalle vuonna 1907, taulu XXXI.*

Selitin tätä muutosta puolestaan sillä, että 1860-luvulla oli alkanut julkinen keskustelu niin ruumiin- kuin kuoleman- ja häpeärangaistustenkin hyväksyttävyydestä. Aiheesta käytiin debattia muun muassa vastaperustetussa Lainopillisessa yhdistyksessä, jonka jäsenten mielipiteet oli varsin yhteneväisiä: ruumiinrangaistukset olivat liian julmia ”aikakauden henkisiin oloihin” nähden. Koska vuoden 1866 osittaisuudistuksessa ei kuitenkaan oltu vielä luovuttu ruumiinrangaistuksista törkeämpien varkausrikosten kohdalla, niin armahdusoikeutta tarvittiin lieventämään ruumiinrangaistuksia, jotka koettiin vanhentuneiksi. Vuoden 1881 aineistossa kyseiset anojat armahdettiin automaattisesti. Armahdusoikeus toimi siten ”varaventtiilinä” epäajanmukaisten ja liian ankarien rangaistusten aiheuttamien epäkohtien poistamiseksi. Tässäkin suhteessa armahdusoikeuden käytöllä oli vahva kytkös historiaan.

Varkauskategorian ohella muutos anojien vuosittaisissa lukumäärissä oli huomattavan suurta irtolaisuudesta yleiseen työhön tuomittujen kohdalla. Siinä missä varkausryhmän anojien lukumäärä oli nouseva aina vuoteen 1881 saakka, niin irtolaisryhmän anojien määrä oli puolestaan laskeva vuodesta 1841 eteenpäin. Irtolaisten suhteellisesti ja absoluuttisestikin suurta osuutta vuosien 1841 ja 1861 armonanojista selitettiin väestönkasvulla. 1800-luku oli voimakasta väestönkasvun aikaa ja kasvu kohdistui nimenomaan tilattomaan väestöosaan. Kehityksen seurauksena laillista suojelua vailla olleiden eli irtolaisiksi katsottujen henkilöiden määrä kasvoi.

Työ- ja ojennuslaitokset täyttyivät irtolaisista, joiden osuus koko laitospopulaatiosta nousi ajoittain suuremmaksi kuin rangaistusvankien. Maassamme ei ollut kuitenkaan riittävästi laitoksia eikä riittävästi palveluspaikkoja, jotta kaikkia irtolaisuudesta yleiseen työhön passitettuja olisi voitu säilyttää laitoksissa vaaditun ajan, eli niin kauan kuin he olivat löytäneet laillisen suojeluksen. Tulkintani mukaan senaatin oikeusosasto puuttui armahdusoikeudella avulla pahimpiin epäkohtiin päästäten irtolaisia ennenaikaisesti vapauteen. Tämä kävi ilmi etupäässä vuoden 1841 aineistosta. Senaatin oikeusosasto kiinnitti ratkaisukäytännössä huomiota kunkin armonanojan irtolais-/rikostaustaan. Oikeusosasto näyttää armahtaneen niitä, joiden se arvioi elävän nuhteetonta elämää vapaudessa.

Vuoteen 1861 tultaessa tämänkaltaiseen arvioon ei enää ollut tarvetta, sillä vuodesta 1848 eteenpäin irtolaisia oli anomuksesta ryhdytty lähettämään siirtolaisiksi Siperiaan. Enää irtolaisuudesta tuomitun armonanojan rikostaustaan ei näytetä kiinnittäneen sen suurempaa huomiota, sillä armahdettujen joukossa oli paljon vain vähän aikaa yleistä työtä tehneitä ja jopa törkeistäkin rikoksista aiemmin tuomittuja henkilöitä. Myönteisen armahduspäätöksen kannalta ratkaisevaa näyttää olleen se, tulisiko anoja kestämään pitkän matkan aiheuttaman rasituksen.

Otosvuosi 1901 muodostaa poikkeuksen edellisiin otosvuosiin nähden, sillä valtaosa (yli 80 %) tuon vuoden armonanojista anoi pääsyä ehdonalaiseen

vapauteen. Tämä seikka selittyy luonnollisesti vuoden 1889 rangaistusten täytäntöönpanosta annetulla asetuksella, jonka mukaan pääsy ehdonalaiseen vapauteen oli mahdollista vain armahdusteitse. Asetuksen säännöksen mukaan elinkautiseen tuomitut saattoivat päästä ehdonalaiseen kärsittyään rangaistustaan 12 vuotta ja määräaikaisiin vapausrangaistuksin tuomitut kolme neljäsosaa rangaistuksestaan.

Armahdusoikeus oli näin saanut uuden funktion. Armahdusoikeudesta oli tullut lähes täysin teknisluontoinen instrumentti, joka nivoutui osaksi uutta rangaistusten täytäntöönpanojärjestelmää. Tässä mielessä armahdusoikeutta oli tosin käytetty jo irtolaisten ja Siperiaan anoneiden kohdalla. Mutta enää sitä ei tarvittu otettaessa huomioon syyllisyysnäkökohtia tai lievennettäessä liian ankaraksi koettuja rangaistuksia, kuten esimerkiksi kuoleman- ja ruumiinrangaistusten kohdalla oli toimittu.

Kuvailtujen keskeisten kehityslinjojen perusteella voidaan tämän tutkimuksen alussa esitettyihin kysymyksiin vastata seuraavalla tavalla:

- 1) Autonomian ajan armahdusvallankäyttö ei sisältänyt lainkaan mielivallan elementtejä. Aineistosta, joka käsittää kaikkiaan 1254 armonanomusta ja niihin annettua ratkaisua, ei löytynyt viitettäkään siitä, että keisari tai senaatin oikeusosasto olisi tehnyt ratkaisunsa epäasiallisista motiiveista kuten esimerkiksi omanvoitonpyynnistä tms.
- 2) Edelliseen kohtaan liittyen aineistosta kävi päinvastoin ilmi, että senaatin oikeusosaston omat ratkaisut tai sen antamat lausunnot anojille myönteisissä tapauksissa perustuivat aina johonkin yksittäiseen säädökseen taikka sitten yleiseen oikeustajuun liittyneisiin näkökohtiin kuten esimerkiksi siihen, että ruumiinrangaistuksia alettiin pitää 1800-luvun loppua kohden epäinhimillisinä rangaistuksina.

Päätöksenteko armahdusasioissa noudatti siten läpi koko tutkimusjakson erittäin *legalistista* linjaa. Autonomian aikana annettiin useita säädöksiä, joissa määrättiin armahdusvallankäytön rajoista. Yksi syy tähän oli epäilemättä se, että armahdusvaltaa oli suurelta osin delegoitu senaatin oikeusosastolle. Armahdusvallan delegoinnin seurauksena sen käyttö legalisoitui.

Armahdusvallankäyttö vastasi siten hyvin pitkälti suomalaisten rikoslainoppineiden käsityksiä armahdusoikeuden luonteesta. Armahdusoikeus oli sekä Ehrströmin että Forsmanin mukaan muun muassa väline oikeudenmukaisuuden toteuttamiseksi yksittäistapauksissa eli lähinnä silloin, kun rikoslain soveltaminen johtaisi epäoikeudenmukaiseen lopputulokseen. Kumpikin oli kuitenkin myös sitä mieltä, että armahdusoikeuden säännönmukaisen käytön sijasta tulisi pyrkiä muuttamaan rikoslainsäädäntöä. Näin tapahtuikin vuoden 1889 rikoslain tultua voimaan, kun sekä kuoleman- että ruumiinrangaistuksista luovuttiin ja tuomareille annettiin rangaistusasteikkojen puitteissa tapahtuvaa harkintavaltaa rangaistusten langettamisen yhteydessä.

- 3) Rikosoikeuden modernisoituminen heijastui ja liittyi monessakin kohdin armahdusoikeuden käyttöön. Itse asiassa rikosoikeuden modernisoituminen tapahtui monilta osin armahdusoikeuden välityksellä. Ensinnäkin kuolemanrangaistuksesta luovuttiin keisarin armahdusoikeuden kautta. Toisekseen myös ruumiinrangaistuksista luovuttiin säännönmukaisen armahdusoikeuden käytön ansiosta. Armahdusoikeus oli tärkeä osa rikosoikeuden modernisoitumisprosessia.

Tästä seurasi kuitenkin samanaikaisesti myös se, että armahdusoikeutta ei enää tarvittu lieventämään liian ankarina pidettyjä rangaistuksia, kun tarvittavat lainmuutokset oli saatu aikaisiksi. Armahdusoikeus kävi tarpeettomaksi ja niinpä sen ”varaventtiililuonne” kaventui huomattavasti. Armahdusoikeudelle oli kuitenkin varattu uusi rooli osana modernin rikosoikeuden rangaistusten täytäntöönpanojärjestelmää. Se muuttui ehdonalaisjärjestelmää palvelleeksi tekniseksi instrumentiksi.

IV
ARMAHDUSOIKEUDEN HISTORIAN
TEOREETTINEN TARKASTELU:
MICHEL FOUCAULT

.....
Foucault'n valinnalle tutkimukseni teoreettiseksi viitekehykseksi löytyy kaksi syytä. Ensinnäkin valinta on perusteltu siitä syystä, että tutkimukseni keskeisenä tarkastelukontekstina on rikosoikeuden ja rangaistusjärjestelmän modernisoituminen 1800-luvun Suomessa. Eräs tutkimukseni keskeisistä tutkimuskysymyksistähän oli nimenomaan, että miten armahdusoikeus ja -käytäntö muuttuivat rikosoikeuden modernisoituessa. Foucault'n teosta *Tarkkailla ja Rangaista* voidaan pitää klassikkona länsimaisten rikosoikeudellisten rangaistusjärjestelmien modernisoitumiskehitystä kuvaavien ja selittävien teosten joukossa. Stanley Cohen on kirjoittanut, että ”kirjoittaa tänä päivänä rankaisemisesta ja luokittelusta ilman Foucault'ta, olisi sama kuin keskustelisi alitajunnasta ilman Freudia”.¹

Foucault'n kirjoista *Tarkkailla ja rangaista* sekä *Seksuaalisuuden historia I. Tiedontahto* on sanottu alkaneen hänen genealoginen tutkimusvaiheensa, jossa tarkastelun kohteiksi tulivat vallan, tiedon ja ihmiskehon välisten suhteiden verkostot ja muodostelmat. Vielä aiemmassa arkeologisessa vaiheessaan Foucault keskittyi etupäässä lausumien ja diskursiivisten muodostelmien tiedonhistorialliseen analyysiin.² Foucault piti genealogista otettaan perinteiselle historiankirjoitukselle vastakkaisena, sillä genealogiassa ei etsitä ”alkuperää”, joka tarjoaisi kaiken kattavan ylihistoriallisen tarkastelunäkökulman. Päinvastoin – mitään sellaista alkuperää ei ole; on vain lukematon määrä erilaisia tulkintoja.³

Tutkimukseni ei ole kuitenkaan tutkimusta, joka noudattaisi Foucault'n häilyvästi muotoileman genealogisen ohjelmanjulistuksen oppeja. Näin on siitä huolimatta, että kirjan ensimmäisessä luvussa esille tuomani oikeushistoriantutkimuksellinen käsitys vastaisikin monissa kohdin Foucault'n käsitystä genealogisesta historian tutkimuksesta. Sen sijaan, että sitoutuisin Foucault'n genealogiseen tutkimusohjelmaan, pyrin pikemminkin hyödyntämään kyseisen ohjelman seurauksena syntyneitä keskeisiä tulkintoja rangaistusjärjestelmien modernisoitumisesta – sellaisina kuin Foucault ne mainituissa kirjoissa ja muutamissa muissa teksteissään itse esitti.

Toiseksi ja tärkeämmäksi syyksi Foucault'n valinnalle se, että hänen esittämänsä tulkinnat antavat hedelmällisen mahdollisuuden edelleen tulkita armahdusoikeudesta ja sen käytöstä tekemiäni keskeisiä havaintoja. Foucault'n tulkinnat rangaistusjärjestelmien modernisoitumisesta auttavat osaltaan ymmärtämään paremmin armahdusoikeuden historiaa. Ja käsitteleihän Foucault itsekin *Tarkkailla ja rangaista* -kirjassaan armahdusoikeutta – vaikkakin vain muuta-

¹ Garland 1991, s. 131. Garland viittaa Stanley Cohenin kirjan *Visions of Social Control: Crime, Punishment and Classification* (Cambridge 1985) sivulle 10.

² Dreyfus & Rabinow 1982, s. 104–106.

³ Foucault 1998b, s. 64 ja 84.

mallalla lauseella. Kyse ei ole kuitenkaan pelkästään Foucault'n keskeisten tulkintojen kyseenalaistamattomasta seuraamisesta, sillä myös niitä kohtaan esitetty ja esittämäni kritiikki auttavat yhtä lailla ymmärtämään, mistä armahdusoikeudesta 1800-luvun Suomessa oikein oli kyse. Tämän luvun tarkoituksena on siten myös nivoa yhteen kirjan kaksi edellistä lukua (luvut kaksi ja kolme). Siirrytään siis tarkastelemaan Foucault'n keskeisiä teesejä vallasta ja oikeudesta.

1 Armahdusoikeus juridis-diskursiivisen vallan ilmentymänä

Kuten tunnettua, Foucault aloittaa *Tarkkailla ja rangaista* -kirjansa kuvailemalla Ludvig XV:n murhayrityksestä vuonna 1757 tuomitun Robert-François Damiensin teloitusta. Foucault’lle Damiensin julma teloitus symboloi esimerkiksi tavalla *ancien régime*lle ominaista vallankäytön poliittista ekonomiaa, jota hän kutsuu juridis-diskursiiviseksi. Juridis-diskursiivisen vallan historialliset juuret palautuvat Foucault’n mukaan keskiaikaan, jolloin kehittyivät siihen liittyneet suuret vallan instituutiot: monarkia ja valtiokoneisto. Aina keskiajalta lähtien juridis-diskursiivisen vallankäytön perusteluna toimi käsitys suvereenista hallitsijasta yhteiskunnallisen rauhan ja oikeudenmukaisuuden turvaajana sekä toteuttajana (*pax et justitia*). Oikeus alettiin ymmärtää välineeksi ehkäistä niin laajat feodaalisodat kuin yksittäiset ja yksityiset kostotoimenpiteetkin. Foucault toteaa, että keskiajalta lähtien länsimaisissa yhteiskunnissa vallankäyttö on aina muotoiltu oikeuden termein – olkoon se mielletty kuinka mieltävaltaiseksi hyvänsä.⁴

Suvereenin vallan etuoikeuksiin kuului olennaisella tavalla hallitsijan oikeus päättää alamaistensa elämästä ja kuolemasta. Kyseinen oikeus oli Foucault’n mukaan peräisin roomalaisen oikeuden *patria potestas* -instituutiosta, joka antoi perheenisälle varsin pitkälle menevän vallan määrätä vaimonsa, lastensa ja orjiensa kohtalosta. Foucault kirjoittaa, että keski- ja uudenajan hallitsijoiden kohdalla oikeus päättää alamaistensa elämästä ja kuolemasta ei ollut enää kuitenkaan ehdoton, sillä sen käytön ehtona oli suvereenin itsepuolustus. Hallitsijalla oli valta riistää alamaistensa henki, jos hallitsijan oma elämä oli tavalla tai toisella uhattu. Foucault täsmensi, että kyseinen oikeus merkitsi itse asiassa oikeutta ”määrätä kuolemaan tai sallia elää”.⁵

Kouriintuntuvin hetki, jolloin hallitsijan henki oli vaarassa, oli tietenkin hallitsijaan itseensä kohdistunut murhayritys kuten Damiensin tapauksessa. Mutta hallitsijaa ei kuitenkaan katsottu loukanneen pelkästään häneen välittömästi kohdistuneet rikokset vaan myös alamaisten toisiinsa kohdistamat rikokset. Jokainen rikos oli loukkaus ei pelkästään sen välitöntä uhria vaan myös hallitsijaa kohtaan, sillä laki edusti hallitsijan tahtoa. Olihan hallitsija kaiken oikeuden lähde. Rikos ei siten ollut hyökkäys ainoastaan uhrin ruumista vaan myös kuninkaan yhteiskunnallisen rauhan takaavaa ”mystistä ruumista” vastaan.

⁴ Foucault 1998a, s. 65–69.

⁵ Foucault 1998a, s. 96–97.

Taustalla vaikutti keskiajalla kehitetty juridisen teologian oppi kuninkaan kaksoisruumiista, jonka mukaan kuninkaan ruumis muodostui kahdesta elementistä: ikuisesta ja kuolevaisesta.⁶

Foucault kirjoittaa, että rikollisten rankaiseminen oli yksi niistä suurista rituaaleista kuninkaallisten kruunajaisten ja hautajaisten ohella, joiden tarkoituksena oli osoittaa hallitsijan vallan ja oikeuden fyysinen voima kaikessa loistossaan ja epäsuhteessaan. Julkisen teloituksen myötä rikoksella loukatuksi tulleen hallitsijan valta palautettiin jälleen sille kuuluvaan arvoonsa. Rangaistuksiin liittyvällä kidutuksella oli siten kaikessa julmuudessaan juridis-poliittinen funktio; se osoitti hallitsijan vallan mahdin.⁷

Vaikka Foucault eräissä kohdin mainitseekin hallitsijan armahdusoikeuden yhtenä *ancien régime* oikeudelle ominaisena mielivallan ilmentymänä, hän ei juurikaan käsittele aihetta. Voidaan kuitenkin pitää selvänä, että myös armahdusoikeus nivoutui sen perustelunsa ja funktionsa vuoksi luonnollisella tavalla osaksi juridis-diskursiivista valtaa. Armahdusoikeutta käyttämällä suvereeni hallitsija teki päätöksiä kuolemanrangaistukseen tuomittujen alamaistensa elämän ja kuoleman suhteen siinä missä rangaistuksia langettaessaankin. Armahdusoikeuden käyttö voidaan epäilemättä laskea niiden rituaalien joukkoon, joiden tarkoituksena oli osoittaa suvereenin vallan koko loisto. Samaa mieltä on esimerkiksi Davis, jonka mukaan ”armahduskirjeet (*lettres de rémission*) ja [yleisiin] armahduksiin liittyneet riitit tulisi selvästi lukea osaksi Foucault’n analysoimaa *ancien régime* ’poliittista anatomiaa’”.⁸ Armahdusoikeus oli rikosoikeudellisen tuomiovallan ohella osa suvereenin hallitsijan oikeutta päättää alamaistensa elämästä ja kuolemasta. Armahdusvaltaansa käyttämällä suvereeni hallitsija salli alamaistensa elää.

Foucault’n määritelmä perinteisen vallan juridis-diskursiivisesta luonteesta tarjoaa hyvän lähtökohdan tarkasteltaessa armahdusoikeuden doktriinia ja tosiasiallista käyttöä 1800-luvun Suomessa. Läpi autonomian ajan voimassa olleet kustavilaiset perustuslait nimittäin rakentuivat pitkälti niille periaatteille, jotka Foucault mainitsee juridis-diskursiivisen vallankäytön keskeisimmiksi tunnusmerkeiksi. Vuoden 1772 hallitusmuodon 9 §:ssä säädettiin, että ”ainoastaan kuninkaallisella majesteetilla on oikeus osoittaa armoa, antaa takaisin kunnia, elämä ja omaisuus koskien kaikkia rikoksia, jotka eivät ilmeisellä tavalla ole vastoin Jumalan selkeää sanaa”.⁹ Vuoden 1789 yhdistys- ja vakuuskirjan ensimmäisen kohdan teksti oli lähestulkoon sama sillä poikkeuksella, ettei siinä enää mainittu Jumalan sanaa armahdusoikeutta rajoittavana tekijänä: ”Perintö-

⁶ Foucault 1980, s. 36–37 ja 57.

⁷ Foucault 1980, s. 57–61.

⁸ Davis 1987, s. 53.

⁹ ”Kongl. Maj:t allena tilkommer at göra nåd, återgifwa ära, lif och gods i alla brott, som ej uppenbarligen strida emot Guds ord.” *Kongl. Maj:ts och Riksens Ständers faststälde Regerings-Form*, 9 § (21.8.1772).

Kuningas, jolla on täysi valta – osoittaa armoa; antaa takaisin elämä, kunnia ja omaisuus”.¹⁰

Myös autonomian ajalla annetuista säädöksistä ilmenee selkeästi kyseinen juridis-diskursiivisen vallankäytön keskeisperiaate. Esimerkiksi hallituskonseljista annetun reglementin 34. kohdassa vuodelta 1809 todettiin, että kaikki kuolemantuomiot oli alistettava keisarin harkintaan.¹¹ Merkittävänä on lisäksi pidettävä vuoden 1826 asetusta, jolla Nikolai I päätti armahtaa vastedes kaikki kuolemaantuomitut (valtorikoksiin syyllistyneitä lukuun ottamatta). Asetus toimi oikeudellisena perustana jokaiselle yksittäiselle armahduspäätökselle vuodesta 1826 eteenpäin.¹² Lueteltujen kuninkaan armahdusoikeutta koskevien säädöstekstien sisältö vastaa pitkälti Foucault’n luonnehdintaa juridis-diskursiivisen vallan peruselementeistä. Kaikissa niissä todettiin nimenomaisesti, että vain hallitsijalla oli valta päättää alamaistensa elämästä.

Diskursiivisen tason ohella myös armahdusoikeuden käytöstä 1800-luvun Suomessa on vaikeuksitta tunnistettavissa se absolutismille ominainen poliittisen vallan rituaalisuus, josta Foucault *Tarkkailla ja rangaista* -teoksensa alussa kirjoittaa. Selväpiirteisimminkin se tulee näkyviin armahdusplakaattien myöntämisissä. Kuten edellisestä luvusta kävi ilmi, keisareilla oli tapana myöntää yleisiä armahduksia kruunajaisten, avioliittoon vihkiäisten ja hautajaisten yhteydessä. Tämänäköisiä yleisiä armahduksia (amnestia) annettiin 1800-luvun kuluessa ainakin 5 kertaa. Armahdusplakaatit voidaan rinnastaa niihin suuriin vallan rituaaleihin, joihin juuri rangaistusten julkiset täytöntöönpanot, kruunajaiset ja hautajaiset Foucault’n mukaan kuuluivat. Toki taustalla vaikuttivat rangaistuslaitosten kehnot olot puutteellisine tiloineen ja liiallisine vankimäärineen, mutta sattumaa ei liene, että armahdusplakaatit ajoitettiin suurten valtiollisten tapahtumien yhteyteen.

Myös armonanomukset heijastelivat juridis-poliittiselle vallan modaliteetille ominaista käsitystä suvereenin hallitsijan ja alamaisen välisestä suhteesta. Armonanomukset oli lähes poikkeuksetta rakennettu siten, että ne alkoivat ensin hallitsijan juhlavalla ylityksellä. Keisari kutsuttiin prologeissa ”suurivaltaisimmaksi” ja ”kaikkein armollisimmaksi”. Vastaavasti anomusten lopussa anojat toivat selkeästi esille oman asemansa; he kutsuivat itseään ”kaikkein alamaismmiksi ja uskollisimmiksi alamaiksiksi”. Poikkeuksellista ei myöskään ollut se, että keisaria kutsuttiin ”maamme isäksi”. Terminologian voidaan

¹⁰ ”[E]n Arf-Konung, som äger full magt at [Ö] göra nåd; återgifwa lif, ära och gods”. *Kongl. Maj:ts och Riksens Ständers faststälte Förenings- och Säkerhets-Act*, 1. kohta (21.2./3.4. 1789).

¹¹ ”Dock må ej någon dödsdom verkställas innan den blifwit Kejsarl. Maj:ts egen höga stadfästelse underställd.” *Hans Keiserl. Maj:ts Nådiga Reglemente för Dess tillförordnade Regerings-Conseil i Storfurstendömet Finland* (6 (18)/8 1809).

¹² *Keisarillisen Majestätin Armollinen Julistus, Kuolemaan tuomittuin, waan Suosioista ja Armosta hengen rangaistuksesta pelastettuin pahantekijäin lähettämisestä yhteiseen työhön Siperian kaukembana olewaisiin Gouvernemiin* (21.4.1826).

katsoa heijastaneen *patria potestas* -tyyppistä asettelua armahdusvallan haltijan ja anojan välillä. Mielenkiintoinen on myös jo edellä siteerattu armonanomus, jossa keisaria kutsuttiin ”kaikkivaltiaan maalliseksi perikuvaksi” ja jossa todettiin, että ”väärin tekeminen inhimillistä, mutta anteeksianto jumalallista”.¹³ Vaikka kyse on yksittäistapauksesta, anomuksessa viitataan – tietoisesti tai tiedostamatta – esimodernin poliittisen teorian doktriineihin hallitsijan kaksoisruumiista ja kahdesta valtakunnasta. Joka tapauksessa koko tarkasteluajan jakson armonanomusten voidaan kiistatta sisältävän ulottuvuuden, jossa tuotetaan sekä uusinnetaan hallitsijan ja alamaisen välistä hierarkkista epäsuhdetta.

Autonomian ajan armahdusoikeuden, sen käytön ja armonanomusten teoreettinen analyysi jäisi kuitenkin varsin vajaaksi, jos hyväksyisimme muutta mutkitta Foucault’n määritelmän *ancien régime*n juridis-diskursiivisesta vallasta ja sen tekniikoista. Vaikka 1800-luvun armahdusoikeus liittyykin hallitsijan oikeudelliseen valtaan päättää kansalaistensa elämästä ja kuolemasta, ja vaikka 1800-luvun armahduskäytäntö voidaan katsoa samaisen vallan käytännölliseksi ilmentymäksi, tuntuu siltä, ettei armahdusoikeuteen ja erityisesti sen käyttöön liittynyt moraalisoikeudellinen ulottuvuus tule riittävällä tavalla tarkastelluksi. Ennen kuin siirrytään tarkastelemaan 1800-luvun suomalaisen armahduskäytännön moraalisoikeudellista ulottuvuutta, on kuitenkin syytä esitellä lyhyesti arvostelua, jota Foucault’n genealogista projektia kohtaan on esitetty.

¹³ Pag. 453/1841 Pakkasela.

2 Foucault'n genealogista projektia kohtaan esitetystä kritiikistä

Foucault'n perusnäkemys­kiä kohtaan esitetty kritiikki voidaan jakaa kahteen eri kategoriaan. Hänen valta-analyysi­nsä on arvosteltu ensinnäkin siitä, että se historiallinen todellisuus, jolla hänen analyysinsä lepää, ei vastaa historian­tutkimuksen vakiintuneita tulkintoja esimerkiksi rikosoikeudellisen rangaistus­järjestelmän muutoksesta. On sanottu, että Foucault'n tulkinnat perustuvat liian suppeaan lähdemateriaaliin. Toisekseen hänen käsitystään niin esimodernista kuin modernistakin yhteiskunnasta on kritisoitu yksipuolisuudesta. On sanottu, että Foucault redusoi kaiken inhimillisen yhteiskunnallisen kanssakäymisen politiikkaan ja ”vallan tahtoon”. Mainitut kritiikin kategoriat liittyvät toisiinsa, sillä Foucault'n yhteiskuntakäsityksen yksipuolisuus on vaikuttanut siihen ta­paan, jolla hän menneisyyttä tulkitsee ja dokumentoi. Seuraavassa kuitenkin käsitellään molemmat kritiikin lajit erikseen.

2.1 HISTORiantutkimuksellinen kritiikki: ONGELMAT Foucault'n Jatkuvuusteesssä

Foucault katsoi, että juridis-diskursiivisen vallan synty ajoittui keskiajalle, jol­loin roomalaisen oikeuden pohjalta rakennettiin uusi julkisoikeuden teoria sa­maan aikaan kehittyneen monarkian tueksi. Hänen keskeinen väitteensä oli, että aina keskiajasta lähtien suvereeni vallankäyttö on puettu oikeuden kieleen. Vallan ja oikeuden välinen side ei murtunut edes 1700- ja 1800-luvun vallon­kumousten yhteydessä, sillä nekään eivät onnistuneet ”katkaisemaan kunin­kaan kaulaa”. Demokratisoitumisen myötä yksittäisen absoluuttisen hallitsijan suvereenisuus ainoastaan vaihtui kollektiiviseen kansansuvereenisuuteen.¹⁴

Muun muassa Kaarlo Tuori on kritisoinut kyseistä, Foucault'n esittämää jatkuvuusteessä. Tuori viittaa uudempaan oikeus- ja aatehistorialliseen tutki­mukseen kuten Harold Bermanin ja Quentin Skinnerin teoksiin, joiden valossa Foucault'n väite juridis-diskursiivisen vallan pitkästä linjasta osoittautuu vä­hintäänkin epätas­mälliseksi. Tuorin mukaan keskiaikaisten kuninkaiden koh­dalla ei voida vielä puhua senkaltaisesta suvereenista vallasta, joka olisi perus­ tunut vahvalle lainsäätäm­isvallalle, kuten Foucault oletti. Keskiaikaisten kunin­kaiden oikeudellinen vallankäyttö olikin pääasiassa tuomiovallan käyttöä.

¹⁴ Foucault 1998a, s. 65–68.

Tuori kirjoittaa, että eurooppalaisille monarkeille myönnettiin Foucault’n edellyttämä lainsäätämismallille rakentunut suvereeni asema vasta uuden ajan alun uskonsotien aikakaudella.¹⁵

Näkemykseni mukaan Tuorin esittämä kritiikki ei kuitenkaan ole oikeutettua. Ensinnäkään Foucault ei juridis-diskursiivisesta vallasta puhuessaan viittaa yksinomaan – eikä edes ensisijaisesti – lainsäätäjään. Juridis-diskursiivisen vallankäytön historiallista alkuperää tarkastellessaan Foucault kirjoitti, että ”keskiajalta lähtien länsimaissa yhteiskunnissa vallankäyttö on aina muotoiltu oikeuden termein”.¹⁶ Foucault’lla termi ”oikeus” (*droit*) viittaa sekä lainsäätäjän antamiin lakeihin että lainkäyttäjän antamiin tuomioihin. Oikeus tulee ymmärtää laajassa merkityksessä. Foucault kirjoitti toisaalla nimenomaisesti, että tarkastellessaan oikeuden ja hallinnan välistä suhdetta keskiajalta eteenpäin hän tarkoittaa oikeudella ei ”pelkästään lakeja, vaan niiden toimintakoneistojen, instituutioiden ja säännösten kokonaisuutta, jossa lakeja sovelletaan”.¹⁷

Kysymys ei ole kuitenkaan pelkästään terminologinen, sillä Bermanin kirjan *Law and Revolution* keskeisenä väitteenä on, että oikeuden modernisoituminen ajoittui nimenomaan keskiajalle – paavillisen vallankumouksen jälkeiselle kahdelle vuosisadalle (1100- ja 1200-luvut). Berman kirjoittaa, että keskiaikaisia juridisen vallankumouksen jälkeisiä tuomioistuimia – niin kuninkaan ja paavin kuin feodaaliherran, kartanon tai kaupunginkaan – ei tule ymmärtää pelkästään oikeudenkäytöstä huolehtineiksi organeiksi, vaan niillä oli myös laajoja lainsäädännöllisiä ja hallinnollisia tehtäviä. Se mikä erottaa 1100-luvun käsityksen hallinnosta (*government*) 1900-luvun vastaavasta, on se, että 1900-luvulla kyseiset tehtävät ovat erotettu toisistaan eikä se, että lainsäätämisen ja toimeenpanon olisivat keskiajalla puuttuneet kokonaan.¹⁸ Bermanin käsitys on siten ainakin tältä osin varsin yhteneväinen Foucault’n esittämän käsityksen kanssa. Bermanin mukaan modernin lainsäädännölle perustuvan juridis-diskursiivisen vallankäytön juuret ovat kiistatta jo keskiajalla.

Berman ei myöskään kirjoita, että kuninkaallinen norminanto olisi keskiajalla ollut lähinnä vanhan tapaoikeuden kirjaamista. Päinvastoin – hän korostaa keskiaikaisten kuninkaallisten säädösten (esimerkiksi rauhanlakien) uutta oikeutta luovaa ulottuvuutta. Kantorowiczin tutkimukseen viitaten Berman toteaa, että paavillinen vallankumous merkitsi vanhan ”sakraalikuninkuuden” väistymistä uuden kuninkuuskäsityksen tieltä, johon liitettiin ensimmäistä kertaa Euroopan historiassa kuninkaan rooli nimenomaan myös lainsäätäjänä. Maalisten hallitsijoiden esikuvana oli toiminut paavin asemassa tapahtunut muutos ja kirkkovaltion muodostuminen. Berman kirjoittaa, että ”useissa Euroopan

¹⁵ Tuori 2002, s. 26–28.

¹⁶ Foucault 1976, s. 115.

¹⁷ Ks. esim. Foucault 1994, s. 178.

¹⁸ Berman 1983, s. 324–325.

kuningaskunnissa kuninkaan ja hänen tuomioistuintensa antamat yhteiset säädökset [*common law of the king and of king's court*] vähitellen korvasivat suurimman osan heimo-, paikallis- ja alueellisen oikeuden yhteensopimattomista piirteistä”.¹⁹

Bermanin näkökanta ei ole mitenkään epätavallinen, sillä sitä voidaan pitää oikeushistoriallisen tutkimuksen vakiintuneen tulkintana. Esimerkiksi Saksan julkisoikeuden historiaa tutkinut Michael Stolleis kirjoittaa yksimielisyyden vallitsevan siitä, ettei 1500-luku muodostanut modernin valtion synnyn kannalta selkeää rajaa niin tosiasiallisessa (norminantovalta monopolisointi sekä hallinnon kirjallistuminen, keskittyminen ja uudelleenorganisointi) kuin ideologissakaan (sekularisoituminen, norminantovallan doktrinäärinen kehitys ja suvereenisuusoppi) mielessä, vaan monet sille ominaiset piirteet viittaavat jo sydänkeskiajalle.²⁰

Myös italialainen oikeushistorioitsija Manlio Bellomo on kirjoittanut omassa Euroopan oikeushistoriaa käsittelevässä teoksessaan *The Common Legal Past of Europe 1000–1800*, että 1000-luvulle saakka ihmiset elivät oikeudellisessa kulttuurissa, joka perustui etupäässä suullisuudelle. Tapaoikeus oli hallitsevassa asemassa. Kirjoitetun oikeuden kulttuuriin siirryttiin kuitenkin 1100-luvulta eteenpäin, kun muun muassa autonomiset kaupungit ja alueelliset kuninkaat alkoivat antaa kirjoitettuja normeja, joiden käsitettiin ilmaisevan antajiensa tahtoa. Kun yhteiskunnalliset konfliktit oli perinteisesti ratkaistu väkivalloin (*per pugnam*) tai sitten oikeudenmukaisuuskäsityksiin vedoten (*per iustitiam*), niin nyt – 1100-luvulta lähtien – turvauduttiin etupäässä kirjoitettuihin lakeihin. Bellomon tulkinnan mukaan konfliktit haluttiin ratkaista vastedes lakien avulla (*per legem*).²¹

Bermanin ohella Tuori tukeutuu kritiikissään Skinnerin esittämiin näkemyksiin modernin valtiokäsitteen synnystä. Skinner on esittänyt, että modernin valtiokäsitteen synty ajoittuu vasta 1600-luvulle. Hänen mukaansa vasta tuolloin vakiintui valtio (*état, stato, staat* ja *state*) käsitteen käyttö siinä ”kaksois-abstraktissa” merkityksessä, jolla Skinner luonnehtii modernia valtiokäsitettä. Toisin sanoen vasta tuolloin valtio hallintokoneistona ja vallankäyttäjänä abstrahoitui erilliseksi kokonaisuudeksi suhteessa sekä valtaa valtion nimissä käyttäviin tahoihin (virkamiehet) että tuon vallankäytön kohteena oleviin kansalaisiin.²² Tuorin mukaan vasta kyseisen abstraktion myötä hallitsijat saavuttivat suvereenin lainsäätäjän aseman.

Tuori kyllä myöntää, että tarkastellessaan *raison d'état* -käsitteen historiaa Foucault sijoittaa käsitteen synnyn 1500-luvun lopulle ja tekee siten eron

¹⁹ Berman 1983, s. 404–409.

²⁰ Stolleis 1988, s. 171–172.

²¹ Bellomo 1995, s. 155–156.

²² Skinner 1987, s. 96.

foucault'laisittain ymmärretyn keskiaikaisen ”oikeusvaltion” ja uuden ajan ”hallintovaltion” välillä. Tuorin mukaan Foucault tulee itse asiassa samalla epäsuorasti myöntäneeksi jatkuvuusteesinsä kestäättömyyden, kun hän tekee kyseisen erottelun.²³

Nähdäkseni Skinnerinkään tutkimus ei kuitenkaan tarjoa kovinkaan hedelmällistä lähtökohtaa Foucault'n jatkuvuusteesin kritiikille. Ensinnäkin Skinner myöntää (Stolleisin tavoin), että modernin valtiokäsitteen kiteytyminen lähti itse asiassa liikkeelle renessanssin (1200-, 1300- ja 1400-luvut) poliittisesta ajattelusta.²⁴ Toisekseen Foucault tiedosti Skinnerin tavoin valtiota koskeneessa poliittisessa diskurssissa merkittävän murroksen ja ajoittaa sen 1600-luvulle. Foucault'n mukaan vasta tuolloin yritettiin määrittää uudentyyppinen hallinnoimisen rationaliteetti, joka ei enää keskittynyt tarkastelemaan hallitsijan ja alamaisten välistä suhdetta, vaan oli siitä irrallinen. 1600-luvun Machiavellin kriitikot puhuivat alueiden ja alamaisten hallitsemisen sijasta ”asioiden” (*cho-ses*) hallitsemisesta, jossa hallinnoimisen tarkoituksiperät ja menetelmät määrittyivät asioiden luonteesta käsin. Tällaisina asioina Foucault mainitsi muun muassa varallisuuden, väestön, tavat, nälänhädän, epidemiat ja kuoleman. Foucault lisää, ettei uusi diskurssi kuitenkaan päässyt vaikuttamaan hallinnoimiseen käytännön tasolla, koska absolutismi pyrki yhä edelleen suvereenisuusteoriaan turvautumalla vastaamaan 1600-luvulla esiintyneisiin suuriin ongelmiin kuten 30-vuotiseen sotaan, talonpoikaiskapinoihin ja taloudelliseen kriisiin. Uusi hallinnoimisen rationaliteetti löikin Foucault'n mukaan itsensä läpi vasta 1700-luvulla, jolloin väestökasvu, rahatalouden kasvu ja maatalouden tehostuminen synnyttivät väestöä koskeneen ongelman.²⁵

Tuorin esittämästä väitteestä huolimatta Bermanin ja Skinnerin väitteet eivät käsitykseni mukaan ole ristiriidassa Foucault'n tulkinnan kanssa. Berman sijoittaa Foucault'n tavoin hallitsijan lainsäädäntövallan jo sydänkeskialle. Vastaavasti Skinner myöntää, että moderni valtiokäsitys viittaa sydän- ja myöhäiskeskialle. Myös uudemmassa oikeushistoriantutkimuksessa näyttää vallitsevan yksimielisyys näistä kysymyksistä (Stolleis ja Bellomo). Sanottu ei tarkoita, etteivätkö hallitsijan norminantovalta ja moderni valtiokäsitys olisi edelleen selkiytyneet ja vahvistuneet varhaisella uudella ajalla, mutta muutos ei ollut niin jyrkkä kuin Tuori antaa ymmärtää. Tässä mielessä Foucault'n jatkuvuusteesi näyttää kestävän sitä kohtaan esitetyn kritiikin.

Tuori toteaa itsekin, että Foucault'n jatkuvuusteesin arvosteleminen on tiettyssä mielessä epäoikeudenmukaista, sillä Foucault ei ollut kiinnostunut oikeudesta sinänsä.²⁶ Foucault totesi nimenomaisesti, että hän ei ollut kiinnostunut

²³ Tuori 2002, s. 28.

²⁴ Skinner 1987, s. 91.

²⁵ Foucault 1994, s. 641–650.

²⁶ Tuori 2002, s. 25.

valtiokäsitteen tai suvereenisuuskäsitteen muutoksista matkalla keskiajalta 1700-luvulle. Foucault'n omaksumalla tarkastelutasolla suvereenisuuskäsite pysyi muuttumattomana koko tuon ajanjakson. Kyse oli koko ajan vallankäytöstä, joka puettiin suvereeni/alamainen-suhteen kaapuun. Foucault'lle oli tavallaan yhdentekevää, muuttuiko valtio- tai suvereenisuuskäsite ja missä määrin se muuttui. Foucault'ta eivät kiinnostaneet oikeudellisen vallankäytön legitiimisyyskysymykset, vaan se, miten oikeutta ja lakia käytettiin alistamisen keinona.²⁷

Foucault'n jatkuvuusteesiä olisi mahdollista yrittää kritisoida myös armahdusoikeuden historiasta käsin, mutta tällöin ajauduttaisiin yhtä lailla ongelmiin. Kuten kirjan toisesta luvusta kävi ilmi, armahdusoikeuden toimivalta- ja legitiimaatiokysymyksissä tapahtui monenlaisia muutoksia keskiajalta 1800-luvulle tultaessa. Tuorin tavoin voitaisiin esimerkiksi väittää, että oikeushistoriallisesti merkittävä murros todellakin osuu keski- ja uuden ajan taitekohtaan. Tällöinhän esimerkiksi Saksassa armotuomioinstituutio (*Richten nach Gnade*) ajautui tuomareilta yksin hallitsijoiden käsiin. Ranskassa puolestaan lääninherrojen armahdusoikeutta rajoitettiin huomattavasti kuninkaallisin ordonanssein, joiden mukaan armon osoittaminen oli vastedes mahdollista ainoastaan kuninkaan suostumuksella. Samaan aikaan Ruotsi-Suomessa alioikeudet menettivät leute-raatiovaltansa ja se siirrettiin yksinomaan kuninkaalle ja hänen hovioikeuksilleen.

Toinen merkittävä murros ajoittuu puolestaan ajankohtaan, jolloin absolutismi väistyi liberaalin oikeusvaltiomallin tieltä ja hallitsijan suvereenisuus korvautui kansansuvereenisuuden periaatteella. Keskeisinä symboleina toimivat valistusajattelu, Yhdysvaltojen itsenäistyminen itsenäisyysjulistuksineen sekä tietenkin Ranskan suuri vallankumous ihmis- ja kansalaisoikeusjulistuksineen. Kyseinen murros heijastuu niin ikään armahdusoikeuden historiasta. Konkreettisin esimerkki löytyy juuri Ranskan historiasta, kun lakiasäättävä kansalliskokous kielsi vuoden 1791 rikoslaissa armahduksen käytön rikosjutuissa, joissa tuomioon oltiin päädytty jury-menettelyä noudattaen. Lain säännöstä voidaan pitää malliesimerkkinä siirtymästä absoluuttisen hallitsijan suvereenisuudesta kansansuvereenisuuteen. Toinen konkreettinen esimerkki löytyy Ruotsi-Suomesta ja tarkemmin sanottuna vuoden 1789 yhdistys- ja vakuuskirjasta, jonka säätämisen myötä valtakuntaan perustettiin korkein oikeus ja ylin tuomiovalta erotettiin kuninkaan armahdusvallasta. Vuoden 1809 hallitusmuodossa puolestaan säädettiin, että kuninkaan tuli armahdusasioissa hankkia korkeimman oikeuden lausunto.

Foucault tuskin kiistäisi näitä huomautuksia, mutta pitäisi samalla kyseisiä murroskohtia epäkiinnostavina. Ne eivät vaikuttaisi hänen tulkintaansa juridis-

²⁷ Foucault 1994, s. 175–189.

diskursiivisen vallankäytön pitkästä linjasta – itse asiassa ne vain tukisivat tätä tulkintaa. Näyttäisi siltä, ettei Foucault’n jatkuvuusteesin kritiikki johda kovinkaan pitkälle. Kritiikki on epäoikeudenmukaista, koska Foucault oli kiinnostunut etupäässä modernin yhteiskunnan vallankäytön tekniikoista ja niiden historiallisista kehitysvaiheista. Foucault’n genealoginen tutkimus oli ennen kaikkea ”nykyisyyden historiaa”. Häntä kiinnosti esimerkiksi vankilainstituution historiallinen kehitys vain siinä määrin kuin se teki ymmärrettäväksi tämän päivän vankiloissa harjoitettavan ihmiskehon poliittisen teknologian.²⁸ Foucault’n tarkoituksena ei toisin sanoen ollut löytää historiallisen muutoksen taustalla mahdollisesti vallitsevia lainmukaisuuksia tai tietyn historiallisen ajanjakson todellista merkitystä.²⁹ Genealogisesta tutkimusotteesta seuraa, että Foucault’n oikeutta koskenut tarkastelunäkökulma oli niin yleinen kuin se oli. Juridis-diskursiivisen vallan representaatio pysyi Foucault’n omaksumalla yleisellä tarkastelutasolla muuttumattomana keskiajalta moderniin.³⁰

2.2 YHTEISKUNTAKÄSITYKSEN KRITIIKKI

Vaikka jatkuvuusteesiä kohtaan onkin edellä mainituista syistä vaikea esittää historiallista kritiikkiä, ei Foucault’n yhteiskuntateoreettinen lähtökohta ole suinkaan immuuni kritiikille. Tällä kritiikillä on toki heijastuksensa myös juuri käsiteltyyn historiantutkimukselliseen kritiikkiin. Foucault’n yhteiskuntateoreettinen lähtökohta ei nimittäin voi olla vaikuttamatta siihen tapaan, jolla hän tulkitsee historiallisia lähteitä. Muun muassa Jürgen Habermas on kirjoittanut, että tarkastelepa Foucault sitten hulluuden, seksuaalisuuden tai rangaistusten historiaa, niin keskiajan, renessanssin ja klassismin aikakauden valtamuodostelmat viittaavat jatkuvasti nykyhetken (modernin) kurinpitovaltaan ja biopolitiikkaan.³¹ Foucault sivuuttaa oikeuden kehitystä koskevat kysymykset juuri tästä syystä. Oikeus on Foucault’lle relevantti ainoastaan ”alistamismekanismien alkuunpanijana”, kuten hän itse toteaa.³² Habermas jatkaa, että kun Foucault siirtää analyysinsä modernille aikakaudelle, ”hän ei enää lainkaan kiinnitä huomiota rikosoikeuteen tai siihen *oikeuteen* joka säätelee rikosprosessia”.³³ Tuori on todennut samansuuntaisesti, että ”Foucault’n oikeuskäsitysten tietty yksipuolisuus ilmentää koko hänen yhteiskunta-analyysinsä tiettyä yksipuolisuutta”.³⁴

²⁸ Foucault 1980, s. 38–39.

²⁹ Dreyfus & Rabinow 1982, s. 118–125.

³⁰ Tuori 2002, s. 25.

³¹ Habermas 1988, s. 325–327.

³² Foucault 1994, s. 178.

³³ Habermas 1988, s. 340.

³⁴ Tuori 2002, s. 25.

Sekä Habermas että Tuori kritisoivat Foucault'ta tietynasteisesta reduktionismista. Foucault'lla sosiaalinen toiminta näyttäytyy viime kädessä strategisena toimintana, jota ohjaa "vallan tahto". Kun kaikki inhimillinen toiminta palaute-taan valtaan, jäävät sellaiset yksilöiden sosiaaliseen kanssakäymiseen vaikutta-vat elementit kuin oikeus ja moraali tarkastelun ulkopuolelle. Habermasin esittämän kritiikin lähtökohtana toimii luonnollisesti hänen oma kommunikatiivisen järjen teoriasa, jossa juuri oikeudelle on modernissa yhteiskunnassa varattu merkittävä rooli "elämismaailman kolonisaatiota" ehkäisevä tekijänä.³⁵

Yleisen yhteiskuntateoriaa koskevan kritiikin ohella myös rikosoikeuden tai lähinnä rangaistusjärjestelmien historiaa käsittelevässä tutkimuskirjallisuudes-sa on esitetty kritiikkiä Foucault'n eurooppalaisen rangaistusjärjestelmien muutosanalyyysiä kohtaan. Kritiikin pontimina on nimenomaan Foucault'n valtaa yksipuolisesti korostava yhteiskuntateoria. Yksi nimekkäimmistä kriiti-koista lienee Pieter Spierenburg, joka on selittänyt rangaistusjärjestelmien muutosta varsin erilaisista lähtökohdista ja selitystekijöistä käsin kuin Fou-cault. Spierenburgin oma teoria rakentuu pitkälti Norbert Eliaksen sivilisoitu-misteorian varaan.³⁶

Ennen kuin tarkastellaan Spierenburgin esittämää kritiikkiä, on syytä selos-taa lyhyesti Foucault'n näkemystä rangaistusjärjestelmän muutoksen syistä. Foucault ajoittaa muutoksen 1760- ja 1840-lukujen väliselle ajanjaksolle.³⁷ Foucault'n mukaan tuon ajanjakson kuluessa luovuttiin julmista ja julkisista kuoleman- ja ruumiinrangaistuksista ja siirryttiin vapausrangaistuksen käyt-töön. 1800-luvun jälkimmäiselle puoliskolle tultaessa vankila oli syrjäyttänyt mestauslavan. Foucault näkee muutoksen taustalla sellaiset suuret yhteiskun-nalliset ilmiöt kuten väestönkasvu, elintason kohoaminen ja modernin kapita-lismin synty. Foucault'n mukaan yhteiskunnan sosiaalisten ja taloudellisten mullistusten myötä vanha juridis-poliittiselle valtakäsitykselle rakentunut ran-gausjärjestelmä ei enää kyennyt vastaamaan muutosten mukanaan tuomiin uudentyyppisiin haasteisiin kuten esimerkiksi varkausrikosten määrälliseen kasvuun. Vanha repressiojärjestelmä osoittautui yksinkertaisesti tehottomaksi. Tästä tarpeesta kehittyi Foucault'n mukaan uusi poliittinen ekonomia, joka perustui kurinpidolliselle teknologialle ja ihmistieteellisille diskursseille. Fou-cault painottaa, että rangaistusjärjestelmien reformi ei suinkaan johtunut "asen-nemuutoksista, herkistymisestä".³⁸

Foucault'n analyysiä eurooppalaisten rangaistusjärjestelmien muutoksesta voidaan luonnehtia ainakin osittain funktionalistiseksi. Foucault selittää muutosta eri aikakausien rangaistusjärjestelmien toimivuudesta käsin. Koska

³⁵ Habermas 1988, s. 336–340 ja Tuori 2002, s. 32.

³⁶ Spierenburg 1984, s. ix–x.

³⁷ Foucault 1980, s. 19.

³⁸ Foucault 1980, s. 85–103.

ancien régime aikaiset rangaistukset eivät enää pystyneet täyttämään tehtäväänsä, ne korvaantuivat tehokkaammilla kontrolli- ja rangaistusmekanismeilla. Analyysin funktionaalisuus tulee esiin myös siinä kohdin, kun Foucault käsittelee väitettä modernin vankilanjärjestelmän epäonnistumisesta. Foucault’n kuuluisa väitehan kuuluu, ettei vankila ole suinkaan epäonnistunut, sillä sen kätkeytyä tarkoituksena on tuottaa suhteellisen vaaratonta ja poliittisesti hyödyllistä ”lainrikkojuutta”, jota pystytään hallitsemaan ja joka suuntaan huomion pois suuremmista sosiaalis-taloudellisista epäkohdista.³⁹

Spierenburg on kritisoinut Foucault’ta sekä metodologisista että teoreettisista lähtökohdista käsin. Hän on muun muassa esittänyt, että rangaistusten lievenemisessä on kyse pitkäkestoisemmasta kehityskulusta, joka alkoi jo 1600-luvulla. Tuolloin nimittäin tapahtui huomattava lasku julkisten ja julmien ruumiinrangaistusten määrässä samanaikaisesti, kun erilaisten ojennuslaitosten määrä kasvoi. Spierenburgin mukaan Foucault ei tutkinut riittävällä tavalla itse muutosprosessia, vaan esitti muutoksen liian nopeana, murroksenomaisena. Lisäksi Spierenburg arvostelee Foucault’ta siitä, että hänen tekemänsä havainnot eivät perustu riittävään arkistomateriaaliin. Kun Foucault esimerkiksi esittää arvioita mestauslavaspektaakkeliin yhteydessä syntyneiden levottomuuksien määrällisistä muutoksista, hänen tietonsa nojaavat yksinomaan aihetta käsitelleeseen pamflettikirjallisuuteen eikä esimerkiksi tuomioistuinasikirjoihin tai muihin virallisiin asiakirjoihin.⁴⁰

Spierenburgin oman tulkinnan mukaan eurooppalaisten rangaistusjärjestelmien lieventyminen selittyy mentaliteettien muutoksilla. Tässä kohdin hän omaksuu juuri päinvastaisen kannan Foucault’hon verrattuna. Spierenburgin mukaan muutoksen taustalla vaikutti 1600-luvulta alkunsa saanut yleisen tason mentaliteettien muutos, jonka myötä eurooppalaisten ihmisten keskinäinen kanssakäyminen ”privatisoitui”. Tietyt aikaisemmin julkisiksi koetut sosiaaliset ja kulttuuriset tavat siirtyivät pois kanssaihminen näköpiiristä. Näin kävi myös rangaistuksille. Kehitys sai alkunsa ylemmistä sosiaaliluokista, mutta levisi kansallisvaltiokehityksen myötä myös alimpiin sosiaaliluokkiin 1800-luvun kuluessa. Spierenburgin mukaan mentaliteettien muutos kytkeytyy suuriin rakenteellisiin muutoksiin kuten kansallisvaltioiden syntyyn. Kansallisvaltiot onnistuivat stabilisoimaan yhteiskunnalliset olosuhteet sosiaalisen ja alueellisen integraation kautta siinä määrin, että julmat rangaistukset kävivät tarpeettomiksi.⁴¹

Spierenburg syyttää Foucault’ta yksipuolisuudesta, kun Foucault palauttaa rangaistusjärjestelmien muutoksen yksinomaan haluun tehostaa kontrollia. Spierenburg kirjoittaa, etteivät pyrkimykset tehostaa kontrollia ja ihmisten ”ko-

³⁹ Foucault 1980, s. 307–322.

⁴⁰ Spierenburg 1984, s. 108 ja 200. Ks. Foucault 1980, s. 68–77.

⁴¹ Spierenburg 1984, s. 200–207.

honnut herkkyyttä” teloituksia kohtaan poissulje toisiaan muutosta selittävinä tekijöinä. Tarve kontrolloida on aina ollut olemassa, mutta muutokset itse kontrollikeinoissa selittyvät Spierenburgin mukaan mentaliteettien muutosten kautta.⁴²

Myös David Garland – pitkälti juuri Spierenburgin esittämä kritiikki mielessään – on kirjoittanut, että Foucault’n teosta *Tarkkailla ja rangaista* ei tulisiakaan pitää ensisijaisesti historiallisen tutkimuksena vaan pikemminkin yhdenlaisen sosiaalisen teorian esittelynä ja kulttuurikritiikkinä. Sellaisenaankin ymmärrettyinä se on kuitenkin liian yksipuolinen. Rikollisten rankaisemiseen osana sosiaalista toimintaa liittyy Garlandin mukaan aina moraali ja tunteet, joille Foucault’n funktionalistinen tulkinta ei tunnu jättävän juurikaan sijaa.⁴³

Garland itse pyrkii hahmottelemaan teoriaa, jossa rangaistusta ei ymmärrettäisi yksinomaan politiikan, moraalien tai talouden näkökulmasta. Garland tarkastelee rikosoikeudellista rangaistusta kompleksina sosiaalisena instituutiona, joka kietoutuu yhteen valtiollisen vallankäytön, kollektiivisen moraalien, emotiontien, talouden, kulttuurin ja oikeuden kanssa. Garlandin mukaan mikä tahansa yritys luoda kaiken kattava rangaistusteoria perustuu väärinkäsitykselle rikosoikeudellisen rangaistuksen luonteesta.⁴⁴

Garlandin mukaan tässä suhteessa myös Foucault’n rangaistusjärjestelmän muutosanalyysi vaatii täydentämistä tulkinnoilla, jotka nimenomaan painottavat rangaistuksen moraalisia ja emotionaalisia elementtejä. Foucault’n analyysin vahva anti on kuitenkin siinä, että se purkaa itse rankaisemiskäytäntöjä ja paljastaa, kuinka valta ja tieto nivoutuvat toisiinsa erilaisten rangaistustekniikoiden yhteydessä. Foucault osoitti, että rankaisemisella on myös sisäinen suhde valtaan sen sijaan, että rangaistus nähtäisiin pelkästään vallankäytön instrumenttina.⁴⁵

Yhteenvetona Foucault’n perusteesejä kohtaan esitetystä kritiikistä todettakoon, että vaikka Foucault katsoikin kirjoittavansa ennen kaikkea nykyisyyden historiaa, se ei mielestäni tarkoita, etteikö hänen historian tulkintoihinsa voisi kohdistaa kritiikkiä. Vaikka pidän norminantovaltaa ja valtiokäsitystä koskevan jatkuvuusteesin arvostelua pitkälti epäoikeudenmukaisena, katson sen sijaan, että Foucault’n *Tarkkailla ja rangaista* -kirjassaan esittämä analyysi rangaistusjärjestelmän kehityksestä on ongelmallinen. Yhdyn siihen esitettyyn kritiikkiin, jonka mukaan Foucault’n modernia koskevan yhteiskuntateorian yksipuolisuus vääristää hänen tulkintaansa *ancien régime*n aikaisesta rikosoikeudesta ja kontrollimekanismeista. Vaikuttaa siltä, ettei nykyisyyden historia ei voi välttyä ottamasta kantaa kysymyksiin menneisyyden ilmiöiden luonteesta ja historial-

⁴² Spierenburg 1984, s. 184.

⁴³ Garland 1991, s. 157–175.

⁴⁴ Garland 1991, s. 277–292.

⁴⁵ Garland 1991, s. 151–155.

listen muutosten syistä. *Tarkkailla ja rangaista* -kirja sisältää selkeän dynaamis-temporaalisen ulottuvuuden Foucault'n verratessa esimodernia ja modernia rangaistusjärjestelmää keskenään. Tästä syystä Foucault joutuu määrittelemään, millaiseksi hän käsitti esimodernin rikosoikeuden. Foucault joutuu ottamaan kantaa myös kysymykseen, miksi moderni kurinpitovalta ilmestyi vanhan juridis-diskursiivisen vallan rinnalle. Näin hän tekee, kun hän toteaa vanhan vallan modaliteetin perustuneen "väärälle ekonomialle". Kyse on tulkintani mukaan ainakin implisiittisellä tasolla muutosta koskevasta selityksestä, varsinkin kun Foucault erikseen toteaa, ettei kehitystä voida selittää mentaliteettien muutoksella. Näin todetessaan hän viittaa suoraan muihin, kilpaileviin selitysmalleihin.

Kuten luvun alussa totesin, pidän Foucault'n rangaistusjärjestelmän muutosanalyysia sen puutteista huolimatta hedelmällisenä lähtökohtana tarkasteltaessa armahdusoikeutta ja sen käyttöä 1800-luvun Suomessa. Seuraavassa siirrytäänkin tarkastelemaan sitä, miten Foucault'n analyysi auttaa ymmärtämään tutki-
maani ilmiötä. Oma tutkimukseni armahdusoikeuden historiasta tarjoaa mahdollisuuden kritisoida ja täydentää Foucault'n yksipuoliseksi ja reduktionistiseksi leimattua käsitystä rikosoikeuden sekä rangaistusjärjestelmien historiasta.

3 Armahdusoikeuden juridis-moraalinen ulottuvuus

Foucault viittaa *Tarkkailla ja rangaista* -kirjassaan muutamassa kohdin kuninkaan armahdusoikeuteen. Hän nostaa kuninkaan armahdusoikeuden esille kuvattaen *ancien régime*n aikaisen rikosoikeuden ja yleisemminkin oikeudenkäytön epäkohtia. Foucault'n mukaan 1700-luvun kuluessa oikeudenkäyttöä kohtaan oli alettu esittää yhä suurempaa arvostelua. Sitä syytettiin muun muassa mielivaltaisuudesta: tuomarinvirat olivat kaupan, tuomioistuineläin oli seka-va monine päällekkäisine tuomioistuimisine sekä -piireineen ja kuningas pystyi milloin tahansa puuttumaan henkilökohtaisesti tai edustajansa välityksellä oikeudenkäyttöön. Liittyen viimeksi mainittuun epäkohtaan Foucault kirjoittaa, että ”kuningasvalta saattoi puuttua toimintaan ja suorastaan estää oikeuden säännönmukaisen ja lahjomattoman kulun armahduksilla tai rangaistusten lievennyksillä tai sitten vaikuttamalla neuvoston jäseniin tai painostamalla suoraan tuomareita”.⁴⁶

Foucault'n mukaan tämänkaltaisissa tapauksissa kyse oli ”vääristä vallan ekonomiasta”. Ranskassa suuren vallankumouksen yhteydessä toteutettu rikosoikeuden uudistus tulisikin nähdä ensisijassa ”rankaisuvallan uudelleenjärjestelyyn tähtääväksi strategiaksi”. Foucault kirjoittaa, että tosiasiallisena tavoitteena oli muuttaa kyseinen valta ”entistä säännönmukaisemmaksi, tehokkaammaksi, johdonmukaisemmaksi ja vaikutuksiltaan yksilöidymmäksi”. Toisin sanoen oli lisättävä ”rankaisuvallan vaikutusta ja samalla saatava se halvemmaksi kustannuksiltaan (mikä tarkoitti sen irrottamista omaisuusjärjestelmästä, ostamisesta ja myymisestä lopettamalla virkojen ja tuomioistuinten päätösten kauppa), ja halvemmaksi poliittisesti (eristämällä sen kuningasvallan mielivaltaisuudesta).”⁴⁷

Foucault'lle kuninkaan armahdusvalta oli siten yksi absolutismin ajan vallankäytön tehottomuuden symboleista. Hänelle armahdusoikeus näyttäytyi mielivaltaisena, epäjohdonmukaisena, epäsäännöllisenä ja tehottomana; se keskeytti oikeuden säännönmukaisen kulun.

Foucault'n tulkinta ei kuitenkaan vastaa tutkimukseni keskeisiä havaintoja. Näkemykseni mukaan Foucault ymmärsi väärin armahdusoikeuden luonteen ja roolin osana *ancien régime*n oikeudenkäyttöä. Väärinymmärryksen syyt ovat samat, joita käsiteltiin Foucault'ta kohtaan esitetyn kritiikin yhteydessä. Ensin-

⁴⁶ Foucault 1980, s. 91–92.

⁴⁷ Foucault 1980, s. 92–94.

näkään Foucault ei esittänyt käsityksensä tueksi lainkaan empiiristä todistusaineistoa. Toisekseen Foucault'n käsitys on seurausta hänen yksipuolisesta valta-teoriastaan. Habermashan väitti, että Foucault tarkasteli historiallisia epookkeja liiaksi modernin aikakauden tehokkaan kurinpitovallan modaliteetin kautta. Tämän osoittamiseksi on syytä kerrata edellisten lukujen keskeiset havainnot.

Ensinnäkin keisarin armahdusoikeuden käytöstä autonomian ajan Suomessa ei löytynyt lainkaan merkkejä mielivallasta. Päinvastoin, armahdusoikeuden käyttö oli hyvinkin säännönmukaista ja lisäksi sitä säänneltiin hyvin suurelta osin oikeudellisin säädöksin. Tärkein näistä säädöksistä oli Nikolai I:n vuonna 1826 antama julistus, jossa keisari lupasi, ettei suurruhtinaskunnassa tulisi enää panemaan täytäntöön ainuttakaan kuolemanrangaistusta, ellei rikos ollut kohdistunut valtakunnan turvallisuuteen tai majesteettiin itseensä. Säännös merkitsi käytännössä kuolemanrangaistuksesta luopumista.

Muita merkittäviä armahduskäytäntöä määrittäneitä säädöksiä oli vuonna 1856 keisarin antama päätös, jossa määriteltiin, millä edellytyksin vapausrangaistukseen tuomittuja rikollisia voitiin armahtaa siirtolaisiksi Siperiaan. Päätöksellä vahvistettiin käytäntö, joka oli vähitellen muodostunut vuoden 1848 julistuksen myötä. Julistuksessa karkotusrangaistuksen käyttöala oli laajennettu koskemaan rikoksista pitkäaikaisiin vapausrangaistuksiin ja irtolaisuudesta työrangaistuksiin tuomittuja. Tuomion pituudesta riippuen anojan oli tullut suorittaa rangaistuksestaan tietty vähimmäisosuus, olla sopivan ikäinen (ei liian nuori eikä liian vanha) ja riittävän hyvässä fyysisessä kunnossa kes-tääkseen matkan rasituksen. Vuoden 1856 säännöstä noudatettiin hyvin tark-kaan armonanomuksia ratkaistaessa.

Kolmas tärkeä säädös oli vuoden 1859 asetus, jossa säädettiin, että senaatin oikeusosastolla oli oikeus muuttaa tuomitun anomuksesta raippa- tai vitsaran-gaistus vesileipävankeudeksi taikka julkinen kirkkorangaistus yksityiseksi ri-piksi, jos anomuksen tueksi löytyi ”vaikuttavia syitä”. Kuten tutkimuksen em-piirisestä aineistosta voitiin havaita, asetuksella oli suuri käytännöllinen merki-tys vuoden 1881 aineistossa, sillä tuolloin muunnettiin kaikkiaan 77 henkilön ruumiinrangaistus vesileipävankeudeksi. Neljäs säännös oli vuoden 1889 RTA:n 2:13 §, jossa päätös ehdonalaiseen vapauteen päästämisestä oli annettu niin ikään oikeusosastolle.

Luetellut säädökset ja niihin perustuva armahduskäytäntö kertovat siitä, että armahdusoikeus autonomian ajan Suomessa oli kaikkea muuta kuin mielival-tainen, epäsäännöllinen tai tehoton instituutio, joka olisi keskeyttänyt oikeu-denhoidon normaalin kulun. Sen sijaan armahdusoikeus tulee ymmärtää olen-naiseksi osaksi esimodernia rikosoikeusjärjestelmää eikä siihen nähden ulko-puoliseksi tekijäksi. Hallitsijan armahdusoikeuden säännönmukaisella käytöllä rikoslainkäytössä pystyttiin ottamaan huomioon seikkoja, joista rikoslainsä-dännössä ei oltu säädetty tai haluttu säädellä. Armahdusoikeus oli keskeinen osa rangaistuksen mittaamiskoneistoa. Armahdusoikeudella lievennettiin liian

ankarina pidettyjä rangaistuksia ja sen puitteissa otettiin huomioon myös rikosoikeudellisen syyllisyysarviointiin liittyviä seikkoja. Lisäksi rikosoikeus modernisoitui ensivaiheessa pitkälti nimenomaan armahdusoikeuden kautta.

Onko Foucault'n armahdusoikeuskäsitystä kohtaan esittämäni sittenkään perusteltua? Foucault'n mukaanhan uusi kurinpidollisille tekniikoille perustunut vallan modaliteetti oli jo lyönyt itsensä läpi Euroopassa 1800-luvun puoliväliin tultaessa. Rangaistusjärjestelmien muutos ei todennäköisesti voinut olla vaikuttamatta myös armahdusoikeuden muotoon ja sisältöön. Ehkä uudelle biovallalle ominainen säännönmukaisuus oli jo ehtinyt alkaa vaikuttaa armahdusoikeuden käyttöön myös Suomessa. Kysymys on toisin sanoen siitä, voidaanko 1800-luvun Suomen laskea kuuluvan osaksi *ancien régime* aikakautta, jota yksinvaltainen hallitusmuoto ja ankara rikosoikeusjärjestelmä määrittivät?

Asetettuun kysymykseen pitäisi ehkä vastata kyllä ja ei. Läpi koko 1800-luvun Venäjä oli kiistatta autokraattisesti hallittu valtio. Keisari oli yksinvaltiainen, jonka katsottiin hallitsevan Jumalan armosta. Vastoin yleiseurooppalaista kehitystä ajatus perustuslaillisesta monarkiasta ei heijastunut hallitusmuotoon tai hallintokulttuuriin 1800-luvun Venäjällä, vaikka aihe nousikin keskusteluissa esille Aleksanteri I:n ja II:n reformimyrönteisillä hallituskausilla. Toisaalta keisareiden yksinvalta oli kuitenkin monessa suhteessa näennäistä, sillä varsinkin vuosisadan loppua kohden hallitsemisen välineenä toiminut byrokratia onnistui saavuttamaan varsin itsenäisen aseman. Seppo Tiihonen on luonnehtinut 1800-luvun Venäjän hallitsemismallia patrimonialiseksi byrokratismiksi.⁴⁸

Tuonaikaisen Venäjän luonnehtiminen pelkästään autokratiaksi ei siten anna täysin oikeaa kuvaa Suomen suurruhtinaskunnasta osana valtakuntaa. Suomen virkakoneisto oli nimittäin varsin itsenäinen venäläiseen hallintoon nähden. Kenraalikuvernööri vastasi Suomen asioista ja toimistaan suoraan keisarille. Hallinnollisen itsenäisyyden ohella Suomen lainsäädäntö oli erillinen suhteessa Venäjän lainsäädäntöön. Vaikka keisarilla olikin ylin lainsäädäntövalta myös Suomen suurruhtinaskunnassa, Suomessa kuitenkin säilyivät läpi autonomian ajan voimassa Ruotsin vallan aikaiset lait.⁴⁹ Kustavilaisten perustuslakien asema tosin jäi epäselväksi, vaikka Aleksanteri II vuonna 1863 pidettyjen valtiopäivien avajaispuheessa osittain tunnustikin vuoden 1772 hallitusmuodon ja 1789 yhdistys- ja vakuuskirjan. Tunnustamisen taustalla sanotaan olleen halu rauhoittaa liberaaleja vallankumouksellisia virtauksia. Suomen valtiollista tai poliittista asemaa tunnustus ei kuitenkaan muuttanut, sillä kyseiset perustuslait heijastivat varsin yksinvaltaista hallitusmuotoa. Kiista perustuslakien asemasta ja merkityksestä ei suinkaan päättynyt tähän, vaan se leimasi suomalaisten vuosisadan loppupuolella käymää ”oikeustaistelua”.⁵⁰

⁴⁸ Tiihonen 1994, s. 214–232.

⁴⁹ Pulma 1987, s. 374–383.

⁵⁰ Jussila 1969, s. 222–236.

Vaikka Suomi siten pysyikin tiukasti osana keisarien autokraattisesti hallitsemaa Venäjää, suomalaisen virkamiehistön itsenäinen asema ja valtiopäivätoiminnan elpyminen takasivat sen, että useilla oikeuden aloilla lainsäädännön ja oikeudenkäytön modernisoitumiseen tähdänneet reformit lopulta onnistuivat. Muun muassa taloudellisen lainsäädännön alaan kuuluvia uudistuksia toteutettiin runsaasti vuosisadan jälkimmäisellä puoliskolla sekä hallinnollista että lainsäädännöllistä tietä.⁵¹ Prosessioikeuden alalla puolestaan legaalinen todistusteoria sai väistyä 1850- ja 1860-luvuilla muuttuneen oikeuskäytännön myötä; ratkaisevassa asemassa oli ylempien tuomioistuinten tuomarikunta.⁵² Jo valistuksen kaudelta alkunsa saaneet eurooppalaiset reformiaatteet saivat Suomessa käytännön vaikutuksensa suurelta osin juuri virkamiehistön kautta.

Rikosoikeusjärjestelmän modernisoituminen, joka ajoittui niin ikään 1800-luvulle, heijastaa myös omalla tavallaan Suomen ambivalenttia herruusjärjestelmää. Yhtäältä rikosoikeuden modernisoituminen alkoi keisarin itsensä aloitteesta, kun kuolemanrangaistuksista luovuttiin vuonna 1826. Toisaalta vastuu rikosoikeuden lopullisesta ja varsinaisesta modernisoimisesta jäi pitkälti suomalaisten rikoslainoppineiden, virkamiesten ja valtiomiesten vastuulle 1800-luvun jälkimmäisellä puoliskolla. Jos Nikolai I:n uudistusta leimasivat vielä ainakin osittain asutus- ja työvoimapolitiittiset näkökohdat, niin suomalaislähtiöisten reformien taustalla lienevät selkeämmin vaikuttaneet valistuksen aatteet.

Sama kaksijakaisuus heijastuu myös armahdusoikeutta koskevasta kehityksestä. Vaikka kaikki armahdusoikeuteen liittyneet ja sen käyttöä ohjanneet säädökset olivatkin lähtöisin keisarilta, niin samanaikaisesti keisari kuitenkin delegoi armahdusvaltaansa yhä enenevässä määrin senaatin oikeusosastolle. Kun vielä vuoden 1809 ohjesäännössä armahdusvalta kuului yksinomaan keisarille, niin jo vuoden 1826 asetuksessa/julistuksessa säädettiin, että oikeusosastolla oli oikeus hylätä muiden kuin kuolemanrangaistukseen tai kunnianmenetykseen tuomittujen armonanomuksia. Ratkaisuvallan siirtoa voidaan tältä osin pitää merkittävänä. Lisäksi irtolaisten tekemät armonanomukset jätettiin kokonaisuudessaan oikeusosaston päätäntävaltaan. Vuoden 1859 asetuksella oikeusosastolle annettiin valta hylätä myös kunnianmenetykseen tuomitun rikollisen armonanomus sekä anomuksesta muuntaa ruumiinrangaistus vesi-leipävankeudeksi ja julkinen kirkkorangaistus yksityiseksi ripiksi. Viimein vuoden 1889 RTA:ssa senaatin oikeusosastolle annettiin valta hyväksyä tai hylätä ehdonalaiseen vapauteen anoneiden henkilöiden anomukset.

Vaikka armahdusoikeuden käyttö 1800-luvun Suomessa oli siis varsin suuressa määrin oikeudellisin säädöksin säänneltyä ja oikeudelliselle viranomaiselle delegoitua vallankäyttöä, väitän, ettei se poikennut olennaisessa määrin

⁵¹ Ks. Kekkonen 1987.

⁵² Ks. Pihlajamäki 1997.

edellisten vuosisatojen armahdusoikeuden käytöstä Ruotsi-Suomessa, Saksassa tai Ranskassa. Väitteeni perustuu neljään kirjan toisessa luvussa esille tulleen seikkaan, jotka liittyvät kaikki toisiinsa.

Ensinnäkin hallitsijan ylin tuomiovalta ja armahdusvalta käsitettiin hyvin pitkälle uudelle ajalle saman vallan kahdeksi eri ulottuvuudeksi. Esimerkiksi Saksassa erottelu kyseisten elementtien välillä tehtiin vasta 1600-luvun lopulla, kun oikeustieteellisessä kirjallisuudessa ruvettiin hallitsijan lainlieventämisvallan yhteydessä puhumaan erikseen oikeudenmukaisuus- ja armeliaisuussyistä (*causae justitiae* ja *causae gratiae*). Erottelu tuomareiden lainlievennysvallan ja hallitsijan armahdusvallan välillä kirjattiin 1700-luvulla lakeihin kuten esimerkiksi Itävallan vuoden 1787 rikoslakiin *Constitutio Criminalis Josephinaan*.⁵³ Ranskassa puolestaan aina vallankumoukseen saakka kuninkaat myönsivät erityyppisiä armahduskirjeitä, joita kutsuttiin yleisnimellä *lettres de justice*. Niiden joukkoon luettiin muun muassa sellaiset kirjeet kuin *lettres de rémission*, *lettres de pardon* ja *lettres de d'abolition*. Kaikilla näillä oli sama funktio: lieventää delegoidun lainkäyttövallan ankaruutta.⁵⁴ Myös Ruotsi-Suomessa armahdusvalta ja tuomiovalta olivat pitkään kytköksissä toisiinsa. Kuten Thunander kirjoittaa, 1600-luvun Ruotsi-Suomessa kuninkaan lainkäyttövallan yhteydessä puhuttiin kuninkaan oikeudesta tuomita armoon vedoten.⁵⁵ Onkin sanottu, että kuninkaan armahdusoikeus erkaantui ylimmästä tuomiovallasta vasta vuoden 1772 hallitusmuodossa, jossa säädettiin, että oikeusasiat käsiteltiin oikeusrevisiossa ja armonanomukset kuuluivat puolestaan yksin kuninkaalle. Käsitys toistettiin korkeimman oikeudelle annetuissa ohjeissa, kun se perustettiin vuonna 1789.⁵⁶

Toinen seikka, joka tukee väitettäni, liittyy armahdusoikeutta koskeneeseen doktriiniin. Hallitsijoiden armahdusvaltaa ei doktriinitasolla katsottu suinkaan rajattomaksi, vaan sen käytölle esitettiin tiettyjä ehtoja. Esimerkiksi saksalaisissa varhaisen uuden ajan oikeustieteellisissä kirjoituksissa katsottiin, että hallitsijat eivät voineet myöntää armahduksia tietyistä törkeiksi katsotuista rikoksista kuten murha, jumalanpilkka ja aviorikos. Lisäksi armahdukselle tuli löytyä hyväksyttäviä syitä. Tällaiseksi katsottiin muun muassa alaikäisyys ja tuottamuksellisuus. Vaikka maallistumiskehityksen seurauksena 1700-luvun kuluessa osa luetelluista rajoituksista menetti merkitystään, niin jo samaisen vuosisadan aikana armahdusoikeus alettiin valistusajattelun vaikutuksesta ymmärtää yhä enemmän oikeudenmukaisuuden toteuttamisvälineenä. Se liitettiin muun muassa kohtuuteen (*aequitas*).⁵⁷ Jälkimmäinen käsitys asetti siten puo-

⁵³ Brückner 2001, s. 68.

⁵⁴ Esmein 1968, s. 245–250 ja 523 ja Carbasse 1990, s. 127–129.

⁵⁵ Thunander 1993, s. 196.

⁵⁶ Rydin 1861, s. 22–23 ja Nelson 1953, s. 11.

⁵⁷ Brückner 2001, s. 74–79.

lestaan omat yleisluontoiset rajoitteensa armahdusoikeuden käytölle. Niin luonnonoikeusajattelijoiden (esimerkiksi Pufendorf) kuin valistusajattelijoidenkin (esimerkiksi Beccaria) keskeinen vaatimus oli, ettei armahdusoikeutta tullut käyttää mielivallan välineenä. Voidaan sanoa, että armahdusoikeuden käyttöä on hyvin varhaisista ajoista lähtien pyritty doktriinitasolla rajoittamaan.

Ruotsi-Suomessa myöhempi luonnonoikeus- ja valistusajattelu heijastui esimerkiksi Nehrmanin armahdusoikeuden käyttöä koskeneista käsityksistä. Vaikka hän kirjoittikin, ettei armahdusoikeutta saanut käyttää Jumalaa vihostuttavalla tavalla, niin hän esitti myös, että armahdusoikeuden käytölle oli löydettävä ”hyviä syitä” ja että oikein käytettynä se koituisi ”yleiseksi hyödyksi”. Nehrman ei toisin sanoen hänkään ollut sitä mieltä, että kuninkaan armahdusoikeus olisi ollut rajoittamaton.⁵⁸ Ruotsi-Suomen 1600-luvun armahduskäytännön tarkastelu puolestaan on osoittanut, ettei armahduksia todellakaan myönnetty tärkeiksi katsotuista teoista kuten murhasta, jumalanpilkasta ja maanpetoksesta.⁵⁹

Kolmanneksi sekä armahdusoikeutta koskenut doktriini että armahduskäytäntö osoittavat, etteivät hallitsijat voineet myöntää rikoksen tekijälle armahdusta asianomistajan oikeudellisista vaateista. Saksassa uuden ajan alun oikeustieteellisessä kirjallisuudessa esitettiin käsityksiä, joiden mukaan armahduksella ei saanut loukata uhrin tai hänen omaistensa oikeutta korvaukseen.⁶⁰ Ranskassa puolestaan kuninkaan myöntämät armahduskirjeethän (*lettres de rémission*) joutuivat käymään läpi eräänlaisen ratifiointimenettelyn (*entérinement*), jossa loukatulle osapuolelle varattiin mahdollisuus tarkastaa, oliko syytetyn kuninkaalle kertoma ”armahdustarina” totuudenmukainen.⁶¹ Samaa menettelyä sovellettiin Alankomaissa.⁶²

Myös Ruotsi-Suomessa asianomistajan asema armahdusasioissa oli pitkään vahva. 1600-luvun lopulla annetuissa kuninkaallisissa kirjeissä ja päätöksissä todettiin, ettei kuninkaan rikolliselle myöntämä armahdus koskenut asianomistajan osuutta sakosta.⁶³ Vielä niinkin myöhään kuin 1804 Kustaa IV Aadolf antoi erääseen armonanomukseen ratkaisun, jossa todettiin, ettei armahdus koskenut asianomistajan osuutta, jos hän tulisi sitä vaatimaan.⁶⁴ Merkkejä asianomistajan vahvasta asemasta löytyi myös tämän tutkimuksen empiirisestä aineistosta. Esimerkiksi vuoden 1841 tapausten joukossa oli armonanomus, jossa kuolemantuottamuksesta ”täyteen miessakkoon” (*full mansbot*) tuomittu henkilö anoi väärän laintulkinnan perusteella sakon muuttamista ”puolikkaa-

⁵⁸ Nehrman 1759, XVI, 2 ja 4§.

⁵⁹ Olin 1934, s. 824.

⁶⁰ Brückner 2001, s. 71–74.

⁶¹ Davis 1987, s. 10–11.

⁶² de Schepper 1999, s. 241–242.

⁶³ Winroth 1889, s. 91.

⁶⁴ Wedberg 1922, s. 31.

seen miessakkoon” (*half mansbot*). Keisari myöntyi anomukseen oikeusosaston ehdottamalla tavalla; anoja vapautettiin sakkorangaistuksen sisältämästä kruunun osuudesta.⁶⁵ Myös vuoden 1861 aineistosta löytyi anomus, jossa neljä rauhanvalarikoksesta tuomittua henkilöä anoi heille tuomitun rangaistusajan lyhentämistä. Keisari hyväksyi anomuksen oikeusosaston puollon mukaisesti. Oikeusosasto oli perustellut puoltoaan muun muassa sillä, että rikoksen uhri oli jo saanut hyvityksen.⁶⁶ Lisäksi autonomian ajalla annetuissa armahdusplakateissa säädettiin, että keisarin myöntämä armahdus sellaisille rikollisille, joita ei oltu vielä tuomittu, ei vaikuttanut asianomistajien oikeuksiin.

Asianomistajan oikeus osuuteen sakosta menetti merkityksensä vasta vuoden 1889 rikoslain tultua voimaan, sillä siihen sisällytettiin uudet vahingonkorvausoikeudelliset säännöksensä. Tosin asianomistaja oli menettänyt tiettyjen rikosten kohdalla oikeutensa sakko-osuuteen jo vuoden 1866 osittaisuudistuksen yhteydessä.⁶⁷ Kun sakkorangaistuksen vahingonkorvausoikeudellisesta ulottuvuudesta luovuttiin, samalla katkaistiin asianomistajien ja armahdusoikeuden välinen kytkös.

Neljänneksi armahdusoikeutta käytettiin nimenomaan siksi, että haluttiin lieventää liian ankarina pidettyjä rangaistuksia ja/tai ottaa syyllisyyteen liittyvät seikat huomioon. Eberhard Schmidtin mukaan Saksassa keskiajalla ”armo-tuomioinstituutiota” (*Richten nach Gnade*) käytettiin nimenomaan näihin taroituksiin.⁶⁸ Ja kuten toisen argumentin yhteydessä mainittiin, 1600-luvun doktriinissa tuottamuksellisuus katsottiin hyväksyttäväksi syyksi myöntää armahdus. Ranskan suureen vallankumoukseen asti käytössä olleilla armahduskirjeillä (*lettres de rémission*) otettiin tapporikosten yhteydessä nimenomaan huomioon syyksiluettavuuteen liittyneitä seikkoja kuten tuottamuksellisuus ja itsepuolustus.⁶⁹ Davis esitti 1500-luvun Ranskan armahdustarinoita käsittelevässä tutkimuksessaan, että vuosien 1564–1580 välisenä aikana kaikkiaan 83,5 % itsepuolustukseen/hätävarjeluun henkirikosjutuissa vedonneista anojista armahdettiin.⁷⁰

Myös autonomian ajan armonanomuksista löytyy viitteitä syyllisyyšnäkökohtien huomioon ottamisesta nimenomaan armahdusteitse. Vuoden 1821 aineistoon sisältyy yhteensä kuusi taposta kuolemanrangaistukseen tuomitun tekemää armonanomusta. Kaikki he vetosivat anomuksissaan rikoksenteko-olosuhteisiin – siihen, että rikos oli tehty humalan aiheuttamassa tiedottomassa tilassa, pikaistuksissa riidan päätteeksi tai itsepuolustukseksi. Heistä armahdet-

⁶⁵ Pag. 553/1841 Teckeman.

⁶⁶ Pag. 211/1861 Kotila ym..

⁶⁷ Kivivuori 1969, s. 154–156.

⁶⁸ Schmidt 1983, s. 69.

⁶⁹ Carbasse 1990, s. 127–128.

⁷⁰ Davis 1987, s. 51.

tiin kolme, ja päätökset perusteltiin joko ”lieventäviin asianhaaroihin” tai sitten itsepuolustukseen viitaten.⁷¹ Vastaavasti kolmen osalta anomukset hylättiin ja kuolemanrangaistus mitä luultavimmin pantiin täytäntöön.⁷²

Vaikka vuoden 1826 asetuksessa säädettiin, että keisari tulisi vastedes armahdamaan kaikki kuolemanrangaistuksiin tuomitut – pois lukien tietyistä valtiotirikoksista tuomitut – niin vuosien 1841 ja 1861 aineistossa taposta kuolemaantuomitut vetosivat armonanomuksissaan edelleen muun muassa lieventäviin asiahaaroihin. Jos senaatin oikeusosasto oli puoltanut taposta tuomittujen anomuksia tai päätnyt äänestysratkaisuun, jossa edes vähemmistö oli omaksunut myönteisen kannan, niin keisarikin perusteli ratkaisunsa lieventäviin asianhaaroihin vedoten.⁷³ Jos sen sijaan kyseiset armonanomukset oli alistettu keisarille ilman puoltoa, niin keisari tyytyi perustelemaan myönteiset päätöksensä pelkästään ”suosioista ja armosta” -fraasilla.⁷⁴ Oikeusosaston puollollahan oli se vaikutus, että anojan kuolemanrangaistus muunnettiin kotimaassa suoritettavaksi elinkautiseksi linnoitustyöksi. Sen sijaan ilman puoltoa jääneet lähetettiin Siperiaan. Vuoden 1881 aineistossa ei enää esiintynyt taposta kuolemanrangaistukseen tuomittujen armonanomuksia, sillä kuolemanrangaistuksestahan luovuttiin tapporikosten osalta vuonna 1870, kun rikoslain osittaisuudistusta merkinneet asetukset tulivat voimaan.

Mielenkiintoista on huomata, että vaikka vuoden 1826 asetuksen jälkeen kaikki taposta kuolemanrangaistukseen tuomitut armahdettiin, silti armahdusasioiden ratkaisumenettelyssä erotettiin toisistaan ne, jotka armahdettiin lieventävien asianhaarojen perusteella ja ne, jotka armahdettiin pelkästä armosta. Tämä seikka tukee yllä esittämääni väitettä, että armahdusoikeus ymmärrettiin vielä 1800-luvulla kuten aikaisempinakin vuosisatoina osaksi rikosoikeudenkäyttöä. Toki armahduksia voitiin myöntää muistakin esimerkiksi poliittisista vaikutteista, mutta vaikuttaa siltä, että hallitsijan armahdusoikeutta on Euroopan oikeushistoriassa aina käytetty *pääasiallisesti* rangaistusten lieventämistarcoituksessa ja jopa varsin säännönmukaisella tavalla.

Autonomisessa Suomessa armahdusoikeutta käytettiin niin kuolemanrangaistuksia kuin ruumiin- ja häpeärangaistuksia muunnettaessa. Keisarin ja oikeusosaston harjoittama armahduskäytäntö nivoutui näin ollen olennaisella tavalla monisatavuotiseen eurooppalaiseen rikosoikeustraditioon.

Myös itse armonanomukset tukevat väitettä. Vaikka armonanomusten joukkoon mahtuikin jonkin verran anomuksia, joissa anoja oli tyytynyt vetoamaan

⁷¹ Pag. 40/1821 Wiljakainen; pag. 127/1821 Michelsson; pag. 216/1821 Ask.

⁷² Pag. 89/1821 Miettinen; pag. 127/1821 Eliasson; pag. 197/1821 Lager.

⁷³ Pag. Pag. 266/1861 Mäntylä; pag. 311/1861 Renfors; pag. 402/1861 Lindberg.

⁷⁴ Pag. 78/1841 Reinikainen; pag. 314/1841 Eld; pag. 392/1841 Tuorila; pag. 138/1861 Sippola; pag. 208/1861 Ahl; pag. 209/1861 Wit; pag. 278/1861 Thomasson; pag. 302/1861 Bredbacka; pag. 357/1861 Knut.

keisarin suosioon ja armoon, ne muodostivat varsin pienen ryhmän. Valtaosassa anomuksia sen sijaan vedottiin johonkin perusteeseen. Osa näistä perusteista viittasi suoraan armahdusasioissa annettuihin säädöksiin, osa taas oikeuskäytäntöön tai -tajuntaan. Anojat eivät siten olleet foucault’laisittain ajateltuina subjekteja, vaan myös *oikeussubjekteja*, jotka tuntuivat tiedostavan ”omat oikeutensa”. Selvä esimerkki tästä olivat tuottamukselliseen tappoon syyllistyneet, jotka tiesivät vedota itsepuolustukseen tai äkkipikaisuuteen.

Yhteenvetona todettakoon, että niin autonomian ajan kuin sitä edeltäneidenkin vuosisatojen armahdusoikeudesta ja sen käytöstä esittämäni havainnot oikeuttavat mielestäni kritisoimaan Foucault’n käsitystä *ancien régime*n armahdusoikeuden luonteesta ja rikosoikeusjärjestelmästä ylipäänsä. Armahdusoikeus ei ollut rikosoikeudenkäytön ulkopuolinen elementti, vaan orgaaninen osa sitä. Armahdusoikeudella oli merkittävä rooli rangaistusten lieventäjänä, syyllisyyskysymyksiä huomioon otettaessa sekä yksittäistapauksellista oikeudenmukaisuutta etsittäessä. Armahdusoikeus oli siten olennainen osa rangaistusten mittaamiskoneistoa. Koska keskiajan ja varhaisen uuden ajan lakikokoelmiin sisällytetyt rangaistukset olivat absoluuttisia ja ne koettiin osittain liian ankariksi, armahdusoikeutta tarvittiin lieventämään rikosoikeuden pahimpia epäkohtia.

Vaikka armahdusoikeus olikin uudelle ajalle tultaessa muotoutunut hallitsijoiden yksinoikeudeksi, se ei suinkaan tarkoittanut, että sitä olisi käytetty satunnaisesti ja mielivaltaisesti. Väärinkäytöksiäkin toki tapahtui, mutta näyttää siltä, että armahdusoikeuden käyttö on aina ollut enemmän tai vähemmän säännönmukaista. Säännönmukaisuuteen vaikutti muun muassa se, että armahdusoikeuden tosiasialliseen käyttöön osallistui muitakin, etupäässä juristikoulutuksen saaneita tahoja. Lisäksi armahdusoikeuden käyttö on aina ollut doktriinitasolla rajoitettua. Sillä on aina pyritty oikeudenmukaisuuteen.

Foucault’n virheellinen käsitys armahdusoikeuden luonteesta lienee seurausta kahdesta seikasta. Yhtäältä hänellä ei liene ollut käytettävissään armahdusoikeuden käyttöä tarkastelleita empiirisiä tutkimuksia, eikä hän liioin itsekään näytä tutkineen aihetta. Toisekseen Foucault’n käsitys lienee seurausta hänen yksipuoliseksi moititusta valtateoriastaan. Niin Habermas ja Tuori kuin Spierenburg ja Garlandkin ovat moittineet Foucault’ta tästä. Ehkäpä Foucault’n moderniin liiaksi sidottu näkökulma sai hänet ymmärtämään myös *ancien régime*n aikaisen armahdusoikeuden luonteen väärin. Tältä osin Foucault’n käsitys vaatii oikaisemista.

Esittämäni kritiikki ei kuitenkaan tarkoita sitä, etteikö hänen teoriansa olisi monilta muilta osin käyttökelpoinen. Viittaa tässä David Garlandiin, jonka mukaan Foucault’n analyysin vahvuus on siinä, että se purkaa *modernin* yhteiskunnan rankaisemiskäytäntöjä ja paljastaa, kuinka valta ja tieto nivoutuvat toisiinsa erilaisten rangaistustekniikoiden yhteydessä. Foucault osoitti, että rankaisemisella on myös sisäinen suhde valtaan sen sijaan, että rangaistus

nähtäisiin pelkästään vallankäytön instrumenttina.⁷⁵ Seuraavaksi siirrytäänkin tarkastelemaan, onko autonomian ajan armahduskäytännöstä tunnistettavissa piirteitä, jotka voitaisiin ymmärtää Foucault'n määrittelemän, modernille ominaisen biovallan merkityksessä.

⁷⁵ Garland 1991, s. 151–155.

4 Armahdusoikeus ja biovalta

4.1 BIOVALLAN KÄSITE

Jos Foucault'n käyttämästä terminologiasta halutaan osoittaa yksi ainoa moderni vastinpari tai "vastatermi" esimodernin juridis-poliittiselle vallalle, niin se olisi ilman muuta "biovalta". Tuo käsite pitää sisällään niin kurinpitovallalle tyypilliset anatomis-poliittiset tekniikat ja biopolitiikalle ominaiset diskurssit kuin hallinnon ja hallintomentaliteetin (*gouvernementalité*) käsitteisiin kuuluvat taktiikat ja niille tyypillisen poliittisen diskurssinkin. Biovallan elementit on lueteltu tässä siinä kronologisessa järjestyksessä, jossa Foucault ne esitti. Kuten Tuori kirjoittaa, Foucault'n tarkastelunäkökulma laajeni vaiheittain alkaen yksilötasosta ja siirtyen väestötason kautta viimein valtiotasolle saakka.⁷⁶

Tarkastelu onkin syytä aloittaa Foucault'n *Tarkkailla ja rangaista* -teoksesta, jossa hän pyrkii kuvaamaan ja analysoimaan modernille yhteiskunnalle tyypillisiä kurinpidollista tekniikoita. Foucault'n mukaan kyseinen ihmiskehon hallitsemiseen tähdännyt teknologia löi itsensä läpi 1700- ja 1800-luvun puolivälisenä ajanjaksona. Uudella vallan mikrofysiikalla oli tietenkin pitempiäaikaisemmat juuret esimerkiksi keskiajan luostareissa ja varhaisen uuden ajan armeijoissa, mutta kyseisen ajanjakson kuluessa ne onnistuivat levittäytymään laajalle yhteiskuntaan kattaen samalla yhä useampia yhteiskunnallisen toiminnan alueita. Vaikka Foucault tarkasteleekin kirjassaan ensisijaisesti rikosoikeudellisten rangaistusjärjestelmien kurinpidollistumista, hän painottaa, että samat mekanismit levittäytyivät kouluihin, oppilaitoksiin, sairaaloihin, kasarmeihin, työpaikoille, tehtaisiin, jne.⁷⁷

Muutoksen taustalla vaikuttivat Foucault'n mukaan muun muassa väestönkasvun seurauksena syntynyt ongelma irtaimesta väestönosasta sekä teollistumisen myötä tapahtunut tuotantokoneiston laajentuminen. Ihmisten ja pääoman kasaantuminen edellyttivät toimia, joiden avulla tuotantojärjestelmästä saataisiin mahdollisimman tehokas. Tuotannon teknologiset vaatimukset edellyttivät tiettyjä kurinpidollisia tekniikoita ja kurinpidolliset tekniikat puolestaan tehosivat tuotantoa. Foucault'n mukaan "[k]umpikin teki toisen mahdolliseksi ja tarpeelliseksi, ja kumpikin oli mallina toiselle". Kurinpitovallan mekanismeja ei kuitenkaan sinänsä johdettu mistään, vaan "sulautuivat sisältä käsin koneistojen tuottavaan tehokkuuteen". Sosiaalisten ja taloudellisten muutosten lisäksi kurinpitotekniikat kytkeytyvät sekä juridis-poliittisen sfäärin kehitykseen että

⁷⁶ Tuori 2002, s. 3.

⁷⁷ Foucault 1980, s. 12–20 ja 155–162.

uusien tieteiden syntyyn. Kurinpitovalta nimittäin osuu ajallisesti yhteen sekä yhdenvertaisuuden ja vapauden periaatteille rakentuvan liberaalin oikeuden että uusien ihmistieteiden kuten esimerkiksi psykiatrian, psykologian ja kriminologian synnyn kanssa. Näitä käsitellään hieman enemmän jäljempänä.⁷⁸

Entäpä mistä yksittäisistä tekniikoista koko kurinpidollinen teknologia sitten oikein muodostui? Foucault mainitsee kolme suurempaa kokonaisuutta: hierarkkinen valvonta, normaalistava rangaistus ja tutkinta. Kurinpitovallalle on luonteenomaista ensinnäkin toiminnan valvonta. Toiminnan tehokkuus ja asetettujen päämäärien saavuttaminen edellyttävät toiminnan jatkuvaa tarkkailua. Yksilöt on alistettu alati valvovan katseen alaisuuteen. Valvonta on lisäksi järjestetty siten, että toiminnalliset yksiköt valvovat toisiaan. Yksiköiden jäsenten keskuudesta valitaan valvojia tarkkailemaan toisten toimintaa ja suorituksia, ylävalvojia puolestaan valvomaan alavalvojien toimintaa, jne. Foucault piti Jeremy Benthamin (1748–1832) kehittämää *Panopticonia* malliesimerkkinä ”koneesta”, jonka avulla oli mahdollista luoda jatkuva läpinäkyvyyden tila.⁷⁹

Toisena ”tehokkaan koulumisen keinona” Foucault mainitsi normaalistavan rangaistuksen. Toisin kuin juridis-poliittisessa vallankäytössä rankaiseminen ei enää perustu koston, vaan rankaisemisen tarkoituksena on parantaminen, poikkeavuuden vähentäminen ja normaalistaminen. Rankaisemisen avulla yksilö yritetään saada vastaamaan mahdollisimman suuressa määrin ”normia”. Tavoitteen saavuttamiseksi rangaistus perustuukin usein toistolle – harjoituksen kautta normaalksi. Järjestelmä ei kuitenkaan perustu yksin rankaisemiselle, vaan siihen sisältyy olennaisena osana erilaiset palkitsemisjärjestelmät. Hyvin tehdystä työstä tai menestyksellisestä oppimisesta palkitaan etenemisellä hierarkiassa. Normin valta on modernin yhteiskunnan uusi laki.⁸⁰

Kolmas kurinpidollinen mekanismi on tutkinta. Siinä hierarkkinen valvonta ja normaalistava rangaistus yhdistyvät toisiinsa. Tutkinnassa jokainen yksilö vedetään juridis-poliittisen vallankäytön varjoista näkyvyyden tilaan, jossa subjektista tulee objekti. Tutkinnan myötä yksilö vedetään ”dokumentaariseen kenttään”, joka rakentuu kattavista ja pikkutarkoista arkistoista. Dokumentoinnin tuloksena yksilöistä tulee ”tapauksia”, joita koskeva tieto on vaivattomasti löydettävissä arkistoista. Foucault’n mukaan juuri arkistointia voidaan pitää ihmistieteiden lähtökohtana. Nimenomaan tutkinnassa uudet ihmistieteet ja kurinpitovalta liittyvät yhteen. Esimerkiksi kriminologia ei olisi mahdollista ilman yksittäisten rikollisten elämänvaiheiden tarkkaa muistiin kirjaamista. Tutkinnassa tieto ja valta kietoutuvat tiiviillä tavalla toisiinsa. Tutkinta tuottaa yksilöitä koskevaa tietoa, jota hyödynnetään heidän kontrolloimisessaan.⁸¹

⁷⁸ Foucault 1980, s. 245–257.

⁷⁹ Foucault 1980, s. 193–200 ja 225–231.

⁸⁰ Foucault 1980, s. 200–208.

⁸¹ Foucault 1980, s. 208–217.

Foucault'n mukaan mainitut kurinpidolliset tekniikat liittyvät olennaisesti saman aikakauden sosiaalis-taloudelliseen kehitykseen. Hierarkkisen valvonnan, normaalistavan rangaistuksen ja tutkinnan avulla ihmiskehoista oli mahdollista ”tuottaa” aivan uudentyyppistä yksilöllisyyttä. Tilan ja ajan jaottelun, valvonnan, rankaisemisen, palkitsemisen, toiston, harjoitusten ja ylöskirjaamisen tuloksena syntyy yksilöllisyyttä, joka on yhdellä kertaa solumaista, orgaanista, geneettistä ja kombinatorista. Armeijan ideaalimalli soveltui mainiosti myös tehtaisiin ja oppilaitoksiin. Tavoitteena oli niin tuotannon kuin oppimisenkin tehokkuus.⁸²

Foucault laajensi tarkastelunäkökulmaansa heti seuraavana vuonna (1976) ilmestyneessä teoksessaan *Seksuaalisuuden historia 1. Tiedontahto*. Hän siirtyi yksilöihin kohdistuneiden kurinpitomenetelmien analyysistä kokonaisten väestöjen kontrolloimiseksi kehittyneiden diskurssien analyysiin – ”ihmisruumiin anatomis-poliittisista tekniikoista väestön biopolitiikkaan”. Foucault ei suinkaan nähnyt kyseisiä ulottuvuuksia toisilleen vastakkaisina, vaan ne olivat ”pikemminkin kaksi kehityksen napaa, jotka kokonainen välittävien suhteiden verkosto liittää toisiinsa”. Ne ovat molemmat osia 1800-luvulla rakentuneesta valtateknologiasta, jota Foucault nimitti ”biovallaksi”.⁸³

Foucault analysoi väestön biopolitiikan kehitystä seksuaalisuutta käsitelleen diskurssin kautta. Viktoriaanista vuosisataa (1800-luku) on perinteisesti luonnehdittu seksuaalisen repression aikakaudeksi. Verrattuna edellisiin vuosisatoihin, jolloin seksuaalisuus oli ollut enemmän tai vähemmän avointa ja monella tapaa luonnollista, seksuaalisuus katosi 1800-luvulla pois julkisesta tilasta. Seksuaalisuus rajoitettiin laillisesti vihittyjen avioparien makuuhuoneisiin ja siitä tuli puhtaasti lisääntymisväline. Muunlaisesta seksuaalisesta käyttäytymisestä tuli epänormaalia ja rangaistavaa. Mutta oliko todellakin näin? Päinvastoin – Foucault pyrkii kirjassaan osoittamaan, että itse asiassa milloinkaan aikaisemmin ei seksuaalisuudesta oltu puhuttu yhtä paljon kuin 1800-luvulla.⁸⁴

Foucault liitti seksuaalisuutta käsitelleen diskurssin voimistumisen sellaisiin suuriin yhteiskunnallisiin mullistuksiin kuin teollistumiseen, moderniin kapitalismiin ja väestönkasvuun – samoihin tekijöihin, jotka oli jo tuotu esille *Tarkkailla ja rangaista* -teoksessa. Vapaa ja nautinnollinen seksuaalisuus oli ristiriidassa ”yleisen ja intensiivisen työimperatiivin kanssa”. Lisäksi hallitukset alkoivat ymmärtää, etteivät ne olleet enää ”tekemisissä ainoastaan alamaisten – vaan ’väestön’ kanssa”. Väestöön ja sen hallintaan liittyivät muun muassa syntyvyys, kuolleisuus, elinikä, hedelmällisyys, terveydentila, sairastavuus, ravintotottumukset ja asuminen. Tärkeää osaa väestön hallitsemisessa näytteli

⁸² Foucault 1980, s. 189–191.

⁸³ Foucault 1998a, s. 99–100.

⁸⁴ Foucault 1998a, s. 11–18.

nimenomaan seksuaalisuutta koskenut diskurssi. Valtion hallitsemisen kannalta oli tärkeää, että seksuaalisuus otettiin haltuun.⁸⁵

Foucault käsitteli samaa teemaa kuitenkin painotetummin valtion hallinnoimisen näkökulmasta käsin muun muassa artikkelissaan *La 'gouvernementalité'*. Kuten edellä jo mainittiin, siinä Foucault tarkasteli 1500-luvun lopulla syntynyttä uudentyyppistä valtion hallinnoimista koskenutta käsitystä, jossa hallinnoiminen ei enää määrittynyt hallitsija–alamainen-suhteen kautta, vaan ”asioiden” hallitsemisen kautta. Asioilla viitattiin juuri syntyvyyden, kuolleisuuden, sairastavuuden, jne. kaltaisiin ilmiöihin.⁸⁶

Myös seksuaalisuus voidaan kiistatta lukea yhdeksi valtion hallinnoimisen kohteiksi joutuneista asioista. Seksuaalisuuden teeman ympärille rakentui kokonainen joukko diskursseja, jotka kaikki tähtäsivät väestön ja yksilöiden kontrolliin. Kyseisissä diskursseissa valta ja tieto kietoutuivat toisiinsa; Foucault puhuikin *scientia sexualiksesta*. Seksuaalisuutta erittelevä tiede ja siihen liittyvät ”tunnustukselliset” käytännöt muodostuivat useista vallankäytön strategioista, joita kaikkia määritti vallan- ja tiedontahto. Tuollaisina strategioina Foucault mainitsee neljä 1700-luvulta lähtien tunnistettavissa olevaa kokonaisuutta: naisen ruumiin hysterisointi, lapsen sukupuolisuuden pedagogisointi, lisääntymiskäyttäytymisen sosialisointi ja perverssin nautinnon psykiatrisointi. Kaikissa näissä oli kyse seksuaalisuuden tuottamisesta – ei suinkaan sen represiosista.⁸⁷

Biovalta siis muodostuu kurinpidollisista tekniikoista ja väestön hallinnoimista koskevista diskursseista. Entä mikä on biovallan suhde juridis-poliittisen vallan modaliteettiin? Foucault kirjoitti, että siinä missä juridis-diskursiivinen valta asettaa kiellon, poissulkee, sensuroi ja on siten luonteeltaan negatiivista, siinä biovalta ottaa yksilön vaikutuspiirinsä häntä muokaten ja haluttuja tuloksia tuottaen. Biovalta on luonteeltaan positiivista. Kun juridis-diskursiivisen vallan modaliteetissa vallan ymmärretään kuuluvan jollekulle, sen ymmärretään suuntautuvan ylhäältä alaspäin ja se nähdään irralliseksi muista yhteiskunnallisista (esimerkiksi taloudellisista) suhteista, niin biovallan matriisissa puolestaan valtaa ei voi omistaa, valta suuntautuu pikemminkin alhaalta ylöspäin ja valta muodostaa verkoston, joka läpäisee kaikki muut yhteiskunnalliset suhteet.⁸⁸

Uusi biovallan modaliteetti ei suinkaan korvannut tai syrjäyttänyt juridis-diskursiivista valtaa, vaan soluttautui sille ominaisten mekanismien ja diskursiivien joukkoon samalla muuttaen niitä. Foucault’n mukaan esimerkiksi nykyajan rikosoikeus ”hakee oikeutuksensa vain viittaamalla jatkuvasti muualle, ei itseensä, siirtämällä rikoksen yhä uudestaan ei-juridisten järjestelmien piiriin”.

⁸⁵ Foucault 1998a, s. 13, 24–25 ja 32.

⁸⁶ Foucault 1994, s. 635–657.

⁸⁷ Foucault 1998a, s. 43–59 ja 76–84.

⁸⁸ Foucault 1998a, s. 61–72.

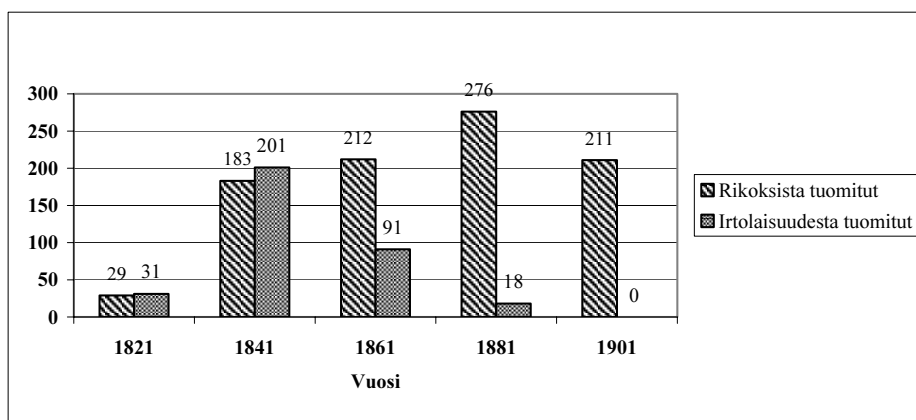
Tuomioistuinten rinnalle on noussut erityyppisiä ”aputuomioistuimia”, joissa muun muassa psykiatrit, huoltoviranomaiset ja vankeinhoitoviranomaiset jakavat omia tuomioitaan määrittäen jälkikäteen rikostuomioistuinten langettamia varsinaisia rangaistuksia. Ne tuottavat jatkuvasti uutta tietoa rikollisuudesta ja rikollisista.⁸⁹

Foucault puhuu kurinpitoteknologiasta ”vastaoikeutena”. Kurinpitomenetelmiä – kuten biovaltaa yleensäkin – ei tule ymmärtää oikeuslaitoksen ala-alueeksi, jonka tehtävänä olisi ainoastaan täydentää esimerkiksi rikosoikeudellisia rangaistusjärjestelmiä. Kurinpitovalta pikemminkin ”vääristää” sopimukseen idealle perustuvaa liberaalia oikeusajattelua, sillä kurinpidolliset mekanismit luovat yksilöiden välille suhteen, joka perustuu sopimusvapauden sijasta erilaisille pakotteille.⁹⁰

4.2 AUTONOMIAN AJAN ARMAHDUSKÄYTÄNNÖN BIOVALTAULOTTUVUUS 1: IRTOLAISET

Kun tarkastellaan armahdusoikeuden ja sen käytön historiaa autonomian ajalta Foucault’n biovaltaa koskevan luonnehdinnan valossa, niin ainakin kaksi seikkaa nousee esiin. Ensimmäinen liittyy irtolaisuudesta tuomittujen suhteellisesti suureen osuuteen kaikista armonanomuksen tehneistä henkilöistä vuosien 1841 ja 1861 aineistoissa. Irtolaisten osuus kyseisinä vuosina vaihteli vuoden 1841 yli puolesta otosvuoden 1861 vajaaseen kolmannekseen. Tarkemmat luvut on koottu alla olevaan taulukkoon n:o 7.

Taulukko 7. Rikoksista ja irtolaisuudesta tuomittujen armonanojen määrät

⁸⁹ Foucault 1980, s. 27–30.

⁹⁰ Foucault 1980, s. 251.

Kolmannessa luvussa selitettiin sitä, miksi irtolaisuudesta pakkotyöhön määrättyjen osuus oli sekä lukumääräisesti että suhteellisesti niin suuri vuosien 1841 ja 1861 armonanojista. Irtolaisten määrän kasvu oli seurausta yleisestä 1800-luvun yleisestä väestönkasvusta, joka kohdistui suhteellisesti voimakkaimmin irtaimen väestönosaan. Maatalouden harjoittamisen edellytykset kaventuivat, eikä teollisuus vielä pystynyt tarjoamaan riittävästi korvaavia työpaikkoja. Näistä syistä yleiseen työhön tuomittujen irtolaisten määrä kasvoi, ja koska työnsaantimahdollisuudet pysyivät heikkoina, moni heistä joutui anomaan armoa päästäkseen vapaaksi.

Ilmiötä voidaan yrittää lähestyä myös Foucault'n biovaltaskeeman avulla. Foucault'ta lainaten voidaan väittää, että väestön ja varsinkin tilattoman väestönosan nopea kasvu 1800-luvun Suomessa merkitsi uuden "väestöä koskeneen ongelman syntymistä". Selvänä murroskohtana voidaan pitää 1830-lukua, jota vaivasi vuoden 1832 kova kato- ja koleravuosi sekä vuosien 1835–1837 kato-vuodet. Vaikeudet saivat irtaimen maaseutuväestön liikkeelle. Ongelma tiedotettiin pian, sillä se näkyi saman tien 1830-luvun sanomalehtikirjoittelussa sekä 1840-luvulla alkaen maaherrojen kertomuksissa. Vielä tuolloin ei kuitenkaan havaittu ongelman rakenteellisia taustasyitä, vaan sorruttiin helposti syyllistämään köyhiä.⁹¹

Tilattoman väestönosan kasvu tai pikemminkin siihen liittyen rikollisuuden, irtolaisuuden ja maankiertäjyyden lisääntyminen koettiin yhteiskuntarauhaa ja turvallisuutta uhkaaviksi tekijöiksi, joille tuli tehdä jotain. Kyseinen ongelma oli kuitenkin autonomisen Suomen viranomaisille ylivoimainen hallittavaksi 1800-luvun ensimmäisellä puoliskolla, sillä tuolloin ei ollut vielä olemassa valtiovetoista modernia työ- ja/tai sosiaalipolitiikkaa, vaan työttömien kuten myös köyhien, vanhusten, orpojen ja sairaiden auttaminen oli edellisten vuosisatojen tapaan patriarkaalisille alistus- ja holhoussuhteille rakentuneiden paikallisyhteisöjen vastuulla.⁹²

Vaikka "väestön hallinta" perustuikin vielä pääosin traditionaalisille keinoille, irtolaisuudesta tuomittujen henkilöiden armonanomusten käsittelystä on mielestäni tunnistettavissa piirteitä, jotka kertovat iduillaan olleesta biovallan modaliteetista. Vielä vuoden 1821 aineistossa irtolaisten tekemien armonanomusten absoluuttinen määrä oli verrattain pieni: 31. Näistä hyväksyttiin ainoastaan 2 ja hylättiin 21 (lopun olivat rauenneet tai jätetty tutkittavaksi ottamatta). Kuten edellisessä luvussa mainittiin, tapausten vähäisen määrän vuoksi on mahdotonta esittää arvioita ratkaisujen tosiasiallisista perusteista. Hyväksyttyjen ja hylättyjen anomusten joukossa oli asiakirjojen perusteella arvioituna täysin identtisiä tapauksia. Vähäinen hyväksyttyjen anomusten määrä viittaa

⁹¹ Haatanen 1968, s. 54–59.

⁹² Pulma 1992, s. 191–192.

myös siihen, ettei irtolaisuus ollut vielä siinä määrin suuri ongelma, etteikö heitä olisi voitu pitää yleisessä työssä.

Mutta tilanne oli mitä ilmeisimmin muuttunut vuoteen 1841 tultaessa. Tästä kertoo irtolaisten tekemien anomusten suuri määrä ja verrattain korkea armahamisprosentti. Osovuoden 1841 irtolaisten suuri absoluuttinen määrä mahdollistaakin sen arvioinnin, millä tosiasiallisilla perusteilla anomukset hyväksyttiin ja hylättiin. Hylkäävät päätökset kun perusteltiin lyhyesti vakiofraasilla: ”ei löydetty syitä anomuksen tueksi” tai sitten niitä ei perusteltu lainkaan. Keskeinen tekemäni havainto oli, että ratkaisevaksi päätöskriteeriksi senaatin oikeusosaston armahduskäytännössä muodostui anojan elämäntausta tuomiota edeltäneeltä ajalta. Jos anojalla oli taustalla aikaisempia irtolais- tai rikostuomioita, niin hänen armonanomuksensa menestymismahdollisuudet olivat heikkommat. Tämä tarkoitti sitä, että hän joutui suorittamaan yleistä työrangaistustaan selkeästi pidemmän aikaa kuin ensikertalaiset (ks. liitetaulukot 1 ja 2).

Verrattuna vuoden 1821 tilanteeseen yleiseen työhön tuomittujen irtolaisten määrä oli vuoteen 1841 tultaessa luultavasti kasvanut liian suureksi, että linnoituksilla sekä työ- ja ojennuslaitoksissa olisi voitu odottaa irtolaisten normaalia vapautumista eli laillisen suojeluksen löytymistä. Kaikkiaan irtolaisten tekemästä 210 armonanomuksesta vuonna 1841 hyväksyttiin 61 eli vajaa kolmannes. Oikeusosasto perusteli myönteisiä ratkaisujaan viitaten yhtäältä anojan hyvään käytökseen ja toisaalta suoritetun ajan pituuteen, mutta kuten sanottu, ratkaisevammaksi näyttää muodostuneen anojan irtolais- ja/tai rikostausta.

Tilanne oli jälleen muuttunut vuoteen 1861 tultaessa. Irtolaisten suhteellinen osuus armonanojista oli pienentynyt (91/212), mutta toisaalta suurin osan irtolaisanojista armahdettiin (76). Muutos selittyy pitkälti sillä, että vuodesta 1848 lähtien myös irtolaisia oli ruvettu armahtamaan siirtolaisiksi Siperiaan. Karkotusrangaistuksen käyttöönotto toimi helpottavana tekijänä maamme rangaistuslaitosjärjestelmän kehnoon tilanteeseen nähden. Sen avulla pystyttiin purkamaan pahimmat paineet, joita väestönkasvun myötä lisääntynyt rikollisuus ja irtolaisuus olivat luoneet linnoituksille, vankiloille sekä työ- ja ojennuslaitoksille. Vuosien 1848 ja 1886 välisenä aikana kaikkiaan 1110 irtolaista armahdettiin siirtolaisiksi Siperiaan. Tilastollinen piikki esiintyy juuri ennen vuotta 1861, sillä vuosina 1855–1858 Siperiaan lähetettiin yhteensä 367 irtolaista eli suunnilleen kolmasosa kaikista sinne armahdetuista irtolaisista.⁹³

Ratkaistaessa vuonna 1861 irtolaisten tekemiä armonanomuksia päästä siirtolaisiksi Siperiaan enää ei näytetä kiinnittäneen huomiota heidän aiempaan irtolais- ja/tai rikoshistoriaan. Armahduksen saamiseksi riitti, että anoja oli sopivan ikäinen ja riittävän hyvässä fyysisessä kunnossa kestääkseen matkan rasituksen ja elättääkseen itsensä työllä.

⁹³ Juntunen 1983, s. 54–56 ja 191.

Vuoden 1881 aineistossa ei irtolaisia sitten juuri enää esiintynyt ja vuoden 1901 kohdalla ei lainkaan. Suurin yksittäinen selitystekijä lienee vuoden 1865 irtolaisasetus, jossa irtolaisuuden määritelmää kavennettiin huomattavasti. Enää ei työtä tai palveluspaikkaa vailla olevia katsottu irtolaisiksi, vaan ainoastaan pahatapainen elämä täytti irtolaisuuden tunnusmerkistön. Muutoksen taustalla lienee vaikuttanut ensinnäkin se, että itsellisten määrä oli noussut niin suureksi, ettei heitä yksinkertaisesti olisi voitukaan sijoittaa vuosipalvelukseen. Eikä heitä kaikkia ei voitu myöskään määritellä irtolaisiksi ja sijoittaa työ- ja ojennuslaitoksiin. Toisekseen samoihin aikoihin oltiin uudistamassa elinkeinolainsäädäntöä liberaalimpaan suuntaan, mihin nähden laillinen suojelujärjestelmä vaikutti vanhakantaiselta ja ristiriitaiselta.⁹⁴

Mainituilla lainsäädännöllisillä uudistuksilla ei kuitenkaan ollut tosiasiallista vaikutusta kyseiseen ongelmaan. Köyhien ja työtä vailla olevien määrä pysyi edelleen korkeana. Niillä ainoastaan poistettiin lainsäädännölliset esteet työvoiman vapaalta liikkuvuudelta. Aiemmin irtolaisiksi katsottujen osalta lainsäädännön muutos oli tietysti siinä mielessä merkittävä, ettei heitä enää passitettu yleiseen työhön, mutta toimeentulo-ongelmaa tämäkään seikka ei ratkaissut. Jonkinasteista kehitystä parempaan tapahtui 1870-luvun alkupuolella, kun tehdas- ja sahateollisuus tarvitsivat vallinneen noususuhdanteen vuoksi lisää työvoimaa, mutta jo saman vuosikymmenen loppupuoliskolla teollistumiskehitys kääntyi laskuun. Maalaisköyhälistön ongelma alkoi vähitellen helpottaa vasta 1890-luvulta lähtien, jolloin teollisuus lähti uuteen nousuun. Maaltamuutto kaupunkiin vilkastui. Vuosien 1880 ja 1930 välisenä aikana yhteensä reilu 300 000 henkeä muutti kaupunkiin. Maaseudun liikaväestön ongelmaan toi helpotusta niin ikään siirtolaisuus, joka suuntautui etupäässä Yhdysvaltoihin. Kaiken kaikkiaan koko siirtolaiskauden aikana maasta lähti noin 380 000 suomalaista. Tosin on arvioitu, että 35–40 % Yhdysvaltoihin lähteneistä palasi myöhemmin takaisin.⁹⁵

Biovallan näkökulmasta katsottuna voidaan väittää, että koska senaatin oikeusosasto joutui irtolaisuudesta tuomittujen suuren määrän ja kehnon rangaistuslaitostilanteen vuoksi päästämään irtolaisia vapaaksi ilman että he olivat saaneet palveluspaikkaa, sen täytyi kehittää kriteerit omalle ratkaisutoiminnalleen. Oikeusosaston keskeiseksi kriteeriksi näyttää muodostuneen yleisen turvallisuuden ylläpitäminen. Oikeusosasto armahti ensisijaisesti sellaisia irtolaisia, jotka tulisivat sen suorittaman arvioinnin perusteella tulevaisuudessa todennäköisesti viettämään nuhteetonta elämää ja onnistuisivat löytämään laillisen suojeluksen. Juuri tämä piirre – tulevaisuuden ennakointi – oli Foucault'n mukaan eräs keskeisistä uuden rangaistusvallan periaatteista.

⁹⁴ Ståhlberg 1893, s. 30–32.

⁹⁵ Haatanen 1968, s. 128–141.

Käsitellessään rikosoikeuden psykiatrisointia Foucault kirjoitti, että 1800-luvun kuluessa vähä vähältä rikosoikeuteen ilmaantui uusi ”kolmas elementti”. Vanha, juridis-poliittiselle vallan modaliteetille rakentunut rikosoikeusjärjestelmä oli tunnistanut ainoastaan kaksi elementtiä: rikoksen ja rangaistuksen. Nyt niiden rinnalle ilmaantui ”rikollisen” käsite. Se oli alussa pelkkä ”kalpea haamu”, mutta 1800-luvun loppua kohden ”rikollinen” oli tärkeysjärjestyksessä ohittanut ”rikoksen”. Foucault’n mukaan alun perin siviilioikeuden piirissä vastuuta koskeneet doktriinääriset kehittämät kuten vaarantamisvastuun käsite vaikuttivat lopulta myös rikosoikeuden teorianmuodostukseen sillä seurauksella, että rikollinen alettiin nähdä ”yhteiskunnallisena riskinä”. Huomiota ruvettiin kiinnittämään pikemminkin siihen, minkälainen persoona rikollinen oli, kuin siihen, että minkä rikoksen hän oli tehnyt. Oikeudenkäynnissä tuomittavana oli teon sijasta rikollinen. Vaikkei Foucault’n mukaan muutos ollutkaan merkittävä lainsäädännön tasolla ainakaan Ranskassa, jossa se heijastui lähinnä rikoksen uusimista, tuomionlykkäämistä ja karkotusta koskevinä säännöksinä, niin sitä merkittävämpi se oli kuitenkin ajattelutapojen ja funktionaalisen tason muutoksena. Jotta moderni tuomari voi tuomita rikoksesta syytetyn, hänen tulee ennen kaikkea selvittää itselleen, minkälaisesta henkilöstä on kyse. 1800-luvun kuluessa syntyi ”vaarallisen yksilön” käsite.⁹⁶

Senaatin oikeusosaston toimintatapa irtolaisten armonanomuksia käsitellessään noudatti vuonna 1841 tulkintani mukaan pitkälti kuvatunkaltaista funktionaalista mallia. Senaatti joutui punnitsemaan, minkälainen riski kukin yksittäinen irtolainen olisi yhteiskunnalle, jos hänet armahdettaisiin ja laskettaisiin vapaaksi. Irtolaiset olivat potentiaalisia vaarallisia yksilöitä, joiden elämäntausta oli selvitettävä, ennen kuin heidän kohtalostaan voitiin päättää. Ja vaikka vuoden 1861 anomusten kohdalla ei enää näytetä kiinnittäneen huomiota irtolaisanojan taustaan, voidaan heidänkin kohdalla kuitenkin sanoa vaikuttaneen uudelle biovallalle ominainen ajattelutapa. Heidät lähetettiin kauas pois, eivätkä he näin ollen voineet muodostaa yhteiskunnallista riskiä ainakaan Suomen rajojen sisäpuolella.

Myös toinen piirre irtolaisten armahdusmenettelyssä viittaa biovallalle ominaiseen hallitsemistapaan. Armahdusasioissa armonanomukseen liitettiin linnoituksen tai ojennuslaitoksen henkilökunnan lausunnot anojan käyttäytymisestä. Vaikka niille ei näytäkään vielä annetun juurikaan merkitystä, huomionarvoista kuitenkin on, että lausunto ylipäänsä pyydettiin. Lausuntoja voidaan pitää tiettyssä mielessä historiallisena alkupisteenä sille asiantuntijavallalle ja niille aputuomioistuinjärjestelmille, jotka ovat Foucault’n mukaan tyypillisiä kurinpitovallan tekniikoille. Myös 1800-luvun alun työ- ja ojennuslaitoksille laaditut ohjesäännöt rakentuivat Foucault’n kuvaamille ja määrittelemille kurinpitovallan tekniikoille.

⁹⁶ Foucault 1994, s. 443–444 ja 457–464.

Jo Ruotsin vallan ajalta peräisin olleessa vuoden 1804 työlaitosasetuksessa ja -ohjesäännössä nimittäin edellytettiin, että irtolaisvangit oli pidettävä erillään rangaistusvangeista. Veikko Virtasen mukaan tunnusomaista ohjesäännölle oli sotilaallinen kuri: siinä edellytettiin ankaraa työpakkoa, irtolaiset ryhmiteltiin komppanioiksi, kunnostautuneet irtolaiset oli korotettava korpraaleiksi, jne. Vuoden 1839 ohjesäännössä omaksuttiin samalla tavoin mainittu erotteluperiaate. Lisäksi siinä määrättiin, että työlaitoksiin tuomitut oli käyttäytymisen perusteella ryhmiteltävä kahteen osastoon. Päivittäinen työaikataulu oli ohjesäännössä niin ikään tarkkaan jaksotettu. Ohjesääntö heijasteli selkeästi kasvatuksellisia näkökohtia.⁹⁷

Vanhanaikaisen ja suppean laitoskannan vuoksi kyseistä teknologiaa ei kuitenkaan päästy hyödyntämään. Yleiseen työhön tuomittuja miespuolisia irtolaisia säilytettiin etupäässä vanhojen linnoitusten kuten Viaporin yhteydessä toimineissa rangaistuslaitoksissa. Suurimmat epäkohdat olivat tilanahtaus ja se, että irtolaisia säilytettiin yhdessä rangaistuvankien kanssa. Naisirtolaisten osalta tilanne oli tilojen suhteen hieman parempi, sillä maastamme löytyi kaksi naisille tarkoitettua työ- ja ojennuslaitosta: Turun (1739) ja Lappeenrannan (1818) kehruhuoneet. Mutta niissäkään irtolaisia ja rangaistusvankeja ei erotettu toisistaan.⁹⁸

Useista suunnitelmista huolimatta työ- ja ojennuslaitoskantaa ei kuitenkaan saatu parannettua ja niinpä mainitut ohjesäännöt jäivät monissa kohdin kuolleiksi kirjaimiksi. Jo vuoden 1823 työ- ja ojennuslaitosreformia pohtineen komitean mietinnössä oli Helsinkiin ehdotettu rakennettavaksi amerikkalaisen sellijärjestelmän mukainen työlaitos, mutta ehdotus ei koskaan toteutunut. Rakennuskannan uusimisen esteenä toimi ennen kaikkea huono valtiontaloudellinen tila. Rahat eivät yksinkertaisesti riittäneet uusien laitosten rakentamiseen. Toimenpiteenä epäkohtien poistamiseksi käytettiinkin väliaikaisten työ- ja ojennuslaitosten rakentamista sekä yleiseen työhön tuomittujen irtolaisten käyttämistä suurissa rakennushankkeissa kuten Saimaan kanavan kaivamisessa, Hämeenlinnan rautatien rakentamisessa ja soiden kuivattamisessa.⁹⁹

Suomeen saatiin moderni rangaistuslaitosjärjestelmä vasta 1880- ja 1890-luvuilla, jolloin laitoskanta uusittiin ja siirryttiin yksinäissellijärjestelmään.¹⁰⁰ Vankilareformilla ei ollut kuitenkaan enää irtolaisten kannalta juurikaan merkitystä, sillä vuoden 1865 irtolaisasetuksen myötä irtolaisten määrä oli huomattavasti laskenut, eikä siten enää esiintynyt tarvetta suurisuuntaisille rakennushankkeille.¹⁰¹

⁹⁷ Virtanen 1943, s. 81–83 ja 94–96.

⁹⁸ Virtanen 1943, s. 80–86 ja Virtanen 1944, s. 381.

⁹⁹ Virtanen 1943, s. 84–85, 96–104 ja 109–110.

¹⁰⁰ Virtanen 1956, s. 166–167.

¹⁰¹ Virtanen 1943, s. 131–136.

4.3 IRTOLAISKONTROLLIN MYÖHEMPI KEHITYS

Totesin, että ne kriteerit, joiden mukaan irtolaisuudesta tuomittujen armonanomukset ratkaistiin, todistivat vasta iduillaan olleesta biovalta-ajattelusta. Toteamuksen tueksi on syytä lyhyesti tarkastella irtolaiskontrollin myöhempää kehitystä. Biopolitiikalle ominainen väestön hallinnoiminen pääsi nimittäin toden teolla käyntiin vasta 1870-luvulta eteenpäin, kun lukuisat uudet lainsäädäntöhankkeet näkivät päivänvalon. Taloudellisen liberalismin periaatteille rakentunut vuoden 1879 elinkeinoasetus vapautti elinkeinon harjoittamisen.¹⁰² Samana vuonna annettiin uusi vaivashoitoasetus, jossa yhtäältä vastuuta sysättiin taloudellisen liberalismin hengessä yksilölle itselleen ja toisaalta tehostettiin valtion roolia köyhäinhoidossa. Toiminnan tehostaminen valtiollisen sääntelyn kautta merkitsi samalla köyhäinhoidon oikeudellistumista.¹⁰³ Vuonna 1883 annettiin puolestaan uusi irtolaisasetus, jolla irtolaisuus irrotettiin lopullisesti elinkeinolainsäädännöstä ja laillisen suojelun järjestelmä lakkautettiin. Uusi irtolaisasetus kuuluiikin selkeästi yleistä järjestyksenpitoa koskeneiden politiasäädösten joukkoon.¹⁰⁴

Panu Pulma kirjoittaa 1870-luvun murroksesta kuvaavalla tavalla, että ”vaikka *sosiaaliset ongelmat* eivät muuttuneetkaan, niiden asema ja *niille annettu merkitys* muuttui, kun *yksilön suvereenisuuteen perustuva kansalaisyhteiskunta* murtautui esiin sääntelyyn ja holhoukseen perustuneen sääty-yhteiskunnan uumenista. Vaikka 1820-luvun itäsuomalaisen loisen nälkä oli fysiologisesti samanlainen kuin 1890-luvun helsinkiläisen sekatyömiehen nälkä, niin yhteiskunnallisesti ne olivat kaksi täysin eri asiaa.”¹⁰⁵ Pulman luonnehdinta kyseisestä murroksesta on osuva, koska Foucault’n mukaan demokratian, parlamentarismien ja ylipäänsä yksilön vapauksia korostaneen poliittisen diskurssin historiallinen läpimurto tapahtui samaan aikaan, kun kurinpidolliset tekniikat löivät itsensä läpi. Foucault ymmärsi kurinpitotoimet liberaalisen oikeusajattelun vastavoimana.¹⁰⁶ Tuori kirjoittaa tähän liittyen, että Foucault’n ajattelussa ”kurinpito tuotti käytännössä sen yksilön, jolle liberaali oikeusdiskurssi perusti teoreettiset rakennelmansa”.¹⁰⁷

Murros, joka ajoittui 1800-luvun jälkipuoliskolle, kosketti myös irtolaiskontrollia. Vuoden 1883 irtolaisasetuksen ohella on mainittava ohjesääntöisen prostituution nimellä tunnettu järjestely. Vuonna 1875 annettiin julistus prostituoitujen tarkastamiseksi sukupuolitautilien varalta. Prostituoituidut olivat varsin

¹⁰² Ks. Kekkonen 1987.

¹⁰³ Van Aerschot 1996, s. 178–182.

¹⁰⁴ Ståhlberg 1893, s. 156–157.

¹⁰⁵ Pulma 1992, s. 187–189.

¹⁰⁶ Foucault 1980, s. 250–253.

¹⁰⁷ Tuori 2002, s. 22.

merkittävä irtolaisryhmä varsinkin sen jälkeen, kun irtolaisuus erotettiin laillisen suojelun järjestelmästä vuonna 1865. Prostitoidut velvoitettiin säännöllisiin viikoittaisiin tarkastuksiin, heidät jaettiin kolmeen eri luokkaan, he joutuivat maksamaan erillistä tarkastusveroa, jonka suuruus määräytyi luokan perusteella ja heiltä kerättiin tarkastusten yhteydessä kattavasti ei pelkästään terveydentilaan vaan muutakin henkilökohtaista tietoa.¹⁰⁸

Ohjesääntöistä prostituutiota voidaan pitää malliesimerkkinä biovallalle ominaisista diskursseista ja käytännöistä. Tarkastuksia perusteltiin luonnollisesti kansanterveydellisin näkökohdin, sillä sukupuolitautien katsottiin uhkaavan koko väestön terveyttä. Ohjesääntöinen prostituutio noudatti myös anatomispoliittiselle teknologialle tyypillisiä kurinpitotekniikoita: jaottelua ja tutkimtoa. Ohjesääntöinen prostituutio oli niin ikään ristiriidassa rikoslainsäädännön kanssa, sillä prostituutio oli kriminalisoitu. Tästä huolimatta prostitoidut saivat harjoittaa toimintaansa, kunhan heidän tarkastusviikkosestaan vain löytyi merkintä ”terve”. Uutta biovalta-ajattelua heijastanut ohjesääntöinen prostituutio asettui vanhaa juridis-poliittisen vallan modaliteetille perustunutta rikoslainsäädäntöä vastaan.¹⁰⁹

Ohjesääntöinen prostituutio kuului vuoteen 1907 selkeästi poliisisäädösten alaan, minkä jälkeen vastuu prostituoitujen terveystarkastuksista siirtyi sosiaaliviranomaisille. Ohjesääntöisen prostituution kohtaloa voidaan pitää tyypillisenä esimerkkinä poliisioikeuden pirstaloitumisesta, joka ajoittui autonomian ajan lopulle. Poliisioikeuden alan kaventuminen oli seurausta 1800-luvun jälkipuoliskon poliittis-oikeudellisesta murroksesta, joka rakentui pitkälti liberalismin periaatteille. Pihlajamäen mukaan ”ratkaisevan tärkeitä aikaa olivat vuodet 1884–1908, jolloin R. F. Hermanson (1846–1928) hoiti kameraali- ja politiaopin sekä valtio-oikeuden prosessorin virkaa” Helsingin yliopistossa. Hermanson oli omaksunut saksalainen oikeudellisen konstruktionismin mukaisia peruskäsityksiä ja hän vaikuttikin paljolti siihen, että hallinto-oikeudesta muodostui itsenäinen oikeudenala.¹¹⁰

Politiaioikeuden pirstaloitumisen yhteydessä myös poliisin toiminta tehostui. 1800-luvun jälkipuoliskolla toteutettiin vaihteittain useita maaseutu- ja kaupunkipoliisia koskeneita uudistushankkeita, jotka selkeyttivät poliisiorganisaatiota ja lisäsivät sen miesvahvuutta. Tuija Hietaniemen mukaan poliisikysymys oli kiinteässä yhteydessä samaan aikaan toteutettuun elinkeinolainsäädännön liberalisoitumiseen ja elinkeinorakenteessa tapahtuneeseen muutokseen.¹¹¹ Biovaltateeman kannalta erityisen kiinnostavaa on se, että esimerkiksi Helsingin poliisilaitos aloitti rikollisten järjestelmällisen valokuvaamisen ja tuntomerk-

¹⁰⁸ Häkkinen 1995, s. 57 ja 166–167.

¹⁰⁹ Kotkas 1998, s. 82–89.

¹¹⁰ Pihlajamäki 1999, s. 523–524.

¹¹¹ Hietaniemi 1992, s. 15–23.

kien ottamisen vuonna 1899. Valokuvauskäytännöt aloitettiin kaikessa hiljaisuudessa ja ulkomaisten esimerkkien innoittamina. Ensimmäiset menettelyä koskeneet sisäasiainministeriön ohjeet laadittiin vasta 1931.¹¹²

Seuraava suuri murros irtolaishuollossa koettiin juuri 1930-luvulla. Vuoden 1936 irtolaisasetuksessa pääpaino pantiin eriasteisille tukeville ja ohjaaville huoltotoimenpiteille. Yleiselle työlle oli selkeästi varattu vasta viimeisen irtolaisuudesta koituvan seuraamuksen rooli. Vanhasta poliisi- ja työlaitoskäsittelystä siirryttiin oleellisin osin huoltokäsittelyyn. Vuoden 1936 irtolaislaki oli osa suurempaa ”huoltolakipakettia”, johon kuuluivat samana vuonna annetut lait lastensuojelusta, alkoholistihuollosta ja kunnallisesta huoltolautakunnasta. Paketti merkitsi sosiaaliturvalainsäädännön kehittymistä eriytetyksi järjestelmäksi, jossa jokaiselle huollettavalle kohderyhmillä oli oma lakinsa omine toimenpiteineen.¹¹³

Uuden irtolaislain myötä virisi jälleen keskustelu irtolaisille tarkoitettujen työlaitosten perustamisesta ja toimintaperiaatteista. Vuonna 1938 valtio perusti Ilmajoen työlaitoksen irtolaisnaisille ja lisäksi sosiaaliministeriö hyväksyi seitsemän jo olemassa ollutta kunnallista työlaitosta miespuolisten irtolaisten sijoituspaikoiksi. Jokaiselle työlaitokselle vahvistettiin oma ohjesääntönsä, jossa säädettiin muun muassa hoitoperiaatteista, aikatauluista, järjestyksen ja kurinpidosta, jne. Esimerkiksi laitoksen lääkärille uskottiin sisääntulon yhteydessä hoidokin fyysisen ja psyykkisen tilan tutkiminen, minkä pohjalle kunkin hoito sitten perustui.¹¹⁴

Työlaitoksia kaavailtaessa oli jo esitetty näkemyksiä, joiden mukaan työlaitoksia suunniteltaessa tulisi käyttää hyväksi vapausrangaistusten täytäntöönpanosta saatu kokemus. Esimerkiksi A. E. Simonen kirjoitti vuonna 1937 *Huoltajassa*, että vaikka mielisairaita sekä tylsä- ja vähämielisiä ei lain mukaan pidettykään irtolaisina, niin työlaitosten suunnittelussa tulisi silti ottaa huomioon se, että irtolaisuuteen syyllistyy ”degeneroituneita psykopaatteja”. Simonen viittasi kantansa perusteluiksi ulkomaisiin tutkimuksiin.¹¹⁵ Osmo Toivola kirjoitti puolestaan vuonna 1943 kirjassaan *Alkoholisti- ja irtolaishuolto*, että

”[i]rtolaisen ja nimenomaan ammattihaureutta harjoittavan naisen epäsäännöllinen elämäntapa johtaa usein erinäisiin sairauksiin, joista tässä mainittakoon hermosairaudet ja sukupuolitaudit. Tilapäinen tai pysyväinen *mielisairaus* ei luonnollisesti yksinomaan johdu irtolaisuudesta, mutta on tällä sikäli merkitystä, että n.s. piilevä esiintyvä mielisairaus helposti puhkeaa epäsäännöllisten elämäntapojen vallitessa.”¹¹⁶

¹¹² Tuori 2001, s. 102–117.

¹¹³ *Irtolaislain kumoamisen vaikutuksia selvittävän toimikunnan mietintö* 1986, s. 11–21 ja 35–37.

¹¹⁴ Toivola 1943, s. 231–236.

¹¹⁵ Simonen 1937, s. 568.

¹¹⁶ Toivola 1943, s. 169.

Vuoden 1948 *Huoltajassa* puolestaan julkaistiin artikkeli, jossa viitattiin kotimaiseen tutkimukseen irtolaisuuden ja mielisairauksien välisestä kytköksestä. Tutkimuksen mukaan sadasta Ilmajoen työlaitoksessa hoidettavana olevasta irtolaisnaisesta psykopaateiksi oli todettu kaikkiaan 90.¹¹⁷

Luetellut kirjallisuusviitteet antavat perustellun aiheen väittää, että irtolais-huolto psykiatrisoitui vasta 1930- ja 1940-luvuille tultaessa. Prostituoitujen kontrollin osalta voidaan puhua ”diskursiivisesta siirtymästä” sukupuolitaudeista mielisairauksiin. Kyse oli kuitenkin edelleen foucault’laisesta näkökulmasta tarkasteltuna väestöön kohdistuneesta biovallasta sille ominaisine tekniikoineen ja diskursseineen. Työlaitoksissa sovellettiin hierarkkisen valvonnan, normaalistavan rangaistuksen sekä tutkinnon tekniikoita ja hoidon tarvetta perusteltiin väestön mielenterveyttä koskeneilla näkökohdilla.¹¹⁸

Foucault itse kirjoittaa, että rikosoikeuden psykiatrisoinnissa tapahtui selkeä murros 1800- ja 1900-lukujen vaihteessa. Kun aiemmin 1800-luvun alussa psykiatrisointi oli rajoittunut etupäässä vakavimpiin rikoksiin kuten murhaan, niin vuosisadan loppupuolella se kattoi koko rikosten kirjon. Samalla otettiin myös käyttöön lukematon määrä uusia käsitteitä kuten nekrofilia, kleptomania, ekshibitionismi, pederastia ja sadismi. Psykiatrisoinnin alan laajentuminen ei tuottanut vaikeuksia, sillä vanhastaan oli tunnustettu vähäisempien rikosten ja irtolaisuuden sekä mielisairauksien välinen yhteys. Laajentumisen taustasyiksi Foucault nimeää yhteiskunnan poliittisen liikehdinnän lisääntymisen (luokkataistelu), poliisiorganisaation kehittymisen ja toiminnan tehostumisen sekä rangaistuslaitosjärjestelmän epäonnistumisen. Kehityksen myötä syntyi tai synnytettiin ”vaarallisen yksilön” käsite.¹¹⁹

Irtolaisten osalta voidaan yhteenvetona todeta, että vuosien 1840 ja 1860 armahduskäytännöstä on tunnistettavissa merkkejä irtolaiskontrollin biovaltaistumisesta. Tuolloin otettiin kenties ensimmäisiä askeleita vaarallisen yksilön käsitteen muotoutumisessa. Kehitykseen vaikutti ennen kaikkea väestöä koskeeneen ongelman synty. Biovallan modaliteetin varsinainen läpimurto tapahtui kuitenkin vasta 1870-luvulta eteenpäin, mikä ilmeni muun muassa ohjesääntöisen prostituution ja vuoden 1883 irtolaisasetuksen muodossa. Irtolaiskontrollin psykiatrisoituminen ajoittui puolestaan vasta 1930-luvulle.

¹¹⁷ Pätälä & Mäkiyly 1948, s. 377.

¹¹⁸ Kotkas 1998, s. 90–92.

¹¹⁹ Foucault 1994, s. 446–447 ja 455–456.

4.4 AUTONOMIAN AJAN ARMAHDUSKÄYTÄNNÖN BIOVALTAULOTTUVUUS 2: EHDONALAISEEN ANONEET

Kuten totesin, irtolaisten ohella armonanomuksia tehneistä erottuu selkeästi myös toinen anojaryhmä, jotka voidaan sijoittaa pikemminkin biovallan skeemaan kuin juridis-diskursiivisen vallan modaliteettiin. Tämä ryhmä on vuoden 1901 aineiston ehdonalaiseen vapauteen anoneet henkilöt. Heidän kohdallaan hallitsijan armahdusoikeus oli muuttunut tekniseksi instrumentiksi, jonka avulla toimeenpantiin uuden rangaistuksen täytäntöönpanosta annetun asetuksen (1889 RTA) ehdonalaista vapautta koskeneita säännöksiä. Asetuksessa oli säädetty selkeät ehdot vankien ehdonalaiseen vapauttamiselle. Suoritetun rangaistusajan pituus oli ensisijainen kriteeri vapauttamiselle ja se näyttääkin olleen valtaosassa tapauksia ratkaisevin syy. Menettelyyn kuitenkin kuului myös se, että vankilan johtokunta ja vankeinhoitohallitus antoivat lausuntonsa jokaisen anojan kohdalla. Lausuntojen tarkoituksena oli kertoa päätösvaltaa käyttäneelle viranomaiselle eli senaatin oikeusosastolle, miten anoja oli käyttäytynyt vankilassa, ja millä todennäköisyydellä tämä tuli viettämään nuhteetonta elämää vapaaksi päästyään. Joissakin yksittäisissä tapauksissa vankeinhoitohallituksen kielteinen lausunto esti ehdonalaiseen vapauttamisen.

Ehdonalaismenettelyä voidaan pitää konkreettisena esimerkkinä siitä, kuinka vaarallisen yksilön käsite ja riskiajattelu etabloituivat osaksi kansallista rikosoikeudellista rangaistusjärjestelmäämme. Kuten Foucault kirjoitti, uudentyyppinen biovallan modaliteetti ei suinkaan syrjäyttänyt perinteistä retributioajatukselle perustunutta rangaistusjärjestelmää, vaan soluttautui siihen ja muutti sitä. Vankeinhoitoviranomaiset muodostivat ”alioikeusjärjestelmän”, jonka puitteissa tehtiin ratkaisuja koskien rikollisten tulevaisuutta. Teknologia, joka oli otettu käyttöön irtolaisten osalta jo 1800-luvun alussa, oli viimein saavuttanut rikosoikeudellisen rangaistusjärjestelmän. Armahdusoikeus nivoutui osaksi kyseistä järjestelmää ajautuen yhä kauemmaksi siitä juridis-poliittiselle vallan modaliteetille ominaisesta ajatuksesta, että hallitsijalla olisi valta päättää alamaistensa elämästä ja kuolemasta. Armahdusoikeus oli 1900-luvulle tultaessa muuntautunut yhä enemmän biovallan modaliteettia heijastaneeksi instrumentiksi.

Muutos on havaittavissa myös armonanomuksista. Koska ne olivat nyt vankilan johtokunnan laatimia, hallitsija/alamainen-asettelu sai väistyä. Vankilan johtokunnan ei yksittäisen anojan tavoin tarvinnut osoittaa alamaisuuttaan juhlavilla anomuksilla, vaan se pitäytyi asialinjalla; olihan sille laissa suotu asiantuntijan rooli ehdonalaiseen vapauteen anojan suhteen. Tämä asiantuntijaseama käy konkreettisella tavalla ilmi vankeinhoitohallituksen lausunnosta, jonka se antoi toisesta edellä siteeratusta vuoden 1901 armonanomuksesta.¹²⁰

¹²⁰ Pag. 131/1901 Johansson ym.

Vankeinhoitohallitus totesi lausunnossaan olevansa epäileväinen yhden anojan kohdalla, sillä hänellä oli ”tilillään tuoreita käytösrangaistuksia ja hänen työnsä jälki oli ollut ainoastaan tyydyttävää”. Vankeinhoitohallitus päätyi lopulta lausumaan, että ”luottaen kuitenkin johtokunnan lähempään asiantuntemukseen, joka sillä voidaan edellyttää olevan” mainitusta vangista, ei vankeinhoitohallitus halunnut asettua johtokunnan esitystä vastaan. Vuoden 1901 aineistossa oli tosin myös tapauksia, joissa oikeusosasto oli antanut vankeinhoitohallituksen lausunnolle enemmän painoarvoa johtokunnan lausunnon sijasta. Yhtä kaikki – edellisistä otosvuosista poiketen vankilan johtokunnan (ja vuonna 1881 perustetun vankeinhoitohallituksen) lausunnoille annettiin ensimmäistä kertaa todellista painoarvoa.

Vankeinhoitohallituksen lisäksi armahdusmenettely oli saanut toisenkin asiantuntijaviranomaisen, kun lääkintöhallitus perustettiin vuonna 1878. Lääkintöhallitus antoi lausuntoja armonanojista, jotka vetosivat anomuksissaan terveydellisiin näkökohtiin. Vuoden 1901 aineistossa ei ollut kuin yksi tapaus, jossa oli pyydetty lääkintöhallituksen lausuntoa. Oikeusosasto antoi anomusta ratkaistessaan painoarvoa lääkintöhallituksen lausunnolle ja myönsi armahduksen anojan terveydentilaan viitaten.¹²¹ Tapauksen voidaan sanoa kuvastavan tietystä miehestä armahdusmenettelyn medikalisoitumisen alkua. Enää ei tyydytty yksittäisen lääkärin anojan terveydentilasta antamaan todistukseen, vaan mielipidettä kysyttiin sen lisäksi lääkintöhallitukselta.

¹²¹ Pag. 218/1901 Backman.

5 Yhteenvedo

Olen yllä hyödyntänyt Foucault'n genealogisen projektin keskeisiä teemoja ja teesejä tulkitessani armahdusoikeutta koskenutta doktriinia ja ennen kaikkea armahduskäytäntöä autonomian ajan Suomessa. Keskeiset tulkintani voi kiteyttää kolmeen eri teemaan.

Ensimmäisen teeman puitteissa tarkastelin armahdusoikeuden säännöstasola ilmennyttä doktriinia. Keskeiset armahdusoikeutta koskeneet säädökset autonomian ajalla olivat vuoden 1772 hallitusmuoto, vuoden 1789 yhdistys- ja vakuuskirja, vuoden 1809 reglementti sekä vuoden 1826 armahdusjulistus. Kaikissa mainituissa säännöksissä todettiin yksikantaan, että vain hallitsijalla oli oikeus tuomita kuolemanrangaistukseen tai armahtaa siitä.

Lueteltujen säännösten voidaan siten katsoa heijastaneen keskiajalla muotoutunutta vallan modaliteettia, jota Foucault nimitti juridis-diskursiiviseksi. Juridis-diskursiiviselle vallan traditiolle oli ominaista käsitys suvereenista hallitsijasta yhteiskunnallisen rauhan ja oikeudenmukaisuuden (*pax et justitia*) turvaajana sekä toteuttajana. Oikeus oli nimenomaan se modaliteetti, jonka puitteissa suvereenin valta ilmeni. Suvereenin vallan etuoikeuksiin kuului olenmaisella tavalla hallitsijan oikeus päättää alamaistensa elämästä ja kuolemasta. Foucault palautti kyseisen suvereenin oikeuden aina roomalaisen oikeuden *patria potestas* – instituutioon saakka. Instituutio sai uuden tulkinnan keskiaikaisten hallitsijoiden muotoilemana.

Suvereeni hallitsija/alamainen-vastakkainasettelu heijastui myös tutkimuksessani tarkastelluista armonanomuksista. Anojat viestittivät tietoisesti tai tiedostamatta anomusten rakenteen ja sisällön kautta alistuvansa keisarin oikeudelle päättää heidän elämästään ja kuolemastaan. Keisari kuvattiin ”suurivaltaiseksi ja kaikkein armollisimmaksi”, kun anojat määrittelivät itsensä puolestaan ”kaikkein alamaissimmiksi ja uskollisimmiksi”.

Vaikka Foucault luonnehdinta juridis-diskursiivisesta vallasta ja keskeisimmästä yksittäisestä valtaoikeudesta soveltuukin hyvin armahdusoikeusdoktriinin ymmärtämiseen, niin Foucault tulkintaa armahdusoikeuden käytöstä ja roolista osana esimodernia rikosoikeutta on sen sijaan pidettävä virheellisenä; armahdusoikeus ei ollut instituutio, jolla olisi keskeytetty ”oikeuden säännön mukainen ja lahjomaton kulku”. Tämä kritiikki muodosti nyt päättyvän luvun toisen pääteeman.

Toisin kuin Foucault kirjassaan *Tarkkailla ja rangaista* väitti, suvereenin hallitsijan armahdusoikeus esimodernissa oikeudessa ei suinkaan ollut hallitsijan mielivallan väline. Kritisoin Foucault'n käsitystä sekä tutkimukseni toisessa luvussa tarkastellun mannereurooppalaisen ja ruotsalais-suomalaisen armah-

dusoikeuden historian että kolmannessa luvussa tekemieni autonomian aikaista armahduskäytäntöä koskeneiden havaintojeni perusteella.

Esitin tältä osin neljä argumenttia kritiikkini tueksi. Ensinnäkin hallitsijan ylin tuomiovalta ja armahdusvalta käsitettiin hyvin pitkälle uudelle ajalle saman vallan kahdeksi eri ulottuvuudeksi. Armahdusoikeudella nimenomaan huolehdittiin siitä, että oikeus kulki säännönmukaisesti ja heijasti keskeisiä oikeudenmukaisuuskäsityksiä. Toisekseen hallitsijoiden armahdusoikeus oli aina doktriinitasolla ja usein myös käytännössä rajoitettua. Armahdusta ei saanut myöntää tietyistä törkeistä rikoksista ja yksittäisten armahdusten tuli perustua hyväksyttävälle syyille. Kolmanneksi sekä armahdusoikeutta koskenut doktriini että armahduskäytäntö osoittavat, etteivät hallitsijat voineet myöntää armahduksia siten, että samalla olisi loukattu asianomistajien oikeutta kompensatioon. Armahdusoikeuden ulottuvuus rajoittui keskusvallan oikeudellisiin vaateisiin. Neljänneksi armahdusoikeutta käytettiin nimenomaan siksi, että haluttiin lieventää liian ankarina pidettyjä rangaistuksia ja/tai ottaa syyllisyyteen liittyvät seikat huomioon. Armahdusoikeus oli olennainen osa rangaistusten mittaamiskoneistoa.

Autonomian ajan armahduskäytännön tarkastelu osoitti puolestaan sen, että armahdusoikeuden käyttö oli erittäin säännönmukaista. Armahduskäytäntö ei ollut pelkästään säännönmukaista, vaan sitä luonnehdittiin legalistiseksi. Tutkimukseni empiirisestä aineistosta ei löytynyt merkkiäkään keisarillisesta tai muustakaan mielivallasta. Käytännön legalistisuutta selitin ensinnäkin sillä, että armahdusten edellytyksistä oli hyvin pitkälti säädetty laissa. Toisekseen ja ensimmäiseen seikkaan liittyen, armahdusvaltaa oli delegoitu kattavassa määrin senaatin oikeusosastolle, joka oli samalla ylin lainkäyttöviranomainen. Nämä seikat takasivat, ettei keisarilliselle mielivallalle armahdusasioissa jäänyt tilaa.

Toisin kuin Foucault väitti armahdusoikeus oli orgaaninen osa esimodernia rikosoikeutta. Mutta armahdusoikeus ei ollut pelkästään sitä, vaan se oli myös olennainen itse rikosoikeuden modernisoitumiskehitystä. Tämä kävi ilmi tutkimuksen kolmannesta luvusta. Ennen kuin rikosoikeus saatiin modernisoitua lainsäädäntötasolla (lähinnä vuoden 1889 rikoslaki), niin keskeisimpiä esimodernin rikosoikeusjärjestelmän ja -järjestyksen epäkohtia lievennettiin nimenomaan armahdusoikeuden kautta. Armahdusoikeus siten itse asiassa osaltaan modernisoi suomalaista rikosoikeutta.

Neljännen luvun kolmas pääteema liittyi Foucault'n biovalta-ajatteluun. Foucault'han katsoi, että 1700-lopulta lähtien sekä yksittäisten yksilöiden että kokonaisten väestöjen kontrollissa Euroopassa (ja Yhdysvalloissa) tapahtui merkittävä muutos. Uudentyyppiset valvateknologiat ja -diskurssit nousivat perinteisen juridis-diskursiivisen vallankäytön rinnalle osin muokaten, osin syrjäyttäen sen. Yksilötasolla Foucault puhui kurinpitovallasta tai anatomis-poliittisesta teknologiasta ja väestötasolla hän käytti sen sijaan termiä hallinnoiminen tai biopoliittika.

Biovalta-ajattelun keskeisiin väittämiin tukeutuen tulkitsin autonomian armahduskäytännön osittain heijastaneen biovallalle ominaisia tekniikoita ja diskursseja. Selkeimmin ne ilmenivät irtolaisuudesta yleiseen työhön tuomittujen henkilöiden kohdalla. Kuten sanottu, väestönkasvun seurauksena syntynyt irtolaisuus muodosti ongelman, jonka hallinnoimiseen osallistuttiin myös armahdusoikeuden kautta. Koska maamme työ- ja ojennuslaitostilanne oli varsin alkeellinen, oli irtolaisuudesta tuomittuja armahdettava vapauteen ennen kuin he olivat löytäneet itselleen laillisen suojeluksen. Keskeisiksi armahduskriteereiksi muotoutuivat tällöin yhtäältä anojan elämänhistoria ja toisaalta hänestä laadittu ennuste. Foucault'n terminologiaa käyttäkseni: jokainen yksittäinen irtolaisanojaa oli potentiaalinen ”vaarallinen yksilö” ja irtolaisanojat kollektiivina olivat osa ”väestöä koskenutta ongelmaa”.

Rikosoikeuden modernisoiduttua vuoden 1889 rikoslain voimaantultua armahdusoikeuden juridis-moraalinen ulottuvuus kaventui huomattavasti. Se kävi monella tapaa tarpeettomaksi. Sitä ei enää esimodernin rikosoikeuden tavoin tarvittu rangaistusten mittaamisessa, sillä uudessa rikoslaissa oli omaksumtu rangaistusasteikkojärjestelmä. Sitä ei myöskään tarvittu lieventämään liian ankarina pidettyjä rangaistuksia, sillä uudessa rikoslaissa oli luovuttu lähes täysin kuoleman- ja ruumiinrangaistuksista.

Armahdusoikeudelle jäi kuitenkin tärkeä tehtävä myös modernin rikosoikeuden sisällä; se valjastettiin osaksi ehdonalaisjärjestelmää. Ehdonalaiseen vapauteen pääsyä oli RTA 2:13 §:n nojalla anottava keisarilta, vaikkakin tosiasiallinen ratkaisuvallta oli delegoitu senaatin oikeusosastolle. Anomukseen oli liitettävä sekä rangaistuslaitoksen johtokunnan että vankeinhoitohallituksen lausunto vangista. Lausunnoissa arvioitiin muun muassa ehdonalaiseen anovan käytöstä rangaistusaikana ja menestymismahdollisuuksia vapaudessa. Foucault'n analyysiin vedoten voidaankin väittää, että uusi biovallan modaliteetti, joka oli alunperin heijastunut irtolaisten kontrollista, oli lopulta ”soluttautunut” osaksi modernia rikosoikeusjärjestelmää samalla muuttaen sitä tekijärikosoikeudelliseen suuntaan.

Lopuksi on todettava, että vaikka Foucault ymmärsikin armahdusoikeuden olemuksen väärin *ancien régime*n aikakaudella, niin hänen ja Arlette Fargen yhteinen tutkimus vangitsemismääräysten (*lettres de cachet*) historiasta 1700-luvun Ranskassa puolestaan tukee tulkintaani autonomian ajan armahduskäytännön murroksesta. Heidän tutkimuksestaan käy ilmi, että biovallalle ominaiset diskurssit ja tekniikat eivät suinkaan syrjäyttäneet vanhan juridis-poliittisen vallan modaliteettia, vaan pikemminkin uudelleenmäärittelivät ja muokkasivat sitä.

Vangitsemismääräysmenettelyssä, joka oli peräisin ainakin 1500-luvulta, kuningas antoi suljetun määräyksen vangita joku yksittäinen henkilö ja sulkea hänet kruununvankilaan, luostariin tms. Määräyksen antamisen taustalla vaikuttivat valtion turvallisuuteen liittyneet näkökohdat kuten esimerkiksi poliitti-

sen vastustajan eliminoiminen. Ludvig XIV:n valtakaudella (1643–1715) vangitsemismääräysmenettelyn ala laajeni käsittämään yleistä järjestyksenpitoa ja poliisia (*police*) koskeneita asioita. 1700-luvulla puolestaan ylivoimainen enemmistö annetuista vangitsemismääräyksistä liittyi perheiden arkipäiväisiin asioihin. Perheet pyysivät suoraan kuninkaalta taikka sitten poliisilta mielisaira-raan perheenjäsenensä, kurittoman, tuhlailevan tai irستاilevan poikansa taikka pettävän aviovaimon tai aviomiehen pidättämistä ja eristämistä – menettely ”banalisoitui”.¹²²

Foucault piti tätä arkipäiväistymistä merkinä uudesta poliittisesta rationaliteetista. Vangitsemismääräysten mittava käyttö perheen sisäisissä asioissa heijasti uutta hallinnoimisen taitoa, jossa kaikkein yksityisimmät ja arkipäiväisimmät ongelmat tulivat kuninkaan julkiseen sfääriin. Kuninkaan interventio ulottui yhä hienojakoisempiin sosiaalisen elämän verkostoihin ja suhteisiin. Vangitsemismääräysmenettely, jota historian tutkimuksessa on perinteisesti pidetty kuninkaan mielivallan symbolina, muuttui siten 1700-luvun kuluessa tavallisten ihmisten arkipäiväisten konfliktien selvittelyvälineeksi. Menettelyä ei aluksi nähty oikeudelle vastakkaisena, vaan sen koettiin pikemminkin täydentävän kankeaa ja hidasta oikeuskoneistoa; se täytti oikeuden jättämät aukot. Juuri tästä syystä menettelyllä oli sen mielivaltaisesta potentiaalista huolimatta pitkään niin viranomaisten kuin kansankin vahva tuki.¹²³

Foucault kuitenkin korostaa, että vangitsemismääräysmenettelyn arkipäiväistymisessä oli kyse kaksisuuntaisesta liikkeestä. Kehitys ei pelkästään laajentanut kontrollin alaa ja tehostanut sitä, vaan myös muutti oikeudellista koneistoa ja kuninkaan asemaa. Ensinnäkin vielä 1700-luvulla rikosoikeuden ei ajateltu parantavan tai oikaisevan pahantekijää, mutta sen sijaan vangitsemismääräysmenettelyn funktio oli juuri tämä: kurittoman perheenjäsenen oikaiseminen. Kuten Foucault *Tarkkailla ja rangaista* -kirjassaan pyrkii osoittamaan, 1700-luvun lopulta lähtien sanotunlainen parannusajattelu alkoi saada näkyviä muotoja myös rikosoikeudellisten rangaistusjärjestelmien tasolla. Toiseksi *lettres de cachet* -menettely alkoi 1700-luvun lopulle tultaessa näyttäytymään yhä epäsuosiollisemmassa valossa, sillä sen katsottiin rikkovan oikeuden ensisijaisuuden periaatetta vastaan. Foucault puhuu siirtymästä. Vangitsemismääräysmenettelystä, jolla oli vielä vuosisadan alussa pyritty turvaamaan perheiden *kunnia*, oli vuosisadan lopulle tultaessa muuttunut järjestelmä, jonka myötä kuningas uhkasi menettää omansa.¹²⁴

¹²² Carbasse 1990, s. 125–127.

¹²³ Farge & Foucault 1982, s. 9–14 ja 345–350.

¹²⁴ Farge & Foucault 1982, s. 354–356.

V
LOPUKSI

.....
Tutkimuksen alussa lupasin vielä palata armahdusoikeudesta tänä päivänä käytyyn keskusteluun ja tarkastella sitä nimenomaan armahdusoikeuden historiallisen kehityksen valossa. Ennen kuin teen sen, on syytä vielä selostaa lyhyesti James Q. Whitmanin tuoreinta tutkimusta *Harsh Justice. Criminal Punishment and the Widening Divide between America and Europe*, jossa hän on etsinyt vastausta kysymykseen, miksi rikosoikeus on tänä päivänä Yhdysvalloissa niin monessa suhteessa ankarampaa kuin Euroopassa. Whitman on Euroopan osalta keskittynyt Saksan ja Ranskan rikosoikeusjärjestelmiin. Haluan tuoda Whitmanin tutkimuksen esille siksi, että hän selittää Yhdysvaltojen ja Euroopan rangaistusjärjestelmien välistä eroavaisuutta osittain niiden erilaisella armahdusperinteillä.

Whitmanin mukaan syyt rangaistusjärjestelmien eroavaisuuksille palautuvat suurelta osin eurooppalaisten valtioiden ja Yhdysvaltojen erilaiseen yhteiskuntahistoriaan. Toisin kuin Yhdysvalloissa sosiaaliset erot Saksassa ja Ranskassa eri yhteiskuntaluokkien/säätyjen välillä pysyivät aina 1800-luvulle saakka varsin suurina. Tästä seurasi muun muassa se, että eri säädyille oli olemassa omat rangaistuksensa. Kun sitten saavuttiin valistuksen ja kansallisvaltioiden muotoutumisen aikakaudelle, alettiin alempien sosiaaliryhmien ankaria rangaistuksia kohtaan esittää kritiikkiä. Whitmanin mukaan tästä seurasi se, että 1900-luvun jälkimmäiselle puoliskolle tultaessa oli kokonaan luovuttu ”alentavista” (*degrading*) rangaistusmuodoista ja että yläluokille aiemmin varatut rangaistukset kuten vapausrangaistus otettiin käyttöön koko väestön osalta. Nöyryyttävät ja alentavat rangaistukset saivat väistyä lievempien rangaistusmuotojen tieltä.¹

Yhdysvalloissa sen sijaan sosiaaliset erot yhteiskuntaluokkien välillä ovat olleet perinteisesti paljon pienemmät. Rikosoikeudellisen seuraamusjärjestelmän osalta tämä on merkinnyt sitä, ettei se ole tunnistanut sosiaalisesta statuksesta riippuvia rangaistuksia, vaan kaikkia rikollisia on kohdeltu lähtökohtaisesti samalla tavalla. Koska Yhdysvalloissa ei koskaan koettu Euroopan kaltaista vastareaktiota alentavia rangaistuksia kohtaan, niin niihin suhtaudutaan tänä päivänä myönteisemmin.²

Toinen Whitmanin mainitsema selitystekijä liittyy Euroopan ja Yhdysvaltojen erilaiseen armahduskulttuuriin. Vaikka Euroopassa rangaistukset olivatkin perinteisesti kovia ja alentavia, niin rangaistusjärjestelmiin kuului olennaisena osana myös armon elementti, mikä Whitmanin mukaan selittyy sekin sosiaalisilla eroavaisuuksilla. Olihan armon osoittaminenkin tyypillinen ylemmän yhteiskuntaluokan alempiin kerrostumiin (rikollisiin) kohdistama teko. Armahduksen merkityksen erilaisuus selittyy osittain myös valtion ja kansalaisyhteis-

¹ Whitman 2003, s. 97–142.

² Whitman 2003, s. 151–190.

kunnan välisestä suhteesta käsin. Saksassa ja Ranskassa valtioiden asema suhteessa alamaisiin/kansalaisiin on ollut perinteisesti paljon vahvempi kuin Yhdysvalloissa. Euroopassa tämä on merkinnyt sitä, että valtio on armahdusoikeuden kautta voinut jälkikäteen puuttua tuomioistuinten langettamiin rangaistuksiin, eikä kansalaisyhteiskunnassa ole koettu käytäntöä kielteisenä. Armolla on nähty olevan tärkeä funktio tapauskohtaisen oikeudenmukaisuuden saavuttamisessa. Whitmanin mukaan vahvasta eurooppalaisesta armahdustraditiosta ovat osoituksena tänä päivänäkin Saksassa ja Ranskassa verrattain säännöllisin väliajoin myönnettävät yleiset armahdukset.³

Yhdysvalloissa sen sijaan armahdus on perinteisesti nähty kielteisemmässä valossa. Armahduksen on nähty loukkaavan kansalaisyhteiskunnan jäsenten muodollista yhdenvertaisuutta. Lisäksi armahdusoikeus on ollut tiukasti kytketty politiikkaan siinä mielessä, että sen käytöllä tai käyttämättä jättämisellä on katsottu olevan suora vaikutus poliittisten viranhaltioiden mahdollisuuksiin tulla uudelleen valituiksi virkoihin. Näistä syistä armahduksilla ei tänä päivänäkään ole Yhdysvalloissa samanlaista merkitystä kuin Saksassa ja Ranskassa.⁴

Whitmanin tutkimusteemaa noudattaen voitaisiin kysyä, mikä on armahdusoikeuden historian merkitys nykypäivänä suomalaisen rangaistusjärjestelmän kokonaisuuden kannalta. Tässä ei kuitenkaan ole oikea aika ja paikka lähteä seikkaperäisesti pohtimaan vastausta tuohon kysymykseen. Tyydyn toteamaan, että ainakin siinä Whitman on oikeassa, että armahdusoikeudella oli merkittävä funktio esimodernissa rikosoikeudenkäytössä, kuten tämäkin tutkimus on Suomen osalta osoittanut. Mitä sitten tulee armahdusoikeuden merkitykseen tämän päivän rikosoikeuden kannalta, olisin ainakin Suomen osalta valmis omaksumaan varovaisemman kannan kuin Whitman. Menemättä sen tarkemmin viime vuosien armahduskäytäntöön väitän, että presidentin armahdusoikeus näyttelee varsin pientä roolia. Ensinnäkään maassamme ei ole ollut enää tapana myöntää yleisiä armahduksia, joihin Whitman Saksan ja Ranskan osalta viittaa. Toisekseen yksittäisten armahdustenkin osalta Suomessa armahdetaan vuosittain vain noin 30–40 rikoksesta tuomittua henkilöä ja laadittujen tilastojen keskimääräinen armahduksella saavutettu ”etu” on neljän kuukauden mittainen rangaistusajan lyhennys.⁵

Sen sijaan, että pohdittaisiin armahdusoikeuden historian merkitystä tämän päivän rangaistusjärjestelmällemme, on kysyttävä rajatumminkin, mikä on armahdusoikeuden historian merkitys 1990- ja 2000-luvulla armahdusoikeudesta Suomessa käytävälle keskustelulle. Kuten alussa totesin, armahdusoikeudesta tänä päivänä käytävää keskustelua leimaa tietty jännite tai ristiriitaisuus.

³ Whitman 2003, s. 142–150.

⁴ Whitman 2003, s. 181–186.

⁵ Lappi-Seppälä 2000, s. 511–515 ja *Tasavallan Presidentin armahdusoikeutta koskevien säännösten uudistamistarvetta koskeva arviomuistio* 1990, s. 17–19.

Yhtäältä presidentin armahdusoikeus ymmärretään yhtäältä keinoksi toteuttaa oikeudenmukaisuutta tai kohtuutta niiden yksittäisten tapausten osalta, joissa lain soveltaminen on johtanut tosiasiallisesti epäoikeudenmukaiseen tai kohtuuttomaan lopputulokseen. On myös todettu, että yleistä hallintotoimintaa koskevat objektiivisuuden vaatimukset, mielivallan kielto ja yhdenvertaisuuden vaatimus koskevat ja rajoittavat myös armahdusoikeuden käyttöä. Toisaalta samalla kertaa usein kuitenkin painotetaan, ettei kenelläkään voi olla oikeutta armahdukseen, mistä syystä armonanomuksiin annettuja päätöksiä ei perustella. Tämän näkökulman mukaan armahduksessa on kyse armosta.⁶

Argumentaatio on ristiriitaista: armahduspäätösten perusteleminen herättäisi oitis kiusallisen kysymyksen yhdenvertaisuuden vaatimuksesta, jonka kuitenkin juuri katsotaan asettavan rajoja myös armahdusoikeuden käytölle. Samalla kertaa sekä halutaan että ei haluta pitää kiinni yhdenvertaisuuden vaatimuksesta. Ei osata päättää oikeudenmukaisuuden ja armon välillä.

Jännitteen, ristiriidan tai paradoksin taustasyyt ulottuvat kauas menneisyyteen, kuten tämän tutkimuksen kuluessa on käynyt ilmi. Hallitsijoiden armahdusoikeus on vuosisatojen ajan ollut tärkeä osa rikosoikeudellisia rangaistusjärjestelmiä. Armahdusoikeuden avulla on lievennetty liian ankarina pidettyjä rangaistuksia ja/tai otettu syyllisyysnäkökohtia huomioon rangaistuksia mitattaessa. Näistä syistä on perusteltua väittää, että armahdusoikeudella on perinteisesti pyritty ja näytetään edelleenkin pyrittävän oikeudenmukaisena pidetyn rangaistuksen saavuttamiseen. Armahdusoikeutta koskeva argumentaatio ja sen funktio eivät ole sanottavammin muuttuneet viimeisen tuhannen vuoden aikana.

Armahdusoikeuden historiallinen tarkastelu paljasti kuitenkin myös sen, että armahdusoikeus on ollut kiinteästi kytköksissä kristilliseen teologiaan aina valistuksen aikakaudelle saakka. Hallitsijoiden armahdusoikeus on saanut oikeutuksensa kristillistä etiikkaa olennaisella tavalla määrittävien armon ja anteeksiannon käsitteiden kautta. Oikeudenmukaisuus on ymmärretty uusitamentillisessa armeliaisuuden kontekstissa. Vielä varhaismodernilla aikakaudella oikeudenmukaisuuden ja armon välillä ei nähty vallitsevan jännitettä.

Milloin kyseinen jännite sitten syntyi? Ratkaisevin käänne tapahtui siirryttäessä modernin oikeusvaltion aikakaudelle. Vallan kolmijako-opin, oikeudellisen positivismin ja – edellisiin liittyen – rikosoikeudellisen legaliteettiperiaatteen myötä armahdusoikeuden rooli jouduttiin miettimään uusiksi. Tulisiko armahdusoikeudesta luopua kokonaan, tulisiko kenties se myöntää jollekin muulle taholle kuin hallitsijalle vai tulisiko sen edelleen säilyä valtion päämiehen valtaoikeutena? Näihin kysymyksiin esitettiin erisuuntaisia vastauksia 1700- ja 1800-lukujen aikana niin käytännön kuin doktriininkin tasolla.

⁶ *Tasavallan Presidentin armahdusoikeutta koskevien säännösten uudistamistarvetta koskeva arviomuistio* 1990, s. 7.

Yksi asia on kuitenkin varma: armahdusoikeus jäi muodossa tai toisessa osaksi moderneja länsimaisia oikeusjärjestelmiä, eikä jännite oikeudenmukaisuuden ja armon välillä poistunut. Oikeusfilosofisessa kirjallisuudessa pohditaan yhä edelleen armahdusoikeuteen liittyvää ristiriitaisuutta. Muun muassa yhdysvaltalainen filosofian tutkija Kathleen Dean Moore on esittänyt kirjassaan *Pardons. Justice, Mercy, and the Public Interest* vaihtoehdoisen ajattelumallin jännitteen purkamiseksi. Hän keskeinen väitteensä on, että olisi lakattava ymmärtämästä armahdusoikeus armon tai lahjan luonteisena toimintana ja sen sijaan nähtävä armahdusoikeus *yksin* oikeudenmukaisuuden toteuttamisvälineenä. Tästä seuraa hänen mukaansa muun muassa se, että armahduspäätökset tulisi perustella. Hän päätyykin hahmottelemaan kriteerejä sen arvioimiseksi, milloin anojalla olisi oikeus armahdukseen ja milloin ei.⁷

Moore kyllä onnistuu laukaisemaan armahdusoikeuteen sisältyvän jännitteen, mutta hänen johtopäätöksensä ovat oikeusvaltion perusperiaatteiden näkökulmasta katsottuna varsin ongelmallisia. Jos armahdusoikeuden tulisi säilyä edelleen presidentillä, kuten Moore esittää, niin minkälaiseksi muodostuu presidentin asema suhteessa oikeudenkäyttöön. Eikö presidentistä tulisi tällöin *de facto* ylin tuomioistuinstanssi korkeimman oikeuden yläpuolelle? Eikö tämä olisi puolestaan ongelmallista vallan kolmijako-opin kannalta, jonka mukaan toimeenpanovallan ja tuomiovallan tulisi kuulua eri valtio-osaaneille? Mooren käsitys armahdusoikeudesta edellyttäisi oikeusvaltioajattelun uudelleen arvioimista.

Sen sijaan että ymmärrettäisiin armahdusoikeus oikeudenmukaisuuden kontekstissa ja nivottaisiin se osaksi oikeudenkäyttöä, puollan näkökantaa, jonka mukaan armahdusoikeus tulee nähdä oikeudesta ja oikeudenkäytöstä erillisenä ilmiönä. On hyväksyttävä armon ja oikeudenmukaisuuden välinen diskrepanssi ja ajateltava armahdusoikeus uudelleen tältä pohjalta. Perustelen kantani Jacques Derridan anteeksiannon käsittelevän kirjoituksen avulla. Armahdusoikeus tulisi ymmärtää anteeksiannon käsitteestä käsin.

Yksi tutkimukseni keskeisimmistä havainnoista on, että armahdusoikeutta on vuosisatojen ajan hyödynnetty otettaessa huomioon syyllisyysnäkökohtia ja lievennettäessä liian ankaria rangaistuksia. Armahdusoikeus on ollut tärkeä osa rikosoikeudellisia seuraamusjärjestelmiä. Derridan artikkelin keskeinen väite on kuitenkin se, ettei mainituissa tapauksissa ole kyse todellisesta tai puhtaasta anteeksiannosta (*pardon pur*). Derrida kirjoittaa, että aina kun anteeksiannolle on löydettävissä jokin syy tai peruste kuten esimerkiksi ”kansallinen eheyttäminen”, ei kyse voi olla puhtaasta anteeksiannosta. Puhtaalla anteeksiannolla ei voi olla ekonomiaa. Sitä ei voi palauttaa esimerkiksi rikosoikeuteen tai politiikkiin näkökohtiin, vaan anteeksiannon tulee säilyä sekä oikeuteen että politiik-

⁷ Ks. Moore 1989.

kaan nähden heterogeenisena. Derridan mukaan itse asiassa vain sellaiset teot, jotka ovat anteeksiantamattomia (*impardonnable*), voivat olla puhtaan anteeksiannon kohteina. Esimerkiksi jos väärintekijällä ja uhrilla ei ole yhteistä kieltä, mitään tapaa kommunikoida keskenään, lainkaan mahdollisuutta ymmärtää toisiaan, niin vasta silloin puhdas anteeksianto saattaa tulla kyseeseen. Uhri voi Derridan mukaan antaa anteeksi väärintekijälle vain, jos hänellä ei ole min-käänlaista käsitystä siitä, miksi väärintekijä loukkasi häntä. Kyse on *aporian* hetkestä. Derrida kirjoittaa, ettei puhtaalla anteeksiannolla ole lainkaan mieltä (*aucun sens*) – se on ”mahdottomuuden hulluutta”.⁸

Derrida ei kuitenkaan halua sanoa, että anteeksiannosta tulisi luopua. Päinvastoin, puhdas tai ehdoton anteeksianto pitää sisällään viittauksen toisesta historiasta, joka mahdollistaa poliittisen tai oikeudellisen muutoksen prosessin. Derrida käyttää tässä yhteydessä termiä ”tuleva demokratia” (*démocratie à venir*). Konkreettinen anteeksiantoa koskeva päätös tehdään aina kahden ääripään – ehdottoman ja ehdollisen anteeksiannon – välimaastossa. Ja silti kaikki yksittäiset päätökset antaa anteeksi viittaavat väistämättä ehdottomaan anteeksiantoon, muuten anteeksiantoa koskevassa diskurssissa ei olisi mitään mieltä.⁹

Myös armahdusoikeus (*droit de grâce*) noudattaa Derridan mukaan tätä puhtaan anteeksiannon mahdottomuuden logiikkaa. Armahdusoikeus on kiistatta juridis-poliittinen käsite, jolla viitataan lain säännöksestä tehtävään poikkeuksen. Derridan mukaan armahdusoikeus ei voi olla sama kuin anteeksianto. Derrida kuitenkin lisää, että armahdusoikeutta voidaan pitää eräänlaisena poikkeuksena siihen sääntöön, jonka mukaan puhtaan anteeksiannon on oltava aina poikkeus. Armahdusoikeus on siten ”poikkeuksellisuuden säännön poikkeus” (*exception à cette loi d'exception*). Armahdusoikeutta on pidettävä poikkeuksena siksi, että yhtäältä se saa legitimaationsa oikeusjärjestyksestä, mutta toisaalta se pitää sisällään vallan, joka on samanaikaisesti oikeusjärjestyksen yläpuolella – oikeus oikeuden yläpuolella (*droit au-dessus du droit*). Derrida kirjoittaa Emmanuel Levinaksen terminologiaan viitaten, että armahdusoikeudessa *on ja ei ole* kysymys kasvokkain olemisesta – kasvokkain olemisesta, jota voidaan pitää puhtaan anteeksiannon ehdottomana edellytyksenä.¹⁰

Derrida selventää käsitystään puhtaan anteeksiannon ja armahdusoikeuden välisestä kytköksestä tulkitsemalla tämänkin kirjan toisessa luvussa siteerattua Kantin armahdusoikeutta koskevaa käsitystä. Derridan tulkinnan mukaan Kant sallii hallitsijan käyttää armahdusoikeuttaan itseensä kohdistuneiden rikosten osalta juuri siksi, että ainoastaan hallitsijaan kohdistuvaa rikosta voidaan pitää tietyssä mielessä anteeksiantamattomana. Sellainen rikos on anteeksiantamaton (tai armahtamaton), koska se kohdistuu suvereenin fyysisen ruumiin välityksellä

⁸ Derrida 1999, s. 10–16.

⁹ Derrida 1999, s. 16–17.

¹⁰ Derrida 1999, s. 15.

suvereenin poliittiseen ruumiiseen – suvereeniin lainmukaisuuden takaajana. Vain armahdusoikeuden haltijaan kohdistuva rikos voi olla armahtamaton.¹¹

Derrida sijoittaa armahdusoikeuden jonnekin juridis-poliittisen sfäärin ja puhtaan anteeksiannon välimaastoon olematta kuitenkaan kumpaakaan. Armahdusoikeus yhdellä kertaa sekä on että ei ole osa oikeuden järjestystä. Armahdusoikeus muistuttaa puhtaasta anteeksiannosta sitä kuitenkaan olematta. Armahdusoikeus ylittää oikeusjärjestyksen, vaikkakin sen oikeutus tulee oikeusjärjestyksestä itsestään. Tämä mahdottomuus avaa mahdollisuuden sovitaa armahdusoikeus ja moderni oikeudellinen ajattelu keskenään.

On siis luovuttava ymmärtämästä armahdusoikeus juridis-poliittisessa kontekstissa ja käsitettävä se pikemminkin Derridan määrittelemän puhtaan anteeksiannon käsitteen kautta. Mitä tämä tarkoittaa käytännössä? Se tarkoittaa ennen kaikkea sitä, että armahdusoikeus tulee puhdistaa kaikista juridis-poliittisista funktioistaan. Jo vuoden 1990 arviomuistiossa todettiin, että jos armahdusoikeudella toteutetaan riittävän usein sisällöltään samansuuntaisia poikkeuksia oikeussäännöksiin nähden, niin silloin poikkeamat olisi sisällytettävä osaksi lainsäädäntöä. Tällöin varmistettaisiin myös se, ettei armahdusoikeudella astuta lainsäätäjälle tai -käyttäjälle varatulle alueelle.¹²

Tähän näkökohtaan työryhmä päätyi liittyen konkreettisena ehdotuksena esittämään, että elinkautisvankien ehdonalaiseen vapauttamisen tulisi tapahtua normaalin ehdonalaismenettelyn puitteissa eikä armahdusoikeuteen turvautumalla.¹³ Ehdotus näyttää toteutuvan, sillä vankeusrangaistuskomitea jätti 20.6.2001 mietintönsä, jossa ehdotettiin samansuuntaista lainsäädäntömuutosta. Ehdotuksen mukaan päätösvalta olisi korkeimmalla oikeudella.¹⁴ Uudistus-työn ei tulisi kuitenkaan pysähtyä tähän, vaan päätöksenteko kaikissa vastaavanlaisissa säännönmukaisissa armahdustapauksissa tulisi siirtää muille viranomaisille – olivatpa ne sitten tuomioistuin- tai vankeinhoitoviranomaisia.

Säännönmukaisen armahduskäytännön ohella myös tiettyihin anojaryhmiin liittyvät sisällölliset näkökohdat puhuvat armahdusoikeuden alan kaventamisen puolesta. Esimerkiksi anojat, jotka vetoavat armonanomuksissaan fyysiseen tai psyykkiseen sairastumiseen, vammautumiseen taikka korkeaan ikään, olisi siirrettävä pois armahdusmenettelyn piiristä. Esimerkiksi vuosien 1987 ja 1999 välisenä aikana armahdetuista henkilöistä 21 % oli vedonnut pääasiallisena perusteluna juuri mainittuihin argumentteihin.¹⁵ Eivätkö jo perus- ja ihmis-

¹¹ Derrida 2001, s. 15.

¹² *Tasavallan Presidentin armahdusoikeutta koskevien säännösten uudistamistarvetta koskeva arviomuistio* 1990, s. 7–8.

¹³ *Tasavallan Presidentin armahdusoikeutta koskevien säännösten uudistamistarvetta koskeva arviomuistio* 1990, s. 35.

¹⁴ Ks. *Vankeusrangaistuskomitean mietintö* 2001:6, s. 2, 147 ja 321.

¹⁵ *Lappi-Seppälä* 2000, s. 514–515.

oikeusnäkökohdat – lähinnä oikeus elämään – edellyttä, että esimerkiksi vakavasti sairastuneella ihmisellä tulisi olla *oikeus* olla suorittamatta rangaistustaan sen sijaan, että hän olisi *armon* varassa?

Armahdusmenettelyn soveltamisalan kavennuksen puolesta puhuu myös se, että voimassa oleva lainsäädäntö sallii jatkuvasti sairaiden, vaikeasti vammautuneiden tai mielisairaiden vankien vapauttamisen muutoin kuin armahdusmenettelyssä. Toimivalta asiassa kuuluu oikeusministeriölle.¹⁶ Ehdotus uudeksi vankeuslaiksi ei toisi asiantilaan sisällöllistä muutosta.¹⁷

Armahdusoikeuden soveltamisalan kaventaminen ei tarkoita sitä, armahdusoikeudesta tulisi luopua. Päinvastoin – käyttötilanteiden kaventamisen seurauksena armahdusoikeus lähestyy todellista luonnettaan ja olemustaan. Armahdusoikeus tulee varata ainoastaan tapauksille, joissa armahdukselle ei ole löydettävissä lainkaan oikeudellisia tai poliittisia perusteita – ei minkäänlaista ekonomiaa. Armahdusoikeuden tulee säilyä ”anteeksiannon poikkeuksellisuutta koskevan mahdottoman säännön poikkeuksena”.¹⁸

¹⁶ Laki rangaistusten täytäntöönpanosta 2:1b.2 (16.2.2001/137).

¹⁷ Vankeusrangaistuskomitean mietintö 2001:6, s. 185.

¹⁸ Derrida 1999, s. 15.

Liitteet

Liitetaulukko 1. Vuoden 1841 armahdetut irtolaisanojat

Tunnistetiedot	Kärsitty aika (v/kk)		Rikostausta	Todistus
170/1841 Sergejeff	1		Ei merkintöjä	Rikevapaa
575/1841 Lindgren	1		Ei merkintöjä	Rikevapaa
408/1841 Leiström	1		Juopumus	Rikevapaa
172/1841 Martila	1	5	Ei merkintöjä	Rikevapaa
170/1841 Kempainen	1	8	Ei merkintöjä	Rikevapaa
404/1841 Björk	1	8	Ei tuomittu	Rikevapaa
410/1841 Masari	2		Ei merkintöjä	Rikevapaa
572/1841 Cavinus	2		Ei merkintöjä	Rikevapaa
395/1841 Salmela	2		1krt juopumus & kiroilu	Rikevapaa
167/1841 Weckman	2	3	Ei merkintöjä	Rikevapaa
412/1841 Wäst	2	3	Ei merkintöjä	Rikevapaa
382/1841 Palm	2	5	Ei merkintöjä	Rikevapaa
405/1841 Keckstedt	2	5	Näpistys	Rikevapaa
411/1841 Wass	2	7	Ei merkintöjä	Rikevapaa
575/1841 Selenius	3		Ei merkintöjä	Rikevapaa
171/1841 Lundell	3	3	Ei merkintöjä	Rikevapaa
430/1841 Stamp	3	3	2krt luvaton sekaantuminen	Rikevapaa
574/1841 Uckonmaanaho	3	6	Ei merkintöjä	Rikevapaa
23/1841 Palmroos	4		Varkausepäily, mustalainen	Hyvä käytös, ei erityisen ahkera
453/1841 Löf	4		Ei tuomittu, tunnetun pahatapainen	Rikevapaa
408/1841 Rask	4		Epäilty varkaudesta	Rikevapaa
407/1841 Grön	4		Tappelu, näpistys & valarikos	Rikevapaa
409/1841 Korpelainen	4		2krt näpistys & sapattirikos	Rikevapaa
405/1841 Andersson	4	6	Ei tuomittu	Rikevapaa
405/1841 Turpanen	4	10	Murtovarkaus	Rikevapaa
401/1841 Krut	5		Juopumus & väärännösepäily	Rikevapaa
409/1841 Turunen	5		Tottelemattomuus vanhempia kohtaan	Rikevapaa
410/1841 Jämsä	5		Väkivalta kruunun virkamiestä kohtaan	Rikevapaa
572/1841 Johansson	5		2krt varkaus	Rikevapaa
399/1841 Alp	5	10	Varkaus	Rikevapaa
395/1841 Zitting	6		Ei merkintöjä & karannut palveluksesta	Rikevapaa
547/1841 Helander	6		Varkaus, tappelu, kiroilu & juopumus	Rikevapaa
548/1841 Sagulin	6		Useita rikosepäilyjä, tunnettu pahatapaisuudesta	Rikevapaa
573/1841 Vikström	6	8	Varkaus	Rikevapaa

453/1841 Sveijberg	7	Varkaus	Rikevapaa
404/1841 Tallberg	7	2krt varkaus	Rikevapaa
406/1841 Pitkänen	7 2	1krt varkaus	Rikevapaa
403/1841 Pettersson	8	1krt varkaus	Rikevapaa
135/1841 Heikkinen	10	Ei merkintöjä, erityisen pahatapainen	Rikevapaa
551/1841 Lång	11	Varkaus	Rikevapaa
452/1841 Löfgren	11 9	Ei merkintöjä	Rikevapaa
551/1841 Kurti	12	1krt varkaus	Rikevapaa
167/1841 Eriksson	13	Ei merkintöjä	Rikevapaa
167/1841 Jemmingi	13	Murtovarkaus	Rikevapaa
551/1841 Ollila	13	Epäilty murhasta, tunnettu pahatapaisuudestaan	Rikevapaa
406/1841 Kling	14	2krt varkaus	Rikevapaa
402/1841 Palm	15	Ei merkintöjä, erityisiä kertoja kierrellyt maata	Rikevapaa
551/1841 Margelin	16	1krt irtolaisuus	Rikevapaa
411/1841 Hammonen	18	1krt irtolaisuus, mustalainen	Rikevapaa
169/1841 Nygren	19	Ei merkintöjä, erittäin pahatapainen	Rikevapaa
174/1841 Enberg	19	1krt Varkaus	Rikevapaa
453/1841 Lindqvist	19	Varkaus, mustalainen	Rikevapaa

Taulukosta puuttuu kuusi tapausta, joiden asiakirjoja ei löytynyt (pag. 166/1841 Bol; pag. 547/1841 Carén; pag. 547/1841 Nickars; pag. 547/1841 Fjäder; pag. 547/1841 Gröndahl; pag. 547/1841 Stålhammer). Taulukkoon ei ole myöskään sisällytetty yhtä tapausta, jossa irtolaisanoja armahdettiin Venäjän keisarin ja Ruotsin kuninkaan 12.5./30.4.1828 solmiman sopimuksen perusteella (Ruotsin kansalainen luovutettiin kotimaahansa; pag 555/1841 Boman).

Liitetaulukko 2. Vuoden 1841 hylätyt irtolaisanojat

Tunnistetiedot	v	kk	Rikostausta	Todistus
67/1841 Rosengren		1	2krt varkaus	?
83/1841 Adamsdotter		1	Ei merkintöjä	?
392/1841 Johansdotter		2	Useita kertoja karannut palveluksesta	?
440/1841 Lujanen		2	Ei merkintää	?
493/1841 Lindström		2	2krt irtolaisuus	?
75/1841 Johansdotter		3	1krt irtolaisuus	?
117/1841 Ilander		3	1krt varkaus, varkausepäily	?
165/1841 Thorsfeldt		3	Useita kertoja irtolaisuudesta	?
189/1841 Willberg		3	Varkaus, useita kertoja irtolaisuudesta	?
190/1841 Jernström		3	Varkaus, 2krt irtolaisuus	?
194/1841 Walldén		3	1krt varkaus, 2krt juopumus	?
198/1841 Mackonen		3	1krt irtolaisuus	?
256/1841 Boström		3	1krt irtolaisuus	?
300/1841 Mesku		3	Ei merkintää	?
310/1841 Björn		3	1krt irtolaisuus	?
317/1841 Lundelin		3	1krt juopumus, väärän rahan levitys	?
318/1841 Mikkonen		3	Ei mainintaa	?
323/1841 Blomberg		3	Ei mainintaa	?
431/1841 Sihvonen		3	Ei merkintää	?
474/1841 Backman		3	2krt irtolaisuus	?
502/1841 Johansdotter		3	Ei merkintää	?
519/1841 Gestrin		3	Varkaus	?
595/1841 Åkerberg		3	Useita kertoja irtolaisuudesta	?
150/1841 Pavén		4	Juopumus, pahoinpitelyepäily	?
594/1841 Henriksdotter		4	2krt irtolaisuus	?
393/1841 Mattsson		5	Varkaus	?
363/1841 Fors		5	Ei tuomittu	Rikevapaa
363/1841 Hämäläinen		6	Ei merkintää	Rikevapaa
572/1841 Eklöf		6	Ei merkintää	Hyvä
574/1841 Collin		8	Ei mainintaa, mustalainen	Rikevapaa
495/1841 Kinnunen		10	Syytettynä varkaudesta; ei todisteita	Rikevapaa
528/1841 Tavastberg		11	Varkaus	Rikevapaa
5737/1841 Annasson		11	2krt varkaus	Rikevapaa
574/1841 Cavén		11	Ei tuomittu, mutta viettänyt epäilyttävää ja pahatapaista elämää	Rikevapaa
575/1841 Kurkela		11	Ei mainintaa	Rikevapaa
60/1841 Ehn	1		Erinäisiä rikoksia	Rikevapaa
167/1841 Jöransson	1		Ei merkintää	Rikevapaa
171/1841 Halkola	1		Kauan irtain ja väkivaltainen	?
529/1841 Lindström	1		2krt irtolaisuus	?
574/1841 Enberg	1		1krt varkaus	Rikevapaa
576/1841 Sahrman	1		1krt irtolaisuus	Rikevapaa
454/1841 Kardus	1	3	Murtonäpistys, juopumus	Rikevapaa
454/1841 Tervakangas	1	3	Ei merkintää	Rikevapaa
548/1841 Andersson	1	3	1krt varkaus	Rikevapaa

171/1841 Lindgren	1	5	Ei merkintää	Rikevapaa
575/1841 Färdig	1	5	Juopumus, sapattirikos, 1krt irtolaisuus, varkausepäily	Rikevapaa
108/1841 Johansson	1	6	Erinäisiä varkauksia	Rikevapaa
576/1841 Eriksson	1	8	Ryöstö	Rikevapaa
576/1841 Holmberg	1	11	Murtovarkaus	Rikevapaa
147/1841 Karhula	2		Varkaus	Rikevapaa
176/1841 Sauvala	2		1krt varkaus	Rikevapaa
410/1841 Johansson	2		Murhapoltto, eläimeen sekaantuminen, varkausepäilyjä	Rikevapaa
526/1841 Lönnqvist	2		Ei mainintaa	Rikevapaa
452/1841 Wennerberg	2	3	Varkaus	Rikevapaa
398/1841 Thomasson	2	4	Kavallus	Rikevapaa
65/1841 Blom	2	5	Ei merkintää, mustalainen	Rikevapaa
407/1841 Helenius	2	6	Varkaus	Rikevapaa
400/1841 Salin	2	9	Varkaus	Rikevapaa
60/1841 Flinck	3		Ryöstö, varkaus	Rikevapaa
166/1841 Ilmenius	3		2krt varkaus	Rikevapaa
175/1841 Mattsson	3		2krt väärän rahan levittäminen, varkaus	Rikevapaa
406/1841 Toppa	3		2krt varkaus, juopumus	Rikevapaa
407/1841 Grip	3		1krt näpistys, 1krt murtonäpistys	Rikevapaa
454/1841 Pomrén	3	2	Varkauksia, väärennöksiä	Rikevapaa
399/1841 Johansson	3	8	Varkaus	Rikevapaa
18/1841 Ukonmaanaho	3	9	1krt varkaus	Rikevapaa
166/1841 Thorn	4		Useita murtovarkauksia	Rikevapaa
178/1841 Luck	4		Murtovarkaus	Rikevapaa
398/1841 Duvala	4		Useita murtovarkauksia	?
403/1841 Rosengren	4		Varkaus	Rikevapaa
453/1841 Pakkasela	4		1krt varkaus, useita varkausepäilyjä	Rikevapaa
525/1841 Pakkasela	4		Ei merkintää	Rikevapaa
61/1841 Friberg	4	3	Murtovarkaus	Rikevapaa
402/1841 Sandell	4	3	Hevosvarkaus	Rikevapaa
169/1841 Evasson	4	4	1krt varkaus, näpistys	Rikevapaa
576/1841 Gabrielsson	4	8	Ei mainintaa	Rikevapaa
176/1841 Wahlberg	5		2krt varkaus	Rikevapaa
61/1841 Sederholm	5		Varkaus, karkaaminen	Rikevapaa
178/1841 Flygel	5		2krt varkaus	Rikevapaa
178/1841 Eriksson	5		1krt varkaus	Rikevapaa
396/1841 Luika	5		2krt varkaus	?
403/1841 Johansson	5		1krt murtonäpistys	Rikevapaa
61/1841 Lindfors	5	5	Varkaus	Rikevapaa
170/1841 Hyssä	6		2krt varkaus	Rikevapaa
401/1841 Wänlig	6		2krt varkaus, kuolemantuottamus, juopumus	Rikevapaa
173/1841 Juttoniemi	7		Karkaaminen palveluksesta, väkivaltainen	Rikevapaa
177/1841 Poikila	8		2krt juopumus, useita varkausepäilyjä	Rikevapaa
60/1841 Moberg	9		Väärennös, murtovarkaus	Rikevapaa
173/1841 Roth	14		3krt varkaus	Rikevapaa

172/1841 Grönfors	19	Varkaus	Rikevapaa
175/1841 Sjöblom	22	Sotaväestä karkaaminen, kruunun varusteiden kavallus	Rikevapaa
176/1841 Färdig	?	Murtovarkaus, juopumus	Rikevapaa
412/1841 Widen	?	Varastetun tavarán kátkeminen	Rikevapaa

Taulukosta puuttuu 46 tapausta, joiden asiakirjoja ei löytynyt (pag. 60/1841 Friberg; pag. 61/1841 Blom; pag. 62/1841 Bergström; pag. 134/1841 Hakala; pag. 168/1841 Carlsson; pag. 168/1841 Kujanpää; pag. 168/1841 Grönvall; pag. 172/1841 Agnäs; pag. 173/1841 Fagerström; pag. 174/1841 Hildunen; pag. 174/1841 Forss; pag. 175/1841 Berg; pag. 177/1841 Lång; pag. 177/1841 Gröndahl; pag. 254/1841 Jakobsson; pag. 397/1841 Kryger; pag. 397/1841 Kalin; pag. 397/1841 Enström; pag. 398/1841 Friberg; pag. 399/1841 Lund; pag. 400/1841 Karpinen; pag. 400/1841 Sonttiainen; pag. 401/1841 Sjöblom; pag. 402/1841 Rumensaari; pag. 404/1841 Lindgren; pag. 408/1841 Buller; pag. 409/1841 Lang; pag. 411/1841 Syöniemi; pag. 412/1841 Kuhlgrén; pag. 422/1841 Lindén; pag. 445/1841 Glader; pag. 452/1841 Flinta; pag. 452/1841 Sjöblom; pag. 454/1841 Sohlman; pag. 488/1841 Pilt; pag. 501/1841 Eld; pag. 516/1841 Hakala; pag. 547/1841 Klockars; pag. 547/1841 Vikström; pag. 547/1841 Michelsson; pag. 547/1841 Stålbom; pag. 547/1841 Gröönroos; pag. 547/1841 Stålt; pag. 547/1841 Lindholm; pag. 547/1841 Karhula; pag. 547/1841 Österlund).

Abstract

”ON GRACE AND MERCY”

The history of the prerogative of pardon in 19th century Finland

Due to the recent transformations to post-colonial or post-dictatorial era in several countries, pardon and forgiveness have become important themes in legal philosophical thinking. However, little attention has been given to the legal historical dimension of pardon.

The object of this treatise is, thus, to study the use of the prerogative of pardon in 19th century Finland, which was an autonomous grand duchy of Russian empire from 1809 onwards. Following questions are posed. Firstly, to what extent was the use of pardon an arbitrary practice? In other words, did the emperors use the right to grant clemency to pursue their own political, economical etc. goals, or was the prerogative of pardon used in accordance with the prevalent principles of criminal law. Secondly, what was the effect of modernisation of criminal law, which took place in Finland in the 19th century, on the use of pardon?

In the second chapter of the book, the focus is on the *longue durée* of the prerogative of pardon. The history of the institution is examined all the way from the antiquity to the modern period. The focus is on three countries: Germany, France and Sweden. The main observation in the chapter is that the prerogative of pardon was an integral part of the criminal legal system from the middle ages onwards. Pardon has been used in taking into account the question of guilt when determining due punishments.

The empirical material of the study – some 1254 pardon cases from the years 1821, 1841, 1861, 1881 and 1901 – reveals that the use of the prerogative of pardon was highly *legalistic* in 19th century Finland. The right to grant or refuse clemency was delegated to a noticeable degree to the Finnish Supreme Court. Statutes issued by the emperor also considerably regulated the use of that right. Hence, there was no sign of imperial discretion. In relation to the second question, the modernisation of criminal law seems to have reduced the significance of pardon – at least when it comes to adjusting punishments. The employment of penal scales made the prerogative of pardon to a certain extent superfluous. On the other hand, pardons can be said to have played an important role in the modernisation process. Many reforms were carried out through the use of pardon before they could be accomplished in legislation.

In the fourth chapter the observations of the previous chapters are subjected to a theoretical scrutiny. This is done in through the works of Michel Foucault.

In respect to his notion of juridico-discursive power, on a discursive level the right to pardon was in 19th century Finland still conceived as a royal prerogative through which the ruler could make decisions over the lives of his subjects. Contrary to what Foucault claimed in his *Surveiller et Punir*, the actual use of pardon, however, cannot be considered an instrument which arrested the "regular course of law". In fact, the very opposite is true. The empirical research material supported the above-mentioned notion, that the prerogative of pardon was an integral element of pre-modern criminal law.

Finally, the use of pardon in the autonomous grand duchy of Finland reflected also features of *gouvernementalité* – one of the concepts promoted by Foucault. To him it signified a rationality that enabled modern states to govern and control their populations. The main feature of *gouvernementalité* in the research material was the pardoning of vagrants who formed the biggest group of the supplicants in the years 1821, 1841 and 1861. In reference to Foucault, in Finland during the first half of the 19th century vagrants can be said to have constituted a problem, which concerned the population. Due to the over-supply of rural workers and undeveloped industry, more and more people were classified as vagrants and sent to public houses. However, these institutions dated to the previous century and therefore could not deal with large numbers of vagrants. Pardon was thus used to relieve the poor conditions by releasing people before the scheduled sentence. The criteria which was used in deciding the pardon applications was based on the prognosis of the applicants' future behaviour; in other words, whether they qualified as "dangerous individuals" or not.

Asia- ja henkilöhakemisto

- Aalto, Seppo s. 108
abolitio s. 49, 50, 125
absolutismi s. 75, 77, 79, 81–82, 84–85, 93, 97, 120, 126, 247, 250–251, 257
aequitas s. 52, 63, 81, 261
Allgemeines Landrecht für die Preussischen Staaten s. 87, 92, 94
Almquist, Jan Eric s. 108
amnestia (yleinen armahdus) s. 3–4, 47, 49, 55, 120, 290
Anners, Erik s. 118–119, 121–122
anteeksianto s. 3, 93, 189, 246, 291–295
Aristoteles s. 52
armahdusplakaatti s. 114, 120, 156–157, 164–165, 171–172, 220, 230, 245, 263
Asylrecht s. 68–69, 86
Augustinus s. 54, 70, 111
Backman, Eero s. 214
Baldus s. 67
Bartolus s. 67
Beccaria, Cesare s. 40, 87–88, 120, 262
Bellomo, Manlio s. 249–250
Bentham, Jeremy s. 268
Berman, Harold s. 65, 247–249
Bernier, A. F. s. 186, 190, 192–194, 197, 215–218
Betti, Emilio s. 20
Billigkeitsrecht s. 62, 63, 85–86, 126
Björne, Lars s. 8, 109
biovalta s. 42, 266–286
Brückner, Thomas s. 79–81
Calonius, Matthias s. 151
Carbasse, Jean-Marie s. 74
Carpzov, Benedict s. 78–80
Cicero s. 51, 53–54, 150
clementia s. 51–53, 59
Clinton, Bill s. 4
cognitio extraordinaria s. 52–53
Cohen, Stanley s. 241
Comte, August s. 9
Constitutio Criminalis Carolina s. 70, 78, 110
Constitutio Criminalis Josephina s. 261
Corpus Iuris Civilis s. 65–67, 110
crimen laesae majestas s. 67, 91
Davis, Natalie Zemon s. 83–84, 244, 263
dekonstruktivinen (oikeus)historiankirjoitus s. 29, 31–34
dekonstruktio s. 8, 15, 21–24, 28–30, 32–33, 35, 37
Demosthenes s. 49
Derrida, Jacques s. 3, 8, 15, 21–29, 32–34, 36, 38, 292–295
Descartes s. 24
différance (ero) s. 22–23, 26–27, 36
dikaiosyn s. 52
écriture (kirjoitus) s. 25
ehdollinen armahdus s. 193, 208, 213
Ehrström, K. G. s. 186, 190, 194–200, 215, 217, 219, 236
Ekelund, Carl Ewert s. 137
Elias, Norbert s. 253
empirismi s. 29
epieikeia s. 51–52
epitimoí s. 47
Ericsson, G. J. V. s. 105

- Eusebius s. 55
 Evans, Richard J. s. 95–96
 Farget, Arlette s. 285–286
 Feuerbach, P. J. A. s. 93–95, 214, 217
 filantropia s. 48–49, 52, 54–56, 63, 125
 Fisher, William W. s. 20–21
 Forsman, Jaakko s. 104, 106–107, 214–220, 232, 236
 Foucault, Michel s. 42, 241–259, 265–286
 Foviaux, Jacques s. 74
fredsbref s. 105–107, 114, 126
 Fukuyama, Francis s. 26–27
 funktionaalinen rekonstruktio s. 17
 Gadamer, Hans-Georg s. 15, 17–20, 22–23, 32
 Garland, David s. 255, 265
 Gauvard, Claude s. 72
 Geertz, Clifford s. 15
 genealogia s. 241, 246, 252, 283
Gnade s. 189–191, 193
gratia s. 54, 61, 80–81, 85
 Gregor, Mary s. 93
 Grewe, Wilhelm s. 48–49, 54–56, 58, 60, 125, 192
 Grotenfelt, Adolf s. 198–199, 201
 Habermas, Jürgen s. 252–253, 258, 265
 Hattenhauer, Hans s. 59–61
 Hegel, G. W. F. s. 24, 186–197, 214–218
 Heidegger, Martin s. 24
 Heikkinen, Antero s. 10
 hellenismi s. 47–49, 55–56, 78, 125
 Hermanson, R. F. s. 278
 hermeneutiikka s. 16–17
 Hietaniemi, Tuija s. 278
 historiallinen hermeneutiikka s. 15, 17–18, 22, 32
 historiallinen rekonstruktio s. 11, 16–18, 29, 31
 historismi s. 9, 18, 22
 Horwitz, Morton s. 13
Hulde s. 63–64, 70, 126
 humanismi s. 48
 Hälschner, Hugo s. 215–216, 218
indulgentia s. 50, 53, 125
 Inger, Göran s. 137
 Isokrates s. 48
ius aggratiandi s. 80–81, 91, 126
 Jeesus Nasaretilainen s. 53, 61
 Jenkins, Keith s. 21, 30
 jumaltuomiot s. 58, 60
 juoni s. 34–35
 juridis-diskursiivinen/poliittinen valta s. 42, 243–247, 251–252, 256, 270, 275, 281, 283–285
 jury-instituutio s. 98, 100, 127
 Kant, Immanuel s. 88–93, 214, 216–218, 293
 Kantorowicz, Ernst H. s. 65, 68, 248
 Karonen, Petri s. 113–114,
 Kekkonen, Jukka s. 7, 11–14, 16, 29–33, 36–37, 39, 219
 kielellinen käänne s. 15–17, 21
 klassinen rikosoikeusajattelu s. 39, 133, 214
 Kloot, Claudius s. 110–111
 Koivisto, Mauno s. 4–5
 kontekstualismi s. 17, 21
 Krause, H. s. 60
 kristilliset ihmekertomukset s. 59
 Ksenofon s. 48
 Kusch, Martin s. 18
 Köstlin, C. R. s. 186, 190–192, 194, 196–197, 215–217
 lainoppi s. 19–20, 32
 Lamprecht, Karl s. 9
 Lappi-Seppälä, Tapio s. 6
lejdebref s. 104, 106–107, 114, 126, 181
lettres d'abolition s. 74–75, 83, 261
letters de cachet s. 285–286

- letters de grace* s. 85
lettres de justice s. 74, 85, 126, 261
lettres de pardon s. 74–75, 83, 261
letters de remission s. 74–75, 83–85, 126, 244, 261–263
 leuteraatio s. 112, 115–118, 127, 137–138, 166, 196–197, 251
 Levinas, Emmanuel s. 293
 Lévi-Strauss, Claude s. 25
 Lieberwirth, R. s. 91
 Lindberg, Bo H. s. 107, 110
 lineaarinen aikakäsitys s. 26–28
 von Liszt, Franz s. 193
 logosentrismi s. 23–25
 luonnonoikeusajattelu s. 77, 87, 109, 119, 150, 214, 262
 Luther, Martti s. 76
 Machiavelli, Nicolo s. 250
 Marx, Karl s. 14
 marxilainen yhteiskuntateoria/historiankirjoitus s. 10, 12, 14, 26, 29
 mikrohistoria s. 15, 83
misericordia s. 54, 59, 70, 72
 moderni historiankirjoitus s. 8–9, 12, 14–15, 17, 22, 27–31, 35–36
 moderni rikosoikeus s. 39–41, 132, 199, 237, 241, 260, 284–285
 Mommsen, Theodor s. 51
 Montesquieu, Charles de Secondat s. 87, 98–100, 121, 127
 Moore, Kathleen Dean s. 292
 Munslow, Alun s. 21, 29–30, 34, 36
 Myhrberg, Pertti s. 115–117
 narratiivi s. 34–36, 38
 Nehrman, David s. 119–120, 123, 150, 262
 Nikander, Ismo s. 22–23
 Nordström, J. J. s. 131–132
nåd s. 104–105, 107, 127, 135, 223
 oikeuspositivismi s. 192, 291
 Olábarri, Ignacio s. 9–10, 14–16
 Olin, Gustav s. 113, 122
 Olivecrona, K. s. 123
 Origenes s. 55
 Otonkoski, Pirkko-Leena s. 149
 Paasto, Päivi s. 7–8, 16–17, 19–21, 31–33, 37
 Paavali s. 61, 76
 Palmén, Johan Philip s. 150
patria potestas s. 243, 246, 283
 Pihlajamäki, Heikki s. 39, 137, 166, 278
 Platon s. 24
 positivismi s. 9–10, 12
 postmoderni historiankirjoitus s. 15–16, 20, 33,
 poststrukturalismi s. 33–34
princeps legibus solutus s. 67, 77
 Pufendorf, Samuel s. 78–80, 262
 Pulma, Panu s. 277
raison d'état s. 249
 rangaistuksen parannusvaikutus s. 192–193, 195–197, 200
 rangaistuksen pelotusvaikutus s. 68, 77, 119, 154, 192–193, 214
 rangaistusasteikkojärjestelmä s. 192, 199–200, 219, 232, 236, 285
 Ranke, Leopold s. 8–9, 17
 rationaalinen rekonstruktio s. 11, 16, 18, 29
restitutio s. 51
Richten nach Gnade s. 69–70, 79, 126, 251, 263
 rikosoikeudellinen legaliteettiperiaate s. 40–41, 88, 94, 99–100, 127, 132–133, 149, 214, 291
 romantismi s. 18
 Rorty, Richard s. 18
 de Schepper, Hugo s. 85–86
 Schück, Henrik s. 105
 Schmidt, Eberhart s. 191, 193, 263
 Seneca s. 52–53, 125
 Shakespeare, William s. 27

- Skinner, Quentin s. 17, 21, 31–32, 247, 249–250
- Solon s. 47
- Spierenburg, Pieter s. 253–255, 265
- stoalaisuus s. 51, 53–54
- Stolleis, Michael s. 249–250
- strukkturalismi s. 25
- Ståhlberg, K. J. s. 221
- suvereeni/suvereenisuus s. 90, 189, 194, 243, 251, 283, 293–294
- talio, ius/lex talionis* s. 41, 54, 92, 110–111, 187, 196, 217
- tekstihermeneuttinen rekonstruktio s. 17
- tekstualismi s. 21
- Thunander, Rudolf s. 111–112, 115, 261
- Tolonen, Hannu s. 7, 16–17, 20–21, 31–32, 36
- trace* (jälki) s. 26, 27, 34, 36
- traditio s. 18, 19, 20, 22, 23
- Truth and Reconciliation Commission* s. 4
- Tuomas Akvinolainen s. 70
- Tuori, Kaarlo s. 247–253, 265, 267, 277
- uudet historiat s. 9, 15
- uusi uusi historia s. 15
- valistus (ajattelu) s. 18, 87–88, 98, 127, 260, 261–262, 289
- vallan kolmijako-oppi s. 98, 120, 248, 291–292
- ”varaventtiilikäsitys” s. 94, 193, 197, 207, 235, 237
- venia* s. 50, 125
- Veyne, Paul s. 34–36
- Virtanen, Veikko s. 276
- Voltaire s. 87, 121
- Wahlberg, Markus s. 192
- Waldstein, Wolfgang s. 53
- Weber, Max s. 40–41
- Wedberg, Birger s. 122
- Weitzel, Jürgen s. 58
- Whitman, James Q. s. 289–290
- Winroth, A. s. 104, 107
- yksittäiset armahdukset s. 4
- Ylikangas, Heikki s. 7, 10–13, 32, 36, 106, 219
- Ödberg, F. s. 104
- Österberg, Eva s. 106

Armahduksen teema on noussut 1990-luvun kansainvälispoliittisten tapahtumien seurauksena niin julkisen keskustelun kuin tieteellisen tutkimuksenkin kohteeksi. Aika ajoin myös presidenttien myöntämiä armahduksia on käsitelty kotimaisissa tiedotusvälineissä. Kasvaneesta mielenkiinnosta huolimatta armahduksen historiallinen ulottuvuus on jäänyt vähemmälle huomiolle.

Kirjassa keskitytäänkin armahduksen – tarkemmin armahdusoikeuden – historialliseen tarkasteluun. Tutkimuksessa esitetään kaksi kysymystä. Ensinnäkin, minkälaista oli hallitsijoiden armahduskäytäntö autonomisessa Suomessa? Käyttivätkö keisarit armahdusoikeutta ajaakseen henkilökohtaisia etujaan, vai oliko armahdusoikeuden käyttö jollakin tapaa säännelty? Toiseksi, miten 1800-luvulle ajoittunut rikosoikeuden modernisaatio vaikutti armahdusoikeuteen?

Empiirisen aineiston tarkastelu osoittaa, että armahdusoikeuden käyttö oli koko tutkimusajanjakson (1821–1901) erittäin säännönmukaista. Armahduskäytännön säännönmukaisuutta selitetään muun muassa sillä, että armahdusvaltaa oli huomattavassa määrin delegoitu senaatin oikeusosastolle, mistä syystä armahdusten edellytyksistä puolestaan säänneltiin keisareiden antamissa säädöksissä. Tutkimuksessa armahdusoikeuden käyttöä autonomisessa Suomessa luonnehditaan *legalistiseksi*. Rikosoikeuden modernisaatio sen sijaan kavensi armahdusoikeuden käyttöalaa, sillä sitä ei enää tarvittu lieventämään epäoikeudenmukaisiksi katsottuja rangaistuksia. Toisaalta rikosoikeuden modernisaatio toteutettiin osittain juuri armahdusoikeuden käytön kautta ennen lainsäädäntötason muutoksia.

Kirjan neljännessä luvussa empiirisestä aineistosta tehtyjä keskeisiä havaintoja tarkastellaan teoreettisesta näkökulmasta käsin. Teoreettisen viitekehyksen tarjoaa Michel Foucault'n länsimaisten kontrollijärjestelmien muutosta ja modernin kontrollin luonnetta käsittelevät kirjoitukset. Armahdusvallan justifikaatio noudatteli autonomian ajalla edelleen Foucault'n luonnehtiman juridis-diskursiivisen vallankäytön piirteitä. Sen sijaan armahduskäytännöstä on tunnistettavissa piirteitä, jotka heijastelevat biovallalle ominaisia tekniikoita ja diskursseja.

Viimeisessä luvussa pohditaan armahdusoikeutta nykypäivän kontekstissa. Keskeisenä väitteenä on, että legalistisesta perinteestä huolimatta armahdusoikeuden käyttöalaa tulisi supistaa entisestään, jotta armahdusoikeus vastaisi paremmin sen filosofista luonnetta.

